

Digitized by the Internet Archive
in 2008 with funding from
Microsoft Corporation

M. TULLII CICERONIS

O P E R A.

VOL. XIV.

M. TULLII CICERONIS

OPERA PHILOSOPHICA

EX EDITIONE JO. AUG. ERNESTI

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICIBUS LOCUPLETISSIMIS

ACCURATE RECENSITA.

75654

VOLUMEN PRIMUM.

T

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1830.

50710

CONSPECTUS

EORUM QUÆ HAC EDITIONE

CONTINENTUR.

	Pag.
FRANC. L'HONORE' Epistola Serenissimo Delphino	1
Præfatio Jo. Aug. Ernesti	5
Elenchus Alphabeticus nonnullorum Scripturæ Compendiorum quæ in Varr. Lectt. occurrunt	7

M. T. CICERONIS Academicæ Quæstiones :

Epistola ad M. Terentium Var-	
ronem	13
Lib. I.	15
Lib. IV.	48
De Finibus Bonorum et Malorum:	
Lib. I.	161
Lib. II.	212
Lib. III.	301
Lib. IV.	349
Lib. V.	397

	Pag.
M. T. Ciceronis Tusculanæ Quæstiones :	
Lib. I. . .	463
Lib. II. . .	556
Lib. III. . .	608
Lib. IV. . .	668
Lib. V. . .	723
De Natura Deorum Lib. I. . .	795
Lib. II. . .	882
Lib. III. . .	995
De Officiis Lib. I. . .	1065
Lib. II. . .	1162
Lib. III. . .	1219
 NOTÆ VARIORUM in Lib. I. Academicorum .	 1281
Lib. II. . .	1287
Lib. I. De Finibus Bonorum et Malorum . . .	1306
Lib. II. . .	1309
Lib. III. . .	1315
Lib. IV. . .	1322
Lib. V. . .	1325
Lib. I. Tusculanarum Quæ- stionum . . .	1330
Lib. II. . .	1351
Lib. III. . .	1357
Lib. IV. . .	1362
Lib. V. . .	1367

	Pag.
Notæ Variorum in Lib. I. De Natura Deorum .	1375
Lib. II. . .	1393
Lib. III. . .	1404
Lib. I. De Officiis . .	1413
Lib. II. . .	1445
Lib. III. . .	1460
Recensus Editionum M. T. Ciceronis . .	1481
Notitia Literaria de M. T. Cicerone . .	1496
Recensus Codicum Mss. qui in Bibliothecis Bri-	
tannicis asservantur . . .	1572

INDEX Legum	xii
Geographicus	xxxiii
Historicus	lvi
Poëtarum, &c. . . .	clxvi
Philosophorum	clxviii
Latinitatis	clxxi
Græco-Latinus	ccclxix

SERENISSIMO GALLIARUM
D E L P H I N O

FRANCISCUS L'HONORE,

E SOCIETATE JESU.

QUAM postremam Tullius scripsit operum suorum partem, postrema, ut par est, prodit in lucem auspiciis tuis, SERENISSIME DELPHINE. Hæc tametsi tardiuscule sistere se tibi videatur, non sero tamen, ut spero, prodit; non ad usus tuos parum accommodate. Quam tibi tuisque his præsertim temporibus convenient, quos complectitur, de Philosophia Libri, intelliges, si memineris et quando scripti, et quorsum scripti, et quibus de rebus scripti, et, quod caput est, quo fructu scripti sint. Scripsit hos Tullius, cum abductus a publicis negotiis, otium sibi vel concessum, vel oblatum duceret domi: scripsit, ut et otium ipse suum mulceret, et ceteros doceret artem otii fruendi: scripsit de vita tum publica tum privata bene beateque traducenda, de levanda animi ægitudine, de contemnenda morte, de omnibus humanæ societatis officiis, in quibus et colendis sita est vitæ honestas omnis, et in negligendis turpitudine. Scripsit præsertim eo otii sui pretio ac compendio, ut ipsius a publicis negotiis discessio, nec patriæ inutilis, nec Tullio ipsi poenitenda fuerit: si enim privata,

in quibus domi versatus est, studia conferes cum publicis, quos pro patria suscepit, laboribus; sic statues, parem illum utrobique, et patriæ operam dedisse, et apud posteros laudem esse consecutum; quo fit ut quiescendo major propemodum, quam agendo fuisse videatur. Sic enim existimo haud paulo difficilius et operosius esse in otio cum laude versari, quam rempublicam gerere cum dignitate.

Tu igitur, SERENISSIME DELPHINE, cum opus hoc perleges hominis ad reipublicæ tutelam præsidiumque quasi divinitus concessi, et quiescentis tamen, et in ipsa quiete magni; intelliges, quæ duo intelligere tua plurimi interest, viros ad patriæ salutem natos posse tum otium pati, tum esse in otio magnos. Magnus est in otio, qui ad publica negotia ex otio vocatus, rem, quasi nunquam otia esset, præclare gerit: magnus est in otio, qui a rebus gerendis ad prius otium revocatus, habet domi, quasi nunquam publicam rem attrectasset, mentem quietam, animumque sedatum. Quis Alexandrum in otio magnum, antequam arma tractaret? quis Fabricium, cum arma deponeret, neget fuisse magnum in otio? Ille in fortissimi parentis sinu fortes animos combibebat, et in Philippi imperantis disciplina discebat imperare. Hic, deposito, postquam triumphasset, imperio, carere assuescebat iis honoribus quos merebatur. Uterque lucro apponebat annos, ille quos ætas tenera, hic quos respublica sibi vacuos relinquebat: ille quiescendo discebat agere, hic agendo quiescere. Magnus uterque; quando imperium ambo non gerere, quod fortunæ esse solet, sed mereri studerent, quod industriæ est. Dignus uterque, qui semper imperaret, cum imperare ambo nollent nisi jussi, et esse possent, quod vix heroës possunt, etiam imperando obsequiosi.

Conjuxisti, SERENISSIME DELPHINE, quæ perdifficilis conjunctio est, geminam laudem, tum otiantis, dum ferebat ætas, Alexandri, tum conquiescentis, dum respub-

lica jubebat, Fabricii. Quod teneris sub annis otium duxisti, non mollis, ut in aula solet, veternus fuit, sed domesticum, quale illud adolescentis in sinu paterno Alexandri, studium, et umbratile rudimentum artis militaris. Hinc non diu tiro, statim antistes artis, et magister extitisti. Neque vero longum iter ad magisterium esse tibi potuit, quem non tradita a magistris præcepta multa, lente, ut fit; sed magna LUDOVICI MAGNI exempla compendiose erudirent.

Philippo-Burgi expugnatio, qui Hercules peritissimis etiam ducibus labor fuerat, tibi operæ tirocinium fuit, et otii pretium. Didicimus ex his vincendi primordiis, quam spem tui imposterum facias, et quis sis futurus, ubi paterni laboris in societatem, et in partem curarum vocaberis. Didicimus, quod otieris, non oscitationis tuæ esse, sed paternæ felicitatis, neque te parenti deesse, aut ipsum tibi, sed deesse digna, et ipso et te, pericula. Didicerunt jam tum hostes, ex eo qui in otio fueras, priusquam pugnares, quis in otio sis, postquam triumphasti. Didicerunt, in aula te, devictis ipsis, non ut Capuæ Hannibal, otio diffluere, sed in agris Versalianis, ut in Sabinis Coruncanus Curiusve, cessare; cessationemque illam temporariam, non fugam laboris esse, sed nobile filii arma pro paterno nutu induentis deponentisque obsequium.

Quare ne te pigeat otii, quod tibi deinceps non indecorum futurum est, Marte circum regni claustra nequicquam fremente; summa, quam per te habemus, quiete tecum fruamur. Recreet nos conspectus tuus, qui jam satis hostes terruit. Timeatur posthac foris miles noster, tu domi amari perge; exterorum terror ille sit, tu civium amor. Quod si etiamnum ab hostibus timeri amas; timeri, etiam apud nos cessando, potes: senserunt illi quis sis dum cessas, timebunt etiam cessantem.

Interim offert se tibi Tullius otii comitem, nisi mea me mens fallit, opportunum. Sperat enim fore, ut et hic otii sui Tusculani partus, tibi in otio illo Versaliano non in-

jucundus accedat, et inter rusticandum non dedigneris cursim evolvere, quos rusticando scripsit, de Philosophia Libros. Alienos quidem a te ne putes, quod de Philosophia sint; memineris scite dictum illud a Platone, ‘Tunc beatam fore rempublicam, cum et reges philosophabuntur, et philosophi regnabunt.’

JO. AUG. ERNESTI

PRÆFATIO.

QUI hoc volumine continentur libri Ciceronis, ea rerum præstantia insignes sunt, ea disserendi cum subtilitate et elegantia, tum copia et suavitate, ut nihil iis esse possit ad ingenium rerum optimarum copia alendum uberius, et acuendum efficacius; orationem denique in disserendo fingendam ornandamque apte ad rei cujusque genus atque modum limatius. Itaque ut est quisque ad sensum illorum bonorum minus hebes, ita plus horum librorum lectione teneatur necesse est. Nos quidem hi libri juvenili ætate legi cœpti, ita dulcedine bonorum suorum et pulchritudine cepere, ut iis legendis satiari nunquam potuerimus. Quo libentius etiam ad eos recensendos, et tum emendandos, tum explicandos accessimus. In quo nos non parvo exemplorum tum scriptorum, tum formis literarum expressorum numero adjuti sumus. Scriptorum quidem exempla bibliothecæ variæ, Gothana, Guelferbytana, Curiensis, excerpta autem e talibus exemplis amici plures suppeditare, editorum autem exempla antiquiora, tum pariter bibliothecæ publicæ, tum nostra, quam a multis annis Ciceronianorum librorum exemplis instruere studuimus: in quibus sunt, quæ a superioribus eorum editoribus, vel omnino non, vel non satis diligenter consulta reperimus. Libros hos primi uno volumine edidit Sweinhemius et Panartius, omissis tamen de Officiis libris, quos post a. 1479. ab iis editos habemus, et Tusculanis Quæstionibus, quæ an. 1471. ex eorum officina prodire, ante ab Ulrico Gallo Viennensi editæ, Jo. de Colonia et Jensoni aliisque post hos, etiam cum notis; de quibus editionibus Fabricii Bibliotheca Latina consulenda est, sicut et de editionibus horum librorum uni-

versorum, et in exemplis, quæ postea ad eorum exemplum facta sunt, non reperiuntur. Primum eos addidit, quod sciam, editio Mediolanensis loco tertio. Nam ordo primarum editionum differt ab eo, qui nunc servatur, sequunturque libros Academicarum Disputationum, qui primum locum tenent, libri de Legibus, hos de Officiis, de Finibus, Tusculanæ Quæstiones, et reliqui. Ordinem eum, qui nunc est, induxit Cratander, ipsum Ciceronem auctorem secutus, ut in præfatione demonstravit. Hoc autem apparatu nostro ita usi sumus in textu recensendo et conformando, ut artis criticæ ratio postulabat, neque audaciæ in eo corrigendo indulgentes, neque evidenti necessitati, per inanem modestiæ speciem repugnantes. Itaque speramus nos multis locis bene consuluisse textus Ciceroniani integritati. Quod si tamen locis forte quibusdam ab legibus severæ artis criticæ, contra consilium nostrum discesserimus, veniam nobis daturus esse viros harum rerum usu peritos, qui, quam difficile sit, sibi ab omni lapsu in hoc genere cavere sciant, speramus. Scr. Lipsiæ, d. xxiv Sept. A. C. MDCLXXVI.

ELENCHUS ALPHABETICUS

NONNULLORUM SCRIPTURÆ COMPENDIORUM QUÆ IN VV. LL. AD OPERA PHILOSOPHICA CICERONIS OCCURRUNT.

- A Codex Leidensis, membranaceus, literis Longobardicis scriptus, qui fuit olim Nicolai Heinsii. A G. H. Mosero collatus.
- Ald. Editio Aldina Ciceronis Operum.
- Ascens. Editio Ascensiana Ciceronis Operum, Paris. 1511.
- B Alter codex Leidensis, membranaceus: ex bibliotheca Is. Vossii. Contulit G. H. Moser.
- Bak. Codex Thomæ Bakeri, quo usus est Jo. Davisius in Tusc. Quæstt.
- Ball. Codex membranaceus in Biblioth. Collegii Balliolensis, Oxon. ab Jo. Davisio collatus. Vide ψ in hoc Elencho.
- Basil. Codex Basileensis sæc. XIV. quem contulit Jo. Casp. Orellius.
- Baz. Quatuor Opuscula; nempe, de Fin. Bon. et Mal.; de Petitione Consulatus; de Universo; et de Somnio Scipionis. Impressa Bononiæ, per Casigulam Bažalerium, 1499.
- Ric. Bentr. Ricardus Bentrleius in ejus Emendationibus ad Tusculanas Quæstiones, in ed. Davisiana insertis.
- Th. Bentr. Ciceronis libri de Finibus. Edidit Thomas Bentrleius. Cantab. 1718.
- Bergeri Ms. Variæ lectiones Naugerianæ editionis, ex unico exemplo Bibliothecæ Regiæ Parisiensis, a Julio Bergero descriptæ, et quas in ed. sua commemorat Jo. Casp. Orellius.
- Bern. 1. 2. 3. 4. 5. Quinque codices Bernenses, collati ab Leonhardo Usterio, professore Bernensi; et quorum varietatem lectionis notavit Jo. Casp. Orellius. Primus est sæc. IX. secundus sæc. IX. vel X. tertius sæc. XIII. quartus et quintus sæc. XV.

Beroald.	Quæstiones Tusculanæ, editæ a Philippo Beroaldo. Bonon. 1496.
Boher.	Jo. Boherius in ejus Annotationibus ad Tusculanas Quæstiones.
Brem.	Ciceronis Libri de Fin. Bon. et Mal. Edidit J. H. Bremius. Lips. 1796.
C	Tertius Leidensis codex, membranaceus; ex biblioth. Is. Vossii. Contulit G. H. Moser.
Cant.	Codex in Bibliotheca publica Cantabrigiensi, quo usi sunt Jo. Davisius et Zach. Pearceus, episcopus Roffensis.
CCC.	Codex membranaceus, anni 1472. Coll. Corp. Christi, Oxon. cujus varietatem lectionis notavit Jo. Davisius.
Colon.	Codex Coloniensis, a Jano Gulielmio collatus. Hunc Mstun Gebhardus nominat <i>Fabr.</i>
Crat.	Andr. Cratandri editio Ciceronis Operum. Basil. 1528.
Creuzer.	Ciceronis Libri tres de Natura Deorum. A Frid. Creuzero. Accedit Apparatus Criticus digestus a G. H. Mosero. Lips. 1818.
Cruc.	Exemplar Crucianum, a Jano Grutero citatum.
Cur.	Codex Curiensis, ab Jo. Aug. Ernesto collatus.
D	Codex in Biblioth. Bodleiana, Oxon. a Th. Hearnio collatus.
Dav.	Editio Davisiana Ciceronis Operum Philosophicorum.
Del.	Codex membranaceus, sæc. XIII. in Biblioth. Regia Parisiensi. A Frid. Creuzero citatus.
Dresd. 1.	Codex Dresdensis, membranaceus, sæc. XVI. vel XVII. Philosophica Ciceronis omnia complectens. Contulit Jo. Aug. Gærenzius.
——— 2.	Codex Dresdensis, membranaceus, sæc. XV. Ab eodem collatus.
Duisb.	Codex Duisburgensis, ab Jo. G. Grævio citatus.
E	Codex anni 1459. in Biblioth. Bodleiana, Oxon. quem contulit Th. Hearnius.
Ee.	Codex membranaceus Parisiensis, sæc. XIV. A Frid. Creuzero citatus.
Eliens. 1. 2.	Variae lectiones ex duobus Mss. excerptæ, et allitæ oræ ed. Stephanicæ ann. 1538. fol. et quas a Jo. Moro, episc. Eliensi, accepit Jo. Davisius.
Erasm.	Erasmi editio Tusculanarum Quæstionum. Basil. 1525. 8vo.
Erf.	Codex Erfurtensis, a J. G. Grævio citatus.
Ern.	Editio Ciceronis Operum, ex recensione Jo. Aug. Ernesti. Hal. 1820.
Fa.	Tertius codex Parisiensis, sæc. XIV. a Frid. Creuzero citatus.

- Fb. Fc. Fd. Fe. et Ff. Quinque Codicum Parisinorum specimina, quæ Savignus ad Creuzerum misit, complectentia collationem capituli primi libri secundi de Natura Deorum.
- Faber. P. Faber in ejus Commentario ad Acad. Quæstt. Ciceronis.
- Facciol. Editio Facciolatiana Ciceronis librorum de Officiis, Venet. 1747.
- G Codex membranaceus sæc. xiv. (olim Uffenbachianus,) cujus varietatem lectionis notavit Frid. Creuzer.
- Gembl. Codex Gemblacensis, quem citat Janus Gruterus.
- Gærenz. Ciceronis Philosophica omnia. Edidit Jo. Aug. Gærenz. Lips. 1809—1813.
- Glog. Codex chartaceus, in cænobio Glogaviæ repertus, libros de Natura Deorum et de Officiis continens; cujus varietatem lectionis notavit L. F. Heindorfius.
- Goth. Codex Gothanus, ab Ernesto citatus.
- Græv. J. G. Grævius in ed. sua librorum de Officiis, Amstel. 1688.
- Græv. I. 2. Duo codices, quibus usus est J. G. Grævius.
- Gron. Codex Groninganus, cujus variantes lectiones in marg. suæ editionis notavit Is. Verburgius.
- Grut. Editio Ciceronis Operum, per Janum Gulielmum et Janum Gruterum. Hamb. 1618.
- Gryph. Editio Tusc. Quæstt. Ciceronis per Jo. Mich. Brutum. Gryph. 1570.
- Gud. 1. Codex Gudianus membranaceus, sæc. xiv. ab Jo. Aug. Gærenzio citatus. Hunc Mstum Ernestus contulit *Guelf.* nomine.
- Gud. 2. Alter codex Gudianus, a Gærenzio citatus.
- Guelf. 1. 2. 3. 4. 5. Quinque Guelferbytani codices, quibus in Officiis recensendis usus est J. F. Hensinger.
- Guyetus. Francisci Guyeti Stricturæ ex ora editionis Gruterianæ, quæ servatur in Bibliotheca Jesuitarum Parisinorum, et quas Jo. Davisio Jo. Walkerus communicavit.
- H Codex Landesht. Bavar. a Frid. Creuzero citatus.
- Heindorf. Ciceronis de Natura Deorum Libri tres, edente Lud. Frid. Heindorfio. Lips. 1815.
- Hervag. Editio Hervagiana Ciceronis Operum, Basil. 1534.
- Heusing. Heusingeri editio Ciceronis Librorum de Officiis, Brunsv. 1783.
- Huber. Ciceronis Academicorum Librorum quatuor reliqua ad fidem Codicum Mstorum emendata. Colon. apud Petr. Martellum, 1748.
- Hülsemann. Ciceronis Academica, studio Frid. Hülsemanni. Magdeburg. 1806.
- I et K Duo codices Norimbergenses, a Frid. Creuzero citati.

- Junt. Editio Ciceronis Operum, studio P. Victorii. Venet. apud Luc. Ant. Juntam, 1534.
- Kinderv. Ciceronis Libri tres de Natura Deorum, edente Christ. Viet. Kindervater. Lips. 1796.
- La. Codex membranaceus Ottobonianus, vel Vaticanus, cujus collationem instituit F. Theoph. Welker, Professor Gottingensis, et ad Frid. Creuzerum misit.
- Lall. Editio Ciceronis Operum, per J. N. Lallemand. Paris. 1768.
- Lam. Codex in Bibliotheca Lamethana, sive Lambethana, archiepiscoporum Cantuar. A Zach. Pearcio citatus.
- Lamb. Editio Ciceronis Operum, a Dionysio Lambino.
- Lb. Lc. Ld. Le. Codicum Romanorum collatio, quam F. Theoph. Welker, Prof. Gottingensis, ad Frid. Crenzerum misit.
- Leid. Tres codices quos citavit Boherius in ejus Annotationibus ad Tusc. Quæst.
- Lincoln. Codex membranaceus anni 1420. in Biblioth. Collegii Lincolnensis, Oxon. quem contulit Jo. Davisius.
- M Codex Monacensis, olim Biblioth. Reg. Paris. quem Francisc. Xaverius Werferus contulit. A Jo. Aug. Gærenzio citatus.
- Madvig. Jo. Nic. Madvigius in ejus Emendationibus ad Ciceronis libros Philosophicos, Hauniæ, 1826.
- Magnol. Ciceronis Officiorum Libri tres, &c. Venet. ap. Bartholomæum Zanetum Casterzagensem, 1538.
- Manut. Editio Manutiana Operum Philosophicorum, Ven. 1555.
- Mars. Ciceronis Libri de Natura Deorum, per Petrum Marsum. Ven. 1507.
- Mead. 1. 2. Duo codices Ricardi Mead, M. D. a Zach. Pearcio, episcopo Roffensi, collati.
- Med. Editio Ciceronis Operum, per Alex. Minucianum. Med. 1498.
- Mill. Ms. Edvardi Mills, nitidum, et ex codice bonæ notæ descriptum an. 1410. Variantes lectiones notavit Zach. Pearcius in editione sua.
- Mor. Gulielmus Morelius Tillianus in ejus Obs. ad Libros quinque de Fin. Bon. et Mal. Paris. 1546.
- N Codex chartaceus, sæc. xv. in Biblioth. Academica Erlangæ; a Jo. Aug. Gærenzio citatus.
- Norf. Codex in Biblioth. Norforcensi Regiæ Societatis, London. quem Zach. Pearcius contulit.
- O Codex membranaceus in Biblioth. Collegii Mertonensis, Oxon. a Th. Hearnio collatus.
- Oliv. Editio Ciceronis Operum, edente Jos. Oliveto. Oxon. 1783.
- Orell. Ciceronis Opera, per Jo. Casp. Orellium, Ticini 1826.

- P** Editiones Librorum de Finibus Bon. et Mal. et Tusc. Quæstt. impressæ per Philipp. Condam Petri, (sic) Venet.
- Pall.** Mss. Palatini, a Jano Grutero citati.
- Paris. 1. 2. 3. 5.** Quatuor codices in Biblioth. Luparensi, quibus usus est Jo. Davisius.
- Paris. 4.** Variæ lectiones veteris codicis ascriptæ marginibus ed. Stephanicæ anni 1543. et quas notavit Jo. Davisius.
- Pearcius.** Ciceronis De Officiis Libri tres. Edidit Zach. Pearcius, episcopus Roffensis. Cantab. 1777.
- Pith.** Varietas lectionis ascripta margini ed. Lambinianæ a Petro Pithæo.
- Rath.** Ciceronis Opera Philosophica, edente R. G. Rathio. Hal. Sax. 1804—1820.
- Red. vel Rehd.** Codex membranaceus, sæc. xv. Bibliothecæ Rehdingianæ. Vid. *Vratisl.* in hoc Elencho.
- Reg.** Codex in Biblioth. Regia Londini, quo usus est Jo. Davisius.
- Reg. 1.** Ms. de quo cl. Ric. Bentleius sic in marg. Grævianæ ed. ap. Zach. Pearceium: 'Collatum cum codice Regio 600. annorum Londini.'
- Reg. 2. 3. 4.** Alii codices in Biblioth. Regia Londini, cujus variantes lectiones notavit Zach. Pearce.
- Reisk.** Editio Tusculanarum Quæstionum a J. Jac. Reiskio curata. Lips. 1761.
- Rosa.** Jo. Rosa, Prof. Jenensis, in ejus Commentario ad Academicam et Libros de Finibus. Francof. ad Mœn. 1571.
- Schur.** Ciceronis Tusculanarum Quæstionum Libri quinque. Argent. in ædibus Mathiæ Schurerii, 1511.
- Schutz.** Ciceronis Opera, edente Chr. Godofr. Schutzio. Lips. 1814.
- Spirens.** Ms. Spirensis, cujus varietatem lectionis notavit Jo. Aug. Gørenz.
- Car. Steph.** Ciceronis Opera, per Car. Stephanum, Paris. 1554.
- Rob. Steph.** Ciceronis Opera, per Rob. Stephanum, Paris. 1543.
- Thann.** Tres Ciceronis de Natura Deorum libri. A Jac. Thannero. Lips. 1520.
- U** Codex membranaceus anni 1420. in Biblioth. Collegii Lincolnienſis Oxon. quo usus est Th. Hearnius, et quem Jo. Davisius contulit sub nomine *Lincoln.*
- Ven. 1471.** Ciceronis Opera Philosophica. Venet. J. de Colonia, 1471.
- 1494.** Editio Ciceronis Philosophicorum, a Jo. Aug. Gørenzio citata.
- Vict.** Ciceronis Opera, per Petr. Victorium. Venet. ap. Luc. Ant. Juntam, 1534—1537.

Vienn.	Codex Viennensis sæc. xiv. a Jo. Aug. Gœrenzio collatus.
Vratisl.	Codex membranaceus Vratislaviensis, sæc. xv. Biblioth. Rehdingianæ, a Gœrenzio collatus, et quo usus est L. F. Heindorfius sub nomine <i>Red.</i> vel <i>Rehd.</i>
Walker.	Jo. Walkerus in ejus Obs. quæ in ed. Davisiana insertæ sunt.
Weg.	Collatio exemplo Aldinæ 1565. appicta, a Wegelio, cujus hæc in fine libri adjecta verba sunt: 'Excerpsi Wegelius in Biblioth. Basil. 1698.' Ab Jo. Aug. Gœrenzio citatur.
Wolf.	Ciceronis Tusculanæ Quæstiones, edente F. A. Wolfio. Lips. 1825.
Wytttenb.	Daniel. Wytttenbachius in ejus Obs. ad Ciceronis Philosophica, et quas Creuzerus in ed. sua inseruit.
ι	Codex Oxoniensis, a Th. Hearnio collatus.
λ	Codex membranaceus Oxoniensis, ab eodem collatus.
μ	Codex Oxoniensis, membranaceus, quo Th. Hearnius usus est.
ξ	Codex membranaceus anni 1472. in Collegio Corp. Christi, Oxon. a Th. Hearnio collatus. Hoc Msto etiam usus est Jo. Davisius, qui id CCC. vocavit.
σ	Codex membranaceus Collegii B. Mariæ Magdal. Oxon. quem contulit Th. Hearnius.
χ 1. 2.	Duo codices in Biblioth. Nov. Oxon. unus membranaceus, alter chartaceus: ab eodem collati.
ψ	Codex membranaceus in Biblioth. Collegii Balliolensis Oxon. quem contulerunt Th. Hearnius et Jo. Davisius, qui et eum <i>Ball.</i> nominavit.
ψ 2.	Ms. chartaceus anni 1450. in Bibliotheca Collegii Balliolensis Oxon. quo usus est Th. Hearnius.

M. TULLII CICERONIS

ACADEMICÆ QUÆSTIONES,

AD M. TERENTII VARRONEM.*

CICERO VARRONI S. D.*

ETSI munus flagitare, quamvis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus; tamen ego expectatione promissi tui moveor, ut admoneam te, non ut flagitem. Misi autem ad te quatuor admonitores non nimis verecundos: nosti enim profecto os adolescentioris Academicæ. Ex ea igitur media excitatos misi; qui, metuo, ne te forte flagitent: ego autem mandavi, ut rogarent. Expectabam omnino jamdiu, meque sustinebam, ne ad te prius ipse quid scriberem, quam aliquid accepissem, ut possem te remunerari quam simillimo munere. Sed cum tu¹ tardius faceres, id est, ut ego interpretor, diligentius, teneri non potui, quin conjunctionem studiorum amorisque

////////

* Mss. nonnulli et edd. hanc Epistolam dedicatariam omittunt.—1 Dav.

NOTÆ

* *Ad Varronem*] Ut hos libros Varro Tullius inscripserit, fecit arcta quæ inter eos intercesserat necessitudo. Nata illa Athenis, ubi uterque Antiochum in philosophia magistrum audiverat: crevit subinde tum similitudine studiorum quibus ambo phi-

losophiam primum, dehinc forum coluerunt, tum ordinis conjunctione, quippe uterque familia equestri. De Varrone plura inferius ex vita ejus per M. Vertranium Maurum prolixè scripta.

nostri, quo possem literarum genere, declararem. Feci igitur sermonem inter nos habitum in Cumano, cum esset una Pomponius. Tibi dedi partes Antiochinas,² quas a te probari intellexisse mihi videbar: mihi sumsi Philonis. Puto fore, ut, cum legeris, mirere id nos locutos esse inter nos, quod nunquam locuti sumus:³ sed nosti morem dialogorum. Posthæc autem, mi Varro, quam plurima, si videbitur, et de nobis, et inter nos; sero fortasse: sed superiorum temporum fortuna reipublicæ causam sustineat: hæc ipsi⁴ præstare debemus. Atque utinam quietis temporibus, atque aliquo, si non bono, at saltem certo statu civitatis, hæc inter nos studia exercere possemus! quamquam tum quidem vel aliæ quæpiam rationes honestas nobis et curas et actiones darent. Nunc autem quid est, sine his cur vivere velimus? Mihi vero cum his ipsis vix; his autem detractis, ne vix quidem. Sed hæc coram, et sæpius. Migrationem et emtionem feliciter⁵ evenire volo, tuumque in ea re consilium probo. Cura ut valeas.

legi maluit *Quod cum tu*.—2 Dav. e Mss. edidit *Antiochias*: al. *Antiochianas*.—3 Ern. ad Epistt. ad Fam. ix. 8. conjecit *locuti simus* legend.—4 J. F. Gro-nov. legit *hanc ipsi*.—5 Lamb. malebat *emtionem tibi feliciter*.

ACADEMICARUM^b QUÆSTIONUM

LIBER PRIMUS.^c

ARGUMENTUM.

Quatuor omnino libros Academicarum Disputationum scripsit Cicero, in quibus omnem philosophiam Academicæ cum veteris tum novæ explicavit; sed ita, ut facile intelligeretur, id quod ipse fatetur, v. c. Ep. ad Div. ix. 8. se novam veteri præferre. Itaque induxit Varronem, Antiochi, quintæ Academicæ conditoris, et veterem Academiam instaurare cupientis, se autem Philonis partes suscipientem, qui quartæ Academicæ caput fue-

~~~~~
In ψ hic liber inscribitur, *Academicorum liber I. M. T. Ciceronis Fragmentum primi libri de Academicis*. Hülsemann. inscripsit, *M. T. Ciceronis Academicorum libri primi Fragmenta; ex secunda editione ab ipso Cicerone curata*. Orell. *M. Tullii Ciceronis Academicorum Posteriorum liber primus ad M. Terentium Varronem*. 'Allio vult ut hicce liber primus secundæ editionis Varro inscribatur, ut secundus primæ inscriptus sit *Lucullus*: non placet. De duplici autem Academicorum editione vide sis Davisii notam ad Acad. ii. 1. Inde factum est, ut alii fragmentum primi libri, quod ex quatuor illis editionis secundæ servatum est, præposuerint, ut Davisius; alii a Lucullo sen libro secundo editionis primæ fecerint initium, ut Sturmius, Manucius, Olivetus, alii.' Rath.

NOTÆ

^b *Academicarum*] Quatuor videntur præmittenda de Quæstionibus Academicis: qua occasione, quando, ubi, quot libris scriptæ? Primo, his libris aliisque, quos de philosophia deinceps edidit, scribendis tria locum dederunt: dolor ex amissa, quam in oculis gerebat, Tullia filia; consuetudo philosophorum ad se, ut auctor est Plutarchus, concursantium consolandi gratia; potentia Cæsaris. Ea ferme sunt quæ Ciceronem a vita urbana ad rusticam, ab opera forensi ad privata, quæ diu intermiserat, philosophiæ studia revocarunt. Ita Fabricius. Secundo, anno igitur æta-

tis suæ 62. U. C. 708. Julio Cæsare tertium dictatore, quem in annum iucidit mors Tulliæ, reliquam anni partem in philosophia Cicero, qua Asturæ, qua ceteris in villis consumsit. Scriptorum autem eo anno librorum is ordo est et numerus: Scripsit primum de Consolatione librum unicum, ut dolori suo de morte Tulliæ aut serviret, aut mederetur; tum Hortensium, quo accusatam ab Hortensio philosophiam defendit; dehinc libros hosce Academicos; postremo de Finibus Bonorum et Malorum. Hic accedat Laudatio Porciæ sororis M. Catonis et uxoris L. Domitii Æ-

rat, et novæ Academiæ placita tenuerat; sed ita, ut nihil inter veterem et novam interesse disputaret; (vid. lib. 1. c. 4. et Luculli c. 4.) quod Antiochus libro, quem 'Sosos' inscripserat, negabat. Horum quatuor librorum primi tantum fragmentum hoc restat, in quo post præfationem, quæ de instituto philosophiæ Latinis literis illustrandæ agit, et occasionem sermonis demonstrat c. 1—3. Varro primum, inde a Socrate repetens usque ad Arcesilam, philosophiæ rationem exponit, c. 4—13. deinde Cicero ab Arcesila incipit, et in Carneade desinit. Summa sermonis Varronianæ hæc est: Socratem primum cœpisse de moribus magis quam de rerum natura disputare, in qua sola superiores philosophi versati erant, atque in omnibus sermonibus usum esse illa εἰσρωεῖα, qua nihil se scire diceret, nisi id ipsum, quod nihil sciret. Hujus discipuli, Platonis, auctoritate unam et consentientem duobus vocabulis philosophiæ formam institutam esse, Academicorum et Peripateticorum, qui certam et completam philosophiæ formulam composuerint, sed Socraticam dubitationem, et de omnibus rebus sine assensione disputandi consuetudinem, reliquerint, atque ita artem philosophiæ effecerint, c. 4. Triplicem autem fuisse philosophandi rationem; unam, de vita et moribus, quæ a natura peteretur, cui parendum, in qua summum bonum quærendum dicerent, c. 5. 6. alteram, de natura, quæ contineretur ex effectione et materia; quam fingeret et formaret effectio, c. 7. 8. coll. c. 2. tertiam, quæ in ratione et disserendo versaretur, ductam illam quidem a sensibus, sed ita, ut iudicium veritatis non sensibus fallentibus, sed menti tribueretur, quæ sola cerneret, quod semper esset, simplex, et unius modi, et tale, quale esset, quam ideam appellavisset. Omnem a sensibus ductam cognitionem opinabilem tantum

NOTÆ

nobarbi, de qua lib. vi. epist. 47. ad Atticum. Addunt nonnulli Tusculanas Quæstiones; sed illi, ut suo loco dicitur, perperam. Tertio, Academici quidem, teste Plinio, scripti sunt in villa cui Academiæ nomen, de qua nos infra; dictique Academici, tum quod in ea villa scripti, tum quod iis, ut Turnebo placet, Academicorum doctrina defendatur. Quarto, ediderat primum duos libros Academicos; alterumque Catulum, Lucullum alterum appellaverat. Horum posterior extat, ut quibusdam placet, de quo Plutarchus in vita Luculli. Dubitant tamen nonnulli, an Lucullus ille sit qui extat. Subinde, quod ex decore non videretur esse, sermones eos viris nobilibus illis quidem, at minime philologis, tribuere, eosdem ad Catonem Brutumque transtulit; mox ad-

monitus ab Attico, Academicam illam σύνταξιν ad Varronem totam traduxit, contulitque e duobus libris in quatuor. Ad Att. lib. xiii. epist. 12. 13. et 16.

^c *Liber primus*] In quadam editione Manutiana susque deque vertitur hic ordo librorum. Factum id suspicor, quod consultius fore Manutii visum sit seriem temporum quibus scripti sunt, quam rerum quæ scribuntur, ordinem sequi. Hos videlicet ter Cicero edidit, inscripsitque editione quidem prima, Catulo et Lucullo; secunda, Catoni ac Bruto; tertia, Varroni. Adeoque qui nunc quartus, itemque Lucullus vulgo inscribitur, editionis est primæ; hic vero primus, tertiæ. Quare, si sola temporum habeatur ratio, iste prior est, hic posterior.

esse, scientiam tantum in animi motionibus et rationibus inesse, c. 9. Aristotelem deinde primum ideas labefactasse; Theophrastum negasse, in virtute sola positum esse, beate vivere; Stratonem totum se ad naturæ obscuritatem contulisse, c. 10. Zenonem autem inprimis disciplinam corrigere conatum esse, et plurima in triplici illa ratione novasse, c. 11. 12. Zenoni deinde se opposuisse Arcesilam, non pertinacia, sed obscuritate rerum commotum, et revocasse illam veteribus omnibus usurpatam de rebus omnibus dubitandi consuetudinem, nihilque dixisse sciri posse, ne id ipsum quidem, quod Socrates excepisset. Cf. lib. II. c. 24. Hanc esse Academiam novam appellatam, et ad Carneadem perductam, c. 13.

I. 1. [*Ed. Ald. p. 39.*] IN Cumano^d nuper cum mecum Atticus noster^e esset, nuntiatum est nobis a M. Varrone, venisse eum Roma^{a1} pridie vesperi, et nisi de via fessus esset, continuo ad nos venturum fuisse. Quod cum audissemus, nullam moram interponendam putavimus,² quia videremus hominem, nobiscum et studiis eisdem, et vetustate amicitiae conjunctum. Itaque confestim ad eum ire perreximus: paulumque cum³ ejus villa^f abessemus, ipsum ad nos venientem vidimus: atque illum complexi, ut mos amicorum est,⁴ satis cum longo intervallo ad suam

^a Venit nuntius, a M. Varrone missus, qui diceret eum Roma venisse.

CAP. I. 1 ψ Romam.—2 E putamus.—3 E cum omittit. In Ven. 1494. legitur paulumque cum abissemus via: unde Durandus legi volebat paulumque cum abissemus a villa.—4 Verba ut mos amicorum est Lambino suspecta sunt. Pro

NOTE

^d In Cumano] Ager est Campaniæ a Cumis dictus, quæ urbs Linternam inter et Misenum sita est; unde Cumææ Sibyllæ nomen. Fuerunt et alteræ Cumæ in Æolide regione Asiæ Minoris inter Myrinam et Phocæam: horum Cumanorum stoliditas locum dedit adagio, 'Cumani sero sapiunt.'

^e Atticus noster] Is est ad quem extant Ciceronis epistolæ. Eques Romanus, nuncupatus ob linguæ peritiam Atticus, et interdum L. Cæcilius, nomine avunculi, a quo adoptatus. Hujus soror Pomponia secundo Ciceronis fratri nupsit, filia Marco Agrippæ, unde nata Vipsania, Tiberii

Cæsaris uxor et Drusi mater. Sub Augusto, cui gratiosissimus erat, cibi abstinentia periit: vitæ ejus epitomen habes apud Volaterranum ex Cornelio Nepote.

^f Cum ejus villa] Habuit præter hanc villam alias alibi non paucas Varro: 1. in Tusculano, enim a M. Puppio Pisone; 2. in Pontino, quam sub ipsa bella civilia emerat; 3. sub Cassino monte, quæ celebres Luculli in Tusculano ædes elegantia vincebat. In hunc fundum involasse Antonium ait Cic. Phil. II. Ita Vertranus Maurus in vita Varronis.

villam reduximus. 2. Hic pauca primo; atque percunctantibus nobis, ecquid forte Roma novi; Atticus, Omitte ista, quæ nec percunctari nec audire sine molestia^g possumus, quæso, inquit: et quære potius,^h ecquid ipse novi:^b silent enim dintius Musæ Varronis,^h quam solebant: nec tamen cessare,^c sed celare, quæ scribat, existimo. Minime vero, inquit ille: intemperantis^d enim arbitror esse,⁶ scribere quod occultari velit: sed habeo opus magnumⁱ in manibus, quod jampridem⁷ ad hunc ipsum^k (me autem

^b *Hic cum pauca primo diceremus, et ea quidem interrogante me Varronem, v. g. quid novi Roma haberet, Atticus mihi dixit, Omitte, quæso, ista quæ nec interrogare nec audire sine molestia possumus, et quære potius ecquid ipse Varro novi scripserit.*

^c *Otiari.*

^d *Insipientis est.*

////////

satis eum Dav. conjecit se visentium. Mox, atque ea perc. omnes Mss. et edd. præter Ven. 1494. Ern. et Hülsemann. probante Rathio. Pro *ecquid* omnes Mss. præter E U et Eliens. habent *et si quid*; et sic etiam edd. ante Lamb. cum Grnt. Paulo post, Lamb. conj. *Tum Atticus, vel Atticus autem.* Denique, Ciat. *possimus.*—5 *E et quare potius.* Mox, idem *nec tamen ipsum cess.* ut volebat Ern. qui auctoritate ed. Ven. 1494. delevit *istum*, quod vulgo in-eritur ante *cessare.*—6 Nonnulli omittunt *esse.* Tum, Hieronymus in Rufinum lib. 1. col. 349. legit *occultari velis*, ut volebat Walker.—7 Mss. plerique *quæ jam pridem*: unde Dav. conj. Cicronem scripsisse *quia jam pridem.* In N U et Weg. *quojam pridem*, prob. Gœrenz. Tum, ad hunc eum ipsum omnes Mss. et edd. præter Manut. Lamb. Ern. Oliv. Hülsemann. Schutz. et Orell. Mox,

NOTÆ

^g *Sine molestia*] Erant enim omnia Romæ conturbata, dominante Cæsare.

^h *Musæ Varronis*] Celebre est D. Augustini de Varrone dictum, tam multa illum legisse, ut mirum sit aliquid scribere potuisse; et tam multa scripsisse, quam vix quenquam legere posse, verisimile sit.

ⁱ *Opus magnum*] Librum de Lingua Latina, ut sentiant Fulvius Ursinus et Turnebus, quibus ultro assentimur. Iis enim ferme temporibus, quibus editi sunt a Tullio libri Academici, prodiit Varronis opus de Lingua Latina, post Indos videlicet Circenses Cæsaris Dictatoris, ut ipse monet lib. iv.

^k *Ad hunc ipsum*] Operis illius Varroniani tres erant partes, ipso auctore l. vii. prima, Quemadmodum vocabula rebus imposita fuissent; secunda, Quo pacto de his declinata in discrimina ivissent; tertia, Ut ea inter se ratione conjuncta sententiam efferrent. Prima lib. sex complectebatur: quorum tres primos, qui non extant, P. Septimio quæstori suo sese inscripsisse testatur lib. vi. tres posteriores, qui mutili supersunt, Ciceroni. Reliquos, aut ex parte, (nam incertum est) aut omnes, M. Marcello dicavit, teste Gellio lib. xii. c. 6. et 20. et Rufino in Commentario de Metris. Ita Gothofredus in notis ad Varronem.

dicebat) quædam institui, quæ et sunt magna sane, et limantur a me politius. 3. Et ego, Ista quidem, inquam, Varro, jam diu expectans, non audeo tamen flagitare: audiavi enim e Libone nostro,¹ ejus nosti studium, (nihil enim ejusmodi celare possumus) non te ea⁸ intermittere, sed accuratius tractare, nec de manibus unquam deponere. Illud autem mihi ante hoc tempus⁹ nunquam in mentem venit a te requirere: sed nunc, posteaquam sum ingressus res eas,⁹ quas tecum simul didici, mandare monumentis, philosophiamque veterem illam,^m a Socrate ortam, Latinis literis illustrare; quæro, quid sit, cur, cum multa scribas, genus hoc prætermittas; præsertim cum et ipse in eo excellas, et id studium totaque ea res¹⁰ longe ceteris et studiis et artibus antecedit.

II. 4. Tum ille, Rem a me sæpe deliberatam, et multum agitatam requiris. Itaque non hæsitans, respondebo: ¹ sed ea dicam, quæ mihi sunt in promptu; quod ista ipsa de re multum, ut dixi, et diu cogitavi. Nam cum philosophiam viderem diligentissime Græcis literis explicatam, existimavi, si qui de nostris ejus studio tenerentur, si essent ²

⁹ Cæpi res eas.

E quæ sunt . . . politius. Ego.—8 Edd. vett. pleræque ea te.—9 Ven. 1494. et Crat. hoc ante tempus.—10 E ea ars, ut volebat Rath. Mox, pro artibus amicus Davisii conj. rebus. Deinde, antecellat Mss. Lambini, et Weg. cum Lamb.

CAP. II. 1 Nonnulli Itaque non multum hæsitans resp. Verba sed ea dicam . . . cogitavi Cærenzio suspecta sunt. Mox, plures edd. vett. cum Manut. et Lamb. literis Græcis.—2 ¹ Si qui . . . si essent] Ern. sine justa causa in du-

NOTÆ

¹ Libone nostro] L. Scribonius Libo, socer Sextii Pompeii, vir eruditus, historiæ scriptor, cui jam libros aliquos inscripserat Varro, teste Macrobio. Is, transgresso Rubiconem cum exercitu Cæsare, omniaque passim occupante, delectus, quos habere cæperat, omisit, et ad Pompeium profugit; a quo classi Liburnicæ præpositus sub M. Calpurnio Bibulo proconsule proprætor fuit, coque mortuo, præfectus totius oræ mariti-

mæ. Etruriam vero obtinuit belli initio, teste L. Floro lib. iv. et Lucano lib. ii. vs. 461. 'Gens Etrusca fuga trepidi nudata Libonis.' Consul fuit anno 719. Hujus sorori Scriboniæ Cæsar nupsit.

^m Veterem illam] Moralem, qua ceteri ante Socratem philosophi neglecta, dialecticæ physicæque operam dabant. Qua de re plura vide lib. iv. Tuscul.

Græcis doctrinis eruditi, Græca potius, quam nostra lecturos: sin a Græcorum artibus et disciplinis abhorrerent,³ ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditione Græca intelligi non possunt:⁴ itaque ea nolui scribere, quæ nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent. 5. Vides autem eadem ipse: didicisti enim non posse⁵ nos Amafaniiⁿ aut Rabirii^o similes esse, qui, nulla arte adhibita, de rebus ante oculos positis vulgari sermone disputant: nihil definiunt, nihil partiuntur; nihil apta interrogatione⁶ concludunt; nullam denique artem esse nec dicendi nec disserendi putant. [p. 40.] Nos autem præceptis dialecticorum,⁷ et oratorum etiam (quoniam utramque vim virtutem esse nostri putant) sic parentes, ut legibus, verbis, quanquam⁸ novis, cogimur uti: quæ docti (ut dixi) a Græ-

////////

plici si offendit, posteriorem insititiam statuens, cum prius Grut. vv. *si essent* in glossemate iudicasset. Gærenz.—3 ‘Abhorrent Grut. solus ex meis, errore typogr. ut videtur.’ Hülsemann. ‘Hanc vero ipsam codd. omnium librorum esse affirmat Gærenz. Certe Grut. Dav. Oxonn. nihil notarunt.’ Orell.—4 Ms. Paris. et Mss. Lambini *possent*. Tnm, *E volui scribere*.—5 Dav. corrigi *Vides autem (eadem enim ipse didicisti) non posse*, &c. non improb. Ern. Rathius malebat *Vides autem, (eadem ipse didicisti enim) non posse*, &c. ut Hülsemann. edidit. Deinde, *Amofranii E: Aul. Afranii Weg. Vannii alii: T. Vannii* edd. vett. pleræque: *Amafinii* Mss. nonnulli cum Schutz. et Orell.—6 Ed. Ven. *aperta interrog.* Pro *interrogatione* Schutz. recepit *argumentatione*, ut conj. amicus Davisii. Hülsemann. legi mavult *apta in ratione*.—7 Post *dialecticorum* in E et Weg. additur *imbuti*. Tnm, Dresd. et edd. vett. non agnoscunt particulam *etiam*, pro qua E U et G habent *et*, ex compendii vitio, ut Gærenzio videtur. In ed. Junt. legitur *oratorum. Et quoniam*, &c. Manut. et Lamb. corrigunt *utramque vim unam esse*. Orell. quoque *virtutem esse corruptum* censet.—8 Pro *quanquam* Lambinus conj. *aliquando*. P. Faber in marg. libri sui a Nic. Grucchio allitum reperiēbat, ‘*quandoque*, leg. *quoque*’; hoc iterum conjecit Ern. et receperunt Gærenz. Schutz. et Orell. Malebat Davis. *nonnunquam*, ut edidit Lall. Tnm, *E cog. utique docti*. Castillo legi vult *cogimur uti, ut ea doceamus, quæ docti*, &c. Porro, E U, Manut. et Lamb. *malunt*: Ern. e conj. Davisii cum Hülsemann. Gærenz. Schutz. et Orell. *malent*: ceteri *mallent*. Pro vulg. *accipiunt* Ern. et edd. seqq. e conj. Davisii dederunt *accipient*. Nonnullæ edd. vett. cum Gærenz. Schutz.

NOTÆ

ⁿ *Amafanii*] Philosophi duo id temporis insignes, quorum philosophia, quod obscurum nihil haberet, in vulgus probata est. De Amafanio, sen, ut alii legunt, Amafinio, vide lib. iv. Tuscul.

^o *Rabirii*] De illo nihil alibi, quod

sciam, extat. Affinem esse crediderim gemini Rabirii, cujus causam egit Cicero. Meminerunt quoque Ovidius in Trist. Quint. Instit. lib. x. et Senec. de Benef. lib. vi. Rabirii nescio cujus, epici poetæ.

cis petere malent, indocti ne a nobis quidem accipiant; ut frustra omnis suscipiatur labor. 6. Jam vero physica, si Epicurum, id est,^p si Democritum^p probarem, possem scribere ita plane, ut Amasanius. Quid est enim magnum, cum causas rerum efficientium¹⁰ sustuleris, de corpusculorum (ita enim appellat atomos¹⁹) concursione fortuita loqui? Nostra tu physica nosti, quæ contineantur² ex effectione, et ex materia ea, quam fingit et format effectio. Adhibenda enim^{3r} geometria est; quoniam quibusnam quisquam enuntiare verbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere, hæc ipsa de vita et moribus, de expetendis^{f4} fugiendisque

^f Nosti quam nos Academici obscure de rebus physicis sentiamus, quarum duo

*****

et Orell. hunc ordinem faciunt, ind. a nobis ne acc. quidem.—9 E philosophica, si Epic., id. omisso est.—10 Lamb. conjecit *efficientes*, prob. Davisio, qui etiam proposuit *efficiendi*.—1 Hülsemann. auctoritate Ms. Ursini *atomos* delevit.—2 E *physicam* nosti, quæ contineatur. Davis. e Pal. 4. et Ms. Paris. edidit quæ cum contineantur; sic etiam Huber. Quæ continentur conjecit Lamb. quæ concinnentur Gœrenz. quæ continentur Madvig. 'Fortasse, quo collineant: cf. de Fin. III. 6. § 22. Verbum est ubique fere corruptum.' Orell.—3 Manut. et Lamb. etiam, prob. Dav. Pro geometria Lamb. dedit ea materia. Davis. conj. adhib. quidem geometria est. Pro quoniam Manut. suspic. jam legend. Faber. quam jam; Davis. quin etiam: Gœrenz. e conj. recepit *quantum*; sic etiam Schütz. qui legi maluit quibus quisquam. In E quibusdam quisquam. Pro quisquam edd. Venetæ et Med. habent quisque. Rath. malebat *quam jam quibusnam ... pot. adducere? Hæc ... rebus; illi enim, &c.* V V. DD. h. l. corruptum esse putant. Vid. Not. Delph.—4 Dav. e

NOTÆ

^p Si Democritum] Omnemne, quæ de physicis est, doctrinam hauserit Epicurus a Democrito, ambigunt docti; affirmat non semel Cicero, negat præfracte Laërtius, vel Epicuri studiosissimus. Primo, Epicurum, lectis Democriti libris philosophiæ, primum duci studio cœpisse, Hermippus auctor est. Secundo, ejusdem de Atomis libros ut suos assensisse Epicurum Dion. Halicarn. tradit. Tercio, et de Democrito tamen omnibus in rebus detraxisse ferunt. Hæc universa Laërtius ut non dissimulat, ita diligenter refellit. Sed ea de replura nos lib. II. de Nat. Deor.

^q Appellat atomos] Atomorum tres erant proprietates: 1. exilitas; 2.

figura seu varietas innumera; 3. pondus sive impetus quo raperentur velocissime. Plura Vossius de Philosophorum Sectis.

^r Adhibenda enim] Hunc locum, qui sane depravatus est, ita legit Lambinus: *Nostra tu physica nosti, quæ contineantur ex effectione et ex materia ea quam fingit et format effectio: adhibenda enim ea materia est: hæc ipsa de vita et moribus, de expetendis fugiendisque rebus. Illi simpliciter pecudis et hominis idem bonum esse censent: apud nostros autem non ignoras quæ sit et quanta subtilitas, quam quibusnam quisquam queat enuntiare verbis? aut quem ad intelligendum poterit adducere?*

rebus? Illi enim⁵ simpliciter pecudis et hominis idem bonum esse censent: apud nostros enim, non ignoras, quæ sit et quanta subtilitas. 7. Sive enim Zenonem⁶ sequare, magnum est efficere, ut quis intelligat, quid sit illud verum⁶ et simplex bonum, quod non possit ab honestate sejungi:⁷ quod bonum quale sit, negat⁷ omnino Epicurus, sine voluptatibus sensum moventibus, nec suspicari:⁸ si vero Academiam veterem⁹ persequamur, (quam nos,⁸ ut scis, probamus) quam erit illa acute explicanda nobis! quam argute, quam obscure etiam contra Stoicos disserendum! Totum igitur illud philosophiæ studium mihi quidem ipse sumo,⁹ et ad vitæ constantiam (quantum possum), et ad delectationem animi: nec ullum arbitror, ut apud Platonem^{*} est,

principia constituimus, materiam scilicet et affectionem, sive formam quæ materiam figurat formatque. Ad hæc enim explananda, adhibenda est geometria, cujus figuras nec verbis enuntiare, nec factis ad intelligendum efficere quisquam potest. Nosti quoque quid sentiamus de vita et moribus, &c. (Vide Notam.)

⁸ Quod bonum quale sit, negat omnino Epicurus quenquam ne suspicari quidem posse sine voluptatibus sensum moventibus.

Ms. Paris. et ψ, cum Hub. et de exp. Lamb. omittit enim ante simpliciter.—5 Pro enim Lamb. Oliv. et Orell. habent autem, ut voluerunt Gnyetus, Dav. et Rath. Tum, non ignuros E.—6 Walkers malebat illud unum, prob. Davisio.—7 Ante negat Gørenz. auctoritate Weg. addidit se. Lamb. conj. se sine volupt. prob. Dav. Deinde, mov. vel susp. e conj. Lambini et Ernesti dedit Oliv. mov. ne suspicari quidem malebat Durand. Porro, Sive Academiam e conj. Turnebi dederunt Lamb. Dav. et Huber.—8 E U quam non. Mox Ernesti mavult quam erunt illa. In E deest illa.—9 U summo. Ante constantiam paucæ edd. vett. cum Hülsemanno addunt consuetudinem et, tuentibus Turnebo, P. Fabro, et Lamb. Tum, quantam possum

NOTÆ

⁵ Sive enim Zenonem] Sunt quos mirifice torqueat hic locus. Quorsum, inquit, ubi de Academicis agitur, mentio est Zenonis Stoicorum principis? Ratio in proclivi est. Stoicorum et Academicorum affinis in multis fuit disciplina, et de utroque concordia librum ediderat Antiochus Academicus; unde alibi dictus est a Cicerone germanus prope Stoicus.

⁷ Ab honestate sejungi] De hac Stoicorum opinione videsis quid dixerimus in Paradoxum primum.

⁹ Academiam veterem] Triplex vul-

go commemoratur Academia; vetus, media, nova. Vetus auctorem habuit Platonem, media Arcesilaum, nova Carneadem Cyrenæum. Addunt aliqui quartam et quintam; illius principem faciunt Philonem, hujus Antiochum Philonis discipulum. Sext. Empyric. Pyrrhon. Hypoth. l. i.

^{*} Apud Platonem] In Timæo, cuius hæc verba sunt: ἐξ ὧν ἐπορισάμεθα φιλοσοφίας γένος, οὗ μείζον ἀγαθὸν οὐτ' ἦλθεν, οὐθ' ἤξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν.

majus aut melius a Diis datum munus homini. 8. Sed meos amicos, in quibus est studium,¹⁰ in Græciam mitto, id est, ad Græcos ire jubeo, ut ea a fontibus potius hauriant, quam rivulos consectentur. Quæ autem nemo adhuc docuerat, nec erat, unde studiosi scire possent; ea, quantum potui, (nihil enim magnopere meorum miror) feci, ut essent nota nostris. A Græcis enim peti non poterant, ac, post L. Ælii¹ nostri² occasum, ne a Latinis quidem. Et tamen in² illis veteribus nostris, quæ (Menippum² imitati, non interpretati) quadam hilaritate conspersimus, multa admista ex intima philosophia, multa dicta dialectice:³ quæ quo facilius minus docti intelligerent, jucunditate quadam ad legendum invitati, in laudationibus,^a in iis ipsis⁴

Junt. Manut. Lamb. Dav. et Huber.—10 Durand. conj. *in quibus id est studium*. Lambino suspecta sunt verba *id est, ad Græcos ire jubeo*; quæ Wetzel. et Schutz. uncis includunt. Deinde, maluit Lamb. *ea e susp.* Paulo post, *rivulos quam sectentur* Pal. 4. et Ms. Paris.—1 Hervag. Junt. et al. *Lælii*: E et ψ *Lelii*: U *Leli*.—2 E caret præpositione. Tum, pro quæ Ursinus suspic. *quas legend.* Pro non ante interpretati in E U legitur ut.—3 Manut. et Lamb. *multa dialectice dicta*. Statim, *quæque, quo facilius* e conj. edidit Gœrenz. quem Schutz. secutus est.—4 Auctoritate trium Mstorum in his ip-

NOTE

¹ L. Ælii nostri] Mendose apud Gellium i. 18. xii. 4. xvi. 8. legitur *Lælius*, sublata interpunctione, pro L. Lælio. Is est Ælius Stilo, vir, ut scribit in Bruto Tullius, egregius, eques Romanus, cum primis honestus, idemque eruditissimus et Græcis literis et Latinis. Stoicus esse voluit, orator autem nec studuit unquam, nec fuit. Scribebat tamen orationes quas alii dicerent. Est qui eum cum L. Ælio Gallo jurisconsulto perperam confundat: errori locum dedit quod utriusque passim Varro meminerit. Glandorpium quoque hallucinatum reor, qui Stilonem hunc nostrum præconium, quod patre natus esset præcone, dictum esse tradit. Verone simile est equiti Romano patrem fuisse id sortis?

² Menippum] Sex Menippus, quan-

quam et multi alii fuerunt, commemorat Laërtius. 1. Est qui de Lydiis scripsit rebus. 2. Stratoniceus, sophistes. 3. Statnarius. 4. et 5. Pictores. 6. Hic ipse de quo Cicero, Cynicus secta, genere Phœnix, vel ut Straboni placet, Gadarensis, scriptor jocularis, unde Satira Menippeæ. Is est de quo sæpe Lucianus in Dialog. Ad extremum re familiari per insidias spoliatus laqueo se suspendit; quem cum in scribendo imitaretur Varro, Menippeus appellatus est, teste Athenæo, et Cynicus Romanus. Tertull. in Apologet. Hæc Menagius in Laërtio.

^a In laudationibus] Opus Varronis, ita inscriptum, de quo nihil uspiam comperi, nisi idem velis esse cum libris Rhetoricorum ejusdem Varronis: de quibus Lactantius.

antiquitatum procemiis^b philosophiæ, scribere voluimus, si modo consecuti sumus.

III. 9. Tum ego, Sunt, inquam, ista, Varro: nam nos, in nostra urbe peregrinantes, errantesque, tanquam hospites, tui libri quasi domum deduxerunt,⁵ ut possemus aliquando, qui, et ubi essemus, agnoscere. Tu ætatem patriæ,^c tu descriptiones temporum, tu sacrorum jura, tu sacerdotum;⁶ tu domesticam, tu bellicam disciplinam; tu sedem regionum, locorum; tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti: plurimumque poëtis⁷ nostris, omninoque Latinis et literis luminis

////////

sis dederunt Gærenz. et Orell. Mox, *philosophice* Mss. pauci cum Manut. Lamb. Oliv. Lall. et Orell. *philosophiam* Ms. Ursini. Paulo post, *E nolui- mus: U volumus.* Hunc locum corruptum censebat Is. Casanbon. et (de Sa- tir. Poësi II. 2. p. 189.) hanc lectionem proponebat, *quæ quo facilius minus docti intelligerent, jucunditate quadam ad legendum invitati, ... * in laudationi- bus, in ipsis antiquitatum procemiis ... philosophiæ scribere voluimus.* Davisinus et al. nullam lacunam intelligunt. P. Faber sic interpungit, *multa admista ex intima philosophia, quo facilius, &c. deletis verbis mediis.* Hülsemann. totum locum uncis inclusit, legens, *Quæ quo facilius minus docti intell., jucund. quadam ad legendum invitati, ... in laudationibus, in iis ipsis antiquitatum ... procemiis, philosophiam scribere volumus, si modo consecuti sumus.* Ernesti puta- bat philosophiæ esse alieno loco, et post laudationibus ponendum; et pro scri- bere legendum efficere.

CAP. III. 5 Augustin. de Civ. Dei, VI. 2. legit *reducerunt*; sic etiam de- derunt Manut. Lamb. et Hülsemann. In Pal. 4. et Wag. *adduxerunt.*—6 Post *sacerdotum* Lamb. addit *munera.* Pro *bellicam* Augustin. l. I. legit *publicam*, quod Hülsemann. recepit. Mox, *sedium* ex Augustino dederunt Wernsdorf. Gærenz. et Schütz. Tum, *regionum et locorum* Lamb. *locorum, regionum* Ven. 1494. et Hervag.—7 *Plurimum quidem a poëtis* ψ, Pal. 4. Ms. Paris. et tres Mss. Gærenzii cum Hervag. Junt. Hub. Lall. *plurimum quidem poëtis* E U: *plurimum quidem et poëtis* Ascens. et Junt. *plurimumque idem poëtis* conj. Grut. probb. Davis. et Gærenzio. Mox, *et verbis attulisti* E U ψ et

NOTÆ

^b *Antiquitatum procemiis*] Opus item Varronis libris quadraginta et uno conclusum, dispersitumque in duo volumina; quorum alteri titulus fuit, rerum humanarum, alteri, rerum divinarum. Singulis libris, quorum proprio quisque donatus erat nomine, præfixa erant ambitiosa ad pompam procemia. Extabant temporibus D. Augustini, cujus est hoc de illis judicium: 'Antiquitatum libris ea tractavit Terentius, quæ curiosius nemo quæ-

sivit, invenit doctius, consideravit attentius, distinxit acutius, diligen- tius pleniusve conscripsit.' Lib. VI. de Civit. Dei, ubi multa sparsim de illo Varronis opere.

^c *Ætatem patriæ*] Varia hic Varro- nis opera indicantur, quorum indi- cem habes apud et Vertraninum Mau- rum in ejus vita, et Robertum Ste- phanum, qui scriptorum ejus frag- menta e veteribus auctoribus summa diligentia collegit.

attulisti, et verbis: atque ipse varium et elegans omni fere numero poëma fecisti; philosophiamque multis locis inchoasti, ad impellendum satis, ad edocendum⁸ parum. 10. Causam autem probabilem tu quidem affers: aut enim Græca legere malent,⁹ qui erunt eruditi; aut ne hæc quidem, qui illa nesciunt. Sed da mihi nunc:^{10 d} satisne probas? Immo vero et hæc, qui illa non poterunt,¹ et qui Græca poterunt, non contemnent sua.^h [p. 41.] Quid enim causæ est, cur poëtas Latinos Græcis literis eruditi legant, philosophos non² legant? an quia delectat Ennius, Pacuvius, Accius, multi alii, qui non verba, sed vim Græcorum expresserunt poëtarum? Quanto magis philosophi delectabunt, si, ut illi Æschylum,^{3 e} Sophoclem, Euripidem; sic hi Platonem^f imitentur, Aristotelem, Theophrastum? 11.

^h *Animum adijunge iis quæ nunc dico: satisne recte probas quod dixisti, homines Græca potius quam nostra lecturos, si essent Græcis literis eruditi? Immo vero existimo hæc nostra lecturos eos qui Græca non poterunt, et qui Græca legere poterunt, non contenturos ea quæ lingua sua scripta sint.*

////////

Mss. Gærenzii cum Hervag. Junt. Dav. Hub. Oliv. Gærenz. Schntz. et Orell. Pro verbis Manut. volebat *rebus*, prob. Dav.—8 Nonnullæ add. vett. *docendum*.—9 Junt. *mallent*. Mox, E U et al. *aut ne hoc quidem*.—10 *Sed da te mihi nunc* Manut. *Sed eam mihi nunc* Ms. Car. Steph. probb. Turnebo et Lambino: *Sed ea mihi nunc non satis probas* conj. Ursinus: *Sed da mihi nunc, satisne probam* Dav.—1 Junt. *qui illa non potuerunt*. Tum, ψ et *qui Græca potuerunt*, quæ verba in E U et duobus Mss. Gærenzii desunt. Porro, *contemnat* ψ : *contemnant* E U, Hervag. et Junt.—2 E caret negativa particula. Mox, *an delectat* Enn. Ven. Ascens. Hervag. prob. Dav. qui uncis inclusit voc. *quia*. Conjecit Ern. *atqui delectat Enn*. Paulo post, *Attius dederunt* Gærenz. et Schutz. Voces *multi alii* deleverunt Manut. et Lamb.—3 Pro *Æschylum*, (ante quam vocem legebat Turnebus *Empedoclem*) in E legitur *Heschinem*; in

NOTÆ

^d *Da mihi nunc* [*Da te mihi nunc*] Lectionem hanc alii mendosam putant, alii sinceram; quibus postremis favet versus ille Virgilii, ‘Sed tamen iste Deus quis sit, da, Tityre, nobis.’

^e *Ut illi Æschylum*] Abs re non erit recensere hic quas ex Euripide aut Sophocle, Æschyllove, tragædias Ennius, Pacuvius, Accius, aut transulerint, aut imitati sint. Ennius Sophoclem in Ajace; Euripidem in Andromacha, Hecuba, Iphigenia, Me-

dea; Æschylum in Eumenidibus. 2. Accius Sophoclem in Antigone et Trachiniis; Euripidem in Hecuba, Ione, Medea, Phœnissis, Troadibus. 3. Inter Pacuviana vero fragmenta nullus extat tragædiæ titulus affinis Græcis. Hæc Scriverius in *Collectaneis Veterum Tragicorum*.

^f *Sic hi Platonem*] De Platone, Aristotele, Theophrasto, fertur alibi iudicium.

Oratores quidem laudari video, si qui e nostris Hyperidem^g sint aut Demosthenem imitati. Ego autem, (dicam enim, ut res est) dum me ambitio, dum honores, dum causæ, dum reipublicæ non solum cura, sed quædam etiam procuratio multis officiis implicatum et constrictum tenebat, hæc inclusa habebam; et, ne obsolescerent, renovabam, cum licebat,⁴ legendo. Nunc vero et fortunæ gravissimo^h percussus vulnere, et administratione reipublicæ liberatus, doloris medicinam a philosophia peto, et otii oblectationem hanc honestissimam judico. Aut enim huic ætati hoc⁵ maxime aptum est; aut iis rebus, si quas dignas laude gessimus, hoc in primis consentaneum: aut etiam ad nostros cives erudiendos nihil utilius: aut, si hæc ita non sunt, nihil aliud video, quod agere possimus.⁶ 12. Brutus quidemⁱ noster, excellens omni genere laudis, sic philosophiam Latinis literis persequitur, nihil ut iisdem de rebus Græcia desideret:⁷ et eandem quidem sententiam

U *Eschinem*.—4 *E liceret*. Mox, *percussus* G, Weg. et al. cum Lamb. Hülsemann. Gærenz. et Orell.—5 In ψ deest pronomen. Tum, *E actum est*. Porro, E G, Weg. Huber, Gærenz. et Schütz. aut *his rebus*.—6 *U possumus*. Mox, *E noster* omittit.—7 ‘Turnebo placet a Græcia desideres: P. Manut. *Græcia desideres*, quod idem Ern. suadet. Lamb. a *Græcis desideres*, ut olim vulgatum est. Grut. *Græcia desideret*: sed quis? Davis. *Græcia desideretur*. Sed nos nihil quicquam mutatum volumus.’ Gærenz. Lall. recepit *Græcia*

NOTÆ

^g *Hyperidem*] Glaucippi oratoris, vel, ut alii tradunt, Pythoclis filium. Fuit unus ex decem illis qui primi in Græcia habiti sunt oratores; Platonis et Isocratis una cum Lycurgo discipulus: regis Antipatri jussu lingua exsecta necatus est. Orationes scripsit 56. Fuit et alius Hyperides amicus Demosthenis, quem tamen ob Harpaleam pecuniam accusavit, licet eloquentiæ rudis. Suidas.

^h *Fortunæ gravissimo*] Morte Tulliæ filix, quæ P. Dolabellæ an. 709. consuli in matrimonium collocata in partu decessit.

ⁱ *Brutus quidem*] M. Brutus e gente

Junia, morum integritate, elegantia ingenii, et literarum studio tum Ciceroni, tum optimo cuique carissimus. Exorto bello civili, Pompeium, licet patris sui interfectorem, quod tamen partes ejus justiores statueret, secutus est. Victum tamen pugna Pharsalica Cæsar non modo servavit, sed inter amicos habuit, beneficiisque ornavit: mox per Cassium seductus, in benefici necem conspiravit: itaque post facinus capto comparatoque exercitu, cum Cassio in Philippis ab Antonio et Cæsare victus, necem sibi conscivit annos natus 40. Plut. in ejus vita.

sequitur, quam tu: nam Aristum^k Athenis audivit aliquandiu, cujus tu fratrem Antiochum.^l Quamobrem da, quæso, te⁸ huic etiam generi literarum.

IV. 13. Tum ille, Istuc⁹ quidem considerabo, nec vero sine te. Sed de te ipso quid est, inquit, quod audio? Quanam, inquam, de re? Relictam a te veterem^m jam,¹⁰ inquit; tractari autem novam. Quid? ergo, inquam,¹ Antiocho id magis licuerit, nostro familiari, remigrare in domum veterem e nova, quam nobis in novam e vetere?ⁱ certe enim recentissima quæque sunt correcta et emendata² maxime: quanquam Antiochi magister Philo,ⁿ magnus vir,³ (ut tu existimas ipse) negaret in libris, (quod coram etiam ex ipso audiebamur) duas Academias esse; erroremque eorum, qui ita putarunt, coarguit. Est, inquit, ut dicis: sed ignorare te non arbitror, quæ contra Philonem Antiochus⁴ scripserit.^o 14. Immo vero et ista,⁵ et

¹ Quid ergo, inquam, an magis licuit Antiocho amico meo redire e nova Academia in veterem, quam mihi liceat e vetere in novam transire?

//////////

desideret.—8 In E non legitur te.

CAP. IV. 9 E U, Oliv. Gærenz. Schutz. Istud. Mox, nec vero sine re E U ψ.—10 Schutz. de sententia Gærenzii delevit jam, pro quo Hülsemann. substituit *Academiam*, ut volebat amicus Davisii.—1 Al. Quid ergo? inquam. Pronomen id delend. censebat Ern.—2 E *rectissima quæque correpta sunt et emend.* ψ *recent. quæque correpta sunt et emend.*—3 In E deest vir. Tum, negarat Med. Ascens. Hervag. negarit Manut. Lamb. negat de Davisii et Ernesti sententia dederunt Gærenz. Schutz. et Orell.—4 *Contra Philonis Antiochus* ψ, Eliens. et Mss. Gruteri ac Gærenzii, cum Grut. Dav. Hub. Hülsemann. Gærenz. Schutz. et Orell. *contra Philonia* legi maluit Madvig.—5

NOTÆ

^k Nam Aristum] Philosophum Academicum. Hunc Aristonem vocat Tusc. lib. v. et Plut. in Bruto.

^l Antiochum] Ascalonitam, veteris Academiae jam pæne desertæ patronum, Luculli amicissimum, et in peregrinationibus comitem fidum. Plura libro sequente ex Plut. in Lucullo.

^m Relictam a te veterem] Ex iis quæ sparsim multa hic habetis de discrimine Academicarum, hæc paucis accipe. Vetus de rebus in utramque partem disputabat, certi tamen ali-

quid statuebat. Media certi nihil, omnia incomprehensibilia volebat esse, ἀκατάληπτα. Nova veri aliquid esse fatebatur, at negabat in nobis esse κριτήριον, sive artem discernendi verum a falso. Voss. in Philos. Sectis.

ⁿ Philo] Philo et Charmidas quartæ Academiae conditores, Clitomacho Carthaginensi successore. Fuit et alius Philo Judæus, secta Platonici, cujus extant opera.

^o Antiochus scripserit] Liber ille

totam veterem Academiam, aqua absumentam diu, renovarī a te, nisi molestum est, velim: et simul, assidamus, inquam, si videtur. Sane istud⁶ quidem, inquit: sum enim admodum infirmus. Sed videamus, idemue Attico placeat fieri a me, quod te velle video. Mihi vero, ille:⁷ quid est enim, quod malim, quam ex Antiocho jampridem audita recordari? et simul videre, satisne ea commode dici possint Latine? Quæ cum essent dicta,⁸ in conspectu conседimus omnes.

15. Tum Varro ita exorsus est: Socrates mihi videtur (id quod constat inter omnes) primus a rebus occultis, et ab⁹ ipsa natura involutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerunt, avocavisse philosophiam, et ad vitam communem adduxisse; ut de virtutibus^p et vitiis, omninoque de bonis rebus et malis quæreretur; cœlestia autem vel procul esse a nostra cognitione¹⁰ censeret, vel, si maxime cognita essent, nihil tamen ad bene vivendum.

16. Hic in omnibus fere sermonibus, qui, ab iis¹ qui illum audierunt,^q perscripti varie, copiose² sunt, ita disputat, ut

//////////

Ista e Mss. Ursini receperunt Ern. Hülsemann. Lall. et Orell. prob. Dav. Ceteri *istam*, etiam Gærenz. qui in notis *ista* defendit. Mox, *a qua assumptam diu* E U ψ: *aqua assumptam diu* alii: *aqua absumentam jam diu* e Mss. recepit Lamb. *a qua absumentam diu* e conjectura Manutii dederunt Huber, Gærenz. et Schutz. *a qua absumentam diu* ut est in marg. ed. Lamb. probante Davisio, ediderunt Hülsemann. et Orell. *longa absumentam die* volebat Clericus. Deinde, *revocari* Gærenz. et Orell.—6 Lamb. *illud*.—7 *Inquit ille* Manut. e conj. cum Lamb. Post *malim* inserendum esse verbum *inquit* opinantur Gærenz. et Schutz.—8 *Quæ cum sint dicta* E U et al. *Quæ cum dicta sint* alii: *Quæ cum sunt dicta* Manut. Lamb. Grut. Oliv. Lall. *Quæ cum dicta* Gærenz. Schutz. et Orell. qui de sententia Gulielmii faciunt verba *Quæ cum dicta, in conspectu conседimus omnes* versiculum esse veteris poëtæ.—9 Præpositionem *ab* omittunt Mss. Ursini, ipso prob. Mox, pro *omnes* E U ψ et al. ac edd. ante Manut. habent *omnibus*. Paulo post, *occupati fuerant* volebat Ern.—10 Junt. et Turneb. *a naturæ cognitione*. Dav. e ψ recepit *censet*, et sic Dresd. Walkerus malebat *censere*, sc. videtur. Post *vivendum* in edd. ante Junt. inseritur *conferre*.—1 E U et tres alii Mss. cum Gærenz. et Schutz. *ab his*.—2 *Varie et copiose* U et tres Mss. Gærenzii cum Junt. Tur-

NOTÆ

Antiochi inscriptus erat Sosus, auctore Turnebo.

^p *Ut de virtutibus*] Aristoteles lib. Magnorum Moralium hanc Pythagoræ laudem primam tribuit, secundam

Socrati.

^q *Qui illum audierunt*] Inter Socratis discipulos insignes sunt Plato, Æschines, Xenophon, Alcibiades.

nihil affirmet ipse, refellat alios: nihil se scire dicat, nisi id ipsum: eoque præstare ceteris, quod illi, quæ nesciant, scire se putent; ipse, se nihil scire,^r id unum sciat; [p. 42.] ob eamque rem se arbitrari ab Apolline^s omnium sapientissimum³ esse dictum; quod hæc esset una omnis sapientia, non arbitrari sese scire quod nesciat. Quæ cum diceret constanter, et in ea⁴ sententia permaneret, omnis ejus oratio tum in virtute laudanda, et in omnibus hominibus ad virtutis studium cohortandis consumebatur, ut e Socraticorum libris,^t maximeque Platonis, intelligi potest. 17. Platonis autem auctoritate, qui varius, et multiplex et copiosus fuit, una et consentiens duobus vocabulis philosophiæ forma instituta est, Academicorum, et Peripateticorum; qui, rebus congruentes, nominibus differebant.^{5 k}

^k *Platonis autem auctoritate, qui varia copiose scripsit, forma philosophiæ instituta est una quidem, sed duobus tamen vocabulis appellata; videlicet Academicorum et Peripateticorum, qui, rebus congruentes, nominibus differebant.*

////////

neb. Lamb. Gørenz. Schutz. et Orell. *varie copioseque* Huber.—3 Davis. *conjecit hominum sapientissimum* legend. Pro dictum Schutz. *recepit judicatum* e conj. Lambini. Mox, *una hominis sap.* *conjecit* Lamb. *una omnino sap.* volebat Ern. Paulo post, *E se scire.*—4 Muretus et Lamb. *ea* omittunt. Mox, in E legitur *ratio*. Pro *tum* E U ψ, Pall. duo et Ms. Paris. habent *tam*; Grut. emendat *tamen*; Davis. malebat *tantum*. Lambinus reponit *cum in virt. laud., tum in hom.* Porro, Hülsemann. Gørenz. Schutz. et Orell. deleverunt *omnibus*, e conjectura Ernesti. Pro *cohortantis* in edd. vett. paucis legitur *exhortandis*. Paulo post, Davis. legend. *putabat maximeque Xenophontis*. Vid. Nott. Varr. Verba *Quæ cum diceret ... intelligi potest* Hülsemann. nuncis inclusit.—5 E *diffiniebant*. Mox, *ante reliquisset* in E additur *instituisset vel*. Petrus Ciacconius conj. legend. *philosophiæ ex asse heredem reliquisset*; *secundos autem præstantissimos*, prob. Ursino. Pro *duos* Dav. existimat Ciceronem scripsisse *discipulos*. In Mss. plerisque et edd. vett. non-

NOTE

^r *Ipse se nihil scire*] Hanc philosophandi viam iniit, ut sophistarum, quorum magna vis et turba erat id temporis, falsa scientiæ persuasionem juventutem imbuentium, proterviam frangeret. Plut.

^s *Ab Apolline*] Oraculum illud Chærephonti Socratis sodali editum est; qua de re infra.

^t *Socraticorum libris*] Discipuli So-

cratis etsi varias in sententias abierint, Socratici tamen diu dicti sunt, sive ob memoriam magistri, sive quod in morali philosophia parum ab eo discesserint. Tales fuere Lysanias Phettius, Cebes Thebanus, Glauco Atheniensis, Bryso Heracleota, qui disceptatricem philosophiam instituit una cum Enclide, et Clinomachus, qui eandem auxit. Suidas.

Nam, cum Speusippum,^u sororis filium,^x Plato philosophiæ quasi hæredem reliquisset; duos autem præstantissimos studio atque doctrina, Xenocratem^y Chalcedonium, et Aristotelem Stagiritem;⁶ qui erant cum Aristotele, Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes⁷ in Lycio: illi autem, qui Platonis instituto in Academia (quod est alterum gymnasium) cœtus erant et sermones habere soliti, e loci vocabulo nomen habuerunt. Sed utrique Platonis ubertate completi, certam quandam disciplinæ formulam composuerunt, et eam quidem plenam, ac referatam: illam autem Socraticam dubitationem⁸ de omnibus rebus, et nulla affirmatione adhibita consuetudinem disserendi, reliquerunt. 18. Ita facta est [disserendi⁹] (quod minime Socrates probabat) ars quædam philosophiæ, et rerum ordo, et descriptio disciplinæ; quæ quidem erat primo duobus, ut dixi, nominibus una. Nihil enim inter Peripateticos et illam veterem Academiam differebat. Abundantia quadam ingenii præstabat, ut mihi¹⁰ videtur quidem, Aristoteles: sed idem fons erat utriusque, et eadem rerum¹ expetendarum fugiendarumque partitio.

nullis legitur *præstantissimo*; et sic ediderunt Schutz. et Orell.—6 *E Stagiritem*: Lamb. et Hülsemann. *Stagiriten*: alii *Stagiritum*.—7 *E U ambulantes*. Tum, *Lyceum* E: *Lyceo* al. cum Oliv. et Hülsemann.—8 Vocem *dubitationem* et mox *et delend.* putabat P. Ciacconius, prob. Ern. quam conjecturam recepit Hülsemann. qui tamen deleri vult verba *et nulla aff. adh. cons. diss.*—9 Lamb. Durand. Lall. Hülsemann. Gærenz. Schutz. deleverunt verbum *disserendi*, quod Dav. Ern. et Orell. nuncis includunt. Mox, *philosophia* edidit Lamb. prob. Dav. qui etiam proposuit *in philosophia*.—10 In ed. Ven. deest *mihi*. Tum, *quidem* auctoritate Oxon. Msti E delevit Gærenz. quem Schutz. secutus est. Rath. volebat leg. *ut mihi quidem vid.*—1 *E utriusque, et earum rerum*:

NOTÆ

^u *Speusippum*] Annis octo scholam principem obtinuit post Platonem; mox paralyti confectus Xenocratem sibi substituit: pediculis, auctore Plutarcho, consutus est. Ferunt Aristotelem talentis tribus emisse libros ejus, quos recenset Laërt. in ejus vita.

^x *Sororis filium*] Ea Potone voca-

batur, teste Laërt.

^y *Xenocratem*] Philosophus fuit hebeti ingenio, et vultu semper tristi, sic, ut Plato de Aristotele et illo dicere solitus esset; alter stimulo indiget, alter fræno. Eundem idem sæpius per jocum sic objurgabat, 'Xenocrates, fac Gratiis.' Laërt. in ejus vita.

Sed quid ago? ² inquit: aut sumne sanus, qui hæc vos doceo? nam etsi non sus Minervam, ² ut aiunt; tamen inepte, quisquis ³ Minervam docet. ⁴ v. Tum Atticus, Tu vero, inquit, perge, Varro: valde enim amo nostra atque nostros: meque ista delectant, cum Latine dicuntur, et isto modo. ⁴ Quid me, inquam, putas, qui philosophiam jam professus sim, populo nostro exhibiturum? ^m Pergamus igitur, inquit, quoniam placet. 19. Fuit ergo ⁵ jam accepta a Platone philosophandi ratio triplex: una, de vita et moribus; altera, de natura et rebus occultis; tertia, de disserendo, et quid verum, et quid falsum; ⁶ quid rectum in oratione pravumve; quid consentiens, quid repugnet, judicando. Ac primam ⁷ illam partem bene vivendi, a natura petebant, eique parendum esse dicebant; neque ulla alia in re, nisi in natura, quærendum esse illud summum bonum, quo omnia referrentur: constituebantque, extremum esse rerum expetendarum, et finem bonorum, adeptum esse omnia e natura et animo, et corpore, et vita: corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus: valetudinem, vires, pulchritudinem, in toto; in partibus autem,

⁴ Nam etsi non omnino mihi quadret tritum illud, 'sus Minervam;' hoc est, indoctus doctum, cum nec omnino indoctus sim; tamen inepte agit quisquis Minervam, id est, doctos homines, quales vos estis, docet.

^m Postquam hæc Atticus dixisset, ego subjunxi, Quid me putas laudis habiturum apud nostros, quando ea exponam quæ a te audiero, præsertim cum jam philosophiam professus sim?

//////////

U utrisque, et earum rerum.—2 E Sed quid ego? et mox non sum Minervam. Rath. conj. qui hæc vos doceam.—3 Al. quisque. In G non leguntur verba ut aiunt ... Minervam docet.

CAP. V. 4 E cum Latine leguntur et dicuntur isto modo. Mox, Lamb. conjecit prof. sim me populo nostro exhib. Paulo post, pro quoniam Dresd. habet ipsum.—5 Ven. Ascens. Crat. Hervag. et al. ergo omittunt. Vocem accepta delevit P. Ciacconius.—6 Manut. Gærenz. Schntz. et Orell. et quid verum, quid falsum, ut volebat Ern. Lambino placuit et quid verum, aut quid falsum: Dav. volebat et quid verum sit, quid falsum. Post consentiens Gærenz. e conj. cum Schntz. et Orell. addidit sit. Tum, Manut. Turneb. et Lamb. corrigebant quid repugnans, pro vulg. quid repugnet.—7 E et Weg. cum Gærenz. Ac primum. Dein, partem illam Ven. Ascens. Cam. Crat. Hervag. Manut. Lamb.

NOTÆ

² Sus Minervam] Adagium e Græcia inductum, ὅς τῃν Ἀθηνᾶν, in illos qui aut ea docent, quocum ipsi sint

nescii, aut eum a quo sint ipsi magis docendi. Fest. Pomp.

sensus integros, et præstantiam aliquam partium singularum; ut in pedibus celeritatem, vim in manibus, claritatem in voce, in lingua etiam explanatam vocum impressionem.^{8a} 20. Animi autem, quæ essent ad comprehendendam ingeniis virtutem idonea: eaque ab iis in naturam et mores dividebantur. Naturæ celeritatem ad discendum, et memoriam dabant; quorum utrumque mentis esset⁹ proprium et ingenii. Morum autem putabant studia esse, et quasi consuetudinem; quam partim exercitationis assiduitate, partim ratione formabant; in quibus erat philosophia ipsa: [p. 43.] in qua quod inchoatum est, neque absolutum,¹⁰ progressio quædam^b ad virtutem appellatur; quod autem absolutum, id est virtus, quasi perfectio¹ naturæ, omniumque rerum, quas in animis ponunt, una res optima. Ergo hæc animorum. 21. Vitæ autem (id enim erat tertium²) adjuncta esse dicebant, quæ ad virtutis usum valerent. Jam virtus³ animi bonis et corporis cernitur in quibusdam, quæ non tam naturæ, quam beatæ vitæ adjuncta sunt. Hominem esse censebant quasi partem quandam⁴ civitatis,^c et

Gærenz. Schutz. et Orell.—8 U ψ, Pal. 1. Eliens. et duo Mss. Gærenzii cum Schutz. et Orell. *expressionem*, ut volebat Manut. Mox, *ad compr. ingenii virt.* nonnullæ edd. vett. cum Manut. Lamb. et Hub. *Vox ingenii* Manutio, Fabro, et Davisio suspicabatur; unde eam delevit Hülsemann. Faber conj. legend. *ad compr. animi virt.* Wopkens. Lectt. Tull. p. 9. *ad compr. ingenuitatem idonea*: Rath. proposuit, *ad compr. ingeniis studiisque virtutem idonea*. Verba *eaque ab iis* deleverunt Gærenz. et Schutz. auctoritate duorum Mstorum.—9 Hervag. *est*. Orell. malebat *esse*.—10 In E, Weg. Pall. et edd. vett. nonnullis *absolutum* desideratur. In Dresd. *neque* etiam deest. Pro *absolutum* Hervag. Junt. et al. exhibent *perfectum*.—1 Lamb. e Ms. *et quasi perf.*—2 E *id ergo erat tertium*: G, Weg. et fragm. cod. cum Gærenz. Schutz. et Orell. *id erat enim tertium*.—3 Gærenz. e conj. cum Schutz. et Orell. dedit *Nam virtus*. Verba *animi bonis et corporis* de conjectura Walkeri deleverunt Hülsemann. Gærenz. Schutz. et Orell. *Vox bonis* quibusdam superflua visa est. Ric. Bentleius conj. legend. *Jam virtus, præterquam animi bonis et corporis, cernitur . . . quam beatissimæ vitæ*.—4 In U deest *quandam*. J. F. Gro-

NOTÆ

^a *Vocum impressionem*] Quam Græci τύπον vel τύπωσιν dicunt; ut lingua nec balba nec blæsa sit.

^b *Progressio quædam*] Græcis προκοπή. Ait Turnebus extare de ea libellum Plutarchi, (at ubi?) qua do-

cebant Stoici enim qui nondum perfectam virtutem consecutus esset, a virtute tantundem abesse.

^c *Partem quandam civitatis*] Stoici mundum hunc civitatem esse dictabant, id forte a Socrate mutuati, qui

universi generis humani, eumque esse conjunctum cum hominibus humana quadam societate. Ac de summo quidem atque naturali⁵ bono sic agunt. Cetera autem pertinere ad id putant, aut adaugendum, aut tuendum, ut divitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. Ita tripartita ab iis⁶ inducitur ratio bonorum. VI. 22. Atque hæc illa⁷ sunt tria genera, quæ putant plerique Peripateticos dicere: id quidem non falso: est enim hæc partitio illorum: illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum⁸ appellarentur, alios Peripateticos arbitrantur. Communis hæc ratio, et utrisque hic bonorum finis videbatur,⁹ adipisci quæ essent prima in natura, quæque ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima. Ea sunt autem maxima, quæ in ipso animo,¹⁰ atque in ipsa virtute versantur. Itaque omnis illa antiqua philosophia sensit in una virtute esse positam beatam vitam; nec tamen beatissimam, nisi adjungerentur et corporis,¹ et cetera, quæ supra dicta sunt, ad virtutis usum idonea. 23. Ex hac descriptione, agendi quoque aliquid in vita, et officii ipsius initium^d reperiēbatur; quod erat in conservatione earum rerum, quas natura præ-

~~~~~

nov. delet copulam ante *universi*, et mox pro *humana* legere volebat *communi*. Amicus Davisii correxit cum *hom. mundana quadam soc.* Ern. cum omnibus *humana quadam soc.* In E deest *quadam*.—5 U et nat. Mox, Rath. malebat *pert. ad idem*. Tnm, ψ putant, ut ad *adaugendum*. Hervag. Junnt. Dav. Huber, Hülsemann. et al. aut ad *augendum*: Lamb. e Ms. aut *augendum*: Mannt. aut ad *agendum*. Porro, aut ad *tuendum* habent Mss. pauci et edd. pleræque ante Ern. Pro *tuendum* E U ψ , Weg. Paris. Eliens. et Dresd. habent *tenendum*. Walkerns conj. aut *adipiscendum*, aut *tuendum*.—6 E ab his.

CAP. VI. 7 A Weg. abest *illa*. Mox, pro *plerique* ψ et duo Mss. Gærenzii habent *philosophi*.—8 Quinque Mss. *dum*.—9 Pall. et tres Mss. Gærenzii, item edd. vett. nonnullæ *videantur*: duo alii Mss. Gærenzii *videntur*. Gærenz. e conj. cum Schutz. delevit *videbantur*; quod Orell. uncis includit. Mox, *essent in prima natura* Mss. plures et edd. vett. nonnullæ: *essent prima natura* Gærenz. Schutz. et Orell. e conj. Davisii: *essent prima naturæ* volebat Bremius ad lib. II. de Fin. cap. 11. Paulo post, U *expetendo*.—10 In E legitur *domino*.—1 Nisi *adj. etiam corp.* Ms. Paris. cum Lamb. Dav. Hub. et Lall.

NOTÆ

interrogatus cujus esset, κοσμοπολίτην ^d Officii ipsius initium] Officium est se respondebat; seu *civem mundi*. quod alii minus Latine *decorum*, τδ Horum sermonem Tullius explodit πρέπον: de quo nos fuse lib. de Off. lib. IV. de Finibus.

scriberet.² Hinc gignebatur fuga desidiæ, voluptatumque contemptio; ex quo laborum dolorumque susceptio multorum, magnorum,³ recti honestique causa; et earum rerum, quæ erant congruentes cum descriptione naturæ:⁴ unde et amicitia existebat, et justitia, atque æquitas: hæque et voluptatibus, et multis vitæ commodis anteponebantur. Hæc quidem fuit apud eos morum institutio, et ejus partis,⁵ quam primum posui, forma atque descriptio.

24. De natura autem (id enim sequebatur) ita dicebant, ut eam dividerent in res duas; ut altera esset efficiens, altera autem quasi huic se præbens, ea, quæ⁶ efficeretur aliquid. In eo, quod efficeret, vim esse censebant; in eo autem, quod efficeretur, materiam quandam; in utroque tamen utrumque: neque enim materiam ipsam cohærere potuisse, si nulla vi contineretur, neque vim sine aliqua materia. Nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur.⁷ Sed quod ex⁸ utroque, id jam corpus, et quasi qualitatem quandam nominabant: dabitis enim profecto, ut in rebus inusitatis (quod Græci ipsi faciunt, a quibus hæc jam diu tractantur) utamur verbis interdum inauditis.⁹ VII. 25. Nos vero, inquit Atticus. Quin etiam Græcis licebit utare, cum voles,¹⁰ si te Latina forte deficient. Bene sane facis: sed enitar, ut Latine loquar, nisi in hujuscemodi verbis, ut philosophiam, aut rhetoricam,¹ aut physicam, aut dialecticam appellem, quibus,

//////////

Mox, U et Weg. *Ex hac quoque descr. agendi.*—2 *E perscriberet.*—3 *Multorum magnorumque omnes Mss. et edd. præter Ms. ap. Lamb. cum Grut. Davis. Hub. Oliv. et Ern.*—4 *Post naturæ* Gærenz. et Orell. comma ponunt. Grut. Oliv. et Hülsemann. omittunt copulam ante *amicitiæ*. Mox, *E hæcque*: Manut. et Lamb. *hæc*. Pro multis Dav. volebat *cunctis*, probb. Ern. et Wopkens. Lectt. Tull. p. 10.—5 *Partis* e conj. Walkeri dederunt Dav. Hub. Ern. Lall. Hülsemann. Gærenz. Schutz. et Orell. *artis ceteri*. Pro verbo *posui* Hülsemann. tacite dedit *censui*.—6 *Ea qua* Turneb. Manut. et Lamb. *eaque* Hervag. Junt. Gærenz. Schutz. et Orell. *ex qua* volebat Turneb. *et quæ* Dav. *ea, quæ eff.* In eo, quod efficeret aliquid, vim esse, &c. conjecit Rath.—7 Verba *Nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur* Lambino spuria videbantur. Hülsemann. ea uncis inclusit, sed pro *alicubi* dedit *aliqua vi*.—8 *E caret præpositione.* Mox, quasi omittunt Mss. Ursini cum Manut. Lamb. et al. *Quandam* quoque omisit Lamb. Pro *dabitis* in E et U legitur *habetis*.—9 *Elens.* Ascens. et Junt. *interdum non auditis*.

CAP. VII. 10 Verba *Nos vero... cum voles* in E desunt. Lamb. volebat *Bene sanc mecum agis*: et Durandus *sed enitar, inquit, ut, &c.*—1 Pro *rhetoricam* Hülsemann. e conj. cum Gærenz. edidit *ethicam*. Al. *rhetoricæ... phy-*

ut aliis multis, consuetudo jam utitur pro Latinis. Qualitates igitur appellavi, quas ποιότητες² Græci vocant; quod ipsum apud Græcos non est vulgi verbum, sed philosophorum; atque id in multis. Dialecticorum vero³ verba nulla sunt publica: suis utuntur: et id quidem⁴ commune omnium fere est artium. Aut enim nova sunt rerum novarum facienda nomina, aut ex aliis transferenda: [p. 44.] quod si Græci faciunt, qui in iis rebus⁵ tot jam sæcula versantur, quanto id magis nobis concedendum est, qui hæc nunc primum tractare conamur?⁶ 26. Tu vero, inquam, Varro, bene etiam meriturus mihi videris de tuis civibus, si eos non modo copia rerum auxeris, ut effecisti,⁷ sed etiam verborum. Audebimus ergo, inquit, novis verbis uti, te auctore, si necesse erit.⁸ Earum igitur qualitatum sunt aliæ principes, aliæ ex iis⁹ ortæ. Principes sunt uniusmodi, et simplices: ex iis autem ortæ, variæ sunt, et quasi multiformes. Itaque aër quoque,¹⁰ (utimur enim pro Latino) ignis, et aqua, et terra, prima sunt: ex iis autem ortæ animalium formæ, earumque rerum quæ gignuntur e terra. Ergo illa initia, et,¹ ut e Græco vertam,^e elementa dicuntur: e quibus aër et ignis movendi vim habent et efficiendi; reliquæ partes, accipiendi, et quasi patiendi: aquam

sicen... dialecticen. Mox, jam abest a duobus Mss.—2 In E ποιότητες omittitur, spatio relicto.—3 Pro vero, quod Ms. ap. Gærenz. omittit, Weg. cum Manut. et Lamb. habet quoque. Gærenz. conjecit legend. Sic dialecticorum verba.—4 Manut. cum quibusdam ante eum quoque. Mox, Manut. et Lamb. non agnoscunt verbum est.—5 In his rebus E U et tres Mss. Gærenzii cum Manut. Hub. Gærenz. Schutz. et Orell.—6 E conatur, et mox meritus.—7 Ut fecisti Lamb. prob. Guyeto: ut et fecisti e conj. amici Davisii dederunt Durand. et Hülsemann. Davis. malebat ut perfecisti.—8 E U et edd. pleræque ante Grnt. necesse est: Hervag. necesse fuerit.—9 Ex his E U, Weg. Dresd. et al. cum Hub. et Orell. Mox, E U, Manut. Lamb. Huber. et Orell. ex his autem ortæ.—10 Quoque omittunt Ms. Ursini, Dav. Hub. Lall. Hülsemann. Gærenz. Schutz. et Orell. Itaque aër quidem volebat Ern. et Ita aër, utimur eo quoque pro Lat. Ante ignis U ψ, Ms. Ursini, Weg. et Ms. Gærenzii cum Dav. Hub. Oliv. Gærenz. et Orell. addunt copulam et. Mox, primæ sunt Gærenz. Schutz. et Orell. e conjectura Walkeri et Davisii. Denique, ex his autem ortæ E U, Huber. et Orell.—1 E, Manut. et Lamb. omittunt copulam,

NOTÆ

^e Ut e Græco vertam] Quæ στοιχεῖα vocant.

dico, et terram. Quintum genus,^f e quo essent astra mentesque, singulare,² eorumque quatuor, quæ supra dixi, dissimile Aristoteles quoddam esse rebatur. 27. Sed subjectam putant³ omnibus sine ulla specie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus⁴ enim tractando usitatius hoc verbum, et tritius) materiam quandam, ex qua omnia expressa atque efficta⁵ sint: quæ tota omnia accipere possint, omnibusque modis mutari, atque ex omni parte; eoque etiam interire, non in nihilum, sed in suas partes, quæ infinite secari ac dividi possint, cum sit nihil omnino in rerum natura minimum, quod dividi nequeat: quæ autem moveantur, omnia intervallis moveri; quæ intervalla item⁶ infinite dividi possint. 28. Et cum ita moveatur illa vis, quam qualitatem esse diximus,⁷ et cum sic ultro citroque versetur; et materiam ipsam totam penitus commutari putant, et illa effici,⁸ quæ appellant 'Qualia:' e quibus in omni natura cohærente et continuata cum omnibus suis partibus effectum esse mundum; extra quem nulla pars materiæ sit, nullumque corpus: partes autem esse mundi⁹ omnia quæ insint in eo, quæ natura sentiente teneantur; in qua ratio perfecta insit, quæ sit eadem sempiterna. 29. Nihil enim valen-

////////

—2 E U ψ et edd. ante Grut. *singulares*. Tum, *eorum quatuor* Hervag. Manut. Lamb. Mox, *quiddam* Mss. plerique cum Lamb. Grut. Dav. Hub. Oliv. Gærenz. Schutz. et Orell.—3 *Subjectum* E; et *putat* E U, Pall. et Ms. Paris. cum Hülsemann. probb. Grutero et Guyeto.—4 E *faciemus*.—5 *Effecta* Mss. pauci et edd. Hervag. Junt. Manut. Grut. et Wetzel. Deinde, *accipere possit* E U, Eliens. Ms. Ursini et tres Mss. Gærenzii cum Manut. Lamb. Dav. Hub. Oliv. Gærenz. Schutz. et Orell. *Quæ sola omnia accipere possint* conj. Æmarus Ranconetus; *quæ totam omnia accipere possint* Guyetus; *quæ tot formas accipere possit* Ric. Bentleius; et *quæ formas omnis accipere possit* Dav. Porro, *mutare* Mss. nonnulli et edd. ante Dav. Denique, ante *interire* Lamb. inserit *omnia*.—6 Junt. *etiam*.—7 Verba *vis, quam qual. esse diximus* Hülsemann. uncis inclusit. In E legitur, *vis, quam qual. etiam diximus, ut cum sit ultro. Pro citroque* E U ψ et Pal. 1. habent in *utroque*; Pal. 4. et al. *introque*.—8 *Et ita effici* E U, Weg. et al. cum Manut. Lamb. Grut. Oliv. Hülsemann. Mox, Gærenz. Schutz. et Orell. deleverunt præpositionem ante *omni natura*.—9 Duo Mss. cum Gærenz. Schutz. et Orell. *mundi esse*. Tum, pro *sentiente* in

NOTÆ

^f Quintum genus] Quinti illius ele- auctor est Aristoteles; sed illud a menti non primus, ut vulgo habetur, Platone hauserat.

tius esse, a quo intereat : quam vim animum esse [§] dicunt ¹⁰ mundi, eandemque esse mentem sapientiamque perfectam ; quem Deum appellant, omniumque rerum, quæ sunt ei ¹ sub-
jectæ, quasi prudentiam ^h quandam, procurantem cœlestia maxime ; deinde in terris ea, quæ pertinent ad homines ; quam interdum eandem ² necessitatem appellant ; quia nihil aliter possit, atque ab ea constitutum sit, inter quasi ³ fatalem et immutabilem continuationem ordinis sempiterni : nonnunquam quidem ⁴ eandem fortunam, quod efficiat multa improvisa hæc, nec opinata nobis, propter obscuritatem, ignitionemque causarum.

. VIII. 30. Tertia deinde philosophiæ pars, quæ erat in ratione ⁵ et in disserendo, sic tractabatur ab utrisque : quanquam oriretur a sensibus, tamen non esse iudicium veritatis in sensibus. Mentem volebant rerum esse iudicem : solam censebant idoneam, cui crederetur : quia sola cerneret id, quod semper esset simplex, et uniusmodi, et tale, quale esset : hanc illi 'ideam' ⁱ appellabant, ⁶ jam a Platone ita nominatam : nos recte 'speciem' possumus dicere. 31. Sensus autem omnes hebetes et tardos

//////////

ψ sentire legitur.—10 Al. dicunt esse.—1 ψ eis. Pro prudentiam Lamb. et al. exhibent providentiam.—2 Edd. nonnullæ eandem omittunt.—3 Const. sit, interdum quasi Oliv. e conj. Lambini : const. sit ire ; quasi Lall. e conj. Davisii : const. sit evenire, inter quasi Huber e conj. Turnebi. Manut. malebat const. sit fieri, quasi : amicus Davisii const. sit ; item quasi. 'Hülsemann. post aliter, etiam post constitutum sit, lacunæ signa posuit, deceptus per Lamb. qui post aliter, esse addidit.' Gærenz. Pro quasi E habet quas si.—4 Lamb. e conj. delevit quidem. Mox, multa improv. et necopinata e Mss. edidit Lamb. quem Orell. secutus est. Manut. Dav. et Hülsemann. dederunt multa improv. nec opinata. Pro hæc Ven. et Durand. exhibent hic.

CAP. VIII. 5 Lamb. volebat in oratione, et mox quanquam iudicium oriretur. Dein, E tamen non est jud.—6 ψ hanc idem ideam appell. E hanc

NOTÆ

§ Quam vim animum esse] De mundi anima dicetur commodius lib. de Nat. Deor.

^h Quasi prudentiam] Forte providentiam, πρὸνοια : de qua ibidem multa.

ⁱ Hanc illi ideam] Idea Stoicis est mentis conceptus, Platonice substan-

tia corporis expers, quæ aut per se ipsa subsistit aut in Dei mente, et formæ materiam expertem informat. Huiusmodi ideæ auctorem vulgo ferunt esse Platonem, at perperam. Socratis enim commentum est ; quantum a Platone in multis commutatum.

esse arbitrabantur,⁷ nec percipere ullo modo res eas, quæ subjectæ sensibus viderentur; quæ essent⁸ aut ita parvæ, ut sub sensum cadere non possent; aut ita mobiles^k et concitatæ, ut nihil unquam unum esset constans; ne idem quidem,⁹ quia continenter laberentur, et fluere omnia. Itaque hanc omnem partem rerum opinabilem^{10 1} appellabant. 32. [p. 45.] Scientiam autem nusquam esse censebant, nisi in animi motionibus atque rationibus: qua de causa definitiones rerum probabant, et has ad omnia, de quibus disceptabatur, adhibebant. Verborum etiam explicatio probabatur,¹ id est, qua de causa quæque essent ita nominata; quam etymologiam appellabant: post argumentis, et quasi rerum notis² ducibus, utebantur ad probandum et ad concludendum id quod explanari volebant: in qua³ tradebatur omnis dialecticæ disciplina, id est, orationis ratione conclusæ. Huic, quasi ex altera parte,^m oratoria vis dicendi⁴ adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ ad persuadendum accommodatæ. 33. Hæc erat illis prima⁵ a Platone tradita; cujus quas acceperim disputationes, si vultis, exponam. Nos vero volumus, inquam, ut pro Atti-

illi idem appell. Pro nominatum Junt. exhibet appellatam.—7 U arbitrantur.—8 Dav. cum Grut. conjecit quia essent.—9 Omnes Mss. constans eadem quidem: unde Walker. conj. constans et idem, quia. In ψ deest quia.—10 Hülsemann. edidit omnem artem rerum opinabilem: Gœrenz. e conj. cum Schütz. edidit omnem partem, rerum opinabilem. Mox, ψ Sc. ergo nusquam: U Sc. autem nunquam. Paulo post, notionibus e Ms. receperunt Lamb. Gœrenz. Schütz. et Orell. prob. Ern.—1 In E U probatur. Manut. et Hülsemann. id est omittunt.—2 Pro notis Hülsemann. e conj. amici Davisii recepit nodis. Mss. nonnulli cum Manut. et Lamb. omittunt ducibus. Dav. conjecit legend. et rerum notis, quasi ducibus uteb.—3 Manut. et Ern. voluerunt in quo: Davis corr. ibique trad. Madvig. maluit ita trad. Tum, dialectica disciplina E U ψ, Junt. Manut. Lamb. In E U ψ quoque legitur conclusa.—4 Verbum dicendi tanquam glossema delevit Turnebus. Mox, Ern. conjecit accommodate legend.—5 Ern. conj. Hæc erant illa prima: Dav. Hæc erat philosophia, vel disciplina, a Platone, &c. Pro prima Hülsemann. malebat Academia; Madvig. forma, prob. Orell. Mox, pro disputationes Davis. conj. immutationes vel mutationes legend.

NOTÆ

^k Aut ita mobiles] Orta est ab Heraclito ea doctrina, ut refert Laërtius, et a Platone in Timæo et Theæteto fuisse traditur.

¹ Opinabilem] Δοξαστόν.

^m Quasi ex altera parte] In quo

differebant Academici a dialecticis, quorum erat intermixta oratio et interrogationibus responsionibusque sita. Ita scribunt Plato de Rep. lib. viii. et Arist. initio Rhetor.

co etiam respondeam. IX. Et recte, inquit, respondes: præclare enim explicatur Peripateticorum et Academiæ veteris auctoritas. Aristoteles primus species,ⁿ quas paulo ante dixi, labefactavit; quas mirifice Plato erat amplexatus;⁶ ut in his quiddam divinum esse diceret. Theophrastus autem,^o vir et oratione suavis, et ita moratus⁷ ut præ se probitatem quandam et ingenuitatem ferret,⁸ vehementius etiam fregit^p quodam modo auctoritatem veteris disciplinæ: spoliavit enim virtutem suo decore, imbecillamque reddidit, quod negavit in ea sola positum esse, beate vivere. 34. Nam⁹ Strato,^q ejus auditor, quanquam fuit acri ingenio, tamen ab ea disciplina omnino semovendus est; qui cum¹⁰ maxime necessariam partem philosophiæ, quæ posita est in virtute, et in¹ moribus, reliquisset, totum-

//////////

CAP. IX. 6 Mss. nonnulli *amplexus*. Tum, Weg. *divinum inesse*.—7 Turneb. Manut. Lamb. *moderatus*.—8 Ern. e conj. cum Schutz. *ferret*: ceteri *ferat*. Mox, *veteris disciplinæ auct.* Manut. et Lamb.—9 Hülsemann. *Jam*. Tum, ψ *Stratus*.—10 In E deest *cum*.—1 U, Manut. Lamb. præpositionem omittunt. Dein, in E legitur, *reliquis totum per se ad invest. nat. const., ut in ea, &c.* Paulo post, *discedit* tres Mss. Gœrenzii, cum Manut. Gœrenz. Schutz.

NOTE

ⁿ *Primus species*] Librum de Ideis scripsit Aristoteles: has refellit Metaph. lib. XII. c. 4.

^o *Theophrastus autem*] Natus Eresi, quæ urbs est insulæ Lesbi, fullonis filius, Lencippi civis sui primum auditor, tum Platonis, dehinc Aristotelis, cujus in Chalcidem profecti scholam obtinuit tanta cum laude, ut eum discipuli bis mille audirent. Subinde Sophoclis cujusdam lege, Athenis cedere nna cum ceteris philosophis coactum, mox revocarunt Athenienses mulctato etiam legis auctore. Indicem ejus operum, itemque testamentum sane lectu dignum, habet Laërtius. Tyrtamus autem dicebatur, postea Theophrastus, ab orationis divinitate. Aliter videtur Senecæ, cujus est hoc de illo judicium: 'Theophrastus non, ut Græcis visum

est, divini; dulcis tamen eloquii vir et nitidi sine labore.'

^p *Etiam fregit*] Tum lib. de Beata Vita, de quo Tusenl. lib. v. tum eo qui inscribitur Callisthenes, ubi laudavit carmen illud: Τύχη τὰ θνητῶν πράγματ', οὐκ εἰςβουλία' id est, *fortuna res mortales regit, non prudentia*.

^q *Nam Strato*] Lampsacenus, qui quia totum se ad naturæ investigationem contulit, physicus appellatus est; præceptor Ptolemæi philosophi, a quo talentis 80. donatum aiunt. Fuerunt et alii multi Stratones. 1. Isocratis auditor. 2. Medicus. 3. iterum medicus. 4. poëta. 5. Historicus, Philippi et Persei rerum adversus Romanos gestarum scriptor. 6. Peripateticus. 7. Physicus hic noster, cui in schola successit Lycon.

que se ad investigationem naturæ contulisset, in ea ipsa plurimum dissedit a suis. Speusippus autem et Xenocrates, qui primi Platonis rationem auctoritatemque susceperant; et post hos ² Polemo^r et Crates,^s unaque Crantor,^t in Academia congregati, diligenter ea, quæ a superioribus acceperant, tuebantur. Jam Polemonem audiverant assidue Zeno^u et Arcesilas.³ ^x 35. Sed Zeno cum Arcesilam anteiret^y ætate, valdeque subtiliter disserteret, et peracute moveretur, corrigere conatus est disciplinam. Eam quoque, si videtur, correctionem explicabo, sicut solebat Antiochus. Mihi vero, inquam, videtur; quod vides idem significare Pomponium.

x. Zeno igitur ⁴ nullo modo is erat, qui (ut Theophras-

et Orell. *dissentit* Ven. Hervag.—2 E U et tres Mss. Gærenzii *post eos*. Pro Cantor ψ habet *certator*. Verba in Academia congregati Gærenzio suspecta sunt. Tum, Mss. pauci *dil. ea... utebantur*. Ms. Paris. et Pall. cum Hervag. Junt. Grut. Dav. Hub. Lall. Hülsemann. *dil. eis... utebantur*.—3 ψ *audiverunt... Arcesilaus*. Mox, U *Arcesilaum*. Pro *disserteret* amicus Davisii conjecit *definiret* legend.

CAP. X. 4 In E *deest igitur*. Mox, Weg. *nervos virtuti*. Tum, *inciderit* edd. pleræque ante Dav. cum Gærenz. Schutz. et Orell. Paulo post, pro

NOTÆ

^r *Post hos Polemo*] Atheniensis, exacta libidinosa adolescentia, Xenocratis aliquando scholam irrupit ex convivio cum sodalibus ebrius, et coronatus; ejus oratione ad meliorem frugem se recepit, sic, ut scholam post Xenocratem tenerit.

^s *Et Crates*] Atheniensis, tanta necessitudine cum Polemone conjunctus, ut eodem mortuus condi sepulchro voluerit. Cratetem hunc Academicum distingue sedulo ab aliis quos recenset non paucos Laërt. 1. Fuit Tarsensis, item Academicus. 2. Poëta antiquæ comædiæ. 3. Orator Trallianus, ex Isocratis disciplina. 4. Miles Alexandri. 5. Cynicus. 6. Grammaticus. 7. Peripateticus. 8. Geometra. 9. Poëta.

^t *Unaque Crantor*] Solensis, discipulus Xenocratis, Polemonis socinus. Reliquit commentaria, auctore La-

ërtio, ad triginta versuum millia. Porro versus hic intelligendos non astrictos numero, sed lineas, erudite monet post Aldobrandinum Menagius: quo sensu facile crediderim legendum, quod multi veteres philosophi versus permultos scripsisse referuntur passim a Laërtio.

^u *Zeno*] Cittiens, in Cypro, auditor Cratetis. De illo sæpe infra erit mentio.

^x *Et Arcesilas*] Pitanæus in Æolide, auctor mediæ Academiæ: de quo item sæpe infra mentio.

^y *Arcesilam anteiret*] Floruit quidem Zeno temporibus Epicuri, et obiit Olymp. 129. auctore Ensebio. Arcesilas vero Crantoris auditor fuit, Crantor Polemonis, Polemo Xenocratis, qui Olymp. 116. mortuus est. Petavius, Rat. Tem.

tus) nervos virtutis incideret: sed, contra, qui omnia, quæ ad beatam vitam pertinerent, in una virtute poneret; nec quicquam aliud numeraret in bonis; idque appellaret⁵ honestum, quod esset simplex quoddam et solum et unum bonum. 36. Cetera autem⁶ etsi nec bona nec mala essent, tamen alia secundum naturam dicebat, alia naturæ esse contraria. Iis ipsis⁷ alia interjecta² et media numerabat. Quæ autem secundum naturam essent, ea sumenda, et quadam æstimatione dignanda⁸ docebat; contraque contraria: neutra autem in mediis relinquebat; in quibus ponebat nihil omnino esse⁹ momenti.^a 37. Sed quæ essent sumenda,¹⁰ ex iis alia pluris esse æstimanda, alia minoris: quæ pluris, ea præposita¹ appellabat; rejecta autem, quæ minoris. Atque ut hæc non tam rebus, quam vocabulis commutaverat;² sic inter recte factum atque peccatum, officium et contra^b officium, media locabat quædam;³ recte facta sola in bonis actionibus ponens; prave, id est, peccata, in malis: officia autem et servata,⁴ prætermittaque, media putabat, ut dixi. 38. Cumque superiores non om-

^a Contra vero, quæ contraria essent, id est, quæ contra naturam essent, ea nec sumenda nec ulla æstimatione dignanda censebat; neutra autem, id est, quæ neque secundum naturam neque contra naturam essent, ea inter media seu interjecta reponebat.

//////////

quæ E U ψ, Weg. Hervag. Junt. habent quæque.—5 E U id quod appell. Post simplex ψ addit bonum.—6 A Weg. abest autem.—7 Gærenz. e quatuor Mss. recepit *His ipsis*; sic etiam dederunt Schutz. et Orell.—8 Vindob. et Alterus *digna*, prob. Rathio. Ern. conj. *deligenda* legend. Dein, Lamb. *dicebat*.—9 Hülsemann. e conj. Ernesti delevit *esse*.—10 Pro *sumenda* Dav. malebat *media*. Tum, ex his E U G, Weg. et al. cum Hub. et Gærenz. Pro *æstimanda* E *extimunda*.—1 E et U *proposita*.—2 E *communicaverat*.—3 Walker. suspic. vel del. *quædam*, vel leg. *quidem*, prob. Dav. Tum, pro *sola* in E *solis*. Postea, ψ *peccatum*.—4 Lamb. delet copulam ante *servata*, et mox legit *media*

NOTÆ

² *Alia interjecta*] Erunt qui vocabulis ejusmodi grandibus et exoticis subesse aliquid abstrusioris eruditionis putent; hos ego monitos velim id ferme ingenium fuisse veterum philosophorum inani et ambitiosa verborum pompa fucum facere. Id genus fuerunt, interjecta, sumenda, rejecta,

proposita, &c. de quibus plura in libris de Finibus.

^a *Ea præposita*] Προηγμένα, rejecta vero ἀποπροηγμένα dicebat. Consule commentarios nostros in libros de Finibus.

^b *Officium et contra*] De variis officii partibus dicetur in Officiis.

nem^c virtutem in ratione esse dicerent,⁵ sed quasdam virtutes natura aut more perfectas; [p. 46.] hic omnes in ratione ponebat: cumque illi ea genera virtutum,⁶ quæ supra dixi, sejungi posse arbitrarentur; hic nec id ullo modo fieri posse disserebat; nec virtutis usum modo, ut superiores, sed ipsum habitum per se esse præclarum; nec tamen virtutem cuiquam adesse, quin ea semper uteretur. Cumque perturbationem animi illi ex homine non tollerent, naturaque et condolescere, et concupiscere, et extimescere, et efferri lætitia dicerent, sed eam contraherent,⁷ in angustumque deducèrent; hic omnibus his quasi morbis voluit carere sapientem. 39. Cumque eas⁸ perturbationes antiqui naturales esse dicerent, et rationis expertes, aliaque in parte animi cupiditatem, alia⁹ rationem collocarent, ne his quidem assentiebatur: nam et perturbationes voluntarias esse putabat, opinionisque¹⁰ iudicio suscipi, et omnium perturbationum arbitrabatur esse matrem,¹ immoderatam quandam intemperantiam. Hæc fere de moribus.^d

XI. De naturis autem sic sentiebat;² primum, ut quatuor initiis^e rerum illis quintam hanc naturam, ex qua

//////////

ponebat.—5 E diceret. Mox, ψ perf., hos omnes.—6 Mss. pauci virtutis. Mox, E U ψ et Lamb. omittunt verba hic nec id...disserebat. Vocem modo post usum non agnoscunt Mss. pauci et edd. Ven. Hervag. Ascens. Crat. Gørenz. Schutz. et Orell.—7 Lall. e conj. Walkeri recepit *perturbationes animi... sed eas contr.* prob. Dav. Ern. tacite edidit *perturbationem animi... sed eam contr.* sic etiam Hülsemann. Omnes aliæ edd. *perturbationem animi... sed ea contr.* Pro et condolescere Dav. conjecit *eum condol.* Porro, Lamb. malebat in angustumque adducerent.—8 Ven. et Hervag. omittunt eas.—9 Lamb. in alia, prob. Dav. et E ratione coll., neque his. Pro his Junt. exhibet iis.—10 Nonnullæ edd. vett. *opinionesque*.—1 Al. *matrem esse*.

CAP. XI. 2 E sentiebat. Tnm, ut quatuor initiis Ms. Ursini, Ascens. Hervag. Ern. Gørenz. Schutz. et Orell. ut in quatuor initiis ceteri. Post quin-

NOTÆ

^c *Superiores non omnem*] Peripatetici et quicumque Zenonem antecessere.

^d *Hæc fere de moribus*] Quæ paucis hic, ea fuse in libris de Finibus Cicero, et in Zenone Laërtius.

^e *Ut quatuor initiis*] Initia seu principia rerum Zeno ab elementis distinguebat docebatque. 1. Princi-

pia duo, elementa quatuor. Alterum faciens vocabat, patiens alterum. Patiens erat materia unde omnia existerent; faciens, Deus qui ex ea cuncta efficeret. 2. Principia ingenita esse nec corrumpi, elementa vero per igneam evaporationem corrumpi. 3. Illa informia esse, hæc formam habere. Laërtius in Zenone. Discri-

superiores sensus et mentem effici rebantur, non adhiberet. Statuebat enim ignem esse ipsam naturam, quæ quidque gigneret, et mentem atque sensus. Discrepabat etiam ab iisdem, quod nullo modo arbitrabatur quicquam effici posse ab ea, quæ expers esset corporis; cujus generis Xenocrates et superiores etiam animum esse dixerunt;³ nec vero, aut quod efficeret aliquid, aut quod efficeretur, posse esse non corpus. 40. Plurima autem in illa tertia philosophiæ parte mutavit; in qua primum de sensibus ipsis quædam dixit nova;⁴ quos junctos esse censuit a quadam quasi impulsione oblata extrinsecus, quam ille φαντασίαν, nos ‘visum’ appellemus licet; et teneamus⁵ hoc verbum quidem: erit enim utendum in reliquo sermone sæpius. Sed ad hæc, quæ visa sunt, et quasi accepta sensibus,⁶ assensionem adjungit animorum, quam esse vult in nobis positam, et voluntariam. 41. Visis non omnibus adjungebat fidem, sed iis solum,⁷ quæ propriam quandam haberent declarationem^f earum rerum quæ viderentur: id autem visum, cum ipsum per se⁸ cerneretur, comprehensibile. Feretis hæc? Nos vero, inquit: quonam enim modo κατάληπτον diceres? Sed, cum acceptum jam et approbatum esset,

* An feretis et probabitis hanc vocem ‘comprehensibile?’ Ita sane, inquam: quonam enim alio vocabulo reddi potest vox Græca κατάληπτον?

//////
tam E addit autem. Mox, pro adhiberet Dav. adderet legi jussit.—3 E U et tres alii Mss. cum Gørenz. Schütz. et Orell. dixerant. Mox, pro corpus in U corporis.—4 Ern. conj. nove. Pro junctos Gørenz. et Schütz. e conj. Ernesti receperunt cunctos; Hülsemann. e conj. Davisii punctos: Guyetus corr. inustos. Tum, e quadam quasi impuls. Mss. et edd. ante Grnt. cum Lamb. Hub. Oliv. et Orell.—5 E appellamus licet; et ten. ψ appellamus; licet et ten.—6 E et Weg. accepta a sens. Dav. conjecit legend. assens. adjunxit anim.; quam esse voluit.—7 E G et al. ac edd. vet. pleræque cum Gørenz. sed his solum.—8 Mannt. et Lamb. per se omittunt. Tum, comprehendibilem feretis. Hæc E: comprehendibile feretis. Hæc ψ: comprehendibile. Feretis hæc alii. Feretis hoc maluerunt Dav. et Orell. Pro inquit Mannt. et Lamb. exhibent inquam: Lall. suspic. Pomponius inquit legend. et Gørenz. conjecit Atticus

NOTÆ

men idem agnoscunt Plato et Aristoteles, adversus Thaletem, ut auctor est Plut. de Placitis Phil. Aldobrandinus in Laërt. l. vii.

^f Declarationem] Seu notam, qua in

re certamen novis Academicis cum Zenone fuit, ortæque inde contentiones quæ totam philosophiam perturbaverunt. Sed de visis alias.

comprehensionem appellabat, similem iis rebus,⁹ quæ manu prenderentur; ex quo etiam nomen hoc duxerat, cum eo verbo ante nemo tali in re usus esset: plurimisque idem novis verbis (nova enim dicebat) usus est. Quod autem erat sensu comprehensum, id ipsum sensum appellabat; et si ita erat comprehensum, ut convelli ratione non posset, scientiam; sin aliter, inscientiam nominabat: ex qua existeret etiam opinio, quæ esset imbecilla, et cum falso incognitoque communis. 42. Sed inter scientiam et inscientiam, comprehensionem illam, quam dixi, collocabat; eamque neque in rectis neque in pravis numerabat, sed soli credendum esse dicebat: e quo sensibus etiam fidem tribuebat, quod, ut supra dixi, comprehensio facta sensibus et vera esse illi¹⁰ et fidelis videbatur; non quod omnia, quæ essent in re, comprehenderet; sed quia nihil, quod cadere in eam posset, relinqueret; quodque natura¹ quasi normam scientiæ, et principium sui dedisset, unde postea notiones rerum in animis imprimerentur;² e quibus non principia solum, sed latiores quædam³ ad rationem invenientiam viæ reperirentur.³ [p. 47.] Errorem autem, et temeritatem, et ignorantiam, et opinationem, et suspicionem, et uno nomine omnia, quæ essent aliena firmæ et constantis assensionis, a virtute sapientiaque removebat. Atque in his⁴ fere commutatio consistit omnis dissensioque Zenonis a superioribus.

//////////

inquit.—9 Gærenz. e Mss. nonnullis recepit *sim. his rebus*. Dein, *E reprehenderentur*. Paulo post, in *E* deest pronomen *hoc*. In Mss. omnibus et edd. ante Grut. legitur *at cum eo verbo*. Grut. et edd. seqq. deleverunt *at de Manuti et Lambini sententia*. Porro, *antea* Mss. nonnulli eum Dav. Hub. Gærenz. Pro *in re* ψ habet *jure*, et pro *usus esset* ψ et duo alii Mss. *usus essent*. —10 *E illa*. Junt. pronomen omittit. —1 Manut. *quodque eam nat.* Dav. malebat *quamque natura*. Vid. Nott. Varr.—2 *E unde postea notionem... imprimerent*. Lamb. corrigit *unde etiam notiones rerum animis imprimerentur*. —3 *Reperiuntur omnes* Mss. et edd. præter Ern. qui e conj. Gruteri recepit *reperirentur*. Manut. et Lamb. maluerunt *aperiuntur*. Dav. conj. *aperirentur*. —4 Ern. eum Gærenz. Schutz. et Orell. dedit *in his*. Ceteri *in iis*. Tum, *constitit* Mss. nonnulli et plures edd. vett. eum Hub. et Orell.

NOTE

§ *Latioris quædam*] Ita vocat notiones quasdam universas, quæ ex comprehensionibus ortæ, fundamen-

ta quædam scientiarum sint; *ἐννόλας* et *πολήψεις* Stoici vocant.

XII. 43. Quæ cum dixisset: Et⁵ breviter sane, minimeque obscure exposita est, inquam, a te, Varro, et veteris Academiæ ratio, et Stoicorum. Verum esse autem^h arbitror,⁶ ut Antiocho, nostro familiari, placebat, correctionem veteris Academiæ potius, quam aliquam novam disciplinam putandam. Tunc Varro, Tuæ⁷ sunt nunc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc desciscis, et ea, quæ ab Arcesila novata sunt, probas, docere,⁸ quod, et qua de causa discidium factum sit; ut videamus, satisne ista sit justa defectio. 44. Tum ego, Cum Zenone,⁹ inquam, ut accepimus, Arcesilas sibi omne certamen instituit, non pertinacia, aut studio vincendi, ut mihi quidem videtur, sed earum rerum obscuritate, quæ ad confessionem ignorantis adduxerant Socratem, et veluti amantesⁱ Socratem,¹⁰ Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omnes pæne veteres;^k qui nihil cognosci,^l nihil percipi, nihil sciri posse [dixerunt]: angustos sensus, imbecillos animos, brevia curricula vitæ, et (ut Democritus) in profundo veritatem^l esse demersam: opinionibus et institutis omnia

CAP. XII. 5 Manut. Lamb. et Hülsemann. non agnoscunt copulam.—6 Verba *Verum esse autem arbitror* corrupta esse putabat Ern. qui pro *Verum*, suadet *Eam*: Schutz. e conj. Gærenzii recepit *Horum*. Pro *arbitror* in ψ legitur *at*: pro *ut* E ψ habent *ab*. Postea, *correctionis* E: *correctionem* Junt. Hervag. et al.—7 E U ψ *Duc*. Mox, pro *qui* E habet *quæ*; Ursinus volebat *quoniam*. Gærenz. Schutz. et Orell. deleverunt *nunc* ante *desciscis*, de sententia Manutii et Davisii, qui istud uncis includunt.—8 Mss. plerique et edd. vet. nonnullæ *doce*.—9 E *Zenonem*.—10 Muretus Varr. Lectt. ix. 14. volebat *et velut jam ante Socr.* unde Lall. Gærenz. Schutz. et Orell. dederunt *et jam ante Socr.* Vid. Nott. Varr.—I E *agnosci*. Mox, Schutz. delevit *dixerunt*, quod Manut. Ern. Gærenz. et Orell. uncis includunt. E *in fundo ver. esse diversam*. In ψ *diversam* quoque legitur. Dein, Gærenz. coniecit legend.

NOTÆ

^h *Verum esse autem*] Arbitror autem verum esse id quod Antiocho nostro familiari placebat, hanc Stoicorum sententiam potius putandam esse correctionem veteris Academiæ, quam aliquam novam sectam.

ⁱ *Et veluti amantes*] Quomodo amabant Socratem, qui multo ante mortui erant. Legi autem vellem, et multo ante Socratem, Democritum, &c.

^k *Omnes pæne veteres*] Hanc quoque doctorum omnium fuisse sententiam, puta Protagoræ, Heracliti, Empedoclis, Epicharmi, scribit Plato in Theæteto. Democritum vero neque ibi neque uspiam meminit, inverterato, ut ferunt, in eum odio, et abolendæ ejus memoriæ studio impulsus.

^l *In profundo veritatem*] Notum est

teneri : nihil veritati relinqui : deinceps² omnia tenebris circumfusa esse^m dixerunt. 45. Itaque Arcesilas negabat esse quicquam, quod sciri posset, ne illud³ quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. Sic omnia latere censebat⁴ in occulto ; neque esse quicquam, quod cerni aut intelligi posset : quibus de causis nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quenquam, neque assensione⁵ approbare : cohibereque semper, et ab omni lapsu continere temeritatem : quæ tum esset insignis, cum aut falsa aut incognita res approbaretur : neque hoc quicquam esse⁶ turpius, quam cognitioni et perceptioni assensionem approbationemque præcurrere. Huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, ut contra omnium sententias dies jam plerosque⁷ deduceret ; ut cum in eadem re paria contrariis in partibus momenta rationum invenirentur, facilius ab utraque parte assensio⁸ sustineretur. 46. Hanc Academiam novam appellant ;⁹ quæ mihi vetus videtur ; si quidem Platonem ex illa vetere numeramus, cujus in libris nihil affirmatur, et in utramque partem multa disseruntur,

//////////

opinionibus insitis omnia teneri ; et Lamb. nihil veritati loci rel.—2 Amicus Davisii conjecit denique legend.—3 ψ at illud.—4 Dicebant ψ et al. putabant Wieg. censebat Lamb. Dav. Hub. Ern. et Hülsemann. censebant reliqui, præter Gærenz. Schutz. et Orell. qui e conjectura omittunt. Mox, intelligi posset Ms. Gærenzii cum Ern. Schutz. et Orell. intelligi possit ceteri, etiam Gærenz. sed invitus. Paulo post, in ψ omittuntur nec oportere.—5 Assertionem, et mox assertionem, Mss. plerique et edd. ante Lamb. Tum, Ms. ap. Gærenz. cohibere se semper.—6 E U esset.—7 Nonnulli pleros. Pro deduceret Lamb. conj. dissereret, vel diceret : Wernsdorf. dedoceret. Gesner proposuit dicens, jam plerosque eo deduceret : amicus Davisii ut contra omnes sententiis alternis diceret : Davis. ut contra omnium sententias dies etiam totos diceret : Madvig. dicens in eam plerosque deduceret : Orellius locum esse corruptum notavit.—8 Mss. et edd. ante Lamb. assertio.—9 Manut. et Grut. appel-

NOTÆ

illud Democriti, veritatem in puteum olim collapsam, ab hominibus frustra deinceps quæsitam esse. Haud absimile est quod habet Plato in Theæteto, in eos qui in angustias sic redacti sunt ut extricare se non possint, 'Cnr uteris inexplicabili quæstione in puteo constrictus?'

^m Circumfusa esse] Vitia quæ hunc locum suspicor. Quid enim? satisne

Ciceronem sapit repetitum illud dixerunt : nihil sciri posse dixerunt . . . circumfusa esse dixerunt.

ⁿ Novam appellant] Immo ne Academia quidem erat nisi vocabulo, cum reipsa Pyrrhonorum, auctore Numenio, secta esset. Hinc Arcesilas a Timone Pyrrhonio Pyrrhonius appellatur et Scepticus.

de omnibus quæritur, nihil certi dicitur. Sed tamen illa, quam exposui, vetus; hæc, nova nominetur: quæ usque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arcesila^o fuit, in eadem Arcesilæ ratione permansit. Carneades autem nullius philosophiæ partis ignarus, et (ut cognovi ex iis,^{1o} qui illum audierant, maximeque ex Epicureo¹ Zenone,^p qui, cum ab eo plurimum dissentiret, unum tamen præter ceteros mirabatur) incredibili quadam fuit facultate.

* * * * 2

Multa ex hoc primo libro Academicarum Quæstionum ad Varonem, et secundus, tertius, quartus desiderantur: nisi quis velit cum, qui inscribitur Lucullus, qui deinceps sequitur, quantum numerare: quod facit Nonius. Sed vid. Argumentum.

////////

labant. Dein, E quæ nisi vetus videretur . . . numeraremus.—10 Mss. pauci cum Hub. et Gœrenz. ex his: E ex illis.—1 E U Epicuro. In E non legitur cum ante verba ab eo.—2 Hülsemann. addit duo membra sequentia; unum c Nonio sub voc. 'Digladiari;' alterum ex Augustino, contra Acad. l. II. c. 11. Quid autem stomachetur Mnesarchus? quid Antipater digladietur cum Carneade tot voluminibus? . . . Talia mihi videntur omnia, quæ probabilia vel verisimilia putari nominanda. Quæ tu si alio nomine vis vocare, nihil repugno; satis enim mihi est, te jam bene accepisse, quid dicam, id est, quibus rebus hæc nomina imponam. Non enim vocabulorum opificem, sed rerum inquisitorem deet esse sapientem.

NOTÆ

^o Qui quartus ab Arcesila] Audivit enim Carneades Hegesinum, Hegesinus Evandrum, Evander Lacyda, discipulum Arcesilæ. Evandrum tamen auditorem Aristippi fuisse, Aristippum Lacydis, testatur Eusebius.

^p Epicureo Zenone] Fuit ille Zeno Sidonius, quem et Athenis, auctore Philone, sæpe audiebat Cicero, et ipse Philo Epicuræorum Coryphæum vocitabat.

M. TULLII CICERONIS
ACADEMICARUM QUÆSTIONUM

LIBER SECUNDUS,^a

(SEU POTIUS, UT EUM NUMERAT NONIUS, QUARTUS,)
QUI INSCRIBITUR

LUCULLUS.^{† b}

ARGUMENTUM.

Liber hic Ciceronis, qui Lucullus dicitur, idem ab aliis lib. iv. ab aliis secundus Disputationum Academicarum putatur; quorum utrumque quidem falsum esse, ex ipso Cicerone demonstrari potest. Scripsit Cicero primo duos Disp. Acad. libros; quorum primum Catulum, alterum Lucillum inscripserat, quod uterque huic disputationi interfuerat. c. 3. horum alter ergo restat, primus periit. Deinde Cicero quatuor libros Disp. Acad.

~~~~~
[†] In ψ hic liber inscribitur, *M. T. Ciceronis liber III Academicorum incipit.*
^a *M. Tulli Ciceronis Academicorum liber secundus, qui inscribitur Lucullus*] Inscriptio libri variat. Plures enim et scripti et vetus editi, *Luculli* loco, ei *Hortensii* nomen ponunt. Neque de hujus tituli veritate Jo. Baptistæ Pii, Bononiensis, ætate dubitatum esse, hujus ipsius *Emendd. et Annotamenta in*

. NOTE

^a *Liber secundus* [*Liber quartus*] Librum hunc ex Academicis unum esse, non æque constat: qui negant, Academicorum libros quatuor funditus periisse volunt, si superius fragmentum excipias: at isti quo jure? Qui inter Academicos collocant, ne satis qui demconveniunt: sunt qui, vulgatas editiones secuti, librum se-

cundum inscribunt; sunt qui, auctore Nonio, *quartum*. Vide quæ in principio superioris libri diximus.

^b *Lucullus*] Ut a Catone liber de Senectute, a Lælio liber de Amicitia, sic a Lucullo iste nomen habet. Habetur hæc disputatio in villa Hortensii, ut ad calcem libri dicitur.

edidit, in quibus fusius et accuratius explicavit, quæ antea libris duobus exposuerat: (vid. Ep. ad Attic. XIII. 16—19. &c.) horum primi fragmentum superest, reliqui tres perierunt. Ex fragmentis autem lib. IV, quæ apud Nonium occurrunt, intelligas quæ in Lucullo disputantur, ea maximam partem, iisdem verbis servatis in librum quartum secundæ editionis translata esse. In hoc libro autem post præfationem de laudibus Luculli, de instituto suo, et occasione Disputationis, Lucullus c. 4. s. ingreditur disputationem contra Academicos et Philonem, ab Antiocho acceptam: quoniam sæpe fuerat. Ejus summa hæc est, Esse *καταληπτὰ* quæ comprehendi possint; hoc est, e definitione Zenonis, quam rejiciebat Philo, talia visa (*φαντασίας*) impressa et efficta ex eo, unde essent, qualia esse non possent ex eo, unde non essent, c. 6. in fin. in quo tota controversia agitur. Initio facto a sensibus, ostendit, sensuum judicia vera et certa esse, si sani sint et valentes, et omnia removeantur, quæ obstant et impediunt; inprimis si exercitatio et ars adhibeatur: qualia autem sint, quæ sensibus percipiuntur, talia esse etiam, quæ sensibus quidem non percipiuntur ipsis, sed quodammodo tamen, nempe genera et formas. Ex his oriri *ἐννοίας*, notitias, quæ si falsæ aut incertæ essent, neque uti iis, neque repugnans a consentaneo discernere possemus, memoriam, omnes artes, virtutesque tolli, sapientiam, rationem, decreta philosophiæ, quæ non modo non falsa, sed fixa et rata esse debeant, omnia menti humanæ attributa vitæ cum instrumenta et adjumenta tum ornamenta. c. 7—10. Rejicit deinde cum hos, qui certum negabant, verisimile concedebant, quod sublata veri et falsi notione, et constituta communitate veri cum falso, similitudo veri judicari non posset; tum eos, qui percepta cum negent, perspicua largiuntur: neque enim perspicuum esse aliquid posse, v. c. avem albam esse, quamdiu accidere possit, ut ea nigra sit. c. 10. 11. Quoniam autem perceptio cum assensione conjuncta est, de ejus firmitate perpaucæ dicit. c. 13. His disputatis, ad objectiones Academicorum respondet, et, expositis c. 13. totius rationis eorum fundamentis, ostendit, aut eorum ratiocinationes, quibus nihil comprehendi pugnent, incertas esse, aut falsum id, quod disputent. c. 14. Sed ut pares esse Academicis possimus, neque a veritate desciscamus, opus esse primo, ut quæ pro perspicuitate responderi possint, teneamus, deinde captiosis eorum interrogationibus occurrere possimus. c. 15. Itaque explicatis c. 15. tribus Academicorum argumentis (quorum primum et ultimum est genus illud interrogandi, quod Soriten veteres vocabant) quibus contendunt, nihil inter visa falsa et vera interesse, iis c. 16. 17. 18. respondet, et totum illud genus interrogandi rejicit et vitiosum putat. His singulis deinde respon-

//////////

M. Tullii ad Hortensium opus, clare docent. Præferunt idem nomen ex nostris fragm. cod. et Vratisl. Sed nihil quenquam hic titulos per librariorum corrumpendi mos movere h. l. debet. Repererant isti inter personas colloquentes Hortensii nomen, et hunc inde pro illo deperdito libro habentes, hoc ipsum fronti libri præfixerunt. Cf. Plutarch. Lucull. cap. 42. *Gærenz. Hülsemann.* inscripsit, *M. T. Ciceronis Academicorum liber secundus; ex edit. prima Ciceronis.* Vid. Nott. Varr.

det Cicero, posteaquam primo se Lucullo excusaverat de philosophiæ Academicæ studio, confessusque erat, se magnum esse opinatorem, h. e. sæpe assentiri etiam non perceptis, negare autem sapientis esse, vel ex ipsa Stoica disciplina, assentiri incertis, quoniam, qui assentiatur, non possit non interdum falsis assentiri, atque adeo opinari tantum, quod sit a sapientis gravitate disjunctissimum, c. 20. 21: deinde vero de Antiochi in deserenda Philonis disciplina levitate pauca dixerat c. 22. Commemoratis ergo summorum hominum auctoritatibus, qui nihil certi esse contenderint, c. 23. 24. sensuum veritatem impugnat. Aut cum Epicuro dicendum esse, sensus nunquam fallere hominem; et si semel mentiti sint, nunquam iis credendum, quod esset absurdum, cum propter hebetudinem oculorum multa non videamus, multa aliter, ac sint, et ipsius Stoicorum causæ periculosum; aut cum Lucullo, alia sensuum visa esse vera, alia falsa: quo sumto, nullam verorum a falsis discernendorum notamrelinqui. c. 25. 26. Male autem objici, artificii adhibitis et cogitatione effici posse, ut intelligamus, aliter res esse ac videantur, somnia, ubi evigilaverimus, falsa putari, et visa vinolentorum et furiosorum, ubi se receperint. Nam de hoc non disputari, sed qualia hæc videantur, cum videntur, id quæri. Non enim esse dubium, quin, cum videntur, probentur; ex quo efficiatur, inter visa vera et falsa ad animi assensum nihil interesse, c. 25—28. Neque rationem magis quicquam ac sensus percipere. Nam quod dialecticæ multum Stoici tribuant, primo dialecticum non posse de rebus v. c. geometricis judicare, nisi geometriam didicerit; deinde non posse solvere Soritas, propterea quod natura rerum nullam nobis dederit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus, quatenus; idque magno argumento esse, falsam esse illam definitionem, effatum esse id, quod aut verum aut falsum sit. c. 28—30. Quod sublata perceptione, quamvis relictâ probabilitate, vitam omnem, sensum, memoriam, artem, &c. tolli putet, in eo valde errare. Nam in plerisque actionibus, vel Stoicis consentientibus, tanquam in navigando, probabilitate homines duci, eamque ad actiones sufficere; eadem sentire Academicum, quæ Stoicum, nihil mutari, iudicio tantum utrumque discrepare, quod in ipsos sensus nullam vim habeat: memoria etiam errores, non tantum comprehensa, teneri, in artibus autem plerisque nos probabilitate duci, nihil dialectica opus esse. c. 30—34. Neque repugnantia dicere, ex Antiochi mente, qui concedat, visa esse vel vera vel falsa, et contendat tamen, ea nihil inter se differre. Neque enim verum ab Academicis omnino tolli, sed tantum percipiendi signum. c. 34. A cap. 35. deinde usque ad 47. addit longam et jucundam disputationem de dissensionibus philosophorum summorum in omnibus philosophiæ partibus; ex quo intelligatur, nihil exploratum esse, sed in omnibus probabilitatem esse sequendam, adeoque, id quod omnes, præter Stoicos, concedant, sapientem opinari posse.

1. 1. [*Ed. Ald. p. 1.*] **M**AGNUM ingenium L. Luculli,^c

NOTÆ

^c *L. Luculli*] Is Lucullus est, cujus vitam habent Plutarchus et Scriptor

magnumque optimarum artium studium, tum¹ omnis liberalis et digna homine nobili ab eo percepta doctrina,^d quibus temporibus florere in foro maxime potuit, caruit omnino rebus urbanis.² Ut enim, admodum adolescens, cum fratre,^e pari pietate et industria prædito, paternas³ inimicitias^f magna cum gloria est persecutus; in Asiam quæstor^g profectus, ibi permultos annos admirabili quadam laude pro-

CAP. I. 1 Gnd. 2. *tamen*: al. *cum*. Ante quibus Guyetus suspicabatur aliquid desiderari: unde Hülsemann. inseruit *qui*. Mox, Hervag. *in foro flor.*—2 ψ et Baz. *rebus humanis*. Grnt. e Mss. recepit *rebus humanis*. *Ut enim urbanis admodum, &c.* Vid. Nott. Varr.—3 Paris. 5. *patruas*. Mox, *ibi*

NOTÆ

Virorum Illustrum. E gente Licinia, avo natus L. Licinio Lucullo cons. 602. Vaccæorum, Cantabrorum, ceterarumque gentium Hispaniæ domitore. Patre, L. item Licinio Lucullo, qui repetundarum damnatus est.

^d *Percepta doctrina*] Ad illius eruditionem duo e multis commemorat Plutarchus. Primum est, Sullam rerum suarum commentarios a se scriptos illi etiam tum adolescenti, et tradidisse concinnandos et dedicasse. Alterum est, cum apud Hortensium caudicum et Sisennam historicum de bello Marsico seu Græce seu Latine, seu stricta seu soluta oratione scribendo, sermo per jocos habebatur, eum serio professum esse, utram earum dictionum sors dedisset, ea se illud conscripturum, et obtigisse sorte videtur oratio Græca. Extabat enim temporibus Plutarchi composita Græce a Lucullo historia belli Marsici.

^e *Cum fratre*] M. Lucullo, qui et M. Terentius Varro dictus propter adoptionem in gentem Terentiam: miror hos ab Eutropio non fratres, sed consobrinos vocari. Ab illo lex Terentia nomen habuit, de qua Tullius in Verrinis. Consul anno proxi-

mo post fratrem Macedoniam obtinuit, ex eaque triumphavit. Cic. in Pisonem. Sub reditum fratris ex Asia vocatus in iudicium ob quæsturam sub Sulla gestam, fratris gratia absolutus est. Plut. Filia ejus Terulla nupsit M. Crasso Diviti. Sueton.

^f *Paternas inimicitias*] Cum gente Servilia, earum causa hæc fuit. Accusatus est repetundarum a Servilio augure L. Lucullus, ob rem in Sicilia male gestam adversus fugitivos a quibus fuerat castris exutus. Quocirca L. Lucius et Marius fratres, in patris vindictam Servilium quoque ejusdem criminis reum fecerunt. Atque in ea accusatione rudimentum dicendi posuit Lucullus, teste Plutarcho. Meminit Cicero Orat. de Prov. Cons. harum Lucullos inter et Servilios inimicitarum, easque propter reipublicæ dignitatem depositas laudat.

^g *In Asiam quæstor*] Sub L. Sulla, sub quo etiam meruerat in bello Marsico. Meminerunt hujus quæsturæ Plut. Appian. in Mithridaticis; Cic. pro Archia; auctor de Viris Illustribus in ejus vita, qui addit munus quæstorium ab eo amplissimum datum esse.

vinciæ præfuit: deinde absens factus ædilis,^h continuo prætorⁱ (licebat enim celerius legis præmio^k); post in Africam;^l inde ad consulatum;^m quem ita gessit, ut diligentiam admirarentur omnes, ingenium agnoscerent.⁴ Post ad Mithridaticum bellumⁿ missus a senatu, non modo opinionem vicit omnium, quæ de virtute ejus erat, sed etiam gloriam superiorum. 2. Idque eo⁵ fuit mirabilius, quod ab eo laus imperatoria non admodum expectabatur, qui adolescentiam in forensi opera, quæsturæ diuturnum tempus, Murena^o bellum in Ponto gerente,^p in Asiæ pace⁶ consumserat. Séd incredibilis quædam ingenii magnitudo

per multos annos Baz. Hervag. Manut. Gærenz.—4 Mss. plures et edd. vett. cum Lamb. Gærenz. Schutz. et Orell. *cognoscerent*.—5 Mss. nonnulli *eo* omittunt, prob. Dav. Mox, *spectabatur* Mss. plerique: *sperabatur* conjecit Dav.—6 Mss. plerique cum Baz. Hervag. Gærenz. et Orell. *in Asia pace*: Paris. 2. 3. 4. et Ms. Victoris *in Asiam*; quod Dav. correxit *in Asia, in pace*.

NOTÆ

^h *Factus ædilis*] Curnilis cum fratre, quem cum ætate superaret, solusque reipublicæ dignitates occupare posset, fratris expectare tempora maluit, ut una cum illo eas iniret. Plut. Celebris est ea ædilitas propter magnificentiam ludorum, tum quod in ea primum exhibita elephantorum cum tauris pugna, tum maxime quod scenam versatilem primi fecerunt. Val. Max. II. 4.

ⁱ *Continuo prætor*] Biennio post ædilitatem, A. U. C. 676.

^k *Legis præmio*] Cornelie. Inter leges quas Cornelius Sulla dictator tulit plurimas de magistratibus, hæc locum habuit, 'uti quis post ædilitatem continuo præturam, post præturam consulatum petere posset;' quam legem a Sulla latam ait Manutius, ut iis, qui partes ejus in civili bello secuti essent, honores ante tempus capere liceret.

^l *Post in Africam*] Quam ex prætura sortitus obtinuit, quamque, ut testis est auctor de Viris Illustribus,

justissime rexit.

^m *Ad consulatum*] Collegam habuit M. Aurelium Cottam. Eo consule Bithyniæ regnum Nicomedis testamento Romanis relictum est, teste Eutropio et Livio.

ⁿ *Mithridaticum bellum*] Quod ambientibus licet viris summæ auctoritatis, Metello, Pompeio, aliisque, ad se devolvi curavit, conciliato sibi, per Præciam, insignem forma et facetiis fœminam, Cethego, qui in civitate dominabatur id temporis. Plura Plut.

^o *Murena*] L. Licinio Murena, qui consul fuit anno 691. ejus filium defendit Cicero ea oratione quæ extat.

^p *In Ponto gerente*] Contra Mithridatem, ubi per biennium post Sullæ discessum varia fortuna bellum gessit, tertioque demum anno triumphavit, ut auctor est Cic. pro Lege Manilia. Extat illius triumphus denarius, quem expressit in libro suo Goltzius.

non desideravit indocilem usus disciplinam.⁷ Itaque cum totum iter et navigationem consumsisset partim in percunctando a peritis, partim in rebus gestis legendis; in Asiam factus imperator⁸ venit, cum esset Roma profectus rei militaris rudis. Habuit enim divinam quandam memoriam rerum, verborum majorem Hortensius. Sed, quo plus in negotiis gerendis res, quam verba prosunt, hoc erat memoria⁹ illa præstantior; quam fuisse in Themistocle,⁹ quem facile Græciæ principem ponimus, singularem ferunt. Qui quidem etiam pollicenti cuidam^r se artem ei memoriæ, quæ tum primum proferebatur, traditurum, respondisse dicitur, oblivisci¹⁰ se malle discere: credo, quod hærebant in memoria quæcunque audierat vel viderat. Tali ingenio præditus Lucullus adjunxerat etiam illam, quam Themistocles spreverat, disciplinam. Itaque, ut literis consignamus, quæ monumentis mandare volumus; sic ille in animo res insculptas habebat. 3. Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, præliis, oppugnationibus, navalibus pugnis, totiusque belli instrumento¹ et apparatu, ut ille rex post^s Alexandrum maximus hunc a se majorem ducem cognitum, quam quenquam eorum, quos legisset,² fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in constituendis, tempe-

—7 Paris. 4. *in docili usus disciplinam*: nonnulli, teste Lamb., *indocilem militiæ disciplinam*.—8 Walker conj. *perfectus imp.*—9 *ψ hæc memoria erat*.—10 Guyetus malebat *oblivionis*. Tum, *malle quam discere* Pal. 2. Eliens. Hervag. et Ascens. Paulo post, *quæc. audierat, aut viderat* Junt. Manut. Lamb. et Oliv. *quæc. audierat et viderat* Baz. et Hervag. *quæcunque et audierat et viderat* Gœrenz. e tribus Mss. cum Orell.—1 Mss. nonnulli et edd. pleræque ante Manut. *instrumentis*.—2 Ms. Vict. *quos legibus*: unde Gulielm. et Grut.

NOTÆ

^a *In Themistocle*] De memoria Themistoclis dicitur in Catone Majore.

^r *Pollicenti cuidam*] Simonidi, poetæ Leoprepis filio, multi enim eo nomine poetæ fuerunt: artem memoriæ reperit. Cum Pæanas, tragedias, aliaque multa scripsit, tum duas Græcorum adversus Xerxem pugnas, alteram ad Artemisium, alteram ad Salaminam, illam versu elegiaco, hanc

lyrico. Ita L. Girald. Anno ætatis suæ octogesimo in certamen carminis recitandi descendit. Val. Max. VIII. 7.

^s *Ille rex post*] Mithridates variis adversus Romanos bellis nobilitatus, ac demum felicitate Sullæ, virtute Luculli, magnitudine Pompeii subactus. Plura Appian. in Mithridaticis.

randisque civitatibus, tanta æquitas, ut hodie³ stet Asia Luculli institutis servandis, et quasi vestigiis persequendis. Sed, etsi magna cum utilitate reipublicæ, tamen diutius, quam vellem, tanta vis virtutis atque ingenii, peregrinata, abfuit ab oculis et fori et curiæ. Quin etiam, cum victor a Mithridatico bello revertisset, inimicorum calumnia⁴ triennio tardius, quam debuerat, triumphavit. [p. 2.] Nos enim consules⁵ introduximus pæne in urbem currum clarissimi viri; cujus mihi consilium et auctoritas quid tum in maximis rebus profuisset,⁴ dicerem, nisi de me ipso dicendum esset; quod hoc tempore non est necesse. Itaque privabo⁵ illum potius debito testimonio, quam id cum mea laude communicem. 11. 4. Sed, quæ populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea fere sunt⁶ et Græcis literis celebrata et Latinis. Nos autem illa externa,⁷ cum multis; hæc interiora, cum paucis ex ipso sæpe cognovimus. Majore enim studio Lucullus cum omni literarum generi,⁸ tum philosophiæ deditus fuit, quam, qui illum ignorabant, arbitrabantur. Nec vero incunte ætate solum, sed et pro quæstore⁹ aliquot annos, et in ipso bello; in quo ita magna

////////

correxerunt quos legimus.—3 Drakenborch. ad Liv. v. 27. 2. *hodieque*. ψ omittit copulam ante *quasi*. Postea, *Sed* ante *etsi* abest a ψ, Dresd. Vratisl. —4 Hülsemann. ex Eliens. recepit *profuissent*, ut volebat Dav.—5 Duo Mss. et edd. vett. paucæ cum Gœrenz. et Orell. *Ita privabo*. Tum, *potius illum dederunt* Junt. Dav. Gœrenz. Schutz. et Orell.

CAP. 11. 6 *Ne ea sunt fere*. Mannt. et Lamb. *Græcis lit. et Lat. celebrata*. —7 Paris. 1. 2. 5. et edd. vett. *exteriora*. —8 *Al. genere*. —9 *Proquæstor* Her. vag. et al. *quæstore* Gud. Dresd. Paris. 5. Junt. *quæstor* Lamb. Dav. Oliv.

NOTÆ

³ *Inimicorum calumnia*] C. Memmii, qui cum Marcum, Lucii Luculli fratrem, irritò conatu accusasset; in ipsum Lucium conversus, apud plebem egit, ut ne triumphus ei decerneretur, propter tum protractum bellum, tum multa e præda in proprios usus abducta. Verum interventu precibusque optimatum tribubus sese miscentium concessus est triumphus.

⁴ *Nos enim consules*] Tullio consule triumphavit Lucullus. Fuit autem

triumphus non pompæ prolixitate, ut aliorum, non rerum productarum ambitiosa copia spectandus, sed armis hostilibus, quorum erat vis ingens, et machinis regiis, clarum snopte splendore spectaculum: equites cataphracti pauci, currus falcati decem, amici et duces regii 60. naves longæ 110. devehebantur; ipsa Mithridatis statua senum pedum aurea, gemmisque distinctum scutum, &c. Triumphavit A. U. C. 691.

rei militaris esse occupatio solet, ut non multum imperatori sub ipsis pellibus^x otii relinquatur. Cum autem e philosophis, ingenio, scientiaque putaretur Antiochus, Philonis auditor,^y excellere, eum secum et quæstor habuit, et post aliquot annos, imperator. Cumque esset ea memoria quam¹⁰ ante dixi, ea sæpe audiendo facile cognovit, quæ vel semel audita meminisse potuisset. Delectabatur autem mirifice lectione librorum, de quibus audiebat.¹

5. Ac vereor interdum, ne talium personarum, cum amplificare velim, minuam² etiam gloriam. Sunt enim multi, qui omnino Græcas non ament³ literas; plures, qui philosophiam; reliqui, etiamsi hæc non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus civitatis non ita decoram putent.⁴ Ego autem, cum Græcas literas M. Catonem^z in senectute didicisse acceperim; P. autem Africani historiæ loquantur, in legatione⁵ illa^a nobili, quam ante censuram obiit, Panætium unum omnino comitem fuisse; nec literarum Græcarum, nec philosophiæ⁶ jam

////////

Mox, *ipso in bello* Ven. 1494. Baz. Hervag. Junt. et Manut.—10 Ric. Bentl. conj. *qua*.—1 Ern. suspicabatur *audierat* legend. Tum, *At vereor* e conjectura dederunt Gærenz. et Schutz.—2 Vratisl. Ven. 1494. Hervag. Manut. *imminuam*. Pro *etiam*, quod Paris. 1. 2. omittunt, in Paris. 3. legitur *ejus*.—3 ψ, Baz. et Lamb. *amant*. Mox, *reliqui, qui etiam* Mss. plerique et edd. ante Dav. *aliqui, qui etiam* conjecit Ric. Bentl.—4 Reg. et Paris. 4. cum Lamb. Dav. Gærenz. Schutz. et Orell. *putant*.—5 ψ et Reg. *in religione*: Ms. Gærenzii *intentione*: Paris. 1. 2. et duo Mss. Gruteri *in regione*: al. *in legione*.—6 Post *philosophiæ* verbum *tractandæ* excidisse putat Schutz. Pro voce

NOTÆ

^x *Sub ipsi pellibus*] Locutio e x e profecta quod tentoria exercitus Romani e pellibus fieri consuevissent. Quare ‘sub pellibus esse,’ aliud nihil est quam in castris esse. Sigonius in scholiis in Liv. lib. v. Rævardus Variorum l. iv. c. 3. Rosinus.

^y *Antiochus, Philonis auditor*] Fuit Antiochus defensor veteris Academiæ, Philo novæ: de utroque commodius infra.

^z *M. Catonem*] Plura in eam rem in Catone Major.

^a *Legatione illa*] Non ad Antiochum, ut perperam Manutius; ad Antiochum enim missus est, non Africanus Minor, de quo hic est mentio, sed Africanus Major. Legationem igitur eam opinor esse qua an. 605. annis sex ante censuram, ad Massinissam Numidiæ regem e castris Manilii in Africa proconsulis missus est, ut regnum inter filios partiretur. Quæ de re nonnihil in Apophthegmatibus Plut.

ullum auctorem requiro. 6. Restat, ut iis respondeam,⁷ qui sermonibus ejusmodi nolint personas tam graves illigari. Quasi vero clarorum virorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut ludicros sermones, aut rerum colloquia leviorum. Etenim, si quodam in libro^b vere est a nobis philosophia laudata, profecto ejus tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima est: nec quicquam aliud videndum est nobis,⁸ quos populus Romanus hoc in gradu collocavit, nisi ne quid privatis studiis de opera publica detrahamus. Quod si, cum⁹ fungi munere debeamus, non modo operam nostram nunquam a populari cœtu removemus, sed ne literam quidem ullam facimus, nisi forensem; quis reprehendet nostrum otium, qui in eo non modo nosmetipsos hebescere et languere nolumus,¹⁰ sed etiam ut plurimis prosimus, enitimur? Gloriam vero non modo non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares illustresque laudes, has etiam minus notas, minusque pervulgatas adjungimus. 7. Sunt etiam, qui negent, in iis,¹ qui in nostris libris disputent, fuisse earum rerum, de quibus disputatur,² scientiam. Qui mihi videntur non solum vivis, sed etiam mortuis invidere. III. Restat unum genus reprehensorum, quibus Academiæ ratio^c non probatur. Quod gravius ferremus, si quisquam ullam disci-

//////////

auctorem Ric. Benth. conj. *fautorem* legend.—7 Junt. Gærenz. Schutz. *ut his resp. ψ sermonis*.—8 Baz. Lamb. Dav. *est videndum nobis*: Paris. 4. Reg. et Ms. Viet. *est ut vid. nobis*: Paris. 1. 2. *est intendendum nobis*: Paris. 5. *est ut uiidendum vel intendendum nobis*: Ms. Gryphii *nec quicquam adest ut invidendum vel intendum judicium nobis*.—9 Pro *cum* Gud. habet tamen; N *tam*; Vienn. *eo*, superscripto *cum*. Hervag. exhibet *Quod cum si fungi*. Dein, Paris. 1. 5. Reg. Gud. et Ven. 1494. *debeamus*. In N legitur *nullo modo operam nostram unquam*. *Unquam* quoque habet ψ. Porro, Schutzius e *Passeratio* recepit *remorimus . . . fecimus*, probb. Durand. et Rath.—10 Ven. *nolimus*. Vocab. *etiam* omittunt Gud. et Ms. Gærenzii, ac edd. Baz. et Ald. cum Gærenz. Schntz. et Orell.—1 Quatnor Mss. et edd. vett. nonnullæ cum Gærenz. et Schutz. *in his*. Præpositio ante *nostris* abest a quinque Mss.—2 Ern. conj. *disputetur*. Mox, *solum* omittunt Mss. quinque et ed. Ven. 1471. cum Gærenz. et Schutz.

NOTÆ

^b *Quodam in libro*] Vel in Tusculanis, vel in libris de Finibus; in utrisque enim eam laudat.

^c *Academiæ ratio*] Qua in utramque partem disputatur.

plinam philosophiæ probaret, præter eam quam ipse sequeretur. Nos autem, quoniam³ contra omnes dicere, qui scire sibi videntur, solemus, non possumus, quin alii a nobis dissentiant, recusare. Quanquam nostra quidem causa facilis⁴ est, qui verum invenire sine ulla contentione volumus; idque summa cura studioque conquirimus. [p. 3.] Etsi enim omnis cognitio multis est obstructa difficultatibus, eaque est⁵ et in ipsis rebus obscuritas, et in judiciis nostris infirmitas, ut non sine causa, et doctissimi et antiquissimi⁶ invenire se posse, quod cuperent, diffisi sint: tamen nec illi defecerunt, neque nos studium exquirendi defatigati relinquimus:⁷ neque nostræ disputationes quicquam aliud agunt, nisi ut in utramque partem dicendo,⁸ eliciant, et tanquam exprimant aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quam proxime accedat. 8. Neque inter nos et eos qui se scire arbitrantur, quicquam interest, nisi quod illi non dubitant, quin ea vera sint, quæ defendunt; nos probabilia multa habemus, quæ sequi facile, affirmare vix possumus. Hoc autem liberiores et solutiores sumus, quod integra nobis est judicandi⁹ potestas; nec, ut omnia, quæ præscripta et quasi imperata sint, defendamus, necessitate ulla cogimur. Nam ceteri primum ante tenentur astricti quam, quid esset optimum, judicare potuerunt: deinde infirmissimo tempore ætatis aut obsecuti amico cuidam,¹⁰ aut una alicujus, quem primum audierunt, oratione capti,

CAP. III. 3 Pro quoniam Baz. et Hervag. exhibent qui. Tum, contra omnes dicere, quæ videntur N, Pal. 2. et Junt. contra omnes dicere, quæ vel qui scire sibi videntur Paris. 4. A Paris. 2. 3. edd. Baz. et Hervag. abest sibi. Cantab. habet contra omnes, qui scire sibi videntur, dicere quæ videntur solemus. Vid. Nott. Varr.—4 Mss. plerique et edd. vet. nonnullæ cum Lamb. Dav. Lall. Gørenz. Schutz. et Orell. *facilior*.—5 *Ea quidem est* tres Mss. Gørenzii et edd. Baz. Hervag. *eaque inest* Lamb.—6 *Antiq. et doctiss.*, priore copula ommissa, ψ, Eliens. Reg. Cant. et Ms. Lamb. ac edd. Ven. 1471. Baz. Hervag. Ascens. Junt. Dav. Lall. et *antiq. et doctiss.* quinque Mss. Parisienses cum Gørenz. Schutz. et Orell.—7 *Relinquimus* N, Gud. Vratisl. Reg. Cantab. cum Dav. Ern. Hülsemann. Gørenz. Schutz. et Orell. *relinquemus* ceteri.—8 *Post dicendo* Mss. pauci et edd. Junt. Manut. Grut. Oliv. addunt et audiendo. Hülsemann. edidit in utramque partem eliciant.—9 ψ *judicanda*. Tum, neque ut omnia Baz. Hervag. Lamb. *Præscripta* habent Ven. Baz. et Oliv. Quæ præscripta, et quibus, et quasi imp. sint, def. e ψ et Mss. suis edidit Gørenz. Malebat Ern. quasi præscripta et imperata sint; aut quæ perscripta

de rebus incognitis judicant, et, ad quamcunque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam, tanquam ad saxum, adhærescunt. 9. Nam, quod dicunt omnia se credere¹ ei, quem judicent fuisse sapientem; probarem, si id ipsum rudes et indocti judicare potuissent (statuere enim, qui sit² sapiens, vel maxime videtur esse sapientis); sed, ut potuerunt, omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententiis, judicaverunt: aut re semel audita ad unius se³ auctoritatem contulerunt. Sed nescio quo modo plerique errare malunt, eamque sententiam, quam adamaverunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia, quid⁴ constan- tissime dicatur, exquirere.

Quibus de rebus et alias sæpe nobis⁵ multa quæsitæ et disputatæ sunt, et quondam in Hortensii villa,^d quæ est ad Baulos,^e cum eo Catulus^f et Lucullus, nosque ipsi postridie

////////

sint, quasi imp. def. ut habet ed. Ven.—10 Lamb. et Orell. *cuipiam*.—1 *Dicunt vel omnino omnia se cred.* ψ et Dresd. *dicunt omnino omnia se cred.* Ven. *dicunt omnino se cred.* Gud. Paris. 2. 4. 5. Baz. Hervag. et Ascens. cum Gærenz. Schutz. et Orell.—2 Baz. et Manut. *quid sit*: Lamb. *quis sit*.—3 Lamb. Oliv. et Orell. *sed, ut potuerint, potuerunt . . . sententiis: judicaverunt autem re semel audita, atque ad unius se, &c.* Lall. e conj. Mureti Varr. Lectt. vii. 18. *recepit sed, ut potuerint: omnibus . . . sententiis judicaverunt; an, re semel audita, ad unius se, &c.* Gærenz. et Schntz. *sed aut, ut potuerint* (Schutz. *potuerunt*), cetera, ut Ern. Conjecit Faber *sed ut potuerint . . . cognitis etiam reliquorum sententiis, haud re semel audita, &c.* Davis. *sed ut potuerint . . . sententiis judicare; at ii, re semel audita, ad unius se, &c.* Walker. *sed ut potuerint . . . sententiis, judicarent: at re, vel ii re, &c.* Davisii amicus, *nedum potuerint . . . sententiis, judicare, qui re semel audita, &c.* Verba *sed ut potuerunt . . . contulerunt* Hülsemann. uncis inclusit.—4 Junt. *quod*.—5 Lamb. *sæpe a nobis*.

NOTÆ

^d *In Hortensii villa*] Ea villa est ubi celebrem piscinam habuit Hortensius, in qua murænam adeo dilexit, ut exanimatam flesse credatur. Plin. viii. 55. Meminerunt illius Varro de Re Rustica iii. 17. Tacitus, Symmachus Ep. i. 1. ‘Hanc celebravit opum felix Hortensius animum,’ &c. Vide Cluverium in Italia Antiqua.

^e *Ad Baulos*] Pagus fuit Baias inter et Misenum: hunc Plinius iii. 5. perperam collocat Baias inter et Lucrinum Lacum. Bauli dicti, qui olim

Baulia, quod olim caulas ibi bobus fecerit Hercules, cum in Italiam venit, juxta illud Symmachi Ep. i. 1. ‘Inde recens ætas corrupte Baulia Baulos Nuncupat.’ Baulorum meminit Sil. Ital. l. xii. Martial Epigr. iv. 63.

^f *Cum eo Catulus*] Q. Lutatius Catulus, consul an. 675. collegam habuit M. Lepidum, quem, acta Sullæ rescindere conantem, et vicit ad urbem, et victum Italia expulit, et aliquanto post censor Capitolium dedicavit.

venissemus, quam apud Catulum fuissemus: quo quidem etiam maturius venimus, quod erat constitutum, si ventus esset, Lucullo in Neapolitanum,^g mihi in Pompeianum^h navigare. Cum igitur pauca in xysto^{6 i} locuti essemus, tum eodem in spatio consedimus. IV. 10. Hic Catulus, Etsi heri, inquit, id, quod quærebat, pæne explicatum est, ut tota fere quæstio tractata videatur;⁷ tamen expecto ea, quæ te pollicitus es, Luculle, ab Antiocho audita, dicturum. Equidem, inquit Hortensius, feci plus, quam vellem. Totam enim rem Lucullo⁸ integram servari oportuit: et tamen fortasse servata est: a me enim ea,⁹ quæ in promptu erant, dicta sunt: a Lucullo autem reconditiora desidero. Tum ille, Non sane, inquit, Hortensi, conturbat me expectatio tua; etsi nihil est iis,¹⁰ qui placere volunt, tam adversarium: sed quia non laboro, quam valde ea, quæ dico,ⁱ probaturus sim, eo minus conturbor. Dicam enim, nec mea,^k nec ea, in quibus, si vera non fuerint,

//////////

Mss. plerique et ed. Baz. cum Gærenz. Schutz. et Orell. omittunt nobis.—
6 Pro in xysto ψ habet vix isto; Paris. 4. vix ipso.

CAP. IV. 7 Verba ut tota fere quæstio tractata videatur Grutero suspecta sunt. Mox, Hervag. Junt. exhibent quæ tu poll. es.—8 Pro Lucullo ψ, Paris. 5. Eliens. Cantab. Pall. Ms. Vict. et Mss. Gærenzii, item ed. Baz. habent Catulo; Paris. 1. 3. Catullo. Dein, integram servatam op. ψ, Paris. 1. 2. 4. tres Mss. Gærenzii et Ven. 1471. cum Gærenz. Schutz. et Orell. probantibus Davisio et Ernesto.—9 Manut. et Lamb. ea omittunt.—10 Baz. Hervag.

NOTÆ

^g In Neapolitanum] Agrum ubi celebrem villam habuit in excelso monte. Phædrus Fab. II. 5. 9. et sub villa piscinam in quam maris æstus bis quotidie ab exorta luna ad proximam novam introiret. Varro R. R. III. 17. Plin. IX. 54. Plut. in Lucullo. Blondus in Italiæ descriptione.

^h In Pompeianum] Villam habuit Tullius ad Pompeios, quæ urbs erat Campaniæ, hodie Torre del l'Annunciata, in ora sinus Neapolitani ad ostia Sarni fluvii. Alii alibi Pompeios collocant; Horstenius ubi nunc videntur rudera, qui locus Civita vulgo dicitur; Cluverius ibi reponit, ubi

nunc est oppidulum Scafati. Frequens est hujus Ciceronis villæ mentio in ejus Epistolis, maxime ad Atticum.

ⁱ In xysto] Xystus et xystum Latinis distinguuntur, quæ Græcis idem sunt. Xystum erat locus subdialis ambulationis; xystus, ampla porticus ubi athletæ per hyemem exercerentur; quod discrimen non vidit Mercenialis de Re Gymn. I. 9. Dicta vox a ξύειν, polire, stringere, quod nuncti athletæ strigilibus ibi raderentur: quidam deducunt a lanceis quas ξυστροὺς dicunt. Martinius, Lex Philolog.

non vinci² me malim, quam vincere. Sed, mehercule, ut quidem nunc se³ causa habet, etsi hesterno sermone labefacta est, mihi tamen videtur esse verissima. Agam igitur sicut Antiochus agebat: nota enim mihi res est: nam et vacuo animo illum audiebam, et magno studio, eadem de re etiam⁴ sæpius: ut etiam majorem expectationem mei faciam, quam modo fecit Hortensius. 11. Cum ita esset exorsus, ad audiendum animos ereximus. [p. 4.] At ille, Cum Alexandriæ pro quæstore,⁵ inquit, essem,¹ fuit Antiochus mecum, et erat jam antea Alexandriæ familiaris Antiochi Heraclitus Tyrius^m (qui et Clitomachumⁿ multos annos, et Philonem^o audierat), homo sane in ista philo-

////////

Junt. his.—1 Schutz. e conj. Gærenzii dixero.—2 Mss. nonnulli *nec mea, nec ea, in quibus si non fuerit veritas, non vinci, &c.* Quatuor Mss. Gærenzii non agnoscunt *nec ea*, ac non ante vinci. In edd. vulgaribus ante Lamb. legitur *nec mea, nec ea, in quibus, si non fuerint, non vinci, &c.* et sic dederunt Grut. Oliv. Hülsemann. Gærenz. et Orell.—3 Baz. Hervag. Manut. Lamb. *se nunc.* Mox, al. *labefactata est.*—4 *Ea addere etiam* Paris. 4. et al. *ea aridire etiam* Gud. *eadem etiam* N: *ea de re etiam* Paris. 1. 2. et edd. 1471. Bas. Hervag. Mox, ψ, Paris. 4. 5. Reg. et Cantab. *expect. ei faciam.*—5 Mss. nonnulli cum Lamb. et Dav. *Cum Alex. quæstor:* al. *Cum Alex. proquæstor.* Pro *essem* Baz. exhibet *issem.* In ψ legitur, *issem, fuit Antiochus inquit.* Gærenz. con-

NOTÆ

^k *Dicam enim, nec mea*] Locus mendosus. Alii expungunt, *si non fuerint*; alii legunt, *si non fuerint probata*; alii expungunt alterum *non*, et scribunt, *si non fuerint, vinci me malim*: alii *si non fuerint*, subintelligunt ‘vera.’ Sic alibi Lælio dicitur, ‘sunt ista, Læli (subauditur ‘vera’), neque enim vir melior Africano.’ Hæc Gruterus in notis.

¹ *Pro quæstore essem*] In qua quæstura Ptolemæum regem Alexandriæ consuli Sullæ conciliavit. Auctor de Viris Illust.

^m *Heraclitus Tyrius*] Quinque Heraclitos memorat Laërtius, qui omnes Tyrium hunc ætate longe antecesserunt.

ⁿ *Clitomachum*] Patria Carthaginensis fuit, Punica lingua Asdrubal dictus. Plut. de Fort. Alex. Athenas

venit annos natus 28. juxta Stephanum et Eustathium, 40. juxta Laërtium, quanquam hic ex illis videtur corrigendus. Carneadi magistri suo successit in regenda Academia, extremis Energetæ secundi temporibus. Volumina 409. scripsit: quatuor ejus libros Περὶ Ἐρωχῆ memorat infra Cicero: scripsit quoque de sectis. Laërt. in Aristippo. Antiochi familiaris fuit et Philonis adversarius. Manut. Vixit A. U. C. 624. Olymp. 162.

^o *Philonem*] Princeps fuit quartæ Academiae cum Charmide. Sext. Empir. 1. 33. Pyrrh. Hypoth. Euseb. de Præpar. Evang. l. xiv. Clitomachum per multos annos audivit, eique successit circa Olymp. 170. A. U. C. 653. Philonem anno 12. post, bello Mithridatico Athenis profugum Ci-

sophia, quæ nunc prope dimissa revocatur, probatus et nobilis; cum quo et⁶ Antiochum sæpe disputantem audiebam; sed utrumque leniter. Et quidem isti libri duo Philonis,^p de quibus heri dictum a Catulo est,⁷ tum erant allati Alexandriam, tumque primum in Antiochi manus venerant: et homo natura lenissimus (nihil enim poterat fieri illo⁸ mitius) stomachari tamen cœpit. Mirabar: neque enim⁹ unquam antea videram. At ille, Heracliti memoriam implorans, quærere ex eo, viderentur illa Philonis, aut ea num vel e Philone, vel ex ullo Academico audivisset aliquando? Negabat. Philonis tamen scriptum agnoscebat; nec id quidem¹⁰ dubitari poterat: nam aderant mei familiares, docti¹ homines, P. et C. Selii,^q et Tetrilius Rogus,^r qui se illa audisse Romæ de Philone, et ab eo ipso duos illos² libros dicerent descripsisse. Tum et illa dixit Antiochus, quæ heri Catulus commemoravit a patre suo dicta Philoni, et alia plura: nec se tenuit, quin contra suum doctorem librum etiam ederet,³ qui 'Sosus' inscribitur. 12. Tum igitur et cum Heraclitum stu-

//////////

jecit legend. *Alexandriam . . . issem.*—6 Mss. plerique cum Dav. Hülsemann. Gærenz. Schutz. et Orell. omittunt copulam. Mox, *leviter* Mss. pauci et edd. Baz. Manut. Lamb. Dav.—7 ψ omittit *est*, quod Ms. Gærenzii post dictum ponit.—8 Lamb. *illa*.—9 *Nec enim* Mss. pauci cum Lamb. Dav. Gærenz. et Orell. Postea, *ante vid.* ψ , Ven. Baz. Gærenz. et Orell.—10 Baz. et Hervag. *neque enim id quidem*.—1 Ante *docti* Mss. nonnulli et edd. vett. cum Manut. Lamb. et Grut. habent *et* In Pal. 2. legitur *docti omnes*. Pro *Selii* Hervag. habet *Seleucii*. Dein, Ms. Ursini et Gærenzii cum Schutz. *Tetrilius Rogus*: Hervag. *Tertullius Rhodius*: Lamb. *Tertullius Rogus*: Gærenz. malebat *Tertinius Rogus*. In Mss. permultis legitur *Tetrilius*, *Trecilius*, vel *Cretilius Rogus*. In Ms. Gulielmii *C. Racilius Rogus*: Pal. 1. *Creticius Rogus*. Ap. Sueton. Ang. 54. legitur *Terrinius Rogus*.—2 Nonnulli *illos duos*: al. *duo illos*.—3 Lamb. e Mss. *nec se tenuit*. Quin . . . edidit. Pro *Sosus* ψ , Paris. 1.

NOTE

cero Romæ audivit anno ætatis suæ 19. U. C. 665. De Philonibus variis, infra.

^p *Libri duo Philonis*] Nuspiam comperi, qui essent ii libri.

^q *P. et C. Selii*] De utroque illo Selio nulla mentio apud veteres scriptores. Meminit Selii nescio cujus oratoris Cic. ad Fam. VII. 32.

Habet quoque Martial. epigramma, l. II. in Selium quendam.

^r *Tetrilius Rogus*] Neque de isto Tetrilio uspiam mentio est. Fulvius Ursinus legi vult *Tertullium Rogum*, aut *Tetrinimum Rocum*; aitque Tetrinimum nomen esse familiæ Romanæ apud Sueton. in Cain; Rocum vero cognomen gentis Creperciæ.

diose audirem contra Antiochum disserentem, et item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentius, ut causam ex eo totam cognoscerem. Itaque complures ⁴ dies, adhibito Heraclito, doctisque compluribus, et in his ⁵ Antiochi fratre Aristo, et præterea Aristone ⁶ et Dione,⁷ quibus ille secundum fratrem plurimum tribuebat, multum temporis in ista una disputatione consumimus. Sed ea pars, quæ contra Philonem erat, prætermittenda est:⁸ minus enim acer est adversarius is, qui ista, quæ sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere. Etsi enim mentitur, tamen est adversarius lenior.⁹ Ad Arcesilam Carneademque veniamus.

v. 13. Quæ cum dixisset, sic rursus exorsus est: Primum mihi videmini (me autem nomine appellabat) cum veteres philosophos ⁸ nominatis, facere idem, quod seditiosi cives solent, cum aliquos ex antiquis claros viros proferunt, quos dicant fuisse populares, ut eorum ipsi similes esse ⁹ videantur. Repetunt a P. Valerio,^u qui, exactis

////////

2. 3. 4. 5. et alii nonnulli habent *solus*.—4 Baz. Hervag. Junt. *cum plures*.—5 Al. *in iis*.—6 Gud. Dresd. et edd. vett. *plures prætermitt. est, quæ contra Phil. erat*.—7 ψ *leniorum*: Eliens. et Paris. 4. 5. *cum Manut. et Lamb. levior*.

CAP. V. 8 *Philosophos* edd. vett. *cum Ern. physicos ceteri*.—9 In ψ omit-

NOTÆ

⁸ *Aristone*] Multos Aristones memorat Laërt. 1. Aristonem Chium, Stoicum, qui in Cynosarge docuit, Arcesilao et supparem et infensissimum. 2. Julietem, ex Jnlide Cii opipido, Peripateticum, qui scholæ præfuit Olymp. 140. auctore Menagio in Laërt. 3. Alexandrinum, item Peripateticum. 4. Atheniensem, musicum. 5. Tragicum poetam. 6. Alæensem, in Arcadia, qui de arte oratoria scripsit. Fuit et Aristo Straboni suppar, qui de Nilo vel scripsit, vel ab Eudoro quodam scripta compilavit. Ita Strabo. Fuit et Aristo citharædus, de quo Antigonus Mirabil. c. 1. Fuit et alius Cætaeus, dux militum, de quo Plut. l. de Sera Numinis Vindic-

ta. Fuit et Aristo Platonis pater; et Aristo Thessalus, vates, de quo Clemens Alexand. stromat. i. de Alexandrino, quem ex Laërtio tertium numeravimus, mentionem hic esse opinor. Quanquam res admodum dubia est.

⁷ *Dione*] De Dione illo cum nihil veteres scripserint, nihil est quod et nos dicamus. Alius est a tribus illis Dionibus quos memorat Suidas; alius a Dione, de quo Philostratus, Prusiæo, sophista, qui Apollonio Tyanæo et Enphrati Tyrio philosophis familiaris fuit, cujus et extant orationes variæ.

^u *P. Valerio*] Mendose apud Plin. et auctorem de Viris Illustribus et

regibus, primo anno consul fuit: commemorant reliquos, qui leges populares de provocationibus^x tulerint,¹⁰ cum consules essent; tum ad hos notiores, C. Flaminium,^y qui legem agrariam^z aliquot annis¹ ante secundum Punicum bellum tribunus plebis tulerit, invito senatu, et postea bis consul^a factus sit. L. Cassium,^b Q. Pompeium^c illi qui-

////////

titur esse. Tum, Paris. 2. 4. 5. Reg. et Mss. Lambini *Rep. jam P. Valerio*: Lamb. edidit *Rep. jam a P. Valerio*, ut ψ et Cantab. habent: Baz. Hervag. Junt. Manut. Grut. *Rep. jam P. Valerium*. Dav. conjecit *Repetunt ii a P. Valerio*.—10 Hervag. Junt. *tulerunt*. Mox, Dav. malebat *tum hos not.* seu

NOTÆ

in Epit. Liviana Lucius appellatur. Volusi filius fuit, Bruti socius in ejiciendis regibus, quater consul, Poplicola dictus, a populo colendo, propter leges omnino populares quas consul tulit.

^x *De provocationibus*] Tres sunt celebres de provocatione leges; Duillia, Porcia, Valeria. Duillia, a M. Duillio an. 304. de non creando amplius magistratu sine provocatione. Porcia, a P. Porcio Læca an. 556. non vero a M. Porcio Catone, ut docti quidam perperam scripserunt. Valeria, quæ a Valeriis consulibus iterum ac tertio, variis temporibus sancita est. Porro provocatio jus fuit causam transferendi aut revocandi ab uno judice ad alium superiorem.

^y *C. Flaminium*] Flaminiorum gentile nomen est, non cognomen, ut perperam tradit Glandorpheus. Errorem inde natum suspicor, quod Flaminios cum Flamininis, quod gentis Quinctiæ cognomen est, conturbaverit. Flaminius hic noster summæ fuit audaciæ, ingenii pervicacis et auræ populari prædidentis.

^z *Legem agrariam*] Hanc de Picente Gallicoque agro viritim dividendo tulit contra senatus voluntatem. Memorabile est, quod specimen Flaminius tunc dedit tum pervicaciæ tum

pietatis in parentem; cum enim neque precibus minisve, neque exercitu adversus se conscripto, si in eadem sententia perseveraret, detereretur a ferenda lege, illi jam pro rostris legem ferenti pater manum iniecit, filiumque modestissime obsequentem rostris detraxit. Val. Max. v. 4. Tulit tamen subinde legem, indeque ortum bellum Gallicum. Polyb.

^a *Bis consul*] An. 530. et 536. Primum consulatum commendavit triumphus de Gallis; secundum magna ad Thrasimenum clades, ubi occisus est.

^b *L. Cassium*] L. Cassius Longinus, Cassii, qui Cæsarem occidit, gentilis. Tribunatum gessit nobilem restituta judiciorum libertate per legem tabellariam, de qua dicitur alias. Hanc biennio post Gabiniam legem tulit M. Æmilio Lepido et C. Hostil. Mancino coss. Cic. in Bruto. Extat denarius argenteus illius legis ac tribunatus memor, in quo Vestæ caput ab una parte, et togatus Cassius ex altera stans ad urnam sive fistulam, tabellamque suffragii sui obsignatam urnæ injiciens. Fuit ejusdem Cassii prætura juxta insignis integritate judiciorum; sic, ut tribunal ejus 'reorum scopulus' vocitaretur. Val. Max. iii. 7. De illo Cassio intelligendum

dem,² etiam P. Africanum referre^d in eundem numerum solent. Duos vero sapientissimos et clarissimos fratres,³ P. Crassum^e et P. Scævola,^f aiunt Ti. Graccho auctores legum fuisse, alterum quidem, ut videmus, palam; alterum, ut suspicamur,⁴ obscurius. Addunt etiam C. Marium;^g

////////

tum et, vel autem.—1 Mss. nonnulli *annos*.—2 Lamb. conjecit *Sp. Cassium, Q. Pomp. atque illi quidem*. Victorinus, Dav. Oliv. Hülsemann. Gærenz. Schutz. et Orell. sic distinguunt, *tum ad hos notiores, C. Flaminium, (qui legem agrariam . . . factus sit) L. Cassium, Q. Pompeium: illi quidem, &c.*—3 Lamb. e conj. *clarissimos viros*. Mox, *ψ aiuntque Gracchos auctores legum*.—4 *Suspiciantur ψ*, Cantab. Paris. 2. 4. 5. et Mss. Gærenzii, Ven. 1471. Baz. Lamb. Lall.

NOTÆ

illud Milonianæ, ‘Cassianum illud iudicium in his personis valeat.’ Commendat quoque Cicero Cassiorum in iudicando severitatem pro S. Roscio, II et III Verrina. Unde colliges, male a Fulvio Ursino Sp. Cassium pro L. Cassio hic suppleri.

^c *Q. Pompeium*] Quis ille sit Q. Pompeius, non satis liquet; quod si iudicium in re dubia fas est interponere, crediderim esse vel Q. Pompeium Rufum, qui tribunus plebis designatus spopondit se Tib. Gracchum, cum primum abiisset magistratu, accusaturum, Oros. VII. 8. quibus aliisque id genus minis impulsus Tib. Gracchus, ut tribunus plebis iterum creari vellet, plebem seditiosis concionibus adversus optimates concitavit: vel patrem ejus Q. Rufum censorium et consularem, qui cum tibicinis filius esset, primus ex ea familia per inimicitias nobilium summos honores consecutus est.

^d *P. Africanum referre*] Minorem, opinor, quippe qui L. Cassio, de quo modo, auctor fuit ferendæ legis tabellariæ.

^e *P. Crassum*] P. Crassus e gente Mucia, in familiam Crassorum adoptatus, ut opinor, a P. Licinio Crasso Divite. Unde Muciani nomen retinuit. Patrem habuit P. Scævola consullem a. 578. Pontifex maxi-

mus in locum P. Cornelii Nasicæ factus est. Insigne est, quod de illo ex Sempronio Asellione scribit Gellius I. 13. P. Crassum Mucianum ‘habuisse quinque rerum bonarum maxima et præcipua; quod esset ditissimus, quod nobilissimus, quod eloquentissimus, quod jurisconsultissimus, quod pontifex maximus.’

^f *P. Scævola*] Qui et postea pontifex maximus loco fratris sui P. Crassi Muciani, ab Aristonico in Asia occisi. Pomponius de Origine Juris ait eum decem de jure libellos scripsisse. Extant ejus denarii, in quibus visitur Heracles leonem strangulans. Fuit et horum tertius frater Q. Mucius Scævola. Quos omnes passim laudat Tullius.

^g *C. Marium*] Virum Arpini humili loco natum, et virtute militari ad dignitatem consularem provectum; quam septies gessit. Extat in monte Quirinali antiquissimum tabulæ marmoreæ fragmentum, quo elogium C. Marii continetur, quodque hic habere non pigebit lectorem: C. MARIUS. C. F. COS. VII. PR. TR. PL. Q. AVGV. TR. MIL. EXTRA. SORTEM. BELLVM. CVM. IVGV. RTHA. REGE. NV. MID. GESSIT. EVM. CEPIT. ET. TRIVMPHANS. IN. SECV. NDO. CONSVLATV. ANTE. CV. RVM. SVVM. DV. CL. IVSSIT. III. CONSVL. ABSENS. CREATVS. EST. IV. CON-

et de hoc quidem nihil mentiantur. Horum nominibus tot virorum atque tantorum expositis, eorum se institutum sequi dicunt. 14. Similiter vos⁵ cum perturbare, ut illi rempublicam, sic [vos] philosophiam bene jam constitutam velitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophanem,⁶ Platonem etiam, et Socratem proferitis. Sed neque Saturninus^h (ut nostrum inimicum potissimum nominem) simile quicquam habuit veterum illorum, nec Arcesilæ calumniaⁱ conferenda est cum Democriti verecundia.^k Et tamen isti philosophi⁷ raro admodum, cum hærent aliquo loco, exclamant, quasi mente incitati,⁸ (Empedocles quidem, ut interdum mihi furere videatur) abstrusa esse omnia;⁹ nihil nos sentire, nihil cernere; nihil omnino, quale sit, posse reperire. [p. 5.] Majorem autem partem mihi quidem omnes isti videntur nimis etiam quædam affirmare, plusque profiteri se¹⁰ scire, quam sciant. 15. Quod si illi tum in novis rebus, quasi modo nascentes,

*****

Gœrenz. Schutz. et Orell.—5 U, Paris. 1. 3. Pal. 1. Eliens. 1. 2. *Similes vos*; ψ, Paris. 5. Reg. a m. pr., Pal. 2. et Ms. Vict. *Simile vos*. Hülsemann. e conj. Ernesti deleuit *vos*.—6 U, N et al. *Zenonem*: ψ *Xenophontem*. Mox, ψ *restrum inimicum*.—7 Ven. Baz. Med. Ald. et alii pauci cum Eyn. *philosophi*. Ceteri *physici*.—8 Lamb. e Ms. *concitati*.—9 Baz. Hervag. *abstr. esse omnia*, et mox *nihil nos cernere*. In ed. Junt. legitur *nihil eos sent*.—10 ψ, Paris. 1. 5.

NOTÆ

SVL. TEVTONORVM. EXERCITVM. DE-
LEVIT. V. CONSVL. CIMBROS. FVGA-
VIT. EX. IEIS. ET. TEVTONEIS. ITERVM.
TRIUMPHAVIT. REM. P. TVRBATAM.
SEDITIONIEVS. TR. PL. ET. PRAETO-
RYM. QVI. ARMATI. CAPITOLIYM. OC-
CUPAVERANT. VI. CONSVL. VINDICA-
VIT. POS. LXX. ANNVM. PATRIA. PER.
ARMA. CIVILIA. PVLSVS. ARMIS. RE-
STITVTYS. VII. CONS. FACTYS. EST. DE.
MANVBIEIS. CIMBRICEIS. ET. TEVTO-
NICEIS. AEDEM. HONORI. ET. VIRTVTI.
VICTOR. FECIT. VESTE. TRIUMPHALI.
CALCEIS. PVNICEIS. ||. ||. ||.

^h *Saturninus*] Saturnini apud pris-
cos auctores multi reperiuntur. Pu-
ta, Saturninus collega Tib. Gracchi,

cui primus fragmento subsellii vul-
nus inflixit; Plut. in Gracchiis: et
Saturninus Vetulio proscriptus a tri-
umviris; Val. Max. vii. 3. et alii, sed
ii omnes diversi a Saturnino hoc phi-
losopho, de quo nulla alibi mentio.

ⁱ *Arcesilæ calumnia*] Philosophos
omnes impudenter calumniabatur et
explodebat Arcesilas. Testis Angus-
tin. l. iii. contra Academicos: 'nam-
que Carneades primo velut calumni-
andi impudentiam, qua videbat Arce-
silam non mediocriter infamatum, de-
posuit, ne contra omnia velle dicere,
quasi ostentationis causa, videretur.'

^k *Democriti verecundia*] Hanc infra
opponemus arrogantiae Epicuri.

hæsitaverunt, nihilne tot sæculis, summis ingeniis, maximis studiis, explicatum putamus? Nonne, cum jam¹ philosophorum disciplinæ gravissimæ constitissent, tum ut exortus est in optima² republica Ti. Gracchus, qui otium perturbaret, sic Arcesilas, qui constitutam philosophiam everteret, et in eorum auctoritate³ delitesceret, qui negassent quicquam sciri aut percipi posse? Quorum e numero tollendus est et Plato et Socrates; alter, quia reliquit perfectissimam disciplinam,⁴ Peripateticos et Academicos, nominibus differentes, re congruentes; a quibus Stoici ipsi verbis magis quam sentiis dissenserunt. Socrates autem, de se ipse⁵ detrahens in disputatione, plus tribuebat iis quos volebat refellere. Ita cum aliud diceret⁶ atque sentiret, libenter uti solitus est ea dissimulatione, quam Græci *εἰρωνείαν* vocant; quam⁷ ait etiam in Africano¹ fuisse Fannius:^m idque propterea vitiosum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate. VI. 16. Sed fuerint illa vetera,⁸ si vultis, incognita. Nihilne est igitur actum,

////////

Reg. Cantab. Ven. 1471. et Baz. se omittunt.—1 Baz. Hervag. Junt. *jam cum*.—2 Mss. nonnulli et ed. Ven. cum Lamb. Grut. Gærenz. Schutz. et Orell. *tum exortus est, ut in opt.*—3 ψ et Mss. Gærenzii *in eorum auctoritatem*.—4 Lamb. conj. *perfectissima disciplina*.—5 Baz. Hervag. *de se ipso*; et mox *plus tribuebat his*, ut exhibet Junt.—6 Pro *diceret* ψ , Paris. 2. 4. 5. et al. item Baz. Hervag. Ascens. habent *agnosceret*; Reg. a m. sec. Cantab. et al. cum Hülsemann. *cognosceret*. In Ms. Vict. legitur, *aliud agnosceret, aliud sentiret*. Grut. suspic. legend. *aliud diceret, aliud agnosceret*.—7 In U deest *quam*.

CAP. VI. 8 Paris. 4. *vera*: Lall. Gærenz. Schutz. et Orell. *reteribus* e conj. Davisii. Mox, pro *igitur* Hervag. et Lamb. exhibent *ergo*. In edd. Ven. 1471. Baz. Hervag. legitur *quod investigatum est*. Pro quod Ms. Ursini et edd. Ven. 1471. 1494. habent *quot*. In ψ *Arcesilas* deest. Lall. e conj.

NOTÆ

¹ *In Africano*] Æmiliano, qui avum ut bellica laude æquavit, ita literarum humaniorum scientia longe superavit.

^m *Fuisse Fannius*] Is, ut verosimile est, Læliam, C. Lælii Sapientis filiam natū minorem, duxit, ut majorem Q. Scævola. Socerum, quod se posthabito, Q. Scævolam alterum generum in collegium angurum allegisset, non admodum dilexit. At factum excu-

sabat ingeniose Lælius, aiebatque non genero minori, sed majori filiæ illud se detulisse. Auditor fuit Panætii, socieri institutum in hoc secutus. Cic. in Bruto. Scripsit historiam, sen annales, auctor non inelegans, sed ut moribus, ita dicendi genere paulo durior. Cicero ad Attic. XII. 5. Patrem habuit M. Fannium, fratrem Caii Fannii consulis cum M. Val. Messalla an. 593.

quod investigata sunt, posteaquam Arcesilas Zenoni (ut putatur) obtrectans, nihil novi reperienti, sed emendanti superiores, immutatione verborum, dum hujus definitiones labefactare vult, conatus est clarissimis rebus tenebras obducere? Cujus primo non admodum probata ratio, quanquam floruit cum acumine ingenii, tum admirabili quodam lepore dicendi, proxime a Lacyde soloⁿ retenta est; post autem confecta⁹ a Carneade, qui est quartus ab Arcesila. Audivit enim Egesinum,¹⁰ qui Evandrum audierat, Lacydis discipulum, cum Arcesilæ Lacydes fuisset. Sed ipse Carneades diu tenuit: nam nonaginta vixit annos: et qui illum audierant, admodum floruerunt; e quibus industriæ plurimum in Clitomacho fuit: declarat multitudo librorum: ingenii¹ non minus in hoc, quam in Charmada

//////////

Walkeri recepit *Nihilne est igitur actum, quod invest. sunt postea? Nam Arcesilas, &c.* Gørenz. et Schutz. de sententia Ric. Bentleii *Sed fuerint illa veteribus, si vultis, incognita. Nihilne est igitur actum? Quot investigata sunt, posteaquam, &c.* Rath. malebat *Sed fuerint non nulla veteribus incognita. Nihilne est igitur actum? Quot investigata sunt, posteaquam Arcesilas ... tenebras inducere.* Denique, *immutationes habent* Hervag. et Junt.—9 Mss. et edd. ante Lamb. cum Grut. *conficta.* In ψ deest.—10 *Egesimum* Lamb. *Hegesinum* Dav. Gørenz. et Orell. de sententia Fabri, Turnebi et Ursini. Cf. Laërt. iv. 60. et Snidam in Πλάτων. Mox, *Lacydi discip.* Reg. a m. pr. ψ , Paris. 1. 5. Junt. Dav. Hülsemann. Gørenz. Schutz. et Orell.—1 ψ *declarat multitudinem ingenii.* Tum, Paris. 5. *non minus in hoc nomine in Charniada eloquentiæ in Melanchio i. odio suavitatis: Mss. Lambini non minus in hoc nomine in Thermada eloquentiæ; unde vir ille doctus rescribit non minus in Bione, in Carneade eloquentiæ, in Melanthio Rhodio suavitatis.* Lall. recepit conjecturam Davisii *non minus in Æschine, in Charmada eloquentiæ, &c.* Orell. dedit *non minus in **, in Charmada eloquentiæ, &c.* 'In hoc homine, quam in Charmada eloq.] Vulgo omittitur *homine*, quod plene cum Paris. 1. et 2. præbet Erlang. Ejus loco Gud. et fragm. cod. *nomine* cum aliis pluribus, et, qui longius discedunt, *hac nome*, ut St. Vict. Paris. 4. Reg. et Vienn. VV. DD. in variata voce philosophi nomen quærunt, in *Bione, in Æmone, in Æschine* conjicientes. ... De *Charmada*, vera h. l. scriptura, dubitari nequit: nam præter quinque codd. ap. Davis. tres idem mei præbent: Gud. *Charmada.* Qui denique, cum hic homo, ut ubique, ita h. l. cum *Carneade* commisceatur, *Charmide* malunt, prout ille aliis scribitur; ii nihil præter aliquam veri speciem afferunt. Nam quid mirum, si scribæ nomen ignotius in sæpe ab ipsis pictum mutant? Equidem certe, Cic. ubique *Charmidas* scripsisse non dubito. Pessime Hülse-

NOTÆ

ⁿ *A Lacyde solo*] Lacydes, patria Cyrenæus, vir summæ severitatis, princeps novæ Academiæ, quam D. Augustinus tertiam vocat, cujus et ille non Lacydem, sed Carneadem

auctorem nominat, scholam habuit, quam Attalus rex fieri in gratiam ejus enraverat. Plura Laërt. in ejus vita.

eloquentiæ, in Melanthio^o Rhodio suavitatis. Bene autem nosse Carneadem, Stratonicens Metrodorus^p putabatur.² 17. Jam Clitomacho Philo vester operam multos annos dedit. Philone autem vivo patrociniū Academiæ non defuit. Sed, quod nos facere nunc ingredimur,³ ut contra Academicos disseramus, id quidam e philosophis,⁴ et ii quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant; nec verum esse, ullam rationem disputare⁵ cum iis qui nihil probarent: Antipatrumque Stoicum,^a qui multus in

mann. loco *Charmada*, *Carneade* scripsit. Gærenz. Vid. Nott. Varr.—2 Hervag. *Stratonicens* putabatur. Mox, pro *vester* in U legitur *videtur*: in aliis *noster*.—3 *Aggredimur* ψ, Dresd. Vratisl. Paris. 1. 2. 4. 5. Reg. Cantab. Ms. Vict. et Mss. Lambini, item Baz. Lamb. Dav. et Hülsemann.—4 Lamb. *quidam philosophi*. Dein, et *hi quidem*, ac paulo post *cum his*, quatuor Mss. et edd. Baz. Hervag. Junt. cum Gærenz. et Schintz.—5 *Nec in rerum enim esse disp.* Paris. 5. *nec enim esse ullam rationem disputare* Paris. 4. *nec necessarium esse ullam rationem disputare* ψ: *necessarium esse ulla ratione* Reg. *nec æquum*

NOTÆ

^o *In Melanthio*] Meminit illius Laërt. l. ii. in Æschine, ubi scribit magistrum enim fuisse Æschiniis ejusdem, philosophi Academici, Neapolitani.

^p *Metrodorus*] Quandoquidem de multis Metrodoris habet mentionem Cicero, e re est omnes hic recensere. 1. Lampsacenus Anaxagoræ familiaris, de quo in Tusc. 2. Chius, Democriti discipulus, ejusdemque cum illo sententiæ de principiis naturæ; Simplicius ad. l. i. *Φυσ. Ἀκρ.* Aristotelis. Hunc, et Anaxarchum, Eudæmonicum, et Monimum Cynicum τὸ κρηττόν sustulisse docet Sext. Empir. 3. Medicus, Chrysippi Cnidii discipulus, Aristotelis gener, et Junioris Aristotelis pater. Sex. Empir. 4. Theorematicus dictus, Stilponis discipulus. Laërt. 5. Philosophus et pictor; (Plin.) quem medicum facit negligentia typographorum apud Vossium l. iii. de Hist. Gr. 6. Metrodorus Scepsius, occisus a Mithridate; (Plut. in Lucull.) quem memoria valuisse ait Cic. l. i. Tusc. 7. Is de

quo Cicero ad Tironem l. xvi. ep. 20. 8. Epicureus, de quo Lucian. in Jove tragædo. 9. Philosophus, qui post Virgilii tempora de astrologicis scripsisse conjicitur ex Servio ad lib. i. Georgic. 10. Stratonicens hic noster, Epicureus, qui postea scholæ suæ descitor ad Carneadem Academicum transiit. Laërt. lib. x. Meminit illius Cic. lib. i. de Orat. ubi condiscipulos ejus Clitomachum et Æschinem nominat.

^a *Antipatrumque Stoicum*] Patria Tarsensis fuit; Carneadem, quicum coram congregari non andebat, scriptis lacescebat, unde Calamoboeus dictus. Plut. lib. de Garrul. Discipulus fuit Diogenis Babylonici; (Cic. de Off.) magister Panætii; (Cic. l. i. de Divin.) Videtur Vossius, de Nat. Logicæ c. 8. hunc perperam confundere cum Antipatro Sidonico, poëta; de utroque copiose Voss. de Hist. Gr. l. iii. De Antipatro Tyrio, itidem Stoico, aliisque, dicitur lib. iii. de Off.

eo fuisset, reprehendebant: nec definiri⁶ aiebant necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si verbum e verbo volumus, comprehensio, quam *κατάληψιν* illi vocant: eosque, qui persuadere vellent, esse aliquid, quod comprehendendi et percipi posset, inscienter facere⁷ dicebant, propterea quod nihil esset clarius *ἐναργεία*, ut Græci; perspicuitatem, aut evidentiam nos, si placet,⁸ nominemus, fabricemurque, si opus erit, verba; ne hic sibi (me appellabat jocans) hoc licere putet soli.⁹ Sed tamen orationem nullam putabant illustriorem ipsa evidentia reperiri¹⁰ posse; nec ea, quæ tam clara essent, definienda censebant. Alii autem negabant se pro hac evidentia quicquam priores fuisse dicturos; sed ad ea, quæ contra dicerentur, dici oportere putabant; ne qui fallerentur.¹ 18. Plerique tamen et definitiones ipsarum etiam evidentium rerum non improbant: [p. 6.] et rem idoneam, de qua quærat, et homines dignos, quibuscum disseratur,² putant. Philo autem, dum nova quædam commovet, quod ea sustinere³ vix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur, et aperte mentitur, ut est reprehensus a patre Catulo;⁴ et, ut docuit Antiochus, in id ipsum se induit,⁵ quod timebat. Cum enim ita negaret quicquam esse, quod comprehendere posset, (id enim volumus esse *κατάληπτόν*⁶) si illud esset, sicut Zeno definiret, tale visum (jam enim hoc pro *φαντασία*

esse ullam rationem disp. Ascens. Hervag. nec verum enim esse ullam rat. disp. Baz. nec vero esse ullam rat. disp. Manut. Oliv. et al. nec enim esse ullam rat. disp. e Mss. dederunt Gærenz. Schutz. et Orell. Vid. Nott. Varr.—6 Nonnullæ edd. vett. neque def.—7 Al. facere inscienter.—8 Verba si placet non sunt in ψ, qui exhibet nomiaemus, fabricemus.—9 Edd. vett. panæ soli putet.—10 U reperire.—1 Idem fallentur.—2 U disserant.—3 N sust. ea; unde ea suspectum Gærenzio.—4 Manut. conj. Catuli.—5 U in ipsum se induit: Hervag. in id ipsum incidit.—6 Ἀκατάληπτον omnes Mss. et edd. præter Manut. Lamb. 1566. Dav. Oliv. Lall. Ern. Hülsemann. Schutz. et Orell. qui e conj. Turnebi receperunt *κατάληπτόν*. Mox, Reg. a m. sec. et Cantab. Zeno diffi-

NOTÆ

† A patre Catulo] Q. Catuli, de quo supra, pater fuit Q. Lutatius Catulus; consul una cum Mario an. 651. et proconsul Cimbro ad internecio-

nem delevit: in dissensione civili candentium carbonum vapore extinctus est.

verbum satis hesterno sermone trivimus) visum igitur, impressum effectumque⁷ ex eo unde esset, quale esse non posset ex eo unde non esset: id nos a Zenone definitum rectissime dicimus. Qui enim potest quicquam comprehendere, ut plane confidas id perceptum⁸ cognitumque esse, quod est tale, quale vel falsum esse possit? Hoc cum infirmat tollitque Philo, iudicium tollit incogniti et cogniti: ex quo efficitur, nihil posse comprehendere. Ita imprudens eo, quo minime vult, revolvitur. Quare omnis oratio⁹ contra Academiam suscipitur a nobis, ut retineamus eam definitionem, quam Philo voluit evertere. Quam nisi obtinemus, percipi nihil posse concedimus.

VII. 19. Ordiamur igitur a sensibus; quorum ita clara iudicia et certa sunt, ut si optio naturæ nostræ detur, et ab ea Deus aliquis¹⁰ requirat, contentane sit suis integris incorruptisque sensibus, an¹ postulet melius aliquid; non videam, quid quærat amplius. Neque vero hoc loco expectandum est, dum de remo inflexo,⁵ aut de collo columbæ respondeam: non enim is sum, qui, quicquid videtur,² tale dicam esse, quale videatur. Epicurus hoc viderit, et multa alia.³ Meo autem iudicio ita est maxima in sensibus veritas, si et sani⁴ sunt et valentes, et omnia removentur quæ obstant et impediunt. Itaque et lumen mutari sæpe⁵

////////

nit. Tum, U ita enim hoc.—7 Mss. plerique effectumque. Dein, ψ posset, ut ex eo. Pro duplici unde Lamb. et Schulz. legunt quod. Vid. Nott. Varr.—8 N, Vratisl. Dresd. Vienn. Ascens. Junt. et al. perceptum id. Auctoritate duo Mstorum et ed. Baz. pronomien deleverunt Gærenz. Schutz. et Orell.—9 U omnis ratio. Mox, retineamus definitionem, pronomine omissa, Paris. 1. 2. 5. et Gud.

CAP. VII. 10 U et Gud. aliquid: Mss. nonnulli et edd. Junt. Gronov. et al. cum Oliv. Gærenz. et Orell. aliqui.—1 Lamb. an omittit. Mox, Nec vero, ut habent Mss. nonnulli, dederunt Dav. Gærenz. Schutz. et Orell.—2 U, N, Pall. et al. videatur.—3 Davis. conj. ut multa alia, prob. Rathio. Gærenz. malebat et talia multa. Mox, ψ ista est maxima.—4 Hervag. Junt. Lamb. si sani, omissa copula. Tum, sunt ac valentes quatuor Mss. Gærenzii cum Dav. Gærenz. Schutz. et Orell. Porro, Lamb. et si omnia remor.—5 ψ sæpe mutare.

NOTÆ

* De remo inflexo] Solebat olim de- deatur, et ex variis mobilibusque co-
sumi argumentum fallaciæ sensuum loribus colli columbæ.
et ex remo qui in aquis fractus vi-

volumus, et situs earum rerum quas intuemur, et intervalla aut contrahimus, aut diducimus: ^a multaque facimus usque eo, dum aspectus ipse fidem faciat sui judicii: ^b quod idem fit in vocibus, in odore, in sapore; ut nemo sit nostrum, qui ⁶ in sensibus sui cujusque generis judicium requirat acrius. 20. Adhibita vero exercitatione et arte, ut oculi pictura teneantur, et ⁷ aures cantibus, quis est, quin cernat, quanta vis sit in sensibus? Quam multa vident pictores in umbris, et in eminentia, ^t quæ nos non videmus! quam multa, quæ nos fugiunt in cantu, exaudiunt in eo genere exercitati! qui primo inflatu ^u tibicinis Antiopam esse ^x aiunt, aut Andromacham, ^y cum id nos ne suspicemur quidem. Nihil necesse est de gustatu et odoratu loqui; in quibus intelligentia, etsi vitiosa, est quædam tamen. ⁸ Quid de tactu, et eo quidem, quem philosophi interiorem vocant,

^a Aut extendimus.

^b Certos nos faciat quod recte judicet.

—6 Post qui Mss. pauci et edd. Hervag. Junt. cum Lamb. Grut. Oliv. Lall. addunt negativam particulam non. Deinde, *ψ in sensibus suis cujusque gen. jud. req. alicujus*.—7 Quatuor Mss. Gærenzii et edd. Baz. Junt. Manut. cum Gærenz. Schutz. et Orell. non agnoscunt copulam. Verba *ut oculi . . . cantibus* Dav. uncis inclusit. Pro *quin* Mss. nonnulli, Hervag. et Lamb. habent *qui non*. In Paris. 2. 4. legitur *qui non cernet*: Paris. 5. *qui non servet*. Tum, *quanta vis est* Baz. Hervag. Junt. Manut.—8 Rath. conj. *etsi vitiosa est, quæ-*

NOTÆ

^t *In eminentia*] Eminentia apud pictores opponitur umbræ, et quæ partes tabellæ lucidas obtinent, eminerere dicuntur.

^u *Qui primo inflatu*] Sensus loci duplex esse potest: 1. qui primo inflatu tibicinis aiunt musicam quæ inchoatur, esse tragædiæ Antiopæ aut Andromachæ: 2. qui primo inflatu tibicinis aiunt Antiopam esse aut Andromacham quæ tibias inflat. Genuinum esse primum declarat, quod infra habetur responsum Tullii ad hanc Luculli orationem.

^x *Antiopam esse*] Nomen est tragædiæ ejusdam Pacuvii. Fuit Antiopa filia Nyctei, quam a cive quo-

dam corruptam pater Lyco fratri misit puniendam. Lycus mulierem gravidam, præter spem fratris, bene habuit. Illa Zethum et Amphionem Thebarum conditorem peperit, quos Lycus in monte exposuit. Uxor Lyci Antiopam, quam a marito amari suspicabatur, tauri collo alligavit, ardentibus facibus ad tauri cornua admotis. At concursu agricolarum facto, inter quos Zethus et Amphion, qui matrem agnovere, liberata est. Suidas.

^y *Andromacham*] Andromacham multi tum Græci tum Latini in theatrum dederunt.

aut doloris aut voluptatis? in quo Cyrenaici solo putant veri esse iudicium, quia sentiatur.⁹ 21. Potestne igitur quisquam dicere, inter eum qui doleat, et inter eum qui in voluptate sit, nihil interesse? aut, ita qui sentiat, non apertissime insaniat?¹⁰ Atqui qualia sunt hæc, quæ sensibus percipi dicimus; talia sequuntur ea, quæ non sensibus ipsis percipi dicuntur, sed quodam modo sensibus; ut hæc: Illud est album, hoc dulce, canorum illud, hoc bene olens, hoc asperum. Animo jam hæc tenemus comprehensa, non sensibus. Ille deinceps equus est, ille canis. Cetera series deinde sequitur, majora nectens, ut hæc, quæ quasi expletam rerum comprehensionem amplectuntur, Si homo¹ est, animal est mortale, rationis particeps. [p. 7.] Quo e genere nobis notitiæ rerum imprimuntur: sine quibus nec intelligi quicquam, nec quæri,² aut disputari potest. 22. Quod si essent falsæ notitiæ (*ἔννοιας* enim³ notitias appellare tu videre) si igitur essent hæc falsæ, aut ejusmodi visis impressæ, qualia visa a falsis discerni non possent; quo tandem his modo uteremur? quo modo autem, quid cuique rei consentaneum esset, quid repugnaret, videremus? Memoriae quidem certe, quæ non modo philosophiam, sed omnis vitæ usum,⁴ omnesque artes una maxime continet, nihil omnino loci relinquitur. Quæ potest enim esse memoria falsorum? aut quid quisquam meminit, quod non animo comprehendit, et tenet? Ars vero quæ potest esse, nisi quæ non ex una, aut duabus,⁵ sed ex multis animi perceptionibus constat? quas⁶ si subtraxeris, qui^e distingues artificem ab inscio? non enim fortuito hunc artificem dicemus esse, illum nega-

^e Quomodo.

dam tamen est: Schutz. malebat *etsi obtusior, est quædam tamen*.—9 *Qua sentiatur* Paris. 3. *qui assentiantur* Paris. 5. et Baz. *qui assentiantur* Ven. 1471. *cui assentiantur* legit Guyetus: *cui assentiamur* coniecit Davis.—10 Paris. 4. Reg. Baz. Junt. *sentiēt*: unde *sentiēt... insanit* dedit Dav.—1 Davis. cum Walkero ita corrigit, *Majora nectens, quæ quasi expletam rerum compr. ampl.: ut hæc, Si homo, &c.* Mox, ψ, Reg. Ascens. Junt. et al. cum Grnt. *ratione*.—2 Gud. Ven. Hervag. *neque intell. quicquam, neque quæri*. Tum, Ms. Gærenzii *ad disputari potest*: Junt. et Manut. *disputarive potest*, prob. Ern.—3 Mss. nonnulli et ed. Junt. omittunt *enim*.—4 Gærenz. Schutz. et Orell. *omnes vitæ usus* e conj. Bremii. Walker coniecit *annem vitæ usum*.—5 Nonnullæ edd. vett. *aut ex duabus*.—6 *Quas* e conj. Walkeri dederunt Ern. Gærenz. et

bimus: sed cum alterum percepta et comprehensa tenere videmus,⁷ alterum non item; cumque artium aliud ejusmodi genus sit, ut tantummodo animo⁸ rem cernat; aliud, ut moliatur aliquid et faciat; quomodo aut⁹ geometres cernere ea potest, quæ aut nulla sunt, aut internosci a falsis non possunt; aut is, qui fidibus utitur, explere numeros, et conficere¹⁰ versus? Quod idem in similibus quoque artibus continget; quarum omne opus est in faciendo atque agendo. Quid enim est, quod arte effici possit, nisi is, qui artem tractabit, multa perceperit?¹ VIII. 23. Maxime vero virtutum cognitio confirmat, percipi et comprehendere multa posse: in quibus solis inesse etiam scientiam dicimus; quam nos non comprehensionem modo rerum, sed eam stabilem quoque atque immutabilem² esse censemus: itemque sapientiam, artem vivendi, quæ ipsa ex sese habeat constantiam. Ea autem constantia si nihil habeat percepti et cogniti, quæro, unde nata sit, et quomodo?³ Quæro etiam, ille vir bonus, qui statuit omnem cruciatum perferre,⁴ intolerabili dolore lacerari potius, quam aut officium prodat, aut fidem, cur has sibi tam graves leges imposuerit, cum, quamobrem ita oporteret, nihil haberet comprehensi, percepti, cogniti, constituti? Nullo igitur modo fieri potest, ut quisquam tanti æstimet æquitatem⁵ et fidem, ut ejus conservandæ causa nullum supplicium recuset, nisi iis rebus⁶ assensus sit, quæ falsæ esse non possunt. 24. Ipsa vero sapientia, si se ignorabit, sapientia sit, necne; quo modo primum obtinebit nomen sapientiæ? deinde quo

Schutz. Ceteri *quam*.—7 Lambinus conj. *videbimus*, probb. Dav. et Ern.—8 Auctoritate Ms. Gud. *animo* deleverunt Gærenz. et Schutz.—9 Gærenz. e quatuor Mss. edidit *autem*. Junt. *ea* omittit. Postea, verba *a falsis* in ψ desunt.—10 Schutz. conjecit *concinere* legend. Mox, in tribus Mss. Gærenzii legitur *contingit*.—1 U ψ *percepit*.

CAP. VIII. 2 *Sed eam stabilem et immut.* Mss. nonnulli et ed. Baz. cum Gærenz. et Schutz. *sed eam stabilem quoque et immut.* Mss. pauci, Hervag. Junt. Dav. et Orell. *sed etiam stab. atque immut.* Manut. et Lamb. 1566. e conjectura.—3 Mss. quinque cum Manut. Lamb. Gærenz. et Orell. *aut quomodo*.—4 Grut. et al. *perferri*. Mox, *quam ut officium* Mss. nonnulli cum Lamb. Dav. Gærenz. Schutz. et Orell. Pro verbo *prodat* ψ exhibet *perdat*. Post *cur has* quatuor Mss. et edd. vett. cum Gærenz. Schutz. et Orell. addunt *igitur*.—5 Hervag. *æquitatem esse*.—6 Vratisl. Dresd. Ven. Hervag. Junt.

modo suscipere aliquam rem, aut agere fidenter audebit, cum certi nihil erit, quod sequatur? Cum vero dubitabit, quid extremum⁷ et ultimum bonorum, ignorans, quo omnia referantur, qui poterit esse sapientia? Atque etiam illud perspicuum est, constitui necesse esse initium, quod sapientia, cum quid agere incipiat, sequatur; idque initium esse naturæ accommodatum. Nam aliter appetitio, (eam enim esse volumus ὁρμήν) qua ad agendum impellimur, et id appetimus, quod est visum, moveri non potest. 25. Illud autem, quod movet, prius oportet videri, eique credi: quod fieri non potest, si id, quod visum erit, discerni non poterit a falso. Quo modo autem moveri animus ad appetendum potest, si id, quod videtur, non percipitur,⁸ accommodatæ naturæ sit, an alienum? Itemque, si, quid⁹ officii sui sit, non occurrit animo, nihil unquam omnino aget, ad nullam rem unquam impelletur, nunquam movebitur. Quod si aliquid aliquando acturus est, necesse est id ei verum, quod occurrit, videri. 26. Quid quod,¹⁰ si ista vera sunt, ratio omnis tollitur, quasi quædam lux lumenque vitæ? tamenne in ista pravitate perstabitis? [p. 8.] nam quærendi initium ratio attulit; quæ perfecit virtutem, cum esset ipsa ratio confirmata quærendo. Quæstio autem est appetitio cognitionis; quæstionisque finis, inventio. At nemo invenit falsa: nec ea, quæ incerta permanent, inventa esse possunt: sed, cum ea, quæ quasi involuta¹ fuerunt, aperta sunt, tum inventa dicuntur: sic et initium² quærendi, et exitus percipiendi et comprehendendi tenet. Itaque argu-

////////

Dav. et Gærenz. *his rebus*. Tum, Gud. *sit assensus*, proh. Gærenz.—7 Ante *extremum* Mss. plerique et edd. velt. cum Dav. Oliv. Lall. Hülsemann. Gærenz. Schutz. et Orell. inserunt *sit*.—8 Hervag. *percipi non potest*.—9 Hervag. et Junt. *si id quod*. Mox, *nihil inquam omnino* Gud. *nihil omnino unquam* N.—10 Pro quod Dav. putabat cum legend. Ern. malebat *quando vel quondam*. Gærenz. e conjectura dedit *Quid? quod si, si ista, &c.* Schutz. volebat *Quid? quod si, ista si, &c.* ⁴ Ab edd. velt. abest nota interrogationis post *lumenque vitæ*. Vulgata reliquæ orationi repugnat: melius fortasse procedere videatur addito *non*, et ita quidem: *Quidquod si ista vera non sunt; ratio omnis tollitur . . . vitæ. Tamenne . . . perstabitis?* Rath. Pro lux Hülsemann. Gærenz. et Schutz. e conj. Ric. Bentleii receperunt *dux*.—1 *ψ in voluntate*.—2 Davis. cum Walkero putavit scribendum *Sic ratio et initium*. Deinde, Cantab. Rg. Lamb. Oliv. Gærenz. *exitum*. Postea, *tenetur* Gærenz.

menti conclusio, quæ est Græce ἀπόδειξις, ita definitur: Ratio, quæ³ ex rebus perceptis, ad id quod non percipiebatur, adducit. IX. 27. Quod si omnia visa ejusmodi essent, qualia isti dicunt, ut ea vel falsa esse possent,⁴ neque ea posset ulla notio discernere; quo modo quempiam⁵ aut conclusisse aliquid, aut invenisse diceremus? aut quæ esset conclusi argumenti fides? Ipsa autem philosophia, quæ rationibus progredi debet, quem habebit exitum? sapientiæ vero quid futurum est? quæ neque de se ipsa dubitare debet, neque de suis decretis, (quæ philosophi vocant δόγματα) quorum nullum sine scelere prodi poterit. Cum enim decretum proditur,² lex veri rectique proditur: quo e vitio et amicitiarum prodiones, et rerum publicarum nasci solent. Non potest igitur dubitari, quin decretum nullum falsum possit esse; sapientique⁶ satis non sit, non esse falsum; sed etiam stabile, fixum, ratum esse debeat, quod movere nulla ratio queat. Talia autem neque esse neque videri possunt eorum ratione, qui illa visa, e quibus omnia decreta sunt nata, negant quicquam a falsis interesse. 28. Ex hoc illud est natum, quod postulabat Hortensius, ut id ipsum saltem perceptum a sapiente diceretis,⁷ nihil posse percipi. Sed Antipatro^a hoc idem postulanti, cum diceret, ei, qui⁸ affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse unum tamen illud dicere percipi posse,⁹ ut alia non possent, Carneades acutius resistebat: nam tantum abesse dicebat,

////////

Schütz. et Orell. e conj. Ric. Bentleii. In ψ deest *Itaque*.—3 ψ ita definitur ratio, quæ, &c. Mox, adducit, quod non percip. Gud. Ven. 1494. Baz. et Hervag.

CAP. IX. 4 Cantab. et Reg. a m. sec. ut ea vel falsa vel vera esse poss. unde Ern. volebat vera et falsa.—5 ψ, Baz. Hervag. Junt. Lamb. et Orell. *quenquam*. Mox, dicemus U et omnes Mss. Gørenzii.—6 U ψ, Eliens. 2. Cantab. Paris. 1. 2. 3. Reg. a m. pr. Pall. et Ms. Vict. *sapientisque*. Negativam particulam post satis omittunt Mss. multi, Junt. Maunt. Grut. *Sapientis, neque satis sit* corrigebat Davis. Postea, in ψ deest *etiam ante stabile*.—7 ψ diceret. His.—8 *Eique* Mss. et edd. ante Manut. qui e conj. dedit ei qui; et sic edd. seqq.—9 ψ, et al. diceret posse percipi consentaneum esse.—

NOTÆ

² *Decretum proditur*] Quod Græci δόγμα, geometræ ἀξίωμα, Latini decretum vocant.

^a *Antipatro*] Hunc Tarsensem per-

peram confundit Manutius cum Tyrio, qui annos ferme centum post Tarsensem vixit. De Tyrio dicitur l. II. de Off.

ut id consentaneum¹⁰ esset, ut maxime etiam repugnaret : qui enim negaret quicquam esse, quod perciperetur, eum nihil excipere : ita necesse esse,¹ ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset, comprehendere et percipi ullo modo posse. 29. Antiochus ad istum locum pressius videbatur accedere. Quoniam enim id haberent Academici decretum (sentitis enim jam hoc me *δόγμα* dicere) nihil posse percipi, non debere eos in suo decreto, sicut in ceteris rebus,² fluctuare, præsertim cum in eo summa consisteret : hanc enim esse regulam totius philosophiæ, constitutionem veri, falsi, cogniti, incogniti ; quam rationem quoniam susciperent,³ docereque vellent, quæ a quovis accipi oporteret, et quæ repudiari ; certe hoc ipsum, ex quo omne veri falsique iudicium esset, percipere eos debuisse.⁴ Etenim duo esse hæc maxima in philosophia, iudicium veri, et finem bonorum ; nec sapientem⁵ posse esse, qui aut cognoscendi initium ignoret, aut extremum expetendi, ut, aut unde profisciscatur, aut quo perveniendum sit, nesciat. Hæc autem habere dubia, neque his ita confidere, ut moveri non possint,⁶ abhorrere a sapientia plurimum. Hoc igitur modo potius erat ab his postulandum, ut hoc unum saltem, percipi nihil posse, perceptum esse dicerent.⁴ Sed de inconstantia totius illorum sententiæ (si ulla sententia cujusquam⁷ esse potest nihil approbantis) est, ut opinor, dictum satis. x. 30. Sequitur disputatio, copiosa illa quidem,⁸

^a *Ut hoc ipsum percipi fateretur, quod nihil percipi possit.*

//////////

10 *ψ*, Paris. 2. Reg. Cantab. omnes Mss. Gærenzii, et edd. vett. pleræque *ut ei cons.* Lamb. *ut id ei cons.* ut volebat Davis. *Id delend.* censet Gærenz. Pro *ut maxime* Junt. exhibet *sed maxime.*—1 Junt. *necesse est.* Mox, *ψ* *quod exceptum esset, non compr. . . posset.*—2 *N artibus.* Tum, Hervag. *in eo* omittit.—3 *N quamquam rat. quam suscip.* Gud. et Dresd. *quoniam rat. quam suscip.* Dein, *ψ* *docereque vell.*, *quævis acc. op.*—4 *U debuisset.*—5 Hervag. Lamb. *neque sap.* Verbum *esse*, quod vulgo inseritur post *cognoscendi*, Dav. et Ern. auctoritate Ms. minus deleverunt, quod antea Lamb. e conjectura fecisset. Gulielmi suspicabatur legend. *cogn. sese init.*—6 Walker legit *possit.* Tum, *ψ* *abhorrere est :* Hervag. *abhorrere.*—7 *Cujusquam* Ernesto suspectum est. Mox, in Ms. Reg. *est* omittitur. Davis. e Ms. Cantab. dedit *sicut opinor :* Gærenz. e conj. *sic ut opinor :* Ern. e conj. cum Schutz. *est, ut opinor :* omnes aliæ edd. et Mss. *sit, ut opinor.* Vid. Nott. Varr.

sed paulo abstrusior. Habet enim aliquantum a physicis; [p. 9.] ut verear, ne majorem largiar⁹ ei, qui contra dicturus est, libertatem et licentiam: nam quid eum facturum putem de abditis rebus et obscuris, qui lucem eripere conetur?¹⁰ Sed disputari poterat subtiliter, quanto quasi artificio natura fabricata esset primum animal omne; deinde hominem maxime: quæ vis esset¹ in sensibus: quemadmodum primo² visa nos pellerent: deinde appetitio ab his pulsa sequeretur: tum ut sensus ad res percipiendas intenderemus. Mens enim ipsa, quæ sensuum fons est, atque etiam ipsa sensus est,³ naturalem vim habet, quam intendit ad ea, quibus movetur. Itaque alia visa sic arripit, ut his⁴ statim utatur: aliqua recondit;^b e quibus memoria oritur: cetera autem similitudinibus constituit,⁵ ex quibus efficiuntur notitiæ rerum, quas Græci tum⁶ ἐννοίας, tum προλήψεις vocant. Eo cum accessit ratio, argumentique conclusio, rerumque innumerabilium multitudo, tum et perceptio eorum omnium apparet; et eadem ratio, perfecta⁷ his gradibus, ad sapientiam pervenit. 31. Ad rerum igitur scientiam, vitæque constantiam, aptissima cum sit mens hominis, amplectitur maxime cognitionem: et istam⁸ κατὰ-

////////

CAP. X. 8 Ven. copiosa, docta illa quidem.—9 Gœrenz. malebat *ne maj. inde larg.* vel *ne maj. etiam larg.*—10 Passeratius legend. putabat qui lucem in rebus clarissimis eripere conetur; unde Hülsemann. edidit qui lucem eripere claris conetur. Tum, *Sed si disp.* Paris. 2. 5. duo Mss. Gœrenzii et edd. vett. nonnullæ: *Sed id disp.* dederunt Hervag. Junt. Lamb. et Gœrenz.—1 U maximeque jus esset.—2 Lamb. e conj. cum Dav. Oliv. Lall. Ern. Hülsemann. Gœrenz. Schütz. et Orell. primo, ut habet Ms. Reg. Ceteri prima. Statim, eos pellerent malebat Lamb. Vid. Nott. Varr.—3 Ern. conj. atque etiam ipse sensus, omisso est: Hülsemann. dedit atque etiam sensus, deletis ipsa est. Rath. malebat ipsa post mens enim deleri.—4 Orell. iis legi jubet. Dein, aliqua recondit e conj. Manutii ediderunt Dav. Ern. Hülsemann. Gœrenz. Schütz. et Orell. alia quasi rec. Lall. de sententia Fabri: aliqua sic recondit ceteri. Vid. Nott. Varr.—5 Mss. plerique et edd. vett. nonnullæ construit.—6 Alii cum.—7 Manut. Steph. et Lamb. perfecta, ut volebat Gœrenz.—8 In Mss. paucis et edd. ante Lambinum deest istam. Gud.

NOTÆ

^b *Aliqua recondit* [*alia recondit*] recondit, ut postea; subanditur 'utatur,' quæ vox jam præcessit: Fulvius Ursinus, *aliqua sic recondit ut ea, cum opus sit, depromat, e quibus memoria oritur*: Lambinus, *aliqua sic*

ληψιν, quam, ut dixi, verbum e verbo exprimentes, comprehensionem dicemus, cum ipsam per se⁹ amat (nihil est enim ei veritatis luce dulcius), tum etiam propter usum. Quocirca et sensibus¹⁰ utitur, et artes efficit, quasi sensus alteros: et usque eo philosophiam ipsam corroborat, ut virtutem efficiat, ex qua re¹ una vita omnis apta sit. Ergo hi, qui negant quicquam posse comprehendere, hæc ipsa eripiunt vel instrumenta vel ornamenta vitæ; vel potius² etiam totam vitam evertunt funditus, ipsumque animal orbant animo; ut difficile sit de temeritate eorum, perinde ut causa postulat, dicere.

32. Nec vero satis constituere possum, quod sit eorum consilium, aut quid velint. Interdum enim, cum adhibemus ad eos orationem huiusmodi:³ Si ea, quæ disputentur,⁴ vera non sint, tum omnia fore incerta: respondent: Quid ergo istud ad nos? num nostra culpa est? naturam accusa,⁵ quæ in profundo veritatem (ut ait Democritus) penitus abstruserit. Alii autem elegantius, qui etiam queruntur, quod eos insimulemus omnia incerta dicere; quantumque intersit inter incertum, et id quod percipi non possit, docere conantur, eaque distinguere. Cum his igitur agamus, qui hæc distinguunt: illos, qui omnia sic incerta dicunt, ut, stellarum numerus par an impar sit, quasi⁶ desperatos aliquos, relinquamus. Volunt enim (et hoc⁷ quidem vel maxime animadvertēbam vos moveri) probabile aliquid esse, et quasi verisimile; eaque se uti regula⁸ et

habet ipsa, et Erl. ipse. Verba ut dixi Guyeto suspecta sunt.—9 Lamb. dicimus, cum ipsam propter se. Statim, pro dulcius Mss. plures et edd. vett. paucæ habent dilucidius. Davis. malebat delectabilius, vel jucundius.—10 Baz. Hervag. Lamb. Quoc. etiam sens.—1 Hülsemann. de sententia Ernesti delevit re. Tum, Ergo qui Hervag. Ergo ii qui Manut.—2 Potius suspectum Gærenzio, qui volebat vel etiam totam ex. fund. Schutz. e conj. etiam omisit. In Gnd. deest vitam.—3 Junt. ejusmodi.—4 Disputantur Reg. Paris. 1. 4. et al. cum Lamb. et Dav. qui proposuit disputatis legend. Negativam particulam post vera omittunt ψ, Paris. 2. 5. Reg. Ms. Ursini, Mss. Gærenzii, edd. 1471. Baz. Hervag. Lall. Gærenz. Schutz. et Orell.—5 Davis. conj. naturam accusate. Mox, Baz. abstrusit, ut volebat Ern. Pronomen qui ante etiam quer. delevit Walker.—6 Mss. nonnulli et edd. pleræque ante Dav. impar sit, nesciatur, quasi: Lamb. et Oliv. impar sit, nescitur, quasi: Manut. impar, nesciatur, quasi.—7 ψ hæc, copula omissa.—8 ψ, Gud. Dresd. Reg. Paris. 1. 2. 4. 5. et Ven. 1471. eamque secuti regulam: Cantab. eamque sicuti regulam: Steph. et Lamb. se omittunt.

in agenda vita, et in quærendo ac disserendo. XI. 33. Quæ ista regula est,⁹ si notionem veri et falsi, propterea quod ea non possunt internosci, nullam habemus? Nam, si habemus, interesse oportet, ut inter rectum et pravum, sic inter verum et falsum. Si nihil interest, nulla regula est: nec potest is, cui est visio veri falsique communis, ullum habere iudicium, aut ullam¹⁰ omnino veritatis notam. Nam, cum dicunt, hoc se unum¹ tollere, ut quicquam possit ita videri, ut non eodem modo falsum etiam possit videri,⁶ cetera autem concedere; faciunt pueriliter. Quo enim omnia judicantur, sublato, reliqua se negant tollere: ut, si quis, quem oculis privaverit, dicat, ea, quæ cerni possent, non se ei ademisse.² Ut enim illa oculis modo cognoscuntur,³ sic reliqua visis; sed propria veri, non communi veri et falsi nota. [p. 10.] Quamobrem, sive tu probabilem^c visionem, sive probabilem⁴ et quæ non impediatur (ut Carneades volebat), sive aliud quid proferes, quod sequare; ad visum illud, de quo agimus, tibi erit revertendum. 34. In eo autem, si erit communitas cum falso, nullum erit iudicium, quia proprium in⁵ communi signo notari non potest. Sin autem commune nihil erit, habeo,⁶ quod volo. Id enim quæro, quod ita mihi videatur verum, ut non possit idem⁷ falsum videri. Simili in errore ver-

^c Hoc se unum negare quod aliquid possit videri tale, ut non eodem modo videri etiam possit id quod falsum est.

—————

CAP. XI. 9 Post regula est Mss. omnes et edd. ante Lamb. addunt *veri et falsi*, quæ verba edd. seqq. (præter Orell.) deleverunt e conj. Lambini. Dav. ea uncis inclussit. Vid. Nott. Varr.—10 In N deest *ullam*.—1 Baz. et Hervag. *unum hoc se*. Tnm, post *quicquam* Mannt. e Ms. insernit *verum*, prob. Walkero. Statim, *falsum etiam possit ita videri* Mss. omnes et edd. ante Dav. qui cum edd. seqq. ita delevit de conjectura Lambini.—2 Nonnulli *se ei non adem*.—3 ψ et Dresd. *modo agnoscuntur*. Mox, ψ *communis veri*.—4 Mss. et edd. ante Dav. *sive improbabilem*. Ceteri e conj. Petri Fabri *sive probabilem*. Lamb. dedit *sive tu probabilem visionem, et quæ non impediatur; sive improbabilem, et quæ impediatur, ut Carneades*.—5 Mannt. Lamb. et Hülsemann. præpositionem deleverunt.—6 ψ *ab eo*.—7 ψ , Baz. Hervag. *item*. In

NOTÆ

^c *Sive tu probabilem*] Lambinus ex *improbabilem, &c.* De visionibus probabilibus et improbabilibus dicetur infra.

santur, cum convicti, ac vi veritatis coacti, perspicua a perceptis volunt distinguere, et conantur ostendere, esse aliquid perspicui; verum illud quidem impressum⁸ in animo atque mente, neque tamen id percipi ac comprehendi posse. Quo enim modo perspicue dixeris album esse aliquid, cum possit accidere, ut id, quod nigrum sit, album esse videatur?⁹ aut quo modo ista aut perspicue dicemus, aut menti impressa¹⁰ subtiliter, cum sit incertum, vere inaniterve moveatur? Ita neque color, neque corpus, nec veritas, nec argumentum, nec¹ sensus, neque perspicuum ullum relinquitur. 35. Ex hoc illud his usu venire solet, ut, quicquid dixerint,² a quibusdam interrogentur: Ergo istuc quidem percipis? Sed qui ita interrogant, ab his iridentur: non enim urgent, ut coarguant, neminem ulla de re posse contendere, neque asseverare, sine aliqua ejus rei, quam sibi quisque³ placere dixit, certa et propria nota. Quod⁴ est igitur istuc vestrum probabile? Nam si, quod cuique occurrit, et primo quasi aspectu probabile videtur, id confirmatur, quid eo levius? Sin ex circumspectione aliqua, et accurata consideratione, quod visum sit, id se dicent sequi; tamen exitum non habebunt: 36. primum, quia his visis, inter quæ nihil interest, æqualiter omnibus abrogatur⁵ fides: deinde, cum dicant posse accidere sapienti, ut, cum omnia fecerit, diligentissimeque circumspexerit, existat aliquid, quod et verisimile videatur, et

////////

Junt. legitur verum, ne possit item. Mox, cum convicti ac veritatis coacti Mss. pauci: cum judicio veritatis coacti Mss. plures: cum judicio veritatis convicti ψ: cum vi veritatis coacti dedit Schntz. e conj. cum convicio veritatis coacti Orell. de sententia Madvigii. Malebat Davis. cum ditione veritatis coacti.—8 ψ quidem et impr. Paris. 4. verum illud quod et impr. Lamb. e conj. edidit vere illud quidem impressum animo atque menti. Tum, neque id tamen Baz. Hervag. Mannt. Lamb. neque tamen hic id ψ. Porro, conj. Lamb. percipi aut compr.—9 ψ, Pal. 1. et Paris. 3. ut id quidem nigrum sit, quod album esse vid.—10 Aut etiam impr. Paris. 2. aut enim impr. Paris. 5. et Baz. aut impressa Mss. alii et edd. ante Lall. qui cum edd. seqq. e conj. Davisii dedit aut menti impr. Mox, inaniterne Manut. et Lamb. Statim, moreamur conj. Faber. Ante moreatur Hülsemann. de sententia Manutii et Davisii addidit animus; Lamb. et Oliv. mens.—1 Neque, ter, Manut. et Lamb.—2 ψ quid dix. Postea, Hervag. Junt. Schntz. istud quidem. Rath. conjecit percipitis legend.—3 Ern. volebat quis vel quisquam.—4 U et ed. 1471. cum Dav. Quid. Tum, istud Schntz. illud Gørenz. tacite. Paulo post, U occurrerit.—5 Paris. 2. 4. 5. Gud. erogatur: unde derogatur conjecit

absit longissime a vero; quo modo,⁶ si magna parte quidem (ut solent dicere) ad verum ipsum, aut quam proxime accedant, confidere sibi poterunt? Ut enim confidant, notum his⁷ esse debet insigne veri: quo obscuro et oppresso,⁸ quod tandem verum sibi videbuntur attingere? Quid autem tam absurde⁹ dici potest, quam cum ita loquuntur: Est hoc quidem rei illius¹⁰ signum, aut argumentum; et ea re id sequor: sed fieri potest, ut id quod significatur, aut falsum sit, aut nihil sit omnino? XII. Sed de perceptione hactenus. Si quis enim ea, quæ dicta sunt, labefactare volet, facile, etiam absentibus nobis,¹ veritas se ipsa defendet.

37. His satis cognitis, quæ jam explicata sunt, nunc de assensione, atque approbatione, quam Græci συγκατάθεσιν vocant, pauca dicemus: non quo² non latus locus sit; sed paulo ante jacta sunt fundamenta. Nam cum vim,³ quæ esset in sensibus, explicabamus, simul illud aperiebatur, comprehendi multa, et percipi sensibus; quod fieri sine assensione non potest. Deinde cum inter inanimum et animal⁴ hoc maxime intersit, quod inanimum nihil agit, animal agit aliquid, (nihil enim agens ne cogitari quidem potest quale sit) aut ei sensus adimendus est; aut ea, quæ

////////

Davis.—6 U ψ, Pall, Mss. Davisii et Gærenzii, etiam edd. vett. nonnullæ, cum Gærenz. Schutz. et Orell. omittunt *quomodo*. Pro *si* Cantab. habet *sin*; Gærenz. e conj. cum Schutz. *sic*; Orell. e conj. Madvigii *ne si*; Dav. volebat *se ... accedere*. Tum, *magnum partem* ψ, Mss. Davisii et Gærenzii, cum Lamb. Gærenz. Schutz. et Orell. Pro *quidem ut* Lamb. conj. *ut quidem legend.* Paris. 4. omittit *quidem*. Porro, in ψ, Paris. 1. 2. 3. *ad verum*. Pro aut Mss. nonnulli et ed. Baz. cum Gærenz. et Schutz. habent *ut*.—7 Al. *uis*.—8 Lamb. e Mss. cum Dav. Schutz. et Orell. *obscurato et oppresso*. Durand. conj. *obducto aut oppr.* Davis. *obruato et oppr.* Pro et nonnulli habent *atque*. Mox, Mss. pauci et edd. vett. nonnullæ cum Gærenz. Schutz. et Orell. *sibi verum*.—9 Vulgg. ante Grut. *obscurum*.—10 Mss. Gærenzii et ed. Junt. cum Gærenz. Schutz. et Orell. *illius rei*.

CAP. XII. 1 Paris. 3. *habentibus nobis*: Hülsemann. e conj. Walkeri et Davisii recepit *tacentibus nobis*. Tum, *se ipsam* Mss. pauci et ed. Baz.—2 Lamb. *non quod*.—3 ψ, Reg. Cantab. Paris. 1. 2. Dresd. et Ms. Vict. *rim* non agnoscunt; at Paris. 5. et eam et sequentem vocem omittit. Pal. 1. Reg. et Cantab. dant *quæ essent*: unde Hülsemann. suadente Grutero, legit *cum quæ essent in sens.* Tum ψ *explicabimus*: et Hervag. *simul aperiebatur*, omisso *illud*.—4 ψ *inter animal et animum*. Mox, *verba inanimum nihil agit* omittunt ψ, Paris. 1. 2. 4. 5. Eliens. Reg. Cantab. quatuor Mss. Gærenzii,

est⁵ in nostra sita potestate, reddenda assensio. 38. At vero animus quodam modo eripitur his, quos neque sentire neque assentiri volunt. Ut enim necesse est, lancem⁶ in libra, ponderibus impositis, deprimi; sic animum perspicuis cedere. Nam, quomodo non potest⁷ animal ullum non appetere id quod accommodatum ad naturam appareat (Græci id *οἰκεῖον* appellant), sic non potest objectam rem perspicuam non approbare.⁸ Quanquam, si illa, de quibus disputatum est, vera sunt, nihil attinet de assensione omnino loqui.⁹ Qui enim quid percipit, assentitur statim. Sed hæc etiam sequuntur,¹⁰ nec memoriam sine assensione posse constare, nec notitias rerum, nec artes: idque quod maximum est, ut sit aliquid in nostra potestate, in eo, qui rei nulli assentietur, non erit.¹ 39. Ubi igitur virtus, si nihil situm est in ipsis nobis? ¹ Maxime autem absurdum, vitia in ipsorum esse potestate, neque peccare quenquam, nisi assensione; hoc idem in virtute non esse; cujus omnis constantia et firmitas ex his rebus ² constat, quibus assensa est, et quas approbavit: omninoque ante videri aliquid, quam agamus, necesse est; eique, quod visum sit, assentiamur.³ Quare qui aut visum aut assensum tollit, is omnem actionem tollit e vita.

XIII. 40. [p. 11.] Nunc ea videamus, quæ contra ab his ⁴ disputari solent. Sed prius potestis totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere. Componunt igitur primum

f Et hoc ipsum quod maximi momenti est, ut videlicet sit aliquid in nostra potestate, hoc inquam ipsum non erit in eo, qui nulli rei assentietur.

//////////

et ed. Ven. 1471. cum Hülsemann. Gærenz. Schutz. et Orell.—5 Walker conj. *quæ non est*. Vid. Nott. Varr. Dein, *in nostra pot. sita* N, Gud. Dresd. Vienn. Junt. Gærenz. Schutz. et Orell. Pro *reddenda* *ψ*, Vratisl. Dresd. Paris. 2. 4. 5. Reg. Cantab. Ms. Vict. et ed. Ven. 1471. cum Hülsemanno dant *credenda*: Lamb. conj. *prodenda*, et Davis. *cedenda*. Paulo post, Manut. eripitur *his*; et *ψ* quoque *neque sentire neque assentire vol.*—6 Manut. Steph. Lamb. *Etenim nec. est, ut lancem*. Tum, *ψ in libram*.—7 *Quomodo potest*, omissa negativa, *ψ*, Reg. Paris. 1. 2. 5. Cantab. Ven. 1471. et Baz. cum Hülsemanno.—8 *Verba perspicuam non approbare* *ψ* omittit, ac etiam *si ante illa*.—9 *ψ nihil attingens de assens. omni loq.*—10 Idem cum Dresd. *insequuntur*. Mox, *neque notitias* Hervag. Manut. Lamb.—1 Lamb. *nobis ipsis*.—2 Manut. Lamb. et Orell. *ex his rebus*.—3 Lamb. e conj. cum Schutz. *assentiri*. Mss. plerique et edd. Baz. Hervag. Junt. Manut. Gruter. cum Dav. et Orell. *assentiantur*. In Ms. Cantab. legitur *ut ei quod visum sit assentiantur*.

artem quandam de his,⁵ quæ visa dicimus, eorumque et vim et genera definiunt: in his, quale sit id, quod percipi et comprehendi possit; totidem verbis, quot Stoici. Deinde illa exponunt duo, quæ quasi contineant omnem hanc quæstionem: quæ ita videantur, ut etiam⁶ alia eodem modo videri possint, nec in his quicquam intersit, non posse eorum alia percipi, alia non percipi: nihil interesse autem,⁷ non modo⁸ si ex omni parte ejusdem modi sint, sed etiam si discerni non possint. Quibus positis, unius argumenti conclusione tota ab his causa comprehenditur. Composita autem⁹ ea conclusio sic est: Eorum, quæ videntur, alia vera sunt, alia falsa: et, quod falsum est, id percipi non potest; quod autem verum visum est, id omne tale est, ut ejusdem modi falsum etiam⁹ possit videri. Et, quæ visa sunt ejusmodi, ut in iis nihil intersit, non posse accidere, ut eorum alia percipi possint, alia non possint. Nullum igitur est visum, quod percipi possit. 41. Quæ autem sumunt, ut concludant id quod volunt, ex his duo sibi putant concedi: neque enim quisquam repugnat. Ea sunt hæc: Quæ visa¹⁰ falsa sint, ea percipi non posse: et alterum, Inter quæ visa nihil intersit, ex his non posse alia talia esse, ut percipi possint, alia ut non possint. Reliqua vero multa et varia ratione¹ defendunt: quæ sunt item duo:

⁵ Deinde illa duo exponunt; primum, quid possit percipi; secundum, quid possit comprehendi; quæ duo fere continent totam hanc quæstionem. Eorum vero quæ ita videantur, ut etiam alia multa eodem modo videri possint, neque inter ea ullum discrimen sit; eorum, inquam, aiunt non posse alia percipi, alia non percipi; nihil autem inter illa interesse, non modo, &c.

CAP. XIII. 4 Lamb. ab iis, prob. Ern.—5 Manut. Lamb. et Orell. de iis. —6 Pro etiam Gærenz. volebat et. Post alia Mss. pauci et edd. Hervag. Junt. Manut. Lamb. Grut. Oliv. Lall. addunt multa. In Paris. 4. legitur ut etiam illa alia eodem modo. Mox, Hervag. et Lamb. neque in his. Negativam particulam ante posse omittunt tres Mss. Gærenzii et edd. Baz. Hervag. In Junt. non omnes posse: N non omnino posse.—7 Lamb. nihil autem int. Dein, Junt. Gærenz. Schutz. et Orell. omni ex parte, ut habent Mss. Gærenzii. —8 Quatuor Mss. Davisiani, omnes Mss. Gærenzii et ed. Baz. cum Dav. Gærenz. Schutz. et Orell. non agnoscunt autem.—9 Al. etiam falsum. Mox, visa sint e Mss. quatuor dederunt Gærenz. et Orell. Paulo post, non potest accidere habent Manut. Lamb. et Oliv. prob. Davis. Denique, eorum aliqua perc. poss. Baz. Hervag. Lamb.—10 Rath. conjecit Ea sunt hæc: unum, quæ visa, &c. Tum percipi ea nonnullæ edd. vett. non percipi posse conj. Gærenz. Vocem alterum delend. suspicabatur Walkerus, non improb. Davisio, qui malebat legere et iterum, Inter quæ visa, &c. Paulo post, ex iis Lamb. et Orell.—1 Oratione omnes Mss. et edd. præter Grut. et Ern. qui

unum, Eorum, quæ videantur, alia vera esse, alia falsa; alterum, Omne visum, quod sit a vero, tale esse, quale etiam a falso possit esse.² 42. Hæc duo proposita non prætervolant, sed ita dilatant, ut non mediocrem curam adhibeant et diligentiam. Dividunt enim in partes, et eas quidem magnas: primum in sensus; deinde in ea, quæ ducuntur a sensibus, et ab omni consuetudine, quam obscurari volunt:³ tum perveniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem et conjectura ulla res percipi possit. Hæc autem universa concidunt etiam minutius. Ut enim de sensibus hesterno sermone vidistis, item faciunt⁴ de reliquis: in singulisque rebus, quas in minima dispertiant, volunt efficere, his omnibus,⁵ quæ visa sint, veris, adjuncta esse falsa, quæ a veris nihil differant: ea cum talia sint,⁶ nihil posse comprehendere.

XIV. 43. Hanc ego subtilitatem philosophia quidem dignissimam judico, sed ab eorum causa, qui ita disserunt,⁷ remotissimam. Definitiones enim, et partitiones, et horum⁸ luminibus utens oratio, tum similitudines dissimilitudinesque, et earum tenuis et acuta distinctio, fidentium est hominum, illa vera⁹ et firma et certa esse, quæ tutentur; [p. 12.] non eorum, qui clament, nihilo magis vera illa esse, quam falsa. Quid enim agant, si, cum aliquid definierint, roget eos quispiam, num illa definitio¹⁰ possit in aliam rem transferri quamlibet? Si posse dixerint; quid dicere¹ habeant, cur illa vera definitio sit? Si negaverint;² faten-

tacite dederunt ratione. Mox, unum, Quæ videantur eorum quatuor Mss. Gærenzii, et edd. Baz. Hervag. cum Gærenz. Schutz. et Orell. Tum, aliud rerum esse, aliud falsum Mss. pauci et edd. vett.—2 Manut. omisit esse.—3 Davis. conj. legend. quæ obscurare volunt.—4 Paris. 5. iterum ita fac. Paris. 1. 2. item ita fac. Ven. 1471. iterum ista fac.—5 Lamb. et Orell. iis omnibus.—6 Gærenz. conj. eaque cum talia sint. Pro nihil ψ, Paris. 1. 2. 3. 5. Reg. edd. Ven. 1471. Baz. Hervag. Junt. Durand. habent non, probb. Davis. et Hülsemann. In Gud. et Dresd. posse omittitur.

CAP. XIV. 7 N dissenserunt: Gærenz. malebat differunt.—8 Lamb. e conj. harum. Mox, in Paris. 2. deest dissimilitudinesque.—9 Baz. Hervag. Junt. illa vero. Tum, quæ tumentur Mss. nonnulli cum Lamb. Conjecit Ern. quæ putentur.—10 ψ num ulla def. Dein, Grut. et al. rem omittunt.—1 Quid enim dicere Mss. plerique et edd. vett. cum Grut. et Oliv. Manutius correxit quidnam dicere: Lamb. conjecit quid tum dicere.—2 Gud. sin neg. Mox, quon. vel illa veri def. Ascens. et al. quon. vel illa def. Mss. nonnulli et ed. Baz. cum Lamb. Gærenz. Schutz. et Orell. quon. illa a vero def. al. Ante verba quod eu def. Mss. nonnulli

dum sit, quoniam vel illa vera definitio transferri non possit in falsum, quod ea definitione explicetur, id percipi posse: quod minime illi volunt.^h Eadem dici poterunt³ in omnibus partibus. 44. Si enim dicent, ea, de quibus disserant,⁴ se dilucide perspicere, nec ulla communione visorum impediri; comprehendere ea se posse⁵ fatebuntur. Sin autem negabunt vera visa a falsis posse distingui, qui poterunt longius progredi? Occurreret enim, sicut occursum est. Nam concludi argumentum non potest, nisi his,⁶ quæ ad concludendum sumta erunt, ita probatis, ut falsa ejusdem modi nulla possint esse. Ergo si, rebus comprehensis et perceptis, nisa⁷ et progressa^d ratio hoc efficiet, nihil posse comprehendere; quid potest reperiri, quod ipsum sibi repugnet magis? Cumque ipsa natura accuratæ orationis⁸ hoc profiteatur, se aliquid patefacturam quod non appareat, et, quo id facilius assequatur, adhibituram et sensus, et ea quæ perspicua sint;⁹ qualis est istorum

^h Quid enim agent, si, cum aliquid definierint, roget eos aliquis, an adducta ab ipsis definitio transferri possit in aliam rem quamlibet? Si enim dicant posse transferri, (quid enim opponere poterunt?) quæretur ab illis cur illa vera definitio sit, quoniam rebus etiam non definitis convenit? Si vero negaverint transferri posse, fateri cogentur, id, quod ea definitione explicabitur, percipi posse, quoniam illa saltem vera definitio transferri non potest in falsum: hoc autem est, quod illi minime volunt concedere.

//////////

et edd. Baz. Hervag. Lamb. Grut. addunt *vel*.—3 ψ , Gad. Vienn. *potuerunt*: tres Mss. Gærenzii *potuerint*. Vocem *partibus* e conj. Gærenz. et Schutz. deleverunt: Orell. uncis includit.—4 Hervag. Junt. *disserunt*: Ern. e conj. dedit *disserant*: ceteri *disserent*.—5 N, Reg. Paris. 3. Dresd. et ed. Junt. cum Gærenz. Schutz. et Orell. non agnoscunt *posse* ante *fatebuntur*. Gærenz. etiam auctoritate trium Mss. idem verbum ante *distingui* delevit.—6 *Iis* Manut. Lamb. et Orell.—7 *Visa* Mss. plures et edd. ante Lamb. qui cum edd. seqq. e conj. Manutii dedit *nisa*, ut habent Paris. 1. 3. 4. 5. Tum, *ratio hæc efficiet* Mss. pauci et edd. vett. nonnullæ.—8 Lamb. et Hülsemann. *rationis*, ut volebat Ern. Vid. Nott. Varr. Mox, *apparēbat* ψ , Cantab. Reg. Paris. 5. cum Dav. Lall. et Hülsemann. *apparēbit* Paris. 1. 2. et Ven. 1471.—9 ψ , Hervag. Junt. *persp. sunt*. Post deinde ψ , Mss. Gærenzii, edd. Baz. Manut. Lamb.

NOTÆ

^d *Nisa et progressa* [*visa et progr.*] Manutius similem hunc locum putat alterius Tusc. II. 'Præsto est ratio, quæ connisa per se, et progressa longius, sit perfecta virtus.' Nos vero servandam antiquam lectionem cen-

semus, ut sensus sit: Ergo si postquam res comprehendimus et percipimus, ea visa, de quibus dictum est, et progressa ratio, hoc efficiunt, ut nihil possit comprehendere.

oratio, qui omnia non tam esse, quam videri volunt? Maxime autem convincuntur, cum hæc duo pro congruentibus sumunt, tam vehementer repugnantia: primum esse quædam falsa visa; quod cum volunt, declarant quædam esse vera: deinde, inter falsa visa et vera, nihil interesse. At primum¹⁰ sumseras, tanquam interesset. Ita priori posterius, posteriori superius non jungitur.¹

45. Sed progrediamur longius, et ita agamus, ut nihil nobis assentati esse videamur: quæque ab his dicuntur, sic persequamur, ut nihil in præteritis relinquamus. Primum igitur perspicuitas illa, quam diximus, satis magnam² habet vim, ut ipsa per sese, ea quæ sint, nobis, ita ut sint, indicet. Sed tamen, ut³ maneamus in perspicuis firmiter et constantius, majore quadam opus est vel arte vel diligentia,⁴ ne ab iis, quæ clara sint ipsa per sese, quasi præstigiis⁵ quibusdam et captionibus depellamur. xv. Nam, qui voluit subvenire erroribus Epicurus, iis qui videntur⁶ conturbare veri cognitionem, dixitque sapientis esse, opinionem a perspicuitate sejungere, nihil profecit: ⁶ ipsius enim opinionis errorem nullo modo sustulit. 46. Quamobrem cum duæ causæ perspicuis et evidentibus rebus adversentur, auxilia totidem sunt contra comparanda. Adversatur⁷ enim primum, quod parum defigunt animos, et intendunt in ea quæ perspicua sunt, ut, quanta luce ea circumfusa sint,⁸ possint agnoscere: alterum est, quod

//////////

cum Gærenz. Schütz. et Orell. addunt *ibidem*. Cf. de Fin. i. 6. 19.—10 *U Ad primum*: Hervag. Junt. *Ac primum*.—1 *Superius conjungitur* Mss. pauci et edd. vet. nonnullæ cum Grut. et al.—2 *Al. sat magnam*.—3 Tres Mss. Gærenzii ut omittunt.—4 Mss. pauci et edd. vet. plures et dilig. Tum, Baz. Hervag. Junt. *ab his*.

CAP. xv. 5 *Epic. is vid.* edd. vet. *Epic. is qui vid.* Mss. quinque, cum Gærenz. et Schütz.—6 *Nihil perfecit* Vratisl. Baz. et Ven. 1471. *nihil fecit* Ald. Maunt. Grut. et Oliv. *nihil egit* coniecit Lamb.—7 Mss. plerique et edd. Baz. Junt. Hervag. et al. *Adversantur*.—8 Ern. e conj. Davisii recepit

NOTÆ

* *Præstigiis*] *Præstigias* plerique *præstringendo*: Lambinus a *præstringendo*, aitque Latine dici *præstringere* aciem oculorum; *præstringere* autem Latinum non esse.

fallacibus et captiosis interrogationibus circumscripti atque decepti, quidam, cum eas dissolvere non possunt, desciscunt a veritate. Oportet igitur et ea, quæ pro perspicuitate responderi possunt, in promptu habere, de quibus jam diximus; et esse armatos, ut occurrere possimus interrogationibus eorum, captionesque discutere: quod deinceps⁹ facere constitui. 47. Exponam igitur generatim argumenta eorum, quoniam ipsi etiam illa solent¹⁰ non confuse loqui. Primum conantur ostendere, multa posse videri esse, quæ omnino nulla sint,¹ cum animi inaniter moveantur eodem modo rebus iis quæ nullæ sint, ut iis² quæ sint. Nam cum dicatis, (inquiunt) visa quædam mitti a Deo, velut ea quæ in somnis^{3 f} videantur, quæque oraculis, auspiciis, extis declarentur [p. 13.] (hæc enim aiunt probari Stoicis,⁴ quos contra disputant); quærunt, quonam modo, falsa visa quæ sint, ea Deus efficere possit probabilia; quæ autem plane proxime ad verum accedant,⁵ efficere non possit? aut, si ea quoque possit, cur illa non possit, quæ perdifficiliter, internoscantur tamen?⁶ et, si hæc, cur non inter quæ nihil sit omnino? 48. Deinde, cum mens moveatur ipsa per sese, ut et ea declarant, quæ cogitatione depingimus, et ea quæ vel furiosis vel dormientibus⁷

////////

circ. sint, probb. Wetzel. et Rathio. Ceteri *circ. sunt*. Ante *possint* Lamb. e conj. addidit negativam particulam *non*.—9 Ms. Gørenzii *quod dein deinceps*.—10 *Illi solent* Paris. 5. Reg. Cantab. Gud. Vratisl. Vienn. Ven. 1471. 1494. Baz. cum Lall. Hülsemann. Gørenz. Schutz. et Orell. In Paris. 2. pronomen deest. Paris. 1. 4. *qui etiam* (vel *et*) *illi solent*. Rath. coniecit *legend. non fuse loqui*.—1 Paris. 1. 4. et Mss. Ursini cum Dav. Ern. Gørenz. Schutz. et Orell. *nulla sint*: ceteri *nulla sunt*. Pro *inaniter*, quod Walker delevit, Davis. suspic. *frequentur legend.*—2 *His utrobique* Baz. Hervag. Junt.—3 Mss. plerique et edd. Hervag. Junt. Manut. cum Grut. *in somniis*.—4 *Prob. a Stoicis* Mss. plerique et edd. vett. nonnullæ cum Grut. et Oliv. Pro *quærunt* Faber conj. *quænam*; Rath. maluit *quæritur*. Pro *quonam* Gud. 1. habet *et*; al. *quodam*: unde Gørenz. conj. *quo demum legend.*—5 Baz. Hervag. Junt. Manut. *accedunt*.—6 *ψ intern.? tamen*. Ric. Bentl. proposuit *quæ perdiff.*, aut *quæ ne intern. quidem*. Mox, *nihil intersit omnino* e duobus Mss. (in quibus tamen *inter* superscriptum est) dederunt Gørenz. Schutz. et Orell. Paulo post, *declarent* Gud. Ven. 1494. Baz.—7 Al. *vel dorm. vel fur.* Tum, *non, inquiunt* Mss. pauci cum Gørenz. Schutz. et Orell. *non, inquam* Mss

NOTÆ

^f *Quæ in somnis* [somniis] De ea fide, tis adhibebatur, dicetur lib. de Divin.
quæ somniis, oraculis, auspiciis, ex- vin.

videntur, nonne (inquiunt) verisimile sit, sic etiam mentem moveri, ut non modo non internoscat,⁸ visa vera illa sint, ane falsa, sed ut in his nihil intersit omnino? ut si qui tremerent et exalbescerent vel ipsi per se, motu mentis aliquo, vel objecta terribili re extrinsecus, nihil esset,⁹ qui distingueretur tremor ille et pallor, neque quicquam interesset inter intestinum et oblatum.⁸ Postremo si nulla visa sunt¹⁰ probabilia, quæ falsa sint, alia ratio est. Sin autem sunt, cur non etiam, quæ non facile internoscantur? cur non ut plane nihil intersit? præsertim cum ipsi¹ dicatis, sapientem in furore sustinere se ab omni assensu, quia nulla in visis distinctio appareat.

XVI. 49. Ad has omnes visiones inanes Antiochus quidem permulta² dicebat; et erat de hac una re unius diei disputatio. Mihi autem non idem faciendum puto; sed ipsa capita dicenda; et primum quidem hoc reprehendendum, quod captiosissimo genere interrogationis utuntur; quod genus minime in philosophia³ probari solet, cum aliquid minutatim et gradatim additur, aut demitur. Soritas^b hos vocant,⁴ qui acervum efficiunt uno addito grano: vitiosum sane et captiosum genus. Sic enim ascenditis:

////////

plerique et edd. vett. *sin quam* Ven. 1471. *nonne quanquam* Paris. 2.—8 Grut. et al. *ut non modo intern.* Dein, *vera visa* Gud. *vera illa visa* N: *visa illa vesana* Vratisl. Postea, *pro in his* quidam legi malunt *inter hæc*.—9 *Nihil ut interesset* Mss. nonnulli: *nihil interesset* Pal. 1. Paris. 1. 2. 3. Hervag. Manut. *nihil esset* Dav. e conj. cum Ern. et Hülsemann. *nihil ut esset* ceteri. Mox, *neque ut quicquam* Mss. et edd. præter Dav. Ern. et Hülsemann. qui auctoritate Ms. Cantab. *ut* omittunt. Tum, in ψ deest *inter*. *Pro intestinum* Ven. Hervag. et al. habent *impertitum*; nonnulli maluerunt *imperatum*.—10 N, ψ , Dresd. *visa sint*.—1 Nonnulli *ipsi* omittunt.

CAP. XVI. 2 Mss. nonnulli et edd. vett. cum Grut. Oliv. Hülsemann. Gærenz. et Orell. *quidem et permulta*.—3 ψ , Reg. Cantab. Paris. 1. 2. 5. Ven. 1471. Baz. *a philosophia*.—4 *Sor. hæc voc.* ψ : *Sor. hoc voc.* Mss. pauci et edd. quædam vett. cum Dav. *Pro quia* Mss. nonnulli et edd. vett. habent

NOTE

⁸ *Intestinum et oblatum*] ‘Modus intestinus’ Academicis dicebatur, qui unicuique a natura intus tribueretur; ‘oblatus,’ qui fortuitis casibus offerretur homini extrinsecus. Manut.

^b *Soritas*] Sorites dictus, a $\sigma\omega\rho\delta\varsigma$, *cumulus*, *acervus*: quod multa pronuntiata accumularentur. Syllogismus Chrysippeus vulgo appellatus, quod eo frequenter uteretur Chrysippus.

Si tale visum objectum est a Deo dormienti, ut probabile sit, cur non etiam ut valde verisimile? cur deinde non, ut difficiliter⁵ a vero internoscatur? deinde, ut ne internoscatur quidem? postremo, ut nihil inter hoc et illud intersit? Huc si perveneris, me tibi primum quidque⁶ concedente, meum vitium fuerit; sin ipse tua sponte processeris, tuum. 50. Quis enim tibi dederit, aut omnia Deum posse, aut ita facturum esse, si possit? Quomodo autem sumis, ut, si quid cui simile esse possit, sequatur, ut etiam internosci difficiliter⁷ possit? deinde, ut ne internosci quidem? postremo, ut eadem sint? ut, si lupi canibus similes, eosdem dices ad extremum. Et quidem honestis similia sunt quædam non honesta, et bonis non bona, et artificiosis minime artificiosa. Quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter hæc interesse? Ne repugnantia quidem videmus? Nihil est enim, quod de suo genere in aliud genus transferri possit. At si efficeretur, ut inter visa differentium generum nihil interesset, reperirentur quæ et in suo genere essent, et in alieno. 51. Quod fieri qui potest? Omnium deinde inanum visorum una depulsio est, sive illa cogitatione informantur (quod fieri solere concedimus), sive in quiete,ⁱ sive per vinum, sive per insaniam: nam ab omnibus ejusdem modi⁸ visis perspicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abesse dicemus. Quis enim, cum sibi fingit aliquid, et cogitatione depingit, non, simul ac se ipse commovit,⁹ atque ad se revocavit,

ⁱ Præterea, visa omnia inania uno eodemque modo rejiciemus, sive illa habeantur cogitatione extra somnum, quod fieri solere concedimus, sive in quiete et somno, &c.

////////

qui.—5 Gud. cur demum non ut diff. Hervag. cur non demum ut diff. ψ cur deinde ut non diff. et paulo post ut non intern.—6 Ern. conj. quodque.—7 Difficiliter internosci Mss. nonnulli, Junt. Lamb. Dav. difficulter intern. Hervag. Tum, possint e conj. edidit Davis. Pro deinde Lamb. conj. cur non. In ed. Hervag. legitur ut ne vix nosci; unde Manut. Car. Steph. et Lamb. exhibent ut ne vix internosci. Statim, tres Mss. Gærenzii aut eadem sint: edd. vet. paucæ ut eadem sit: Manut. Car. Steph. Lamb. et Oliv. dederunt ut idem sit. Porro, et ut si lupi ψ et duo Mss. Gærenzii: ita si lupi conj. Dav. In Reg. a m. sec. et Cantab. legitur sint can. sim. Lamb. et Hülsemann. habent can. sint sim. Pro dices Wopkens. Lectt. Tull. p. 96. volebat dicas.—8 Lamb. ejusmodi.—9 Lamb. suspic. ipse commonuit legend. Ab ed. Junt. abest ipse.

sentit quid intersit inter perspicua et inania? Eadem ratio est somniorum. Num censes Ennium, cum in hortis cum Ser. Galba,ⁱ vicino suo, ambulavisset, dixisse, Visus sum mihi cum Galba ambulare? At, cum somniavit, ita narravit:¹⁰

Visus Homerus adesse poëta.

Idemque in Epicharmo;^k

Nam videbar somniare me et ego esse¹ mortuum. [p. 14.] Itaque, simul ut experrecti sumus, visa illa contemnimus; neque ita habemus, ut ea quæ in² foro gessimus. XVII. 52. At enim dum³ videntur, eadem est in somnis species horum, et eorum quæ vigilantes videmus. Plurimum⁴ interest. Sed id omittamus: illud enim dicimus, non eandem esse vim neque integritatem dormientium et vigilantium, nec mente, nec sensu. Ne vinolenti quidem⁵ quæ faciunt, eadem approbatione faciunt, qua sobrii: dubitant, hæsitant, revocant se interdum; iisque,⁶ quæ videntur, imbecillius assentiuntur: cumque edormiverunt, illa visa quam levia fuerint,⁷ intelligunt. Quod idem contingit insanis; ut et, incipientes furere, sentiant

////////

—10 Gærenz. e conj. cum Schütz. et Orell. recepit narrat.—1 Lamb. conj. *med ego esse*, vel *ego med esse*: unde Davis. edidit *med ego esse*. Hülsemann. e conj. recepit *memet egisse*: Gærenz. Schütz. et Orell. *memet esse*, ut volebat Ern. Mox, pro *simul ut* Manut. habet *simul ac*. Lamb. ut omisit.—2 Ed. Junt. non agnoscit præpositionem.

CAP. XVII. 3 ψ, quatuor codd. Gærenzii, ed. Ven. 1491. et Baz. habent cum. Tum somniis legitur in Baz. Hervag. Vict. Manut. et Lamb. Statim post, species et eorum Orell. ut Lamb. recepit in ed. 1566. Vocc. horum, et omittuntur in codd. nonnullis, item in edd. Baz. Hervag. Vict. Maunt. Gærenz. et Orell. species, ac eorum recepit Davis. e conjectura.—4 Primum U, cum edd. Vict. et Manut.—5 Omnes codd. Gærenzii præter N, cum edd. Baz. et Vict. ignorant quidem: ψ habet *Nec vinolenti*, omisso quidem.—6 *Hisque* Baz. Hervag. Vict. Gærenz. et Schutz. *hiisque* Gud.—7 *Fuerunt* Baz. Hervag. et Vict. Paucis interjectis, Gud. præcedente et neglecta, præbet

NOTÆ

ⁱ Cum Ser. Galba] E gente Sulpicia. Is orator est, de quo tam multa Cicero tum in Bruto, tum libris de Orat. qui ex Hispaniensi prætura, accusante M. Catone, fere damnatus est, quod Lusitanorum vim magnam, quamquam interposita fide, inter-

misset. Consul fuit an. 609.

^k In Epicharmo] Nomen est alicujus Enniani poëmatis. Incertum, an ille Epicharmus sit, Pythagoræ auditor, auctorque comædiæ, de quo Laërt. et Suidas. Certe nullius alius alibi est mentio.

et dicant, aliquid, quod non sit, id⁸ videri sibi; et, cum relaxentur, sentiant, atque illa dicant Alcmaeonis:¹

Sed mihi neutiquam cor consentit cum oculorum aspectu.

53. At enim ipse sapiens sustinet se in furore, ne approbet falsa pro veris. Et alias quidem sæpe, si aut in sensibus ipsius est aliqua forte gravitas aut tarditas, aut obscuriora⁹ sunt quæ videntur, aut a perspiciendo temporis brevitate excluditur. Quanquam totum hoc, sapientem aliquando sustinere assensionem, contra vos est. Si enim inter visa nihil interesset, aut semper sustineret, aut nunquam. Sed ex hoc genere toto¹⁰ perspici potest levitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. Quærimus gravitatis, constantiæ, firmitatis, sapientiæ iudicium: utimur exemplis somniantium, furiosorum, ebriosorum.¹ Illud attendimus in hoc omni genere quam inconstanter loquamur. Non enim proferremus vino aut somno oppressos, aut mente captos, tam absurde, ut tum² diceremus interesse inter vigilantium^k visa et sobriorum et sanorum, et eorum qui essent aliter affecti; tum nihil interesse. 54. Ne hoc quidem cernunt, omnia se reddere incerta; quod nolunt (ea dico incerta, quæ ἀδῆλα Græci):

^k Ut modo diceremus interesse, modo diceremus non interesse, inter vigilantium, &c.

insipientes furore.—8 Pronomen id deest in ed. Lamb. Verba et dicant... relaxentur haud inveniuntur in Ms. U. Paulo post, Sed mi neutiquam malebat Gærenz.—9 Aut si obscuriora coniecit Lamb.—10 Tota codd. nonnulli et edd. vett. cum Baz. Gærenz. et Schntz. Paulo infra, voc. orationis deest in ed. Hülseman.—1 Ebriorum Manut. et Davis. e codice uno: et ebriosorum ed. Hervag. Statim, Num illud attendimus e conjectura dedit Gærenz. cum Schntz. et Orell. Illud attendamus Manut. et Lamb. Nec illud attendimus conj. Ursinus. Davis. non indi maluit. Mox, proferemus vino ψ.—2 Cum ψ et

NOTÆ

¹ Alcmaeonis] Argumentum cujusdam tragœdiæ, cujus fragmenta extant in collectaneis Petri Scriverii. At quis ille Alcmaeon sit, haud facile dixeris. 1. An Alcmaeon, Theseo suppar, unde nobilis familia Alcmaeonidarum, Athenis? Suidas. 2. An

philosophus, secta Pythagoræus, patria Crotoniates? Jooss. 3. An poëta qui floruit Olymp. xxx.? L. Girald. Nos eum esse putamus, qui Theseo suppar, filius Amphiarai, ac matris parricidio nobilis.

si enim res se ita habeant,³ ut nihil intersit, utrum ita cui videatur, ut insano, an sano; cui possit exploratum esse de sua sanitate? quod velle efficere, non mediocris insaniam est. Similitudines vero^m aut geminorum, aut signorum annulis impressorum, pueriliter consecretantur. Quis enim⁴ nostrum similitudines negat esse, cum eae plurimis in rebus appareant? sed, si satis est ad tollendam cognitionem, similia⁵ esse multa multorum; cur eo non estis contenti, praesertim concedentibus nobis? et cur id potius contenditis, quod rerum natura non patitur, ut non suo quidque genere sit tale, quale est? nec sit in duobus aut pluribus nulla re differens ulla communitas?⁶ ut sibi sint et ova ovorum, et apes apium simillimae. 55. Quid pugnas igitur? aut quid tibi vis in geminis? conceditur enim similes esse; quo contentus esse potueras. Tu autem vis eosdem plane esse,⁷ non similes; quod fieri nullo modo potest. Dein confugis ad physicosⁿ eos, qui maxime in Academia irridentur; a quibus ne tu quidem jam te abstinerebis:⁸ et ais Democritum dicere, innumerabiles esse mundos, et quidem sic quosdam inter se non solum simi-

*****

edd. vett. nonnullae.—3 *Se ita habet* e conjectura recepit Gærenz. *se ita habet* Schutz. et Orell. Mox, *ut ins. aut sano* U, Gud. et edd. vett. nonnullae: *ut ins. ut aut sano* al. Schutz. e conj. delevit ut, quod Orell. uncis inclusit. Paulo post, edd. nonnullae *insania*.—4 *ψ Quid enim*.—5 Baz. Hervag. Junt. *simillima*. Mox, *cur potius id cont.* Mss. pauci et edd. veteres nonnullae. Deinde, *quidque in genere* Lamb.—6 *Nulla re diff. nulla comm.* Paris. 3. Baz. Ven. 1471. prob. Lamb. *ulla re diff. ulla comm.* conj. Schutz. *ulla, re diff., communitas* volebat Gærenz. In Ms. Cantab. legitur *nulla re diff. comm.* Tum, Gud. et Baz. *ut igitur sint*: Guyetus conj. *at sibi sint*; Lamb. *at tibi sint*; Dav. *at, si vis, sint*; Schutz. *Sint, ut sunt*; Gærenz. *ut sint*; Orell. *comm. Sunt et ova, &c.*—7 *Al. esse plane.* Gærenz. in Præf. p. xvii. censet negativam particulam ante similes delend. Mox, Baz. Hervag. Manut. Lamb. Deinde *confugis*.—8 *Crat. ne tu jam quidem te abst.* In Gud. deest *quidem*. Gærenz. volebat *ne jam quidem tu te abst.* Mox, *inter se esse* Mss. plerique et edd. Ven. 1494. Hervag. Junt. *inter sese* N, cum Manut. Lamb. et Orell.—

NOTÆ

^m *Similitudines vero*] Ad confirmandam visorum similitudinem solebant novi Academici proferre exemplum tum fratrum geminorum, tum signorum ex annulis impressorum: unde concluderent quædam esse quæ

dignosci inter se non possent.

ⁿ *Confugis ad physicos*] Epicureos, qui hanc de mundo naturæ principis a Democrito sententiam acceperant.

les, sed undique perfecte et absolute ita pares, ut inter eos nihil prorsus intersit, et eos quidem innumerabiles:⁹ itemque homines. Deinde postulas, ut, si mundus ita sit par alteri mundo, ut inter eos ne minimum quidem intersit, concedatur tibi, ut in hoc quoque nostro mundo aliquid alicui par sit,¹⁰ ut nihil differat, nihil intersit. Cur enim, inquires, cum¹ ex illis individuis, unde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, et in his quidem innumerabilibus, innumerabiles Q. Lutatii Catuli^o non modo possint esse, sed etiam sint, in hoc tanto mundo Catulus alter non possit effici? XVIII. 56. [p. 15.] Primum quidem me ad Democritum vocas, cui non assentior: potiusque refello,² propter id, quod dilucide docetur a politioribus physicis, singularum rerum singulas proprietates esse. Fac enim antiquos illos Servilios,^p qui gemini fuerunt, tam similes,³ quam dicuntur; num censes etiam eosdem fuisse? non cognoscebantur foris; at domi: non ab alienis; at a suis. An non videmus, hoc usu venire,⁴ ut quos nunquam putassemus a nobis internosci posse, eos, consuetudine adhibita, tam facile internoscere-

9 ψ et al. *intersit. Eo quoque inn.* Mss. nonnulli cum Gœrenz. *int.*, et eo quoque *inn.* Mss. plerique et edd. Hervag. Steph. cum Schntz. et eo quidem *inn.* Lamb. et Hülsemann. de sententia Manutii deleverunt verba et eos quidem *inn.* —10 Mss. plerique et edd. vett. *pancæ* cum Dav. Gœrenz. et Orell. *alicui sic sit par*: alii Mss. et edd. Ven. 1494. Baz. Hervag. Manut. Lamb. *alicui sic sit par sit*: Schntz. *alicui par sic sit.* —1 ψ, N, et Gud. cum omittunt. Mox, et iis quidem innumerabilibus auctoritate Ms. Cantab. dederunt Dav. et Hülsemann. et in iis quidem innumerabilibus Orell.

CAP. XVIII. 2 *Potiusque refellam* Mss. panci et edd. ante Dav. qui cum edd. seqq. auctoritate sex Mstorum et ed. Ven. 1471. dedit *potiusque refello*, ut etiam legitur in quatuor Mss. Gœrenzii. Dav. conj. *prorsusque refello per id quod diluc.* Mox, omittunt *singulas* duo Mss. Gœrenzii. —3 *Post similes* Reg. a m. sec. et Cantab. cum Lamb. et Dav. addunt *fuisse.* Tum, unde censes duo Mss. Gœrenzii. Paulo post, *Non internoscebantur foris* maluit Walker;

NOTE

° Q. Lutatii Catuli] De Catulis dictum est supra.

p Illos Servilios] Quintum et Publium, qui uno partu ex Q. Cæpione nati sunt simillimi. Hinc invectum in eam familiam cognomen Geminorum.

Publius bis consul fuit, primum an. 505. deinde 515. Quintus quas in republica dignitates gesserit, non extat. Meminit tamen Pighius ejus quæsturæ provincialis ad an. 591.

mus, uti⁵ ne minimum quidem similes viderentur? 57. Hic, pugnes licet, non repugnabo: quinetiam concedam, illum ipsum sapientem, de quo omnis hic sermo est, cum ei res similes⁶ occurrant, quas non habeat denotatas, retenturum assensum, nec unquam ulli viso assensurum, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse⁷ non possit. Sed ad ceteras res habet quandam artem, qua vera a falsis possit distinguere: et ad similitudines istas usus adhibendus est. Ut mater geminos internoscit consuetudine oculorum, sic tu internesces, si assueveris. Videsne, ut in proverbio⁸ sit ovorum inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complures (salvis rebus illis⁹) qui gallinas alere permultas quæstus causa solerent: hi cum ovum inspexerant, quæ id gallina^r peperisset, dicere⁹ solebant. Neque id est contra nos. 58. Nam nobis satis est, ova illa internoscere: nihil enim magis assentiri potest,¹⁰ hoc

////////

Non dignoscebantur foris Dav.—4 Dav. conj. *venisse*.—5 In ψ , Gnd. Dresd. et Vratisl. non legitur *uti*. Ven. 1494. Hervag. Junt. *ne* omittunt. Schütz. conj. *ut qui ne min.* Ante *viderentur* Mss. nonnulli et edd. vett. cum Grut. addunt *fuisse*. Dein, *Hic, pugnent licet* Manut.—6 Mss. pauci *cum res similes ei*. Gørenz. censet *ei* delendum. Manut. habet *occurret*. Tum, *dinotatas* duo Mss. Gørenzii.—7 *Quale esse falsum* Gnd. et edd. vett. plures. Gørenz. auctoritate duorum Mstorum *esse* delevit. Mox, *Sed et ad cet. res* ψ , Vratisl. Reg. Cantab. cum Gørenz. Schütz. et Orell.—8 Gørenz. mavult *Vides, ne ut in prov.* cum interrogatione sublata.—9 Crat. et Hervag. *discernere*, prob. Manutio. Mox, ψ , Eliens. Reg. *contra vos*. Dav. conj. *Atque id est contra vos*. Tum, ψ *Nam vobis*. Post *ova illa* N, Gud. Vienn. et Baz. addunt *non*.—10 *Assentiri par est* e conj. Davisii dederunt Gørenz. et Schütz. *assentiri possum* malebat Ern. Vide Nott. Varr. Statim, *esse, quasi inter illa* conj.

NOTE

⁹ *Salvis rebus illis*] Id est, quamdiu floruerunt Deli. Delus insula est maris Ægæi, inter Cyclades, oraculo Apollinis quondam frequens, variis appellata nominibus, Asteria, Ortygia, Midia, Cynthon; Plin. Delos dicta a voce Græca, quæ *manifestum* sonat, quippe quæ in diluvio Ogygis, quod Deucalionæum 600. annis antecessit, prima de aquis emerisset. In ea nec parere nec defunctos sepelire, nec canem alere fas

erat. Thucyd. lib. iv. Floruit usque ad tempora Menophanis cujusdam, qui cum Mithridatis copiarnum dux esset, insulam præsidio carentem cum classe invasit, Delisque omnibus sub corona venditis, urbem solo æquavit. Pausan. in Laonicis. Volfgangus Lazius de Rebus Græcis.

^r *Quæ id gallina*] De eo more ait Muretus in notis manuscriptis mentionem haberi apud Varronem de Re Rustica.

illud esse, quam si inter illa omnino nihil interesset.¹ Habeo enim regulam, ut talia visa vera judicem, qualia falsa esse non possint.¹ Ab hac mihi non licet transversum, ut aiunt, digitum discedere, ne confundam omnia. Veri enim et falsi non modo cognitio, sed et natura² tolletur, si nihil erit, quod intersit: ut etiam illud absurdum sit, quod interdum soletis dicere, cum visa in animos³ imprimantur, non vos id dicere, inter ipsas impressiones nihil interesse, sed inter species⁵ et quasdam formas eorum. Quasi vero non specie visa judicentur; quæ fidem nullam habebunt, sublata veri et falsi nota. 59. Illud vero perabsurdum, quod dicitis, probabilia vos sequi, si re nulla impediamini.⁴ Primum qui potestis non impediri, cum a veris falsa non distent? deinde quod iudicium est veri, cum sit commune falsi? Ex his illa necessario nata est ἐποχῇ,¹ id est assensionis retentio;⁵ in qua melius sibi constitit Arcesilas, si vera sunt, quæ de Carneade nonnulli existimant. Si enim percipi nihil potest (quod utrique visum est), tollendus assensus est. Quid enim est tam futile, quam quicquam approbare non cognitum? Carneadem autem etiam heri audiebamur solitum esse delabi interdum,⁶ ut diceret, opinaturum (id est, peccaturum) esse sapientem. Mihi porro

¹ De nulla enim re magis affirmari potest, hoc illud est, quam de illis inter quas nihil omnino interest.

Madvig. Nonnulli h. l. esse corruptum putabant.—1 Possent U: possunt Grnt. Dav. et al.—2 Erl. Dresd. et edd. vett. nonnullæ, cum Gærenz. Schutz. et Orell. sed etiam nat.—3 In animis Paris. Lamb. Dav. Hülsemann. Gærenz. et Orell. Mox, Lamb. vos non id dicere. Paucis interjectis, reponit Walker et quasi formas eorum.—4 Hervag. impediremini.—5 Verba id est assensionis retentio Manutius et Lambino suspecta sunt.—6 Lamb. scripsit huc sol. esse delabi: Davis. conj. sol. esse eo labi int., ut diceret: Gærenz. c conj. cum Schutz. et Orell. dedit sol. esse eo delabi int., ut dic. Tum, pro id

NOTÆ

* Sed inter species] Tria igitur diligenter distinguenda: 1. visa; 2. impressiones visorum; 3. species seu formæ visorum. Visa sunt ipsa objecta. Impressiones sunt cognitiones objectorum. Species, seu formæ, sunt ea phantasmata quæ in animo

post cognitionem remanent, et quorum contemplatione res præteritas recordamur.

¹ Ἐποχῇ] Apud Academicos erat retentio seu suspensio assensus. Cic. ad Attic. XIII. 1.

non tam certum est, esse aliquid, quod comprehendi possit, de quo jam⁷ nimium etiam diu disputo, quam sapientem nihil opinari, id est, nunquam assentiri rei vel falsæ vel incognitæ. 60. Restat illud, quod dicunt, veri inveniendi causa contra omnia dici oportere, et pro omnibus. Volo igitur videre, quid invenerint.⁸ Non solemus, inquit,⁹ ostendere. Quæ sunt tandem ista mysteria? aut cur celatis, quasi turpe aliquid, sententiam vestram? Ut, qui audient,⁹ inquit, ratione potius quam auctoritate ducantur. Quid si utroque?¹⁰ num pejus est? unum tamen illud non celant, nihil esse, quod percipi possit. An in eo auctoritas nihil obest? [p. 16.] mihi quidem videtur vel plurimum: quis enim ista tam aperte perspicueque et per-versa et falsa secutus esset, nisi tanta in Arcesila, multo etiam major¹ in Carneade, et copia rerum, et dicendi vis fuisset?

XIX. Hæc Antiochus² fere et Alexandriæ³ tum, et multis annis post, multo etiam asseverantius³ in Syria, cum esset mecum paulo ante quam est mortuus. 61. Sed jam confirmata causa, te, hominem amicissimum, (me autem appellabat) et aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere: Tunc, cum tantis laudibus philosophiam extuleris, Hortensiumque nostrum dissentientem commoveris, eam philosophiam sequere, quæ confundit vera cum falsis, spoliatur nos iudicio, privat approbatione, omnibus orbat

est ψ et al. exhibent item.—7 In Ms. Steph. et ed. Hervag. jam omittitur. Mox, Gud. sap. nihil opinari, in animo commune, nunquam ass. &c.—8 In Gud. et Dresd. non leguntur verba quid inrenerint; pro quibus ψ habet quid invenerit.—9 ψ quid audient.—10 Utrunque Dresd. utroque tres Mss. cum Dav. et edd. seqq. utrumque ceteri. Dein, illud non celamus ψ , Paris. 5. Reg. Cantab. tres Mss. Gærenzii, et ed. Ven. 1471. 'Forte celamur,' inquit Gulielm.—1 Gud. multo quoque maj.

CAP. XIX. 2 Edd. nonnullæ Antonius, errore typographico.—3 Duo Mss. Gærenzii asseverantius. Mox, esset mortuus Mss. pauci et edd. Hervag. Junt. Lamb. Grut. Oliv. et al. Ante confirmata Mss. nonnulli et edd. vett. addunt

NOTÆ

^u Non solemus, inquit] Zeno.

esset Lucullus, ut supra dictum est,

^x Alexandriæ] Cum ibi proquæstor

erat cum illo Antiochus.

sensibus?⁴ Et Cimmeriis quidem,^y quibus aspectum solis sive Deus aliquis, sive natura ademerat, sive ejus loci, quem incolebant, situs, ignes tamen aderant, quorum illis⁵ uti lumine licebat. Isti autem, quos tu probas, tantis offusis tenebris, ne scintillam quidem ullam nobis ad dispiendum⁶ reliquerunt; quos si sequamur, iis vinculis simus astricti, ut nos commovere nequeamus. 62. Sublata enim assensione, omnem et motum animorum, et actionem⁷ rerum sustulerunt: quod non modo recte fieri,⁸ sed omnino fieri non potest. Provide etiam, ne uni tibi istam sententiam minime liceat defendere, An tu,⁹ cum res occultissimas aperueris, in lucemque protuleris, juratusque dixeris, ea te comperisse (quod mihi quoque licebat, qui ex te illa cognoveram), negabis esse rem ullam, quæ cognosci, comprehendendi, percipi possit? Vide, quæso, etiam atque etiam, ne illarum quoque rerum¹⁰ pulcherrimarum a te ipso minuatur auctoritas. 63. Quæ cum dixisset ille, finem fecit. Hortensius autem vehementer admirans, (quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus sæpe toleret: nec mirum: nam nunquam arbitror contra Academiam dictum esse subtilius) me quoque, jocansne, an ita sentiens, (non enim satis intelligebam) cœpit hortari, ut sententia desisterem. Tum mihi Catulus, Si te, inquit, Luculli oratio flexit, quæ est habita memoriter, accurate, copiose; taceo; neque te, quo minus, si tibi ita videatur,

//////////

etiam.—4 N et Veneti privat approbatione omni, orbat sens. prob. Camerario.—5 Al. quo tum illis.—6 Aspicendum Mss. pauci et edd. ante Dav. dispiciendum, vel despicendum ceteri. Tum, his vinculis Dresd. Hervag. Junt. et sumus astricti U. Paulo post, Hervag. movere nequeamus.—7 Erl. et Junt. rationem.—8 Post recte fieri Hülsemann. addit verba non potest. Mox, Mss. pauci et ed. Baz. Proinde etiam; unde Gærenz. conj. Proinde vide etiam.—9 Gærenz. e conj. edidit Ain tu. Dein, Maunt. in lucem prot. et Lamb. eas te comp. Porro, duo Mss. liquebat, prob. Gærenz. Conjecit Lamb. illus cognov.—

NOTÆ

y Et Cimmeriis quidem] Populi erant a Scythiis oriundi, dexteram Ponti partem habitantes, non procul a Bosphoro, qui ex iis Bosphorus Cimmerius appellatus est; ubi et opidum fuit Cimmemion. Plin. vi. 2.

Ab aëre ejus regionis crasso et nubilato natum est proverbium, 'Cimmeriæ tenebræ.' Hinc quoque nata fabula, quæ de Cimmeriis circumfertur, populos fuisse in specubus et sub terris degentes.

sententiam mutes, deterrendum puto. Illud vero non censuerim, ut ejus auctoritate moveare. Tantum enim non te modo monuit,¹ inquit, arridens, ut caveres, ne quis improbus tribunus plebis² (quorum vides quanta copia semper futura sit) arriperet te, et in concione quæreret, qui tibi constares, cum idem negares quicquam certi posse reperiri, idem te comperisse dixisses. Hoc, quæso, ne te terreat.² De causa autem ipsa malim quidem te ab hoc dissentire. Sin cesseris, non magnopere mirabor:^m memini enim Antiochum ipsum, cum annos multos talia³ sensisset, simul ac visum sit, sententia destitisse. Hæc cum dixisset Catulus, me omnes intueri.ⁿ

XX. 64. Tum ego, non minus commotus, quam soleo in causis majoribus, hujusmodi quadam oratione⁴ sum exorsus: Me, Catule, oratio Luculli de ipsa re ita movit, ut docti hominis, et copiosi, et parati, et nihil prætereuntis eorum quæ pro illa causa dici possent, non tamen ut ei respondere posse⁵ diffiderem. Auctoritas autem tanta

^m Parum enim absuit, inquit, arridens, ut caveres ne quis improbus tribunus plebis (quorum vides quanta copia semper futura sit) arriperet te, et in concione quæreret, quomodo tibi ipsi constares et consentire, cum et negares aliquid certi reperiri posse, et certi tamen aliquid te comperisse dixisses. Verum hoc quæso ne te terreat; nam quod pertinet ad rem de qua inter nos disputatur, ego quidem optarem te a Lucullo dissentire: si tamen in ejus abeas sententiam, non magnopere mirabor.

ⁿ Cæperunt.

~~~~~

10 ψ ne illa rerum quoque.—1 Mss. plerique et edd. nonnullæ cum Hülsemann. *Tantum enim te non modo mon.* Pal. 1. *Tantum enim te nunc modo mon.* Manut. et Oliv. *Tantum enim te non mon.* Ms. Steph. et ed. Junt. cum Gærenz. et Schutz. *Tantum enim te modo mon.* Hervag. Lamb. Dav. et Orell. *Tantum enim non te mon.*—2 Ante verba *ne te terr.* ψ, Paris. 1. 2. 4. 5. Reg. Cantab. et al. item Ven. 1471. Baz. Ascens. Hervag. cum Dav. Hülsemann. Gærenz. Schutz. et Orell. addunt *cave.* Mox, *causa autem ista* Paris. 1. 2. 5. et ed. Hervag. Tum, *te quidem* edd. nonnullæ. Gærenz. malebat *equidem.*—3 ψ et tres Mss. Gærenzii alia. Dein, ψ *sententiam dest.*

CAP. XX. 4 Grut. e Pal. 2. dedit quasi oratione: Lamb. Gærenz. Schutz. et Orell. *quandam orationem.*—5 *Respondere me posse* Lamb. *responderi posse*

NOTÆ

² *Tribunus plebis*] Tria præsertim erant jura tribunorum plebis. 1. Quemvis tueri contra vim intentam a superiore. 2. Quibusvis decretis quæ improbarent intercedere.

3. Quemcunque in concionem producere, et cogere, ut quibus de rebus interrogaretur, responderet. De tertio jure mentio hic est.

plane me movebat, nisi tu opposuisses non minorem tuam. Aggrediar igitur, si pauca ante quasi de fama mea⁶ dixero. 65. Ego enim si aut ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi, ad hanc potissimum philosophiam me applicavi;⁷ non modo stultitiam meam, sed etiam mores, et naturam condemnandam puto. Nam, si in minimis rebus pertinacia reprehenditur, calumnia etiam coërcetur; [p. 17.] ego⁸ de omni statu consilioque totius vitæ, aut certare cum aliis pugnaciter, aut frustrari cum alios,⁹ tum etiam me ipsum, velim?^o Itaque, nisi ineptum putarem, in tali disputatione id facere, quod, cum de republica disceptatur, fieri interdum solet; jurarem¹⁰ per Jovem,^a Deosque penates, me et ardere studio veri reperiendi, et ea sentire, quæ dicerem. 66. Qui enim possum¹ non cupere verum invenire, cum gaudeam, si simile veri quid invenerim? Sed, ut hoc pulcherrimum esse judicem,^a vera videre; sic, pro veris probare falsa, turpissimum est. Nec tamen ego is sum, qui nihil unquam falsi approbem, qui nunquam assentiar, qui nihil opiner: sed quærimus de sapiente. Ego vero ipse et magnus quidem³ sum opinator (non enim sum sapiens), et meas cogitationes sic dirigo, non ad illam parvulam Cynosuram,^b

^o *Egone velim aut certare cum aliis pugnaciter de consilio ad vitam recte agendam necessario, et de illa quam postulavit Lucullus in agendo constantia? aut illo consilio illaque constantia tum alios, tum meipsum frustrari? Utrumque facerem, et pertinaciæ damnandus essem, et calumniæ.*

Lamb. et Hülsemann. In Ms. Vict. deest *posse*.—6 Gud. caret *mea*.—7 Junt. applicui. Mox, *naturam contaminandam* duo Mss. Gærenzii. Postea, Lamb. *minimis in rebus*.—8 Mss. plerique et edd. ante Steph. *ergo*.—9 Mss. multi *tum alios*. Tum, ψ *Itaque, velim, nisi inept*. Ante verba *in tali disp.* Lamb. inseruit *cum*. Porro, U habet *facerem*.—10 ψ *jurare me*.—1 Rath. conj. *possim*. Mox, *veri non est in ψ*.—2 Hervag. *judicem esse*. Ern. volebat *judico*. Gærenz. e conj. cum Schutz. *sic delevit*.—3 Manut. et Lamb. *quidam*, prob.

NOTÆ

^a *Jurarem per Jovem*] Jurisjurandi varia erant genera variis gentibus: Persæ per Mithram seu Solem; Thebani per Osiridem; Cappadoces per montem quem colebant; Iones per Cramben; Syracusani cereis ignitis

tactis; Armenii per Agnaitidem Deam; Aphri per viros insignes qui apud se vixissent; Indi per aquam Sardaricinam, &c. De religione jurisjurandi vide Gellium, VII. 18.

Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto,
ut ait Aratus; eoque directius gubernant, quod eam tenent,⁴

Quæ, cursu interiore, brevi convertitur orbe;
sed ad Helicen, et clarissimos Septemtriones, id est, rationes has, latiore specie, non ad tenue elimatas.⁵ Eo fit, ut errem et vager latius. Sed non de me (ut dixi), sed de sapiente quæritur. Visa enim ista, cum acriter mentem sensumve pepulerunt, accipio; hisque⁶ interdum etiam assentior; nec percipio tamen. Nihil enim arbitror posse percipi. Non sum sapiens: itaque visis cedo, neque possum resistere. Sapientis autem hanc censet Arcesilas vim esse maximam, Zenoni assentiens, cavere ne capiatur; ne fallatur, videre. Nihil est enim ab⁷ ea cogitatione, quam habemus de gravitate sapientis, errore, levitate, temeritate dijunctius.⁸ 67. Quid igitur loquar de firmitate sapientis? quem quidem nihil opinari tu quoque, Luculle, concedis. Quod quoniam a te probatur (ut præpostere tecum agam; mox referam⁹ me ad ordinem) hæc primum conclusio, quam habeat vim, considera. XXI. Si ulli rei sapiens assentietur unquam, aliquando etiam opinabitur: nunquam autem opinabitur: nulli igitur rei assentietur. Hanc conclusionem Arcesilas probabat: confirmabat¹⁰ enim et primum et secundum. Carneades nonnunquam secundum¹

Orellio.—4 Duo Mss. et edd. Hervag. Junt. Crat. cum Gærenz. et Orell. *teneant*. Tum, pro *convertitur* ψ , Gud. Dresd. Vratisl. et Ven. 1494. habent *convehitur*. Postea, U ad *elicen*.—5 Gud. Dresd. Vienn. Baz. cum Gærenz. Schütz. et Orell. *limatas*. Verba *id est* . . . *elimatas* Schütz. uncis inclusit. In ψ et Vratisl. legitur *attenue limatas*.—6 Junt. et Orell. *iisque*: Hervag. *his*, omissa copula.—7 Duo Mss. Gærenzii carent præpositione.—8 Al. *disjunctius*. Tum, ψ *quicquid ergo loq.*—9 Junt. *agam, jam enim ref.*

CAP. XXI. 10 Mss. pauci et edd. pleræque ante Dav. *probat: confirmabat*; vel *probat: confirmat*. In U *deest enim*.—1 *Nonnunquam et secundum*. Lamb. *nunquam secundum*. e Ms. dedit Gærenz. Pro *secundum* ψ et Dresd. habent *sed*. Ante *illud* Faber addit *et*. Pro *Ita sequebatur* Mss. plerique et

NOTE

^b *Cynosuram*] De *Cynosura*, Phœnicibus, Arato, Helice dicetur commodius lib. de Nat. Deor. Impræsentia scire sufficiat *Cynosuram* esse

Ursam Minorem; Helicen vero Ursam Majorem, quæ quia magis a polo distat quam Ursa Minor, majores quoque circa polum gyros agit.

illud dabat, assentiri aliquando. Ita sequebatur etiam opinari; quod tu non vis, et recte, ut mihi videris. Sed illud primum, sapientem, si assensurus esset, etiam opinaturum, falsum esse et Stoici dicunt, et eorum astipulator Antiochus: posse enim eum falsa a veris, et quæ non possint percipi,² ab iis quæ possint, distinguere. 68. Nobis autem primum, etiamsi quid percipi possit, tamen ipsa consuetudo assentiendi periculosa esse videtur et lubrica. Quamobrem cum tam vitiosum esse constet, assentiri quicquam aut falsum aut incognitum; sustinenda est potius omnis assensio, ne præcipitet, si temere processe-rit. Ita enim finitima³ sunt falsa veris, eaque quæ percipi non possunt, iis quæ possunt, (si modo ea sunt quædam: jam enim videbimus) ut tam præcipitem in locum non debeat se sapiens committere. Sin autem, omnino nihil esse, quod percipi possit, a me sumsero,⁴ et, quod tu mihi das, accepero, sapientem nihil opinari; effectum illud erit, sapientem assensus omnes cohibiturum: ut tibi videndum sit,⁵ idne malis, an aliquid opinaturum esse sapientem. Neutrum, inquires, illorum. Nitamur igitur, nihil posse percipi: etenim de eo omnis est controversia.

XXII. 69. [p. 18.] Sed prius pauca cum Antiocho, qui hæc ipsa, quæ a me defenduntur, et didicit⁶ apud Philonem tam diu,^c ut constaret diutius didicisse neminem, et scripsit de his rebus acutissime, et idem hæc non acrius⁷

edd. ante Manut. exhibent *id assequebatur*; N *id sequebatur*. Manut. conj. *secundum illud dabat opinari aliquando*; *ita sequebatur etiam assentiri*.—2 *Possunt perc.* Grut. et ab his Hervag. Junt. Gærenz. et Schutz. In ψ non leguntur verba ab iis, quæ possint.—3 ψ *Ita etiam fin.* Dein, *eaque quæ percipi non possunt* ψ , Reg. Cantab. Paris. 2. 4. Ven. 1471. *eaque quæ percipi possunt* edd. vett. Paulo post, *ut tamen in præcip. loc.* Mss. pauci et edd. Hervag. Junt. Manut. Lamb. 1566. cum Oliv. Conjecit Lamb. *in tam præcip. loc.*—4 ψ *summisero*. Tum, Paris. 2. 5. *quod tu das, omisso mihi*.—5 Al. *ut vid. tibi sit*. Mox, illorum Ernesto suspectum est.

CAP. XXII. 6 ψ *dicit*, et mox *diutius dixisse*.—7 *Hoc ut acrius* Baz. hæc

NOTÆ

^c *Apud Philonem tam diu*] Cum chus per id tantum tempus sub ejus
Academiæ Philo nonnisi annos fer- disciplina fuisse.
me octo rexit, dicendus est Antio-

accusavit in senectute, quam antea defensitaverat. Quamvis igitur fuerit acutus, ut fuit, tamen inconstantia^d levatur auctoritas. Quis, inquam, enim iste dies illuxerit, quæro, qui illi ostenderit, eam, quam multos annos esse negavisset,⁸ veri et falsi notam? Excogitavit aliquid? eadem dicit, quæ Stoici: pœnituit eum⁹ illa sensisse? cur non se transtulit ad alios, et maxime ad Stoicos? eorum enim erat propria¹⁰ ista dissensio. Quid? eum Mnesarchi^e pœnitebat? quid? Dardani?^f qui erant Athenis tum principes Stoicorum. Nunquam a Philone discessit, nisi posteaquam ipse cœpit, qui se audirent, habere. 70. Unde autem subito vetus Academia revocata¹ est? Nominis dignitatem videtur, cum a re ipsa descisceret, retinere voluisse; quod erant,² qui illum gloriæ causa facerent sperare, etiam fore, ut ii, qui se sequerentur, Antiochii vocarentur. Mihi autem magis videtur non potuisse sustinere concursum omnium philosophorum: etenim de ceteris sunt

////////

non actius Gud. *hæc non acuratus* Ms. Gørenzii: *non acutius hæc* e conj. edidit Gørenz. Hervag. *non omittit*, ut volebat Ern. Mox, ψ et al. *defensare*. *rat.* Postea, *elevatur auct.* Hervag. et *Quisquam enim iste* ψ , Reg. Cantab. Paris. 1. 2. 4. 5. Ms. Vict. Ven. 1471. Baz. *Quis enim unquam iste* Lamb. 1566. *Quis enim iste* Lamb. 1584. e Mss. cum Dav. Gørenz. Schutz. et Orell. *Quisnam enim iste* conj. Dav.—8 *Negitavisset* Mss. nonnulli cum Dav. Gørenz. Schutz. et Orell. *negitasset* Vienn. *cogitasset* Paris. 2. 4. et Ven. 1494.—9 Paris. 4. 5. et Reg. *eum omittunt*.—10 *In ψ deest propria.* Dein, *ista defensio* Mss. nonnulli et edd. Baz. Hervag. Manut. Lamb. In Paris. 5. et Ms. Ursini legitur *Quid enim? Mnes. pœn.* sic etiam Hülsemann.—1 Manut. *renovata*.—2 Gørenz. e conj. cum Schutz. *quid? erant.* Dein, *qui illum gloriæ causa facerent* Veneti codd. *qui illum gloriæ causa fecissent* Paris. 1. *qui illum gloriæ causa fecerunt* Mss. plerique et edd. Baz. Hervag. Ascens. *qui illum gloriæ causa faceret* Pal. 1. *qui illud gloriæ causa fecerunt* al. *qui illum gloriæ causa fecisse dicerent*; *sperare enim fore* e Reg. a m. sec. et Cantab. edidit Dav. quem Oliv. secutus est. Camerarius e conj. et Lamb. 1566. cum Orell. *qui illum gloriæ causa facere dicerent*; *sperare etiam fore*, ut volebat Ern. Pro *sperare* Dav. *sperasse* legi jubet. Schutz. *delevit etiam*, quod Gørenz. uncis inclusit. Porro, ut hi Baz. Hervag. Junt. Gørenz. et Schutz. Denique,

NOTÆ

^d *Inconstantia*] Quippe qui ab Academicis ad Stoicos transierit.

^e *Mnesarchi*] Stoicus fuit, auditor Panætii, cui in schola Atheniensis successit. Floruit quo tempore Antiochus. Philoni Athenis operam da-

bat.

^f *Quid? Dardani*] De altero illo Stoicorum principe nihil extat; floruisse tantum Athenis constat cum Mnesarcho.

inter illos nonnulla communia: hæc Academicorum est una sententia, quam reliquorum philosophorum nemo probet. Itaque cessit: et ut ii,³ qui sub Novis solem non ferunt, item ille, cum æstualet, veterum, ut Mænianorum,⁵ sic Academicorum, umbram secutus est. 71. Quoque solebat uti argumento tum, cum ei placebat, nihil posse percipi, cum quæreret, Dionysius ille^h Heracleotes, utrum comprehendisset certa illa nota, qua assentiri dicitis oportere, illudne, quod multos annos tenuisset, Zenonique magistro credidisset, honestum quod esset, id bonum solum esse; an, quod postea defensitavisset, honesti inane nomen esse, voluptatem esse summum bonum; qui ex illius commutata sententia docere vellet, nihil ita signari in animis nostris a vero posse, quod non eodem modo possit a falso; is curavit,⁴ quod argumentum ex Dionysio ipse sumisisset, ex eo ceteri sumerent. XXIII. 72. Sed cum hoc alio loco⁵ plura, nunc ad ea, quæ a te, Luculle, dicta sunt.

U *Antiochi revocarentur*.—3 Hervag. Manut. Steph. Lamb. ut enim hi. Pro *sub nubes*, quod omnes Mss. habent, Faber legit *sub Novis*, quod Ern. Schutz. Gørenz. et Orell. receperunt. Manut. Dav. Oliv. et Hülsemann. dederunt *sub nube*. Lamb. conj. *qui nisi sub nube*, et Jo. Clericus *qui sine nube*: amicus Davisii *qui subinde solem*: Dav. *qui, sudum tum est, solem*. Postea, pro *Mænianorum* codices nonnulli exhibent *mænium*.—4 Gørenz. e conj. edidit *his cur*. Ante *quod arg*. Lamb. addit *ut*. Conjecit Rath. *uti argumento, tum ei plac. . . comprehendisset certi illa nota . . . an hoc, quod postea . . . summum bonum? quum ex illius . . . modo posset a falso; is curavit, ut, quod arg. &c.*

CAP. XXIII. 5 Mss. plerique *Sed cum ex hoc alio loco*: Hervag. Lamb. Grut.

NOTE

⁵ *Mænianorum*] Mæniana, seu Mæniana ædificia, dicuntur projectiones quædam, seu tigna quædam ultra molem ædificii prominentia: sic dicta a Mænio censore, qui primus hanc ædificii formam invenit, cum ea conditione Catoni et Flacco censoribus domum suam vendidisset, ut sibi columna restaret, cui tectum postea et tabulata imposuit, ut inde et ipse et posteri spectare munus gladiatorum possent. Ex illo columna Mæniana appellata est.

^h *Dionysius ille*] Ex multitudine

Dionysiorum, Pythagorarum, Socratum, &c. orti multiplices in historia errores. Fuerunt enim celebres Pythagoræ 28. Hippocrates ferme 20. totidem Socrates, Platones 16. Aristoteles 30. totidem Heraclides; Dionysii vero 50. Fuit hic Heracleotes, Stoicus, discipulus Menedemi juxta Suidam, Heraclidis Pontici et Alenini juxta Laërt. Zenonis juxta Cic. Is cum e renibus laboraret, dolorem tandem confessus est malum esse. Cic. Tusc. l. II. Grandis natu defecit a Stoicis ad Epicurum. Athen.

Et primum, quod initio dixisti, videamus, quale sit: similiter a nobis de antiquis philosophis⁶ commemorari, atque seditiosi solerent claros viros, sed tamen populares aliquos nominare.^p Illi, cum res non bonas⁷ tractent, similes bonorum videri volunt: nos autem dicimus, ea⁸ nobis videri, quæ vosmetipsi nobilissimis philosophis placuisse conceditis. Anaxagoras nivem nigram dixit esse: ferres me, si ego idem dicerem? tu, ne si dubitarem quidem. At quis est hic? num sophistes?⁹ⁱ (sic enim appellantur ii, qui ostentationis aut quæstus causa philosophantur) maxima fuit et gravitatis et ingenii gloria. 73. Quid loquar¹⁰ de Democrito? quem cum eo conferre possumus, non modo ingenii magnitudine, sed etiam animi? qui ita sit ausus¹ ordiri, Hæc loquor de universis.^k Nihil excipit, de quo non profiteatur. Quid enim esse potest extra universa? Quis hunc philosophum non anteponit Cleanthi, Chrysippo, reli-

^p Idem nos de antiquis philosophis dicere, quod homines seditiosi de viris claris sed popularibus tamen dicunt. Vide notas.

//////////

et al. cum hæc alio loco: Junt. cum hoc alio loco: Dav. e conj. cum Ern. Oliv. Gærenz. Schutz. et Orell. cum hoc alio loco.—6 Lamb. conjecit antiquos philosophos: amicus Davisii antiquis physicis, ut supra cap. 5. Mox, abest solerent a Pal. 2. prob. Grut. Solent dedit Hülsemaun.—7 Mss. plerique res bonas, omissa negativa particula; unde Faber et Guyetus corrigunt res novas.—8 N, Vienn. Junt. cum Gærenz. et Orell. ea dicimus.—9 U ψ, Pall. et edd. ante Manut. quis est nunc iste soph. Tm, appellabantur hi Gærenz. e Mss. cum Schutz. appellabantur quoque Pall. et edd. vet. nonnullæ, cum Grut. et al. Porro, philosophabantur habent N, Vienn. Hervag. cum Gærenz. et Orell.—10 Manut. Quid loquor. Mox, Dresd. possimus.—1 Edd. vet. ple-

NOTÆ

Ad Cyrenaicos, ut alii volunt, Olymp. 124.

ⁱ Num sophistes] Late patuit in ultima antiquitate sophistæ nomen. 1. Artifices omnes, teste Suida, sophistæ dicti. 2. Mox iis præsertim qui liberalibus artibus excellerent; puta medicis, Suid. musicis, Athen. poëtis. 3. A poëtis ad philosophos transiit, inter quos Solon primus Sophista vocitatus est. Isocr. et Themistius. Eaque tempestate honorifica erat ap-

pellatio, mox ad ardeliones quosdam hominesque ambitionis plenos deducta est, tumque invidiosa esse cæpit. Atque in id genus sophistarum sæpe stylum acuit Plato. 4. Tandem sophistæ nomen conquievit in iis qui docerent eloquentiam.

^k Hæc loquor de universis] Hæc sunt verba ambitiosa quibus Democritus aut librum aliquem suum, aut orationem quampiam inchoavit.

quisque inferioris ætatis? qui mihi, cum illo collati, quintæ classis¹ videntur. Atque is non hoc dicit, quod nos, qui veri esse aliquid non negamus, percipi posse negamus: ille verum esse plane negat: ² esse sensus quidem non obscuros dicit, nec tenebricosos: (sic enim appellat eos is, qui hunc maxime est admiratus, Chius Metrodorus^m initio libri, qui est de natura.) Nego, inquit, scire nos, sciamusne aliquid, an nihil sciamus; ne idipsum quidem nescire, aut scire,³ nec omnino, sitne aliquid, an nihil sit. 74. [p. 19.] Furere tibi Empedocles videtur; at mihi dignissimum rebus iis, de quibus loquitur, sonum fundere. Num ergo is excæcat nos, aut orbat sensibus, si parum magnam vim censeret in iis⁴ esse ad ea, quæ sub eos subjecta sunt, judicanda? Parmenides,ⁿ Xenophanes,^o minus bonis quamquam

~~~~~

ræque qui sit ita aus.—2 Gærrenz. e Mss. cum Schutz. recepit ille esse verum plane negat: Orell. e conj. Madvigii ille verum plane negat esse, omisso esse ante sensus quidem. Pro non Mss. nonnulli habent nec, et pro nec ante tenebr. Gærrenz. e conj. cum Schutz. et Orell. dedit sed. Ern. conj. et obsc. . . . et tenebr. Dav. sed obsc. . . . sed tenebr. Lamb. sed obscuros et tenebr. Guyetns volebat siquidem dicit, sed obsc. sed tenebr. Post appellat eos τελευταιν σιγγμην posuit Orell. e conj. Madvigii.—3 Post scire Mss. nonnulli addunt nos; Hervag. Junt. Manut. Lamb. Oliv. scire nos. Schutz. e conj. dedit Nego, inquit, scire nos aliquid; ne id ipsum quidem scire, sciamusne aliquid, an nihil sciamus: nec omn.—4 His bis Hervag. Junt. Gærrenz. et Schntz. Dein, Gud. quæ sub

NOTÆ

¹ Quintæ classis] Sex in classes populus a Servio Tullio distributus est, idque ex censu: harum nonnisi quinque celebratæ, ultimæ non habebatur ratio, quæ proletariorum et capite censorum fuit: quintæ igitur classis dicebantur, qui postremi ordinis. Plura Gell. vii. 13. et xix. 8.

^m Chius Metrodorus] Hunc supra inter Metrodoros ascripsimus. Democriti discipulus fuit, Hippocratis magister. Cic. Tuscul. l. ii.

ⁿ Parmenides] Pyretis filius, nobili inter Eleatas genere, discipulus Xenophanis Colophonii, vel, auctore Theophrasto, Anaximandri Milesii: scripsit Physiologiam versibus, et alia quædam soluta oratione, teste

Platone in dial. Parmenides, sive de Ideis. Terram globosam esse, sitamque in medio mundi docuit; Laërt. Flornit Olymp. 69. quo tempore et Heraclitus; Aldobrand. Hominem ortum e limo esse asseruit, quæ et veterum philosophorum videtur opinio fuisse; Plato multis in locis. In Menexeno c. 366. in Protagora c. 287. in Polit. c. 122.

^o Xenophanes] Colophonius, Dexii, ut Laërt. Ortomenis, ut Apollodorus ait, filius. Patria ejectus in Sicilia vixit, æqualis Anaximandri: iambos in Homerum et Hesiodum scripsit. Athen. Filios propriis manibus humi mandavit. Demetr. Phaler.

versibus, sed tamen⁵ illis versibus increpant eorum arrogantiam, quasi irati, qui cum sciri nihil possit, audeant se scire⁶ dicere. Et ab his aiebas removendum Socratem et Platonem. Cur? An de ullis certius possum⁷ dicere? Vixisse cum his equidem videor: ita multi sermones perscripti sunt, e quibus dubitari non possit, quin Socrati nihil sit visum sciri posse. Excepit unum tantum, scire se, nihil se scire: nihil amplius. Quid dicam de Platone? qui certe tam multis libris hæc⁸ persecutus non esset, nisi probavisset: ironiam enim alterius,^p perpetuam præsertim, nulla fuit ratio persequi. XXIV. 75. Videorne tibi, non ut Saturninus,⁹ nominare modo illustres homines, sed etiam¹⁰ imitari nunquam, nisi clarum, nisi nobilem? Atqui habebam molestos vobis, sed minutos, Stilponem,^r Diodorum,^s

//////////

ipsos subj. sunt.—5 Ms. Gærenzii et edd. Ven. 1494. Baz. cum Gærenz. *tamen* omittunt. 'Potius leg. sed tamen illi vers.' Orell.—6 Post *scire* Ms. Vict. addit *nihil*. Mox, *aiebat* Mss. panci et edd. ante Lamb.—7 *De illis* ψ, et *certius possumus* Ms. Ursini. Tum, *præscripti sunt* N, Ms. Vict. et Junt. *proscripti* Pal. 2. *prædicti* al. *prædicti et præscripti sunt* tres Mss. Gærenzii et ed. Ven. 1494. *prædicti et perscripti sunt* Vratisl.—8 Baz. Hervag. Junt. et Orell. *hoc*.

CAP. XXIV. 9 Al. *Saturninus*.—10 Gærenz. auctoritate octo Mss. *delevit etiam*. In Ms. Vict. legitur *sed mutari*. Pro *nunquam* Dav. conj. *neminem*. Lall. e conj. Manutii recepit *sed etiam imitari? num quem nisi cl.* Mox, *Atque hab.* Baz. et Manuf. Tum, *sed munitos, si libonem, Diod.* ψ. In edd. Hervag.

NOTE

^p *Ironiam enim alterius*] Socratis, qui de rebus ironice disputabat, ut dictum est supra.

⁹ *Non ut Saturninus*] Alludit ad tribunos et homines seditiosos, de quibus supra. Fuit hic P. Apuleius Saturninus, qui T. Gracchi in tribunatu collega fragmento subsellii eundem in fuga prolapsus primus vulneravit. Plut.

^r *Stilponem* [*Stilbonem*] Fulvius Ursinus bene legit *Stilponem*. Magister fuit Metrodori cujusdam Theorematici dicti. Laërt. l. ii. non obscurus inter Socraticos, quorum hic seriem habeto: Æschines, Antisthenes, A-

ristippus, Bryso, Cebes, Coriscus, Critobolus, Ctesippus, Epigenes, Erastus, Euclides, Glauco, Hermogenes, Lysanias, Sphettius, Neleus, Phædon, Plato, Simmias, Simon, Stilpo, Diodorus, Xenophon.

^s *Diodorum*] Hic est Diodorus Chronus, Socraticus, magister Zenonis Cittæi et Philonis. Laërt. l. ii. ubi de Socraticis. Vixit regnante Ptolemæo Socere. Dialecticus appellatus, et a Sext. Emp. *Διαλεκτικός*. Quinque filias habuit et ipsas philosophiæ studio insignes. Clem. Alexandr. l. iv. Strom. De Diodoris aliis alias.

Alexinum,¹ quorum sunt contorta et aculeata quædam sophismata: sic enim appellantur fallaces conclusiunculæ. Sed quid eos colligam, cum habeam Chrysippum, qui fulcire putatur porticum Stoicorum?² Quam multa ille contra sensus, quam multa contra omnia quæ in consuetudine probantur, dissolvit! Idem mihi quidem³ non videtur: sed dissolverit sane: certe tam multa non collegisset, quæ nos fallerent probabilitate magna, nisi videret,⁴ his resisti non facile posse. 76. Quid Cyrenæi⁵ videntur? minime⁶ contemti philosophi; qui negant esse quicquam, quod percipi possit extrinsecus; ea se sola percipere, quæ tactu intimo sentiant, ut dolorem, ut voluptatem:⁷ neque se, quo quid colore aut quo sono sit, scire, sed tantum sentire,⁸ affici se quodammodo.

Satis multa de auctoribus: quanquam ex me quæsieras, nonne putarem post illos veteres, tot sæculis, inveniri verum potuisse, tot ingeniis, tantisque studiis quærentibus. Quid inventum sit, paulo post videro,⁹ te ipso quoque iudice. Arcesilam vero non obtrectandi causa cum Zenone

Junt. et Manut. *Stilbonem*.—1 Hülsemann. de sententia Manutii et Fabri sic distinxit, *probantur? dissolvit idem; mihi quidem &c.* Lall. et Orell. e conj. Davisii *probantur! At dissolvit idem. Mihi quidem &c.* Davis. edidit *probantur? At dissolvit. Idem mihi quidem &c.*—2 Gørenz. et Schütz. e Mss. receperunt *ni vid.* Pro his Manut. et Orell. habent *iis*.—3 *Quid Cyrenæi? videntur mihi min.* Junt. *Quid Cyrenæi? min.* de sententia Gruteri et Guyeti dederunt Gørenz. Schütz. et Orell. Verbum, *videntur* glossema videbatur Grutero et Guyeto. Quidam, teste Lambino, legi voluerunt, *videntur mihi quidem non cont. phil.* alii, *videntur tibi cont. phil.* Pro qui *negant* Lamb. conj. *hi negant*.—4 *U aut volupt.* Hervag. Manut. Lamb. et *volupt.*—5 Gnd. Ven. 1494. Baz. et Gørenz. *sentire* omittunt.—6 Ern. conj. *videbo.* Pro quoque Mss. multi et edd. Hervag. Junt. Manut. cum Gørenz. Schütz. et

NOTÆ

¹ *Alexinum*] Patria Eleus, Eubulidis successor, philosophus eristicus, rixarum adeo studiosus, ut contradictorius seu *ἐλεγκτικός* nuncupatus sit, infensissimus Zenonis adversarius, necnon Aristotelis, in quem Alexini petulantiam notat Hermippus lib. 1. de Aristotele apud Athen. 15. 16.

² *Porticum Stoicorum*] Porticus

Græce *στοὰ*, unde Stoici, et Stoicorum princeps Zeno, quod primus in *στοὰ* docuerit. Ante Zenonem poëtæ in stoa illa docuerunt, unde et Stoici itidem dicti, juxta Eratosthenem.

³ *Quid Cyrenæi*] Ab Aristippo Cyrenaico dicti, quæ secta deinde tres in familias abiit; Hegesiacam, Anniceriam, et Theodoriam.

pugnasse, sed verum invenire voluisse, sic intelligitur. 77. Nemo, inquam,⁷ superiorum non modo expresserat,⁷ sed ne dixerat quidem, posse hominem nihil opinari: nec solum posse, sed ita necesse esse sapienti.⁸ Visa est Arcesilæ cum vera sententia, tum honesta, et digna sapiente. Quæsivit de Zenone fortasse, quid futurum esset, si nec percipere quicquam posset sapiens, nec opinari sapientis esset. Ille, credo, Nihil opinatur;⁹ quoniam esset, quod percipi posset. Quid ergo id esset?¹⁰ Visum, credo. Quale igitur visum? tum illum ita definivisse, Ex eo quod esset, sicut esset, impressum, et signatum, et effectum.¹ Post requisitum, etiamne, si ejusmodi esset visum verum, quale vel falsum. Hic Zenonem vidisse acute,² nullum esse visum, quod percipi posset, si id tale esset ab eo quod est, ut ejusdemmodi² ab eo quod non est, posset esse. Recte consensit Arcesilas; ad definitionem additum:³ neque enim falsum percipi posse, neque verum, si esset tale, quale vel falsum. Incubuit autem in eas disputationes, ut doceret, nullum tale esse visum a vero, ut non ejusdemmodi etiam a falso posset⁴ esse. 78. Hæc autem est una contentio, quæ adhuc permanserit: [p. 20.] nam illud, nulli rei assensurum esse sapientem, nihil ad hanc controversiam pertinebat. Licebat enim nihil percipere, et tamen opinari; quod a Carneade dicitur probatum. Equidem Cli-

⁷ Disputando vicerat.

////////

Orell. habent *quidem*.—7 *Unquam* ψ, Reg. Cantab. cum Lamb. Pro *expresserat* Dav. conj. *exposuerat*.—8 ψ *nec. est sap.*—9 *Opinaturum* Mss. pauci et edd. Hervag. Lamb. cum Dav. Gærenz. Schütz. et Orell.—10 Junt. Lamb. Dav. *esset id.*—1 Lamb. et edd. seqq. e conj. Manutii *effectum*: ceteri *effectum*. Pro *etiamne, si ψ habet nisi*. Tum, *ejusdemmodi* Gærenz. Schütz. et Orell. e conj. Davisii. Vocab. *vel ante falsum* omittunt Hervag. Junt. Manut. et Lamb. Pro *verhis vidisse acute* in ψ legitur *fuisse acutum*.—2 *Ejusmodi* omnes Mss. et edd. præter Ern. Gærenz. Schütz. et Orell. qui e conj. dederunt *ejusdemmodi*.—3 ψ *aditum*. Dein, post *esset tale ψ*, Paris. 1. 2. 4. Reg. Cantab. et edd. vet. paucæ addunt *verum*.—4 Ern. e conj. cum Schütz. *posset*. Ceteri *possit*. Tum, *Hæc est una cont.*, omisso *autem*, Mss. plerique

NOTÆ

⁷ *Vidisse acute*] Visum, seu φαντασία, definitur apud Laërt. lib. vii. πομεμαγμένη, καὶ ἐναποτετυπωμένη, καὶ ἐναπισφραγισμένη.
ἢ ἀπὸ ὑπάρχοντος κατὰ τὸ ὑπάρχον ἐνα-

tomacho⁵ plus, quam Philoni, aut Metrodoro, credens, hoc magis ab eo disputatum, quam probatum puto. XXV. 79. Sed id omittamus. Illud certe,⁶ opinione et perceptione sublata, sequitur, omnium assensionum retentio: ut, si ostendero, nihil posse percipi, tu concedas⁷ nunquam assensurum esse.

Quid ergo est, quod percipi possit, si ne sensus quidem vera nuntiant? quos tu, Luculle,⁸ communi loco defendis: quod ne id facere posses, idcirco heri, non necessario loco, contra sensus tam multa dixeram. Tu autem te negas infracto remo,⁹ neque columbæ collo, commoveri. Primum cur? nam et in remo sentio non esse id, quod videatur; et in columba plures videri colores, nec esse plus uno. Deinde nihilne præterea diximus? maneat illa omnia: lacerat¹⁰ ista causa;² veraces suos esse sensus dicit. Igitur semper auctorem habes eum,¹ qui magno suo periculo causam agat. Eo enim rem demittit Epicurus, si unus sensus semel in vita mentitus sit, nulli unquam esse credendum. 80. Hoc est verum esse,² confidere suis testibus, et importune insistere!

//////////

et ed. Baz. cum Dav. Gærenz. et Orell.—5 Gærenz. e conj. dedit *Equidem enim Clit.*

CAP. XXV. 6 Dav. conj. *cerne*.—7 Idem correxit *te conc.* Pro *nunquam* Baz. et Hervag. exhibent *nihil*.—8 ψ *quos cum Lucullo.* Pro *communi* in ed. Baz. et Junt. legitur *omni*. Dein, Baz. *quod ne istud fac. poss.* Hülsemann. de sententia Manutii id delevit. Vid. Nott. Varr.—9 *Amicus Davisii* conj. *inflexo remo*.—10 Pro *lacerat* Ascens. et Crat. habent *latrat*, Hervag. *lateat*, Hülsemann. *lacera*, Schutz. *laborat* e conj. Ernesti. Cantab. et Reg. a m. sec. dant *Maneant illa omnia: jaceat ista causa; veraces nos* (Reg. *vos*) *esse*: Mss. Lambiniani et Ven. 1471. *Maneant illa omnia lacerat ista tam veracis nos esse*: Pal. 2. *lacerat iste causa veraci, &c.* Conjecit Guyetus *Mane. Tua illa omnia lacerat ista causa; veraces, &c.* Faber *jacebat ista causa; veraces, &c.* Davis. *Manent illa omnia: blaterat iste tamen, et veraces, &c.* Pro *veraces suos* in Paris. 1. 4. legitur *veræ vos*; Paris. 5. *veracis nos*. Orell. dedit *Maneant illa omnia; jaceat ista causa*: Gærenz. *Si maneant illa omnia, laceratis istam causam*.—1 Mss. nonnulli et edd. vett. *habes et eum*. Mox, *dimittit al.*—2 Gærenz. e conj. et Schutz. deleverunt *verum esse*. Pro *importune* Ms.

NOTÆ

² *Lacerat ista causa* [*ista causam*] Fulv. Ursinus legit *lacerat iste causam qui veraces, &c.* aliter, '*Lacerat Themista causam.*' Erat autem Themista mulier quædam Epicuræa. Ma-

nutius legi vult, *latrat ista causa veraces suos esse sensus*: sic Lucretius lib. II. dixit, '*nonne videtis Nil aliud sibi naturam latrare, nisi,*' &c.

Itaque Timagoras^a Epicureus negat sibi unquam, cum oculum torsisset, duas ex lucerna flammulas esse visas: opinionis enim esse mendacium, non oculorum: quasi quæ-
ratur, quid sit, non quid videatur. Sed³ hic quidem ma-
jorum similis.⁷ Tu vero, qui visa sensibus alia vera dicas
esse, alia falsa, qui ea distinguis? Desine,⁴ quæso, com-
munibus locis: domi nobis ista nascuntur. Si quis Deus⁵
te interroget, sanis modo et integris sensibus, num amplius
quid desideras?⁶ quid respondeas? Utinam quidem roget!
Audias, quam nobiscum male egerit. Ut enim vera vide-
amus, quam longe videmus?⁶ Ego Catuli Cumanam ex
hoc^b loco regionem video; Pompeianum^c non cerno: ne-
que quicquam interjectum est, quod obstet: sed intendi

^a Sed Timagoras ille sentit ut veteres, quorum sententia fuit, Visa a fulsis inter-
noscî non posse.

^b Ne afferas, ut solent tuæ opinionis defensores, locos communes; his enim nos
quoque uti possumus; domi enim nobis ista nascuntur, sic nobis familiares quoque
sunt. Si quis Deus te interroget, te, inquam, qui sanis modo et integris sensibus
es, an aliquid præter sanos sensus desideres.

Vict. habet *in porta*, unde Gulielm. *in porta*.—3 Pro Sed Gœrenz. e duobus
Mss. recepit *sit*; alii et edd. Baz. Hervag. Junt. *sic*.—4 ψ , Baz. et des.
Gœrenz. e conj. cum Schutz. *sed des*.—5 Mss. plerique et edd. *Si, inquis*,
Deus. Mox, *quid desideres* Lamb. et *quod respondeas* Gœrenz. e conj. Tum,
Uti quidem rog. Porro, *Audiat... agatur* Manut. Steph. Lamb. et Oliv.
Audies... agerent Mss. plerique et edd. Baz. Junt. *Audias... egerint*
Hervag. Grut. Davis. *Audiat... egerit* e Mss. dederunt Lall. Gœrenz.
Schutz. et Orell. *Egerit* e Pal. 1. edidit Ern. *Audias... agatur* habet
Hülsemann.—6 *Videmus* e Ms. Ursini dederunt Lall. Ern. Hülsemann.
Schutz. et Orell. *videbimus* ceteri. *Viderimus* conj. Davis. Dein, *Cumanum*
Mss. pauci cum Davis. Schutz. et Orell. In Paris. 1. 2. legitur *Ego Catu-
lule cum in aliquo annum ex h. l. cerno, regionem video*: Paris. 4. *Ego Catulle
cum animi ex h. l. terno regionem video*: Paris. 5. *Ego Catulle cum in alio
annum ex hoc loco cerno, regionem video*: ψ , Reg. et Cantab. *Ego, Catule, Cu-
manum ex h. l. cerno, regionem video*, Pompeianum non cerno, quod recepit
Hülsemann. Dav. et Orell. e Ms. Ursini dederunt *Ego Catuli Cumanum ex
hoc loco video: Pompeianum non cerno*: Gœrenz. e conj. *Ego Catuli Cumanum*.

NOTÆ

^a Timagoras] De Epicureo illo ni-
hil mihi compertum est. Meminit
Suidas Timagoræ cujusdam, sed a
nostro, ut opinor, diversi.

^b Cumanam ex hoc] Catulus villam
habuit Cumis juxta Bauclos, ubi præ-
sens disputatio habetur. Lipsius,

Epist. Quæst. v. 17.

^c Pompeianum] Villam Ciceronis,
de qua sæpe in Epist. præsertim ad
Att. prope Pompeios, urbem in Ca-
labria, non longe a Vesuvio monte.
Cluver. Ital. Antiq.

longius acies⁷ non potest. O præclarum prospectum! Puteolos^d videmus: at familiarem nostrum Avianum,^{8 e} fortasse in porticu Neptuni^f ambulantiem, non videmus. 81. At ille nescio qui,⁹ qui in scholis nominari solet, mille et octoginta^h stadia quod abesset, videbat; quædam volucres longius. Responderem igitur audacter isti vestro Deo, me plane his oculis non esse contentum. Dicit¹⁰ me acrius videre, quam ullos pisces fortasse; qui neque videntur a nobis, et nunc quidem sub oculis sunt; neque ipsi nos suspicere possunt. Ergo, ut illis aqua, sic nobis aer crassus offunditur. At amplius non desideramus. Quid?

//////////

ex hoc loco, Pompeianum non cerno. Vid. Nott. Varr.—7 In ψ deest acies.—8 Canianum Gud. Octarium Vratisl. tamanum al. Carianum al. Gørenz. Schutz. et Orell. addunt prænomen C. Tum, portico al.—9 Hülsemann. e conj. nescio quis. Mox, octingenta stadia Hervag. Junt. Lamb. octingenta al. Dein, ψ et Paris. 5. videbat quasdam vol. long. Paris. 1. 2. 4. videbant videbat quasdam vol. long. Dav. legi jussit videbat: vident quasdam vol. long.—10 U, Manut. Lamb. et al. Dicit. Pro acrius nonnulli, teste Lamb., legi volunt acutius. Tum, illos pisces e Ms. dederunt Gørenz. Schutz. et Orell. qui con-

NOTÆ

^d *Puteolos*] Oppidum est haud procul a Lucrino lacu. Olim navale Cumanorum: at sub belli Punici temporibus, nova Romanorum colonia habitari cœpit, dictumque Puteoli vel a puteorum copia vel a putore aquarum illius tractus. Festus et Strabo. Ibi fuit villa Ciceronis, quam Puteolanum suum appellavit, postea Academiam. Ad Attic. xiv. 17. et 18. De aquis Tullianæ illius villæ elegans extat epigramma apud Plin. xxxi. 3. cujus hic clausulam habet: 'Hic etiam apparent lymphæ non ante repertæ, Languida quæ infuso lumina rore levant. Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori Hoc dedit; hac fontes cum patefecit ope. Ut, quoniam totum legitur sine fine per orbem, Sint plures, oculis quæ medeantur, aquæ.'

^e *Avianum*] Illius apud veteres scriptores nulla est mentio.

^f *In porticu Neptuni*] Quid illa por-

ticus esset, plane obscurum est. Meminit quidem Livius lib. xxxviii. 'Neptunii cujusdam fontis salutiferi apud Tarracinam;' et Vitruvius viii. 3. 'Neptuniarum quoque aquarum, sed quæ mortiferæ essent.' Neutarum hic haberi mentionem crediderim, sed porticus alicujus quæ in Puteolano esset, quæque Neptuni porticus vocitaretur, ut sensus sit: Videmus quidem Puteolanum; sed quod in Puteolano minimum est, cujusmodi Neptuni porticus, non videmus.

^g *Ille nescio qui*] Argus, auctore Manutio: Strabo, teste Plinio l. vii. c. 2.

^h *Mille et octoginta* [*mille et octingenta*] Plin. l. vii. c. 21. 130,000 passus tradit. Addit Fulvius Ursinus eundem secundo bello Punico, a Lilybæo, Siciliae promontorio, classis Carthaginæ exeuntis numerum dixisse.

talpamⁱ non desiderare^t lumen putas? neque tam quere-
retur cum Deo, quod parum longe, quam quod falsum vi-
deret.² Videsne navem illam? Stare nobis videtur; at
iis, qui in navi sunt, moveri hæc villa. Quære rationem,
cur ita videatur: quam ut maxime inveneris, (quod haud
scio, an non³ possis) non tu verum testem habere, sed eum
non sine causa falsum testimonium dicere ostenderis. XXVI.
82. Quid⁴ ego de navi? vidi enim a te remum contemni:
majora fortasse quæris. Quid potest esse sole majus?^k
quem mathematici amplius duodeviginti partibus confir-
mant majorem esse, quam terram. Quantulus nobis vide-
tur? mihi quidem quasi pedalis. Epicurus autem posse
putat etiam minorem⁵ esse eum, quam videatur, sed non
multo: ne majorem quidem multo putat esse, vel tantum
esse, quantus videatur: ut oculi aut nihil mentiantur, aut
non multum mentiantur.⁶ [p. 21.] Ubi igitur illud est,
'semel?' Sed ab hoc credulo, qui nunquam sensus men-

^t De quo superius mentionem habuisti, cum diceres, sensus si vel semel fallaces
sint, nunquam veraces esse posse.

~~~~~

jecit legend. *quam multos illos fortasse.*—1 Quid? talpam non des. e Ms. rece-
perunt Dav. Ern. et Hülsemann. Quid? talpam num desid. ceteri. In ψ legi-
tur *putes.*—2 Quererer... *viderem* U, Manut. Steph. Lamb. Oliv. et Orell.—
3 Jo. Clericus volebat non deleri: Guyetus legi jussit *anne possis.* Tum,
Lamb. *non te verum:* Dav. malebat *non tu verum te testem.*

CAP. XXVI. 4 Ern. conj. *sed quid*, prob. Gærenzio.—5 ψ *majorem*, et mox
nec maj. Mss. panci et edd. Baz. Hervag. cum Gærenz. et Orell. Tum, *pu-*
tant ψ , Baz. Hervag. Junt.—6 *Ut oculi aut non multum, aut nihil ment.* ψ ,
Reg. Cantab. Paris. 2. 4. 5. Ven. 1471. Ascens. Hervag. et Dav. *ut oculi aut*
nihil, aut non multum ment. Lamb. *ut oculi aut multum aut nihil ment.* Vratisl.
ut oculi aut non multum menti, aut nihil e quatuor Mss. receperunt Gærenz.

NOTE

ⁱ Quid? talpam] An oculos habeat
variæ sunt sententiæ: Galenus hu-
morem illis vitreum et crystallinum,
necnon tunicam tribuit, earumque
oculos propter imbecillitatem interi-
ores esse scripsit. Aristoteles nega-
vit illis quidem oculos esse, sed situm
et descriptionem oculorum habere,
si prætensa membrana detrahatur.
Ita et Plin. et Albert. Aldrovandus
cum Scaligero visionem iis imbecil-

lam concedit; non ut sub terra vide-
ant, sed ut lumen evitent.

^k Sole majus] De solis magnitudine
variæ variorum fuerunt opiniones.
Inter veteres Ptolemæus existimavit
quinque diametros terræ continere;
Aristarchus sex septemve. Inter re-
centiores, Albategnius, Copernicus,
Tycho, Longomontanus, 5. Keplerus
15. Lansbergius, Bullialdus 7. Ricci-
olus 33.

tiri putat, discedamus; qui⁷ ne nunc quidem, cum ille sol, qui tanta incitatione fertur, ut, celeritas ejus¹ quanta sit, ne cogitari quidem possit, tamen nobis stare videatur.⁸ Sed, ut minuat controversiam, videte, quæso, quam in parvulis sitis.⁹ 83. Quatuor sunt capita, quæ concludant,¹⁰ nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi possit; de quo hæc tota quæstio est. E quibus primum est, esse aliquod visum falsum; secundum, non posse id percipi; tertium, inter quæ visa nihil intersit, fieri non posse, ut eorum alia percipi possint, alia non possint; quartum, nullum esse visum verum a sensu profectum, cui non appositum¹ sit visum aliud, quod ab eo nihil intersit, quodque percipi non possit. Horum quatuor capitum secundum et tertium omnes concedunt. Primum Epicurus non dat. Vos, quibuscum res est, id quoque conceditis. Omnis pugna de quarto est. 84. Qui igitur P. Servilium Geminum videbat, si Quintum² se videre putabat, incidebat in ejusmodi visum, quod percipi non posset; quia nulla nota verum distinguebatur a falso: qua distinctione sublata, quam haberet, in C. Cotta³ (qui bis cum Geminoⁿ consul fuit) agnoscendo,

~~~~~
 Schutz. et Orell.—7 Lamb. 1566. qui omittit. Post quidem Hervag. Ascens. Junt. et Oliv. addunt putat.—8 Lamb. stare nobis videtur.—9 In parvulis sita sit e conj. dedit Lamb. in parvo lis sit e conj. Durandi edidit Orell.—10 Mss. nonnulli et edd. pleræque ante Dav. concludunt. Pro nosci Lamb. volebat cognosci.—1¹ Oppositum Gœrenz. Schutz. errore typographico. Orell. Post visum aliud Lamb. addit falsum.—2 Sed Quint. e tribus Mss. receperunt Gœrenz. et Schutz. Tum, in hujusmodi visum Baz. et Hervag.—3 Quam hab. M.

NOTÆ

¹ Celeritas ejus] De celeritate solis ab ortu in occasum variæ itidem opiniones pro varietate distantiae solis a terra: percurrere ait diametros terræ—

	die una	hora una
Ptolemæus	7335	505
Albategnius	6952	289
Copernicus	7071	294 $\frac{3}{4}$
Tycho	7222	300 $\frac{1}{12}$

^m C. Cotta [M. Cotta] Cum Servilio bis consul fuit, non M. Cotta, sed Caius, primum an. 501. deinde 505.

Primo consulatu in Siciliam profectus, Pœnis Siculisque terra marique non semel victis, expugnaverat Himeram et Liparam urbes. Zonar. et Oros. Celebris est illa ejus expeditio pœnis propter neglecta sua mandata exactis; et duobus tribunis militariibus, Q. Cassio et Valerio, quorum hunc virgis cædi jussit, tribunatum abrogavit. Zonar. Secundo consulatu Pœnos terrestri bello iterum persecutus est; quo bello concessum est ut qui cives prædatum in Africam

ejusmodi notam, quæ falsa esse non posset? Negas tantam similitudinem in rerum natura esse. Pugnas omnino, sed cum adversario facili. Ne sit sane: videri certe potest. Fallet igitur sensum: et, si una fefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit. Sublato enim iudicio illo, quo oportet agnosci; etiam si ipse erit, quem videris, qui tibi videtur,⁴ tamen non ea nota iudicabis, qua dicis oportere, ut non possit esse ejusdemmodi falsa. 85. Quando igitur potest tibi P. Geminus, Quintus videri, quid habes explorati,⁵ cur non possit tibi Cotta videri, qui non sit, quoniam aliquid videtur esse, quod non est? Omnia dicis sui generis esse; nihil esse idem, quod sit aliud. Stoicum est quidem,⁶ nec admodum credibile, nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum. Hæc refelli possunt: sed pugnare nolo. Ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibusne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, etiam si differat: sed, si hominum similitudo tanta esse non potest, ne signorum quidem? Dic mihi, Lysippus^o eodem ære, eadem temperatione, eodem

Cotta Hervag. Junt. Lamb. et al. *quam hab. C. Cotta* e Ms. edidit Lamb. Ante *Gemino* Dav. et Orell. auctoritate Reg. et Cantab. addunt prænomen *P.* Tum, *agnoscendum* Paris. 5. et Ven. 1471. *ad noscendum* Reg. a m. sec. Cantab. et Lamb. *ad noscendum cum ejusmodi notam*, vel *agnoscendo ei ejusm. notam* volebat Davis. Postea, *possit* Mss. nonnulli et edd. Baz. Hervag. Junt. Lamb. Grut. et al.—4 ψ , Paris. 4. 5. Reg. Cantab. Ven. 1471. Baz. Dav. Ern. et Hülsemann. *videtur*: ceteri *videbitur*. Mox, Lamb. *dicis esse op.*—5 Gnd. et Vienn. *exploratu*: Mss. nonnulli et edd. Baz. Hervag. *exploratum*, prob. Gærenzio. Dein, Ms. Gærenzii *cur non possit id tibi... quod non sit*; unde ipse conjecit *cur non possit item tibi*. Orell. legi jubet *C. Cotta*.—6 *Sed est quidem* Reg. a m. pr. Paris. 5. et Ven. 1471. *est id quidem* Lamb. *id est*

NOTÆ

navigare cuperent, suis impensis naves exstruerent. Iisque exstructis Romani non oram tantum Africæ maritimam populari, sed regium quoque oppidum Hipponem invadere ausi sunt, et in portu navigia incendere. Atque ibi singulare illud ingenii Romani specimen eluxit. Cum enim Hipponenses catenis portum clausissent, miles Romanus, immissis magno

impetu in catenas proris, transiit omnis in puppes, ut prora attolleretur; mox in proras denuo concurrens evacuatis puppibus, catenas superavit.

ⁿ *Bis cum Geminio*] Cum Publio, de quo supra.

^o *Lysippus*] Nobilis statuarius, a quo uno se fingi voluit Alexander, ut ab Apelle pingi.

cælo, aqua, ceteris omnibus, centum Alexandros⁷ ejusdem modi facere non posset? Qua igitur notione discerneres? 86. Quid si in ejusdemmodi⁸ cera centum sigilla hoc annulo^p impressero? ecquæ poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quærendus annularius aliqui,⁹ quoniam gallinarium invenisti Deliacum illum,^q qui ova agnosceret? XXVII. Sed adhibes artem advocatam etiam sensibus. Pictor videt, quæ nos non videmus: et, simul inflavit tibicen, a perito¹⁰ carmen agnoscitur. Quid? hoc nonne videtur contra te valere, si sine magnis artificiis, (ad quæ pauci accedunt, nostri quidem generis, admodum) nec videre, nec audire possumus?¹ Jam illa præclara, quanto artificio esset sensus nostros, mentemque, et totam constructionem hominis fabricata natura,^u cur non² extimèscam opinandi temeritatem? 87. Etiamne hoc affirmare potes, Luculle, esse aliquam vim, cum prudentia et con-

^u Jam vero præclara sunt ea quæ dixisti, cum disputares quanto artificio natura fabricata esset sensus nostros.

=====

quidem e quinque Mss. edidit Dav. In N legitur *Illud Stoicum quidem*. Tum, Oliv. *incredibile*.—7 U ψ et tres Mss. Gærenzii et edd. vett. pauca *certum Alexandrum*. Statim, possit Mss. nonnulli et edd. pleræque ante Dav. *potuisset* volebat Ern. Pro *notione* ψ et Hülsemann. exhibent *ratione*. Denique, *discernes* Lamb.—8 Edd. vett. *ejusmodi*. Mox, Lamb. *ecqua*.—9 Hervag. Lamb. et Hülsemann. *aliquis*. Dein, *agnosceret* e Pal. 2. et Paris. 5. recepit Ern. quem Hülsemann. secutus est. Ceteri *cognosceret*. Dav. conj. *dignosceret*.

CAP. XXVII. 10 ψ *tibicina perito*.—1 Paris. 4. 5. et Reg. *audire possumus*. Pro *præclara* amicus Davisii conj. *physica* legend.—2 Ven. 1471. *Ascens. Junt. Dav. Hülsemann. Gærenz. et Orell. distinguunt natura! Cur non, &c.*

NOTÆ

^p *Hoc annulo*] De annulorum origine, figura, usu, dicendum aliquid. 1. Originem repetunt non a Prometheo, ut quidam fabulantur; non a prima servorum manumissione, ut alii; non a principum insignibus, ut multi; sed a servorum origine vetustissima. 2. Figura multiplex: alii utrinque pervii ut catenarum annuli; alii una ex parte pervii qua digitum admitterent, ex altera clausi, quali utuntur fœminæ ad suendum. Inter pervios alius apyros dicebatur, qui omnino

rotundus et pala carens; alius alithus, qui non pala quidem sed gemma careret. 3. Usus itidem multiplex: fuit enim annulus sponsæ pronubus, annulus divortii, annulus magistratus, annulus furum, annulus magicus, annulus nobilitatis, annulus juramenti, annulus ad artes, annulus sigilli: quæ omnia erudite Fortunius Licetus de Annulis Antiquis.

^q *Deliacum illum*] De quo supra Lucallus.

silio scilicet, quæ finxerit, vel, ut³ tuo verbo utar, quæ fabricata sit, hominem? Qualis ista fabrica est? ubi adhibita? quando? cur? quo modo? Tractantur ista ingeniose: disputantur etiam eleganter. Denique videantur⁴ sane, ne affirmentur modo. Sed de physicis mox, et quidem ob eam causam, ne tu, qui idem me facturum paulo ante dixeris, videre mentitus. [p. 22.] Sed ut⁵ ad ea, quæ clariora sunt, veniam; res jam universas profundam; de quibus volumina impleta sunt non a nostris solum, sed etiam a Chrysippo: de quo queri solent Stoici, dum studiose omnia conquisierit contra sensus et perspicuitatem, contraque omnem consuetudinem, contraque rationem, ipsum, sibi respondentem, inferiorem⁶ fuisse: itaque ab eo armatum esse⁷ Carneadem. 88. Ea sunt ejusmodi,⁷ quæ a te diligentissime tractata sunt. Dormientium, et vinolentorum, et furiosorum, visa imbecilliora esse dicebas, quam vigilantium, siccorum, sanorum: quo modo? quia cum experrectus esset Ennius, non diceret⁸ se vidisse Homerum, sed visum esse: Alcmæo⁹ autem,

Sed mihi neutiquam cor consentit.

Similia de vinolentis. Quasi quisquam neget, et qui¹⁰ experrectus sit, eum somnia; et, cujus furor consederit, putare non fuisse ea vera, quæ essent sibi visa in furore. Sed non id agitur: tum, cum videntur, quo modo videantur,¹ id quæritur: nisi vero Ennium non putamus ita totum illud audivisse,

////////

—3 Lamb. *ut* omittit. Mox, in edd. Hervag. Lamb. legitur *ubi adhibita est*.

—4 Davis. conj. *probenitur*.—5 Ms. Steph. *videre esse ment*. Sed ut &c. Davis. volebat *videre mentitus esse*. *Ut...res jam univ. non profundam*.—

6 Lamb. *se ipso inf*.—7 Schutz. e conj. Gœrenzii *ejusdem modi*.—8 Gœrenz. et Orell. auctoritate duorum Mstorum *diceret* deleverunt.—9 ψ *Alcineo*. Tum,

ψ *Sed mihi neutiquam videtur cor consentire*.—10 In U deest *qui*. Tum, *somniare* Mss. pauci et edd. vett. nonnullæ cum Hülsemann. *somniasse* Lamb. *eum non somniare* dedit Manut.—1 *Videantur quomodo videntur* ψ, Hervag. Juot.

Dav. *videantur quomodo viderentur* Eliens. Cantab. Paris. 4. 5. quatuor Mss.

NOTÆ

⁷ *Armatum esse*] Chrysippus Stoicus varia adversus doctrinam suam argumenta excogitaverat, quæ deinde refelleret; sed quod minus responsio-

nes quam argumenta probarentur, his Carneades usus est, quibus Stoicos exagigaret.

O pietas animi,^s

(si modo id somniavit) ut si² vigilans audiret: experrectus enim potuit illa visa putare, ut erant, et³ somnia: dormienti vero, æque ac vigilanti, probabantur. Quid? Iliona^t somno illo,

Mater, te appello...^u

nonne ita⁴ credit filium locutum, ut experrecta etiam crederet? unde enim illa?

Age, adsta; mane;^x audi itera dum eademmet ista mihi: ⁵

num videtur minorem habere visis, quam vigilantes, fidem? XXVIII. 89. Quid loquar de insanis? qualis tandem fuit affinis tuus,^y Catule,⁶ Tuditanus?^z quisquam sanissimus tam certa putat, quæ videt, quam is putabat, quæ videbantur? quid ille, qui,

//////////

Gærenzii et ed. Ven. 1471. *videbantur quomodo viderentur* e conj. Davisii dederunt Schutz. et Orell.—2 Davis. *si uncis inclusit*.—3 Orell. de sententia Lambini delevit copulam. Conjecit Davis. *illa visa falsa putare ut erant, et somnia*; vel *illa visa putare, ut erant, esse somnia*. Mox, Davis. volebat *vigilantis*. Tum, *probantur* Mss. nonnulli et edd. ante Grut.—4 *Nonne illa* Mss. et edd. ante Ern. qui e conj. Davisii recepit *nonne ita*, ut legitur in ψ. Dein, *ut vere experrecta* Baz. Hervag. Lamb.—5 *Age, adsta... eadem et ista mihi* Mss. et edd. Hervag. Junt. et Lamb. *Adsta: mane: audi: iteradum eadem istæc mihi* Manut. et Orell. *Age, adsta... eademmet istæc mihi* Gærenz.

NOTÆ

^s *O pietas animi*] Est illud excerptum ex aliqua Ennii tragædia, forte ex Alcæone: quanquam non extat illud fragmentum inter collectanea Petri Scriverii.

^t *Quid? Iliona*] 'Maxima natarum Priami,' Virg. Æn. l. 1. Polymnestori Thraciæ regi matrimonio juncta.

^u *Mater, te appello*] Hecubam ab Iliona compellari male sensit Mauutius: nam Ilionam ipsam ab aliquo ejus filio evocari, liquet ex sequenti parte fragmenti, quam habet Pseudoporphyr. in Horat. Sat. II. 3. 'Mater, te appello, quæ curam somno suspensio levas, Neque te mei miseret: surge et sepeli gnatum.'

^x *Age, adsta; mane*] Hoc carmen

iterum repetitur, Tuscul. l. 1. Ex Iliona quoque tragædia excerptum.

^y *Affinis tuus*] Quo gradu Catulo affinis fuerit Tuditanus, obscurum est propter amplitudinem et Semproniarum gentis, ex qua Tuditanus, et Lutatius, ex qua Catulus.

^z *Tuditanus*] Ex gente Sempronia; avus Fulviæ, uxoris M. Antonii. Insaniæ specimen dedit cum patrimonium populo diripiendum sparsit, togamque velut tragicam vestem in foro trahens, maximo cum hominum risu conspectus est. Ejus tamen testamentum centumviri comprobaverunt, magisque, quid scriptum esset in tabulis, quam quis eas scripsisset, considerandum duxerunt.

Video, video^a te vivum, Ulysses,⁷ dum licet:
 nonne etiam bis exclamavit se videre, cum omnino non
 videret? Quid? apud Euripidem Hercules,^b cum ut Eu-
 rysthei filios,^c ita suos configebat sagittis; cum uxorem
 interimebat,^d cum conabatur etiam patrem;^e non perinde
 movebatur falsis, ut veris moveretur?⁸ Quid? ipse Alc-
 mæo tuus, qui negat cor sibi cum oculis consentire, nonne
 ibidem, incitato⁹ furore,

Unde hæc flamma oritur?

et illa deinceps,

Incede, incede;¹⁰ adsunt, adsunt: me, me expetunt.
 Quid, cum virginis fidem implorat?

Fer mi auxilium: pestem abige a me:

Flammiferam hanc vim, quæ me excruciat.

Cæruleæ, incinctæ^f igni,¹ incedunt:

Circumstant cum ardentibus tædis.

Num dubitas, quin sibi hæc videre videatur? itemque
 cetera:

Intendit crinitus Apollo

Arcum auratum, luna innixus.²

Diana facem jacet a læva.

90. Qui magis hæc crederet, si essent, quam credebat,

//////////

CAP. XXVIII. 6 ψ Catullus. Mox, U putet.—7 *Vive, Ulixes* e lib. III. de
 Orat. § 162. edidit Schütz. quem Gærenz. et Orell. secuti sunt. Mox, Mss.
 pauci et edd. vett. pleræque cum Schütz. Gærenz. et Orell. *se exclam.*—8 *Ut*
si veris mov. legend. vel moveretur delend. censebat Gærenz. Tum, in ψ legi-
 tur *Quid enim ipse.*—9 Davis. conj. *incitatus*, prob. Ern.—10 *Incende, incende*
 Hervag. Manut. Lamb. Verba *adsunt me* in U et ψ desunt.—1 *Cærulea in-*
cinctæ angui Gærenz. e conj. cum Schütz. et Orell. Dein, U ψ , Baz. Hervag.
 Manut. *incidunt.*—2 Ascens. Cam. et al. *innixus lunat*; unde *lunat innixus*
 dederunt Gærenz. et Schütz. *genu innixus* Lamb. *Luna, innixans* correxit

NOTÆ

^a *Video, video*] Ab Ajace Telamo-
 nio hæc efferri putat Lambinus: at
 fragmentum illud non extat inter
 collectanea fragmentorum Enniano-
 rum.

^b *Euripidem Hercules*] In tragædia
 quæ inscribitur Hercules Furens.

^c *Eurysthei filios*] Eurystheus Sthe-
 neli Mycenarum regis filius fuit; Ju-

nonis odio obsequens, Herculem, ora-
 culi jussu, sibi subditum, ad laborio-
 sissimas expeditiones misit.

^d *Uxorem interimebat*] Megaram,
 filiam Creontis.

^e *Etiam patrem*] Amphitryonem.

^f *Cæruleæ, incinctæ*] Scriverius le-
 git, *Cæruleo incinctæ angui incedunt.*

quia videbantur? Apparet enim jam cor cum oculis consentire. Omnia autem hæc proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil potest esse: inter visa vera et falsa, ad animi assensum, nihil interesse. Vos autem nihil agitis, cum falsa illa³ vel furiosorum vel somniantium, recordatione ipsorum, refellitis. Non enim id quæritur, qualis recordatio fieri soleat eorum qui experrecti sint, aut eorum qui furere destiterint;⁴ [p. 23.] sed qualis visio fuerit aut furentium aut somniantium, tum cum commovebantur. Sed abeo a sensibus.

91. Quid est, quod ratione percipi possit? Dialecticam inventam esse dicitis, veri et falsi quasi⁵ disceptatricem, et judicem. Cujus veri et falsi? et in qua re? In geometriane, quid sit verum vel falsum, dialecticus judicabit, an in literis, aut in musicis?⁶ At ea non novit. In philosophia igitur? Sol quantus sit, quid ad illum? quod sit summum bonum, quid habet, ut queat judicare? quid igitur judicabit? Quæ conjunctio, quæ disjunctio vera sit,⁷ quid ambigue dictum sit, quid sequatur quamque rem, quid repugnet? Si hæc, et horum similia, judicat, de se ipsa judicat: plus autem pollicebatur: nam hæc quidem judicare, ad ceteras res, quæ sunt in philosophia multæ atque magnæ, non est satis. 92. Sed quoniam tantum in ea arte ponitis,⁸ videte, ne contra vos tota nata sit: quæ primo progressu festive⁹ tradit elementa loquendi, et ambiguum intelligentiam, concludendique rationem: tum, paucis

Wakefield ad Lucret. III. 1013. Mox, *ψ fuces*, prob. Gærenzio.—3 Al. *illa falsa*.—4 *Sunt . . . destiterunt* Lamb. et Dav. *sint . . . destiterint* e conj. Davisii receperunt Ern. et edd. seqq. *sunt . . . destiterint* ceteri.—5 N et Hülsemann. quasi omittunt.—6 *An in musicis* Mss. nonnulli cum Davis. Hülsemann. Gærenz. Schutz. et Orell.—7 Gud. Dresd. *quid disjunctione verum sit*. In Ven. 1494. quoque legitur *quid*.—8 Dresd. *parte pon*. N *ponitis arte*: Manut. et Lamb. *in ea arte tantum*. Statim, vox *nata* suspecta erat Ernesto.—9 *Progressa ψ*, Dresd. et *festine* Mss. pauci et ed. Baz.

NOTÆ

³ *In musicis*] Musices inventor, si Plinio l. VII. credimus, Amphion, Jovis ex Antiopa filius; si Græcis, Dionysius; si Eusebio, Præp. Evang.

l. x. Zethus et Amphion fratres, qui Cadmi temporibus vixerunt; si Solino, Cretenses; si Polybio, Arcadam majores; si Diodoro, Mercurius.

additis, venit ad soritas, lubricum sane, et periculosum locum: quod tu modo dicebas esse vitiosum interrogandi genus. XXIX. Quid ergo? istius vitii num nostra culpa est? rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re¹⁰ statuere possimus, quatenus: nec hoc in acervo tritici solum, unde nomen est, sed nulla omnino in re minutatim interrogati: dives, pauper; clarus, obscurus sit; multa, pauca; magna, parva; longa, brevia; lata, angusta; quanto aut addito aut demto, certum respondeamus, non habemus. At vitiosi sunt soritæ. 93. Frangite¹ igitur eos, si potestis, ne molesti sint: erunt enim, nisi cavetis. Cautum est, inquit. Placet enim Chrysippo, cum gradatim interrogetur, verbi causa, tria, pauca sint, anne multa; aliquanto prius, quam ad multa perveniat,² quiescere, id est,³ quod ab iis dicitur, ἡσυχάζειν.^h Per me vel stertas licet, inquit Carneades, non modo quiescas. Sed quid proficit? sequitur enim, qui te ex somno excitet, et eodem modo interroget: quo in numero⁴ conticuisti, si ad eum numerum unum addidero, multane erunt? Progrediere⁵ rursus, quoad videbitur. Quid plura? hoc enim fateris: neque ultimum te paucorum, neque primum multorum respondere posse: cujus generis error ita manat, ut non videam, quo non possit accedere. 94. Nihil me lædit, inquit. Ego enim, ut agitator callidus,ⁱ prius quam ad

CAP. XXIX. 10 Duo Mss. Gærenzii ut nulla in re. Post quatenus Hülsemann. addit interrogandi signum. Tum, ne hoc edd. vett. nonnullæ. Pro solum edd. Ven. Crat. Ascens. et al. exhibent summum. Porro, sed ulla omnino in re Manut. Lamb. Dav. et Hülsemann. Denique, interroganti Mss. pauci et edd. pleræque ante Dav.—1 Angite U ψ et al. Agile al. Fugite correxit Guyet. Mox, caveatis Ven. 1494. Crat. Hervag. Manut. et Lamb.—2 E Ms. uno receperunt Gærenz. et Schutz. perveniat, ut volebat Ern. qui etiam conj. pervenias.—3 In Vratisl. est omittitur. Pro iis tres Mss. Gærenzii et edd. Hervag. Crat. Ascens. Junt. habent his; sic etiam dederunt Gærenz. et Schutz. qui mox e Dresd. receperunt proficitur: Hülsemann. e conj. Davisii proficis: Davis. etiam proposuit prosit.—4 Quod in numero Mss. nonnulli et edd. Hervag. Junt. Manut. Tum, conticuisti duo Mss.—5 ψ progredere: Gud. progrediero: edd. vett. progrediar. Mox, futeberis volebat Lamb.—

NOTÆ

^h ἡσυχάζειν] Quod est, in otio esse, quiescere.

ⁱ Agitator callidus] Alludit ad illud Lucilii, 'Sustineat currum, ut bonu'

finem veniam, equos sustinebo;⁶ eoque magis, si locus is, quo ferentur equi, præceps erit. Sic me, inquit, ante sustinebo,⁷ nec diutius captiose interroganti respondebo. Si habes, quod liqueat, neque respondes; superbis:⁸ si non habes, ne tu quidem percipis. Si, quia obscura, concedo: sed negas te usque ad obscura progredi. Illustribus igitur rebus insistis: si id tantummodo, ut taceas, nihil assequeris: quid enim ad illum qui te captare vult, utrum tacentem irretiat te, an loquentem? Sin autem usque ad novem, verbi gratia, sine dubitatione respondes⁹ pauca esse, in decimo insistis; etiam a certis et illustrioribus cohibes assensum. Hoc idem me in obscuris facere non sinis. Nihil igitur te contra soritas ars ista adjuvat; quæ¹⁰ nec augenti nec minuendi, quid aut primum sit aut postremum, docet. 95. Quid, quod eadem illa ars, quasi Penelope¹ telam^k retexens, tollit ad extremum superiora? utrum ea vestra, an nostra culpa est? Nempe fundamentum dialecticæ est, quicquid enuntietur (id autem appellatur² ἀξιωμα, quod est quasi effatum) aut verum esse, aut falsum. Quid igitur? hæc vera, an falsa sunt? [p. 24.] Si te mentiri dicis, idque verum dicis; mentiri, verum dicis.³

6 Davis. conj. *veniat, equos sustinebit*, et mox ex Eliens. dedit *ferrentur*.—7 *Sustineo* ψ, Cantab. Paris. 1. 2. et Mss. Gærenzii, item Junt. Gærenz. Schutz. et Orell. Dein, *respondeo* ψ, Cantab. Paris. 1. 5. Ms. Vict. Pall. Reg. Ven. 1471. Junt. Grut. Gærenz. Schutz. et Orell.—8 *Superbi* U et Pal. 1. *superbe* Baz. Manut. Lamb. *superbus* al. Mox, *perspicis* edd. pleræque ante Davis. *percipi* Paris. 5. Pro *percipis*. Si in Dresd. legitur *persipissi*; in duobus Mss. Gærenzii *percepisti*.—9 ψ et Junt. *respondeas*. Tum, U in *undecimo*. Paulo post, Schutz. et Orell. *illustribus*, ut voluerunt Lamb. et Gærenz.—10 Baz. et Hervag. *quod*. Dein, *nec augendi nec minuendi* Mss. et edd. ante Dav. qui cum edd. seqq. e conj. Lamb. dedit *nec augenti nec minuendi*. Brutus conj. *nec augendo nec minuendo*.—1 Lamb. et Grut. *Penelopæ*.—2 Mss. plerique et edd. Hervag. Junt. cum Gærenz. Schutz. et Orell. *appellant*.—3 Ven. 1494. Med. et al. *mentiris, verum dicis mentiri, verum dicis*: Hervag. *idque verum mentiris, verum dicis*: Schutz. e conj. dedit *idque verum dicis, mentiris, an verum dicis*: Gærenz. e Mss. nonnullis cum Orell. recepit *idque*

NOTÆ

sæpe agitator, equosque? quod carmen denno refert Tull. l. XIII. ad Attic. ep. 21. ubi retentionem illam aurigæ similem ait ἐροχῆ Carneadis. Locum consule.

^k *Penelope telam*] Locutio proverbialis, cui locum Homer. dedit, qui l. II. Odyss. fingit Penelopem, noctu, ut procos ludificaretur, retexere solitam quod interdum texuisset.

Hæc scilicet inexplicabilia esse dicitis: quod est odiosius, quam illa, quæ nos incomprehensa,⁴ et non percepta dicimus. xxx. Sed hæc omitto. Illud quæro, si ista explicari non possunt, nec eorum ullum iudicium invenitur, ut respondere possitis, verane an falsa sint; ubi est illa definitio, Effatum est⁵ id, quod aut verum aut falsum sit? Rebus sumtis, adjungam, ex his sequendas esse alias, alias improbandas, quæ sint in genere contrario. 96. Quo modo igitur hoc conclusum esse judicas? Si dicis, nunc lucere, et verum dicis; lucet igitur.⁶ Probatis certe genus, et rectissime conclusum dicitis. Itaque in docendo, eum primum concludendi modum traditis. Aut,⁷ quicquid igitur eodem modo concluditur, probabitis, aut ars ista nulla est. Vide⁸ ergo, hanc conclusionem probaturusne sis: Si dicis te mentiri, verumque dicis, mentiris: dicis autem te mentiri, verumque dicis: mentiris igitur.¹ Qui potes hanc non probare, cum probaveris ejusdem generis superiorem? Hæc Chrysippea sunt, ne ab ipso quidem dissoluta. Quid enim faceret huic conclusioni? Si lucet, lucet: lucet autem: lucet igitur. Cederet⁹ scilicet: ipsa enim ratio connexi, cum concesseris superius, cogit inferius concedere. Quid¹⁰ ergo hæc ab illa conclusione differt? Si mentiris, mentiris:

verum dicis, mentiris. Ern. voluit aut *mentiris* scribendum et delendum *verum dicis*, aut scribend. *mentiris an verum dicis.*—4 ψ , Paris. 2. 4. 5. Reg. Cantab. omnes Mss. Gærenzii, et edd. Ven. 1471. Baz. Hervag. Junt. item Gærenz. et Orell. *non comprehensa.*

CAP. xxx. 5 *Effectum esse* ψ : *effatum esse* Mss. nonnulli et edd. vett. cum Dav. Oliv. Hülsemann. Gærenz. Schntz. et Orell. Tum, ψ *falsum sit, rebus sumptis, adjungam? Ex his sequendas esse, alias improb.*—6 Manut. Lamb. Brutus, Ald. Oliv. et Hülsemann. *si dicis nunc lucere, et verum dicis, lucet; dicis autem lucere, et verum dicis, lucet igitur:* Gærenz. et Schntz. *Si dicis lucere, et verum dicis, lucet. Dicis autem nunc lucere, et verum dicis; lucet igitur.*—7 Gærenz. *Aut* nuncius inclusit. Schntz. delevit.—8 ψ , Pall. Baz. Hervag. Junt. *Video.*—9 Mss. nonnulli et edd. Hervag. Manut. *Crederet.*—10 *Pro Quid* Davis. malebat *Qui*, et pro *ergo* Gud. Baz. Hervag. et Crat. habent *igi-*

NOTÆ

¹ *Mentiris igitur*] Chrysippus apud Lucian. has captionum formas fræna vocat; quod iis os adversariorum tanquam fræno obstringeretur. Earum multiplex genus: Crocodilites,

Quintil. v. 10. Electra, Syr. Dialog. Script. Protagoricon, Gell. v. 10. Opertus, Utis, Ceratinæ, Quintil. i. de quibus omnibus Cresolius prolixè.

mentiris autem : mentiris igitur. Hoc negas¹ te posse nec approbare nec improbare. Qui igitur magis illud? 97. Si ars, si ratio, si via, si vis denique conclusionis valet; eadem est in utroque. Sed hoc extremum eorum est. Postulant, ut excipiantur hæc inexplicabilia. Tribunum aliquem^m censeo adeant:² a me istam exceptionem nunquam impetrabunt. Etenim cum ab Epicuro (qui totam dialecticam et contemnit et irridet) non impetrent, ut verum esse concedat, quod ita effabimur, Aut vivet cras Hermachus,ⁿ aut non vivet (cum dialectici sic statuunt, omne, quod ita disjunctum sit, quasi, 'aut etiam, aut non,' non modo verum esse, sed etiam necessarium); vide, quam sit catus³ is, quem isti tardum putant. Si enim, inquit, alterutrum concessero, necessarium esse necesse erit, cras Hermachum aut vivere aut non vivere : nulla autem est in natura rerum talis necessitas. Cum hoc igitur dialectici pugnent,⁴ id est, Antiochus, et Stoici; totam enim evertit dialecticam : nam si e contrariis disjunctio, (contraria autem ea dico, cum alterum ait,⁵ alterum negat) si talis disjunctio falsa potest esse, nulla vera est. 98. Mecum vero quid habent litium, qui ipsorum disciplinam sequor? Cum aliquid hujusmodi inciderat,⁶ sic ludere Carneades solebat : Si recte conclusi,⁷ teneo : sin vitiose, minam Diogenes^o reddet : ab eo enim

~~~~~
tur. Tum, hoc Baz. Hervag. Junt.—1 *ψ Non negas.*—2 *Videant N, ψ, Pal. 2. Junt. Gronov. 1692. Oliv. Gærenz. Schütz. et Orell.*—3 *Cautus omnes Mss. et edd. præter Dav. Ern. et Hülsemann. qui e conj. Lambini receperunt cautus. Pro is in U legitur iis. Verba enim inquit alterutrum absunt a quatuor Mss. Gærenzii et Vienn.—4 ψ pugnant.*—5 *Edd. vett. aiat. Dein, æget Mss. plerique et edd. vett.*—6 *Dresd. incidebat. Pro ludere tres Mss. Gærenzii et edd. Baz. Hervag. exhibent concludere.*—7 *Mss. nonnulli et edd. vett. pleræque cum Grut. conclusit. Ante teneo Davis. te addi voluit. Tum, U Dio-*

NOTÆ

^m *Tribunum aliquem*] Dictum jam supra de joco illo, qui ex eo profectus est, quod tribunorum esset aut reprobare aut approbare quicquid in re publica fieret.

ⁿ *Vivet cras Hermachus*] Nomen Hermachi sumitur hic pro exemplo; sic a philosophis recentioribus quic-

quid de homine universim dicitur, in Petro exemplum statui solet.

^o *Minam Diogenes*] Mina singulariter apud Græcos erat, quod apud Latinos libra, et pondo. Centum drachmas continebat, seu centum denarios, quod Minerval fuit docentibus dialecticam. Sensus igitur hu-

Stoico dialecticam⁸ didicerat: hæc autem merces erat dialecticorum. Sequor igitur eas vias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quomodo judicem,⁹ Si lucet, lucet, verum esse, ob eam causam, quod ita didici, omne, quod ipsum ex se connexum sit, verum esse: non judicem, Si mentiris, mentiris, eodem modo esse connexum. Aut igitur hoc et illud; aut nisi hoc, ne illud quidem judicabo.

XXXI. Sed, ut omnes istos aculeos, et totum¹⁰ tortuosum genus disputandi relinquamus, ostendamusque, qui simus: jam, explicata tota Carneadis sententia, Antiochia¹ ista corrueat universa. Nec vero quicquam ita dicam, ut quisquam id fingi suspicetur. [p. 25.] A Clitomacho sumam, qui usque ad senectutem cum Carneade fuit, homo et acutus, ut Pœnus,^p et valde studiosus ac diligens: et quatuor² ejus libri sunt de sustinendis assensionibus: hæc autem, quæ jam dicam, sunt sumta de primo. 99. Duo placet esse Carneadi genera visorum:³ in uno hanc divisionem, Alia visa esse, quæ percipi possint, alia quæ⁴ non possint: in altero autem, Alia visa esse probabilia, alia non probabilia. Itaque, quæ contra sensus, contraque perspicuitatem dicantur, ea pertinere ad superiorem divisionem: contra posteriorem nihil dici oportere. Quare ita placere, tale visum nullum esse, ut perceptio consequeretur;⁵ ut autem probatio, multa. Etenim contra naturam esset, si probabile nihil esset: et sequitur omnis vitæ ea, quam tu,

geni: ψ Diogenis. Porro, reddat Manut. et Oliv.—8 *Dialectica* e Gud. dederunt Gærenz. Schutz. et Orell. Mox, *Sequar* U ψ et al. ac etiam edd. pleræque ante Grut.—9 Davis. legi jubet *quomodo cum jud.*

CAP. XXXI. 10 Lamb. conj. *et hoc totum*.—1 *Antiochi* Paris. 4. et al. *Antiochie* Gud. Vienn. Dresd. *Antiochea* Reg. et Hülsemann.—2 Davis. conj. *diligens etiam. Quatuor*. Mox, Lamb. *sumpta sunt*.—3 Manut. et Lamb. *visorum genera*.—4 Post quæ Mss. nonnulli et ed. Vict. cum Dav. addunt *percipi*.

NOTÆ

jus loci est: Si vitiose conclusi, reddat mihi Diogenes pecuniam quam illi, ut doceret dialecticam, persolveram. Diogenes Babylonius fuit, ut opinor, nam et Stoicus fuit et suppar

Carneadi. Floruit ille Olymp. 159. hic 162.

P *Ut Pœnus*] Erat videlicet Clitomachus Carthaginensis, ut supra dictum.

Luculle, commemorabas, eversio.⁶ Itaque et sensibus probanda multa sunt: teneatur modo illud, non inesse in his quicquam tale, quale non etiam falsum, nihil ab eo differens, esse possit. Sic, quicquid acciderit specie probabile, si nihil se offeret, quod sit probabilitati illi contrarium, utetur eo sapiens: ac sic omnis ratio vitæ gubernabitur. Etenim is quoque, qui a vobis⁷ sapiens inducitur, multas equitur probabilia, non comprehensa, neque percepta, neque assensa, sed similia veri; quæ nisi probet, omnis vita tollatur. 100. Quid enim? conscendens navem sapiens, num comprehensum⁸ animo habet atque perceptum, se ex sententia navigaturum? qui potest? Sed si jam ex hoc loco profisciscatur Puteolos stadia triginta, probo navigio, bono gubernatore, hac tranquillitate;⁹ probabile videatur, se illuc venturum esse salvum. Hujusmodi igitur visis consilia capiet et agendi, et non agendi: faciliorque erit, ut albam esse nivem probet, quam erat Anaxagoras, qui id non modo ita esse negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, unde illa concreta¹⁰ esset, albam ipsam esse, ne videri quidem. Et quæcumque res eum sic attinget, ut sit visum illud probabile, neque ulla re impeditum, movebitur. Non enim est e saxo sculptus,¹ aut e robore² dolatus:³ habet corpus; habet animum: movetur mente; movetur sensibus; ut ei multa vera⁴ videantur; 101. neque tamen habere⁵ insignem illam et propriam percipiendi notam: eoque sapientem non assen-

—5 Hervag. *sequeretur*, ut voluerunt Lamb. et Ern.—6 Edd. nonnullæ copulam omittunt. Mox, in Dresd. Paris. 4. et Ms. Vict. legitur *eversionem*; unde Davis. legi jubet *contra nat. esse . . . nihil esset, et sequi omnis vitæ eam, quam . . . eversionem*.—7 Ms. Ursini, Paris. 5. et Ven. 1471. *a nobis*.—8 *ψ non compr.*—9 *ψ*, Dresd. Hervag. Junt. et al. *ac tranq.* Tum, *ei videatur* Lamb.—10 *Congregata* Mss. et edd. ante Steph. qui cum edd. seqq. e conj. Mannitii dedit *concreta*: Camerarius conj. *congelata*.—1 Crat. et Hervag. *sculptus*. Dein, *aut e bore dolatus* Mss. plerique et edd. vett.—2 Mss. Gærenzii et edd. Baz. Hervag. Junt. Gærenz. et Orell. *vera multa*.—3 Lamb. conj. *habet*.—

NOTÆ

¹ *E robore*] Genus est quercus durissimum. quabilem ex aspera reddere. Olim ‘dolitus’ pro dolatus dicebatur.

² *Dolatus*] Dolare est materiam æ-

tiri,⁴ quia possit ejusdemmodi existere falsum aliquod, ejusmodi hoc verum. Neque nos contra sensus aliter dicimus, ac Stoici, qui multa falsa esse dicunt, longeque aliter se habere, ac sensibus videantur. XXXII. Hoc autem si ita sit, ut unum modo sensibus falsum⁵ videatur; præsto est, qui neget, rem ullam percipi posse sensibus. Ita, nobis tacentibus, ex uno Epicuri capite, altero vestro, perceptio et comprehensio tollitur. Quod est caput Epicuri? Si ullum sensibus⁶ visum falsum est, nihil percipi potest. Quod vestrum? Sunt falsa sensus visa. Quid sequitur? Ut taceam, conclusio ipsa loquitur,⁷ Nihil posse percipi.^{*} Non concedo, inquit, Epicuro. Certa igitur cum illo, qui a te totus diversus est: noli mecum, qui hoc quidem certe, falsi esse aliquid in sensibus, tibi assentior. 102. Quamquam nihil mihi tam mirum videtur, quam ista dici, ab Antiocho quidem maxime, cui erant,⁸ quæ paulo ante dixi, notissima. Licet enim hæc quivis arbitrato suo reprehendat, quod negemus rem ullam percipi posse; certe levior reprehensio⁹ est. Quod tamen dicimus esse quædam probabilia, non videtur hoc satis esse vobis. Ne sit.^y Illa¹⁰ certe debemus effugere, quæ a te vel maxime agitata sunt. Nihil igitur cernis? nihil audis? nihil tibi est perspicuum? Explicavi paulo ante, Clitomacho auctore, quo modo ista Carneades diceret. [p. 26.] Accipe, quemadmodum eadem

^{*} *Ex uno Epicuri principio, et ex altero Stoicorum, quæ vestra secta est, principium concluditur nullam esse perceptionem et comprehensionem. Quodnam est principium Epicuri? Hoc, Si ullum sensibus visum falsum est, nihil percipi potest. Quodnam est Stoicorum, et vestrum principium? Hoc, Sunt falsa sensus visa. Quid ex his duobus principiis sequitur? Quamvis taceam, conclusio ipsa loquitur, Nihil posse percipi.*

^y *Esto, per me licet, hoc non sit satis.*

//////////

4 Davis. conj. *eoque sapiens non assentitur, vel eoque sapientis est non assentiri.*

CAP. XXXII. 5 Duo Mss. Gærenzii, Ven. 1494. Baz. omittunt *falsum*; unde Gærenz. conjecit legend. *ut unum sensibus modo videatur*.—6 Novem Mss. et edd. Ven. 1471. Baz. cum Gærenz. Schntz. et Orell. *sensus*. Verbum *potest* omittunt quinque Mss. Baz. et Gærenz.—7 *ψ loquatur*.—8 *Post erant* Gud. Reg. Cantab. Paris. 5. Ven. 1471. Baz. et Dav. addunt *ea*.—9 *N et Pal. 2. responsio: U apprehensio: Gnd. comprehensio*.—10 *ψ et Paris. 5. ne sic illa: Baz. Hervag. Junt. nec sic illu: Davis. correxit ne sic, aut vel sic*

dicantur¹ a Clitomacho, in eo libro, quem ad C. Lucilium² scripsit poëtam, cum scripsisset iisdem de rebus ad L. Censorinum,³ eum, qui consul cum M' Manilio⁴ fuit. Scripsit igitur his fere⁵ verbis: sunt enim mihi nota, propterea quod earum ipsarum rerum, de quibus agimus, prima institutio, et quasi disciplina illo libro continetur; sed scriptum est ita: 103. 'Academicis placere, esse rerum ejusmodi dissimilitudines,⁶ ut aliæ probabiles videantur, aliæ contra; id autem non esse satis, cur alia percipi posse⁷ dicas, alia non posse; propterea quod multa falsa probabilia sint; nihil autem falsi perceptum et cognitum possit esse.' Itaque, ait, vehementer errare eos, qui dicant, ab Academia sensus eripi, a quibus nunquam⁸ dictum sit, aut colorem aut saporem aut sonum nullum esse; illud sit disputatum, non inesse in his propriam, quæ nusquam alibi esset, veri et certi notam. 104. Quæ cum exposuisset, adjungit,⁹ dupliciter dici assensus sustinere sapientem: uno modo, cum hoc intelligatur, omnino eum rei nulli assentiri; altero, cum se a respondendo, ut aut⁷ approbet quid aut improbet, sustineat, ut neque neget aliquid, neque aiat. Id

illa.—1 Edd. vett. cum Grut. *ea dicantur.*—2 In duobus Mss. Gærenzii *fere* omittitur.—3 Edd. vett. plures *similitudines.*—4 Al. *posse percipi.*—5 Baz. Hervag. Junt. *nonnunquam.*—6 A duobus Mss. abest *adjungit.*—7 In Pal. 2. et tribus Mss. Gærenzii omittitur *ut aut.* Desunt *aut improbet* in Paris. 5. et *quid aut improbet* in Cantab. Exhibent edd. vett. pleræque *ut aut appr., aut impr. quid.* Schutzius de sententia Gruteri delevit verba *ut aut approbet*

NOTÆ

¹ *Ad C. Lucilium*] Poëtam celebrem, patria Arunianum; aliqui tamen Canusinum fecere. Natus est quo tempore Romani Carthaginem deditione occuparunt. Ejus soror avia fuit Pompeii Magni. Porphy. apud Horat. Eo genere satiræ, quo cives Romani nominatim ac palam carperentur, ultimus usus est. Lex enim a populo Romano rogata est, (quod et Athenienses prius fecerant rogante Alcibiade) ne quenquam nominatim carpere versibus liceret;

unde inductum genus aliud satiræ, quo Varro in Menippeis, et Petronius usi sunt.

² *Ad L. Censorinum*] E gente Marcia, qui mox censor fuit. Celebris est ejus consulatus, et obsidione Carthaginis, de qua passim auctores, et Indis sæcularibus Romæ quantum factis. Censorin. de Die Natali, l. II.

⁴ *Cum M' Manilio*] Manilios nonnulli cum Manliis perperam confundunt. Utraque gens consularis, sed Manliorum longe nobilior.

cum ita sit, alterum placere, ut nunquam assentiatur; alterum tenere, ut sequens probabilitatem, ubicumque hæc aut occurrat, aut deficiat, aut Etiam, aut Non, respondere possit: nec, ut placeat⁸ eum, qui de omnibus rebus contineat se ab assentiendo, moveri tamen, et agere aliquid, reliquit⁹ ejusmodi visa, quibus ad actionem excitemur: item ea, quæ interrogati in utramque partem respondere possimus,¹⁰ sequentes tantummodo quod ita visum sit, dum sine assensu: neque tamen¹ omnia ejusmodi visa approbari, sed ea quæ nulla re impediuntur. 105. Hæc si vobis non probamus, sint falsa sane: invidiosa certe non sunt. Non enim lucem eripimus: sed ea, quæ vos percipi comprehendique, eadem nos, si modo probabilia sint, videri dicimus.

XXXIII. Sic igitur inducto et constituto probabili,² et eo quidem expedito, soluto, libero, nulla re implicato, vides profecto, Luculle, jacere jam illud tuum perspicuitatis patrociniū. Iisdem enim hic sapiens, de quo loquor,³ oculis, quibus iste vester cælum, terram, mare intuebitur; iisdem sensibus reliqua, quæ sub quemque sensum cadunt,⁴ sentiet. Mare illud, quod nunc, Favonio nascente,^x purpureum videtur, idem huic nostro videbitur; nec tamen assentietur; quia nobismetipsis modo cœruleum videbatur, mane flavum;^{5y} quodque nunc, quia a sole collucet, al-

////////

quid, aut impr. quæ Dav. Gørenz. et Orell. nuncis includunt.—8 *Nam cum placeat* Lamb. *Hic ut placeat*, Hülsemann. e conj. Manntii: *Et cum placeat* volebat Davis.—9 *Ald. relinquit*: Davis. conj. *relinqui*. Tum, *U hujusmodi*.—10 Mss. pauci et edd. Hervag. Junt. Lamb. Oliv. *possumus*.—1 *Duo* Mss. Gørenzii *nequeant tum*: Paris. 2. 4. 5. Reg. Cantab. et Ven. 1471. *nequeant tamen*. Dein, *visa approbat* e Ms. recepit Mannt.

CAP. XXXIII. 2 *U* ψ, duo Pall. Mss. Gørenzii et edd. vet. nonnullæ *inducta et constituta probabilia*.—3 *Loquimur* Vratisl. *loquitur* Gnd. Pro *vester* ψ et omnes Mss. Gørenzii habent *videtur*.—4 *Cadent* e duobus Mss. *dederrunt* Gørenz. Schutz. et Orell. Mox, pro *quod* Manut. Steph. et Lamb. exhibent *quidem*.—5 Reg. Paris. 1. 2. 5. Cantab. nonnulli Mss. Lambiniani, quatuor Mss. Gørenzii, et Ven. 1471. *atrum*: Paris. 4. et Ms. Vict. *acrum*.

NOTÆ

^x *Favonio nascente*] Latinis Favonius, Græcis Zephyrus, quasi ζephyρός, vitam ferens. Ventus flans ab oc-

casu æquinoctiali.

^y *Mane flavum*] Commodius alii *raurum*. Color est medius inter flavum

bescit, et vibrat, dissimileque est proximo ei continenti: ⁶ ut, etiam si possis rationem reddere, cur id eveniat, tamen non possis id verum esse, quod videbatur oculis, ⁷ defendere. 106. Unde memoria, si nihil percipimus? ⁸ (sic enim quærebas) quod meminisse visa, nisi comprehensa, non possumus. Quid? Polyænus, ² qui magnus mathematicus fuisse dicitur, is, posteaquam, Epicuro assentiens, totam geometriam esse falsam ⁹ credidit, num illa etiam, quæ sciebat, oblitus est? Atqui, falsum quod est, id ¹⁰ percipi non potest, ut vobismetipsis placet. Si igitur memoria perceptarum comprehensarumque rerum est, omnia, quæ quisque meminit, habet ea comprehensa, atque percepta. Falsi autem comprehendendi nihil potest: et omnia meminit Scyron ³ Epicuri dogmata: vera igitur illa sunt nunc ⁴ omnia. [p. 27.] Hoc per me licet: sed tibi aut concedendum est ² ita esse, quod minime vis; aut memoriam mihi remittas, oportet, et facile ³ esse ei locum, etiam si comprehensio perceptioque nulla sit. 107. Quid fiet artibus? ⁴ quibus? iisne, quæ ipsæ fatentur conjectura se plus uti, quam scientia; an his, ⁵ quæ tantum id, quod videtur, sequuntur, nec habent istam artem vestram, qua vera et falsa dijudicent? ⁶

Nonius legit *mane ravum*, quod dederunt Lamb. Dav. Gærenz. Schutz. et Orell. Tum, *qua a sole* e tribus Mss. receperunt Gærenz. Schutz. et Orell. Coniciebat Davis. *quaque nunc a sole*.—6 Lamb. edidit *prox. et cont.* probb. Dav. et Ern.—7 In ψ deest *oculis*.—8 *Percepimus* ψ et Baz. H. l. sic distinguunt Gud. Vratisl. Ven. 1494. Baz. Gærenz. Schutz. et Orell. *si nihil percipimus? Sic enim quærebas? Quid? meminisse*.—9 Al. *falsam esse*.—10 Baz. et Hervag. *falsum quidem id*. Mox, *nobismetipsis* Mss. nonnulli et edd. vett.—1 Davis. *nunc illa sunt*.—2 Mss. pauci et edd. vett. nonnullæ *est* omittunt.—3 *Pro facile* Mss. Ursini et Mauntii habent *facias*, probb. Davisio, qui conjecit scribendum *fateare*. In Reg. Cantab. Paris. 4. 5. Ms. Viet. et Ven. 1471. legitur *facere*: Hervag. *facilem*.—4 Post *artibus* ψ addit *his*.—5 Al. *iis*.—6 Reg. Gud. Paris. 5. Baz. Hervag. *quæ . . . dijudicet*: Paris. 2. *qua . . . dijudicet*. Mox, *limina* Paris. 5. *vincula* vel *munimina* conj. Davis. *columina* vole-

NOTÆ

et cæsium, sive ex fulvo in nigrum desinens. Festus. Horat. Od. iii. 27. 'Aut ab agro Rava decurrens lupa Lannvino.'

² *Polyænus*] Meminit quidem Suidas duplicis Polyæni, sed utriusque a

nostro diversi. Hic discipulus fuit Epicuri, cujus et in testamento locum habet.

³ *Meminit Scyron*] Epicureus nobilis, ætate Ciceronis: cujus mentio iterum est lib. ii. de Fin.

Sed illa sunt lumina duo, quæ maxime causam istam continent. Primum enim negatis fieri posse, ut quisquam nulli rei assentiatur. At id quidem perspicuum est: cum Panætius (princeps prope, meo quidem iudicio, Stoicorum) ea de re dubitare se dicat, quam omnes, præter cum, Stoici certissimam putant, vera esse haruspicum⁷ auspicia, oracula, somnia, vaticinationes; seque ab assensu sustineat. Quod is⁸ potest facere de iis rebus, quas illi, a quibus ipse didicit, certas habuerint; cur id sapiens de reliquis rebus⁹ facere non possit? An est aliquid, quod positum¹⁰ vel improbare vel approbare possit, dubitare non possit? An tu in soritis poteris hoc,¹ cum voles; ille in reliquis rebus non poterit eodem modo insistere,² præsertim cum possit sine assensione ipsam verisimilitudinem non impeditam sequi? 108. Alterum est, quod negatis actionem ullius rei posse in eo esse, qui nullam rem assensu suo comprobet. Primum enim videri oportet, in quo sit etiam³ assensus: dicunt enim Stoici, sensus ipsos assensus esse; quos quoniam appetitio consequatur, actionem sequi: tolli autem omnia, si visa tollantur. XXXIV. Hac de re in utramque partem et dicta sunt et scripta multa;⁴ sed brevi res potest tota confici. Ego enim etsi maximam actionem puto, repugnare visis, obsistere opinionibus, assensus lubricos sustinere, credoque Clitomacho ita scribenti, Herculi⁵ quendam laborem exantlatum a Carneade, quod, ut feram et immanem belluam, sic ex animis nostris assensionem, id est, opinionem et temeritatem, extraxisset:

//////////

bat Ric. Bentleius.—7 *Haruspiciam* e conj. Ernesti receperunt Gærenz. Schutz. et Orell. Conjecit Faber *haruspicia*.—8 *Quod si is* Paris. Hervag. Dav. Gærenz. Schutz. et Orell. Post *facere* Mss. pauci et edd. Baz. Manut. addunt *ut*, quod Gærenz. Schutz. et Orell. in *vel* mutaverunt. Dein, al. *de his rebus*.—9 Gærenz. e conj. cum Schutz. delevit *rebus*.—10 Gud. Dresd. Vratisl. Ven. 1494. *quo posito*: unde Gærenz. conj. *an est, quo posito aliquid*. Statim, *approbare possis* conjecit Gayetus. Tum, *dubitari* Mss. pauci, edd. Baz. Junt. Manut. Grut. *improbari . . . approbari, dubitari* Hervag. et Lamb. Conjecit Davis. *vel improbare, vel approbare possit, dubitare non possit*.—1 Hervag. et Lamb. *hoc* omittunt.—2 Pal. 1. *eodem studio ins*.—3 *Etiam* Ernesto suspectum est.

CAP. XXXIV. 4 Mss. plerique et edd. ante Davis. *nulla, vide superiora*.—5 Hervag. *Herculis*. Tum, *exantlatum* Mss. nonnulli et ed. Junt. cum Manut. Dav. Gærenz. Schutz. et Orell. *exaridatum* Dresd. et Vratisl. *exanthe-*

tamen, ut ea pars defensionis relinquatur, quid impedit actionem ejus, qui probabilia sequitur, nulla re impedi-
ente? 109. Hoc, inquit, ipsum impedit,⁶ quod statuet,
ne id quidem, quod probet, posse percipi. Jam istuc⁷ te
quoque impedit, in navigando, et in conserendo, in uxore
ducenda, in liberis procreandis, plurimisque in rebus, in
quibus nihil sequere, præter probabile.

Et tamen illud usitatum, et sæpe repudiatum refers, non
ut Antipater, sed, ut ais, pressius. Nam Antipatrum re-
prehensum,⁸ quod diceret, consentaneum esse ei, qui affir-
maret nihil posse comprehendere, id ipsum saltem dicere
posse comprehendere: quod ipsi Antiocho pingue videba-
tur,^b et sibi ipsum⁹ contrarium. Non enim potest conve-
nienter dici, nihil comprehendere posse, si quicquam com-
prehendi¹⁰ posse dicatur. Illo modo potius putat urgen-
dum fuisse Carneadem: cum sapientis nullum decretum
esse possit, nisi comprehensum, perceptum, cognitum; ut
hoc ipsum decretum, quod sapientis esset, nihil posse per-
cipi, fateretur esse perceptum: proinde quasi sapiens nul-
lum aliud decretum habeat, et sine decretis vitam agere
possit.¹ 110. Sed ut illa habet probabilia, non percepta,
sic hoc ipsum, nihil posse percipi. Nam si in hoc haberet
cognitionis notam, eadem uteretur in ceteris: quam quo-
niam non habet, utitur probabilibus.² Itaque non metuit,
ne confundere omnia videatur, et incerta reddere. Non

latum Pal. 1.—6 Ven. 1494. *quid impedit . . . Hoc ipsum inquit imp.*—7 *Nam istuc Hervag. Jam istud Gørenz. et Schutz. Tum, imp. in navig., in conser. Manut. Steph. Lamb. Schutz. et Orell. imp. et in navig. et in cons. Mss. pauci et edd. Baz. Hervag. cum Gørenz.*—8 Paris. 2. et al. *responsum.*—9 Mss. pauci et edd. vett. omittunt *ipsum.* Ed. Gothofr. *sibi ipsi exhibet.*—10 *Si quicquid compr. Vratisl. si id ipsum compr. Manut. si ipsum compr. Junt. Lamb. et al. si id vel hoc ipsum compr. conjecit Ern.*—1 *Et sine decr. vitam agere non possit* ψ et edd. vett. *nec sine decr. vitam agere possit* conj. Lamb. Dein, *Sed ut ille habet* Mss. nonnulli et Ven. 1494. cum Gørenz. Schutz. et Orell. *Sed ut alia habet* correxit Davis.—2 Ms. Gørenzii, Ven. 1494. et

NOTÆ

^b *Pingue videbatur*] Deductum vi- nisi forte dicas adagium ipsum inde-
detur ab adagio, 'pingui Minerva:' deductum.

enim, quemadmodum, si quæsitum ex eo sit, stellarum numerus par an impar sit; item,³ si de officio, multisque aliis de rebus, in quibus versatus⁴ exercitatusque sit, nescire se dicat. [p. 28.] In incertis enim nihil est probabile:⁵ in quibus autem est, in his non deerit sapienti, nec quid faciat, nec quid respondeat.⁶

111. Ne illam quidem prætermisisti, Luculle, reprehensionem Antiochi (nec mirum: in primis enim est nobilis) qua solebat dicere Antiochus Philonem maxime perturbatum:⁷ cum enim sumeretur unum, esse quædam falsa visa; alterum, nihil ea differre a veris; non attendere, superius illud ea re⁸ a se esse concessum, quod videretur esse quædam in visis differentia; eam tolli altero, quo neget⁹ visa a falsis vera differre: nihil tam repugnare. Id ita esset, si nos verum omnino tolleremus. Non facimus: nam tam vera quam falsa cernimus: sed probandi species est:¹⁰ percipiendi signum nullum habemus.

xxxv. 112. Ac¹ mihi videor nimis etiam nunc agere jejune. Cum sit enim campus, in quo possit exultare² oratio, cur eam in tantas angustias,³ et in Stoicorum dumeta compellimus? Si enim mihi cum Peripatetico res esset, qui id⁴ percipi posse diceret, quod impressum esset e vero; neque adhiberet illam magnam accessionem, quo modo imprimi non posset a falso; cum simplici homine simpliciter agerem; nec magnopere contenderem; atque etiam, si, cum ego nihil dicerem posse comprehendere, diceret ille,

Baz. *probabili*.—3 Crat. Hervag. et al. *idem*.—4 Mss. nonnulli et edd. *vet.* *versatur*. Tum, *ψ exercitatus, nescire se dicat*. In duobus Mss. et Ven. 1494. *sit* omittitur.—5 Ven. 1494. Baz. et Hervag. *nihil esse prob.* Verbum *est* auctoritate trium Mstorum delevit Gærenz.—6 Baz. Hervag. Manut. *neque quid fac.*, *neque quid resp.* *ψ nec quis faciat, nec quid resp.* Lamb. *neque quod fac.*, *neque quod resp.*—7 Baz. et Hervag. *conturbatum*.—8 Omittunt *ea re ψ* et Pal. 2. Voces *a se* non leguntur in Paris. 1. 2. 5. Reg. Cantab. Ven. 1471. et Baz. Conjecit Davis. *superius illud a se conc.* Volebat Gærenz. *superius illud ea re a sese conc.*—9 Baz. et Junt. *quod neget*. Dein, Lamb. *a falsis visa vera*.—10 Unus Ms. caret *est, prob.* Gærenzio.

CAP. XXXV. 1 Baz. et Hervag. *At*.—2 *Exultare possit* quatuor Mss. et ed. Junt. cum Gærenz. Schntz. et Orell.—3 *Al. tantas in ang.* Præpositionem ante *Stoicorum* omittunt Mss. et ed. Junt. cum Gærenz. et Orell.—4 In Gud. et Dresd. deest *id*. Unus Ms. et Ven. 1494. exhibent *quid perc.* N *quid id perc.* Mov. a vero Hervag. Cam. Lamb. prob. Rath. Tum, *ψ adhereret* . . .

sapientem interdum opinari; non repugnarem; præsertim ne Carneade⁵ quidem huic loco valde repugnante: nunc quid facere possum? 113. Quæro enim, quid sit, quod comprehendi possit. Respondet mihi non Aristoteles, aut Theophrastus, ne Xenocrates quidem, aut Polemo; sed mihi minor^c est; tale verum,⁶ quale falsum esse non possit. Nihil ejusmodi invenio. Itaque⁷ incognito nimirum assentiar, id est, opinabor. Hoc mihi et Peripatetici, et vetus Academia concedit: vos negatis, Antiochus in primis; qui me valde movet; vel quod amavi hominem, sicut ille me; vel quod ita judico,⁸ politissimum et acutissimum omnium nostræ memoriæ philosophorum.⁹ A quo primum quæro, quo tandem modo sit ejus Academiæ, cujus esse se profiteatur? Ut omittam alia, hæc duo, de quibus agitur, quis unquam dixit aut veteris Academiæ, aut Peripateticorum? vel id solum percipi posse, quod esset verum tale, quale falsum esse non posset: vel sapientem nihil opinari? Certe nemo. Horum neutrum ante Zenonem magnopere defensum est. Ego tamen utrumque verum puto: nec dico temporis causa; sed ita¹⁰ plane probo. XXXVI. 114. Illud ferre non¹ possum. Tu, cum me incognito assentiri vetes, idque turpissimum esse dicas, et plenissimum temeritatis; tantum² tibi arroges, ut exponas disciplinam sapientiæ, naturam rerum omnium evolvas, mores fingas, fines bonorum malorumque constituas, officia describas, quam vitam³ ingrediar, definias; idemque etiam disputandi et

quæ modo.—5 ψ nec a Carneade.—6 Unus Ms. sed qui minor et jam tale verum; unde Gærenz. Schutz. et Orell. dederunt sed qui minor etiam; tale verum: Davis. e duobus Mss. sed qui minor est: tale verum: Mannt. Lamb. et Orell. sed nihilo minor: quod est tale verum: edd. vet. pancæ cum Hülsemann. sed nihil minor: esse tale verum: Turnebus corr. sed mihi minores; tale verum.—7 Pro Itaque U habet Atque. Pro incognito nimirum Mss. nonnulli, Hervag. Junt. Mannt. Grut. et al. exhibent in cognitione nimirum: Mss. pauci et ed. Baz. in cognitione mirum.—8 Davis. conj. vel quod illum jud.—9 Gud. Ven. 1491. et Ascens. nostræ mem. philos. omnium.—10 Davis. volebat sed ista. Loco probo Hervag. habet puto.

CAP. XXXVI. 1 In U deest non.—2 Davis. malebat tamen.—3 Durand.

NOTÆ

^c Sed mihi minor [sed nihilo minor] et Theophrasto nihilo minor. Ursin. Zeno Stoicorum princeps, Aristotele

intelligendi iudicium dicas te et artificium traditurum: perficies, ut ego, ista innumerabilia complectens, nusquam labar? nihil opiner? quæ tandem ea est disciplina, ad quam me deducas, si ab hac abstraxeris? Vereor, ne subarroganter facias, si dixeris tuam. Atqui ita dicas, necesse est. Neque vero tu solus, sed me⁴ ad suam quisque rapiet. 115. Age, restituro Peripateticis, qui sibi cum oratoribus cognationem esse, qui claros viros,^d a se instructos, dicant,⁵ rempublicam sæpe rexisse: sustinero Epicurcos, tot meos familiares, tam bonos, tam inter se amantes^e viros: Diodoto⁶ quid faciam Stoico, quem a puero audiui? [*p.* 29.] qui mecum vivit tot annos; qui habitat apud me; quem et admiror et diligo; qui ista Antiochea⁷ contemnit. Nostra, inquires, sola vera sunt. Certe sola, si vera: plura enim vera discrepantia esse non possunt. Utrum igitur nos impudentes,⁸ qui labi nolumus; an illi arrogantes, qui sibi persuaserint, scire se solos omnia? Non me quidem, inquit,⁹ sed sapientem dico scire. Optime: nempe ista scire, quæ sunt in tua disciplina. Hoc primum quale est, a non sapiente explicari sapientiam?¹⁰ Sed discedamus a nobismetipsis: de sapiente loquamur; de quo (ut sæpe jam dixi) omnis hæc quæstio est.

116. In tres igitur partes^f et a plerisque et a nobismet-

////////

proposuit *viam* legend. Pro *idemque* Paris. 2. 4. 5. Reg. Cantab. Ven. 1471. Baz. et Dav. dant *atque*.—4 Tres Mss. Gærenzii, Ven. 1494. Baz. Gærenz. Schntz. et Orell. *me* omittunt.—5 Lamb. *dicunt*.—6 U, Hervag. Lamb. et al. *Diodoro*.—7 Baz. Manut. Lamb. et Orell. *Antiochia*.—8 Paris. 4. et Lamb. *imprudentes*.—9 In U non legitur *inquit*.—10 Nonnullæ edd. vett. *explicari*

NOTÆ

^d *Claros viros*] Scripserat Nican-
der Alexandrinus librum de Discipu-
lis Aristotelis; horum nuda nomina
Jonssins habet ferme ad nonaginta.

^e *Inter se amantes*] Maxime coluit
amicitias Epicurns, totque sibi para-
vit amicos, ut numerosæ urbi pares
esse potnerint, Laërt. quem veluti
hæreditario jure morem tenuerunt
ejus discipuli, 'philosophorum genus

minime malitiosum, sed simplex et
fidele.' Cic. alibi et lib. 1. de Fin.
'Epicurus una in domo, et ea quidem
angusta, quam magnos, quantaque
amoris conspiratione consentientes
tenuit amicorum greges! quod fit
etiam nunc ab Epicureis.'

^f *In tres igitur partes*] Physicam,
ethicam, politicam.

ipsis¹ distributa sapientia est. Primum ergo, si placet, quæ de natura rerum sunt quæsitæ,² videamus; velut illud ante.³ Estne quisquam tanto inflatus errore, ut sibi se illa scire persuaserit? Non quæro rationes eas, quæ ex conjectura pendent; quæ disputationibus huc et illuc trahuntur, nullam adhibent persuadendi necessitatem. Geometræ provideant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere; et qui omnia vobis, quæ⁴ describunt, probant. Non quæro ex his illa initia mathematicorum, quibus non concessis, digitum progredi non possunt: Punctum esse, quod magnitudinem nullam habeat: Extremitatem, et⁵ quasi libramentum,⁶ in quo nulla omnino crassitudo sit, lineamento⁶ sine ulla latitudine carentem. Hæc cum vera esse concessero; si adjiciam⁷ jusjurandum, sapientemne prius quam Archimedes eo inspectante rationes omnes descripserit eas, quibus efficitur, multis partibus solem majorem esse, quam terram, juraturum putas? Si fecerit, solem ipsum, quem Deum censet⁸ esse, contemserit. 117. Quodsi geometricis rationibus non est crediturus, quæ vim afferunt in docendo, vos ipsi ut dicitis; næ ille longe aberit, ut argumentis credat philosophorum: aut, si est crediturus, quorum potissimum? Omnia physicorum licet explicare: sed longum est. Quæro tamen, quem sequatur. Finge aliquem nunc

////////

sapientem.—1 ψ , Reg. Manut. et Orell. a vobismetipsis, prob. Davis.—2 *Sint quæsitæ* Baz. Junt. Manut.—3 Mss. et edd. vett. paucae a te; Gœrenz. dedit vel, ut illud ante. Davis. et Ern. voluerunt verum illud ante. Mox, pro errore Ric. Benteleus conj. tumore legend.—4 *Omnia quæ vobis* Dresd. *omnia quæ nobis* Vratisl. Nobis quoque exhibent Hervag. et Lambinus.—5 Lamb. et omittit.—6 Unus Ms. Baz. et Lambin. *lineamentum*, unde *lineamentum*, *longitudinem latitudine carentem* dederunt Davis. Gœrenz. Schutz. et Orell. sed Schutz. verba *lineamentum . . . carentem* ante *extremitatem* transposuit: *lineam autem longitudinem latitudine carentem* conjecit Ursinus: *lineam autem sine ulla latitudine carentem* volebat Manut.—7 *Adjiciamus* U ψ et tres Pall. *adigam* Lamb. Oliv. Hülsemann. et Schutz. e conj. Manutii. Dein, U ψ *sapientem nec*: Schutz. *sapientem, eumne*. Pro prius quam Lall. e conj. Petri Fabri dedit *postquam*, ut voluerunt Dav. Ern. et Orell.—8 Ed. vet. *censent*. Crat. et Hervag. exhibent *si ferreum solem ip-*

NOTÆ

z Quasi libramentum] Quæ vulgo superficies est.

fieri sapientem, nondum esse: quam potissimum sententiam eliget et disciplinam?⁹ etsi quaecumque eliget, insipiens eliget. Sed sit ingenio divino, quem unum e physicis potissimum probabit?¹⁰ nec plus uno poterit. Non persequor quæstiones infinitas: tantum de principiis rerum, e quibus omnia constant, videamus quem probet: est enim inter magnos homines summa dissensio. XXXVII. Princeps Thales,^h unus e septem, cui sex reliquos concessisse primasⁱ ferunt, ex aqua dixitⁱ constare omnia. 118. At hoc Anaximandro,^k populari et sodali suo, non persuasit. Is enim infinitatem naturæ^l dixit esse, e qua² omnia gignerentur. Post, ejus auditor Anaximenes,^m infinitum aëra:ⁿ sed ea, quæ ex eo orirentur, definita: gigni

////////

sum, quem Deum esse censet, contenderit.—9 *Quam potiss. sententiam melius eliget aut disciplinam* Mss. nonnulli cum Lamb. Dav. et Hülsemaun. *qua potiss. sententia melius eliget disciplinam* Mss. nonnulli et edd. vett. cum Grut. *quam potiss. sententiam et disciplinam melius eliget?* si, &c. Hervag. *qua potiss. sententiam melius eligat disciplinam* edd. Ven. *quam potiss. sent. melius eliget et disciplinam* Ms. Gryphii: *quam potiss. sententiam eliget et discipl.* e conj. Davisii receperunt Ern. Gœrenz. Schütz. et Orell. *qua potiss. scientia eliget melius?* *Discipl.* &c. volebat Grut. Tunn, Davis. conj. *quancumque elegerit*, prob. Ern. —10 *ψ*, Paris. 2. Reg. et Ven. 1471. *probabitis*: Cantab. *probabimus*. Dein, Hervag. Junt. Manut. Dav. et Hülsemann. *nec enim plus uno pot.* Paris. 2. 4. *nec ne plus uno pot.*

CAP. XXXVII. 1 *Consensisse primos* Mss. nonnulli et edd. vett. *consensisse primas* al.—2 Mss. pauci et ed. Grut. cum Gœrenz. Schütz. et Orell. *a qua.*

NOTÆ

^h *Thales*] Ex Thelidarum familia, qui Phœnicum nobilissimi a Cadmo et Agenore originem repetunt: in Milesiorum civitatem ascriptus est, cum antea in Ægypto philosophatus esset.

ⁱ *Ex aqua dixit*] Idem de illo referunt Laërt. in ejus vita, Arist. Phys. 1. 6. Plut. de Placit. Philos. 1. 1. apud quem vide rationes quibus hanc opinionem suam Thales confirmaret.

^k *Anaximandro*] Non Praxidami, ut male Clem. Stromat. 1. 1. sed Praxiadis, filius. Simplic. in Arist. Natus Mileti, unde coloniam duxit in Apolloniam. Ælian. Var. Hist. 111. 17.

^l *Infinitatem naturæ*] Quod Græci τὸ ἀπειρον, Cicero *infinitatem* vertit. Infinitatem autem illam non numero, sed magnitudine metiebatur Anaximander; nnum enim aiebat esse rerum initium, idque magnitudine infinitum. Simplic. in Phys. 1.

^m *Anaximenes*] Item Milesius Anaximandri discipulus.

ⁿ *Infinitum aëra*] Ex hoc Tullii loco, et ex Aristotelis interpretibus in Phys. 1. patet Anaximenem nnum agnovisse principium rerum, ‘infinitum aëra.’ Perperam igitur Laërt. duo cum principia statuisse scribit, ‘infinitum’ et ‘aëra.’

autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia: Anaxagoras,^o materiam infinitam: sed ex ea particulas,³ similes inter se, minutas; eas primum confusas, postea in ordinem adductas a⁴ mente divina: ^p Xenophanes,^q paulo etiam antiquior, unum esse omnia, neque id esse mutabile; et id esse Deum,⁵ neque natum unquam, et sempiternum, conglobata figura: Parmenides,^r ignem, qui moveat terram, quæ ab eo formetur: Leucippus,^s plenum, et inane: Democritus huic in hoc similis, uberior in ceteris: Empedocles, hæc pervulgata, et nota quatuor: Heraclitus, ignem: Melissus, hoc, quod esset infinitum, et immutabile, et fuisse semper, et fore. [p. 30.] Plato ex materia in se omnia⁶ recipiente mundum esse factum censet a Deo sempiternum. Pythagorei, ex⁷ numeris, et mathematicorum initiis, proficisci volunt omnia. Ex his eliget vester sapiens unum aliquem, credo, quem sequatur: ceteri, tot viri et tanti, repudiati ab eo, condemnatique discedent.⁸ 119. Quamcumque vero sententiam probaverit, eam sic animo comprehensam habebit, ut ea quæ sensibus: nec magis ap-

—3 Sed particulas Reg. sed eas particulas nonnullæ edd. vett. Dein, similes interesse minutas ψ: similes inter se et min. al. Infinitam, id est, particulas similes inter se et minutas dedit Lamb. sed ex ea particulas similes inter se, et minutas eas, primum confusas conj. Davis.—4 Præpositionem omittunt ψ, Baz. Hervag. Junt. Manut.—5 Baz. et Hervag. verum Deum. Tum, usquam Mss. panci, Grut. et Davis. In Reg. Paris. 2. 4. Ascens. et Ven. 1471. legitur unquam quicquam. Ante conglobata Lamb. addit copulam et. Davis. conjecit legend. et id esse Deum et sempiternum, conglob. figura; neque natum unquam quicquam.—6 In ψ omnia deest.—7 Pall. et edd. vett. pauca præpositionem omittunt. Gud. et Baz. non agnoscunt copulam et.—8 Tres Mss. Gœrenzii, Ven. 1494.

NOTÆ

^o Anaxagoras] Mens cognominatus est vel propter sapientiam, Plut. in Periclis Vita, vel quod mentem, alterum cum materia principium rerum esse dixit. Laërt.

^p A mente divina] Cum ceteri ante Anaxagoram philosophi unum esse principium rerum docuissent, licet alius aliud; ipse primus mentem adjecit, quæ efficientis principii rationem haberet. Simplic. in 1. Arist.

Plura nos l. 1. de Nat. Deor.

^q Xenophanes] De illius opinione vide l. 1. de Nat. Deor.

^r Parmenides] Simplic. Phys. 1. refert versus ipsos Parmenidis.

^s Leucippus] Inane ita principium rerum esse dicebat, ut non separatim a corporibus, sed iis interjectum esse vellet, quæ Democriti quoque opinio fuit. Philopon. in Physic. c. de Vacuo.

probabit nunc lucere, quam, quoniam Stoicus est, hunc mundum⁹ esse sapientem, habere mentem, quæ et se et ipsum fabricata sit, et omnia moderetur, moveat, regat. Erit ei persuasum etiam,¹⁰ solem, lunam, stellas omnes, terram, mare, Deos esse, quod quædam animalis intelligentia per omnia ea permeet¹ et transeat: fore tamen aliquando, ut omnis hic mundus ardore deflagret.⁴ XXXVIII. Sint ista vera: (vides enim jam me fateri aliquid esse veri) comprehendi ea tamen et percipi, nego. Cum enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim tibi² ista dixerit; veniet, flumen orationis aureum fundens Aristoteles, qui illum desipere dicat: neque enim ortum esse unquam mundum,³ quod nulla fuerit, novo consilio inito,³ tam præclari operis inceptio; et ita eum esse⁴ undique aptum, ut nulla vis tantos queat motus mutationemque moliri, nulla senectus diuturnitate temporum existere,⁵ ut hic ornatus unquam dilapsus occidat. Tibi hoc repudiare, illud autem superius, sicut caput et famam tuam, defendere⁶ necesse erit; mihi, ne ut dubitem quidem,⁷ relinquatur? 120. Ut omittam levitatem temere assentientium, quanti libertas ista⁸ æstimanda est, non mihi necesse esse, quod tibi est? Cur Deus, omnia nostri⁹ causa cum faceret, (sic enim vultis) tantam vim

//////////

Baz. Crat. Hervag. *discedant*.—9 Pal. 1. *approbabit*. Num lucere quanquam Stoicus est hunc mundum: Pal. 2. *approbabit num lucere quam quoniam Stoicus est, hunc mundum*: Gud. *approbabit num lucere, quanquam Stoicus est, hunc mundum*.—10 Mss. pauci et edd. Ven. 1471. Hervag. et Ascens. *Erit enim pers. etiam*. Pronomen *ei* omittunt N, Junt. Manut. Grut.—1 Mss. plerique et ed. Baz. cum Hülsemann, Gærenz. Schutz. et Orell. *permanet*.

CAP. XXXVIII. 2 Manut. Steph. et Lamb. non agnoscunt tibi. Tum, illud flumen Hervag. Junt.—3 Mss. nonnulli et edd. vet. paucæ initio.—4 Al. *esse eum*.—5 Walker legit *efficere*; unde Davis. volebat nulla sen. diuturnitatis temp. *efficere*.—6 Pal. 2. *sicut caput e flamma tuam defend*.—7 Quid ψ; et *relinquetur* Lamb. *quum mihi ne ut . . . relinquatur* e Ms. recepit Gærenz.—8 Paris. 4. 5. Eliens. Cantab. Ms. Ursini et Mss. Gærenzii, cum Gærenz. Schutz. et Orell. *ipsa*.—9 E Mss. paucis et Lactantio Instit. vii. 4. 11. *nostra dederunt* Gærenz. Schutz. et Orell. qui mox cum Lactantio l. l. dederunt *cur tam*

NOTE

¹ *Ardore deflagret*] De illa opinione nos in l. 1. de Nat. Deor.

¹¹ *Neque enim ortum esse unquam mundum*] Hauc Aristotclis senten-

tiam alii aliter tradunt; ipse certe aliis hanc suam sententiam rationibus confirmat.

natricum^{*} viperarumque fecerit? cur mortifera tam multa perniciosa terra marique disperserit? Negatis hæc tam polite, tamque subtiliter effici potuisse sine divina aliqua solertia; cujus quidem vos majestatem deducitis usque ad apium formicarumque perfectionem; ut etiam inter Deos Myrmecides¹⁰ aliquis, minutorum opusculorum fabricator, fuisse videatur. 121. Negas sine Deo posse quicquam.¹ Ecce tibi e transverso Lampsacenus Strato, qui det isti Deo immunitatem² magni quidem muneris. Sed cum² sacerdotes Deorum^a vacationem habeant, quanto est æquius habere ipsos Deos! Negat opera Deorum se uti ad fabricandum mundum.³ Quæcumque sint, docet, omnia esse effecta⁴ natura: nec, ut ille, qui asperis et lævibus et hamatis uncinatisque^b corporibus concreta⁵ hæc esse dicat, interjecto inani. Somnia censet hæc esse Democriti, non docentis, sed optantis.⁶ Ipse autem, singulas mundi partes persequens, quicquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri aut factum esse docet ponderibus et motibus. Sic⁷ ille et Deum opere magno liberat, et me timore. Quis enim potest, cum

multa pestifera. In Cantab. non legitur *perniciosa*: unde Orell. uncis inclusit. Lamb. conjecit legend. *cur mortifera tam multa, tam multa perniciosa.* Hervag. Junt. et Dav. *cur mortifera tam multa perniciosa.*—10 Al. *Myrmicides.* Tum, *inimicorum opusculorum* Pal. 2. et Ms. Vict.—1 Davis. conj. *posse quicquam esse*, prob. Ern.—2 *Et quum volebat* Gærenz.—3 In ψ non legitur *mundum*.—4 Al. *effecta esse*.—5 Nonius in voc. ‘*Uncinatum*’ legit *corpusculis concreta*.—6 Hervag. et Ascens. *sed opinantis*: Guyetus correxit *sed potantis*.—7 Pro Sic Paris. 2. 4. 5. Reg. Cantab. dant *Ne*; Crat. Davis. Hülsemann. Gærenz.

NOTÆ

^{*} *Natricum*] Serpentis aquatilis genus. Lucan. ‘*etatrix violator aquæ*,’ &c. De Caligula dixit apud Sueton. Tiberius, ‘*exitio suo omniumque Cainum vivere, et se natricem populo Romano, Phaëtonem orbi terrarum educare.*’

^y *Myrmecides*] Statnarius, qui ex ebore quadrigam, quam musca alis obtegeret, et navem quam apicula pennis absconderet, effinxit. Ælian. Hist. l. i. Varro de L. L. l. vi.

² *Deo immunitatem*] Atque ideo

maxime Physicus dictus, quod ‘*omnem vim divinam in natura sitam esse doceret.*’ Cic. de Nat. Deor. l. i.

^a *Sacerdotes Deorum*] Exempti erant sacerdotes ab urbanis negotiis, militaque; quanquam a militia non tam jure magistratus quam ætatis, neque enim sacerdotio ante annum quinquagesimum initiabantur.

^b *Uncinatisque*] Opinionem Epicuri et Democriti vide in lib. de Nat. Deor.

existimet a Deo se curari,⁸ non et dies et noctes divinum numen horrere? et si quid adversi acciderit, (quod cui non accidit?) extimescere, ne id jure evenerit? Nec Stratoni tamen assentior, nec vero⁹ tibi. Modo hoc, modo illud probabilius videtur. XXXIX. 122. Latent ista omnia, Luculle, crassis occultata¹⁰ et circumfusa tenebris, ut nulla acies humani ingenii tanta sit, quæ penetrare in cælum, terram intrare possit. Corpora nostra non novimus: qui sint situs partium, quam vim quæque pars habeat, ignoramus. Itaque medici ipsi, quorum intererat ea nosse, aperuerunt, ut viderentur.¹ Nec eo tamen aiunt empirici^c notiora esse illa; quia possit fieri, ut patefacta et detecta² mutantur. [p. 31.] Sed ecquid nos eodem modo rerum naturas persequere, aperire, dividere possumus, ut videamus, terra penitusne³ defixa sit, et quasi radicibus suis hæreat, an media pendeat? 123. Habitari ait Xenophanes in luna, eamque esse terram multarum urbium et montium. Portenta videntur: sed tamen neque ille, qui dixit, jurare posset ita se rem habere, neque ego non ita. Etiam dicitis,⁴ esse e regione nobis, e contraria parte terræ, qui ad-

Schutz. et Orell. *Næ.* Dein, *opera magna* Lamb.—8 Baz. Hervag. Junt. *curari se a Deo:* al. *se curari a Deo.*—9 Baz. Hervag. Junt. Lamb. *neque vero.*

CAP. XXXIX. 10 ‘*Obscurata* e Martiano Capella v. p. 168. Grotii præferebat Durand. Martiannus habet *Latent ista omnia, Varro, magis* (an *magnis*?) *obscurata et circumfusa tenebris.* Hæc ego pro versiculo antiqui poetæ habere nequeo, id quod visum est Gærenzio et Schützio; eo magis, quod si Martiano ulla fides tribuenda est in prima ed. fuit *magnis*, voc. sane non poeticeum. Rem conficit Acad. 1. § 44. et Lactantius Instit. III. 28. 12. ‘*Anaxagoras pronuntiat, circumfusa esse tenebris omnia.*’ Hoc ergo dictum observabatur Tullio, pronuntianti *tenebris*, non *tenébris.*’ Orell.—1 *Ut ea viderent* nonnullæ edd. vett. *ut viderent* correxit Guyetus. Mox, *empiricis* U ψ, et Mss. nonnulli Gærenzii, item Hervag. Junt. Lamb. *epicurici* Paris. 5.—2 U, Gud. Vienn. Reg. Paris. 2. 4. 5. Ms. Vict. et ed. Ven. 1471. *dejecta:* Hülsemann. edidit *desepta:* Gulielm. volebat *disjecta.*—3 Mss. nonnulli, Mannt. et Lamb. *terrane penitus.* Mox, *an medio pend.* Paris. 1. 2. 5. Reg. et Cantab.—4 N, ψ

NOTE

^c *Empirici*] Serapion primus omnium nihil rationalem disciplinam pertinere ad medicinam professus, in usu et experimentis eam posuit; quem Apollonius et Glaucias, et ali-

quanto post Heraclides Tarentinus et aliqui non mediocres viri secuti, ex ipsa professione se Empiricos appellaverunt.

versis vestigiis stent contra nostra vestigia, quos Antipodas^{5d} vocatis. Cur mihi magis succensetis, qui ista non aspernor, quam eis, qui, cum audiunt, desipere vos arbitrantur? Hicetas⁶ Syracusius^e (ut ait Theophrastus) cœlum, solem, lunam, stellas, supera denique omnia, stare censet; neque præter terram,^f rem ullam in mundo moveri; quæ cum circum axem se summa celeritate convertat et torqueat, eadem effici omnia, quasi⁷ stante terra cœlum moveretur. Atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, sed paulo obscurius. Quid tu, Epicure? loquere. Putas solem esse⁸ tantulum? Ego ne vobis quidem tantum, sed et vos ab illo irridemini; et ipsi illum vicissim eluditis. Liber igitur a tali irrisione Socrates, liber Aristo Chius, qui nihil istorum sciri putat⁹ posse. Sed redeo ad animum, et corpus. 124. Satisne tandem ea nota sunt nobis, quæ nervorum natura sit, quæ venarum? tenemusne quid animus sit?¹⁰ ubi sit? denique,

neque ego. Non enim etiam dic. Mss. nonnulli et edd. vett. cum Grut. Dav. Oliv. Hülsemann. neque ego. Nonne etiam dic. Gærenz. e Mss. cum Schutz. et Orell. neque ego, non ita. Dicitis etiam. Aliquid deesse censebat Jo. Clericus, qui supplevit neque ego non habere. Nonne etiam dicitis. Mox, Pal. 2. in regione. Verba e contraria parte terræ Lambino suspecta sunt. Gærenz. mavult et contraria parte terræ. Tum, ψ quia adversis part.—5 Al. Ἀντίποδας.—6 Pro Hicetas ψ , Paris. 5. et Ven. 1471. habent Hic et a; Reg. Hiceta; Pal. 2. Hec. etus; Mss. pauci et edd. vett. Nicetas. Mox, al. stare omnia.—7 Quæ si e conj. Manutii dederunt Lamb. Gærenz. Schutz. et Orell.—8 Al. esse solem. Mox, Reg. Paris. 2. 4. 5. Mss. tres Gærenzii, Ms. Vict. et Ven. 1471. cum Lall. Gærenz. et Schutz. Egone? vos (nos Paris. 2. 4. et Ven. 1471.) quidem tantum: Orell. e conj. Lambini Ego ne bis quidem tantum. Gnyetus conj. Egone? vix quidem tantum: Faber et Castillon Ego ne nobis quidem tantum. In U et ψ non legitur Sed.—9 ψ et al. putant.—10 Quid sit nobis Gud. Dresd. quid sit animus N, Vratisl. Ven. 1494. Crat. Hervag.

NOTÆ

^d Quos Antipodas] Ea opinio tantumquam anilis olim rejiciebatur; meminit tamen illius Laërt. in Pythagora.

^e Hicetas[Nicetas]Syracusius] Lambinus et Octavianus Ferrerius legendum putant Hicetas, ex Laërt. qui in Philolao Crotoniensi ait Hicetam Syracensium primum sensisse terram in orbem circumferri. Plut. quoque de Placit. Phil. Οἰκέρην eum vocat:

sed mendose scripta est prima nominis syllaba. Ensebius enim, qui ex Plut. locum transfert, Ἰκέρην scribit, Præp. Evang.

^f Præter terram] Hanc sententiam Laërtius tribuit Philolao Crotoniatae, unde Bullialdus, insignis nostræ ætatis astronomus, suum de terræ motu librum Philolaum inscripsit.

sitne, aut, ut Dicæarcho^g visum est, ne sit quidem ullus? si est, tresne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis; an simplex unusque sit? Si unus et simplex,¹ utrum sit ignis,^h an anima, an sanguis? an, ut Xenocrates,² mens nullo corpore? quod intelligi, quale sit, vix potest. Et, quicquid est, mortale sit³ an æternum? nam utramque in partem multa dicuntur. XL. Horum aliquid vestro sapienti certum videtur: nostro, ne quid maxime quidem probabile sit, occurrit. Ita sunt in plerisque contrariarum rationum paria momenta. 125. Sin agis vecundius, et me accusas, non quod tuis rationibus non assentiar, sed quod nullis; vincam animum; cuique assentiar, deligam. Quem potissimum? Quem? Democritum? semper enim (ut scitis) studiosus nobilitatis fui.⁴ Urgebor jam omnium vestrum convicio. Tune aut inane quicquam putes esse, cum ita completa et conferta sint omnia, ut et quod movebitur corporum, cedat; et qua quodque⁵ cesserit, aliud illico subsequatur? aut atomos ulla, e quibus quicquid efficiatur, illarum sit dissimillimum? aut sine aliqua mente rem ullam effici posse præclaram? et, cum in uno mundo ornatus hic tam sit mirabilis, innumera-biles, supra, infra, dextra, sinistra, ante, post, alios dissi-

^g *Studiosus fui rerum nobiliorum et illustriorum, qualis est schola Democriti, qui inter omnes philosophos maxime conspicuus est.*

////////

animus quid sit conj. Gærenz. Dein, *sitne, an, ut Dic.* e conj. Lambini dederunt Dav. et Gærenz.—1 *Si unum et simplex* Eliens. *et si unus et simplex* Paris. 5. Gud. et Vratisl. *si simplex*, omissis *unus et*, Junt. Manut. Lamb.—2 *Al. Xenocrati.* Pro *mens* Gærenz. Schütz. et Orell. dederunt *numerus* e conj. Ric. Bentleii.—3 In ψ et al. non legitur *sit*. Tum, *utraq; in parte*, vel *in utraque parte*, Mss. nonnulli et edd. vett. cum Grut.

CAP. XL. 4 *Hervag.* et Junt. *fuit*.—5 Ern. e conj. cum Gærenz. Schütz. et Orell. *quodque*; ceteri *quidque*. Lamb. conj. legend. *quacunque quodque* moveatur corpus, ea aliud cedat, et qua quodque cesserit: Davis. volebat ut ei

NOTÆ

^g *Dicæarcho*] Patria Messenius, Aristotelis auditor, philosophus idem, orator, ac geometra. Scripsit de rebus Spartiatarum librum, qui quotannis in ephorum prætorio, adolescentibus legeretur, ex Lacedæmo-

niorum senatusconsulto. Fuit et alius Dicæarchus, Lacedæmonius, grammaticus, auditor Aristarchi.

^h *Utrum sit ignis*] Varias de anima opiniones vide in lib. de Nat. Deor.

miles, alios ejusdemmodi mundos esse? et, ut nos nunc sumus ad Baulos, Puteolosque videmus;⁶ sic innumera- biles paribus in locis esse, eisdem⁷ nominibus, honoribus, rebus gestis, ingeniis, formis, ætatibus, eisdem de rebus disputantes? et, si nunc, aut si etiam dormientes, aliquid animo videre videamur, imagines extrinsecus in animos nostros per corpus irrumpere? 126. Tu vero ista ne asci- veris,⁸ neve fueris commenticiis rebus assensus. Nihil sen- tire, est melius quam tam prava sentire. Non ergo id agi- tur, ut aliquid assensu meo comprobem: quæ tu⁹ vide, ne impudenter etiam postules, non solum arroganter; præser- tim cum ista tua¹⁰ mihi ne probabilia quidem videantur. Nec enim divinationem, quam probatis, ullam esse arbi- tror: fatumque illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno. [*p.* 32.] Ne exædificatum quidem hunc mun- dum divino consilio existimo: atque¹ haud scio, an ita sit. XLI. Sed cur rapior² in invidiam? licetne per vos nescire, quod nescio? an Stoicis ipsis inter se disceptare, mihi³ cum iis non licebit? Zenoni, et reliquis fere Stoicis, Æther videtur⁴ summus Deus, mente præditus, qua omnia regan- tur. Cleanthes, qui quasi majorum est gentium^k Stoicus, Zenonis auditor, Solem dominari, et rerum potiri putat. Itaque cogimur⁴ dissensione sapientum, dominum nos-

quod movebitur corpori cedatur, &c.—6 *Sumus ... videamus* Baz. Hervag. Junt. Manut. *simus ... videamus* Mss. plerique cum Gœrenz. Schütz. et Orell. In Cantab. legitur *simul ... videmus*.—7 Gœrenz. e duobus Mss. dedit *eisdem esse*.—8 Manut. et Lamb. *ne ista asc.* Pro *commenticiis* U habet *commendatus*.—9 Davis. conj. *quod tu*, prob. Ern.—10 U *cum ipsa tua*. In ψ non legitur *quidem*.—1 Dav. conj. *atqui*.

CAP. XLI. 2 Hervag. Junt. *sed cum rap.*—3 Omittunt *mihi* ψ , Gud. Mss. Davisiani, edd. Baz. Hervag. Junt. et Dav. Dein, al. *cum his*. Porro, *licet* legunt Paris. 1. 2. 4. 5. Reg. Gud. Vratisl. Ven. 1471. et Hülsemann.—4 *Ita*

NOTÆ

ⁱ *Æther videtur*] Mundum Stoici modo pro cælo, modo pro cælestibus corporibus quæ in orbem moveren- tur, modo pro ipso universo sume- bant, in quo cum Aristotele eandem partitionem agnoscente consentie- bant, hoc nno diversi, quod mundum Deum esse Stoici, non Aristoteles

doceret.

^k *Majorum gentium*] Inter patricios alii majorum, alii minorum gentium reges dicebantur; majorum quidem, quos Romulus ex Albanis allegit; minorum vero qui a Prisco, ut tradit Livius, vel a Bruto, ut Tacitus, al- lecti essent.

trum ignorare; quippe qui nesciamus, Soli an Ætheri serviamus. Solis autem magnitudo⁵ (ipse enim hic radiatus me intueri videtur) admonet, ut crebro faciam mentionem sui. Vos ergo hujus magnitudinem quasi decempeda¹ (hinc enim me, quasi malis architectis, mensuræ vestræ nego hoc) permensi refertis.^m Ergo credere dubium est, uter nostrum sit (leniter⁶ ut dicam) verecundior? 127. Neque tamen istas quæstiones physicorum exterminandas puto. Est enim animorum ingeniorumque naturale quoddam quasi⁷ pabulum consideratio contemplatioque naturæ: erigimur; elatiores⁸ fieri videmur; humana despiciamus: cogitantesque supera atque cœlestia, hæc nostra, ut exigua et minima,⁹ contemnimus. Indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblec-

//////////

cog. U ψ , omnes Mss. Davisii et Gœrenzii, item ed. Junt. cum Dav. Gœrenz. Schutz. et Orell.—5 Post *magnitudo* Lamb. addit *quam obscura est*. Pro *magnitudo* ψ habet *magnitudinem*; Davis. volebat *claritudo*. Pro *admonet* in ψ legitur *admonens*; Orell. e conj. Fabri recepit *ac monet*. Postea, pro *ergo* nonnulli habent *vero*, et pro *hujus* quidam *ejus*. Dein, quasi *decempeda permensi refertis*. Hic ego me, quasi malis architectis, mensuræ vestræ nego credere. Dubium est, &c. conj. Manut. unde Lamb. et Oliv. dederunt quasi *decempeda permensi refertis*. Huic me mensuræ vestræ et vobis, quasi malis arch. nego ego credere. Dubium est, &c. Hülsemann. quasi *decempeda*, (hinc enim me quasi malis arch. mensuræ vestræ nego hoc) permensi refertis. Ergo credere dubium est, &c. Gœrenz. et Schutz. quasi *decempeda permensi, refertis*: hinc me (Schutz. ref.: ego me) quasi malis arch., mens. vestræ nego credere. Hoc ergo, credo, dubium est, &c. Orell. e conj. Madvigii Solis autem magnitudo (ipse enim hic radiatus me intueri videtur, ac monet, ut crebro faciam ment. sui:) vos ergo hujus magn., quasi *decempeda permensi, refertis*: huic me, quasi malis architectis, mens. vestræ nego credere. Hoc ergo dubium est, &c. Pro hinc Eliens. Paris. 5. Cantab. Ven. 1471. Ascens. habent huic. In ψ et ed. Junt. non legitur enim.—6 Al. leniter. Dein, U et Junt. Nec tamen.—7 Quasi quoddam Gud. Baz. Hervag.—8 Latiores Mss. nonnulli et edd. Hervag. Junt. altiores e Ms. dederunt Davis. Lall. Hülsemann. Mox, cogitantesque Hervag.

NOTÆ

¹ Quasi *decempeda*] Pertica qua mensuratur terra, a numero pedum dicta, sicut quincupeda a quinque pedibus.

^m *Permensi refertis*] Locus corruptissimus. Sic emendat Lambinus: vos vero hujus magnitudinem quasi *decempeda permensi refertis*. Huic me mensuræ vestræ, et vobis, quasi malis

architectis, nego ego credere. Dubium est uter nostrum sit, leniter ut dicam, verecundior. Manut. vero, vos vero hujus magnitudinem quasi *decempeda permensi refertis*. Hic ego me, quasi malis architectis, mensuræ vestræ nego credere. Dubium est uter nostrum sit, leniter ut dicam, verecundior.

tationem. Si vero aliquid occurret,¹⁰ quod verisimile videatur; humanissima¹ completur animus voluptate. 128. Quæret igitur hæc et vester sapiens, et hic noster: sed vester, ut assentiatur, credat, affirmet: noster, ut vereatur temere opinari; præclareque agi secum putet, si in ejusmodi rebus, verisimile quod sit, invenerit. Veniamus nunc ad bonorum malorumque notionem: sed paululum² ante dicendum est. Non mihi videntur³ considerare, cum physica ista valde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem, si quæ⁴ illustriores videantur, amittere.^a Non enim magis assentiuntur neque approbant,⁵ lucere nunc, quam, cum cornix cecinerit,ⁿ tum aliquid eam aut jubere aut vetare: nec magis affirmabunt, signum illud,⁶ si erunt mensi,^b sex pedum esse, quam solem, quem metiri non possunt, plus quam duodeviginti partibus majorem esse, quam terram. Ex quo illa conclusio nascitur: si, sol quantus sit, percipi non potest; qui ceteras res eodem modo, quo magnitudinem solis, approbat, is eas res non percipit. Magnitudo autem solis percipi non potest: qui igitur approbat,⁷ quasi percipiat, nullam rem percipit. Responderint, posse percipi, quantus sol sit. Non repugnabo, dummodo eodem pacto cetera percipi comprehendique dicant: nec enim

^a Non mihi videntur considerare se, cum affirmant clara esse et certa quæ a physicis traduntur, detrudere fidem rebus etiam illustrioribus.

^b Statuam aliquam quam mensi fuerint.

Junt.—9 Lamb. volebat minuta.—10 Paris. 5. Baz. et Hülsemann. occurrit. —1 Ric. Benteleus conj. divinissima. Tum, Lamb. complebitur.—2 Mss. nonnulli, Baz. Gørenz. Schntz. et Orell. paulum. Ante cum Lamb. se addi voluit.—3 Gud. quod non vid. Dresd. et Vratisl. quod ut non vid. U et Junt. quod at non vid. Dein, physici Mss. plerique et edd. vett.—4 Pro si quæ in nonnullis Mss. et Ven. 1471. sicque; Paris. 5. sitque.—5 Ern. coniecit assentientur neque approbabit. Pro nunc quam in ψ legitur nusquam.—6 Signum ullum Eliens. Reg. Cantab. Paris. 4. 5. tres Mss. Gørenzii et edd. Ven. 1471. Baz. cum Davis. et Hülsemann. Tum, si erunt sex mensi pedum Baz. Hervag. Junt.—7 Qui igitur id approb. Paris. 2. 4. 5. Reg. Cantab. quinque Mss. Gørenzii, et ed. Junt. cum Lamb. Dav. Hülsemann. Gørenz. et Orell. qui igitur illud approb. Mss. pauci, ed. Ven. 1471. et Baz.

NOTÆ

ⁿ Cornix cecinerit] Cornix si plena portendit; si ter quaterve et presso voce et ranca diu crocitet, pluviam gutture, serenitatem.

Delph. et Var. Clas.

Cicero,

K K K K

possunt dicere, aliud alio magis minusve comprehendi; quoniam omnium rerum una est definitio comprehendendi.

XLII. 129. Sed, quod cœperam: Quid habemus in rebus⁸ bonis et malis explorati? Nempe fines constituendi sunt, ad quos et bonorum et malorum summa referatur. Qua de re est igitur inter summos viros major dissensio? et omitto illa,⁹ quæ relicta jam videntur, et¹⁰ Herillum,^o qui in cognitione et scientia summum bonum ponit; qui cum Zenonis auditor esset, vides quantum ab eo dissenserit, et quam non multum a Platone Megarici, quorum¹ fuit nobilis disciplina, cujus (ut scriptum video) princeps^p Xenophanes, quem modo nominavi: deinde eum secuti, Parmenides, et Zeno. Itaque ab his Eleatici² philosophi^q nominabantur. Post Euclides,^r Socratis discipulus, Megareus; a quo iidem illi Megarici dicti, qui id bonum solum esse dicebant, quod esset unum et simile, et idem semper.³ Ili quoque multa a Platone. [p. 33.] A Mene-

CAP. XLII. 8 In U deest *rebus*.—9 Lamb. *Omitto et illa*.—10 Paris. 4. caret copula, pro qua Davis. volebat *ut*. Pro *Herillum* ψ et Baz. habent *illum*; quidam *Eryllum*, unde Camerarius suadet *Eryllum*.—1 U ψ , Paris. 2. 4. 5. Reg. Cantab. Ven. 1471. Ascens. Baz. cum Gœrenz. Schntz. et Orell. a Platone. *Megaricorum* (U ψ et Ascens. *Megari*) quorum.—2 ψ , Reg. Cantab. tres Pall. et quinque Parisienses, *Eretriaci*; sic etiam nonnullæ edd. vett.

NOTE

^o *Et Herillum*] Duplex bonum distinguebat: alterum, finem dicebat esse; alterum, id quod fini subjiatur, *ὑποτελίδας*. Finis erat scientia et cognitio. *ὑποτελίδας* nomine continebatur id quod ad summam quidem boni non conferret, sed non esset negligendum. Plura l. iv. de Fin.

^p *Princeps*] Megaricorum secta sub Xenophane Eleatica nunquam dicta est; sed sub Zenone Eleate: ejus tamen sectæ principem Cicero Xenophanem vocat, propterea quod Zeno dogma a Xenophane magistro acceperit, quanquam in multis ab eo deflexit.

^q *Eleatici philosophi*] A Parmenide et Zenone, qui Eleates erant, appel-

lati, ut a Menedemo Eretrio Eretriaci, ab Euclide Megareo Megarici. Porro tres illas familias una appellatione Eristicorum, ac interdum dialecticorum, contineri reperies.

^r *Euclides*] Errant qui Euclidem hunc eum putant esse, cujus extant Elementa Geometrica. 1. Nihil a Socratico scriptum esse de rebus mathematicis memorat Laërt. sed sex duntaxat dialogos; Lampriam, Æschinem, Phœnicem, Critonem, Alcibiadem, et Amatorium. 2. Non leve temporum est intervallum. Megaricus fuit Socratis discipulus, præceptor Eubulidis Milesii, cujus auditor Demosthenes: geometra vero floruit temporibus Ptolemæi Lagidæ,

demo autem, quod is Eretria⁴ fuit, Eretriaci appellati; quorum omne bonum in mente positum, et mentis acie, qua verum cerneretur. Illi⁵ similia, sed, opinor, explicata uberius et ornatus. 130. Hos si contemnimus, et jam abjectos putamus; illos certe minus despiciere debemus, Aristonem, qui, cum Zenonis fuisset auditor, re probavit ea,⁶ quæ ille verbis, Nihil esse bonum, nisi virtutem; neque malum, nisi quod virtuti esset contrarium: in mediis ea momenta,⁷ quæ Zeno voluit, nulla esse censuit. Huic summum bonum est, in his rebus neutram in partem moveri; quæ ἀδιαφορία⁸ ab ipso dicitur. Pyrrho⁹ autem, ea ne sentire quidem sapientem; quæ ἀπάθεια nominatur.¹⁰ Has igitur tot sententias ut⁹ omittamus; hæc nunc videamus, quæ diu multumque defensa sunt. 131. Alii voluptatem finem esse¹⁰ voluerunt; quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat; unde Cyrenaici. Post Epicurus, cujus est disciplina nunc notior; neque tamen cum¹ Cyrenaicis de ipsa voluptate consentiens. Voluptatem autem² et

////////

—3 *Et idem et semper* Mss. pauci et edd. Baz. Hervag. Lamb.—4 *Erecta* Vratisl. *Eretrias* edd. pleræque ante Dav. *Eretrius* volebant P. Faber, Lamb. et Guyetus.—5 *Pro illi* Mss. nonnulli et ed. Baz. exhibent *ulli*; Hervag. Junt. Manut. Lamb. *illis*; Orell. e conj. Madvigii *Herilli*; Gærenz. volebat *alii*.—6 Edd. vet. paucæ *illa*.—7 Davis. conj. *Pyrrhoni*.—8 *Quæ ἀπάθη* (sic) nominatur Junt. et Oliv. *quæ ἀπάθη nominantur* Baz. et Manut.—9 Manut. et Lamb. ut omittunt. Tum, *hæc videamus, quæ nunc diu* Mss. et edd. ante Lamb.—10 *Post esse* Mss. pauci et Baz. cum Davis. addunt *bonorum*.—1 Tres Mss. Gærenzii *neque tum cum*. In Gud. deest *tamen*.—2 Quinque

NOTÆ

eoque regnante primus Alexandria docuit mathesim, ut ex Proclo Diadocho videre est.

* *Quod is Eretria* [*Eretrius*] Eretriensis dictus tum quod Eretriæ in Eubœa natus, tum quod ibidem scholam constituerit.

† *In mediis ea momenta*] Virtutem inter ac vitium, medium aliquid collocabat Zeno, quod neque bonum esset neque malum, puta opes, valetudinem. Aristo autem et Pyrrho negabant quicquam interesse; similemque aiebant esse sapientem

histrionis, qui sive Thersitis sive Agamemnonis personam suscepit, utrumque apte sustineat. Arrianus in Epicteti Enchiridio, c. 23. Arriani enim est hic liber, non Epicteti, ut ex Simplicio discimus. Vide Stobæum l. Περὶ Περιστάσεων, et Maximum Tyrium, dissert. 37.

⁸ *Ἀδιαφορία*] Quasi indifferentia. Haud absimile est quod de illo Laërt. in Aristone: ‘Finem Aristo dixit esse indifferentem se habere ad ea quæ inter virtutem et vitium sunt.’

honestatem finem esse Callipho censuit: vacare omni molestia, Hieronymus: hoc idem cum honestate, Diodorus. Ambo³ hi Peripatetici. Honestè autem vivere, fruentem rebus iis⁴ quas primas homini natura conciliet, et vetus Academia censuit, ut indicant scripta Polemonis, quem⁵ Antiochus probat maxime, et Aristoteles; ejusque amici⁶ nunc proxime videntur accedere. Introducebat etiam Carneades, non quo probaret, sed ut opponeret⁷ Stoicis, summum bonum esse, frui iis rebus quas primas natura conciliavisset. Honestum autem, quod ducatur⁸ a conciliatione naturæ,^{*} Zeno statuit finem esse bonorum; qui inventor et princeps Stoicorum fuit. XLIII. 132. Jam illud perspicuum est, omnibus⁹ iis finibus bonorum, quos exposui, malorum fines esse contrarios. Ad vos nunc refero, quem sequar? modo ne quis illud tam ineruditum absurdumque respondeat: Quemlibet, modo aliquem. Nihil potest dici inconsideratius. Cupio sequi Stoicos. Licetne? (omitto, per ipsum¹⁰ Aristotelem, meo judicio in philosophia prope singularem) per ipsum Antiochum? qui appellabatur Academicus; erat quidem, si perpauca mutavisset,¹¹ germanissimus Stoicus. Erit igitur res jam in discrimine. Nam

////////

Mss. Davisii et ed. Ven. 1471. non agnoscunt autem. Pro finem ψ habet finis; Manut. et Lamb. fines. Post esse quatuor Mss. Gærenzii, Ven. 1471. Baz. et Dav. addunt bonorum.—3 In U deest ambo.—4 Baz. Hervag. Junt. Gærenz. et Schutz. his.—5 Hervag. et Junt. quæ.—6 Æmuli receperunt Durand. et Hülsemann. e conj. Ric. Bentleyi. Pro nunc Mss. nonnulli habent huc, probb. Benth. et Ern.—7 Ms. Paris. ut se opp. Verbum esse post summum bonum Ern. deleri jubet. Dein, Baz. Hervag. Junt. Dav. Gærenz. et Schutz. frui his rebus.—8 Honesta autem videre quod ducatur Paris. 2. 4. 5. Ven. 1471. Baz. Honestè autem vivere, quod ducatur e Reg. recepit Lallemand. prob. Dav.

CAP. XLIII. 9 ψ persp. est in omn. Tum, his finibus al.—10 Mss. et ed. Baz. cum Dav. Gærenz. Schutz. et Orell. ipsum omittunt.—11 Ric. Benth.

NOTÆ

* *A conciliatione naturæ*] ‘Placet his,’ inquit Cic. l. III. de Fin. ‘simul atque natum sit et animal’ ipsum sibi conciliari et commendari ad se conservandum. Et Laërt. in Zenone, primam hanc animantis appetitionem fuisse dicunt se ipsum tuendi atque

servandi, natura ipsum sibi conciliante.

11 *Si perpauca mutavisset*] Ut de κριτηρίῳ aliisque non paucis rebus ad Stoicos accedebat; ita in multis quoque veterem Academiam instauravit.

aut Stoicus constituatur² sapiens, aut veteris Academiæ. Utrumque non potest: est enim inter eos non de terminis, sed de tota possessione contentio: nam omnis ratio vitæ definitione summi boni continetur; de qua qui dissident, de omni ratione vitæ³ dissident. Non potest igitur uterque esse sapiens, quoniam tantopere dissentiunt, sed alter:⁴ si Polemoneus, peccat Stoicus, rei falsæ assentiens. Vos quidem⁵ nihil dicitis a sapiente tam alienum esse. Sin vera⁶ sunt Zenonis, eadem in veteres Academicos Peripateticosque dicenda. Hic igitur neutri assentiens, si nunquam, uter est prudentior?⁷ 133. Quid? cum ipse Antiochus dissentit quibusdam in rebus ab iis,⁸ quos amat, Stoicis; nonne indicat, non posse illa probanda⁹ esse sapienti? Placet Stoicis, omnia peccata esse paria:² at hoc Antiocho vehementissime displicet. Liceat tandem mihi considerare, utram sententiam sequar. Præcide,¹⁰ inquit: statue aliquando quidlibet. Quid? ¹ quæ dicuntur quidem et acuta mihi videntur in utramque partem, et paria; nonne caveam, ne scelus faciam? [*p. 34.*] scelus enim dicebas esse, Luculle, dogma prodere. Contineo igitur me, ne in-

~~~~~

conj. nisi perpaucis mutar. Dein, *Stoicis* Mss. nonnulli et edd. vett.—2 Ern. volebat *constituetur*. In Ms. Vict. legitur *consideratur*.—3 Al. *vitæ ratione*, et mox *sapiens esse*.—4 Faber conj. *sit alter*. In ψ *sed aliter*.—5 *Vos num quidem*, &c. ψ , Ascens. et Junt.—6 U *Si vera*.—7 Manut. conj. *Hic ig. neutri assentietis: sin utrique, uter est prud.* Lamb. correxit *si nunquam uter sit sapiens, apparebit; nonne utroque est*, &c. Guyetus, *assentietis. Sin unquam; uter est prud.* Faber *Hic ig. neutri assentiens nunquam uter est prud.* Davis. *assentiens, si usquam, utroque est prud.* Pal. 2. *neutri assentientes*: Reg. Cantab. Paris. 2. Ven. 1471. *interest prudentior*. Ric. Bentl. volebat *Hic ig. neutri assentiens, si quicquam interest prudentior*. Hülsemann. censet vocem excidisse post *nunquam*: Schütz. conj. legend. *utroque est prud.*—8 Al. *ab his*.—9 Manut. e Ms. *probabilia*. Dav. e conj. Lambini *non esse illa probanda sapienti*. In Cantab. legitur *non posse esse illa probanda sapienti*.—10 ψ *Præcede*. Gronov. correxit *Decide*.—1 In ψ deest *Quid*. Manut. *quid* omittit. Mss. multi et edd. vett. non agnoscunt *quidem*, quod Orell. uncis inclusit. In ed. Ascens. est *quid quælibet dicuntur, quod et ac*, &c. Paris. 2. 5. *quidlibet. Quælibet dicuntur, quæ et ac*, &c. Pal. 2. et Cantab. *quidlibet: quælibet dicuntur, quæ et ac*. Reg. *quidlibet. Quæcunque dicuntur, quæ et acuta mihi videntur*. Davis. conj. *quidlibet. Quid? cum quæ dicuntur quidem, et acuta mihi vid.* Guyetus, *quid? quod quæ dicuntur et acuta mihi vid.* Ric. Bentl. *quid? cum*

NOTÆ

² *Peccata esse paria*] Vide Paradoxa.

cognito assentiar; quod mihi tecum est dogma commune. Ecce multo major etiam dissensio. 134. Zeno in una virtute positam beatam vitam putat. Quid Antiochus? Etiam, inquit: beatam, sed non beatissimam. Deus ille, qui nihil censuit deesse virtuti: homuncio hic, qui multa putat, præter virtutem, homini partim cara² esse, partim etiam necessaria. Sed ille, vereor, ne virtuti plus tribuat, quam natura patiatur, præsertim Theophrasto multa diserte³ copioseque dicente. Et hic metuo, ne vix sibi constet; qui cum dicat esse quædam et corporis et fortunæ mala, tamen eum, qui in his omnibus sit, beatum fore censet,⁴ si sapiens sit. Distrahor: cum⁵ hoc mihi probabilius, tum illud videtur: et tamen, nisi alterutrum sit, virtutem jacere plane puto. 135. Verum in his discrepant. Quid? illa,⁶ in quibus consentiunt, num pro veris probare possumus? Sapientis animum nunquam nec cupiditate moveri, nec⁷ lætitia efferri. XLIV. Age, hæc probabilia sane sint: num etiam illa? nunquam timere, nunquam dolere. Sapiensne non timeat? nec, si patria deleatur, non doleat?⁸ Satis durum: sed Zenoni necessarium; cui, præter honestum, nihil est in bonis: tibi vero, Antioche, minime; cui, præter honestatem, multa bona; præter turpitudinem, multa mala videntur; quæ et venientia metuatur sapiens necesse est, et venisse doleat. Sed quæro, quando ista fuerint ab Academia vetere decreta,⁹ ut animum sapientis commoveri et conturbari negarent? Mediocritates illi probabant; et in omni permotione naturalem volebant esse quendam modum. Legimus omnes Crantoris, veteris Academici,¹⁰ ‘De Luctu:’

dicantur et acuta, ut mihi videtur.—2 *ψ clara.* In edd. Hervag. Junt. legitur *partim clara esse, partim necessaria.*—3 Lamb. edidit *multa contra diserte.* Schutz. de sententia Gærenzii vocem *contra* ante *dicente* inseruit. Pro *dicente* Davis. volebat *opponente.*—4 *Censeat* Gud. Vratisl. et Baz. *sentiatur* Dresd. —5 *Al. tum.*—6 *Illud* omnes Mss. et edd. Baz. Junt. Manut. Grut. Oliv. et al.—7 *Al. neque...neque.*

CAP. XLIV. 8 *Sapiens ne non timeat neque si patria deleatur non dolere neque si deleta sit* Ven. 1471. *Sapiensne non timeat? nec, si patria deleatur? non doleat? nec si deleta sit* Reg. Paris. 2. 4. 5. Cantab. et tres Mss. Gærenzii cum Gærenz. Schutz. et Orell. Conjecit Lamb. *Sapiens ne non timeat nec si patria deleatur, doleat?* Dein, *Satis* omittunt Reg. Cantab. Paris. 5. tres Mss. Gærenzii cum Davis. A Paris. 2. 4. et Ven. 1494. abest *Satis durum.*—9 *ψ dicta.*—10 Idem

est enim non magnus, verum aureolus, et, ut Tuberoni^a Panætius præcipit, ad verbum ediscendus¹ libellus. Atque illi quidem etiam utiliter a natura² dicebant permotiones istas animis nostris datas; metum cavendi causa; misericordiam ægritudinemque, clementiæ: ipsam iracundiam fortitudinis quasi cotem³ esse^b dicebant; recte, secusne, alias viderimus. 136. Atrocitas quidem ista tua quo modo in veterem Academiam irruerit, nescio. Illa vero ferre non possum, non quo⁴ mihi displiceant: sunt enim Socratica pleraque mirabilia Stoicorum, quæ Παράδοξα nominantur: sed ubi Xenocrates,⁵ ubi Aristoteles ista tetigit? hos enim quasi eosdem esse vultis. Illi unquam dicerent, sapientes solos reges?^c solos divites? solos formosos? omnia, quæ ubique essent, sapientis esse? neminem consulem, prætorem, imperatorem, nescio an ne quinquevirum quidem^c quenquam, nisi sapientem: postremo, solum civem, solum liberum? insipientes omnes, peregrinos, exules, servos, furiosos? denique scripta⁶ Lycurgi,^d

^c An illi unquam dicerent, quod Stoici dicunt, sapientes solos reges, &c.

////////

grantonis, veteris Academiae.—1 U discendus.—2 Al. a natura utiliter.—3 Mss. nonnulli comitem. Mox, alias videbimus malebat Ern. Dein, Lamb. Atroc. ista quidem.—4 Manut. et Lamb. quod.—5 ψ et al. Socrates. Mox, ψ hoc enim.—6 Paris. 5. Reg. Cantab. Davis. Hülsemann. et Orell. furiosos denique? scripta.

NOTE

^a Tuberoni] Q. Ælius Tubero, L. Æmil. Pauli ex filia nepos, P. Scipionis Æmil. sororis filius. Disciplina Stoicus, insignis jurisconsultus. Pompon. de Orig. Juris. Sed in oratorum nullo numero. Cic. in Bruto. Civis optimus, integerrimus, et Tib. Gracchi hostis acerrimus, vita tamen severus, unde in comitiis prætoriiis repulsam tulit. Cum enim mortuo Scipione Æmiliano epulum populo daret, lectulos Punicanos pellibus hædinis stravit, et pro argenteis vasis Samia exposuit: quæ præpostera frugalitas plebis animos aballevavit.

^b Quasi cotem esse] De cote vide Tusc. l. iv.

^c Ne quinquevirum quidem] De quinqueviris hæc habet Fenestella: 'Quia magistratibus vespertinis temporibus in publicum esse inconveniens erat, quinqueviri constituti sunt eis Tiberim et ultra Tiberim, qui possent pro magistratibus fungi.' Est quoque apud Liv. mentio de quinqueviris, qui mensarii dicti sunt. Hos ad rem fœnebrem, qui perennis dissidiorum fons erat, componendam consules creavere. Primi fuerunt C. Duillius, P. Decius, Q. Publilius, T. Æmilius.

Solonis, duodecim tabulas nostras, non esse leges? ne urbes denique, aut civitates,⁷ nisi quæ essent sapientium? 137. Hæc tibi, Luculle, si es assensus Antiocho, familiari tuo, tam sunt defendenda, quam mœnia; mihi autem, bono modo, tantum, quantum videbitur. XLV. Legi apud Clitomachum, cum Carneades et Stoicus Diogenes^e ad senatum^f in Capitolio starent, A. Albinum,^g (qui tum, P. Scipione et M. Marcello consulibus, prætor esset) eum,⁸ qui cum avo tuo,^h Luculle, consul fuit, doctum sane hominem,⁹ ut indicat ipsius historia, scripta Græce,ⁱ jocantem dixisse Carneadi, Ego tibi, Carneade, prætor esse non videor, quia sapiens non sum; ¹⁰ nec hæc urbs, nec in ea civitas? Tum ille, Huic Stoico non videris. Aristoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus sequi volebat, non dubitavisset, quin et prætor ille esset, et Roma urbs, et eam civitas incoletet. [p. 35.] Sed ille noster¹ est plane (ut supra dixi) Stoicus, perpauca balbutiens. 138. Vos autem mihi veremini,² ne

////////

Pro scripta Gærenz. volebat scita.—7 Lamb. nec urbes. Manut. conj. ne urbes quidem. In ψ, duobus Mss. Gærenzii et edd. vett. quibusdam legitur ne urbis .. civitatis.

CAP. XLV. 8 Mss. Gærenzii prætorem, vel prætore tecum.—9 Hervag. Manut. et Lamb. sane doctum hom.—10 U qui sap. non sum. Tum, Paris. 5. et tres Mss. Gærenzii nam hæc urbs, et duo alii nec mea civitas. N ne urbs, ne hæc civ. Pal. 2. ne hæc urbs, ne civ.—1 Davis. e conj. cum Lall. dedit vester. Mox, Stoica perpauca correxit Lamb.—2 Lamb. conj. Vos autem mihi reveri videmini, &c. Ric. Bentl. volebat Vos autem, qui veremini, ne labar ad opinatio-

NOTÆ

^d *Lycurgi*] De Solonis Lycurgique legibus, necnon de 12. tabulis, dicitur alias.

^e *Et Stoicus Diogenes*] De ista Carneadis et Diogenis legatione hæc habet Cic. l. XII. ad Att. 'Quibus consulibus Carneades et legatio Romanam venerit, scriptum est in tuo annuali. Hæc nunc quæro, quæ causa fuerit; de Oropo opinor; sed certum nescio.' Plura in Catone Majore.

^f *Ad senatum*] Non in senatu, sed in Capitolio, ubi expectabant dum introduceretur, et a prætore senatus sibi daretur.

^g *A. Albinum*] Græcarum literarum studiosissimum, ex illustri Posthumiorum gente.

^h *Cum avo tuo*] Is L. Licinius Lucullus fuit consul anno 602. Vaccæos Cantabrosque domuit.

ⁱ *Scripta Græce*] Ab ipso historiae suæ principio veniam, si quid esset erratum, postulaverat, quod Romanus res Romanas Græce scriberet. At eum venuste reprehendit M. Cato: 'Næ tu, inquit, Aule, nimium nugatores, cum maluisti culpam deprecari quam culpa vacare,' &c.

labar ad opinionem, et aliquid asciscam, et comprobem incognitum; quod minime vultis. Quid consilii datis? Testatur sæpe Chrysippus, tres solas³ esse sententias, quæ defendi possint, de finibus bonorum: circumcidit et amputat multitudinem: aut enim honestatem esse finem, aut voluptatem, aut utrumque: nam qui summum bonum dicant⁴ id esse, si vacemus omni molestia, eos invidiosum nomen voluptatis fugere; sed in vicinitate versari: quod facere eos etiam, qui illud idem cum honestate conjungerent: nec multo secus eos, qui ad honestatem prima naturæ commoda adjungerent. Ita tres relinquit⁵ sententias, quas putet probabiliter posse defendi. 139. Sit sane ita:⁶ quanquam a Polemonis, et Peripateticorum, et Antiochi finibus non facile divellor; neque quicquam habeo adhuc probabilius. Verumtamen video,⁷ quam suaviter voluptas sensibus nostris blandiatur. Labor eo ut assentiar Epicuro, aut Aristippo: revoCAT virtus, vel potius reprehendit⁸ manu: pecudum illos motus esse dicit: hominem jungit⁹ Deo. Possum esse medius: ut, quoniam Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuetur; Zeno, quasi corporis simus expertes, animum solum complectitur; ut Calliphontem¹⁰ sequar; cujus quidem sententiam Carneades ita studiose defensitabat, ut eam probare etiam videretur: quanquam Clitomachus affirmabat, nunquam se intelligere potuisse, quid Carneadi probaretur. Sed, si ipsum finem¹ velim sequi, nonne ipsa veritas, et gravis et recta ratio, mihi obversetur? 140. Tu,

//////////

nem... quod minime vultis, quid consilii datis? Gærenz. proposuit *Vos autem mihi, si veremini, ne labar ad opinionem... incognitum, (quod minime vultis,) quid consilii datis?*—3 Vratisl. *crissolas*.—4 Manut. Lamb. *dicant summum bonum*.—5 Mss. plerique et edd. vett. *reliquit*: Gærenz. e conj. cum Schutz. et Orell. *reliqui*.—6 Lamb. *Sit ita sane*.—7 Guyetus corr. *Verumtamen cum video*. Mox, in U deest *blandiatur*. Dein, *Laboro, ut ass.* Mss. plerique et edd. vett. *Laboro, ut ass.* Reg. Paris. 1. 2. 4. 5. et Ms. Vict. *Labor ut ass.* conjecit Manut. *Labor eo, ut ass.* ceteri, e conj. Gruteri.—8 Lamb. *prehendit*.—9 Davis. et Ern. volnerunt *jungi*.—10 *Aut Call.* Mss. nonnulli cum Grut. et al. Lamb. ut omittit.—1 Paris. 5. Gud. Davis. Hülsemann. Gærenz. Schutz. et Orell. non agnoscunt *finem*: Lamb. conjecit *ipsius finem* legend. Mox, *ipsa severitas* Mss. nonnulli cum Manut. Lamb. Grut. et Gærenz. *Pro obversetur* Lamb. conj. *adversetur* legend. *Pro Tu* Mss. pauci habent *Tum*; unde Gulielm.

cum honestas in voluptate contemnenda consistat, honestatem² cum voluptate, tanquam hominem cum bellua, copulabis? XLVI. Unum igitur par, quod depugnet, reliquum est, voluptas cum honestate: de quo Chrysippo fuit, quantum ego sentio, non magna contentio. Alterum si sequare,³ multa ruunt, et maxime communitas cum hominum genere, caritas, amicitia, justitia, reliquæ virtutes; quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita. Nam quæ voluptate, quasi mercede aliqua,⁴ ad officium impellitur, ea non est virtus, sed fallax imitatio simulatioque virtutis. Audi contra illos, qui nomen honestatis a se ne intelligi quidem dicant, nisi forte, quod gloriosum sit in vulgus, id honestum velimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore esse: hanc normam, hanc regulam, hanc præscriptionem esse naturæ; a qua qui aberravisset, eum nunquam, quid in vita sequeretur,⁵ habiturum. 141. Nihil igitur me putatis,⁶ hæc et alia innumerabilia cum audiam, moveri? Tam moveor, quam tu,⁷ Luculle: neque me minus hominem, quam te, putaveris. Tantum interest, quod tu, cum es commotus, acquiescis,⁸ assentiris, approbas; verum illud, certum comprehensum, perceptum, ratum, firmum, fixum vis;⁹ deque eo nulla ratione neque pelli neque moveri potes: ego nihil ejusmodi esse arbitror, cui si assensus sim, non assentiar sæpe falso,¹⁰ quoniam vera a falsis nullo discrimine separantur, præsertim cum judicia ista dialecticæ nulla sint.

142. Venio enim jam ad tertiam partem philosophiæ. Aliud judicium Protagoræ^k est, qui putet¹ id cuique verum

////////

proposuit *Tan*¹.—2 Gnd. Dresd. Vratisl. et Baz. *si honest.* unde *sic honestatem* dederunt Gærenz. et Schutz.

CAP. XLVI. 3 *N sequere*.—4 A Gud. abest *aliqua*.—5 Lamb. e conj. Manutii sequatur.—6 Nonnulli *putabis*. Gærenz. proposuit *putas* legend. Ante *hæc* Gærenz. auctoritate duorum Mstorum addidit *et*.—7 *ψ Tantum moveor, quantum tu*.—8 *Qui es comm.* N, et *asciscis* Gnd. Dresd. et Vratisl. unde Gærenz. conj. *quo es comm., asciscis*.—9 *Fixum fuisse vis* Mss. plerique et edd. vett. cum Lamb. Grut. et al. In *ψ vis* quoque abest.—10 Al.

NOTÆ

^k *Protagoræ*] Qui dictus est *ἄθεος*. Diversus a Protagora disciplina Stoico.

esse, quod cuique videatur : aliud Cyrenaicorum, qui, præter permotiones intimas, nihil putant esse iudicii : aliud Epicuri, qui omne iudicium in sensibus, et in rerum notiitiis, et in voluptate constituit. [p. 36.] Plato autem omne iudicium veritatis, veritatemque ipsam, abductam ab opinionibus et a sensibus, cogitationis² ipsius et mentis esse voluit. 143. Numquid horum probat noster Antiochus ? Ille vero ne majorum quidem suorum. Ubi enim aut Xenocratem sequitur, cujus libri sunt de ratione loquendi multi, et multum probati ? aut ipsum Aristotelem, quo profecto nihil est acutius, nihil politius ? A Chrysippo pedem nusquam.³ XLVII. Qui ergo Academici appellamur ?⁴ an abutimur gloria nominis ? aut cur cogimur eos sequi, qui inter se dissident ? In hoc ipso, quod in elementis dialectici docent, quo modo iudicare oporteat, verum falsumne sit, si quid ita connexum est, ut hoc, Si dies est, lucet ; quanta contentio est ! Aliter Diodoto,⁵ aliter Philoni, Chrysippo aliter placet. Quid ? cum Cleanthe, doctore suo, quam multis rebus¹ Chrysippus dissidet ? Quid ? duo vel principes dialecticorum, Antipater et Archidemus,⁶ opiniosissimi homines, nonne multis in rebus dissentiant ? 144. Quid me igitur, Luculle, in invidiam, et tanquam in concionem vocas ? et quidem, ut seditiosi tribuni solent, occludi tabernasⁿ jubes ? Quo enim spectat illud, cum artificia tolli quereris a nobis, nisi ut opifices⁷

false.—1 Lamb. Davis. et Rath. voluerunt *putat.*—2 Tres Mss. Gærenzii *cognitionis.* Mox, *vester Antiochus* Lall. e conj. Davisii.—3 *Numquam* Mss. et edd. præter Davis. et Ern. qui e Ms. Reg. receperunt *nusquam.*

CAP. XLVII. 4 Mannt. et Lamb. *Quid . . . appellamur ?*—5 Mss. et edd. pleræque *Diodoro.*—6 Al. *Archedemus.* Tum, Junt. *opinosissimi hom.*—7 Pro

NOTE

¹ *Quam multis rebus*] Cleanthis doctrina quæ fuerit, non commemorat Laërt. unde suspicio est Zenonis magistri sui opinionibus adhæsisse. Chrysippus vero frequentibus interrogationibus solebat uti ; v. g. ‘Quod non amisisti, habes : cornua non amisisti : ergo cornua habes.’ Et, ‘Est

aliquod caput : illud non habes : ergo caput non habes.’

^m *Antipater et Archidemus*] De utroque cum nihil extet, opinionum discrimen proferri non potest.

ⁿ *Occludi tabernas*] Tabernas occludi jubebant tribuni, cum plebem omnem concioni interesse volebant ;

concitentur? qui si undique omnes convenerint, facile⁸ contra vos incitabuntur. Expromam primum illa invidiosa, quod eos omnes, qui in concione stabunt, exules, servos, insanos esse dicatis:⁹ deinde ad illa veniam, quæ jam non ad multitudinem, sed ad vosmetipsos, qui adestis, pertinent. Negat enim vos Zeno, negat Antiochus, scire quicquam. Quo modo? inquires: nos enim defendimus, etiam insipientem¹⁰ multa comprehendere. 145. At scire negatis quenquam rem ullam, nisi sapientem: et hoc quidem Zeno gestu conficiebat: nam, cum extensis digitis adversam manum ostenderat, visum, inquebat, hujusmodi est: deinde, cum paulum digitos constrinxerat,¹ assensus hujusmodi: tum cum plane compresserat, pugnumque fecerat, comprehensionem illam esse dicebat. Qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod ante non fuerat, κατάληψιν imposuit. Cum autem lævam manum admoverat,² et illum pugnum arcte vehementerque compresserat, scientiam talem esse dicebat; cujus compotem, nisi sapientem, esse neminem. Sed, qui sapientes sint, aut fuerint,³ ne ipsi quidem solent dicere. 146. Ita tu nunc, Catule, lucere nec scis; nec tu,⁴ Hortensi, in tua villa^o nos esse. Num minus⁵ hæc invidiose dicuntur? nec tamen nimis eleganter: illa subtilius. Sed, quo modo tu, si nihil comprehen-

opifices ψ exhibet *artifices*.—8 Gærenz. conj. *facile etiam* legend.—9 *Quo deos omnes nos visa vos esse dicatis* Paris. 1. 2. 4. *quod eos omnes vos insanos esse dicatis* Paris. 5. Reg. Cantab. Ven. 1471. Verba qui in conc....servos absunt quoque a tribus Mss. Gærenzii.—10 Gnd. *insipientem etiam*.—1 *Contexerat* ψ: *erexerat* Gnd. *extraxerat* Crat. et al. *contraxerat* Cantab. et ed. Junt. cum Davis. *constrinxerat* al.—2 *Lævam manum adverterat* Paris. 4. 5. Reg. et ed. Baz. cum Gærenz. Schutz. et Orell. *lævam manum pugno admoverat* conj. Lamb. Dein, Davis. proposuit *et illa pugnum arcte veh. compr. Illa, &c.*—3 *Qui sapiens sit, aut fuerit* Mss. pauci et edd. Junt. Manut. Lamb. et Grnt. *qui sapientes aut sint, aut fuerint* Mss. plerique et edd. Ven. 1471. Baz. Hervag. cum Dav. Gærenz. et Schutz.—4 *Neque tu* Lamb. et *tu, vel atque tu*, conj. Davis.—5 *Manut. Num nimis*: Lamb. *Non minus*. Mox, *nec tamen mi-*

NOTÆ

volebant autem, cum orationi suæ pondus et momentum præsentia et suffragio plebis addendum erat. Longe aliter Manutius: *Ocludi tabernas* jubes, ne, inquit, alicubi me reus abdam. Bene an male, lector viderit.
^o *In tua villa*] Ad Baulos, de qua supra.

di⁶ posset, artificia concidere dicebas, neque mihi dabas, id quod probabile esset, satis magnam vim habere ad artes; sic ego nunc tibi refero, artem sine scientia esse non posse. An pateretur hoc Zeuxis,^p aut Phidias,^q aut Polycletus,^r nihil se scire, cum in his esset tanta solertia? Quodsi eos^s docuisset aliquis, quam vim habere diceretur scientia, desinerent irasci: ne nobis quidem succenserent, cum didicissent id tollere nos, quod nusquam esset; quod autem satis esset ipsis, relinquere. Quam rationem, majorum etiam comprobatur diligentia; qui primum jurare 'ex sui animi^s sententia' quemque voluerunt: deinde ita teneri, 'si sciens falleret,'^t quod inscientia multa versaretur in vitam, qui testimonium diceret, ut 'arbitrari'^u se diceret, etiam quod ipse vidisset: quæque jurati iudices cognovissent, ut ea non esse facta,⁹ sed ut 'videri'^x pronuntiarent.

=====
nus Mss. nonnulli, Baz. et Lamb.—6 *Al. compreh. nihil.* Mox, Junt. *nec mihi dab.*—7 *Gnd. Polyclitus.*—8 *Davis. conj. qui si eos.*—9 *Ut ea non aut esse fact.* N: *ut ea non ut essent fact.* tres Mss. Gærenzii: *ut ea non ut esse facta* edd. vett. plures: *ea, non ut, esse facta* Gærenz. e conj. cum Schutz. et Orell. Tum, *pronuntiarentur* Mss. multi et edd. vett. *pronuntiaretur* Mss. pauci. In ψ legitur *videretur pronuntiaretur.*

NOTE

^p *Zeuxis*] Heracleotes, pictor clarissimus, qui opera sua gratis dare instituit, cum diceret ea nullo pretio emi posse. Multa de illo Plin. lib. xxxv. c. 9.

^q *Phidias*] Statuarius clarissimus, Diis quam hominibus effigendis artifex melior. Quintil. l. xii. Illius maxime laudantur et Atheniensis Minerva, et Olympius in Elide Jupiter.

^r *Polycletus*] Insignis statuarius, æqualis et condiscipulus Myronis: discipulos autem habuit, Arginum, Asopodorum, Alexim, Aristidem, Phrynonem, de quibus Plin. xxxiv. 8. Insignia ejus opera ibidem habes.

^s *Ex sui animi*] Juramenti formula, quæ huic alteri respondet, qua nos

Galli juramus, *ex conscientia.* Unde orta sit, docet Quintil. viii. 5. 'Sententiam veteres, quod animo sensissent, vocaverunt.' Id cum est apud oratores frequentissimum, tum etiam in usu quotidiano quasdam reliquias habet: nam et juratnri ex animi nostri sententia, et gratulantes ex sententia dicimus. Meminerunt ejus juramenti T. Liv. lib. xxii. et l. xliii. et Petronius Arbiter.

^t *Si sciens falleret*] Frequens erat apud veteres ea jurandi formula. Cic. ad Fam. vii. 1. Plin. Junior in Grattiar. Act.

^u *Ut arbitrari*] Extat in orat. pro Fonteio exemplum hujus formulæ testimonii ferendi.

^x *Sed ut videri*] Extat et hujus exemplum orat. in Verrem.

XLVIII. 147. Verum, quoniam non solum nauta significat, sed etiam Favonius ipse insusurrat, navigandi nobis,¹⁰ Luculle, tempus esse, et quoniam satis multa dixi, est mihi perorandum. [p. 37.] Posthac tamen, cum hæc quæremus, potius de dissensionibus tantis summorum virorum disseramus, de obscuritate naturæ, deque errore tot philosophorum, qui de bonis contrariisque rebus tantopere discrepant, ut, cum plus uno verum esse non possit, jacere necesse sit tot tam¹ nobiles disciplinas; quam de oculorum, sensuumque reliquorum mendaciis, et de sorite, aut pseudomeno;⁷ quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt. 148. Tum Lucullus, Non moleste, inquit, fero, nos hæc contulisse:² sæpius enim congregientes nos, et maxime in Tusculanis nostris, si qua videbuntur,³ requiremus. Optime, inquam: sed quid Catulus sentit? quid Hortensius? Tum Catulus, Egone? inquit. Ad patris revolvor sententiam, quam quidem ille Carneadeam esse dicebat, ut percipi nihil putem posse; assensurum autem non percepto, id est, opinaturum,⁴ sapientem existimem: sed ita, ut intelligat⁵ se opinari, sciatque nihil esse, quod comprehendere et percipi possit: per ἐποχὴν⁶ illam omnium rerum comprobans, illi alteri sententiæ, nihil esse, quod percipi possit, vehementer assentior. Habeo, inquam, sententiam tuam,

CAP. XLVIII. 10 ψ *navigantibus*. Pro *tempus esse* N et Pal. 2. habent *tempus est*. Mox, pro *est*, quod Gærenz. delevit, Gud. et Vratisl. exhibent *sic*; Dresd. *sit*; N *et*.—1 Mannt. Lamb. *tot et tam*.—2 N, Paris. 4. et al. *nos hic contul*. Tum, conj. Davis. *Sæpius autem congreg.*—3 Al. *si quæ videb.* Dein, *requiramus* malebat Davis.—4 Gud. *opinatur*.—5 *Ut si intell.* Mss. pauci et edd. Hervag. Junt. In Pal. 2. *sed ita ut si intelligentis opinarique, sciatque*. Davis. conj. *sed ita ut simul intelligat*.—6 Mannt. correxit *quare ἐποχὴν*; Lamb. delebat *per*: Ursin. correxit *semper*: Guyetus malebat *insuper*: Faber volebat *nec semper*: Davis. conj. *et ἐποχὴν*: Gærenz. malebat *pariter*

NOTE

⁷ Aut *pseudomeno*] Ψευδόμενος species quædam fuit captiosæ argumentationis, propria Stoicorum, quam Tullius *mentientem* reddidit. Quidam ψευδολόγον dicunt. Meminit hujus captionis Laërt. in Euclide et Ze-

none. Extat apud Athenæum l. ix. Philetæ epitaphium illud: Ξεῖνε, Φιλητᾶς εἰμι· λόγων ὁ ψευδόμενός με ὦλεσε, καὶ νυκτῶν φροντίδες ἐσπέριον. *Hospes, Philetas sum: mendax et captiosa ratio me perdidit, et noctium respertinæ curæ.*

nec eam admodum aspernor. Sed tibi quid tandem videtur, Hortensi? Tum ille ridens, Tollendum.^{7 z} Tenco te, inquam: nam ista Academiae est propria sententia. Ita sermone confecto, Catulus remansit: nos ad naviculas nostras descendimus.⁸

////////

ἐποχὴν.—7 Lamb. e conj. Turnebi *Tollendam*: Rath. conj. *Extollendum*.—8 In fine libri ψ habet *Marci Tullii Ciceronis Academicorum Liber tertius explicit*: Gud. 2. *M. T. C. ad Hortensium liber explicit*.

NOTÆ

^z *Tollendum*] Vox ambigua, et in ambiguo usurpata ab auctoribus. Brutus ad Cic. Fam. Ep. xii. 20. 'Ipsū Cæsarem nihil sane de te questum, nisi dictum, quod diceret te dixisse, laudandum adolescentem, ornandum, tollendum. Se non esse commissurum ut tolli possit.' Affine est quod habet Vell. l. ii. 'Hoc est tempus quo Cicero, infinito amore Pompeianarum partium, Cæsarem laudandum, tollendum censebat, cum aliud diceret, aliud intelligi vellet.'

M. TULLII CICERONIS

DE FINIBUS^a

BONORUM ET MALORUM

AD BRUTUM^b

LIBER I.

ARGUMENTUM.

His quinque de Finibus Bonorum et Malorum libris excussæ sunt veterum philosophorum, sed præcipue Epicuri, Stoicorum, et Peripateticorum de Summo Bono et Malo sententiæ; is est enim, quem Finem Bonorum et Malorum, imitatus Græcos, dixit, qui τέλος, quod est in quaque re summum, appellant. c. 12. in fin. Et prima quidem disputatio, quæ in Epicuri sententia versatur et explicanda et rejicienda, duobus primis libris continetur. Ea fingitur habita esse in Cumano Ciceronis, cum eo L. Tor-

NOTÆ

^a *De Finibus*] Scripti sunt ii libri, quo anno et Academici, C. Julio Cæsare III dictatore et IV consule sine collega; Cicerone annos 62. nato, U. C. 708.

^b *Ad Brutum*] Misit eos primum ad Atticum, ejusque hortatu nonnihil mutatos Bruto inscripsit, ut extat I. XIII. epist. 21. ad Atticum: 'Dic mihi, placetne tibi, primum, edere injussu meo? hoc ne Hermodorus quidem faciebat, is qui Platonis libros solitus est divulgare; ex quo λόγοισιν Ἑρμόδωρος. Quid illud? rec-

tumne existimas cuiquam quicquam antequam Bruto, cui te auctore προσφωνῶ. Scripsit enim Balbus ad me, se a te quintum de Finibus librum descripsisse, in quo non sane multa mutavi, sed tamen quædam. Tu autem commode feceris, si reliquos continueris, ne et ἀδιόρθωτα habeat Balbus, ἔωλα Brutus.' Et alibi: 'nunc illam Περί Τελῶν σύνταξιν sane mihi probatam, Bruto, ut tibi placuit, despondimus, idque enim non nolle scripsisti.'

quatus et C. Triarius salutandi Ciceronis causa venissent. Torquatus Epicurei partes suscipit, et libro 1. explicat Epicuri sententiam. Hujus disputationi præmittitur a Cicerone reprehensio philosophiæ Epicuræ in universum omnis. c. 6. 7. Ipsius autem, quæ Torquato tribuitur, disputationis hæc est summa: Epicurum summum bonum posuisse in voluptate, summum malum in dolore; quod omne animal, simul atque natum sit, voluptate gaudet, dolorem aspernetur et repellat, quantum possit; ex quo intelligatur, natura id omnibus insitum esse, ut voluptatem summum bonum putent, neque tam argumentatione hic opus esse, quam mediocri admonitione et animadversione: sed rectius agere tamen eos, qui, quod multa contra voluptatem dicantur, rationibus acquisitis de ea re disputandum putent. c. 9. Qui accusent voluptatem, doloremque laudent, non ipsam voluptatem, sed eos potius accusare, qui blanditiis præsentium voluptatum corrupti, futuros dolores non provideant, aut perferendis doloribus parvis majores non repellant. c. 10. neque vero voluptatem intelligi eam solam, quæ suavitatem aliqua naturam ipsam moveat, sed eam potissimum, quæ percipiatur, omni dolore detracto; quod ipsa illa molestiæ detractio consecutionem voluptatis afferat. c. 11. voluptatem autem esse summum bonum, dolorem summum malum, ex eo intelligi, quod nihil beatius esse possit eo, qui perpetuis fruatur animo et corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediendo nec impendente; nil contra miserius eo, qui maximis confectus sit animi corporisque doloribus, nulla spe proposita, fore melius aliquando, nulla neque præsentem neque expectatam voluptatem, c. 12. qui in una virtute, nominis splendore capti, summum bonum ponant, non videre, eam ne expetendam quidem videri, nisi voluptatem efficeret, et esset omnium virtutum quidam ad voluptatem cursus. c. 13—16. nullum igitur esse errorem in ipsis finibus, sed in his rebus, e quibus efficiantur: fateri autem se, animi voluptatem et dolorem e corpore nasci; sed esse tamen animi voluptatem et dolorem majorem eo, qui in corpore sit, quod corpore præsentia tantum sentiamus, animo præterita etiam et futura, quorum magna vis sit ad voluptatem et dolorem augendum, prout sapiens quisque aut stultus sit: itaque Epicurum etiam, nemini nisi sapienti voluptatem illam, nemini nisi stulto dolorem tribuere. c. 17. sqq. neque tandem amicitiam, isto summo bono constituto, tolli, quod omnium rerum, quas ad suaviter vivendum sapientia comparaverit, nihil majus amicitia, nil jucundius sit.

I. 1. [*Ed. Ald. p. 49.*] **N**ON eram nescius, Brute,^c cum, quæ summis ingeniis, exquisitaque doctrina philosophi

NOTÆ

^c *Nescius, Brute*] Is M. Brutus est ad quem est quoque liber qui Orator inscribitur. Uxorem habuit Porciam, M. Catonis filiam; sorores duas, quarum altera M. Lepido triumviro, altera C. Cassio nupsit: filius M.

Bruti, qui prætor Galliam Cisalpinam, nomine Lepidi consulis, cum occupasset, Mutinæ a Cn. Pompeio obsessus, se suæque illi permisit, cuius tamen imperio continuo post cæsus est.

Græco sermone tractavissent,¹ ea Latinis literis mandarem, fore, ut hic noster labor in varias reprehensiones incurreret: nam quibusdam, et iis quidem non admodum indoctis,^d totum hoc displicet, philosophari. Quidam autem^e non id tam² reprehendunt, si remissius agatur: sed tantum studium, tamque multam operam ponendam in eo³ non arbitrantur. Erunt etiam,^f et hi quidem eruditi Græcis literis, contemnentes Latinas, qui se dicant in Græcis legendis operam malle consumere. Postremo aliquos futuros suspicor, qui me ad alias literas vocent; genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personæ tamen^g et dignitatis esse negent. 2. Contra quos omnes dicendum breviter existimo: quanquam philosophiæ quidem⁴ vituperatoribus satis responsum est eo libro,^h quo a nobis philosophia⁵ defensa et collaudata est, cum esset accusata et vituperata

////////

CAP. I. 1 Ms. E tractassent. Paulo infra, codd. duo Gærenzii, cum E, *his quidem*, probante Gærenz. non tamen recipiente.—2 Ms. N *non tam id*: Gud. *tunquam*: Lamb. *id non tam*: U X P, et Lall. *non id tantum*: Crat. *non id totum*: Manut. *id non totum*: Mars. cum Dav. *non id tum*: Rath. probavit *non ita tum*.—3 *In eo ponendam* Mars. Crat. Junt. et Dav. Mox pro *hi quidem* E ξ *quidam*: ψ *quidem*.—4 Duo codd. Gærenz. cum ψ *quidem* ignorant. Deinde, ante eo libro E ξ, et plures scripti in addunt.—5 *Phil. a nobis* Mss. et edd. multæ. Tum est atque collaudata E ξ; qui Mss. cum ψ, paulo post omittunt

NOTÆ

^d *Non admodum indoctis*] Ad Hortensium hæc pertinere aiunt Olivarius, et qui Olivarium toto in libros de Finibus commentario transcripsit de verbo ad verbum, Manutius. Quibus non facile assentietur qui adverterit quanto honorificentiorum de Hortensio mentionem habere consueverit Tullius.

^e *Quidam autem*] Inter quos Aquilius Gallus, ut itidem tradunt Olivarius et Manutius; qua adducti ratione, ipsi viderint. Manutius quidem fæde lapsus est, qui *Aquilius* et *Gallus* dividat, duosque faciat, qui unus idemque est, Aquilius Gallus, nobilis jurisconsultus, qui præturam cum Cicerone gessit.

^f *Erunt etiam*] Errant, ut ex ipsa temporum ratione patet, qui Albinum his innui putant, quod eum literarum Græcarum amantissimum supra dictum est.

^g *Personæ tamen*] Simili ferme modo exorsus est in Acad. iv. quare facile adducor ut credam esse hoc unum ex iis exordiis quæ uno volumine collecta haberet, et ex quibus eligeret cum aliquod *σύγγραμμα* institueret, ut ipse ad Atticum scribit.

^h *Eo libro*] Quem Hortensium inscripsit. De quo idem habet Tuscul. II. 'Nos autem universæ philosophiæ vituperatoribus respondimus in Hortensio.' Hunc quoque commendat Tuscul. III. et de Divinat. lib. II.

ab Hortensio: qui liber cum et tibi probatus videretur, et iis,⁶ quos ego posse judicare arbitrarer, plura suscepi, veritus, ne movere hominum studia viderer, retinere non posse. Qui autem, si maxime hoc placeat,^a moderatius tamen id volunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod, semel admissum,⁷ coërceri reprimique non potest; ut propemodum justioribus utamur illis, qui omnino avocent a philosophia, quam his,⁸ qui rebus infinitis modum constituent, in reque eo meliore, quo major sit, mediocritatem desiderent. 3. Sive enim ad sapientiam perveniri⁹ potest, non paranda nobis solum ea, sed fruenda¹⁰ etiam est: sive hoc difficile est, tamen nec modus est ullus investigandi veri, nisi inveneris: et¹¹ quærendi defatigatio turpis est, cum id, quod quæritur, sit pulcherrimum. Et enim si delectamur cum scribimus, quis est tam invidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus, quis est,¹² qui alienæ modum statuatur industriæ? Nam, ut Terentianus Chremesⁱ non inhumanus, qui novum vicinum non vult

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre¹³ denique:

—non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore, deterret;—sic isti curiosi, quos offendit noster minime nobis

^a *Etsi maxime hoc illis placeat.*

//////////

voces et vituperata.—6 *His* in E. Porro *ret. non possem* ed. Junt. Actutum *si hoc maxime* Lamb. solus.—7 *Semel jam missum* χ: *semel jam missum* U P, Crat. Vict. Grut. et Oliv. *semel missum* Lall. ex aliis Mss. Deinde in E ξ legitur *rep. non posse*.—8 *Iis* in E, Crat. Junt. Manut. Lamb. et Dav. Paulo infra, E ξ habent *re quæ eo meliori loco*.—9 Ms. ξ, *pervenire*. Tum *solum nobis* Manut. et Lamb. *ea nobis solum* Gud. 1.—10 *Post fruenda verbum sapientia* legitur in omnibus Mss. et edd. præter cod. Eliensem, Manut. Lamb. Davis. et Ern. Gærenz. *sapientia est*, Orell. *sapientia*, uncis incluserunt: delevit utrumque Schutz.—11 *Nec* Ms. U. Statim, E ξ *fatigatio*.—12 *Verbum est* omittitur in χ. Mox *non ut Ter.* e codd. Reg. Lall.—13 *Facere* Rich. Bentleii conjectura. Tum *verbum illum* deest in χ.

NOTÆ

ⁱ *Terentianus Chremes*] In Heautont. act. 1. sc. 1. ubi Chremes senex Menedemum senem admonet, verba hæc sunt: ‘Nunquam tam mane domo egredior, neque vesperi Domum revertor, quin te in fundo con-

spicer Fodere aut arare, aut aliquid ferre. Denique Nullum remittis tempus, neque te respicis.’ Ex quibus vides vocem ‘denique’ ad consequentia verba pertinere.

injucundus labor. II. 4. His¹⁴ igitur est difficilior satisfacere, qui se Latina scripta^k dicunt contemnere; in quibus hoc primum est, in quo admirer,¹⁵ cur in gravissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cum iidem fabellas Latinas, ad verbum de Græcis expressas, non inviti legant.¹⁶ Quis enim tam inimicus pæne nomini Romano est, qui Ennii Medeam,¹ aut Antiopam^m Pacuvii,ⁿ spernat, aut rejiciat? qui se¹⁷ iisdem Euripidis fabulis delectari dicat, [Latinas literas oderit?] Synephebos^o ego, inquit, potius Cæciliï,^p

CAP. II. 14 Iis Mannt. Mox, post voc. *satisfacere*, Rath. voluit maximum punctum apponere. Deinde margo Crat. et Lamb. *Latine*. Pro *in quibus* Rath. maluit *in iis*.—15 *Est, quod demirer* Lamb. *est, quod admirer* Th. Bentl. susp.—16 *E ð legunt*. Tum tres Mss. Gærenz. *pæne* post *nomini* ponunt. Verbum *pæne* non est in ψ . Paulo infra, in E est *Anthiopam*.—17 *Quod se E ð, et Gærenz. Quique se* cod. Eliens. probante Davis. *quum se* susp. Ern. Acutum *litteras* Gul. et Brem. deleri viderunt. Bremius et Orellius hoc verbum uncis incluserunt: codd. aliqui, Gærenz. et Schütz. delent verba *Lat. lit. oderunt*: Davis. et Ern. hæc verba uncis includunt. Mox verbum

NOTÆ

^k *Qui se Latina scripta*] Tota hæc reprehensio a Varrone exposita est, Acad. I. et a Cicerone confutata modo prope eodem quo hic refellitur.

¹ *Ennii Medeam*] Duplicem Medeam scripsit Ennius. Altera inscripta est 'Medea Exul,' altera 'Medea' absque addito. Hanc ex Euripide vertit. Utriusque fragmenta quæcumque extant collegit Petrus Scriverius in Collectaneis Veterum Tragicorum.

^m *Antiopam*] Hanc ex Euripide Pacuvius vertit. Fuit vero, ut scribit Pausanias, Antiopa ex Amazonum genere, Orythiæ Amazonum reginæ soror; quam male Olivarius putat esse argumentum hujus fabulæ Pacuvianæ. Aliam nos Antiopam ex Suida commemoravimus, Acad. I. quæ ipsa est de qua hoc loco. De illa Pacuviana fabula, Pers. Sat. I. 'Sunt quos Pacuviusque et verrucosa moretur Antiopa, ærumnis cor luctificabile fulta.'

ⁿ *Pacuvii*] Poëta tragicus, suppar Attio, poëtæ item tragico. De utroque præclarum est Quintiliani judicium I. X. cap. I. 'Tragædiæ scriptores veterum, Attius atque Pacuvius, clarissimi gravitate sententiarum, verborumque pondere, et auctoritate personarum. Ceterum nitor et summa in excellendis operibus manus magis videri potest temporibus quam ipsis defuisse: virinum tamen Attio plus tribuitur; Pacuvium videri doctiorem, qui esse docti affectant, volunt.'

^o *Synephebos*] Hoc est, Coadolescentes, comædiam Menandri, quam Cæcilius Latinam fecit. De illa commodius de Nat. Deor. lib. II.

^p *Cæciliï*] Statius Cæcilius, nobilis comicus, natione Insuber, genere servus. Statii quippe nomen apud veteres servile fuit. Contubernalis Ennii, eodemque quo ille, anno mortuus, et juxta Janiculum sepultus. Sueton. De illo Varronis est hoc judicium apud Nonium: 'In argumento Cæ-

aut Andriam^a Terentii,^r quam utramque Menandri^s legam? 5. A quibus tantum¹⁸ dissentio, ut, cum Sophocles^t vel optime scripserit Electram, tamen male conversam Attilii¹⁹ mihi legendam putem: de quo Licinius^x 'fer-

////////

Menandri non est in ψ.—18 *A quibus tam* Mannt. Lamb. Gœrenz. Schutz. et Orell. Verbum *vel*, ante *optime*, non est in E ξ.—19 E ξ χ *Aulii*. Pro *Licinius* Lamb. habet *Lucilius*. Hæc verba, *Lic. fer. scr. verum op. scr.* desunt in E ξ. Verba *ferreum ... sit* pro versu sequitrochaico habuit Davis. cum Vossio.

NOTÆ

cilius poscit palmam, in ethesia Terentius, in sermonibus Plautus.'

^a *Andriam*] Hanc antequam ædilibus traderet Terentius, jussus est Cæcilio recitare, qui eam miratus est. Donat. et D. Hieron. Acta est anno uno post mortem Ennii, ludis Megalensibus, M. Fulvio et M. Glabrione ædilibus curulibus. Egerunt L. Ambivius Turpio et L. Atilius Prænestinus. Modos fecit Flaccus, Claudii F. tibiis paribus dextris et sinistris. Edita M. Marcello et C. Sulpicio coss.

^r *Terentii*] Patria Carthaginiensis, Terentii Lucani, senatoris, servus, ut tradit Donatus: hunc, Orosium secuti, nonnulli male confuderunt cum Terentio quodam Culleone, qui triumphantis de Carthaginiensibus Scipionis Africani currum secutus est. Post sex editas, quæ extant, fabulas, quintum et trigesimum egressus annum, in Græciam navigavit, vel mores Græcorum percepturus, vel ut opinionem tolleret, qua dicebatur aliena pro suis edere. Aiunt redeuntem e Græcia periisse in mari cum centum et octo fabulis conversis e Menandro. Alii Romam appulisse scribunt, sed ob amissas in mari fabulas, tædio mox fuisse confectum.

^s *Menandri*] Atheniensis, inter omnes novæ comædiæ poetas facile princeps; apud Macedoniæ et Ægypti reges tantæ existimationis, ut ab iis classe per legatos eo invitatus

sit. Plin. Dicitur aquis submersus esse dum in Piræeo natat. Centum et octo novemve comædias scripsit. De illo iudicium est hoc Quintil. l. x. c. 1. 'Menander meo quidem iudicio diligenter ad cuncta quæ præcipimus, efficienda sufficiat; ita omnem vitæ imaginem expressit; tanta in eo inveniendi copia, eloquendi facultas; ita est omnibus rebus et personis et affectibus accommodatus.' Vide Plut. in libello de Comparatione Aristophanis et Menandri.

^t *Sophocles*] Poëta tragicus, primus tres histriones instituisse dicitur, et eam quæ *πριταγωνιστή* dicitur. Domi magistratus, et militia provincias obtinuit; imperator enim cum Pericle contra Lacedæmonios missus est. Uvæ acino strangulatum tradunt. Lucianus.

^u *Attilii*] Volcatius eum inter comicos recenset, licet tragædias aliquas e Græco verterit. Scribit Suetonius, in C. Julii Cæsaris funerationis processu, inter ludos cantata esse quædam ad miserationem et invidiam cordis accommodata ex Electra Attilii; ubi *Attii*, pro *Attilii*, nomen male reponit Casaubonus.

^x *De quo Licinius*] *Lucilium* legi vult Fulv. Ursinus. Quod si *Licinium* legas, is sane erit C. Licinius Calvus, amicus Catulli, jocosus poëta, et orator non ignobilis. Diu cum Cicerone iniquissime litem de principatu eloquentiæ habuit. Senec. in Contro-

reum scriptorem:¹ [p. 50.] verum, opinor, scriptorem tamen, ut legendus sit.²⁰ Rudem enim esse omnino¹ in nostris poëtis, aut inertissimæ segnitiae est, aut fastidii delicatissimi: mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt. An,²

Utinam ne in nemore,² . . . .

nihilominus legimus, quam hoc idem Græcum; quæ autem de bene beateque vivendo a Platone disputata sunt, hæc explicari non placebit Latine? 6. Quodsi nos non interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab iis³ quos probamus, eisque nostrum iudicium, et nostrum scribendi ordinem adjungimus; quid habent, cur Græca anteponant iis⁴ quæ et splendide dicta sint, neque sint conversa de Græcis? Nam si dicent,⁵ ab illis has res esse tractatas; ne ipsos quidem Græcos est cur tam multos legant, quam legendi sunt.⁶ Quid enim est a Chrysippo^a prætermissum in Stoicis? legimus tamen Diogenem,^b Antipatrum,^c Mnesarchum,⁷ d Panætium, multos alios, in pri-

////////

—20 *Ut legendus sit* omittitur in ψ . Tum enim non est in E ξ .—1 Gud. 2. omnino ignorat: E ξ habent omnino eam. Verbum est post segnitiae deest in χ . Tum mihi quod illi ξ : mihi quidem illi E χ ψ . Deinde Ern. coniecit ignota sint.—2 χ ψ , Junt. Manut. et Lamb. 1566. At: U Aut: ξ Ac. Mox in E ξ *quanquam hoc*: iidem Mss. paulo post dederunt hæc vel explicari.—3 *Ab his* E, Mars. Gœrenz. Schutz.—4 *His* E et Junt. Paulo infra, dicta sunt in ξ , Junt. Grut. et aliis edd. vett.—5 *Dicerent* P, Crat. Junt. Manut. et Grut. Statim post, *ab illis omnes res esse* Junt. *ab illis his esse res* Lamb.—6 *Hæc verba, quam legendi sunt*, suspecta Ern. Porro *Quid est enim* Schutz.—7 E

NOTÆ

vers. Accusator acerrimus: Vatinium maxime insectatus est. Unde 'odium Vatinianum.'

¹ *Ferreum scriptorem*] Durissimum quoque poëtam eum vocat l. xiv. epist. 23. Locum hunc aliqui carmen esse putant, et ita legunt: 'Ferreum scriptorem opinor, verum scriptorem tamen Ut legendus sit.'

² *Utinam ne in nemore*] Verba sunt nutricis in Medea Ennii. Locus est integer lib. de Fato, et de Nat. Deor. lib. iii. translatus ex principio Euripidæ Medæ, quæ extat.

^a *A Chrysippo*] Is a Zenone magistro accepta latissime exposuit, fuitque πολυγραφώτατος Stoicorum, de quo celebratur Carneadis versiculus, Εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρύσιππος, οὐκ ἂν ἦν στοά.

^b *Diogenem*] Stoicum, Zenonis in Stoa successorem. Legatus cum Carneade Romam missus est. De illa legatione nos alias.

^c *Antipatrum*] Tarsensem, qui post Diogenem Stoicum Stoam obtinuit, de quo supra.

^d *Mnesarchum*] Discipulum Panætii, post quem Athenis scholam

misque familiarem nostrum Posidonium.⁶ Quid Theophrastus?⁸ mediocriterne delectat, cum tractat locos ab Aristotele ante tractatos? quid Epicurei? num⁹ desistunt de iisdem, de quibus et ab Epicuro scriptum est, et ab antiquis, ad arbitrium suum scribere? 7. Quod si Græci leguntur a Græcis, iisdem de rebus alia ratione compositis;⁹ quid est, cur nostri a nostris non legantur? III. Quanquam si plane sic verterem¹⁰ Platonem, aut Aristotelem, ut verterunt nostri poëtæ fabulas; male,¹¹ credo, mererer de meis civibus, si ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem! Sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne¹² faciam, interdictum puto. Locos quidem quosdam, si videbitur, transferam, et maxime ab iis¹³ quos modo nominavi, cum inciderit, ut id apte fieri possit; ut ab Homero Ennius, Afranius^f a Menandro solet. Nec vero,¹⁴ ut noster Lucilius,^g recusabo, quo minus omnes mea legant. Utinam esset¹⁵ ille Persius!^h Scipio vero,ⁱ et

Menesarchum: χ *Menesercum*; ad oram *Manesarcum*. Verba *Mnesarchum*, *Panæti* suspecta sunt Gærenzio. Tum E ξ et multos.—8 *Quid Theophrastum* U ψ, cod. Morel. et Crat. in margine: *Quid Theophratum* E ξ χ. Deinde in Ms. E legitur *Aristotile*.—9 E ξ non. Pro iisdem E U, et Orell. habent *eisdem*. Verba hæc, iisdem . . . comp. a Paris. 2. Gud. 2. et Spir. absunt: eadem Davis. cancellis coërenit. Rath. maluit delere voculam *de*. Pro *compositis* libri nonnulli habent *compositi*.

CAP. III. 10 In quatuor codd. Gærenz. scribitur *se sic verterem*. Verbum *poëtæ* non est in E ξ.—11 *Brem.* non ante *male* intulit e binis codd.—12 *Neque* Lamb.—13 E U, P, Crat. Junt. Davis. et Gærenz. *ab his*. Deinde *modo* ignorat Gud. 2. in χ legitur *quos non*. Paulo post, E ξ habent *ante fieri*.—14 *Nec enim* ψ, codd. aliqui, P, et Crat. *Nec enimvero* E ξ.—15 Ed. Junt.

NOTE

tenuit.

^e *Posidonium*] Panæti itidem discipulum Rhodi, ubi post eum docuit.

^f *Afranius*] Comicus poëta, in togatis scribendis excellens. Horat. Epist. ad Augustum, ‘Dicitur Afrani toga convenisse Menandro.’ Cicero peracutum in fabulis et disertum vocat, Ausonius facundum: ‘Quam toga facundi scenis agitavit Afrani.’ Quod etiam Macrobinus, Acron, et Porphyrio testantur; plures ejus fabulæ in grammaticis citantur. Iisdem

temporibus in Urbe floruit, quibus Terentius et Cæcilius in senium vergebant. *Girald.*

^g *Ut noster Lucilius*] De quo in lib. II. de Orat. nam ut C. Lucilius, homo doctus et perurbanus, dicere solebat, ea quæ scriberet neque ab indoctissimis neque a doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse quam ipse de se.

^h *Persius*] C. Persius, de quo ibidem de Orat. ‘Hic enim fuit, ut noramus, omnium fere hominum nostro-

Rutilius^k multo etiam magis! quorum ille iudicium reformidans, Tarentinis^l ait se, et Consentinis,^m et Siculisⁿ scribere. Facete is quidem, sicut alias: sed nec¹⁶ tam docti tunc erant, ad quorum iudicium elaboraret; et sunt illius scripta leviora, ut urbanitas summa appareat, doctrina mediocris. 8. Ego autem quem timeam lectorem, cum ad te, ne Græcis quidem cedentem in philosophia, audeam scribere?¹⁷ Quamquam a te ipso id quidem facio provocatus gratissimo¹⁸ mihi libro, quem ad me de virtute misisti.^o Sed ex eo credo quibusdam usuvenire, ut abhorreant a Latinis, quod inciderint in inculta quædam et hor-

////////

Manut. et Lamb. omittunt *esset*.—16 *Sed neque* E ξ, Davis. Gærenz. et Orell. Actutum, Davis. habet *docti tum*. Vocabulum tunc non est in E ξ.—17 In Gud. 1. et Bas. *audeam in phil. scribere*: Gærenz. susp. *in philos. ced. aud. scri-*

NOTÆ

rum doctissimus.' Laudatur et in Plinii præfatione. Longe diversus a Persio Flacco, satirico poëta, qui nonnisi Tiberio imperante natus est.

ⁱ *Scipio vero*] Æmilianus, de quo sæpe infra. Sensus autem huius loci est; Utinam ille Persius hæc mea legeret, Scipio vero et Rutilius multo magis.

^k *Et Rutilius*] P. Rutilius Rufus, vir doctus, Græcis literis eruditus, Panætii auditor, prope perfectus in Stoicis. Cic. in Bruto. Fuerunt ejus orationes jejunæ. Multa præclara de jure. Is consul cum Cn. Manilio, artem tractandorum armorum longe præstantiorem militibus reddidit, ex ludo C. Aurelii Scauri doctoribus gladiatorum accersitis. Val. Max. lib. II. cap. I. Cum Asiam a publicanorum injuriis defendisset, invisus equestri ordini, penes quem ex legibus Gracchanis judicia erant, in exilium pulsus est. Liv. Epit. LXX. Redeundi potestatem cum illi Sullana victoria fecisset, respondit, 'Malo ut patria mei exilii ernbescat quam reditu mœreat.' Senec. de Benef.

I. VI.

^l *Tarentinis*] Qui minus eruditi habebantur, et quos oraculum *πίονα δῆμον* appellavit. Floruit olim Tarentinorum resp. cum Romanis bellum gerere ausa, extrema Magnæ Græciæ urbs, in Messapia seu Calabria, nunc in regno Neapolitano.

^m *Consentinis*] Consentia, *Cosenza*, Bruntiorum alias caput, nunc Calabriae, in regno Neapolitano, et ex præcipuis regni, ad Busentum fluvium. Ibi obiit Alaricus, Visigothorum rex.

ⁿ *Siculis*] Siculum nomen in varia abiit proverbia: 1. Siculissare antiquitus usurpatum, vel pro, 'austerrum esse et tetricum,' ut Eudemo placet; vel ut aliis, pro improbum et vafrrum: 2. Ex furacitate Siculorum, ortum est, 'Siculus omphacizat:' 3. A nugacitate, 'gerræ Siculæ;' 4. A tyrannorum Siculorum immanitate, 'aula Sicula.' Hoc loco Siculorum aut inscitia aut stoliditas carpitur.

^o *De virtute misisti*] De eo Bruti libro vid. Plut. in Vita Bruti.

rida, de male¹⁹ Græcis Latine scripta deterius: quibus ego assentior, dummodo de iisdem²⁰ rebus ne Græcos quidem legendos putent. Res vero bonas, verbis electis, graviter ornatæque dictas,¹ quis non legat? 9. nisi qui se plane Græcum dici velit: ut a Scævola^p est prætor^{2 q} salutatus^r Athenis^s Albucius: ^t quem quidem locum cum multa venustate et omni sale idem Lucilius;³ apud quem præclare Scævola,

Græcum te, Albuci, quam Romanum, atque Sabinum,^u

//////////

bere.—18 *Gravissimo* in E.—19 *Malis* edd. vett. multæ, cujus lectionis patrociniū suscepit Brem. alteram tamen non improhans.—20 *Dummodo a se de eisdem* Manut. Lamb. et Grut. Porro E U, quatuor codd. Gærenzii, P. Mars. Gærenz. et Orell. legunt *eisdem*. Paulo post in E legitur *putem*.—1 *Dictatas* codd. plerique et edd. ante Lamb. cum Grut. *ditatas* Mss. aliqui: *dilatatas* conjecit Gærenz. ‘Erroris origo apparet e P, qui, omisso *quis*, habet tantummodo *dictatas*. Coaluit utraque vox.’ Orell.—2 *Prætor* Manut. Davis. Oliv. Gærenz. Schutz. et Orell. *Verba est prætor* usque ad *præclare Scævola* non sunt in χ.—3 ‘*Quem quidem . . . Lucilius*] Locus corruptus. *Quem quidem jocum* (*jocum* etiam cod. Scalig.) *cum mul. ven. et omni sale ridet Luc.* cod. Ursini: *quem quidem* (Albucium) *ludit cum mul. ven. et omni sale idem Luc.* maluit legi Davis. *quem quidem cum mul. ven. et omni sale ridet Luc.* susp. Gærenz. *quem quidem jocum cum mul. ven. et omni sale reddit Luc.* Moseri susp.’ Orell. Post *omni sale* voc. *digna* inseritur in E ξ. *Verba et omni sale* non sunt in ψ. Tum *Scævola* deest in E ξ. Porro pro *Albuci* in E legitur

NOTÆ

^p *A Scævola*] Q. Mucio Scævola, augure, qui consul fuit 636. Lælii sapientis gener, L. Crassi oratoris socer; quem tum De Nat. Deor. lib. 1. tum Orat. de Amicitialoquentem inducit Cicero. Vide ne hunc cum Q. Mucio pontifice maximo confundas, qui vixit iisdem temporibus, collega L. Crassi in consulatu.

^q *Est prætor*] *Lege prætor*. Quo enim anno Scævola Albucium salutavit, erat prætor in Asia. Albucius vero necdum quæsturam administraverat.

^r *Salutatus*] A lictoribus quoque Scævolæ et omni comitatu prætoris jocum imitante Græce salutatus est Albucius. Græcas autem id genus salutationes præter morem Roma-

norum fuisse Pighini, frequentes Fulvius Ursinus ait ex Juvenal. Sat. vi.

^s *Athenis*] Qua iter habebat, cum in Asiam iret prætor.

^t *Albucius*] T. Albucius, eques Romanus, homo vanus ac levis, Athenis vivere amabat, et inter Græculos habitu, moribus, et lingua, Græcus videri potius quam Romanus cupiebat.

^u *Atque Sabinum*] Sabini a Sabino, Sanci filio, dicti, ex Lacedæmoniis quidem ut vulgo existimatur, sed ut Cluverius probat, ex Oscis et Ausonibus oriundi, eam habent Italiæ partem, quæ est ad septentrionem Latii, inter fluvios Narem, Tiberim, et Anienem, et montem Apenninum. Subest nunc ditioni pontificiæ.

Municipem * Pontii, Tritanni, ^y centurionum,
 Præclarorum hominum, ac primorum, signiferumque,
 Maluisti dici. Græce ergo ⁴ prætor Athenis,
 Id quod maluisti, te, cum ad me accedis, saluto:
 Χαῖρε,⁵ inquam, Tite! lictores, turma omnis, cohorsque,
 Χαῖρε, Tite!⁶ hinc hostis^z mi Albucius, hinc ini-
 micus.^b

10. Sed jure Mucius.^a [p. 51.] Ego autem satis mirari⁷
 non queo, unde hoc sit tam insolens domesticarum rerum
 fastidium. Non est omnino hic docendi locus: sed ita

^b Tite Albuci, maluisti te appellari Græcum quam Romanum atque Sabinum, aut
 civem Ponti, Tritanni, quæ patria est centurionum, præclarorum hominum ac sig-
 niferorum; ego igitur, Athenis prætor, saluto te Græce cum ad me accedis, quo-
 niam ita maluisti: χαῖρε, inquam, (id est, salve) Tite Albuci! χαῖρε, turba omnis
 et cohors lictorum. Hinc mihi hostis est, hinc mihi inimicus Albucius.

Albuti. Mox E ξ Pontii Tarentini: U Poncii tritami: χ poncii tritanii: Oliv.
 Ponti, Tritanni: Vict. et alii Titi, Anni. Paulo infra E habet signiferum
 quia: ξ signiferorum quia.—4 Græce ergo . . . maluisti desunt in E ξ. Græce
 ergo ego Gærenz. e conjectura, cum Schütz. Deinde Quod id mal. multi
 scripti, tresque codd. Gærenzii. Tum in E U scribitur accedis a; omnes fere
 edd. præter Ern. accedi'.—5 E ξ Inquam kyere. Pro omnis, E U ξ, et omnes
 fere edd. præter Ern. omni': et statim post E ξ ψ, et ed. Vict. habent chorus-
 que.—6 U χαῖρε: ξ kyere. Actutum hostis Mucii Alb. E U ξ ψ χ, codd. ple-
 rique, P, Vict. et Manut. nisi quod E U ξ ψ habent Mutii, et ed. Ven. Muti.
 in E ξ χ quoque scribitur Albutius.—7 Mirari [satis] Brem. et sic Schutz.
 sine uncis. Verbum satis omittitur in ξ χ ψ, et codd. multis aliis; quoque in
 edd. P. Crat. Vict. et Gærenz. probante Rath. Mox in loco docendi χ habet

NOTÆ

* Municipem] Municipes ex eo no-
 minati, quod jus adepti essent cum
 populo Romano munera capiendi.
 Non semper ejusdem fuere juris:
 nam primis temporibus aliis civitas
 cum suffragio, aliis sine suffragii jure
 data. Quibus cum suffragio data, ii
 Romanis vivebant legibus, et jus ha-
 bebant petendi Romæ magistratus:
 quibus sine suffragio data, ii suis
 vivebant legibus, neque Romæ ad dig-
 nitates admittebantur. Postea exæ-
 quatum est jus municipiorum, et om-
 nibus suffragii ferendi potestas de-
 lata. Denique et hæc conditio mutata
 est, quod municipes, suæ libertatis
 amantes, vivere mallerent Romanis

soluti legibus. Unde lex municipi-
 palis.

^y Tritanni [Titi Anni] Locum is-
 tum, qui sane mendosus est, varii
 varie legunt. Omnium optime, ut
 arbitror, Pighius, Municipem Ponti
 Tritanni, centurionum. Pontus Tri-
 tannus autem, ut ille suspicatur, fuit
 vetus et obsoletum municipii nomen
 quondam in agro Sabino.

^z Hinc hostis] Postea enim repe-
 tendarum accusatus est Albucio Scæ-
 vola.

^a Sed jure Mucius] Jure ridebat
 Albucium, qui cum Romanus esset,
 Græcus videri volebat.

sentio, et sæpe disserui, Latinam linguam non modo non⁸ inopem,^b ut vulgo putarent, sed locupletiores etiam esse, quam Græcam. Quando enim, vel nobis dicam,⁹ aut oratoribus bonis, aut poëtis, postea quidem quam fuit quem imitarentur, ullus orationis vel copiosæ vel elegantis ornatus defuit? IV. Ego vero, cum forensibus operis,¹⁰ laboribus, periculis, non deseruisse mihi videar¹¹ præsidium, in quo a populo Romano locatus sim; debeo¹² profecto, quantumcumque possim, in eo quoque elaborare, ut sint opera, studio, labore meo doctiores cives mei, nec cum istis tantopere pugnare, qui Græca legere malint,¹³ (modo legant illa ipsa, nec simulent) et iis servire, qui vel utrisque literis uti velint, vel, si suas habent,¹⁴ illas non magnopere desiderent. 11. Qui autem alia malunt scribi a nobis, æqui esse debent, quod et scripta multa sunt, sic ut plura nemini¹⁵ e nostris, et scribentur fortasse plura, si vita suppetet: et tamen qui diligenter hæc, quæ de philosophia literis mandamus, legere assueverit, iudicabit nulla ad legendum his esse potiora. Quid est enim¹⁶ in vita tantopere quærendum, quam cum omnia in philosophia, tum id, quod his libris quæritur, quid sit finis, quid extremum, quid

dicendi.—8 Codd. aliqui omittunt *non*, probante Lall. Statim post, Davis. edidit *et vulgo putant* e codice Eliensi. Verbum *etiam*, ante *esse*, deest in E ξ.—9 Orell. e Vict. *nobis, vel dicam*: ξ χ ψ, Lamb. Davis. Oliv. Lall. *ne nobis dicam*. Pro aut in χ scribitur *vel*.

CAP. IV. 10 χ, et Mss. alii *operibus*.—11 Omnes Mss. et edd. habent *videor* præter Ern. qui dedit *videar*, ut olim quoque Clericus suaserat. Mox *locatus sum* legitur in omnibus Mss. et edd. præter U, et edd. P, Crat. Vict. et Ern.—12 *Tum debeo* conjecit Lamb. Mox *possum* est in E. Deinde pro *elaborare* U, tres codd. Gærenz. et edd. vett. quædam *laborare*. Præpositio *cum*, ante *istis*, non est in E. Paulo infra, *quam Græca* scribitur in ξ.—13 *Malunt* Lamb. Actutum *ipsa illa* duo codd. Gærenz. et al. cum P, Crat. et Orell. *ea ipsa* E ξ: Gærenz. omittit verbum *illa*, cum Ms. Spir. *illa ipsi* conjecit Davis. *re ipsa* legi maluit Rath. *Tum pro nec* E U ξ χ habent *ne*. Porro E, duo Mss. Gærenz. et ed. Vict. *his servire*.—14 *Habeant* Lamb. Mox pro *debent* Lamb. habet *debeant*.—15 E ψ *memini*. Post voc. *plura* inseritur conjunctiva particula *et*. Pro *assueverit* E et Weg. præbent *assuerit*.—16 *Quid enim est* Lamb. Mox *quis sit finis* Gud. 2. et codd. alii, cum Crat. Vict. et Lamb. Post verbum *natura* in edd. vett. multis *nostra* additur.

NOTÆ

^b *Non modo non inopem*] Erat illa quidem inops temporibus Lucretii: 'Nec me animi fallit Graiorum obscura reperta Difficile illustrare La-

tinis versibus esse; Multa novis verbis præsertim cum sit agendum, Propter egestatem linguæ et rerum novitatem.'

ultimum, quo sint omnia bene vivendi recteque faciendi consilia referenda? quid sequatur natura, ut summum ex rebus expetendis? quid fugiat, ut extremum malorum? qua de re cum sit inter doctissimos magna dissensio,¹⁷ quis alienum putet ejus esse dignitatis, quam mihi quisque tribuit, quod¹⁸ in omni munere vitæ optimum et verissimum sit, exquirere? | 12. An, partus ancillæ^c. sitne in fructu habendus, disseretur inter principes civitatis, P. Scævola^d, M' Manilius,^{19e} ab hisque M. Brutus^f dissentiet, (quod et acutum genus est, et ad usus civium non inutile) nosque ea scripta, reliquaque ejusdem generis et legimus libenter, et legemus; hæc, quæ vitam continent omnem, negliguntur?²⁰ Nam, ut sint illa vendibilia, hæc uberiora certe sunt: quanquam id quidem licebit iis existimare,¹ qui legerint. Nos autem hanc omnem quæstionem de finibus bonorum et malorum fere a nobis explicatam esse his² literis ar-

Deinde E U ξ χ ψ *ex rebus expetendum*.—17 E U ξ χ ψ, septem codd. Davisii, omnes Mss. Gærenz. cum P, Mars. Crat. Davis. Brem. Gærenz. et Orell. *summa dissensio*. Gud. 2. *doctissima dissensio*, sic ut *doctissimos* ignoret. Paulo infra, *quid alienum putem* Ms. Steph. et Vict. probante Davis. qui coniecit *qui alienum putem*, non improbante Ern. minus probante Orell.—18 *Quid* omnes edd. ante Grut. cum Oliv. Lall. et Orell. ceteri *quod*, errore typographico, ut ait Orell. Statim post, *omni in munere* Vict.—19 *M. que Manilius* ξ, Vict. *M. que Manilius* E. *M. Manilius* χ ψ. Pancis post, Brem. omittit verba *reliquaque ejusdem generis*.—20 E U ξ, et ed. Vict. *negliguntur*.—1 E et Vict. *his existimare*: χ iis *estimare*. Mox in E ξ *communem quæst.*—2 *Iis* Ms. Weg. Manut. Lamb. et Oliv. Statim pro *literis* codd. aliqui

NOTÆ

^c *An, partus ancillæ*] Quæstio in jure celebris ea ætate fuit, et apud jurisconsultos vehementer disputata, an partus ancillæ ejusdem domini esset cñjus est ancilla; aliter quæstio proponebatur, 'an partus sequeretur ventrem.'

^d *P. Scævola*] In tanta multitudine Scævolarum et Maniliorum ægre statui possit qui sint isti. Verosimilius est eos esse quos Cicero in Bruto conjungit, ubi M. Manilius non multo minus prudenter quam P. Scævola causas orasse dicit. Fuit hic consul 578. frater Quinti, cum quo ædilis

572. et prætor 574.

^e *M' Manilius*] Publii filium, quæstorem 557. ac suo tempore consulem. Hujus opinor esse nummum æreum qui extat, artis elegantissimæ, cum navi rostrata, et Herculis capite.

^f *M. Brutus*] Pater ejus qui Cæsarem occidit: is cum Galliam tene-ret, a Pompeio Mutinæ obsessus, veritusque ne a suis desereretur, suam eorumque salutem Pompeio commisit; dimissus inde cum ad Padum pervenisset, Pompeii jussu in-teremptus est.

bitramur,^g in quibus, quantum potuimus, non modo quid nobis³ probaretur, sed etiam quid a singulis philosophiæ disciplinis diceretur, persecuti sumus.

v. 13. Ut autem a facillimis ordiamur, prima veniat in medium Epicuri ratio, quæ plerisque notissima est: quam a nobis sic intelliges expositam, ut ab ipsis, qui eam disciplinam probant, non soleat accuratius explicari: verum enim invenire volumus, non tanquam adversarium aliquem convincere. Accurate autem quondam a L. Torquato,^h homine omni doctrina erudito, defensa est Epicuri sententia de voluptate; a meque ei responsum, cum C. Triarius,ⁱ in primis gravis et doctus adolescens, ei disputationi interesset. 14. Nam cum ad me in Cumanum,⁴ salutandi causa, uterque venisset, pauca primo inter nos de literis, quarum summum erat in utroque studium; deinde Torquatus: Quoniam nacti te, inquit, sumus aliquando otiosum, certe audiam, quid sit, quod Epicurum nostrum, non tu quidem⁵ oderis, ut fere faciunt qui ab eo dissentiunt, sed certe non

//////////

libris, probantibus Lamb. Lall. Gœrenz. et Rath.—3 E & a nobis. Paulo post, Gud. 2. et Spir. discipulis. Denique E & persecuti sumus.

NOTÆ

^g *His literis arbitramur*] Legit Muretus *iis libris*; qui autem sint ii libri, non facile suspiceris, nisi forte velis esse Academicos qui perierunt.

^h *A L. Torquato*] Is est qui hujus disputationis pars est maxima; e nobili Manlio Torquato oriundus; non is qui consul 688. in quo omnes hujus libri interpretes lapsi sunt; sed filius ejus, ut ex libro sequente colligitur: 'Te ipsum, dignissimum majoribus tuis, voluptasne induxit ut adolescentulus eriperes P. Sullæ consulatum? quem cum ad patrem tuum retulisses, fortissimum virum, qualis ille vel consul, vel civis, cum semper, tum post consulatum fuit!' Ex hoc loco vides Torquato illi, quicum Cicero de Finibus disputat, patrem fuisse

consulem. Torquati autem consulis 688. pater consul non fuit: non is igitur cum Cicerone disputat. Locus errori relictus est quod uterque Ciceronis amicissimus fuerit, et de utroque sæpe apud eum mentio sit; unde proclive fuerit eos confundi. Torquatus hic noster Sullam conjurationis Catilinæ postulavit, et aliquanto post in bello Africano contra Cæsarem periit, prætor an. 704.

ⁱ *Cum C. Triarius*] E gente Valeria, qui in Sardinia contra M. Lepidum arma tulit. Legatus Luculli in Asia et Ponto, contra Mithridatem infeliciter pugnavit; periit in bello civili secutus Pompeium. Hujus liberorum tutor fuit Cicero, ad Att. xii. Est de illo honorifica mentio in Bruto.

probes, cum, quem ego arbitror unum vidisse verum,^k maximisque erroribus⁶ animos hominum liberavisse, et omnia tradidisse, quæ pertinerent ad bene beateque vivendum. [p. 52.] Sed existimo, te, sicut nostrum Triarium, minus eo delectari, quod ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti, orationis ornamenta⁷ neglexerit: nam illuc quidem adduci vix possum, ut ea, quæ senserit ille, tibi⁸ non vera videantur. 15. Vide quantum, inquam, fallare, Torquate. Oratio me istius philosophi non offendit: ⁹ nam et complectitur verbis, quod vult, et dicit plane, quod intelligam: et tamen a philosopho, si afferat eloquentiam, non asperner: si non habeat, non admodum flagitem. Re mihi non æque satisfacit,¹⁰ et quidem locis pluribus: sed quot homines, tot sententiæ: falli igitur possumus. Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? ¹¹ te enim iudicem æquum puto; modo, quæ dicat ille, bene noris. 16. Nisi mihi¹² Phædrum, inquam, mentitum, aut Zenonem^m putas (quorum

CAP. V. 4 *ξ cumianum*.—5 *Non quidem tu* Vict.—6 Ms. Weg. *maximis terroribus*: Gud. 1. *maximis erroribus*. Tum Lamb. *hominum animos*. Mox in E *χ ψ*, P, Crat. Vict. Manut. Davis. Lall. scribitur *pertinent*; in *ξ* *partinent*. Paulo infra, *ξ χ*, Mss. plerique, P, Crat. Gœrenz. Schutz. et Orell. *minus ab eo*. Tum quod illa E et Ven.—7 *Ornamenta orationis* Mars. et Hervag. Pro *neglexerit* E et Gud. 2. *contempserit*: *ξ* *contepserit*.—8 Rath. maluit legi *mihi*. Mox in E est *videatur*. Deinde pro *fallare* *χ ψ* habent *fallere*.—9 *Non offendit philosophi* Schutz. e Ms. Gud. 1. Pro *nam* in *ψ* scribitur *nam cum*. Post voc. *tamen* pronomen *ego* additur in E *ξ*.—10 E *ξ ψ*, plerique alii codd. cum ed. Vict. *satisfecit*.—11 E, cum aliis codd. *satisfecit*.—12 E *ξ U*,

NOTÆ

^k *Unum vidisse verum*] Idem habet Lucretius: ‘Tu, pater, es rerum inventor; tu patria nobis Snppeditas præcepta; tuisque ex, inclyte, chartis, Floriferis ut apes in saltibus omnia libant.’

¹ *Orationis ornamenta*] Usus est Epicurus oratione rerum maxime propria; atque eo nomine ab Aristophane grammatico reprehensus est. Elegantias autem verborum non modo non sectatus, sed insectatus est.

^m *Phædrum aut Zenonem*] Fuit uterque professione Epicureus. Zeno

quidem is est, de quo Tusc. III. ‘Hoc dicit et ille Græculus, me audiente, Athenis senex Zeno.’ Et De Nat. Deor. lib. 1. ‘Quem Philo noster Coryphæum Epicureorum appellare solebat.’ Fuit et alter Zeno Epicureus, Apollodori auditor. Laërt. De Phædro autem ad Fam. lib. XIII. epist. 1. ‘Qui nobis, cum pueri essemus, antequam Philonem cognovissemus, valde ut philosophus, postea tamen, ut vir bonus, et suavis et officiosus, probatur.’

utrumque audivi, cum mihi nihil sane præter sedulitatem probarent) omnes mihi Epicuri sententiæ satis notæ sunt: atque eos, quos nominavi, cum Attico nostro frequenter audivi; cum miraretur¹³ ille quidem utrumque, Phædrum autem etiam amaret: quotidieque inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus: neque erat unquam controversia, quid ego intelligerem, sed quid probarem. VI. Quid igitur est, inquit? audire enim cupio, quid¹⁴ non probes.

17. Principio, inquam, in physicis, quibus maxime gloriatur, primum¹⁵ totus est alienus. Democrito adjicit, perpauca mutans,ⁿ sed ita, ut ea, quæ corrigere vult, mihi quidem depravare videatur. Ille atomos,^o (quas appellat) id est, corpora individua, propter soliditatem censet¹⁶ in infinito inani (in quo nihil nec summum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum¹⁷ sit) ita ferri, ut concursuibus inter se cohærescant: ex quo efficiantur ea, quæ sint, quæque cernantur, omnia: eumque motum atomorum nullo a principio, sed ex æterno¹⁸ tempore, intelligi convenire. 18. Epicurus autem, in quibus sequitur Democritum, non fere labitur: quanquam utriusque cum multa non probo, tum illud¹⁹ in primis, quod, cum in rerum natura duo^p quærenda sint, unum, quæ materia sit, ex qua

duo Mss. Gœrenz. cum aliis codd. P, et Vien. *Hic mihi*: Manut. et Lamb. *Hic nisi mihi*: alii *Hinc nisi mihi*. Vict. *nisi tu*, omisso *mihi*, quod ex hujus solius auctoritate recepit Davis. Mox pro *Attico* in E § scribitur *a Tito*.—13 *Admiraretur* Lamb.—14 Ms. § *quod*.

CAP. VI. 15 *Primum* suspectum Davis. (*propemodum* conjicienti) et Ern. Mox pro *adjicit*, § habet *addicit*; χ *adjecit*: cod. Ursini *adhærescit*: Davis. suspicabatur *accedit*, probante Ruhnck. ad Rutil. p. 15—16 Camer. Lamb. 1566. Davis. Brem. et Orell. ita distinguunt: *id est, corpora individua propter soliditatem, censet*. Paulo infra, verbum *nihil* omittitur in Manut. et Lamb. *nihil æque nec summum* Vict.—17 Ex auctoritate Mss. nonnullorum Lall. Gœrenz. Schutz. et Orell. habent *citimum*.—18 E *terno*.—19 E § *tamen id*.

NOTÆ

ⁿ *Perpauca mutans*] Refert Plut. ea in quibus Democritum Epicurus secutus est. Et ipse tamen Epicurus vehementer negabat quicquam se ab eo accepisse.

^o *Ille atomos*] De illis ceteris phy-

sicis Epicuri principiis commodius alibi dicetur.

^p *In rerum natura duo*] Idem in Anaximandro et Anaximene arguit Plut. qui materiam unicum esse rerum omnium principium voluerunt.

quæque res efficiatur; alterum, quæ vis sit, quæ quidque²⁰ efficiat; de materia disseruerunt; vim, et causam efficiendi reliquerunt. Sed hoc commune vitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ. Censet enim, eadem illa individua et solida corpora ferri suo deorsum¹ pondere ad lineam; hunc naturalem esse omnium corporum motum. 19. Deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret; si omnia deorsum² e regione ferrentur, et, ut dixi, ad lineam, nunquam fore, ut atomus altera alteram posset attingere; itaque³ attulit rem commenticiam: declinare dixit⁴ atomum perpaulum: quo nihil posset fieri minus: ita effici complexiones, et copulationes, et adhæsitaciones atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi, quæque in eo essent. Quæ cum res tota ficta sit⁴ pueriliter, tum ne efficit quidem quod vult: nam et ipsa declinatio ad libidinem fingitur; (ait enim declinare atomum sine causa: cum⁵ nihil turpius physico, quam fieri sine causa¹ quicquam dicere) et illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, e regione inferiorem locum petentium,

Mox pro *efficiatur*, in E ξ scribitur *gignantur vel efficiantur*.—20 Gud. 2. N, Gørenz. et Schutz. *quodque*. Statim post, E ξ *disserunt*. Mox Brem. voc. *Epicuri* omittit.—1 *Deorsum* suspectum fuit Gørenz. hanc vocem ignorat M. Weg. In Ms. N legitur *deorsum suo*. Paulo post, Davis. legi vult *Deinde idem*: Gud. 2. *den̄ inde*.—2 *Deorsus* Davis. e Pal. 1. cum Schutz. *Acutum*, pro *ferrentur* in E scribitur *efferruntur*.—3 *Ita* Lamb. Voc. *itaque* suspectum est Manut. Ursin. Ern. et Lall. Mox in E ξ *ut complexiones*. Porro in Ms. E copulativa particula non est ante *adhæsitaciones*: Mss. Gud. 1. et Weg. habent *adescitaciones*: Gud. 2. *adhæsitaciones*: N, alii Mss. Crat. Vict. Manut. Lamb. et Brem. *adhæsitaciones*. Deinde legitur in Gud. 1. *inter se atomorum*.—4 *Est* volebat Heind. Statim post, E ξ habent *pueriliter*. Mox in loco *tum ne*, E ξ, Weg. Crat. præbent *tamen non*. Porro χ, omnes Mss. Davis. et alii, cum P, Vict. et Rubnk. ad Rutil. p. 129. omittunt *quidem*, probante Davis. Tum pro *ait* in χ scribitur *at*.—5 Omnes Mss. et edd. præbent *quo præter* Ern. qui e Bruti conjectura dedit *cum*. Mox verba *quam fieri . . . dicere* de Manutii sententia delevit Lamb. Pro *quidquam* ed. Vict.

NOTÆ

Stoici duo admittebant, τὴν ὕλην καὶ τὸ ποιοῦν.

¹ *Declinare dixit*] Lucret. 'Quare etiam atque etiam paulum inclinare necesse est Corpora, nec plusquam minimum; ne fingere motus Ob-

Delph. et Var. Clas.

liquos videamus, et id res vera refutet.'

¹ *Quam fieri sine causa*] Est enim apud philosophos illud receptum τὸ ἀνάιτιον ὕλης ἀνίπαρκτον εἶναι.

Cicero.

M M M M

sine causa eripuit atomis: nec tamen id, cujus causa hæc⁶ finxerat, assecutus est. 20. Nam si omnes atomi declinabunt, nullæ unquam cohærescent: sin⁷ aliæ declinabunt, aliæ suo nutu recte ferentur; primum erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur:⁸ [p. 53.] deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit. Ne illud quidem physici,⁹ credere aliquid esse minimum: quod profecto nunquam putavisset, si a Polyæno,⁵ familiari suo, geometriam¹⁰ discere maluisset, quam illam etiam ipsum dedocere. Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometriaque¹¹ perfecto. Huic bipedalis^t fortasse: tantum enim esse censet, quantus videtur, vel paulo aut majorem aut minorem. 21. Ita, quæ mutat, ea corrumpit: quæ sequitur,¹² sunt tota Democriti; atomi, inane, imagines, quæ idola¹³ nominant,^u quorum incursione non solum vide-

dedit quidquid.—6 Mss. E, Eliens. 2. et Paris. 3. cum ed. Davis. habent quo, probante Ern. editio Jo. de Col. præbet id. Paulo infra, pro si Mannt. et Lamb. sive.—7 Ern. et Schntz. legunt sin e Davisii conjectura. Actutum ferrentur legitur in Ms. E.—8 ξ ferentur et.—9 Physici est ξ χ , Mannt. Lamb. et Oliv. Deinde pro profecto in χ est perfecto.—10 Geometrica, de J. F. Gron. conjectura, edere volebat Brem. Tum ed. Vict. omisit ipsum.—11 Geometricaque in χ . Mox pro Ita, quæ in χ legitur Itaque.—12 Sequitur quæ ξ χ : sequuntur Ms. Eliens. 2. probantibus Davis. et Rath. Deinde E ξ χ ψ atomi inanes.—13 Brem. et edd. seqq. Græce dederunt εἰδωλα. Pro nominant in E ξ est vocant. Tum in E ξ χ ψ quorum incursionem. Verbis quæ .... cogi-

NOTÆ

⁵ Si a Polyæno] Lampsacenus fuit, Athenodori filius, vir modestus et amabilis. Laërt. De illo mentio est Acad. iv.

^t Huic bipedalis] Hac nitebatur ratione, quod quæ fulgent et ignita sunt, e quantiscumque spatiis cernantur, nihilo contractiora apparere opinaretur.

^u Quæ idola nominant] De iis imaginibus lepide jocatur ad C. Cassium scribens lib. xv. epist. 16. 'Fit enim nescio qui, ut quasi coram adesse vileare, cum scribo aliquid ad te:

neque id κατ' εἶδη, ἢ φαντασίας, ut dicunt tui amici novi, qui putant etiam διανοητικὰς φαντασίας spectris Catianis excitari. Nam ne te fugiat, Catius Insuber, Epicurens, qui nuper est mortuus, quæ ille Gargetius, etiam ante Democritus, εἰδωλα, hic spectra nominat. His autem spectris etiamsi oculi possent feriri, quod vel iis ipsa occurrunt; animus qui possit, ego non video. Doceas tu me oportebit, cum saluus veneris, in meane potestate sit spectrum tuum; ut simul ac mihi collibitum sit de te

amus, sed etiam cogitemus: infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν¹⁴ vocant, tota ab illo est: tum innumerabiles mundi,^x qui et oriantur, et intereant quotidie: quæ etsi mihi nullo modo probantur, tamen Democritum, laudatum a ceteris, ab hoc¹⁵ qui cum unum secutus est, nollem vituperatum.^y VII. 22. Jam in altera philosophiæ parte, quæ est quærendi ac¹⁶ disserendi, quæ λογική dicitur, iste vester, plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus^z est. Tollit definitiones: nihil de dividendo ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur concludaturque ratio, tradit: non, qua via captiosa solvantur, ambigua distinguantur, ostendit. Judicia¹⁷ rerum in sensibus ponit;^a quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatum esse omne iudicium veri et falsi putat. 23. [In tertia vero parte, quæ est de vita et moribus, in constitutione finis, nil generosum sapit, atque magnificum.¹⁸] Confirmat illud vel maxime, quod ipsa natura, (ut ait ille) asciscat et reprobet, id est,¹⁹ volup-

temus parenthesis signa addidit Gærenz.—14 ξ *apiriam*: χ *appiriam*. Mox pro *tum* in E legitur *cum*; qui Ms. statim post, omittit copulativam particulam et ante *oriantur*.—15 *Ad hæc* E ξ. Actutum χ ψ, codd. fere omnes, P, Crat. Vict. Gærenz. Schntz. et Orell. præbent *secutus esset*.

CAP. VII. 16 E ξ *aut*. Deinde in ξ *logice*. Paulo infra Lamb. habet *inermis*.—17 Brem. *Judicium*. Mox pro *putat* in E ξ scribitur *putatur*.—18 Hæc verba, *In tertia . . . magnificum* omittuntur in E U ξ χ ψ, et edd. vett. omnibus præter Manut. et Lamb. qui tamen improbat; et edd. seqq. præter Ern. qui unciis inclusit. Post verbum *Confirmat* inseritur *autem* in E U ξ χ ψ, multis aliis codd. et edd. fere omnibus, præter Manut. Grut. et Ern. Mox E U χ habent *sciscat*; Oliv. *asciscat*.—19 *Id esse* suspicabatur Davis. pro-

NOTÆ

cogitare, illud occurrat; neque solum de te, qui mihi hæres in medullis, sed si insulam Britanniam cæpero cogitare, ejus εἶδωλον mihi advolet ad pectus.⁷

^x *Innumerabiles mundi*] De mundorum infinitate Laërt. in epist. Epicuri ad Herodotum, et Lucret. I. II. nos commode de Nat. Deor.

^y *Nollem vituperatum*] Negabat Epicurus ullum se magistrum habuisse. Ideo, quos magistros audiverat, variis vexabat contumeliis; præsertim Democritum, quem ληρόκριτον vocabat.

Quantum illi tamen deberet, perspicuum est ex illo Metrodori Epicurei apud Plut. Nisi præisset Democritus, nunquam ad sapientiam aspirasset Epicurus.

^z *Inermis ac nudus*] Quin etiam dialecticos omnes maledictis fixit, πολυφθονερός vocans.

^a *In sensibus ponit*] Hos vocitabat κριτήρια τῆς ἀληθείας, quæ refellere nulla ratio queat. Si tuis, inquit, diffidas sensibus omnibus; nihil supererit ad quod confugiens judicare possis. Laërt.

tatem et dolorem. Ad hæc, et quæ sequamur, et quæ fugiamus, refert omnia: quod quanquam Aristippi est, a Cyrenaicisque melius liberiusque²⁰ defenditur;^b tamen ejusmodi esse judico, ut nihil homine videatur indignius. Ad majora enim quædam nos natura genuit et conformavit, ut mihi quidem videtur. Ac¹ fieri potest, ut errem: sed ita prorsus existimo, neque eum Torquatum,^c qui hoc primus cognomen invenerit, aut torquem illum hosti^d detraxisse, ut aliquam ex eo perciperet corpore voluptatem,² aut cum Latinis^e tertio consulatu conflixisse apud Vesperim^f propter voluptatem. Quod vero securi filium percusserit,³ privavisse se etiam videtur multis voluptatibus, cum ipsi naturæ patrioque amorī prætulerit jus majestatis atque imperii. 24. Quid? T.⁴ Torquatus,^g (is, qui consul cum Cn. Octavio^h fuit) cum illam severitatem in eo filioⁱ adhi-

bante Bremio. Deinde verba *et quæ sequamur* non sunt in ed. Bremiana: in ed. Mannt. et Lamb. legitur *et quæ fug. et quæ seq.*—20 ‘*Liberiusque*’] *Uberiusque* Vict. Memorabilis lectio, a nemine animadversa. Orell. Mox pro *judico* in E § est *judicio*: et paulo infra iidem Mss. præbent *formavit*.—1 E At. Deinde in § χ scribitur *neque enim Torq.* et statim post, iidem Mss. habent *prius*: Oliv. *primus*.—2 Gærenz. e codd. suis, cum Schutz. et Orell. *voluptatem corpore*: Gud. 1. *vol. corporis*: codd. aliqui, Mannt. et Lamb. *corporis vol.* Tum pro *Vesperim* Mss. multi, P, et Crat. *Vesurium*.—3 *Percusserit filium* Mss. aliqui, cum P, Vict. Davis. Gærenz. Schutz. et Orell. Paulo infra Ms. χ exhibet *patriæ quoque amorī prætulerit*; E § *patrioque amorī prætulit*.—4 Omnes edd. præter Mannt. Ern. Brem. Gærenz. Schutz. et Orell.

NOTÆ

^b *Liberiusque defenditur*] Sic opinionem defendit Aristippus apud Laërt. Nos, inquit, statim a pueris ad voluptatem accommodati sumus, idque facimus etiamnum animis sponte sua agentibus; quam si semel fuerimus adepti, nihil ultra requirimus.

^c *Eum Torquatum*] Duplex Manliorum gens, altera patricia, plebeia altera.

^d *Torquem illum hosti*] Insignem T. Manlii pugnam cum Gallo corpore prægrandi describunt prolixè T. Liv. et Gell. l. ix. c. 13. ex Q. Claudii Quadrigarii annalibus.

^e *Aut cum Latinis*] Funestum utrique consuli bellum, unius domui, alterius capiti. Manlius quidem in filium pœna capitis animadvertit; Decius vero pro patria se devovit.

^f *Apud Vesperim*] Fluvius est Campaniæ, apud montem Vesuvium fluens in Craterem sinum. Livius.

^g T. [L.] *Torquatus*] Non Lucii, sed Titi prænomen habuit. Consul 588.

^h Cn. Octavio] Homo novus, Cic. de Off. lib. i. Primus ex illa familia consul factus, quod magnificam ædificasset, et plenam dignitatis in Palatio do-

buit, quem in adoptionem D. Silano^k emancipaverat, ut eum,⁵ Macedonum legatis accusantibus, quod pecunias prætorem in provincia cepisse arguerent, causam apud se^l dicere juberet; reque ex utraque parte audita, pronuntiaret, eum non talem videri fuisse in imperio, quales ejus majores fuissent, et in conspectum suum venire vetuit;⁶ numquid videtur tibi de voluptatibus suis cogitavisse? Sed ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optimus quisque pro patria et pro suis suscipit, ut non modo nullam captet, sed etiam prætereat omnes voluptates, dolores denique quosvis suscipere malit,⁷ quam deserere ullam officii partem; ad ea, quæ hoc non minus declarant, sed videntur leviora, veniamus. 25. Quid tibi, Torquate? quid huic Triario literæ, quid historiæ, cognitione rerum,⁸ quid poëtarum evolutio, quid tanta tot versuum memoria voluptatis affert? Nec mihi illud dixeris: Hæc enim ipsa mihi sunt voluptati; et⁹ erant illa Torquatis. [p. 54.] Nunquam hoc ita defendit Epicurus; ne-

habent prænomen L.—5 E *ξ ut cum*. Mox, in ed. Brem. est *in provincia prætorem cepisse*: in E *ξ prætorem in provincia reperisse*. Statim, in E *arguerent causamque*: in *ξ argueretur causamque apud se diceret juberetque re*. Mox pro *videri*, Gnd. 1. et Weg. *fidei*: Gnd. 2. *fideli*.—6 *Vetaret suspicabatur* Ern. improbante Rath. Tum in ed. Vict. legitur *tibi videtur*: et in Ms. E est *cogitasse*.—7 *E malle*. Locus hic corruptus videbatur Davis, et Brem. qui verba *dolores . . . partem uncis* incluserunt. ‘Bene hæc se habent: res omnis posita est in significatione particularum ‘ut’ et ‘denique.’’ Rath. Mox in E *ξ scribitur hæc non minus*: in *χ hoc modo non minus*.—8 *Quid historiæ cognitio, cognitioque rerum* suspicabatur Brem. *quod cognitio rerum* Gørenz. et Schutz. e conjectura. Paulo infra, duo codd. Gørenz. præbent *afferunt*: Ms. *χ affer-*

NOTÆ

mum. Navalem de Perseo rege triumphum egit.

^l *In eo filio*] Is fuit D. Junius Silanus Manlianus.

^k *D. Silano*] Adoptio hæc probatur nummo argenteo D. Silani, quo torquis, insigne familiæ Manlianæ, impressus visitur. Fuit ille nobili quidam Juniorum gente; sed obscurus ipse, nec ad dignitates, quod sciam, proventus.

¹ *Causam apud se*] Impetravit, cum

summo consensu amplissimi ordinis, et eorum qui questum venerant, ut non prætori sed sibi cognitio causæ mandaretur. Domi igitur auditis per biduum testibus, tertio die filium condemnavit. Silanus, patria sententia percussus, suspensio proxima nocte vitam finivit. Filii exequiis pater non interfuit; et cum maxime funus diceretur, domi sedens, consulere se volentibus, ex instituto suo vacuas aures præbuit.

que vero tu, Triari,¹⁰ aut quisquam eorum, qui aut saperet aliquid, aut ista didicisset. Et, quod quæritur sæpe, cur tam multi sint¹¹ Epicurei; ^m sunt aliæ quoque causæ; sed multitudinem hoc maxime allicit, quod ita putat¹² dici ab illo, recta et honesta quæ sint, ea facere ipsa per se lætitiā, id est, voluptatem. Homines optimi non intelligunt, totam rationem everti, si ita se res¹³ habeat. Nam si concederetur, etiam si ad corpus nihil referatur, ista sua sponte et per se esse jucunda, per se esset et virtus, et cognitio rerum, (quod minime ille vult) expetenda. 26. Hæc¹⁴ igitur Epicuri non probo, inquam: de cetero, vellem equidem aut ipse¹⁵ doctrinis fuisset instructorⁿ (est enim, quod ita tibi videri necesse est, non satis politus iis¹⁶ artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur), aut ne deterrisset alios a studiis: quanquam te quidem video minime esse deterritum.

VIII. Quæ cum dixissem,¹⁷ magis ut illum provocarem, quam ut ipse loquerer; tum Triarius, leniter arridens, Tu quidem, inquit, totum Epicurum pæne e¹⁸ philosophorum

//////////

tur.—9 Rath. conjecit *ut*. Mox in E § legitur *Nunquam hæc*.—10 Pro *tu* U χ habent *Troii*. Verbum *Triari* omittitur in Pall. pluribus, Mss. N et Spir. cum P, Mannt. Lamb. Davis. Lall. Gærenz. Schutz. et Orell. Pro *Triari* Brem. habet *Torquate*, e conjectura. Statim post, *aut quispiam* scribitur in Ms. E. Deinde in § est *sapere*.—11 Edd. vet. ante Lamb. cum Grut. præbent *sunt*. Mox, χ, Spir. N, Gud. 2. cum ed. P, *hæc max. allicit*, probante Gærenz.—12 Gud. 1. Weg. alii Mss. et Orell. habent *putant*, non improbante Brem. Ed. Lamb. *dici putat*. Tum *hon. quæ sunt* in χ. Statim, voc. *ea* omittitur in §.—13 Mss. Spir. N, Gud. 1. et ed. Mars. *res se*. Paulo infra, conjunctiva particula *et*, ante *virtus*, non est in E §.—14 *Hoc* in χ. Pro *inquam* E § *unquam*.—15 *Ille ipse* ed. Vict.—16 Ms. E et ed. Vict. *his*. Denique ξ χ ψ, et ed. Oliv. a studio.

CAP. VIII. 17 Ms. E *dixisset*.—18 Idem Ms. *ex*. Mox, *Quid enim ei legi-*

NOTÆ

^m *Tam multi sint Epicurei*] Præclarus est in eam rem locus Lactantii: 'Epicurus, ut ad se multitudinem attrahat, apposita ejusque moribus loquitur. Desidiosum vetat literas discere; avarum populari largitione liberat; ignavum prohibet accedere ad rempublicam; pigrum exercere, timidum militare: fugienti

turbam solitudo laudatur; qui nimium parcus est, discit aqua et polenta vitam posse tolerare,' &c.

ⁿ *Fuisset instructor*] Celebre est carmen quod Epicurus passim obtrudebat, *παῖδ' ἅν δὲ πᾶσαν φεύγετε μακάριοι*. Carmen illud nonnulli corrupte legi putant. Vide Menagium in Epist. ad Pythoclem.

choro sustulisti. Quid ei reliquisti, nisi te, quoquo modo loqueretur,¹⁹ intelligere, quid diceret? Aliena dixit²⁰ in physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarentur: si qua in his corrigere voluit, deteriora fecit: disserendi artem nullam habuit: voluptatem cum summum bonum diceret, primum in eo ipso parum vidit: deinde hoc quoque alienum; nam ante Aristippus, et ille melius! Addidisti ad extremum, etiam indoctum fuisse. 27. Fieri, inquam, o Triari,² nullo pacto potest, ut non dicas, quid non probes ejus, a quo dissentias: quid enim me prohiberet³ Epicureum esse, si probarem, quæ ille diceret? cum præsertim illa perdiscere ludus esset.

Quamobrem dissentientium⁴ inter se reprehensiones^o non sunt vituperandæ: maledicta, contumeliæ, tum iracundiæ, contentiones,⁵ concertationesque in disputando pertinaces, indignæ mihi philosophia videri solent. 28. Tunc⁶ Torquatus, Prorsus, inquit, assentior: neque enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundia aut pertinacia recte disputari⁷ potest: Sed ad hæc, nisi molestum

tur in ed. Manut. et Lamb.—19 *Nisi id, te, quoquo modo loq.* Manut. *nisi te, quoquo id modo loq.* Lamb. et Brem. hic voc. *id* nuncis inclusit: *nisi te quoque, ut id modo loq.* E ξ χ ψ, P, Crat. et Vict. Mox pro *diceret* ξ habet *liceret*.—20 E ξ, edd. vet. ante Grnt. cum Oliv. et Brem. *dicat*. Paulo post, *si quæ in his* Mss. nonnulli, Grnt. et Orell. *sed si quæ in his* plerique codd. Manut. et Lamb. *sed si quæ in iis* ed. Vict. Actutum, ante verbum *deteriora*, E ξ habent conjunctivam particulam *et*. Deinde pro *artem* iidem Mss. exhibent *partem*. Mox in Gud. 2. *Aristippus ante*.—1 Post verbum *melius* E U ξ χ ψ, alii codd. cum P, et Vict. insernerunt *etenim quoniam* (ed. Vict. *quasi*) *detractis de homine sensibus*.—2 Tres codd. Gærenzii exhibent *Triario*. Davis. Schütz. et Orell. omittunt interjectionem *O*. Paulo infra, in Ms. E legitur *quod non probes*.—3 *Prohibet* ed. Ven. Tum in Ms. E scribitur *Epicurum*.—4 E U ξ χ ψ *disserentium*.—5 *Tum iracundæ contentiones* Mars. Davis. Lall. et Gærenz. probante Rath. *iracundæ cont.* omisso *tum*, legitur in ed. Lamb. Mox verba *in disputando* haud inveniuntur in Par. 2. Gud. 2. Spir. et ed. Gærenz. Davis. hæc voc. cancellis cœrcuit. Tum *philosophia mihi* omnes fere edd. præter Manut. Lamb. Davis. Ern. et Schütz. Mss. E ξ præbent *mihi in philosophia*.—6 E U ξ χ, alii codd. Gærenz. et Orell. habent *Tum*: ceteri *Tunc*.—7 E ξ, Spir. et Gud. 1. cum ed. Gærenz. non admittunt *gemi-*

NOTÆ

^o *Inter se reprehensiones*] Idem sentit Socrates in Gorgia Platonis: ἐγὼ δὲ τίνων εἰμί· τῶν ἡδέος μὲν ἂν ἐλεχ-

θέντων εἴτι μὴ ἀληθὲς λέγοιμι· ἡδῶς δ' ἂν ἐλεγξάντων, εἴτις τὶ μὴ ἀληθὲς λέγοι.

est, habeo quæ velim. At me, inquam, nisi te audire vellem, censes hæc dicturum fuisse? Utrum igitur⁸ percurri omnem Epicuri disciplinam placet, an de una voluptate quæri, de qua omne certamen⁹ est? Tuo vero id quidem, inquam, arbitrato. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamque maximam. De physicis alias, et quidem tibi et declinationem istam atomorum, et magnitudinem solis probabo, et Democriti errata ab Epicuro reprehensa¹⁰ et correcta permulta. Nunc dicam de voluptate; nihil scilicet novi, ea tamen, quæ te ipsum probaturum esse¹¹ confidam. Certe, inquam, pertinax non ero: tibi-que, si mihi probabis ea quæ dices, libenter assentiar. 29. Probabo, inquit; modo ista sis æquitate, quam¹² ostendis: sed uti oratione perpetua malo, quam interrogare aut interrogari. Ut placet, inquam. Tunc dicere exorsus est.

IX. Primum igitur, inquit, sic agam,¹³ ut ipsi auctori hujus disciplinæ placet: constituam, quid et quale sit id, de quo quærimus, non quo ignorare vos arbitrer, sed ut ratione et via procedat oratio. Quærimus igitur, quid sit extremum, quid¹⁴ ultimum bonorum; quod, omnium philosophorum sententia, tale debet esse, ut ad id omnia referri oporteat: ipsum autem nusquam. Hoc¹⁵ Epicurus in voluptate ponit, quod summum bonum esse vult; summumque malum, dolorem; idque instituit docere sic: 30. [p. 55.] ‘Omne animal, simul atque natum sit, volup-

natum: verbum *disputari*. Actutum, Mss. quidam, Davis, Schütz. et Orell. legunt *An me*. Statim post, *nisi a te* E ξ, qui iidem Mss. etiam exhibent *ceuses hoc dicturum*.—8 *Utrum igitur, inquit* Par. 2. Eliens. 1. Davis. et Orell. ceteri omittunt *inquit*.—9 Ms. E *bene certamen*: ξ *bene certatum*. Tum verba *id quidem* in E ξ, *inquam* in U χ omittuntur. Post verbum *arbitrato* E ξ addunt *quidem*.—10 Brem. conjecit *deprehensa*.—11 Verbum *esse* non est in E ξ; qui Mss. paulo infra in loco *probabis* præbent *probaveris*, favente Grut. Tum paulo infra E ξ omittunt *inquit*.—12 Ed. Vict. *qua*. Mox *Tum dicere* ξ χ.

CAP. IX. 13 *Agam sic* P, Manut. et Lamb. *sic agamus* E. Paulo infra, *non quod ignorare* legitur in ed. Lamb.—14 *Pro quid* Pal. 1. N, Spir. Gud. 1. et Davis. habent *et*. Actutum in Ms. χ scribitur *quid, omnium populorum sent.*—15 E ξ *Hæc*. Verba *quod summum . . . vult* nuncis incluserunt Davis. et Schütz. Hæc voces nescit Gud. 2. et, excepta prima, etiam Par. 2. Actutum, pro *dolorem*, Davis. e conjectura, et Schütz. legunt *in dolore*. Statim

tatem appetere, eaque gaudere, ut summo bono; dolorem aspernari, ut summum malum, et, quantum possit, a se repellere: idque facere nondum depravatam, ipsa natura incorrupte atque integre judicante.¹⁶ Itaque negat opus esse ratione, neque disputatione, quam ob rem voluptas expetenda, fugiendus dolor sit. Sentiri hoc¹⁷ putat, ut calere ignem, nivem esse albam, dulce mel; quorum nihil oportere exquisitis rationibus confirmari: tantum satis esse admonere: interesse enim inter argumentum conclusionemque rationis, et inter mediocrem animadversionem^p atque admonitionem:¹⁸ altera, occulta quædam et quasi involuta aperiri; altera, prompta et aperta judicari.¹⁹ Etenim quoniam, detractis de homine sensibus, reliqui nihil est; necesse est,²⁰ quid aut ad naturam, aut contra sit, a natura ipsa judicari.^q Ea quid percipit, et quid judicat,¹ quo aut petat aut fugiat aliquid, præter voluptatem et dolorem?

post, *que in idque* Rath. inducendum videtur.—16 Bini codd. Gærenz. exhibent *indicante*. Paulo infra, Ern. conjecit *atque disp.*—17 E *ξ hac*. Mox pro *oportere* χψ, alii Mss. P, Crat. et Vict. habent *oporteret*: ed. Oliv. *oportet*. Deinde omnes aliæ edd. *confirmare* præter Ern. qui e conjectura edidit *confirmari*, improbante Rath. Proximum verbum, *tantum*, deleri censebat Ern. Rath. legi maluit *satis esse admonere tantum*.—18 *ξ monitionem*. Deinde pro *occulta* in E *ξ est occultata*. Tum voc. *quasi* deest in χ.—19 Mss. nonnulli, cum edd. Vict. Manut. Lamb. Schutz. et Orell. *indicari*.—20 Davis. conjecit *nec. esse*, probante Ern. Mox, *secundum naturam* in E U *ξ χ ψ*, Manut. et Lamb. *ad naturam aptum* Lall. de Pearcii conjectura. Post verbum *judicari* codd. aliqui, cum edd. P, Crat. Manut. et Lamb. habent *voluptatem etiam et per se expetendam esse, et dolorem ipsum per se esse fugiendum*. Præter hæc, E U *ξ χ* etiam exhibent, *Voluptatem etiam et per se expetendam esse et dolorem per se esse fugiendum*.—1 *Ecquid percipit? ecquid judicat* Gærenz. e codd. nonnullis: *Ecquid percipit, ecquid judicat* Orell. *Et quid percipit aut quid jud.* ed. P: *En quid percipit aut quid jud.* ed. Vict. *En quid percipit, et quid jud.* χ ψ, et ed. Crat. *Ea quid percipit, aut quid jud.* Davis. *Etenim quid percipit, et quid jud.* margo ed. Crat. Manut. et Lamb. *At quid percipit, et quid jud.* Mss. Ursini: *At eu quid percipit, et quid jud.* dedit Brem. e conjectura: *En qui percipit, et*

NOTÆ

p *Mediocre animadversionem*] Animadversio sive admonitio, αἰσθησις sen πάθημα, Epicureis erat, cum res aliqua oculis aut quovis sensu corporis perciperetur sine contentione animi: argumentum seu conclusio rationis, ἀποδείξις cum exquisitis rationibus confirmaretur. Priori, quam ἐπι-

λόγισμον interdum vocabant, in summi boni explicatione semper utebatur Epicurus. Posteriore opus esse negabat.

q *A natura ipsa judicari*] Muretus censet expungenda esse quæ sequuntur, usque ad illa verba, 'sunt autem quidam e nostris.'

31. Sunt autem quidam e nostris,^r qui hæc subtilius velint tradere, et negent satis esse, quid bonum sit, aut quid malum, sensu judicari: sed animo etiam ac ratione intelligi posse, et voluptatem ipsam per se² esse expetendam, et dolorem ipsum per se esse fugiendum. Itaque aiunt hanc quasi naturalem, atque insitam in animis nostris inesse notionem, ut³ alterum esse appetendum, alterum aspernandum sentiamus. Alii autem, (quibus ego assentior) cum a philosophis compluribus permulta dicantur,⁴ cur nec voluptas in bonis sit numeranda, nec in malis dolor, non existimant oportere nimium nos causæ confidere, sed et argumentandum, et accurate disserendum, et rationibus conquisitis, de voluptate et dolore, disputandum putant.

x. 32. Sed ut perspiciatis,⁵ unde omnis iste natus sit error voluptatem accusantium, doloremque laudantium, totam rem aperiam: eaque ipsa, quæ ab illo inventore veritatis, et quasi architecto beatae vitæ dicta sunt, explicabo. Nemo enim⁶ ipsam voluptatem, quia voluptas sit, aspernatur, aut odit, aut fugit; sed quia consequuntur⁷ magni dolores eos qui ratione voluptatem sequi nesciunt. Neque porro quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci velit; sed quia nonnun-

qui jud. E ξ: *Ei quid percipit et quid jud.* Ms. N et Spir.—2 *Et per se* Gud. 2. et Weg. Deinde verbum *esse* ante *fugiendum* non est in ed. Lamb.—3 E ξ *et*. Mox in Ms. ξ *alterum esse aspernandum*. Verbum *ego*, ante *assentior*, deest in E ξ.—4 Ms. E *quam pluribus perm. dicuntur*: U ξ χ *compluribus perm. dicuntur*: ed. P et Manut. *quum a phil. comp. perm. dicuntur*: Lamb. ed. *quoniam a phil. comp. perm. dicuntur*. Pro *compluribus* in ed. Vict. *tamen pluribus*: in Ms. Steph. *tamen compluribus*. Mox pro *causæ* in E scribitur *esse*; qui Ms. cum ξ, statim post exhibet *sed etiam argum.*

CAP. x. 5 E ξ *perspicuus*. Deinde *error natus sit* Manut. et Lamb.—6 Voc. *enim* non est in ξ. Mox pro *odit* E U ξ χ habent *oderit*.—7 Ed. Vict. *conse-*

NOTÆ

^r *Sunt autem quidam e nostris*] Cyrenaici, qui, auctore Plut. permotiones et visiones quas in se habebant, negabant satis esse firmas ad rerum probationem. In quo ipsi secum pugnabant: quippe qui, ut ex Acade-

miciis patet, præter permotiones intimas nihil putarent esse iudicii.

^s *Sed ut perspiciatis*] Lege hæc prolixius in epist. ad Menecæum, et in libello κυρίων δοξῶν. Laërt.

quam ejusmodi tempora incidunt,⁸ ut labore et dolore magnam aliquam quærat voluptatem. Ut enim ad minima veniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? Quis autem vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit esse, quam⁹ nihil molestiæ consequatur, vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla paritur? 33. At vero eos et accusamus, et justo odio¹⁰ dignissimos ducimus, qui blanditiis præsentium voluptatum deliniti atque corrupti, quos dolores et quas¹¹ molestias excepturi sint, occæcati cupiditate, non provident; similique sunt in culpa, qui officia deserunt mollitia animi, id est, laborum et dolorum fuga. Et harum quidem rerum facilis est et expedita distinctio: nam libero tempore, cum soluta¹² nobis est eligendi optio, cumque nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat,¹³ facere possimus, omnis voluptas assumenda est, omnis dolor repellendus.¹⁴ Temporibus autem quibusdam,¹ et aut officiis debitis, aut rerum necessitatibus, sæpe eveniet,¹⁵ ut et voluptates repudiandæ sint, et molestiæ non recusandæ. [p. 56.] Itaque earum¹⁶ rerum hic tenetur a sapiente delectus, ut aut rejiciendis voluptatibus majores alias consequatur,¹⁷ aut perferendis doloribus asperiores repellat.

~~~~~

quantur. Paulo post, pro *ratione* in Ms. Spir. legitur *recte*.—8 *Incidunt tempora* Manut. et Lamb.—9 *E ψ*, alii codd. et edd. ante Lamb. *qua*, quod defendunt Matth. et Brem. In Ms. U legitur *quia*.—10 In Ms. E *Aut vero eos accusamus et multo odio*; in ξ *Aut vere eos accusamus, et multo odis*: pro *At* χ habet *Atque*. Tum *multo odio* Mss. nonnulli, ut Benth. volebat. Idem suspicabatur *summo odio*.—11 Manut. omisit conjunctivam particulam *et*: Lamb. habet *quasque*. Porro Ed. Vict. exhibet *excepturi sunt*. Statim post, in Ms. U est *obcæcati*.—12 *Soluta* E ξ, et ed. Oliv. *absoluta* χ ψ. Statim post, pronomen nobis omittitur in ξ. Mox pro *nihil* in E scribitur *nil*.—13 *Placet* ed. Vict. Tum in Ms. E negativa particula *non* inseritur ante verbum *possimus*.—14 Mss. aliqui, cum edd. P, Vict. Manut. et Brem. exhibent *depellendus*. Mox in ed. Manut. et Lamb. *aut officiis debitis*, omisso *et*, ut volebat Brem. Gruterus et mutare in *id est* maluit.—15 *Evenit* Junt. Crat. Vict. et Lamb. ut volebat Ern.—16 *Harum* Manut. et Lamb. Mox voc. *hic*, ante *tenetur*, non est in E ξ. Paulo infra, verba *ut aut* transponuntur in edd. vett. quibusdam.—17 E ξ *consequantur*. Pro *perferendis* in E est *quod ferendis*, in ξ *quid feren-*

NOTÆ

¹ *Temporibus autem quibusdam*] Plut. *μεν ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς*.
ex Metrodoro: *πολλάκις προσεπύσα*.

34. Hanc ego cum teneam sententiam, quid¹⁸ est, cur verear, ne ad eam non possim accommodare Torquatos nostros, quos tu paulo ante, cum¹⁹ memoriter, tum etiam erga nos amice et benevole, collegisti? Nec me tamen, laudandis majoribus meis, corrupisti,²⁰ nec segniorem ad respondendum reddidisti. Quorum facta quemadmodum, quæso, interpretaris? Siccine eos censes aut in armatum hostem impetum fecisse,¹ aut in liberos et in sanguinem suum tam crudeles fuisse, nihil ut de utilitatibus,² nihil ut de commodis suis cogitarent? At id ne feræ quidem faciunt, ut ita ruant, itaque turbent,³ ut, earum motus et impetus quo pertineant, non intelligamus. 35. Tu tam⁴ egregios viros censes tantas res gessisse sine causa? Quæ fuerit causa, mox videro: interea hoc tenebo: si ob aliquam causam ista, quæ sine dubio præclara sunt, fecerint, virtutem his ipsam per se⁵ causam non fuisse. Torquem detraxit hosti: et quidem se texit,^x ne interiret. At⁶ magnum periculum adiit: in oculis quidem exercitus.^y

dis. Bini codd. Gærenzii exhibent *majoris et asperioris*.—18 Pro quid E. ξ habent *cur*. Tum non ante possim deest in iisdem Mss.—19 Ms. U, multi alii codd. cum edd. P, Manut. et Lamb. præbent *tum*.—20 ξ χ ψ, alii codd. et ed. P *corripuisti*.—1 *Hostem irruisse* Brem. errore typographico, ut ait Orellius. Brem. verba *aut in liberos*, ut glossam, ad uncus condemnavit. Statim post, *atque in sanguinem* N, Spir. Gærenz. Schutz. et Orell. *aut in sanguinem* edd. ante Davis.—2 Edd. Junt. Crat. Lamb. et Brem. *voluptatibus: ceteri utilitatibus*.—3 Codd. nonnulli, cum edd. Viet. et Orell. *atque turbent*: E ξ, codd. alii, edd. P, Gærenz. et Schutz. *atque turbentur*: U χ ψ, et ed. Crat. *itaque turbentur*, probante Rath. Porro Brem. ex uno cod. Gronovii et altero Davisii edidit *non intelligantur*.—4 E ξ *tamen*.—5 *Per se ipsam* duo codd. Gærenzii, Mars. Manut. Lamb. et aliæ edd. vett.—6 *Ac* in E: *Ad* in ξ χ ψ. Mox

NOTE

^u *Majoribus meis corrupisti*] Alii, *corripuisti*, sed vulgatam lectionem servandam persuadet l. II. ubi hic locus refelletur.

^x *Et quidem se texit*] Torquem aureum et sanguinolentum hosti detraxit, sibi in collum imposuit. Unde illi 'Torquati' nomen. Liv. et Cl. Claud. Quadrigarius.

^y *In oculis quidem exercitus*] Galli

Via Salaria trans pontem Anienis, ad tertium lapidem castra posuerant, et utrinque summo studio pugnabatur, cum Gallus immani corpore, nudus præter scutum et gladios suos, processit, manuque significans utrinque quiescere; conclamat, si quis secum pugnare vellet, uti prodiret, &c.

Quid ex eo consecutus est? laudem et caritatem,^{7 z} quæ sunt vitæ sine metu degendæ præsidia firmissima. Filium morte mulctavit: si sine causa, nollem me ab eo ortum, tam importuno, tamque crudeli: sin ut dolore suo sanciret militaris imperii disciplinam, exercitumque in gravissimo bello animadversionis metu contineret; saluti prospexit civium, qua intelligebat contineri suam. 36. Atque hæc⁸ ratio late patet. In quo enim maxime consuevit jactare vestra se oratio, (tua præsertim, qui studiose antiqua persequeris, claris et fortibus viris commemorandis, eorumque factis non emolumento aliquo, sed ipsius honestatis decore, laudandis) id totum evertitur, eo delectu rerum, quem modo dixi, constituto,⁹ ut aut voluptates omittantur, majorum voluptatum adipiscendarum causa, aut dolores suscipiantur, majorum dolorum effugiendorum¹⁰ gratia. XI. 37. Sed de clarorum hominum factis illustribus et gloriosis, satis hoc loco dictum sit.¹¹ Erit enim jam de omnium virtutum cursu ad voluptatem proprius disserendi locus.

Nunc autem explicabo, voluptas ipsa¹² quæ qualisque sit, ut tollatur error omnis imperitorum; intelligaturque¹³ ea, quæ voluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, quam gravis, quam continens, quam severa sit. Non enim hanc solam sequimur,¹⁴ quæ suavitate aliqua naturam ip-

et in oculis Ms. E: *et in oculos* Gud. 2. et Weg. Deinde *est consecutus* legitur in N, Spir. Gnd. 1. Weg. cum edd. P, Vict. Gœrenz. Schntz. et Orell.—7 *E claritatem*.—8 *Atque ad hæc* ξ χ, alii Mss. et edd. vett. nonnullæ. Mox, post *jactare*, voc. *vestra* non est in χ.—9 ξ *modo dici, constituto*: χ *modo dixi, constituto*. Actutum, in E ξ scribitur *ut autem*. Mox in E est *voluptatum adipiscendorum*.—10 Gud. 1. et Weg. *fugiendorum*.

CAP. XI. 11 Spir. et Gud. 1. *dictum est*. Statim, pro *Erit* χ habet *Erat*.—12 Voc. *ipsa* deest in ψ. Mox ed. Vict. habet *omnis error imperitorum*: Ms. E *error omnium imperitorum*.—13 Ms. χ *intelligeratque*.—14 E ξ *consequimur*.

NOTÆ

^z *Laudem et caritatem*] A T. Quintio Penno dictatore pro concione laudatus, et aurea corona donatus est. Triumphi quidem unllibi est mentio, quem tamen ex tam memorabili bello obtinuisse dictatorem ve-

rosimile est; et astipulari videtur Fastorum Capitolinorum fragmentum, quod eodem hoc anno duos triumphos notat, quamvis Livius eos omiserit.

sam movet,^a et cum jucunditate quadam percipitur sensibus; sed maximam illam voluptatem habemus, quæ percipitur, omni dolore detracto. Nam quoniam, cum privamur dolore, ipsa liberatione^b et vacuitate omnis molestiæ gaudemus; ¹⁵ (omne autem id, quo gaudemus, voluptas est, ut omne id,¹⁶ quo offendimur, dolor) doloris omnis privatio recte nominata est ¹⁷ voluptas. Ut enim, cum cibo et potione fames sitisque depulsa est, ipsa detractio molestiæ consecutionem affert voluptatis; sic, in omni re, doloris amotio successionem efficit voluptatis. 38. Itaque non placuit Epicuro, medium esse quiddam ¹⁸ inter dolorem et voluptatem: illud enim ipsum, quod quibusdam medium^c videtur, cum omni dolore caret,¹⁹ non modo voluptatem esse, verum etiam summam voluptatem. Quisquis enim sentit, quemadmodum sit affectus, cum necesse est aut in voluptate esse, aut in dolore. Omnis ²⁰ autem privatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem; [*p. 57.*] ut postea variari voluptas, distinguique possit; augeri amplificarique non possit. 39. At etiam Athenis (ut a patre^d audiebam,^d fa-

Non multo post, ξ habet et maximam: in Ms. N est voluptatem illam habemus.—15 E ξ gaudeamus.—16 Voc. id deest in E U ξ χ, Eliens. 1. 2. Med. Balliol. cum edd. P, Lamb. Davis. Gærenz. Schutz. et Orell.—17 Est nominata ed. Vict. Actutum enim non est in E ξ; qui Mss. paulo infra exhibent potatione; ed. Vict. potioneque. Mox pro affert in E ξ scribitur afferre.—18 E ξ, N, Spir. Gærenz. Schutz. et Orell. quoddam: ed. P quidquam. Porro in χ legitur illud est ipsum. Tum pro videtur, Rath. maluit legi videretur.—19 Omni dolore carere, omisso cum, Lamb. Brem. et Orell. e conjectura Morelii et Manutii: verbum cum haud invenitur in nro cod. Gronovii, et altero Morelii: quum omni dolore careret U χ ψ, quinque Mss. Davisii, quatuor Gærenz. cum edd. Mars. Gærenz. et Schutz. probante Rath. cum omni dolore carere ed. Oliv. cum omni dolore caret ceteri; quæ verba Davis. uncis inclusit.—20 Omni legitur in ξ χ, Mss. aliis quibusdam, et edd. vett. ante Lamb.—1 N, Spir.

NOTÆ

^a Naturam ipsam movet] Contra Cyrenaicos voluptatem in motu constituentes. Sic enim eam magister eorum Aristippus definit: ἔστιν ἡ ἡδονὴ ἡδεῖα κίνησις, εἰς ἀλσθησιν ἀναδιδομένη.

^b Ipsa liberatione] Sunt hæc excerpta ex Platone lib. ix. de Repub. et Philebo.

^c Quod quibusdam medium] Cyrenaici inter voluptatem et dolorem existimabant medium esse, quod ἡδονήν sive ἀλυσίαν vocarent. Sed hanc quoque Epicurus summam voluptatem putabat esse, et κατασθηματικὴν ἡδονήν appellabat.

^d A patre audiebam] L. item Manlio Torquato, qui quæstor in Asia A. U.

cete et urbane Stoicos irridente) statua est^e in Ceramico,^f Chrysippi sedentis, porrecta manu; quæ manus significet illum in² hac esse rogatiuncula delectatum: 'Num quidnam manus³ tua,³ sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat?' Nihil sane. At, si voluptas esset bonum, desideraret. Ita credo. Non est igitur voluptas bonum. Hoc⁴ ne statuam quidem dicturam pater aiebat, si loqui posset. Conclusum est enim contra Cyrenaicos satis acute: nihil ad Epicurum. Nam si ea sola voluptas⁵ esset, quæ quasi titillaret sensus, ut ita dicam, et ad eos cum suavitate afflueret et illaberetur;⁶ nec manus esse contenta posset ulla⁷ vacuitate doloris, sine jucundo motu voluptatis. Sin autem summa voluptas est (ut Epicuro placet) nihil dolere; primum tibi recte, Chrysippe, concessum est, nihil desiderare manum, cum ita esset affecta: secundum non

//////////

Gud. 2. cum edd. Crat. Vict. Gærenz. Schutz. et Orell. habent *e patre*. Mox, E U χ ψ Mars. Crat. et Vict. *arridente*: Ms. Spir. Gærenz. Schutz. et Orell. *ridente*.—2 Præpositio *in* deest in ed. Lamb. Tum in E ξ scribitur *oratiuncula*. Porro, verbum *delectatum* Schutz. delevit; Gærenz. uncis inclusit.—3 De Bentleii suspicione verbum *tua* uncis inclusit Brem. Paulo infra, voc. prius *affecta* non est in E ξ. Mars. habet *sic affecta, ut nunc est*.—4 *Hec* in Ms. ξ. Mox Ms. N *quam dicturam*: codd. aliqui, et Mars. *dicturam quidem*. Schutz. delevit *quidem*, cum Ms. Leid. de Ruhnken. sententia, ad Rutil. pag. 129. Tum, post *posset* in E U ξ χ ψ additur *verum*. Davis. conjecit *posset*. *Et vere: conclusum, &c.* Actutum, præpositio *contra* non est in ψ.—5 *Voluptas sola ea* in E.—6 Lamb. in ed. 1566. *allaberetur*, probante Davis.—7 *Illa* Gulielm. susp. non improbante Bremio. Pal. 1. habet *posset nec ulla par*: N *posset ut ulla*: Gud. 2. *posset illa*: Ms. Weg. *posset ne ulla parvitate doloris*: Davis. edidit *posset nec ulla pars vacuitate doloris*. Mox, verbum *summa*, ante

NOTÆ

C. 667. et annis sequentibus pro quæstore L. Sullæ proconsulis fuit. Torquatum hunc Cicero in Bruto ait 'elegantem in dicendo fuisse, in existimando admodum prudentem, toto genere perurbanum.'

^e *Statua est*] Aënea, ab Aristocreonte, familiari et discipulo Chrysippi, erecta cum hoc epigrammate: Τὸν δὲ νέον Χρύσιππον Ἀριστοκρέων ἀνέθηκε Τῶν Ἀκαδημικῶν στραγγαλίδων κυπιδᾶ.

^f *In Ceramico*] Locus erat Athenis,

teste Hesychio, ubi scorta prostituebantur. Erant autem duo Ceramici, alter extra muros, alter intra. In suburbano erat statua Chrysippi.

^g *Num quidnam manus*] Syllogismus ille Ceratinus dicebatur. Quint. lib. 1. Talis erat ille: Quod non perdidisti habes; cornua non perdidisti; ergo cornua habes. Familiare veteribus dialecticis argumentandi genus; cujus auctorem alii Chrysippum, alii Enbulidem faciunt; nonnemo Philonem.

recte, si voluptas esset bonum, fuisse desideraturam.⁸ Idcirco enim non desideraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate est.

XII. 40. Extremum autem esse bonorum voluptatem, ex hoc⁹ facile perspicui potest. Constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem et animo, et corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediante nec impendente : quem tandem hoc statu præstabiliorem, aut magis expetendum, possumus dicere?¹⁰ Inesse enim necesse est in eo, qui ita sit affectus, et firmitatem animi, nec mortem nec dolorem timentis, quod mors sensu careat ; dolor in longinquitate^h levis,¹¹ in gravitate brevis soleat esse ; ut ejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio consoletur. 41. Ad ea cum¹² accedit, ut neque divinum numen horreat, nec præteritas voluptates effluere patiatur, earumque assidua recordatione lætetur ; quid est, quod huc possit, quod melius sit, accedere ?¹³ Statue, contra, aliquem confectum tantis animi corporisque doloribus, quanti in hominem maximi¹⁴ cadere possunt, nulla spe proposita, fore levius aliquando,¹⁵ nulla præterea nec præsentī nec expectata¹⁶

//////////

voluptas, non est in ξ. Paulo infra, pro *dolere* χ habet *dolore*.—8 Gud. 2. et Weg. *fuisse desideratura*. In fine capitis Brem. sic transponit, *id est in voluptate*.

CAP. XII. 9 χ *ex quo*. Deinde ψ, quinque Mss. Davisii, omnes Gærenzii, cum P, Vict. Davis. Gærenz. Schutz. et Orell. *facillime perspicui*: E ξ *facillime percipi*. In proximis, post *constituamus* Gud. 1. et Weg. addunt *autem*. Porro, ante verbum *præstabiliorem* in ed. Manut. et Lamb. *aut* invenitur.—10 Gud. 1. et 2. cum Weg. *possumus dicere*. Mox, Rath. et Davis. *conjunctivam particulam et ante firmitatem deleri* jubent : in U scribitur *aut firmitatem*.—11 E ψ *lenis*. Deinde *et ejus magn.* in N, Spir. et Gud. 2. Paulo infra, Mss. Weg. et Vien. *allevationem diuturnitas*: Gærenz. *conjecit diuturnitas allevationem*. Pro *allevatio*, bini codd. Gærenzii exhibent *elevatio*: Orell. *suspicabatur levatio*.—12 E ξ χ ψ *tum*. Deinde, pro *nec* in ed. Lamb. legitur *neque*. Mox pro *lætetur* in ξ est *delectetur*.—13 *Huic possit, quod melius sit, accedere* ξ, Manut. Lamb. 1566. Gærenz. et Schutz. *huic... accedere* E U χ ψ, Gud. 2. Mars. et Lamb. 1584. *huc... accidere* N et Spir. *hinc... accedere* Gud. 1. et Weg.—14 E ξ χ ψ *homine maxime*: U *hominem maxime*. Deinde pro *proposita* ξ habet *preposita*.—15 E *aliquanto nulla præposita spe fore levius aliquanto*: U ξ χ exhibent *aliquanto*. Mox, pro *præterea*, ξ, Crat. Vict. Manut. et Lamb.

NOTÆ

^h *Dolor in longinquitate*] Plut. οἱ χρόνιοι μέγεθος οὐκ ἔχουσιν. μεγάλοι πόνοι συντόμως ἐξάγουσιν, οἱ δὲ

voluptate: quid eo miserius dici aut fingi potest? Quod si vita doloribus referta maxime fugienda est, summum profecto malum est, vivere cum dolore. Cui sententiæ consentaneumⁱ est, ultimum esse bonorum¹⁷ cum voluptate vivere. Nec enim habet nostra mens quicquam, ubi consistat, tanquam in extremo: omnesque et metus et ægritudines ad dolorem referuntur; nec præterea est res ulla, quæ sua natura aut sollicitare¹⁸ possit, aut angere. 42. Præterea et appetendi et refugiendi, et omnino rerum gerendarum initia proficiscuntur aut a voluptate, aut a dolore: quod cum ita sit, perspicuum est, omnes rectas res atque laudabiles eo referri,¹⁹ ut cum voluptate vivatur. Quoniam autem id est vel summum bonum,²⁰ vel ultimum, vel extremum, quod Græci τέλος nominant, quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes; fatendum est, summum esse bonum jucunde vivere.

XIII. Id qui in una virtute ponunt,¹ splendore nominis capti, quid natura postulet, non intelligunt; errore maximo, si Epicurum audire voluerint, liberabuntur.² Istæ enim vestræ eximiæ pulchræque virtutes, nisi voluptatem efficerent, quis eas aut laudabiles aut expetendas arbitraretur?

//////////

habent præterita: Manut. omittit præcedens verbum nulla.—16 *Neque præsentis, neque expectati* E U ξ χ, alii Mss. cum edd. Vict. Davis. Gærenz. Schntz. et Orell.—17 E ξ, et edd. vett. *bonum*, probante Rath. Verba *Cui sententiæ . . . vivere* uncis includuntur a Davisio, de Benth. et Walk. suspitione. Paulo infra, ante *quidquam*, ξ χ, et ed. Oliv. inserunt *aliud*, probante Davisio.—18 *Quæ aut sua sede naturam sollicitare* Mss. nonnulli et Lamb. Statim post, voc. *aut* in χ deest. Tum pro *angere* in codd. plerisque, P, et Crat. est *tangere*; in Manut. et Lamb. *frangere*. Proximum verbum in ξ scribitur *preterea*.—19 χ, Gud. 1. et Weg. *ferri*.—20 *Summum bonorum* in ψ, Par. 2. Eliens. utroque, Med. aliis Mss. cum edd. P, Crat. Vict. Davis. Brem. Gærenz. Schntz. et Orell. Lambinus, cum codice Morellii, omisit *bonorum*. Actutum, et *extremum* legitur in ed. Vict. Pro τέλος in Ms. ξ est thelos. Porro χ habet *feruntur omnes*. Idem Ms. pro *jucunde* exhibet *jucundum*.

CAP. XIII. 1 *Ante splendore*, copula et additur in omnibus codd. et edd. præter Ern. qui e conjectura delevit. Mox in ξ est *quod natura postulet*.—2 *Liberantur* U χ, cum edd. P, Manut. et Lamb. Deinde post, pro *eximiæ*

NOTÆ

ⁱ *Cui sententiæ consentaneum*] Tota Menecæum.
hæc doctrina legitur in epistola ad
Delph. et Var. Clus.

Cicero.

N N N N.

Ut enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ valetudinis causa probamus; et gubernatoris ars, quia bene navigandi rationem habet, utilitate, non arte, laudatur; [p. 58.] sic sapientia, quæ ars vivendi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret;³ nunc expetitur, quod est tanquam artifex conquirendæ et comparandæ voluptatis. 43. Quam autem dicam⁴ voluptatem, jam videtis, ne invidia verbi labefactetur oratio mea. Nam, cum ignoratione rerum bonarum et malarum maxime hominum vita vexetur; ob eumque errorem et voluptatibus maximis sæpe priventur,⁵ et gravissimis animi doloribus torqueantur; sapientia est adhibenda, quæ, et terroribus⁶ cupiditatibusque detractis, et omnium falsarum opinionum temeritate demta,⁷ certissimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem. Sapientia enim est⁸ una, quæ mœstitiâ pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat; qua præceptrice, in tranquillitate vivi potest, omnium cupiditatum ardore restincto. Cupiditates enim sunt⁹ insatiabiles; quæ non modo singulos homines, sed universas familias evertunt; totam etiam¹⁰ labefactant sæpe rempublicam. 44. Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. Nec hæ sese foris solum jactant, nec tantum in alios cæco impetu incurrunt; sed intus etiam in animis inclusæ inter se dissident atque discordant: ex quo vitam amarissimam necesse est effici; ut sapiens solus,¹¹ ampu-

~~~~~
pulchraque, offert Gud. 2. *eximiaque*, *pulchræ* omissio.—3 *Si nihil afferret* Brem. errore typographico, ut ait Orellius.—4 Gud. 2. N, et Spir. *ego dicam*.—5 In *§ privemur*. Mox pro *gravissimis*, in Ms. U, et codd. nonnullis legitur *purissimis*; in aliis Mss. cum edd. P, Crat. Vict. Mannt. et Oliv. *prævissimis*; Pal. 2. cum Davis. et Lalleu. *durissimis*. Deinde E *§ exhibent torqueamur*. Paulo post, Gud. 2. et Weg. *sap. adhibenda est*: Mss. N et Spir. *ignorant est*, probante Gærenzio.—6 Par. tres, Med. et Eliens. 1. *quod et terroribus*, hand repugnante Davisio: Mss. E, et tres Gærenzii *quæ et erroribus*.—7 N et Spir. cum edd. Lamb. Brem. Gærenz. et Orell. *derepta*: P, Crat. Vict. et Mannt. *direpta*. Mox pro *præbeat* in E *§ est præbet*.—8 Gud. 2. Spir. et Weg. cum Gærenz. et Orell. *est enim*: Ms. N *enim* ignorat. Actutum, in *§* scribitur *quæ præceptrice*. Tum pro *restincto* E *§* præbent *restricto*.—9 *Sunt enim* Beier. Offic. t. II. p. 15.—10 *Totam et in* χ. Paulo post, Mss. Gærenz. in *sæpe* turbant; unus, cum Marso, particulam omittit; alter ante *labefactant* transmittit. Tum post *odia* E *§* addunt *restringenda*. Statim infra, *§ ψ*, cum P, Lamb. et Grut. habent *dissidia*; duo codd. Gærenzii *desidia*.—11 Omnes Mss. et edd. habent *solum* præter Ern. qui e conjecturis

tata circumcisaque inanitate omni et errore, naturæ finibus contentus, sine ægritudine possit, et sine metu, vivere. 45. Quæ est enim aut utilior, aut ad bene vivendum aptior partitio,^k quam illa, qua est usus Epicurus? qui unum genus posuit earum¹² cupiditatum, quæ essent et naturales et necessariae; ¹ alterum, quæ naturales essent, nec tamen necessariae; tertium, quæ nec naturales nec necessariae. Quarum ea ratio est, ut necessariae nec opera multa nec impensa expleantur. 46. Ne naturales¹³ quidem multa desiderant, propterea quod ipsa natura divitias, quibus contenta sit,¹⁴ et parabiles et terminatas habet. Inanium autem cupiditatum nec modus ullus nec finis inveniri potest. XIV. Quod si vitam omnem perturbari videmus¹⁵ errore et inscientia, sapientiamque esse solam, quæ nos a libidinum impetu et¹⁶ formidinum terrore vindicet, et ipsius fortunæ modice ferre doceat injurias, et omnes monstret¹⁷ vias quæ ad quietem et tranquillitatem ferant; quid est, cur dubitemus dicere, et sapientiam propter voluptatem expetendam, et insipientiam propter molestias esse fugiendam? 47. Eademque ratione, ne¹⁸ temperantiam

//////////

Lamb. et Davis. edidit *solus*. Mox pro *omni et errore* in ξ est *tum et errore*; in E *omni cum et errore*. Porro in ξ legitur *nat. finibus contentis*.—12 *Illarum* in E. Tum copula et ante *naturales* non est in tribus codd. Gærenzi et aliis quibusdam.—13 Ms. ψ et ed. Schutz. *Nec naturales*; E ξ *Nec naturalem*.—14 Gnd. 2. et Weg. ignorant *sit*; Manut. et Lamb. dederunt *contenta est*. Paucis post in E ξ scribitur *terminabiles habet*. Proximum verbum in Ms. E est *Inanum*.

CAP. XIV. 15 Ed. Manut. *videamus perturbari*; ed. Lamb. *videmus perturbari*. Tum pro *inscientia*, E ξ, Spir. Weg. cum edd. Ald. P, Crat. Vict. et Manut. habent *inscitia*.—16 Præpositio *a* ante *formidinum* additur in E ξ χ, Paris. tribus, et Med. cum Davis. Brem. Gærenz. Schutz. et Orell. Mox pro *modice* ξ ψ habent *modeste*, χ *modesta*.—17 χ ψ, Gnd. 1. et alii codd. cum Mars. hoc verbum plane ignorant, cujus loco E U ξ, et Gnd. 2. cum Crat. Vict. Manut. et Lamb. *doceat* exhibent. Tum verba *quietem, et* desunt in ψ.—18 *Nec* in ξ. Voc. *se* ante *expetendam* non est in χ. Statim post, *esse* deest in Ms. E. Deinde in χ legitur *queritur pacem animis*; in E *quia pacem animus*.

NOTE

^k *Aptior partitio*] De illa partitione iterum in Tusc. I.

¹ *Et naturales et necessariae*] Naturales et necessarias existimavit Epicurus, quæ dolores amovent, ut qui sitiens bibit; naturales et non neces-

sarias, quæ varietatem duntaxat voluptatis faciunt, nec dolorem detrahunt, ut pretiosi cibi; nec naturales, nec necessariae sunt, ut coronæ, statuae, &c.

quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis afferat, et eos quasi concordia quadam placet ac leniat. Temperantia est enim,^{19 m} quæ, in rebus aut expetendis aut fugiendis, rationem ut sequamur, monet. Nec enim satis est judicare, quid faciendum, non faciendumve sit: sed stare etiam oportet in eo, quod sit iudicatum. Plerique autem, quod tenere atque²⁰ servare id, quod statuerunt, non possunt, victi et debilitati, objecta specie voluptatis, tradunt se libidinibus constringendos; nec, quid eventurum¹ sit, provident; ob eamque causam, propter voluptatem et parvam et non necessariam, et quæ vel² aliter pararetur, et qua etiam carere possent sine dolore, tum in morbos graves, tum in damna, tum in dedecora incurrunt: sæpe³ etiam legum iudiciorumque pœnis obligantur. 48. Qui autem ita frui volunt voluptatibus, ut nulli propter eas dolores consequantur; et qui suum iudicium retinent, ne,⁴ voluptate victi, faciant id quod sentiunt non esse faciendum; hi voluptatem maximam adipiscuntur, prætermittenda voluptate. [p. 59.] Iidem etiam⁵ dolorem sæpe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in maiorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se fugiendam esse; temperantiamque expetendam, non quia voluptates fugiat, sed quia majores consequatur. xv. 49. Eadem fortitudinis ratioⁿ reperietur. Nam neque

—19 *Temp. enim est* Gud. 2. et Weg. Voc. aut post *rebus* haud invenitur in E ξ. Mox ut *rationem* in ed. Vict. Tum pro *monet* in χ scribitur *moneat*.—20 *Aut in χ*. Deinde ante *statuerunt* Mss. Spir. N, et alii addunt *ipsi*.—1 *Nec, quid proventurum* χ ψ, tres codd. Gærenzii, cum edd. P, Vict. et Manut. ne, quid proventurum E: ne, quid eventurum ξ: nec quid porro eventurum e cod. suo Ursinus, probante Gærenzio: nec, quid perventurum U.—2 Brem. hæret in *ret*: deinde conjicit sic post *aliter*, ut in Par. 2. qui Ms. habet *quæ vel aliter sic*, &c. Davis. susp. *quæ vel aliter sibi* &c. Pro *pararetur* in E ξ legitur *paretur*. Mox in ed. Lamb. *quum in morbos graves*.—3 E ξ *sæpeque*.—4 E ξ *ut*.—5 Voc. *etiam* non est in E ξ: qui Mss. paulo infra, pro *propter se* habent *per se*. Statim post, Mss. Spir. et N præbent *esse fugiendam*. Gærenz. *esse* omitti voluit.

NOTÆ

^m *Temperantia est enim*] Platonί σωφροσύνη et ἐγκράτεια: utramque sic definit: Σωφροσύνη, καθ' ἣν ὁ ἕχων αἰρετικός ἐστι καὶ εὐλαβητικός ὦν χρή· ἐγ-

κράτεια ἀκολούθησις τοῦ ὀρθοῦ λογισμοῦ.

ⁿ *Fortitudinis ratio*] Αἰδρία, quæ complectitur εὐτολμίαν, εὐψυχίαν, φι-

laborum perfunctio, neque perpessio dolorum, per se ipsa allicit: nec patientia, nec assiduitates,⁶ nec vigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne fortitudo quidem:⁷ sed ista sequimur, ut sine cura metuque vivamus; animumque et corpus, quantum efficere possimus, molestia liberemus. Ut enim mortis metu omnis quietæ vitæ status perturbatur; et ut, succumbere doloribus,⁸ eosque humili animo imbecilloque ferre, miserum est; ob eamque debilitatem animi, multi parentes,⁹ multi amicos, nonnulli patriam, plerique autem se ipsos penitus perdiderunt; sic robustus animus et excelsus omni est liber cura et angore, cum¹⁰ et mortem contemnit, qua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua¹¹ antequam nati: et ad dolores ita paratus est, ut meminerit, maximos morte finire, parvos multa habere intervalla requietis,¹² mediocrium nos esse dominos; ut, si tolerabiles sint, feramus; sin minus,¹³ æquo animo e vita, cum ea non placeat, tanquam e theatro,^o exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem ignaviamque vituperari, nec fortitudinem patientiamque laudari suo nomine; sed illas rejici, quia dolorem pariant; has optari, quia voluptatem. XVI. 50. Justitia restat, ut de omni virtute sit dictum; sed similia fere dici possunt. Ut enim sapientiam, temperantiam,¹⁴ fortitudinem, copulatas esse docui cum volup-

////////

CAP. XV. 6 Codd. potiores Gærenzii, Manut. Lamb. et Orell. legunt *assiduitas*. Voc. *ea* ante *ipsa* omittitur in ξ, Gnd. 2. N, Spir. et Weg. cum Gærenz. et Schutz. Verba *ea ipsa* non sunt in E.—7 *Nec fort. quidem* EU ξ, et alii codd. cum edd. P et Junt. Orellius coniecit hunc locum ita legendum: *nec ea quæ laudatur industria, ne ipsa fortitudo quidem*. Mox pro *possimus* E ξ habent *possumus*.—8 E χ *laboribus*. Paulo post, *eosque qui humili* in E. Statim post, in ed. Brem. legitur *imbecilloque* errore typographico, ut ait Orell. —9 *Multi parentes reliquerunt* in edd. P, Junt. et Vict.—10 Mars. omittit *cum*: hoc verbum uncis inclusit Orellius. Camerar. hæc vitiosa iudicans, e Vict. commendat *cura et rigore animi etiam mortem contemnit*. In Ms. E legitur *contemnit*.—11 In E ξ omittitur *qua*.—12 P, Manut. et Lamb. *quietis*.—13 *Si minus* E χ, omnes codd. Gærenzii, alii nonnulli, cum edd. P, Junt. Gærenz. et Schutz.

NOTÆ

λοπονίαν, et κατρεπλαν.

^o *Tanquam e theatro*] Hac uti similitudine consueverat Epicurns, et similitudine ludentium in convivio. E-

pict. prima dissert. c. 24. secunda dissert. c. 16. Vide J. Lipsium, Introduct. ad Stoic. Phil. l. III. c. 22.

tate, ut ab ea nullo modo nec¹⁵ divelli nec distrahi possint; sic de justitia judicandum est; quæ non modo nunquam nocet cuiquam,^{p 16} sed contra semper alit aliquid,¹⁷ tum vi sua atque natura, quod tranquillet animos; tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura non¹⁸ depravata desideret. Quemadmodum temeritas, et libido, et ignavia semper animum exeruciant, et semper sollicitant, turbulentæque sunt; sic *** cujus in mente¹⁹ consedit,^q hoc ipso, quod adest, turbulenta non potest fieri; et si vero molita quippiam est, quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confidet id²⁰ fore semper occultum. Plerumque im-

CAP. XVI. 14 *Temperantiam, sapientiam* in ed. Vict.—15 E ξ, et Weg. omittunt priorem nec.—16 In E *unquam nocet cuiquam*: in ξ *unquam nocet unquam*.—17 Pro *alit aliquid* Rath. conjecit *allicit*, quam lectionem admittunt Gærenz. Schütz. et Orell. Verbum *alit* deest in E ξ, et codd. Gærenzii: *alit quid* scribitur in U χ ψ. Ern. suspic. agit *aliquid*; quæ lectio invenitur in margine ed. Lamb. 1584. Statim post, E ξ, omnes codd. Gærenzii, cum Gærenz. Schütz. et Orell. *quum vi sua*. Verba *sua atque* non sunt in ψ. Tum Gærenz. maluit legi *quo tranquillet*. Mss. E ξ non habent pronomen *quod*. Paulo post in χ legitur *cum spe*. Actutum in E scribitur *nihil illarum*.—18 E ξ χ ψ, alii Mss. cum P, Crat. Vict. Manut. et Brem. omittunt *non*. Pantagathus, Manut. et Muret. vocem *depravatam* etoque deletam voluerunt, quam nuncis inclusit Brem. Statim post, edd. P, Vict. Manut. Lamb. et Gærenz. edidit *desiderat*. Copulativa particula *Et* legitur ante *Quemadmodum* in ed. Lamb.; etiam, de Matthiæ conjectura, in edd. Gærenz. Schütz. et Orell. Tum particula *et* ante *libido* non est in E ξ. Mox iidem Mss. exhibent *turbulentæque sint*.—19 *Sic injustitia, cujus in mente* codex vel conjectura Ursini. Hæc verba Brem. nuncis inclusit: siue nuncis edidit Gærenz. Schütz. et Orell. Paulo aliter ed. Lamb. *sic cujus in mente injustitia*: ed. Manut. *sic cujus in mente impietas*. Lall. de Gronovii conjectura, edidit *sic quum vis in mente*. Particula *sic* deest in ξ. Tum pro *hoc ipso* in Ms. E legitur *hoc ipsum*. Actutum, *turbulenta est: si vero* Orell. e Censore Heidelb. *turbulenta: et si vero* Gærenz. e codd. Pal. I. N, et Spir. *turbulenta: si vero* Schütz. e conjectura: *turbulenta non potest non fieri: si vero* Lamb. et Lall. *non potest non esse* ed. Manut. Hanc lectionem edidit Brem. nisi quod alterum *non* nuncis inclusit. Deinde edd. P et Crat. legunt *et si vero impietas molita quidpiam est*. Hunc locum ita reponit Rath. codd. anctoribus: *sic, cujus in mente consedit injustitia, hoc ipso, quod adest, turbulenta, et si vero quidpiam molita est*.—20 *Id confidet* Pal. I. Spir. et N, cum edd. Gærenz. Schütz. et Orell. Mox, E ξ *Plurimum*:

NOTÆ

p *Nocet cuiquam*] Dictum contra sophistas aliquos, qui eam interdum nocere vellent, unde justitiam ‘alienum bonum’ appellabant. Contra quos aliquid habet Plato lib. III. de Rep. Victorius locum hunc explicat

lib. II. c. 20. Var. Lect.

q *In mente consedit*] Laërt. Τὸ τῆς φύσεως δίκαιον σύμβολον τοῦ συμφέροντος εἰς τὸ μὴ βλάπτειν ἀλλήλους μηδὲ βλάπτεσθαι.

proborum facta primo suspicio insequitur; deinde sermo atque fama; tum accusator; tum iudex:¹ multi etiam, ut te consule,¹ ipsi se indicaverunt. 51. Quod si qui satis sibi contra hominum conscientiam² septi esse et muniti videntur, Deorum tamen horrent; easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies³ exeduntur, a Diis immortalibus, supplicii causa, importari putant. Quæ autem tanta ex improbe⁴ factis ad minuendas vitæ molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas, cum conscientia factorum, tum pœna legum, odioque civium? Et tamen in quibusdam neque pecuniæ modus est, neque honoris, neque imperii, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum;⁵ quas nulla præda unquam improbe parta minuit; potius inflamat;⁶ ut coërcendi magis, quam dedocendi, esse videantur. 52. Invitat igitur vera ratio bene sanos ad justitiam, æquitatem, fidem:⁷ neque homini infanti atque impotenti injuste facta conducunt; qui nec facile efficere possit, quod⁸ conetur, nec obtinere, si effecerit: et opes, vel fortunæ vel ingenii, liberalitati magis conveniunt; qua qui utuntur,⁹ benevolentiam sibi conciliant, et (quod aptissimum est ad quiete vivendum)

////////

que: qui Mss. paulo infra exhibent *insequatur*.—1 Pal. 1. Lamb. Th. Bentl. et Lallém. *index*. Deinde pronomen *qui* ante *satis* non est in E ξ.—2 Edd. Crat. Vict. Maunt. et Lamb. hunc locum ita habent: *quod si qui satis opibus hominum sibi contra consc. &c.* E ξ χ ψ *quod si qui satis animi hominum sibi contra consc. &c.* Deinde cod. Morel. omittit *et muniti*. Mox, verbum *numen* ante *horrent* additur in Ascens. Crat. Lamb. et R. Steph.—3 χ, Paris. tres, Med. Eliens. 2. alii Mss. cum edd. P, Crat. Vict. Davis. et Brem. *noctesque diesque*: Ms. E *noctes diesque*: idem Ms. paulo infra exhibet *importaturi*.—4 Omnes Mss. et edd. *improbis* præter Ern. qui e conjectura edidit *improbe*. Paulo post, *tum conscientia* Ms. E, Lamb. et Schutz. Post, in ed. Lamb. editur *neque libidinum*.—5 *Nec reliquarum cupidinum* ξ: *neque reliquarum cupidinum* E. Mox, in E ξ *ulla præda nunquam*.—6 *Sed augeat potius atque inflamat* omnes edd. præter Gint. et Ern.—7 *Fidem* non est in χ. Statim post, *Nam neque* dedit Schutz. Pro *infanti* Davis. volebat *infami*, sicque e cod. Regio Mathiæ *intemperanti*. Tum pro atque E U ξ χ ψ, codd. Davis. et Gœrenz. cum edd. Crat. Vict. Lamb. Davis. Gœrenz. et Schutz. habent *aut*.—8 *Id quod* in ed. Vict. Paulo post in ψ legitur *vel ingenia*. Verba *neque homini . . . conveniunt* Guyeto et Rath. adulterina esse videntur.—9 *Quas qui utantur* ed. Vict.

NOTÆ

¹ *Ut te consule*] Cicerone consule, ceroni indicarunt. Sallust. et Cic. in multi e sociis Catilinæ, premente sceleris conscientia, conjurationem Catilin.

caritatem; [p. 60.] præsertim cum omnino ¹⁰ nulla sit causa peccandi. 53. Quæ enim cupiditates a natura proficiscuntur, facile explentur sine ulla injuria: quæ autem inanes sunt, his parendum non est: nihil enim desiderabile concupiscunt; plusque in ¹¹ ipsa injuria ³ detrimenti est, quam in iis rebus emolumenti, quæ pariuntur injuria.¹² Itaque ne justitiam quidem recte quis dixerit per se ipsam optabilem, sed quia jucunditatis vel plurimum afferat. Nam diligere et carum esse, jucundum est, propterea, quia tutiorem vitam, et voluptatem efficit plenior.¹³ Itaque non ob ea solum incommoda, quæ eveniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus, sed multo etiam magis, quod, cujus in animo versatur, nunquam sinit eum respirare, nunquam acquiescere. 54. Quod si ne ipsarum quidem virtutum laus (in qua maxime ceterorum philosophorum exultat oratio) reperire potest exitum, nisi dirigatur ad voluptatem, voluptas autem est sola, quæ nos ¹⁴ vocet ad se, et alliciat suapte natura; non potest esse dubium, quin id sit summum atque extremum bonorum omnium; beateque vivere, nihil ¹⁵ aliud sit, nisi cum voluptate vivere. XVII. Huic certæ stabilique ¹⁶ sententiæ quæ sint conjuncta, explicabo brevi.

55. Nullus in ipsis error est finibus bonorum et malorum, id est, in voluptate aut in dolore: sed in his ¹⁷ rebus pec-

////////

Statim, Ms. E habet *benevolentia*.—10 *Omnino* in χ deest. Deinde in E ξ a *nat. proficiscantur*.—11 ξ omittit præpositionem *in*. Tres codd. Gærenz. *ulla* post *injuria* ponunt: Ms. Weg. et Mars. *ulla* delent. Actutum, *in his rebus* E U, omnes codd. Gærenzii, P, Vict. Gærenz. et Schutz.—12 *Injuria pariuntur* P, Manut. et Lamb. *injuria pariantur* Brem. errore typographico, ut ait Orell. Mox *nec justitiam quoque* ξ : *ne justitiam quoque* E. Paulo post, in eodem Ms. scribitur *qua jucunditatis*.—13 Tres Mss. Gærenzii *plenior* *voluptatem efficit*: Crat. et aliæ edd. *vol. plen. efficit*.—14 *Nos* in χ deest.—15 *Nil* in ed. Vict.

CAP. XVII. 16 *Certe salubrique* ξ : *certæ salubrique* E: qui Mss. paulo post exhibent *sit conjuncta*, et omittunt præpositionem *in* ante *dolore*.—17 Codd. nonnulli *iis*: Mars. *ipsis*. Mox in E ξ *e quibus efficiuntur*; et paucis post

NOTE

* *In ipsa injuria*] Rationem profert aliis multa dat incommoda, is multa Plato. 'Difficile est,' inquit, 'ut qui alia non accipiat.'

cant, cum, e quibus hæc efficiantur, ignorant. Animi autem voluptates et dolores nasci fatemur e corporis voluptatibus et doloribus. Itaque concedo, quod modo dicebas, cadere causa,¹⁸ si qui e nostris aliter existiment; quos quidem video esse multos, sed imperitos. Quanquam autem et lætitiā nobis voluptas animi,¹⁹ et molestiam dolor afferat; eorum tamen utrumque et ortum esse e corpore, et ad corpus referri; nec ob eam causam non multo majores esse et voluptates et dolores animi, quam corporis: nam corpore nihil, nisi præsens, et quod adest, sentire possumus; animo autem, et præterita et futura. Ut enim²⁰ æque doleamus animo, cum corpore dolemus; fieri tamen permagna accessio potest, si aliquod æternum et infinitum impendere malum¹ nobis opinemur. Quod idem licet transferre in voluptatem, ut ea² major sit, si nihil tale metuamus. 56. Jam illud quidem perspicuum est, maximam animi aut voluptatem aut molestiam plus aut ad beatam aut ad miseram vitam afferre momenti, quam eorum utrumvis, si æque diu sit³ in corpore. Non placet autem, detracta voluptate, ægritudinem statim consequi, nisi in voluptatis locum dolor forte successerit: at, contra, gaudere nosmet omittendis⁴ doloribus, etiam si voluptas ea, quæ sensum moveat, nulla successerit. Eoque⁵ intelligi potest, quanta voluptas sit non dolere. 57. Sed, ut iis bonis erigimur, quæ expectamus; sic lætamur iis,⁶ quæ recordamur.⁷

has animi autem.—18 *Eos cadere causa* Lamb. solus, qui coniecit *cadere causam*: EU ξ et alii codd. cum ed. P, *cedere causæ*: χ, duo codd. Gærenz. et Vien. *cedere causa*, probante Gærenzio. Actutum, ed. Vict. Ern. et Brem. *existiment*, improbante Gærenzio. Verba *causa . . . quidem* omittuntur in χ. Etiam voc. *autem*, post *quanquam*, non est in E ξ.—19 Delendum *animi* censebat Rath. non favente Gærenzio. Tum pro *afferat* EU ξ χ habent *afferret*. Deinde in Ms. E a corpore.—20 Bini codd. Gærenz. pro *eum* referunt *non*, quam particulam alii duo ante *doleamus* inserunt. Mox pro *aliquod* χ exhibet *aliquid*.—1 Vulgati ante Davis. cum ed. Grut. *malorum*. Paulo inferius, pro *opinemur* Brem. habet *arbitremur*, errore typographico, ut ait Orellius.—2 Ms. Weg. et ed. Mars. omittunt *ea*: Brem. coniecit *eo*. Mox in Ms. ξ *Nam illud*, et paulo infra, *plus ut aut.*—3 Mss. ξ et Weg. *sint*. Rath. hæc enuntiata transponi jubet: *si æque diu sit in corpore, quam eorum utrumvis.*—4 Ern. legi maluit *amittendis*. Tum pro *etiam si* duo codd. Gærenzii exhibent *etsi*. Verba *at contra . . . successerit* non sunt in E ξ.—5 *Eo* P et Manut. Mox *non dolere sit* in edd. P, Crat. Vict. Manut. et Davis.—6 *His bonis . . . his* in E, omnibus Mss. Gærenzii, cum edd. P, Vict. Gærenz. et

Stulti autem malorum memoria torquentur: sapientes bona præterita,⁷ grata recordatione renovata, delectant. Est autem situm in nobis, ut et adversa quasi perpetua oblivione obruamus, et secunda jucunde ac suaviter meminerimus. Sed cum ea, quæ præterierunt, acri animo et attento intuemur,⁸ tunc fit, ut ægritudo sequatur, si illa mala sint; lætitia, si bona. XVIII. O præclaram beate vivendi, et apertam, et simplicem, et directam viam! Cum enim certe nihil homini possit melius esse,⁹ quam vacare omni dolore et molestia, perfruique maximis et animi et corporis voluptatibus; videtisne,¹⁰ quam nihil prætermittatur, quod vitam adjuvet, quo facilius id, quod propositum est, summum bonum consequamur? [*p.* 61.] Clamat Epicurus¹¹ (is, quem vos nimis voluptatibus esse deditum dicitis), non posse jucunde vivi, nisi sapienter, honeste, justeque vivatur; nec sapienter, honeste, juste, nisi jucunde. 58. Neque enim¹² civitas in seditione beata esse potest, nec in discordia dominorum domus: quo minus animus, a se ipse dissidens,¹³ secumque discordans, gustare partem ullam liquidæ voluptatis et liberæ potest. Atqui,¹³ pugnantibus et contrariis studiis consiliisque semper utens, nihil quieti videre, nihil

////////

Schütz. nisi quod E, cum ξ, in ultimo loco habent *ex his*.—7 ξ *bona memoria et præterita*. Mox in E ξ *situm in bonis*.—8 Orellius, e tribus codd. Gærenzii, habet *intento intuemur*: Ms. χ *attento intuerem*. Pro tunc, E ξ χ, et tres Mss. Gærenz. cum edd. Gærenz. Schütz. et Orell. præbent *tum*. Paulo post, ordine inverso, Ms. N habet *si bona, lætitia*.

CAP. XVIII. 9 *Esse melius* Ms. Weg.—10 *Videtis* cod. Spir. Mox in Ms. E *quo vitam adjuvet, quod fac. &c.* ξ *quo vitam adjuvet, quo fac. &c.* Paulo post hi duo Mss. omittunt verba *summum bonum*, et pro *consequamur*, cum χ, exhibent *consequatur*. Deinde pronomen *vos* deest in E. Mox, ante *juste*, copulativa particula et additur in E ξ. Tum Gud. 2. ignorat verba *nec sapienter . . . jucunde*.—11 Tres codd. Gærenzii omittunt *enim*. Mox *potest esse beata* ed. Vict.—12 *A se ipso dissidens ipse* Lamb. in ed. 1584. *a se ipso dissidens* E et Gud. 1.—13 ξ, Ms. Spir. Gærenz. Schütz. et Orell. *Atque*, ut volebat Brem. Paulo infra, pro *tranquilli* χ habet *tranquillitati*. Proximum

NOTÆ

⁷ *Iis quæ recordamur*] In quo differt Epicurus ab Aristippo, qui nihil ad se attinere dicebat, aut præteritarum voluptatum recordationem, aut futurarum expectationem, sed præ-

senti duntaxat, eoque quod adsit, bonum omne metiebatur.

¹¹ *Clamat Epicurus*] Locus est in selectis sententiis, οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ καλῶς καὶ δικαίως, &c.

tranquilli, potest. 59. Quod si corporis gravioribus morbis vitæ jucunditas impeditur, quanto magis animi morbis impediri necesse est! Animi autem morbi sunt cupiditates immensæ et inanes,¹⁴ divitiarum, gloriæ, dominationis, libidinosarum etiam voluptatum. Accedunt ægritudines, molestiæ, mœrores, qui animos exedunt,¹⁵ conficiuntque curis, hominum non intelligentium, nihil dolendum esse animo,¹⁶ quod sit a dolore corporis præsentī futurove se-junctum. Nec vero quisquam stultus non horum morbo-rum aliquo laborat. Nemo igitur est¹⁷ eorum non miser. 60. Accedit etiam mors, quæ, quasi saxum Tantalō,^x semper impendet: tum superstitio, qua qui est imbutus, quietus esse nunquam potest. Præterea bona præterita non meminerunt;¹⁸ præsentibus non fruuntur; futura modo expectant; quæ quia certa esse non possunt, confi-ciuntur et angore et metu; maximeque cruciantur, cum sero sentiunt, frustra se aut pecuniæ studuisse, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ: ¹⁹ nullas enim consequuntur volup-tates, quarum potiendi spe inflammati, multos labores mag-nosque susceperant. 61. Ecce autem alii minuti^y et an-

*****

verbum, *potest*, nuncis includitur a Gærenz. deletur a Schutz.—14 *Immanes* Eξ, Par. 1. 3. Eliens. 1. 2. Balliol. cum edd. P, Crat. Vict. et Davis. Mox pro *libidinosarum etiam* in E legitur *et etiam et libidinosarum*: in ξ *etiam et libidinosarum*. Voc. *etiam* omittitur in ed. Lamb. Pancis infra, pro *Accedunt* Eξ habent *Accidunt*.—15 *Exedunt animos* Mss. Spir. et N. *animos* ignorat Gud. 2. —16 *Omnino* cod. Stephani, et ed. Vict.—17 E codice Ursini, Davis. Gærenz. Schutz. et Orell. omittunt *est*. Edd. ante Davis. habent *nemo igitur est non miser*.—18 Ms. χ *meminerunt*. Paulo infra, pro *modo* in Eξ scribitur *non*.—

NOTÆ

* *Saxum Tantalō*] Supplicium Tan-talo aliud alii affingunt. Sunt qui mediis in aquis siti cruciari scribant: ‘Quærit aquas in aquis,’ &c. Ovid. Sunt qui versari medio in epulo; Virg. ‘epulæque ante ora paratæ Regifico luxu: Furiarum maxima juxta Accubat, et manibus prohibet contingere mensas.’ Sunt qui ejus imminere capiti saxum, eoque caput percuti si bibere conetur. Euripides. Noxam quoque aliam alii produnt;

alii, quod, exceptis hospitio Diis, Pe-lopem filium suum cæsum inter cete-ras epulas apposuisset; alii, quod raptam a Jove Æginam Asopo patri indicasset; alii, quod nectar et am-brosiam sibi a Diis concessam æqua-libus impertivisset.

y *Alii minuti*] Minutos interpreta-tur Nonius, scrupulosos, obscuros, λεπτομερεῖς. Melius pusillanimes μι-κροψύχους. Muret.

gusti, aut²⁰ omnia semper desperantes, aut malevoli, invidi, difficiles, lucifugi, maledici, monstrosi:²¹ alii autem etiam amatoriiis levitatibus dediti, alii petulantes,¹ alii audaces, protervi, iidem intemperantes et ignavi, nunquam in sententia permanentes: quas ob causas in eorum vita nulla est intercapedo molestiæ. Igitur neque stultorum quisquam beatus, neque sapientum² non beatus: multoque hoc melius nos veriusque, quam Stoici.² Illi enim negant bonum quicquam esse,³ nisi nescio quam illam umbram, quod appellant honestum, non tam solido quam splendido nomine: virtutem autem, nixam⁴ hoc honesto, nullam requirere voluptatem, atque ad beate vivendum seipsa esse contentam. XIX. 62. Sed possunt hæc quadam ratione dici, non modo non repugnantibus, verum etiam⁵ approbantibus nobis. Sic enim ab Epicuro sapiens semper beatus inducitur. Finitas habet cupiditates;⁶ negligit mortem; de Diis immortalibus sine ullo metu vera sentit;

////////

19 Ante verbum *nullas* Ms. E addit *aut*. Actutum in ξ consequentur.—20 Pro *aut* Davis. e Nonio, cum E ξ , reponit *et*: Gulielm. *animi*, applaudente Grutero. Ursinus putat delendam particulam *aut*, quæ abest a Ms. ejus. Paulo post, Ern. susp. *lucifugæ*.—21 Sic codd. omnes, nisi quod U ξ χ habent *monstruosi*, sed u supra lin. ab alia manu. Gærenz. et Schutz. edidere *morosi* e Lamb. conjectura, probantibus Brem. et Matth. Actutum, pro *etiam* in χ scribitur *et*.—1 *Alii etiam petulantes* E: *alii autem petulantes* ξ : *alii appetendo omnia petulantes* ed. Crat. Tum ante *protervi* in ed. Lamb. est *alii*. Statim post pro *iidem* Ms. E habet *idem*: Brem. conjecit *item*: Schutz. susp. *alii item*: ed. vet. apud Verburg. exhibet *itemque*: Par. 1. 3. et ed. P *id est*. Davis. maluit delere voc. *iidem*, et tunc legere *intemp. aut ignavi*, ξ c. Par. 2. omittit verbum *iidem*. Hunc totum locum ita legi voluit Rath. *Ecce autem alii min. et ang. et omnia semper desp. alii mal. inv. dif. luc. mal. monstr. alii autem etiam am. lev. ded. alii pet. audaces, prot. iidem intemp. alii ignavi*, ξ c.—2 *Sapientium* in quatuor codd. Gærenzii, cum Mars. aliisque edd. veti. Gærenz. et Orell. Statim post, Ms. ξ omittit negativam particulam *non*: qui Ms. paulo infra præbet *veriusque quam quod Stoici*: E *veriusque quod Stoici*.—3 N et Gud. 2. transponunt *negant enim*, et ignorant *esse*: Ms. Weg. et ed. Crat. *esse* post *negant* scribunt; quibus e vestigiis veterem lectionem collegit Gærenz. *illi negant enim, esse bonum quidquam*. Mox in E ξ *quam appellant*.—4 E aut *innixam*: ξ autem *imixam*. Denique, pro *beate iidem* duo Mss. habent *bene*; et paucis post pro *seipsa* χ præbet *seipsam*.

CAP. XIX. 5 *Etiam* et E ξ . Mox in edd. Manut. et Lamb. *beatus semper*: Gud. 2. *beatus* ignorat.—6 *Voluptates* in χ . Paulo post, verbum *dubitat* deest

NOTÆ

² *Veriusque quam Stoici*] Hæc duo τὸ καλὸν ἀγαθὸν εἶναι. 2. Ἀνταρκὴ εἶναι erant Stoicorum dogmata: 1. Μόνον τὴν ἀρετὴν πρὸς εὐδαιμονίαν.

non dubitat, si ita melius sit, migrare de vita.⁷ His rebus instructus, semper est in voluptate: neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat voluptatum quam dolorum: nam et præterita grate⁸ meminit, et præsentibus ita potitur, ut animadvertat, quanta sint ea, quamque jucunda: neque pendet ex futuris, sed expectat illa; fruitur præsentibus; ab iisque⁹ vitiis, quæ paulo ante collegi, abest plurimum: et, cum stultorum vitam cum sua comparat, magna afficitur voluptate. Dolores autem, si qui incurrunt, nunquam vim tantam habent, ut non plus habeat sapiens, quod¹⁰ gaudeat, quam quod angatur. 63. Optime vero¹¹ Epicurus, quod exiguam dicit^a fortunam intervenire sapienti, maximasque ab eo¹² et gravissimas res consilio ipsius et ratione administrari; [p. 62.] neque¹³ majorem voluptatem ex infinito tempore ætatis percipi posse, quam ex hoc percipiatur, quod videamus esse finitum. In dialectica autem^b vestra nullam vim existimavit esse, nec ad melius vivendum, nec ad commodius disserendum. In physicis^c plurimum posuit.¹⁴ Ea scientia, et verborum

////////

in E ξ.—7 In ψ *e vita*: qui Ms. etiam exhibet *instructis*. Tum in *voluptate* est edd. Manut. et Lamb.—8 E ξ *grave*.—9 *Ab hisque* ed. Vict. *ab hisque* omnes codd. Gørenz. et alii, cum edd. Mars. Gørenz. et Schutz. Deinde in χ legitur *collegit*.—10 Ms. *E quam*: ed. Vict. *quo*, ut volebat Ern. eadem ed. Vict. paulo infra, *quo angatur*.—11 *Autem* in E ξ, Gud. 2. et Weg. Delendum vero censebat Gørenz. Tum pro *dicit* E ξ præbent *dixit*.—12 Cod. Morel. et Eliens. 1. omittunt *ab eo*: Rossi, Comm. Laërt. p. 315. legit *adeo*. Hæc verba, et *ipsius*, paulo infra, cancellis addixit Davis.—13 Edd. P, Crat. Vict. Manut. et Lamb. habent *nec*. Mox Ms. Weg. et alii nonnulli exhibent *videmus*, probante Davisio. Tum in ed. Lamb. *In dial. vestra*: in E ξ χ *In dial. autem nostra*. Actutum, Mss. N et Spir. omitta voce *vim*, post *disserendum* addunt *viam*; et Gud. 2. *viam* bis, et post *nullum*, et in clausula, exhibet. E ξ χ ψ pro *vim* præbent *viam*; et pro *existimavit* Ms. χ habet *existimat*.—14 E ξ ψ *disserendum in physicis quod tamen plurimum possit ea, &c.*: U *disseren-*

NOTÆ

^a *Quod exiguam dicit*] Βραχέα σοφῶ τύχη παρεμπίπτει, &c. in selectis sententiis.

^b *In dialectica autem*] Huic arti, quam contempsit Epicurus, substituit aliam, quam κανονικὸν appellat: hanc eo libro qui Canon inscriptus est, tractavit. De eo libro intelligendum

quod mox legitur, 'servata illa quæ quasi delapsa de cælo est regula.' Vide Plut. adversus Colotem; et lib. i. de Nat. Deor. Continebat primas philosophiæ institutiones.

^c *In physicis*] Physicorum adeo studiosus fuit, ut libros 37. de natura conscripserit. Extant epistolæ ejus

vis, et natura orationis, et consequentium repugnantiumve ratio potest perspicui: omnium autem rerum natura cognita, levamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur¹⁵ ignoratione rerum, e qua ipsa horribiles existunt sæpe formidines: denique etiam morati melius^d erimus, cum didicerimus, quæ¹⁶ natura desideret: e tum vero, si stabilem scientiam rerum tenebimus, servata illa (quæ quasi delapsa de cœlo est ad cognitionem omnium) regula,¹⁷ ad quam omnia judicia rerum dirigentur, nunquam, ullius oratione victi, sententia desistemus. 64. Nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum judicia defendere. Quicquid porro animo cernimus, id omne¹⁸ oritur a sensibus, qui si omnes veri erunt, (ut Epicuri ratio docet) tum denique poterit aliquid cognosci et percipi: ¹⁹ quos qui tollunt, et nihil posse percipi dicunt, ii,²⁰ remotis sensibus, ne id ipsum quidem expedire pos-

dum in physicis. Quod cum plurimum possint ea, &c. Ms. χ *In physicis quodcumque possint ea.* Multi codd. ante *plurimum*, addunt *quid*, vel *quod cum*, vel *tum*, unde Camer. e conjectura, *In physicis quidem quamplurimum posuit*, quod Brem. recepit: *In physicis quidem plurimum posuit* ed. Vict. *In physicis quidem quum plurimum possint* codd. nonnulli, P, Crat. et Maunt. Totum locum sic refinxit Lamb. *Ea scientia fortasse et verborum vis et nat. orat. et cons. rep. ratio potest perspicui: in physicis, quod plurimum prosunt, plurimam operam posuit; omnium enim rerum, &c.* Rath. hunc locum ita restituendum putat: *Ea scientia et verb. vis et nat. orat. et cons. rep. ratio potest perspicui. In physicis plurimum posuit: omnium enim rerum, &c.* E ξ præbent *repugnantiumque*. Pro *perspicui* in χ scribitur *percipi*; et pro *omnium* E ξ habent *omni*.—15 *Turbamur* in χ ; sed inter lineam alia manu 'con,' i. e. 'conturbamur.' Mox, pro *e qua ipsa*, ξ *eque ipse*: *E que ipse*: ψ *quæ ipsæ*.—16 *Quid* ed. Vict.—17 *Ad cogn. rerum* gloria in E ξ . Paulo infra, Lamb. in ed. 1584. edidit *dirigantur*, ut volebat Ern. Actutum, χ *nunq. ullius ratione*.—18 Pro *omne* in E scribitur *esse*. Paulo infra, hærent Ern. cui *omnes* friget, et Brem. qui ejus loco *nuntii* suadet.—19 EU ξ χ ψ , et ed. Vict. *recipi*.—20 Mss. E, et alii codd. cum edd. Gærrenz. et Schutz. habent *hi*. Tum in χ *nec id ipsum*. Deinde E ξ habent *tollitur*

NOTÆ

duæ; altera de naturæ cognitione, ad Herodotum; altera de cœlestibus rebus, ad Pythoclem.

^d *Morati melius*] Moratus, qui sive bonis sive malis moribus præditus est: malis, Plant. Trucul. iv. 5. bonis, Aulul. 'dum mihi morata veniat, dotata est satis.' Horat. in Arte

Poët. 'fabulam moratam.' Plaut. in Asin. 'jannam moratam' dixit.

^e *Natura desideret*] Familiares erant Epicuro illæ sententiæ: 'Si ad naturam vives, nunquam eris pauper; si ad opinionem, nunquam eris dives.' 'Exiguum natura desiderat, opinio immensum.'

sunt, quod disserunt. Præterea, sublata cognitione et scientia, tollitur omnis ratio et vitæ degendæ, et rerum gerendarum. Sic e physicis et fortitudo sumitur contra mortis timorem; et constantia contra ¹ metum religionis; et sedatio animi, omnium rerum occultarum ² ignoracione sublata; et moderatio, natura cupiditatum, generibusque ³ earum explicatis; et (ut modo docui) cognitionis regula, et iudicio ab eadem illa constituto, veri a falso distinctio traditur.

XX. 65. Restat locus, huic disputationi vel maxime ⁴ necessarius, de amicitia, quam, si voluptas summum sit bonum, affirmatis nullam omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit: 'omnium rerum, quas ad beate vivendum sapientia comparaverit, nihil esse majus amicitia, nihil uberius, nihil jucundius.' Neque vero hoc oratione solum, sed multo magis vita, et factis, ⁵ et moribus comprobavit. Quod quam magnum sit, fictæ veterum fabulæ declarant; in quibus tam multis, tamque variis, ab ultima antiquitate repetitis, tria vix amicorum ⁶ paria reperiuntur, ut ad Orestem ⁷ pervenias, profectus ⁶ a Theseo. At vero Epicurus una in domo, et ea quidem angusta, quam magnos, quantaque amoris conspiratione consentientes, tenuit amicorum greges! quod fit etiam nunc ab Epicureis. 66. Sed ad rem redeamus: de hominibus ⁷ dici non necesse est. Tri-

omnis oratio.—1 Verba mortis . . . contra non sunt in χ . Voc. animi deest in ψ .—2 Verbum occultarum omittitur in Gud. 2. Pro ignoracione aliquis conjecit indagacione. Paulo infra, in E ξ χ ψ legitur vera cupiditatum.—3 Mss. Gud. 2. et Weg. cum ed. Gærenz. generibus: Lamb. mavult moderatio cupiditatum, natura generibusque. Deinde voc. modo non est in χ .

CAP. XX. 4 Maximo Ms. E. Mox transponunt Gud. 2. et Weg. dicit ita: unde dicit glossæ suspicionem Gærenzio movet. Voc. ita non est in χ . Actutum, pro beate E ξ præbent bene. Deinde in χ Neque hoc oratione: in ξ Neque vero hac oratione.—5 χ , et alii codd. cum edd. P, Crat. et Viet. omittunt et factis. Pancis post, in Ms. E Quasi quam. Tum pro veterum ξ habet vetere.—6 Prophanus in E.—7 De omnibus codd. ante Davis. Mox pro Tribus

NOTÆ

¹ *Tria vix amicorum*] 1. Thesei et et Pelopidæ.
Pirithoi; 2. Achillis et Patrocli; ξ *Ad Orestem*] De Orestis, Thesei,
3. Orestis et Pyladis. Addit Plut. et aliorum amicitia, dicetur in Læ-
Pliutix et Damonis, Epaminondæ lio.

bus igitur modis video esse a nostris⁸ de amicitia disputatum. Alii, cum eas voluptates, quæ ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas, quam nostras expeteremus (quo loco videtur quibusdam stabilitas amicitiae vacillare), tuentur tamen cum⁹ locum, seque facile, ut mihi videtur, expediunt. Ut enim virtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant posse a voluptate discedere. Nam cum solitudo, et vita sine amicis,¹⁰ insidiarum et metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias comparare; quibus partis confirmatur animus, et a spe pariendarum voluptatum sejungi non potest. 67. Atque ut odia, invidiae,¹¹ despicationes, adversantur voluptatibus; sic amicitiae, non modo faatrices¹² fidelissimæ, sed etiam effectrices sunt voluptatum tam amicis, quam sibi: quibus non solum præsentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis ac posteriori temporis. [p. 63.] Quod quia nullo¹³ modo sine amicitia firmam et perpetuam jucunditatem vitæ tenere possumus, neque¹⁴ vero ipsam amicitiam tueri, nisi æque amicos ac¹⁵ nosmetipsos diligamus; idcirco et hoc ipsum efficitur in amicitia, et amicitia cum voluptate connectitur. Nam et lætamur amicorum lætitia æque atque¹⁶ nostra; et pariter dolemus angoribus.

68. Quocirca eodem modo sapiens erit affectus erga amicum, quo¹⁷ in seipsum: quosque labores propter suam voluptatem susciperet,¹⁸ eosdem suscipiet propter amici

Vin. refert pluribus; et pro igitur tres codd. Gærenzii exhibent *ergo*.—8 E § a nobis.—9 *Vaccillare*) tuentur tum eum in E. Actutum, pro videtur in ed. Lamb. est videntur. Hunc locum ita legi maluit Rath. deletis reliquis: Alii enim, ut virtutes, sic amicitiam negant posse a voluptate discedere.—10 Sine amicitia E §. Mox Gud. 1. ignorat partis, Gud. 2. et N confirmetur præbentibus.—11 E U § χ ψ invidia. Post hoc verbum § præbet disputa dispositiones: ψ desperationes: Gud. 2. disputationes: amicus Davisii disceptationes. Mox voc. modo omittitur in Ms. χ.—12 Scaliger legi voluit *fortrices*. Tum tres Mss. Gærenzii et Vin. habent *sed et effectrices*.—13 Quo quia nullo Mss. E et Weg. Quodque nullo susp. Manut.—14 Nec in ed. Vict. et Orell. omnes alii neque. Paulo infra, ed. Vict. nisi ipsi æque.—15 Gærenz. c codd. cum Orell. et.—16 E U § χ ψ, alii codd. et Gærenz. æque ut: P, Manut. et Lamb. æque ac.—17 Quo modo in ed. Lamb. Mox quos labores ed. Gærenzii.—18 Susceperit E U § χ ψ, quatuor Mss. Gærenzii, cum edd. P, Manut. Lamb. Gærenz. Schutz. et Orell. Tum pro suscipiet, E χ ψ, et codd. multi, edd. P, Gærenz.

voluptatem: quæque de virtutibus dicta sunt, quemadmodum hæ semper voluptatibus inhærent,¹⁹ eadem de amicitia dicenda sunt. Præclare enim Epicurus his pæne verbis: 'Eadem,' inquit, 'scientia²⁰ confirmavit animum, ne quod aut sempiternum aut diuturnum timeret malum, quæ perspexit, in hoc ipso vitæ spatio, amicitiae præsidium esse firmissimum.' 69. Sunt autem quidam Epicurei timidiore paulo contra vestra convicia, sed tamen satis acuti, qui verentur, ne, si amicitiam propter nostram voluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare videatur. Itaque primos congressus,¹ copulationesque, et consuetudinum instituendarum voluntates, fieri propter voluptatem: cum autem usus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorescere tantum, ut, etiam si nulla sit utilitas ex² amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. Etenim si loca, si fana, si urbes, si gymnasia, si campum, si canes, si equos, si ludicra, exercendi aut venandi consuetudine,³ adamare solemus; quanto id in hominum consuetudine facilius fieri poterit,⁴ et justius!

et Orell. habent *recipiet*: U *suscipiet*, cum *re* supra lineam: ξ *recipit recipiet*. Deinde Rath. legi voluit, paulo infra, *quippe quæ semper vol.*—19 *Inhærent* Mss. Spir. et N, ut volebat Ern. cum Gørenz. Schutz. et Orell. Actutum E ξ *eadem de amic. dicta sunt.*—20 *Sententia* codd. nonnulli, cum edd. Davis. Brem. Gørenz. Schutz. et Orell. ut volebat Morelius. Statim post, E ξ *confirmat*. Mox Rath. conjecit *qua perspexit*. Paulo infra, voc. *ipso* deest in E U ξ , et Ms. Weg.—1 *E ica patrios congressus*: ξ *ica patrios congressos*. Tum copulativa particula *et* ante consuetudinum omittitur in U $\chi \psi$. Pro voluntates $\chi \psi$ exhibent *voluptatum*; et pro voluptatem ξ habet *voluntatem*. Edd. ante Grnt. hunc locum ita edidere: *copulationesque consuetudinum* (et hoc loco addit Lamb.) *instituendarum amicitiarum fieri, &c.* nisi quod ed. Vict. dedit *consuetudinem*.—2 In ed. Lamb. Mox E ξ *Etenim ipsi si loca.*—3 *Si ludicras exerc. aut ven. consuetudines* Pal. 1. Spir. cum edd. Grnt. Oliv. Gørenz. Schutz. et Orell. *si ludicra exerc. aut ven. consuetudines* E U $\xi \chi \psi$, et ed. Crat. Verba *exerc. aut ven.* ab interpolatione profecta Matthiæ videbantur.—4 *Potuerit* χ , omnes codd. Gørenzii, cum edd. Grnt. Gørenz. Schutz. et Orell. probante Rath. qui paulo infra maluit legi *dicunt*, ut editur in P, Mannt. Lamb. Davis. et Oliv. Actutum in ed. Lamb. *fædus esse quoddam*. Tum voc. *qui-*

NOTE

^h *Eadem, inquit, scientia*] Lege, *sententia*, ut patet ex eodem loco qui apud Laërtium extat in selectis Epicuri sententiis: ἡ αὐτὴ γνώμη θαρβεῖν

τε ἐποίησεν ὑπὲρ τὸ μηθὲν αἰώνιον εἶναι δεινόν, μηδὲ πολυχρόνιον, καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς ὀρίσμοις ἀσφάλειαν φιλίας μάλιστα κατεῖναι συντελούνην.

Delph. et Var. Clas.

Cicero.

OOOO

70. Sunt autem, qui dicant, foedus quoddam esse sapientum, ut ne minus quidem amicos quam se ipsos diligant : quod et fieri posse ⁵ intelligimus ; et sæpe id videmus ; et perspicuum est, nihil ad jucunde vivendum reperiri posse, quod conjunctione tali sit aptius. Quibus ex omnibus judicari potest, non modo non impediri rationem amicitiae, si summum bonum in voluptate ponatur, sed, sine hoc, institutionem ⁶ amicitiae omnino non posse reperiri.

XXI. 71. Quapropter si ea, quæ dixi,⁷ sole ipso illustriora et clariora sunt ; si omnia dixi hausta e fonte naturæ ; si tota ratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, id est, incorruptis atque integris testibus ; si infantes pueri,⁸ mutæ etiam bestiae, pæne loquuntur, magistra ac duce natura, nihil esse prosperum, nisi voluptatem, nihil asperum,⁹ nisi dolorem ; de quibus neque depravate judicant, neque corrupte ; nonne ei maximam gratiam habere debemus, qui, hac ¹⁰ exaudita quasi voce naturæ, sic eam firme graviterque comprehenderit, ut omnes bene sanos in viam placatæ,¹¹ tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret ? qui quod tibi parum videtur eruditus, ea causa est, quod nullam eruditionem esse duxit,¹² nisi quæ beatæ vitæ disciplinam juvaret. 72. An ille tempus aut ¹³ in poëtis evolvendis, ut ego et Triarius, te hortatore, facimus, consumeret ? in quibus nulla solida utilitas, omnisque puerilis

////////

dem ante amicos omittitur in E U, Mannt. Lamb. Gærenz. et Orell. *ne minus amicos quidem* Mars. Crat. et Vict. *ne quidem amicos minus* Gnd. 2. *ne quidem minus amicos* Ms. Weg.—5 *Posse fieri* Gud. 1. 2. et Spir. editique plures ; ut etiam Davis. Gærenz. et Orell. Statim post, *et sæpe enim videmus* E U ξ χ ψ, omnes Mss. Gærenz. cum edd. P, Crat. Gærenz. et Orell. probante Rath. Gærenz. etiam conjecit *et sæpenuero videmus*. Ed. Vict. et *sæpe id fieri videmus* : Davis. ex Eliens. 1. *et sæpe etiam videmus* : Schutz. conjecit *et sæpe fieri videmus*.—6 *Sine hac institutione* E ξ.

CAP. XXI. 7 *Dixi* delendum censebat Th. Benth. assentiente Bremio : Schutz. tacite edidit *ut dixi*. Paulo post, Mss. N, Gnd. 2. et Spir. *confirmat* ignorant.—8 E ξ *puri*. Tum *si mutæ* Mannt. Lamb. et aliæ edd. vet. cum Brem.—9 Edd. Vict. et Lamb. *improsperum*, probante Cam. Actutum, in E scribitur *nec depravate*.—10 U χ, et ed. Mars. habent *hæc*. Hoc verbum non est in edd. Mannt. et Lamb. Mox pro *graviterque* Scaliger conjecit *graviterque*, probantibus Guyet. et Davis.—11 Ms. χ *placate* : ed. Oliv. *pacatæ*. Deinde E ξ *beatæ* ignorant. Porro ξ habet *qui quid tibi*.—12 Nonnulli codd. et ed. Brem. *dixit* : Gnd. 2. *dixerit*.—13 Voc. *aut non est* in E ξ. Mox pro *facimus* ξ præbet *faciunt* : edd. ante Grut. *fecimus*. Proximum verbum

est ¹⁴ delectatio : aut se, ut Plato, in musicis, geometria, numeris, astris contereret ? quæ et, a falsis initiis profecta, vera esse non possunt ; et, si essent vera, nihil afferrent, quo jucundius, id est, ¹⁵ quo melius, viveremus. Eas ergo artes persequeretur ; vivendi artem, tantam, tamque operosam, et perinde fructuosam, relinqueret ? [p. 64.] Non ergo Epicurus ineruditus, sed ii ¹⁶ indocti, qui, quæ pueros non didicisse turpe est, ea putent ¹⁷ usque ad senectutem esse discenda. Quæ cum dixisset, Explicavi, inquit, sententiam meam, et eo quidem consilio, tuum iudicium ut cognoscerem : quæ mihi facultas, ut id ¹⁸ meo arbitratu facerem, ante tempus nunquam est data.

*****

in χ scribitur *consumeretur*.—14 *Est* omittitur in χ . Tum præpositio *a* ante *falsis* hand invenitur in E ξ .—15 Bini codd. Gærenzii præbent *id* simplex, omisso *est* ; duo alii *idem*. Deinde Gud. 2. ignorat voc. *ergo* ante *artes* ; et pro *persequeretur* E ξ habent *prosequerentur*.—16 E U, multi alii codd. Mars. Gærenz. et Schütz. *hi*.—17 E U, codd. plerique, P, Crat. Vict. Davis. Gærenz. Schütz. et Orell. *putant*.—18 E ξ *ut et* : Mss. nonnulli, et Mars. *ut ea*.

M. TULLII CICERONIS
DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM
AD BRUTUM
LIBER II.

ARGUMENTUM.

Hic liber in refutanda Torquati disputatione atque universa Epicuri ratione consumitur. Initium facit ab ipso voluptatis vocabulo, quod negat recte ab Epicuro definiri, qui ei non modo eam, quæ in motu sit, hoc est, corpoream, sed etiam, quæ in stabilitate sit, hoc est, vacuitatem a dolore, sive indolentiam subjiciat; quæ res cum sint natura diversæ, uno vocabulo non posse comprehendi, adversante inprimis linguæ Græcæ Latinæque ratione, quarum neque illa ἡδονήν, neque hæc voluptatem appellet indolentiam; cum Hieronymus, qui summum bonum in indolentia ponat, manifeste disputet contra Aristippum, qui voluptati summi boni vim tribuat. c. 1—10. Ad evertenda deinde ipsius opinionis Epicuræ fundamenta accedit, et ostendit, neque ab animantium ortu recte repeti originem summi boni, nec propterea, quod appetant voluptatem infantes, aspernentur dolorem, voluptatem pro summo bono habendam; cum non tam ad voluptatem appetendam moveantur a natura infantes, quam ut se ipsi diligant, et integros se salvosque velint; neque a sensibus, quorum non sit, de bono et malo judicare, sed de coloribus, sonis, figuris, motu, intervallis, et reliquis hujusmodi sensui subjectis rebus. c. 10—12. Unam ergo rationem audiendam esse, quæ doceat, nihil esse voluptati loci, non modo, ut sola in summi boni sede ponatur, sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur; nullamque esse de summo bono sententiam probandam, nisi quæ aut solam honestatem probet, aut eam initiis naturæ et totius perfectione vitæ locupletet: totam autem sententiam Epicuream hoc uno

everti posse, si honestum aliquid ostendatur, quod sit ipsum sua vi propter seque expetendum, h. e. quod, detracta omni utilitate, sine ullis præmiis fructibusque, per se ipsum possit laudari, idque quatuor virtutibus illis Stoicis contineri. Eo constituto c. 14. s. accedit ad omnia ea, quæ a Torquato disputata pro Epicuri sententia erant, eaque ita refellit, ut imprimis, neque virtutibus neque amicitiae usquam locum esse, ostendat, si ad voluptatem omnia referantur. c. 15—27. deinde vero etiam reliqua persequatur.

I. 1. **H**IC, cum uterque me intueretur,¹ seseque ad audiendum significarent paratos; Primum, inquam, deprecor, ne me, tanquam philosophum, putetis scholam vobis² aliquam^a explicaturum; quod ne in ipsis quidem philosophis magnopere unquam probavi. Quando enim Socrates, qui parens philosophiæ^b jure³ dici potest, quicquam tale fecit? Eorum erat iste mos, qui tum sophistæ nominabantur; quorum e numero primus est ausus Leontinus Gorgias^c in conventu poscere quæstionem, id est, jubere dicere, qua de re quis vellet^d audire. Audax neg-

////////

CAP. I. 1 Muretus conjecit *intuerentur*. Paulo infra Lamb. suspicabatur *significaret paratum*. Statim post, verbum *deprecor* omittitur in cod. Morel. —2 Ms. N ignorat *vobis*. —3 *Philosophiæ patrio jure* E. ξ. Deinde *tale quicquam* scribitur in Mss. Weg. et Mars. Mox ed. Vict. habet *qui tunc*. Verba *id est* ... *audire* suspicabatur Brem. Paulo post, E ξ, cum edd. Vict. et

NOTÆ

^a *Scholam vobis aliquam*] Schola erat continuata disputatio in gymnasio inter philosophos habita: interdum *θερικὴ* dicebatur, ut ex Paradoxis patet. Ita Plut. quoque *σχολήν* usurpat. Et Cic. Tuscul. III. et alibi. 'Itaque dierum quinque scholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli.'

^b *Parens philosophiæ*] Ante Socratem numeri, motus, rerum ortus interitusque, et alia id genus a philosophis tractabantur. Primus ille de moribus agere cœpit, unde philosophiam e cœlo devocasse dicitur.

^c *Leontinus Gorgias*] Idem in ludis Olympicis Hippias fecit, multique deinceps.

^d *Qua de re quis vellet*] Genus illud

orationis *αὐτοσχέδιον* nominabant. Philost. Cujus auctorem alii Anaximenem, alii Æschinem, Periclem alii volunt esse. Philost. Gorgias certe primus Athenis ausus est dicere in communi theatro, celebre illud, *προβάλλετε, proponite*. Verbum quoque petebant interdum quo inciperent, Quintil. lib. x. c. 7. Id studium Tarsi olim maxime celebratum est. Strabo lib. XIV. Inter Græcos excelluerunt Polemon, Scopelianus, Phavorinus, Philost. apud Latinos Isæus, Plin. lib. II. ep. ad Hepet. Hanc exercitationem damnat Fab. I. II. c. 4. aitque circulatoriæ jactationis esse. Plut. a pueris arcet, lib. de educ. liber.

otium ; dicerem impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad philosophos nostros esset. 2. Sed et illum, quem nominavi, et ceteros sophistas, (ut e Platone intelligi potest) hos videmus a Socrate. Is enim, percunctando, atque interrogando, elicere solebat ⁴ eorum opiniones, quibuscum disserebat, ut, ad ea quæ ii respondissent, si quid videretur, diceret : qui mos cum a posterioribus non esset retentus, Arcesilas ^e eum revocavit ; instituitque, ut ii, ⁵ qui se audire vellent, non de se quærerent, sed ipsi dicerent, quid sentirent. Quod cum dixissent, ⁶ ille contra : sed qui audiebant, quoad poterant, defendebant sententiam suam. Apud ceteros autem philosophos, qui quæsivit aliquid, tacet : quod quidem jam fit etiam ⁷ in Academia. Ubi enim is, qui audire vult, ita dixit, ' Voluptas mihi videtur esse summum bonum ; ' perpetua oratione contra disputatur ; ut facile intelligi possit, eos, qui aliquid sibi videri dicant, non ipsos ⁸ in ea sententia esse, sed audire velle contraria. 3. Nos commodius agimus : non enim solum Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam cur : ego autem arbitror, quanquam admodum delectatus sum ejus oratione perpetua, tamen commodius, cum in rebus singulis insistas, et intelligas, quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis concludi, quod ⁹ velis, et ad exitum perveniri. Cum enim fertur, quasi torrens, oratio, quamvis

Lamb. exhibent *et*, ante *impudens*.—4 Ms. χ *dicere solebat*. Verbum *solebat* non est in ξ . Mox in E ξ *ut ad hæc quæ his* : χ *ad hæc quæ ii*, omisso *ut* : codd. plerique, P, Junt. Davis. Brem. Gærenz. et Orell. habent *ut ad hæc quæ hi* : edd. Crat. et Vict. *ut ad ea quæ hi*. Tum pro *Arcesilas* in ξ χ scribitur *Archesilas*.—5 E, cum edd. P. Vict. Gærenz. et Schütz. *ut hi*. Statim post, in Ms. χ *qui se audiri*.—6 E ξ *dixisset*. Tum *Sed eum qui aud.* N, Spir. et Weg.—7 Mss. N et Spir. ignorant *etiam* : Ms. Weg. *quod quidem jam etiam fit* : Gnd. 2. *qui quidem etiam jam fit* : Gærenz. conjecit *quodque idem jam fit*.—8 *Nos ipsos* Ms. E. Mox χ præbet *hujus oratione*.—9 ξ χ , cum edd. Manut. Lamb. et Grut. habent *quid* : et paulo infra in ξ est *pervenire*.—

NOTE

^e *Arcesilas*] Princeps Mediæ Academicæ, primus in utramque partem disputavit, et quam Plato docue-

rat disserendi rationem labefactavit, eamque magis contentiosam interrogando et respondendo fecit.

multa cujusquemodi rapiat,¹⁰ nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nusquam orationem rapidam coercereas.

· Omnis autem in quærendo,¹¹ quæ via quadam et ratione habetur, oratio, præscribere primum debet, (ut quibusdam in formulis, 'Ea res agatur,'^{12f}) ut, inter quos disseritur, conveniat, quid sit id, de quo disseratur. II. 4. Hoc positum in Phædro^g a Platone probavit Epicurus;^h sensitque, in omni disputatione id fieri oportere. Sed quod proximum fuit,ⁱ non vidit: negat enim definiri rem placere; sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos qui ambigunt, conveniat, quid sit id de quo agatur; velut in hoc ipso, de quo nunc disputamus. Quærimus enim finem bonorum: possumusne scire, hoc quale sit, nisi contulerimus inter nos, cum finem bonorum dixerimus,² quid finis, quid etiam sit ipsum bonum? 5. Atqui hæc patefactio quasi rerum operatarum, cum, quid quidque sit, aperitur, definitio est: qua tu etiam imprudens utebare nonnunquam. [p. 65.] Nam

10 Ms. E *cujuscunque modi capiat*: Ms. Weg. *cujuscunque modi rapiat*.—11 Davis. verba in *quærendo* nuncis coercuit. Statim infra, Lallém. de Thomæ Bentleii conjectura, edidit *quæ via quidem*.—12 *Ea res agatur* in E U ξ χ ψ, codd. plerisque, P, Crat. Vict. Manut. Davis. et Orell. *ea res agitur* Lall. e codd. nonnullis, probante Rath. *qua de re agatur* duo codd. cum edd. Lamb. et Brem. *quæ res agatur* Mss. nonnulli et ed. Schntz. *ut quibusdam formulis res agatur* Gærenz. e Ms. Spir. cum quo etiam N et Gnd. 2. conspirant, nisi quod ille *agetur*, hic *agitur* refert. Ms. Weg. habet *ut quib. in form. res agatur*. Deinde *quid fit illud E*.

CAP. II. 1 Bini codd. Gærenzii habent *sit*. Tum pro *placere* referunt Gnd. 1. et Ms. Weg. *oportere*.—2 E ξ *disserimus*. Paucis post, Mars. edidit *Atque*, ut volebat Brem. improbante Gærenzio. Actutum, in ψ scribitur *quæ rerum operturum cum quicquid quid sit*: in χ quasi *rerum opertarum, cum quic-*

NOTÆ

^f *Ea res agatur*] Vox fori. Legunt Brissonius et Muretus, *qua de re agitur*. Judices in causis quæ apud eos agebantur præcipue spectabant qua de re agebatur. Cic. l. v. De Fin. 'Et ego, Piso, inquam, si est quisquam qui in causis videre soleat qua de re agatur, is es profecto tu.' Idem lib. De Fato: 'Hæc disserens, qua de re agatur, et in quo causa consistat, non videt.' Idem in Bruto: 'Qua de re agitur autem illud, quod multis

locis, id ubi esset videbat.' Idem Orat. pro Murena: 'Neque tamen quicquam tam anguste scriptum est, quo ego non possim Qua de re agitur, addere.'

^g *Positum in Phædro*] Liber est Platonis, ubi de pulchro agit: summa libri est de triplici pulchritudinis genere, animi, corporis, orationis.

^h *Probavit Epicurus*] In epistola ad Hermodorum, quam refert Laërtius in Epic.

hunc³ ipsum sive finem, sive extremum, sive ultimum, definiebas id esse, quo omnia, quæ recte fierent, referrentur, neque id ipsum usquam referretur. Præclare hoc quidem. Bonum ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus fuisset, definisses, aut, quod esset natura appetendum; aut, quod prodesset; aut, quod juvaret; aut, quod liberet modo. Idem,⁴ nisi molestum est, (quoniam tibi non omnino displicet definire, et id facis cum vis) velim definias,⁵ quid sit voluptas; de quo omnis hæc quæstio est. 6. Quasi quis, inquit, sit,⁶ qui, quid sit voluptas, nesciat; aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam desideret. Me ipsum esse dicerem, inquam,⁷ nisi mihi viderer habere bene cognitam voluptatem, et satis firme conceptam animo, atque comprehensam.⁸ Nunc autem dico, ipsum Epicurum nescire, et in eo nutare: eumque, qui crebro dicat,¹ diligenter oportere exprimi, quæ vis subjecta sit vocibus, non intelligere interdum, quid sonet hæc vox voluptatis, [id est, quæ res⁹ huic voci subjiciatur]. III. Tunc¹⁰ ille, ridens, Hoc vero, inquit, optimum, ut is, qui finem rerum expe-

quid quodque sit. Ms. E etiam pro *quidque* habet *quodque*.—3 E ξ cum. Mox, Ern. delendum censebat *id* ante *esse*. Tum pro *usquam* in Ms. E est *nusquam*.—4 *Modo. Nunc idem* E U ξ χ ψ , Grut. Davis. Brem. Gærenz. Schutz. et Orell. *liberet. Modo idem* edd. ante Grut. Pro *idem* Davis. et Ern. malunt legi *item*. Deinde in tribus codd. Gærenzii legitur *finire* pro *definire*.—5 *Definire* edd. P, Crat. et Vict. *diffinire* χ : *definires* Maunt. et Lamb. Verba et *id* ... *definias* desunt in ψ . Paulo infra, *hæc omnis* in ed. Vict.—6 *Quis quæso, inquit, est*, e vestigiis codd. ejus, coniecit Gærenz. quem sequitur Orellius: *Quisquam, inquit, est* Davis. et Brem. e Pal. 1. in quo tamen, post *quisquam*, additur si punctis subnotatum: *Quasi quis, inquit, est* P, Junt. et Crat. *Quisquam sit, inquit* ed. Vict. *Quasi quisquam, inquit, sit* ed. Lamb. Voc. *Quasi* non est in E. Ms. ξ habet *Quasi talis quis, inquit, est*: E U χ ψ *Quasi quis, inquit, est*.—7 E ξ *quidem*. Tum pro *viderer* iidem Mss. præbent *videretur*.—8 χ *compressam*. Porro idem cod. cum Gud. 2. et Weg. exhibent *et in eo mutare*: cod. Vien. *et in eo mutare*.—9 *Vis* edd. Crat. et Vict. Verba *id est* ... *subjiciatur*, de P. Fabri sententia, uncis includuntur a Davis. Ern. et Brem. delentur a Schutz.

CAP. III. 10 Mss. χ et omnes codd. Gærenz. cum edd. Mars. Crat.

NOTÆ

¹ *Qui crebro dicat*] Nihil apud Epicurum frequentius ea voce. 'Videntur quæ cuique voci subjecta sit intelligentia, τὰ ὑποτεταγμένα, ne dum

certa ratione singula probare nitimur, omnia incerta sint et obscura.' Epist. ad Herodot.

tendarum voluptatem esse dicat, id extremum, id ultimum bonorum; id ipsum, quid sit,¹¹ quale sit, nesciat. Atqui, inquam, aut Epicurus, quid sit voluptas, aut omnes mortales, qui ubique sunt, nesciunt. Quonam, inquit, modo? Quia voluptatem hanc esse¹² sentiunt omnes, quam sensus accipiens movetur, et jucunditate quadam perfunditur.¹³ 7. Quid ergo, istam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat? Non semper, inquam: nam interdum nimis etiam novit; quippe qui testificetur, ne intelligere quidem se posse, ubi sit, aut quid¹⁴ sit ullum bonum, præter illud, quod cibo, et potione, et aurium delectatione, et obscœna voluptate^k capiatur. An hæc ab eo non dicuntur? Quasi vero¹⁵ me pudeat, inquit, istorum, aut non possim, quemadmodum ea dicantur, ostendere. Ego vero¹⁶ non dubito, inquam, quin facile possis: nec est, quod te pudeat sapienti assentiri, qui se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus:¹ nam Metrodorum non putant¹⁷ ipsum professum; sed, cum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse. Septem autem illi, non suo, sed populorum^m suffragio omnium, nominati sunt. 8. Verum hoc

Vict. Gærenz. Schutz. et Orell. Tum.—11 *Id ipsum quidem* Pal. 1. N, et Spir. cum Davis. Gærenz. Schutz. et Orell. Brem. conjecit *quid et quale sit*, probante Rath. Paulo infra, pro *nesciunt* E & habent *nesciant*.—12 Ms. Spir. Gærenz. Schutz. et Orell. omittunt *esse*: transponunt idem Gud. uterque et Weg. post *omnes*.—13 *χ perfungitur*. Actutum, inquit, *istam voluptatem* plerique codd. et edd. ante Grut.—14 *Aut quod* ed. Vict. Paucis post, *aut potione* E & χ ψ, et omnes edd. præter Vict. Crat. Davis. et Ern. qui habent *et pot.* Tum pro *capiatur* in E & est *accipiat*.—15 U & χ, Pal. 1. cum edd. Mars. Crat. Vict. Manut. Lamb. et Davis. omittunt *vero*. Mox Schutz. dedit *ac non possim* e conjectura Gærenz. Tum *quem. ista dicantur* duo codd. Gærenzii.—16 *Voc. vero* non est in U χ ψ.—17 *Non puto* Gud. 1. et Pal. 2. cum edd. Oliv. Gærenz. Schutz. et Orell. Deinde præpositio *ab* ante *Epicuro* deest in χ: et pro *noluisse* E U & χ habent *voluisse*. Tum *omnium suffra-*

NOTE

^k *Obscœna voluptate*] Sic enim habet Epicurus: ‘Nec equidem habeo quod intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates quæ sapore percipiuntur, detrahens eas etiam quæ auditu et cantibus,’ &c. Cic. Tusc. III. et Athenæus.

¹ *Profiti sit ausus*] Adeo cupidus

honoris fuit Epicurus, ut discipulos humi prostratos sibi procidere passus sit. De Colote, insigni Epicureo, id memorat Plut.

^m *Non suo, sed populorum*] Cum a piscatoribus Ionici quidam juvenes jactum essent mercati, mensamque ii auream seu tripodem expiscati es-

loco sumo,¹⁸ verbis his eandem certe vim voluptatis Epicurum nosse, quam ceteros: omnes enim jucundum motum, quo sensus hilaretur,¹⁹ Græce ἡδονήν, Latine ‘voluptatem’ vocant. Quid est igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, et quidem discendi causa magis, quam quo te aut Epicurum reprehensum velim. Ego quoque, inquit, didicerim libentius, si quid attuleris, quam te reprehenderim.²⁰ Tenesne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat esse summum bonum, quo putet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finem illi videri, nihil dolere. Quid? idem iste¹ de voluptate quid sentit? 9. Negat esse eam, inquit, propter seipsam expetendam. Aliud igitur esse cense² gaudere, aliud non dolere. Et quidem, inquit, vehementer errat: nam (ut paulo ante docui) augendæ voluptatis finis est doloris omnis amotio. Non dolere,³ inquam, istud quam vim habeat, postea videro: aliam vero vim voluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi valde pertinax fueris, concedas necesse est. Atqui⁴ reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem: dici enim nihil potest verius. [p. 66.] Estne quæso, inquam, sitienti in bibendo voluptas? Quis

////////

gio Manut. et Lamb.—18 E U summo. Mox pro nosse, Gœrenz. e conjectura Davisii, cum Schütz. et Orell. notasse. Voc. verbis his uncis inclusit Brem. retento nosse, probante Rath.—19 Hilarentur Manut. Lamb. et Oliv. hiarent E U ξ χ ψ, Mars. et Crat. hiaretur N et Spir. cum Pal. 1. atque sic etiam vetus exemplar apud Crat. hilarent Ms. Weg. Statim, pro ἡδονήν E ξ odonem; χ hedonem. Mox pro aut Epicurum in ψ scribitur Epicurumve.—20 χ ψ deprehenderim. Tum in ξ χ quid dicat. Porro, post omnia verbum scilicet additur in E ξ. Verba quo . . . oportere suspecta sunt Davis.—1 Iste inquam E ξ. Actutum propter se expetendam E, tres codd. Gœrenzii, et alii aliorum.—2 E ξ censes gaudere aut non dolere: χ censet gaudere, aliud non dolore. Statim post, pro Et quidem multi codd. Equidem.—3 Cum non dolere E χ, et alii codd. Tum non dolere ξ, Mars. Crat. et Manut. Tuum non dolere Lamb. e conjectura, cum Lall. Gud. 2. autem Cum vero dolere, non in vero mutata, exhibet. Deinde pro postea E postero. Voc. vero non est in E ξ.—4 Atque Schütz. errore typographico, ut ait Orellius. Mox pro Estne χ habet Esto:

NOTÆ

sent, contententibus singulis, eamque sibi vindicantibus, Apollo consultus jussit dari sapienti. Thaleti, ex omnium suffragio, delata est; hanc ille alteri ex septem sapientibus misit; alter alteri; ventum denique

ad Solonem, qui mensam ad Apollinem Delphicum, quippe vere sapientem, mitti jussit. Adeo non suo, sed populi suffragio sapientes habiti sunt.

istud,⁵ inquit, posset negare? Eademne, inquam, quæ⁶ restincta siti? Immo alio genere: restincta enim sitis⁷ stabilitatem voluptatis habet, inquit: illa autem voluptas ipsius restinctionis in motu est. Cur igitur, inquam, res tam dissimiles eodem nomine appellas? 10. Quid paulo ante, inquit, dixerim, nonne⁸ meministi, cum omnis dolor detractus esset, variari, non augeri voluptatem? Memini vero, inquam: sed tu istuc dixisti⁹ bene Latine, parum plane.^a Varietas enim Latinumⁿ verbum est, idque¹⁰ proprie quidem in disparibus coloribus dicitur: sed transfertur in multa disparia: varium poëma, varia oratio, varii mores, varia fortuna: voluptas etiam varia dici solet,¹¹ cum percipitur ex multis dissimilibus rebus, dissimiles efficientibus¹² voluptates. Eam si varietatem diceres, intelligerem, ut, etiam non dicente¹³ te, intelligo: ista varietas quæ sit,^o non satis perspicio, quod ais, cum dolore carea-

^a Sed tu istud dixisti, bene quidem Latine, sed parum clare.

//////////

et paucis post, in E ξ scribitur *sitiendi in libidine voluptas*.—5 Quid istud E ξ: Quis ista Gærenz. e quatuor codd. ejus, cum Schutz. et Orell. Statim pro posset tres codd. cum Gærenz. Schutz. et Orell. exhibent *possit*, probante Ern.—6 Eademne quæ, omisso inquam, Brem. e conjectura Davisii: Eadem neque E ξ: Eodem neque χ: Eodem æque ψ. Mox alia genere Moseri conjectura.—7 Nam restincta sitis E ξ ψ, Gud. 1. Weg. Vien. et alii codd. cum edd. Mars. Crat. Manut. et Lamb. Paucis post, inquit, ante illa, a Spir. et N abest. Paulo infra, pro igitur E ξ habent modo; qui iidem Mss. præbent *similes modo nomine*.—8 Brem. coniecit non. Mox pro dolor detractus E ξ præbent *dolorum detractio*. Tum Memini non, inquam in χ.—9 Istud dixisti E U χ, Mars. Manut. et Lamb. istud dixisti Crat. Gærenz. et Schutz.—10 E ξ id quod.—11 Varia etiam dici solet Mars. Crat. Manut. et Lamb. etiam varia potest vel solet E ξ. Statim post, e multis Ms. E, omnes codd. Gærenzii, et alii, cum edd. Crat. Vict. Gærenz. Schutz. et Orell.—12 Dissimiliter efficientibus χ ψ, et edd. vett. ante Grut. qui e Pal. 1. dedit *dissimiles eff.* quem secuti sunt Davis. et Ern. *dissimiliter efficientibus* E U ξ. Tum in Ms. E *varietates*.—13 Etiam dicente E ξ. J. F. Gronovius coniecit etiam *indicante*, quia deerat in suo cod. non. Gud. 2. et Weg. te ante non collocant. Paulo infra, Davis. quod deleta ante ais, distinctionem maximam poni jubet.

NOTÆ

ⁿ Varietas enim Latinum] Quod Epicureis erat ποικιλμὸς ἡδονῶν. Cicero reddit, *varietas voluptatum*.

^o Ista varietas quæ sit] Hanc Epicuri sententiam paulo aliter tradit Plut. libello, quod ne suavis quidem

vita sit juxta Epicurum. Finem communem voluptatum dixit esse amotionem doloris omnis, quod voluptatem augeat, donec dolor omnis detractus sit; eoque detracto, non ultra tendat. Varietates tamen quas-

mus, tum in summa voluptate nos esse: cum autem vescamur iis¹⁴ rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tum esse in motu voluptatem, qui faciat varietatem voluptatum; sed non augeri illam non dolendi voluptatem. Quam cur voluptatem appelles, nescio. IV. 11. An potest, inquit ille,¹⁵ quicquam esse suavius, quam nihil dolere? Immo sit sane nihil melius, inquam, (nondum enim id quæro) num propterea idem voluptas est, quod (ut ita dicam) indolentia?¹⁶ Plane idem, inquit, et maxima quidem, qua fieri nulla major potest. Quid dubitas igitur, inquam, summo bono a te ita constituto, ut id totum in non dolendo sit, id tenere unum, id tueri, id defendere? quid enim necesse est, tanquam meretricem¹⁷ in matronarum cœtum, sic voluptatem in virtutum concilium adducere? Invidiosum nomen est, infame, suspectum.¹⁸ Itaque hoc frequenter dici solet a vobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatem. 12. Quod quidem mihi siquando dictum est (est autem dictum non parum sæpe), etsi satis clemens sum in disputando, tamen interdum soleo subirasce. Egone non intelligo, quid sit ἡδονή Græce, Latine ‘voluptas?’ Utram tandem linguam nescio? deinde, qui fit,¹⁹ ut ego nesciam, sciant omnes, quicumque Epicurei

//////////

—14 *His* in E, cum edd. Mars. Vict. Gœrenz. et Schutz. Deinde omnes edd. vett. ante Davis. habent *quæ faciat*: E *ξ qui facit*.

CAP. IV. 15 Voc. *ille* uncis includitur in edd. Gœrenz. et Schntz. *ille* inquit legitur in codd. nonnullis, Mars. Crat. et Vict. Paulo post, pro *propterea*, E *ξ χ ψ* habent *prope*; Gud. 2. et Weg. *proprie*.—16 ‘*Indoloria* in margine ed. Lamb. 1584. Non commendavit, non recepit Lamb. Recepit Lall. Cf. Sidonium Apollinarem, in Ep. carmini XIV præmissa, qui ea voce usum esse Ciceronem testatur.’ Orell. Ms. U præbet *indolentiam*. Tum Mss. N, Spir. et Weg. omittunt *idem*. Porro, in codd. nonnullis haud invenitur *ita*, ante *constituto*.—17 *In meretricem* E *ξ*. Mox, *Sed forte dicitis invidiosum*, &c. in U *χ ψ*, Gud. 1. 2. Weg. cum edd. Mars. Crat. et Junt. *Sed fortiter dicitis*, inv. &c. conjecit Rath. *Sed inv. &c.* Vict. Mannt. et Lamb.—18 *Infamiae subjectum* *ψ*, Gud. 2. et Weg. et *infamiae subjectum* edd. ante Grut. cum Oliv. *infame subjectum* *χ*. Actutum, in E *ξ* scribitur *a nobis*. Tum Ms. *χ* habet *quidem dicat*; et paucis post *demens sum*: et pro *tamen* in *ξ* scribitur *tum*.—19 *Quid sit* in *ξ*, *quid fit* in E; qui Mss. paulo infra pro *Epicurei* ha-

NOTÆ

dam non necessarias admittere po- quo non doleat.
test, dum statum eum acquirat, in

esse voluerunt? quod vestri quidem vel optime²⁰ disputant, nihil opus esse, eum, qui philosophus futurus sit, scire literas. Itaque, ut majores nostri ab aratro^p abduxerunt Cincinnatum illum, ut dictator esset;^q sic vos de Pelasgis^r omnibus^r colligitis bonos illos quidem viros, sed certe non pereruditos. 13. Ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat; ego non intelligo? Ut scias me intelligere, primum idem esse voluptatem dico,² quod ille ἡδονήν: et quidem sæpe quærimus verbum Latinum par Græco, et quod idem valeat: hic nihil fuit, quod quæreremus. Nullum inveniri potest,³ quod magis idem declaret Latine, quod

bent *Epicuri*.—20 *Quando vestri quidam vel optimi* Ern. susp. extremam emendationem probante Matthiæ. Pro quod ed. Junt. habet cum: Davis. maluit legi quom: in E ξ χ scribitur quod nostri quidem, &c. Mox, qui futurus sit philosophus Gærenz. e tribus codd. Tum Ms. U adduxerunt Cincin.—1 *De pagis* Eliens. 1. cum edd. Lall. Gærenz. Schutz. et Orell. de plagis E ξ N, Spir. Gud. 1. cum quibus vett. editi plerique consentiunt: de pelagis ψ, Gud. 2. et Weg. de phigis χ.—2 *Dico voluptatem* aliqui codd. cum edd. Crat. Vict. Gærenz. Schutz. et Orell.—3 *Nullum inv. verbum potest* E ξ. Statim post,

NOTÆ

^p *Ab aratro*] L. Quintius Cincinnatus, cum filius ejus Cæso, ferox juvenis, tribunos plebis, ne legem de creandis decemviris ferrent, sæpius prohibuisset pepulissetque ferro, illique capituli causam dixisset A. Virginius, ac vades ne in carcerem duceretur dare jussisset, desertis vadibus, ad Volscos recepit se. Vadimonii ab eo deserti pater mulctam solvere coactus, bonorum maximam partem in eam rem divendidit, ut trans Tiberim veluti relegatus quatuorjugerum rusculum colens, in tugurio pauper vixerit. Liv. lib. III. Dion. x. Val. Max. IV.

^q *Ut dictator esset*] Dionysius non ad dictaturam eum vocatum ait, sed ad consulatum: eumque Fasti Capitolini consulem notant biennio ante dictaturam. Livius cum Cicerone convenit. Eos sic conciliari velim, ut dicatur ex aratro primum accitus esse ut C. Claudii collega in consula-

tu esset; moxque defunctus consulatu iterum se rus recepisse, unde denno evocatus sit, ut L. Minucium eos. ab Æquis ad Algidum obsessum liberaret. Bis dictator, semel 295. cum de Æquis triumphavit, iterum 314. cum esset octogenario major, atque in ea dictatura celebre judicium tulit, quo Sp. Melius a Servilio Ahala jure cæsus declaratus est.

^r *De Pelasgis omnibus*] Pelasgi, populi errabundi, Arcadiam primum incoluere, deinde partem Thessaliæ; tum in varias terræ partes divagati, πολυπλανητοὶ dicti sunt. Hesychius. Venisse quoque in Italiam putem, eosque esse quorum opera nterentur Romani in agris colendis, non secus ac Chii et Lacedæmonii Ilotis, Argivi Gymnesiis, Sicyonii Corynephoriis. Stephan. Alii mendosum hunc locum putant, leguntque, vel *plagis*, vel *pagis*, vel *pelagis*.

Græce ἡδονή,⁴ quam declarat ‘voluptas.’ Huic verbo omnes, qui ubique sunt, qui Latine sciunt, duas res subjiciunt, lætitiā in animo, commotionem suāvem jucunditatis in corpore. Nam et ille⁵ apud Trabeam,[†] voluptatem animi nimiam, ‘lætitiā’ dicit, eandem, quam ille Cæcilianus,^u qui ‘omnibus lætitiis lætum esse’ se narrat.⁵ Sed hoc interest, quod voluptas dicitur etiam in animo vitiosa res, ut Stoici putant; qui eam sic definiunt: Sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui. Non dicitur lætitiā, nec⁶ gaudium, in corpore. 14. [p. 67.] In eo autem voluptas, omnium Latine loquentium more, ponitur, cum percipitur ea, quæ sensum aliquem moveat, jucunditas: hanc quoque jucunditatem, si vis, transfer in animum:⁷ ‘juvare’ enim in utroque dicitur, ex eoque ‘jucundum:’ modo intelligas, inter illum qui dicat,

Tanta lætitiā auctus^{*} sum, ut mihi non constem,⁸
et eum, qui,

Nunc demum mihi⁹ animus ardet . . . .

(quorum alter lætitiā gestiā, alter dolore crucietur) esse illum medium,

//////////

voc. *idem* non est in ξ.—4 Mss. N et Spir. *hedone*. Hoc verbum omittitur in omnibus edd. ante Davis. Tum in E ξ quod declarat: in χ quasi declarat. Deinde pro *commotionem* ψ in margine præbet *rationationem*. Tres codd. Gœrenz. transponunt proxima verba, *jucunditatis suāvem*.—5 *Lætum incessisse* narrat cum suspicatus est Gœrenzius, Schutz. edidit *lætum incessisse se narrat*. Mox, verbum dicitur non est in E ξ.—6 *Neque* in ed. Lamb. Paulo infra, in Ms. ξ *eaque sensum*; qui Ms. pro *jucunditas* habet *jocunditatis*.—7 χ *transferre in animo*: ψ *transfer in animo*: E ξ *transferre in animum*. Deinde in E U *ex eo quod jucundum*.—8 *Ut nihil constet* E U ξ χ ψ, alii plerique, cum edd. Vict. Gœrenz. Schutz. et Orell. *et nihil constetur* Ms. N.—9 *Mi* Bothe,

NOTÆ

⁵ *Nam et ille*] Chæreas, qui lætitiā suā his verbis declarat Tuscul. iv. ‘Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.’

[†] *Apud Trabeam*] P. Trabea, poëta comicus. Ejus versus aliqui referuntur Tuscul. iv. Mentio est ejus in Epist. Famil. ad Papir. Pætum, et apud Festum et Gellium.

^u *Ille Cæcilianus*] De Cæcilio dic-

tum est; at quæ persona apud Cæcilium hic innuatur, suspicari non queo.

^{*} *Tanta lætitiā auctus*] Cujus sint hi versus, incertum. Sane non Epicuri, ut aliqui perperam suspicantur; quis enim carmina scripsisse Epicurum tradidit? refertur alter horum versuum Orat. pro Cælio.

(Quanquam hæc inter nos^y nuper¹⁰ notitia admodum est)

qui nec lætetur, nec angatur; itemque,¹¹ inter eum qui potiatur expetitis corporis voluptatibus, et eum qui crucietur summis doloribus, esse eum, qui utroque careat. v. 15. Satisne igitur videor vim verborum tenere? an sum etiam nunc vel Græce loqui, vel Latine, docendus? Et tamen vide,¹² ne, si ego non intelligam, quid Epicurus loquatur, cum Græce, ut videor, luculenter sciam; sit aliqua culpa ejus, qui ita loquatur,¹³ ut non intelligatur: quod duobus modis sine reprehensione fit; si aut de industria facias,¹⁴ ut Heraclitus,^z cognomento qui Σκοτεινός^a perhibetur, quia de natura nimis obscure^b memoravit; aut cum rerum obscuritas, non verborum, facit, ut non intelligatur oratio; qualis est in Timæo Platonis.^c Epicurus autem, ut opinor, nec¹⁵ non vult, si possit, plane et aperte loqui: nec de re obscura, ut physici; aut artificiosa, ut mathematici; sed de illustri et facili, etiam¹⁶ in vulgus pervul-

Poët. Scen. p. 276.—10 χ ψ, et Gud. 1. omittunt *nuper*: Mannt. et Lamb. *nupera*.—11 χ, N, et Gud. 2. *que* omittunt. Pancis post, *excrucietur* Gærenz. e quatuor codd. ejus, cum Schutz. et Orell. Denique, pro *utroque* Lamb. maluit legi *utrisque*.

CAP. V. 12 E ξ *vides*. Deinde *non ante intelligam* deest in χ. Mox in E ξ *luculenter scientia si aliqua*, &c.—13 Tres codd. Gærenz. *loquitur*, ut volebat Davis. probante Gærenz. Deinde, pro *si aut*, E ξ præbent *si autem*; ed. Lamb. *aut si*.—14 E ξ *faciat*. Tum Gærenz. putat legendum *is ante cognomento*: Mars. transponit *qui cognomento*. Voc. Σκοτεινός deest in E: Ms. ξ habet *scrutimus*; χ *scotinus prohibetur*.—15 Voc. *nec* omittitur in E ξ; qui iidem Mss. paulo post habent *cum nec*, et pro *illustri* præbent *illustriori*.—16 *Et jam* Gærenz. Schutz. et Orell. Statim post, *in vulgus pervulgata* N et Spir. cum edd. Davis. Gærenz. Schutz. et Orell. Ceteri *pervulgata*, præter

NOTÆ

^y *Quanquam hæc inter nos*] Terentii versus ex Heautontimoromeno.

^z *Ut Heraclitus*] De illo, in lib. Acad.

^a Σκοτεινός] Tenebricosus.

^b *Nimis obscure*] Librum Περί Φύσεως tractando ita de industria obscuravit, ut inde nomen Σκοτεινοῦ sortitus sit. Ainnit-hunc ab Euripide traditum Socrati legendum, eoque

lecto Socratem dixisse, ‘Præclara sunt quæ intellexi, quanquam Delio natatore opus est, ne quis in eo versans demergatur.’ De Nat. Deor. et De Divin.

^c *In Timæo Platonis*] Hujus libri obscuritas locum fecit proverbio, ‘numeris Platoniceis obscurus,’ quod numerorum similitudine res exponat.

gata, loquitur. Quanquam non negatis nos intelligere, quid sit voluptas, sed quid ille dicat: e quo¹⁷ efficitur, non ut nos non intelligamus, quæ vis sit istius verbi, sed ut ille suo more loquatur, nostrum negligat. 16. Si enim idem dicit, quod Hieronymus, qui censet summum bonum esse, sine ulla molestia vivere; cur mavult dicere voluptatem, quam vacuitatem doloris, ut ille facit,¹⁸ qui, quid dicat, intelligit? Sin autem voluptatem putat¹⁹ adjungendam eam, quæ sit in motu; (sic enim appellat hanc dulcem, in motu,²⁰ illam nihil dolentis, in stabilitate) quid tendit, cum efficere non possit, ut cuiquam, qui ipse notus sibi sit, (hoc est,¹ qui suam naturam sensumque perspexerit) vacuitas doloris, et voluptas, idem esse videatur? Hoc est vim afferre, Torquate, sensibus; extorquere ex animis cognitiones verborum, quibus imbuti sumus. Quis enim est,² qui non videat, hæc esse in natura rerum tria? ^d unum, cum in³ voluptate sumus; alterum, cum in dolore; tertium hoc, in quo nunc quidem⁴ sumus (credo idem vos nec in

//////////

Vict. qui habet *promulgata*: Gnd. 2. *permulgata*. Tum pro *loquitur* E ξ præbent *loquatur*.—17 *Ex quo* Mars. Crat. Vict. Davis. Schutz. et Orellius. Deinde *non ut ne intelligamus* Davis. e Par. 1. 2. cum Brem. *non ut non intell.* E ξ, Weg. et Med. *non ut intell.* U χ ψ, Gnd. 1. alii Mss. et Ven. 1494. Mox *sit* ante *istius* deest in ξ. Porro E ξ præbent *neminem negligat*; qui iidem Mss. cum U, pro *dicit* habent *dicat*. Pro *qui censet* E ξ *censeret*.—18 *Faciatur* in χ. Pro *intelligit* ed. Lamb. *intelligitur*. Gœrenz. maluit legi *intelligi vult*: Ms. χ *intelligat*.—19 *Vol. putat, dicat* χ ψ, codd. nonnulli, et edd. ante Davis. Bremius conjecit *vol. ducat*: Ms. ξ *vol. dicat*: Ms. E habet neque *putat* nec *dicat*. Tum referunt χ ψ, Gnd. 1. 2. Weg. Vien. alii codd. cum Mars. Davis. et Schutz. non *eam*, sed *illam*: in E scribitur *ea*: Manut. *ad illam*: delendum censet pronomen Gœrenz. Tum *quæ in motu sit* Mars. Manut. et Lamb. *quæ fit in motu* Ms. χ. Hunc totum locum e conjectura sic edidit Lamb. *Sin autem voluptatem dicit ad illud adjungendam eam, quæ in motu sit*. Statim post, *appellet in χ*.—20 Schutz. deleuit *in motu*, e Davisii conjectura. Actutum, *quid contendit* Lamb. in ed. 1566.—1 *Hic est* in E ξ. Mox, pro *cognitiones* U χ præbent *cogitationes*; cod. Ursini *notiones*.—2 *Quis est enim* e codd. Gœrenz. Schutz. et Orell. Proximum verbum, *qui*, deest in E. In proximis, *hæc* omittitur in Gnd. 1. et Weg.—3 Ms. χ non habet *propositionem in*. Idem Ms. paulo infra exhibet *tertium cum hoc*.—4 *Quidem* omittitur in edd. Manut. et Lamb. prob. Lall. in E ξ scribitur *equidem*. Tum *credo idem nos* E U ξ χ: *credo quidem vos* Mars. Crat. Vict.

NOTÆ

^d *In natura rerum tria*] Idem habet ἡδὺν, τὸν δ' αὖ λυπηρόν, τὸν δ' ἔνα μηδ' Plato in Philebo: Ἐκ δὲ τούτων τιθώμεν τρίτους εἶναι ἡμῖν βίους· ἓνα μὲν ἔτερα.

dolore nec in voluptate esse); ut in voluptate sit, qui epuletur; in dolore, qui torqueatur.⁵ Tu autem, inter hæc, tantam multitudinem hominum interjectam non vides, nec lætantium, nec dolentium? 17. Non, prorsus, inquit: omnesque, qui sine dolore sint,⁶ in voluptate, et ea quidem summa, esse dico. Ergo⁷ in eadem voluptate eum, qui alteri misceat mulsum,⁸ ipse non sitiens, et eum, qui illud sitiens bibit?

VI. Tum ille, Finem, inquit, interrogandi, si videtur: quod quidem ego a principio ita⁸ me malle dixeram, hoc ipsum providens, dialecticas captiones. Rhetorice igitur, inquam, nos mavis,⁹ quam dialectice disputare? Quasi vero, inquit, perpetua oratio, rhetorum solum, non etiam philosophorum sit. [p. 68.] Zenonis est, inquam, hoc Stoici, omnem vim loquendi, ut jam ante Aristoteles, in duas tributam esse partes; rhetoricam¹⁰ palmæ,^f dialecticam

et Manut. *credo equidem nos Lamb. credo enim nos Davis. e conjectura: credo item vos coniecit Ern.*—5 *Cum in vol. sint qui epulentur; in dol. qui torqueantur* ed. Crat. et Vict. quam lectionem exhibent E ξ, nisi quod pro *torqueantur* ξ habet torqueuntur. Manut. et Lamb. quoque pro *ut legunt cum.* Statim post, *inter hanc mult.* in χ. Tum abest *interjectam* ab N et Spir. transponiturque a Gud. 2. *interjectam hominum.*—6 *Non, prorsus, inquit omnemque qui sine dol. sit* ed. Vict. *Non, inquit: prorsus omnes qui sine dol. sint* Lamb. e conjectura. Pro *omnesque* E præbet *omninoque*: in Ms. χ quoque legitur *sine dolore sit.*—7 *Esse. Dico ergo* χ ψ, Gud. 1. et Weg. cum edd. Mars. et Vict. *esse. Dicis ergo* Eliens. 1. *esse dico. Dicis ergo* Davis. e conjectura. Deinde in Ms. χ scribitur *bibit.*

CAP. VI. 8 Codex unus omittit *ita*, probante Davis. Statim post, pro *dixeram* in Ms. χ legitur *dixerim.*—9 *Nos magis* in ξ. Mox voc. *solum* omittitur in Gud. 1. probante Gørenz. qui Ms. sequentia verba *ita* transponit: *Zenonis hoc est, inquam, Stoici*: Ms. E præbet *hæc Stoici.* Tum in χ *eloquendi ut eam, &c.* Porro E ξ *Aristoteli.* Deinde pro *tributam* E ξ, et Weg. cum aliis nonnullis, *distributam.*—10 *Partes dicere rhetoricam* E ξ χ ψ, Gud. 1. 2.

NOTÆ

* *Mulsum*] Potio ex vino et melle concinnata, unde Græcis οἶνόμελι, et μέλικρατον appellatur. Pollux l. vi. a mulcendo dicta. Est vero mulsum natura sua adjectivum; nam aqua mulsa, lac mulsum dicitur. Sed ἀπλῶς positum pro vino mulso sumitur. Voss.

illam habet quoque in Oratore. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset; nam cum compresserat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam aiebat ejusmodi esse; cum autem diduxerat, et manum dilataverat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat.

^f *Rhetoricam palmæ*] Similitudinem

Delph. et Var. Clas.

Cicero.

P P P P

pugno, similem esse dicebat, quod latius loquerentur rhetores, dialectici autem compressius. Obsequar igitur voluntati tuæ: dicamque, si potero, rhetorice, sed hac rhetorica philosophorum, non nostra illa forensi; quam¹¹ necesse est, cum populariter loquatur, esse interdum paulo hebetiorem. 18. Sed dum dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, (quæ una continet omnem et perspicendi quid in quaque re sit, scientiam, et judicandi quale quidque sit, et ratione ac via¹² disputandi) ruit in dicendo, ut mihi quidem videtur; nec ea, quæ docere vult, ulla arte distinguit; ut hæc ipsa, quæ modo loquebamur.¹³ Summum a vobis bonum voluptas dicitur: aperiendum est igitur, quid sit voluptas: aliter enim explicari, quod quæritur, non potest. Quam si explicavisset, non tam hæsitaret: aut enim eam voluptatem tueretur, quam Aristippus, id est, qua sensus dulciter ac jucunde movetur; quam etiam pecudes, si loqui possent, appellarent voluptatem: aut, si magis placeret¹⁴ suo more loqui, quam

Omnes Danai^g Mycenenses,¹⁵ Attica pubes, reliquique Græci, qui hoc anapæsto^h citantur; hoc, non

////////

cum edd. Mars. Crat. Vict. et Lamb. Pro *pugno* Ms. N, cum edd. Davis. Brem. Gærenz. Schutz. et Orell. *pugni*: E U χ, et codd. alii, cum ed. Mars. *pugnis*: ξ *pinguis*. Panceis post, pro *compressius* Crat. edidit *compressius*.—11 Ms. ξ *quod*. Statim post in χ *cum pluraliter loquatur*. Mox E ξ *in unaquaque re*: et pro *scientiam* E habet *sciam*.—12 *Ac ratione et via* Mars. Manut. et Lamb. in ed. 1566. *et ratione et via* ed. Vict. *et rationem ac viam* Brem. e conjectura. Tum in χ legitur *docet vult*, ulla: in ψ et N *docet vult*, illa. Pro *distinguit* χ ψ *distingui*. Codd. plerique et edd. ante Lamb. hunc locum ita edidere: *quæ docet, vult ulla arte distingui*.—13 U χ *loquebatur*. Deinde *Summum a nobis* in ξ χ. Mox *quoniam Aristippus* E ξ. Voc. *etiam* ante *pecudes* deest in iisdem Mss.—14 *Placeret ei* ed. Lamb. Post *quam* legitur *ut* in omnibus edd. præter Ern. et Brem. qui delent, de Marcklandi sententia.—15 *Atque Mycenenses* e codd. Lamb. Davis. Oliv. Brem. Gærenz. et Orell. cum *Attica pubes* versu distincto: *Aut Mycenenses* in ξ χ, omnibus codd. Gærenzii, et edd. ante Lamb. Tum pro *Attica* Gærenz. coniecit *Ac-*

NOTÆ

^g *Omnes Danai*] Sic scribendum ait Turnebus hoc carmen: *Omnes Danai atque Mycenenses, Attica pubes*: secus si scribatur, vacillatum numerum. Cujus autem sit versus, nec ille, nec alius quisquam

tradit.

^h *Hoc anapæsto*] Anapæsto hic loci non unus versus intelligitur, sed multorum anapæstorum series, Græcia ἀναπαιστική βᾶσις, quo sensu intelligendum illud Tusc. III. ‘nec siletur

dolere,¹⁶ solum voluptatis nomine appellaret, illud Aristippeum contemneret: aut, si utrumque probaret, ut probat, conjungeret doloris vacuitatem cum voluptate, et duobus ultimis uteretur. 19. Multi enim et magni¹⁷ philosophi hæc ultima bonorum juncta¹ fecerunt, ut Aristoteles, qui virtutis usum cum vitæ perfectæ prosperitate conjunxit. Callipho adjunxit ad honestatem, voluptatem: Diodorus¹⁸ ad eandem honestatem addidit vacuitatem doloris: idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quæ nunc Hieronymi est,¹⁹ conjunxisset cum Aristippi vetere sententia. Illi enim inter se dissentiunt; propterea singulis finibus utuntur: et, cum uterque Græce egregie loquatur, nec Aristippus, qui voluptatem summum bonum dicit, in voluptate ponit non dolere, neque Hieronymus, qui summum bonum statuit non dolere, voluptatis nomine unquam²⁰ utitur pro illa indolentia; quippe qui ne in expetendis quidem rebus numeret voluptatem. VII. 20. Duæ sunt enim res quoque, ne tu verba¹ solum putes: unum est, sine dolore esse; alterum, cum voluptate. Vos ex his tam dissimilibus rebus non modo nomen unum (nam id facilius paterer) sed etiam rem unam ex duabus² facere conamini: quod fieri nullo

////////

tica, cum N *artica*, Gud. 2. *attita*, et Weg. *arctica* referunt.—16 E χ *dolore*. Mox ψ , cum edd. Mars. Ciat. et Vict. *aut probat*; Ms. U *ut probato*.—17 E ξ *magis*. Tum hæc ante *ultima* suspectum fuit Brem. Paulo infra, E U præbent *Calipho*: post hoc verbum copulativa particula *et* additur in ξ . Tum in ψ *junctit ad honestatem*: in E ξ *adjunxit honestatem ad*.—18 *Diodotus* in ed. Vict. Paulo infra, verbum *addidit* suspectum Ursino et Gnyeto: ed. Vict. habet *adjicit*.—19 Verbum *est* omittitur in χ . Postea, ed. Lamb. dedit *neque Aristippus*.—20 Ms. E *nunquam*. Actutum, *qui expetendis* in ξ : *qui ne expetendis* in E. Denique, pro *numeret* Ms. E *immineret*.

CAP. VII. 1 *Ne duo verba* coniecit Rath. improbante Gørenz. In proximis *dissimilimis rebus* scribitur in E ξ . Abest *rebus* a Gud. 1. et Weg. Tum pro *paterer* in Ms. χ *pateret*.—2 *Duobus* in χ . Verba *ex duabus* suspecta sunt

NOTE

illud potentissimi regis anapæstum,¹ &c. Sic et iambus in Epist. ad Att. est ecloga aut carmen iambicis versibus contextum.

¹ *Ultima bonorum juncta*] Hoc est fines bonorum junxerunt, seu sum-

mum bonum non esse unum quiddam et simplex docuerunt; sic Aristoteles non solam honestatem, sed honestatem cum prosperitate conjunctam, summum bonum esse dixit.

modo potest. Hic, qui utramque³ probat, ambobus debuit uti, sicut facit re, neque tamen dividit verbis. Cum enim eam ipsam voluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne suspicari quidem se ullum bonum sejunctum ab illo Aristippeo genere voluptatis :⁴ atque ibi hoc dicit, ubi omnis ejus est oratio de summo bono. In alio vero libro,^k in quo, breviter comprehensis gravissimis sententiis, quasi oracula edidisse sapientiæ dicitur, scribit his verbis : quæ nota tibi profecto, Torquate,⁵ sunt : quis enim vestrum non edidit Epicuri *κυπίας δόξας*,¹ id est, quasi⁶ maxime ratas? quia gravissimæ sint ad beate vivendum breviter enuntiatae sententiæ. Animadvertite⁷ igitur, rectene hanc sententiam interpreter. 21. ‘ Si ea, quæ sunt luxuriosis efficientia voluptatum, liberarent eos Deorum, et mortis, et doloris metu, docerentque, qui essent fines cupiditatum ; nihil

//////////

Ern. Tum pro *fieri* Davis. conjecit *ferri*, probante Ern.—3 Gærenz. e tribus codd. suis, cum Schutz. et Orell. *utrumque*. Th. Bentl. conjecit *utramque* probat ambobus. Mox in *χ* *sicut facit, remque tamen* : in U *sicut facit, remque tamen*. N, Spir. margo Crat. et ed. Manut. in ed. posteriore ignorant *re* : edd. ante Lamb. *fecit ; remque tamen*. Tum *ipsam eam* codd. aliqui, Mars. Crat. Vict. Manut. et Lamb. *ejus ipsam eam* E : *ejus ipsam* ξ. Mox, *omnes eodem nomine* Gnd. 1. et Weg. Gud. 2. *omnes* ignorat, quod idem Mars. facit. Deinde, pro *Aristippo* E præbet *Aristippo*.—4 Verba *genere voluptatis* suspecta sunt Davis. Ms. ψ omittit voc. *voluptatis*. Statim post, in E ξ legitur *hæc dicit*. Deinde, *oratio est* Ms. Weg. Crat. et Vict. *omnis oratio* ejus est N et Spir. Verbum *est* omittitur in Gud. 2. et ed. Gærenz. Mox pro *in quo* Manut. et Lamb. edidit *ubi*.—5 *Profecto, Torquate, tibi* ed. Vict. Actutum E ξ præbent *nostrum non edidit*. Pro *κυπίας δόξας* in E est *paradoxas*, in ξ *purdoxa*.—6 U ξ *χ ψ*, alii codd. et edd. ante Grut. omittunt *quasi*. Verba *id . . . ratas* suspecta erant Manut. et Rath. Voc. *est quasi non sunt* in Ms. E. Tum *quasi gravissimæ sint* in ψ : *quia grav. sunt* in ed. Crat. et Vict. Pro *beate* ξ ψ præbent *bene*. Verba *id est . . . sententiæ* amsis includuntur a Davis. —7 *Animadvertite* in *χ*. Verbum *sunt* ante *luxuriosis* deletur a Grut. Deinde *voluptatem liberarent* E U ξ : *voluptatum liberaret* χ. Mox in E *quid essent fines cupid. nihil haberemus* : in ξ *quid essent finis cupid. nihil haberemus* : in *χ* *qui essent fines voluptatum ; nihil haberemus* : in ψ et ed. Oliv. *qui essent fines cupid. nihil haberemus*. Verba, *quod reprehenderemus*, in nullo usquam scripto comparent, et primo addita sunt a Davisio : *nihil haberem, quod reprehenderem* margo Crat. Manut. et Lamb. conjectura e § 23. *petita : nihil haberemus unde eos reprehenderem* Ms U. Tum pro *complerentur* E ξ præbent *complecterentur*.

NOTÆ

^k In alio vero libro] Quem *κυπίας δόξας* inscripsit, de quo vide notam sequentem.

¹ *Κυπίας δόξας*] Id est selectas sententias, quarum bonam partem collegit Laërtius ad calcem lib. x.

haberemus, quod reprehenderemus; cum undique completerentur voluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, id est autem⁸ malum.'

[p. 69.] Hoc loco se tenere⁹ Triarius non potuit. Obsecro, inquit, Torquate, hæc dicit Epicurus? quod mihi quidem visus est, cum sciret, velle tamen confitentem¹⁰ audire Torquatam. At ille non pertimuit, saneque fidenter, Istis quidem ipsis verbis, inquit: sed quid sentiat, non videtis. Si¹¹ alia sentit, inquam, alia loquitur; nunquam intelligam, quid sentiat: sed plane dicit, quod intelligam.¹² Idque si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurde; similiter et si dicat, non reprehendendos parricidas, si nec¹³ cupidi sint, nec Deos metuunt, nec mortem, nec dolorem. Et tamen, quid attinet luxuriosis ullam exceptionem dare,¹⁴ aut fingere aliquos, qui, cum luxuriose viverent, a summo philosopho non reprehenderentur eo nomine, duntaxat cetera caverent?¹⁵ 22. Sed tamen nonne reprehenderes, Epicure, luxuriosos ob eam ipsam causam, quod¹⁶ ita viverent, ut persequerentur cujusquemodi voluptates; cum esset præsertim, ut ais tu, summa voluptas nihil dolere? Atqui reperiemus

—8 *Id est autem* deest in ξ; *est autem* hand invenitur in E. Pro autem legitur aut in edd. ante Grut. cum Oliv. et Brem. Voc. aut uncis includitur a Bremio.—9 *Tenere se* codd. nonnulli, cum edd. Crat. Vict. Gærenz. Schutz. et Orell. Deinde, Lamb. Davis. et Brem. e codd. addunt pronomen *te* post verbum *obsecro*.—10 *Tamen vel tum confitentem* in Ms. ξ. Porro his verbis quidem ipsis scribitur in E.—11 *Sed* in χ. Mox in E ξ *alia loquatur*.—12 *Sed plane quod intelligit* in ψ. Tum ed. Lamb. habet *ut si dicat*: E ξ *etiam si dicat*.—13 *Si neque* Ms. Spir. et ed. Vict.—14 *Illam exceptionem dari* Ms. ξ. *Dari* legitur in χ ψ, et omnibus edd. præter Manut. Lamb. Davis. et Ern. qui habent *dare*. Mox pro *aliquos* E ξ præbent *alios*.—15 [*Duntaxat cetera caverent*] Locus leviter corruptus. Quia scil. librarii *duntaxat* pro conjunctione habebant, deleverunt *si* ante vel post voc. *cetera*: vidit hoc Lamb. 1566. edens *repr. eo nomine duntaxat, si modo cet. car.* In marg. 1584. proposuit *repr. eo. nom. duntaxat, dummodo cet. cav.* Sed hoc durius. Jam e constanti usu Cic. *duntaxat* verbis postponitur; jungendum ergo, *repr. eo nomine duntaxat*, ut ed. Vict. et Manut.; non, ut Davis. Ern. Brem. et Schutz. *repr. eo nomine, duntaxat cet. cav.* minus etiam cum Gærenz. *reprehenderetur, eo nomine duntaxat cet. cav.* id quod omni sensu caret.' Orell. Statim post, pro *nonne* E ξ præbent *non*.—16 Voc. *quod* omittitur in E ξ: qui Mss. cum χ, exhibent *cujusmodi voluptates*. Mox Ms. Weg. et Mars. omittunt pronomen *tu* post *ais*. Gærenz. conjecit *tu ut ais*. Porro Ern. suspicabatur *repe-*

asotos primum^m ita non religiosos, ut edant de patella: ⁿ deinde ¹⁷ ita mortem non timentes, ut illud in ore habeant ex Hymnide,^o

Mihi sex menses satis sunt vitæ: septimum Orco^p spondeo.

Jam ¹⁸ doloris medicamenta illa Epicurea, tanquam de narthecio^q promant: 'si gravis, brevis: si longus, levis.' Unum nescio, quo modo possit, si luxuriosus sit,¹⁹ finitas cupiditates habere. VIII. 23. Quid ergo attinet dicere, 'nihil haberem, quod reprehenderem,²⁰ si finitas cupiditates haberent?' Hoc est dicere, 'non reprehenderem asotos, si non essent asoti:' isto modo, ne improbos quidem, si essent boni viri. Hic ¹ homo severus luxuriam per se ipsam reprehendendam non putat. Et, hercule, Torquate, ut verum loquamur, si voluptas summum bonum est, rec-

//////////

riamus asotos: E U præbent reperiemus assotos.—17 E ξ demum. Tum ξ ut ex hymnide: ψ ut ex enimide: χ ut ex humnide: E ex Hymnide: ed. Oliv. et Hymnide. Porro, in Ms. E sint vitæ: unum Orco, &c.—18 Etiam Ern. susp. Pro narthecio U habet Nartho, χ nartheco. Deinde proment Davis. e Pal. 1. cum Brem. Gærenz. Schutz. et Orell. promant ceteri.—19 Th. Bentr. maluit legi possint, si luxuriosi sint: Ern. susp. possit, qui luxuriosus sit.

CAP. VIII. 20 Nihil habere quod reprehendendum χ. Tum pro haberent E ξ haberem. Paulo infra E U assotos et assoti. Post voc. modo in Ms. ξ additur non reprobos.—1 Sic Ern. susp. Verba per se ipsam haud sunt in E ξ: per se, omisso ipsam, e codd. dedit Gærenz. cum Schutz. et Orell. Deinde hercle legitur in E et Weg. cum edd. Mars. et Lamb. Tum si summum bonum voluptas est codd. nonnulli, cum Crat. Vict. Gærenz. Schutz. et Orell. Verba

NOTÆ

^m *Asotos primum*] Ἀσωτοι luxuriosi, qui in re familiari soluti sunt; ita ἄσωτοι, propter μὴ σάξειν τὰ ἑαυτῶν.

ⁿ *Ut edant de patella*] Proverbium in eos qui religionem nihili facerent, ab iis deductum qui ederent de patella, id quod sacris admoveretur. Patellæ autem erant vasa minora, picata, sacrificiis addicta. Cæl. Rhodig. unde a Plauto per jocum appellantur 'Dii Patellarii' qui patellis placarentur.

^o *Ex Hymnide*] Menandri fabula, quam Latinam fecit Cæcilius, teste Nonio: meminerunt illius Suidas et

Athenæus.

^p *Septimum Orco*] Simile est Lucilii, 'qui sex menses vitam ducunt, Orco spondent septimum.'

^q *De narthecio*] Νάρθηξ Græcis, Latinis est ferula, fruticis genus; cui lignum est pro cortice et medulla pro ligno. Calamum habet fungosum. Iis calamis olim servabantur medicamenta, calamiq; vocabantur νάρθηκια. Martial. 'artis ebur medicæ narthecia cernis.' Iisdem et servabatur ignis, unde fabulantur Prometheum ferula ignem surripuisse.

tissime non putat: nolim enim mihi fingere asotos, ut sole-
tis, qui in mensam vomant, et qui de conviviiis auferantur,
crudique postridie se rursus ingurgitent; qui solem, ut
aiunt, nec² occidentem unquam viderint, nec orientem;
qui, consumptis patrimoniis, egeant. Nemo nostrum istius
generis asotos jucunde putat vivere: mundos, elegantes,
optimis coquis,^r pistoribus, piscatu, aucupio, venatione,
his omnibus exquisitis, vitantes cruditatem; 'quibus vinum
defusum^s e pleno sit: hir, siphon,'^t ut ait Lucilius, 'cui
nihil demsit; jus,'^u et sacculus abstulerit: adhibentes lu-
dos,'³ et quæ sequuntur, illa, quibus detractis, clamat Epi-

~~~~~

et, hercule . . . putat desunt in χ.—2 Neque in ed. Vict. Paulo post *sed mundos, elegantis E: sed mundos, elegantes ξ: mundos, deligentes U χ.* Mox pro *vitantes E, Gnd. I. Weg. et ed. Crat. habent vitantis.*—3 ' . . . quibu' vinum Defusum e pleno siet, hir siphone (ut ait Lucilius) cui nil Dempsit, vis aut sacculus abstulerit . . . adhibentis ludos] Sic dedi cum Gærenz. et Schutz. nisi quod hi siphone, et Schutz. solus abstulit. Quibus vinum diffusum e pleno sit hirsiphon (ut ait Lucil.) cui nihil dempsit (dum sit Vict.) jus et sarculos (sic) abstulerit adhibentis ludos Mars. et Vict. quibus vinum diffusum (defusum Lamb.) e pleno siet (sit Lamb.) ænophoro, ut ait Lucil. cui nil (nihil Lamb.) dempsit (dempserit Lamb.) nix et (nec Lamb.) sacculus abstulerit adhibentis ludos Manut. et Lamb. quibu' vinum Defusum e pleno; hir, siphon (ut ait Lucil.) cui neque dempsit Vis, nec sacculus abstulerit; ludos adhibentis Brem. quibus vinum defusum e pleno siet; hir, siphon, ut ait Lucil. cui nihil dempsit; nix et sacculus abstulerit nil: adhibentes ludos Lall.' Orell. Pro vinum in E unum. Idem Ms. cum U ξ, præbet diffusum. Tum in E ξ est pleno. Pro hir, siphon E hy-

NOTÆ

^r *Optimis coquis*] Apud veteres qui in servitiis domi non erant; sed ex macello conducebantur. De illorum origine hæc Livius, lib. ix. 'Asiatica victoria peregrinæ luxuriæ origo in urbem defluxit, tunc enim primum epulæ cura et sumtu majore apparari cæptæ; tunc coquus, vilissimum antiquis mancipium, et æstimatione et usu in pretio esse: et quod ministerium fuerat, ars haberi cæpta.'

^s *Vinum defusum [diffusum]* Diffusum dicitur ad discrimen vini doliaris. Doliare est vinum recens dolio conditum: diffusum, quod e dolio in craterem, e cratere in pateram funditur. Doliare, quod vetustatem, ma-

turitatem, suavitatem, quæ diffuso inest, non haberet, minoris erat pretii. Turneb. l. i. c. i. idem l. xxviii. c. 34. legi vult *defusum*; defundere autem, est deorsum fundere, puta in pateram.

^t [*Ænophoro*] Vas est ferendo vino. Isidor.

^u *Jus [nix]* Solebant veteres per sacculos medicamentis plenos vinum transfundere, aut nivem infundere, ut inde gelidius aut frigidius esset vinum. Quo sensu Martial. 'Sextantes, Calliste, duos infunde Falerni; Tu super æstivas, Alcine, funde nives:' Et alibi, 'et liquidum potet alanda merum:' et, 'solicito transmittere Cæcuba sacco.'

curus se nescire, quid sit bonum: Adsint etiam formosi pueri, qui ministrent: respondeat his⁴ vestis, argentum, Corinthium,^x locus ipse, ædificium. 24. Hos ego asotos bene quidem vivere, aut⁵ beate, nunquam dixerim. Ex quo efficitur, non ut voluptas ne sit voluptas,⁶ sed ut voluptas non sit summum bonum. Nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescens, post autem Panætium, audierat, Lælius, eo dictus est sapiens, quod non intelligeret quid suavissimum esset, (nec enim sequitur, ut, cui cor sapiat, ei non sapiat palatum) sed quia parvi id duceret.

O lapathe,⁷ ut jactare necesse est, cognitu' cui sis.

In quo⁸ Læliu' clamores sophos ille solebat

Edere, compellans⁹ gumias^z ex ordine nostros.

rumptio: U *hirsiphon*: ξ *hyrnpopho*: ψ *hynimphon*: Spir. *hyrsizon*: N *hrysizon*: Gud. 1. *hynim*: Gud. 2. *hisyrrphon*. Ut ante ait omittitur in ψ. Tum pro *demsit* E ξ ψ *dum sit*. Deinde pro *ius* ξ ψ habent *vis*: Rath. coniecit *virus*. Tum in E *sarculos abs. adhibentis ludos*.—4 *Resplendeat his* E, edd. Vict. et Manut. Statim post, *vestis argentum vel Corinthum odrylitium* E: *vestis odrilicium* U. Pro *Corinthium* ξ habet *rel corinthum. odrylitum*: χ *ordrilicium*: ψ, Vict. et Manut. *odrilicium*. Porro, *argentum, æs Corinthium aut Deliacum, ædificium, locus ipse* Muret. Var. Lectt. Lamb. et Lall. nisi quod hic Cor. *æs*. Rath. maluit *æs* post *Deliacum* reponere. Voc. *ædificium* uncis includitur a Gærenz. quod Mars. ignorat. Pro *ego*, χ, Gud. 1. et Weg. cum Mars. *ergo*.—5 *Ac* Manut. at codd. nonnulli, Lamb. Grut. et Oliv.—6 *Non sit voluptas* E ξ: hæc verba non sunt in χ; qui Ms. mox exhibet *quod suatissimum*. Verba ut, ante cui, et ei non sapiat, desunt in eodem Ms. Statim, e binis Paris. Davis. *palatum* dedit, eique adhæserere Ern. et Brem. ceteri *palatus*.—7 E ξ *alapathe*; χ *palate*; ψ *lapate*. Pro *necesse est* E ξ non cessatis: U ψ ne cessatis: χ cessatis. Tum verba *cui sis* omittuntur in E ξ: *cognitui qui sis* U: *cognitu qui si* ψ.—8 *Iniquo cognitu* E: *in quo cognitu* U χ ψ: *iniquo cognitus* ξ. Deinde E ξ χ *Lelius*: U ψ *Lælius*.—9 E *compellas*. Proximum verbum scribitur *gumas* in E U ξ χ ψ, aliis codd. et edd. ante Lamb. Tum pro *nostros* E U ξ *nostro*.—

NOTÆ

^x *Corinthium* [odrilitium] Turneb. emendat, *aurum, illicium locus ipse*, ut locum ipsum putet esse illicium convivii et incitamentum. Muret. vero, *Adsint etiam formosi pueri qui ministrent; respondeat his vestis*, (non resplendeat, quæ vox Mureto non videtur Latina) *Corinthium æs aut Deliacum, ædificium, locus ipse*, lib. vi. c. 20. Var. Lect.

⁷ *O lapathe*] *Lapathus* herba apta

ad tennem vitam. Varro. Longe erravit Crinitus, qui viri nomen esse credit. Porro carmina illa Lucilii sunt.

^z *Gumias* [gumas] *ex ordine*] Plerique emendant, *gumias*, quo nomine gulosi antiquitus vocabantur. Hinc degumiare, quod est devorare. Ab 'ingluviæ,' gluto, gulo, gumia, guttur, &c. Festus.

Præclare ‘Læliu,’¹⁰ et recte ‘sophos,’ illudque vere:

O Publi,¹¹ o gurgēs,^a Galloni! es homo miser, inquit:

Cœnasti in vita nunquam bene, cum omnia in ista

Consumis squilla,^b ¹² atque acipensere^c cum decumano.^{b d}

Is hæc loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat¹³ eum bene cœnare, qui omnia ponat in voluptate: et tamen non negat libenter unquam cœnasse Gallonium, (mentireturenim) sed bene. Ita graviter et severe voluptatem secernit a bono. [p. 70.] Ex quo illud efficitur, qui bene cœnent, omnes libenter cœnare; qui libenter, non continuo bene. Semper Lælius bene. 25. Quid bene? dicit¹⁴ Lucilius, ‘cocto, condito.’^e Sed cedo caput cœnæ: ^f ‘Sermone bono.’ Quid

^b O lapathe, necesse est te laudari ab eo cui cognitus sis. Super ea re Lælius ille, cognomento Sapiens; Lælius, inquam, præclare et recte Sapiens dictus, hæc clamare solebat; . . . et illud quidem vere: ‘O Publi Galloni, qui Gurgēs dictus es, miser homo es,’ inquit: ‘num nunquam in vita cœnasti bene, cum omnia consumas, ut squillam et magnum acipenserem edas.’

//////////

10 EU, et omnes edd. præter Ern. Lælius: ξχ lelius. Voc. sophos deest in ξ. Læliu’ præclare, et recte sophos Crat. Vict. Mannt. et Lamb. Tum Eξ idque vere: N et Spir. illud vero: ed. Lamb. illeque vere.—11 Eξ Publie: U Publii. Statim post, o gurgites in χ. Tum Eξ Gallonius o miser. Paulo infra, verbum omnia non est in χ. Pro ista EUξ habent isto.—12 Ms. Eξ scymula. Pro acipensere Eξ accubas ere: Uψ accubas aere. Tum ψ, tres codd. Gærenz. et Vien. cum decumano: Gærenz. quum decumano: Lamb. e conjectura edidit quum in decumano, probante Davis.—13 Verbum negat non est in χ. Pro ponat Eξ præbent ponit; qui Mss. ante cœnasse addunt bene.—14 Dicit in omnibus edd. præter Grat. et Ern. qui legunt dicit, errore typo-

NOTÆ

^a O Publi, o gurgēs] Fnit P. Gallonius insignis compotator. Meminit illius Cicero in fine Quintianæ, et Horat. Sat. 11. 2.

^b Consumis squilla] De illa, nos plura lib. De Nat. Dæor. Piscis exiguis qui societatem inquit cum piuaa ad piscationem.

^c Acipensere] Piscis apud antiquos exquisitus; Græce ἄλλοπα, ut Athenæus; γαλῶν, ut alii putant. In convivia inferri solebat cum tibicinis cantu. Plura nos alias.

^d Cum decumano] Veteres magna

omnia decumana dicebant; scuta decumana, decumanos fluctus, decumanam portam, quæ in castris maxima erat.

^e Cocto, condito] Citatur hic locus, qui Lucilii est, l. xiii. ep. 50. ad Atticum: ‘Sed bene cocto et Condito, sermone bono, et si quæri’ libenter:’ quæ quatuor sunt bonæ cœnæ conditiones: 1. coctum: 2. conditum: 3. sermo bonus: 4. libenter seu animo quieto.

^f Caput cœnæ] Caput cœnæ est præcipuum cœnæ ferculum. Ita Tus-

ex eo? 'Si quæri',¹⁵ libenter.'^c Veniebat enim ad cœnam, ut animo quieto satiaret desideria naturæ. Recte ergo is negat, unquam bene cœnasse Gallonium; recte, miserum; cum præsertim in eo omne studium consumeret: quem libenter cœnasse nemo negat.¹⁶ Cur igitur non bene? quia quod bene, id recte, frugaliter, honeste: ille porro male, prave, nequiter, turpiter cœnabat. Non igitur nec¹⁷ lapathi suavitatem acipenserii Gallonii Lælius anteponebat, sed suavitatem ipsam negligebat: quod non faceret, si in voluptate summum bonum poneret. IX. Semovenda est igitur voluptas, non solum ut recta sequamini,¹⁸ sed etiam ut loqui deceat frugaliter. 26. Possumusne igitur in vita summum bonum dicere, cum id ne¹⁹ in cœna quidem posse videamur?

Quo modo autem philosophus loquitur tria genera cupiditatum? naturales, et necessarias; naturales, non necessarias; nec naturales, nec necessarias?²⁰ Primum divisit ineleganter: duo enim genera quæ erant, fecit tria. Hoc est non dividere, sed frangere rem.¹ Qui si diceret, cupi-

^c *Semper Lælius bene cœnavit. At quomodo bene cœnavit Lælius? Dicit Lucilius, Quia coctis et conditis semper rescebat. Sed dic, quod præcipuum in ejus cœna erat. Respondebit Lucilius, Sermones boni. Quid deinde quæris? libenter cœnabat Lælius.*

//////////

graphico, ut ait Orellius. Deinde pro *cocto* χψ, et ed. Vict. *horto*; et pro *cedo* ψ *celo*.—15 *Si quæris* E: *si sequeris* U χψ: *sequitur* is ed. Vict. Paulo post, *satiaret animo quieto* Ms. Weg. et alii, cum edd. Mars. Crat. et Vict. Mox, post voc. *recte* additur in ed. Lamb. e conjectura *dicat*.—16 *Cœnasse non negat* Eξ. Deinde *Cum igitur* in χ.—17 E U ξ ψ, cum edd. Mars. Manut. Lamb. et Rath. delent *nec*, quod verbum uncis includitur a Brem. Pro *lapathi* E U ξ χ præbent *laphati*. Lamb. e conjectura edidit, *Non igitur lapathum, nec lapathi suavitatem*. Tum pro *acipenserii* E ξ accipienti ore: U *accubanti heri*: χ *occubanti aere*. Ita edidit Mars. *acubanti ere galloni Lælius anteponebat aliis que erant in mensa tamquam suum, sed suavitatem, &c.*

CAP. IX. 18 *Sequimur* E ξ, Weg. et Mars. Pro *deceat* E ξ habent *debeat*: Nodell. e conjectura *discatis*. Tum *Possumusne ergo* N et Spir. *Poss. igitur voluptatem* Lamb. e conjectura.—19 *Cum quod ne* conecere Davis. et Ern. improbante Gœrenzio. Pro *loquitur* ξ habet *loquetur*.—20 *Nec necessaria, neque nat. neque necessaria* Ms. E. Ed. Vict. habet copulativam particulam et ante *non necessaria*. Mox pro *ineleganter* cod. Morel. *negligenter*, ipso Morelio improbante.—1 Pal. 1. Eliens. 2. N, et Spir. cum edd. Gœrenz. et Orell. omittunt *rem*, quod verbum uncis includunt Davis. et Brem. Tum in

NOTÆ

cul. v. 'Cum tyrannus cœnavisset, quod cœnæ caput erat, delecta-Dionysius negavit jure illo nigro, tum.'

ditatum esse duo genera, naturales, et inanes; naturalium quoque item duo,² necessarias, et non necessarias; confecta res esset. Qui hæc didicerunt, quæ ille contemnit, sic solent. Vitiosum est enim in dividendo, partem in genere numerare. 27. Sed hoc sane concedamus: contemnit enim disserendi elegantiam: confuse loquitur: gerendus est mos, modo recte sentiat. Et quidem illud ipsum³ non nimium probo (et tantum patior) philosophum loqui de cupiditatibus finiendis. An potest⁴ cupiditas finiri?⁵ tollenda est, atque extrahenda radicitus. Quis est enim, in quo sit cupiditas, quin recte cupidus dici possit? Ergo et avarus erit,⁶ sed finite; et adulter verum habebit modum; et luxuriosus eodem modo. Qualis ista philosophia est, quæ non interitum afferat pravitatis,⁶ sed sit contenta mediocritate vitiorum? quanquam in hac divisione rem ipsam prorsus probo: elegantiam desidero. Appellet hæc desideria naturæ: cupiditatis nomen servet alio; ut,⁷ cum de avaritia, cum de intemperantia, cum de maximis vitiis loquetur, eam⁸ tanquam capitis accuset. 28. Sed hæc quidem liberius ab eo dicuntur, et sæpius: quod equidem⁹ non reprehendo. Est enim tanti philosophi, tamque nobilis, audacter sua decreta defendere.

////////

E *ξ* Quod si diceret.—2 Naturalium quoque duo Mss. Gud. 2. et Weg. naturalium duo N et Spir. Gørenz. maluit legi naturaliumque duo. Deinde verba Qui hæc... solent reduxit Grut. e Pal. 3. eademque præstat etiam Crat. in marg. In Ms. *ξ* scribitur Qui hoc didiceruntque ille contemnit sic solet. Mox hæc sane concedamus E *ξ*. Mss. N et Spir. delent enim. Pro contemnit *ξ* præbet contempsit. Porro in E *ξ* dummodo recte sentiat. Statim post, Equidem scribitur in N et Spir. cum edd. Gørenz. Schütz. et Orell.—3 Illud ipsum in *ξ*. Voc. ipsum non est in *χ ψ*, quatuor codd. Davis. cum edd. Mars. et Davis. Mox pro tantum Ms. N et edd. ante Grut. exhibent tamen. Præcedens particula *et* uncis includitur a Brem. Actutum, pro cupiditatibus in *χ* est voluptatibus.—4 An quæ potest E: An que potest *ξ*. Paulo post cupiditas sit ed. Vict. Statim, qui non recte N et Spir.—5 Verbum erit omittitur in *ξ*, qui Ms. delet copulativam particulam *et* ante adulter.—6 Davis. ex Victorii et Th. Bentleii auctoritate, cum ed. Oliv. pravitati edidit.—7 Ut eum Pal. 1. N, et Spir. cum Gørenz. et Schütz. Voc. cum, ante de intemperantia, haud invenitur in Ms. E.—8 Pal. 1. N, et Spir. cum Gørenz. et Schütz. omittunt eam: in cod. Lamb. et ed. Davis. legitur ea tanquam.—9 Et sæpius equidem

NOTÆ

² Cupiditas finiri] Stoici tollendas ei moderandas, et utilitates datas a omnino dicebant cupiditates, quia natura. Tuscul. iv. malas prorsus censebant; Peripateti-

Sed tamen ex eo, quod eam voluptatem (quam omnes gentes hoc nomine appellant) videtur amplexari sæpe vehementius, in magnis interdum versatur angustiis, ut, hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod voluptatis causa non videatur esse factururus. Deinde,¹⁰ ubi erubuit, (vis enim est permagna naturæ) confugit illuc, ut neget accedere quicquam posse ad voluptatem nihil dolentis. At iste non dolendi status non vocatur voluptas. Non laboro, inquit, de nomine. Quid, quod res alia tota est? Reperiam multos, vel¹¹ innumerabiles potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quam vos estis; quibus, quicquid velim, facile persuadeam. 29. Quid ergo dubitamus, quin, si non dolere, voluptas sit summa, non esse in voluptate, dolor sit maximus? Cur id non ita fit? Quia dolori non voluptas contraria est, sed doloris privatio.* *
X. Hoc vero non videre,¹² maximo argumento esse, voluptatem illam, qua sublata, neget se intelligere omnino, quid sit bonum; eam autem ita persequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: [p. 71.] cetera addit, quæ si appelles, honos præfandus sit.¹³^h Hoc igitur, quod solum bonum severus et gravis philosophus novit,¹⁴ idem non videt ne expetendum quidem esse, quod eam voluptatem hoc eodem auctore non desideremus, cum dolore careamus. Quam hæc sunt contraria! 30. Hic¹⁵ si definire vel dividere

quod E ξ. Actutum Et enim in Ms. χ.—10 Demum in E ξ: qui Mss. paulo infra omittunt enim.—11 Et in Ms. χ. Mox pro dubitamus E ξ præbent dubitas. Denique, cur non id tota ita fit in χ.

CAP. X. 12 Videt Brem. e conjectura: Rath. maluit legi negat. Tum verbum esse deletur a χ ψ, Mars. et Manut. maximo est argumento, nullam esse voluptatem Lamb. e conjectura. Hic locus ita legitur in Ms. E: Hæc vero non videre, maximo argumento, esse voluptatem nullam: in ξ hæc vero non videtur videre, maximo argumento est, esse voluptatem nullam. Pro esse ed. Oliv. legit est, esse: Ms. U est: qui Ms. cum χ ψ, pro illam habet ullam.—13 E ξ pondus sit: χ ψ præstandus sit. Pro quod solum E habet quidem summum: ξ summum.—14 E ξ movit. Idem Mss. paulo infra, præbent non expetendum: χ ne expectandum.—15 E Hæc: ξ hæc. Statim post, e Mss. N et Spir. cum Nonio in v. 'Salebræ,' Gœrenz. edidit si dividere; quem secuti sunt Schutz.

NOTÆ

^h Honos præfandus sit] Veteres hoc turpe diceretur. norem præfari solebant, ubi quid

didicisset, si loquendi vim, si denique consuetudinem verborum teneret, nunquam in tantas salebras incidisset. Nunc vides,¹⁶ quid faciat. Quam nemo unquam voluptatem appellavit, et hanc in motu voluptatem, quæ duo sunt, unum facit: sic enim has suaves, et quasi dulces voluptates appellat. Interdum¹⁷ ita extenuat, ut M' Curiumⁱ putes loqui: interdum ita laudat, ut, quid præterea sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem. Quæ jam oratio non a philosopho aliquo, sed a censore^k opprimenda est. Non est enim vitium in oratione solum,¹⁸ sed etiam in moribus. Luxuriam non reprehendit, modo sit vacua infinita cupiditate, et timore. 31. Hoc loco discipulos quærere videtur, ut, qui¹⁹ asoti esse velint, philosophi ante fiant.

A primo, ut opinor,^l animantium ortu, petitur origo summi boni. Simul atque²⁰ natum animal est, gaudet volup-

//////////

et Orell. Edd. Vict. Lamb. et Oliv. habent *et dividere*.—16 P. Manut. *videlicet*: Ern. *vide* mavult, non probante Gærenz. Pro *faciat* E ξ *facias*.—17 E Mss. N et Spir. hunc locum ita edidit Gærenz. *Quam nemo unquam voluptatem appellavit, appellat, atque quæ duo sunt, unum facit. Hanc enim in motu voluptatem (sic enim has suaves, et quasi dul. vol. app.) interdum, &c. quam lectionem secuti sunt Schutz. (qui et ante quasi omittit) et Orell. qui voc. atque uncis compeiscunt, quod verbum e conjectura addidit Gærenz. In E ξ legitur voluptatem appellaret; in ed. Oliv. et aliis nonnullis voluptatem appellat. Deinde si enim E ξ : qui Mss. pro appellat habent appellet. Tum M. Curium E et alii codd. Paulo post, voc. quid omittitur in Ms. E: qui, paucis post, habet neget se posse ve: χ negat se posse ne.—18 Solum in oratione edd. ante Grut.—19 Videtur qui quum ed. Lamb.—20 Atque simul dum in ξ . Deinde verbum*

NOTÆ

ⁱ Ut M' Curium] Cognomine Dentatum, quod cum dentibus natus esset; virum tennis fortunæ, sed summæ virtutis. Insignis ejus modestiæ specimen e multis duplex celebratur: 1. Cum consul esset A. U. 463. sederetque ad focum, oblatum a Samnitium legatis aurum, rapis a se coctis contentus, respuit, dixitque malle se aurum habentibus imperare quam aurum habere: 2. Cum quantum triumphasset, et senatus, ob insignia in rep. merita, agri jugera, ut auctor De Viris Illustribus, quingenta illi

decerneret, prærogativam non admisit, noluitque popularis assignationis modum, qui septenum erat iugerum, excedere.

^k Sed a censore] Censorum erat in omnium mores inquirere, disciplinam Romanam regere, cives improbos ignominia notare, &c.

^l A primo, ut opinor] Superiore libro Torquatus a prima animantium appetitione voluptatem summum bonum esse probavit; id jam refellitur.

tate, et eam appetit, ut bonum: aspernatur dolorem, ut malum. De malis autem et bonis, ab iis animalibus quæ nondum depravata sint, ait optime judicari. Hæc et tu ita posuisti, et verba vestra sunt. Quam multa vitiosa! ¹ Summum enim bonum et malum vagiens puer utra voluptate^m dijudicabit, stante, an movente? quoniam, si Diis placet, ab Epicuro loqui discimus. Si stante, hoc ² natura videlicet vult, salvam esse se; quod concedimus: si movente, (quod tamen dicitis) nulla turpis voluptas erit, quæ prætermittenda sit: et simul non proficiscitur ³ animal illud modo natum a summa voluptate, quæ est a te posita in non dolendo. 32. Nec tamen argumentum hoc Epicurus a parvis petivit, aut etiam a bestiis, quæ putat esse specula naturæ; ut diceret, ab his, ⁴ duce natura, hanc voluptatem expeti nihil dolendi. Neque enim hæc movere potest appetitum animi; nec ullum ⁵ habet ictum, quo pellat animum, status hic non dolendi. Itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. At ille pellit, qui permulcet sensum voluptate: itaque ⁶ Epicurus semper hoc utitur, ut probet, voluptatem natura expeti; quod ea voluptas, quæ in motu

est hand invenitur in E ξ. Actutum χ ut ea appetit. Mox ab his animalibus in E. Paulo post, idem Ms. ut verba vestra sunt: ξ ut verba nostra sunt.—1 *Quamquam multum vitiosa* Gud. 2. et alii codd. cum Vict. Crat. et Lamb. *quamquam multa vitiosa* Gud. 1. et Weg. *quam multum vitiosa* Ms. U. Tum in E ξ *utra voluptate diu judicabit*. Statim post, in E ξ *et stante aut movente*: in χ *stante, an monente*. Porro si diis placet Schutz. ut volebat Gærenz. *quomodo non Diis placet* E ξ: si displicet omnes codd. Gærenzii.—2 Ed. Vict. *hæc*: E ξ *hac*. Mox iidem Mss. præbent *quod tantum dicitis*.—3 *Proficiscetur* ed. Manut. et Schutz. Statim, *animal aliud* Gærenz. et Schutz. e conjectura. E ξ omittunt præpositionem in ante non dolendo. Tum pro parvis ξ habet *pueris*.—4 Ab iis ed. Vict.—5 *Nillum* U χ: *illum* cod. Morel. cum edd. Manut. et Grut. Pro ictum E ξ præbent *actum*. Tum *animi statum* quinque codd. Oxon. et alii nonnulli, cum edd. Mars. et Vict. Statim post, in Ms. U legitur *hæc*. Paulo post, in E *peccat Epicurus vel Hieronymus*: in ξ *peccat epicurus vel hyeronimus*. Mox *At illa pellit, quæ permulcet sensum, voluptas* e conjectura edidit Lamb.—6 *Atque* Gud. 1. et Weg. Tum pro *utitur* Pal. 1.

NOTÆ

^m *Utra voluptate*] Duplex voluptatis genus distinguebat Epicurus; alteram stantem vocabat, moventem alteram: stans voluptas posita erat

in quiete, movens in motu suavi sed transeunte. Locum hunc, qui subobscurus est, facile intelliges ex iis quæ consequuntur.

sit, et parvos⁷ ad se alliciat et bestias, non illa stabilis, in qua tantum inest nihil dolere. 33. Qui igitur convenit, ab alia voluptate dicere naturam proficisci, in alia summum bonum ponere? XI. Bestiarum vero nullum iudicium puto: quamvis enim depravatæ non sint, pravæ tamen esse possunt. Ut bacillum aliud est inflexum et incurvatum⁸ de industria, aliud ita natum; sic ferarum natura, non est illa, quidem depravata mala disciplina, sed natura sua.⁹ Nec vero, ut voluptatem expetat, natura movet infantem; sed tantum ut se ipse¹⁰ diligat, ut integrum se salvumque velit. Omne enim animal, simul ut ortum est, et seipsum, et omnes partes suas diligit: duasque, quæ maximæ sunt, in primis amplectitur; animum, et corpus: deinde utriusque partes: nam sunt et in animo præcipua quædam, et in corpore; quæ cum leviter agnovit, tunc¹¹ discernere incipit, ut ea, quæ prima data sunt natura, appetat, asperneturque contraria. In his primis naturalibus voluptas insit, necne, magna quæstio est.ⁿ 34. [p. 72.] Nihil vero putare esse,¹² præter voluptatem, non membra, non sensus, non ingenii motum, non integritatem corporis, non valetudinem, summæ mihi videtur inscitiae. Atque ab isto¹³ capite

2. habent nititur, probante Gærenzio.—7 E ξ pueros. Paulo post, in quo tantum scribitur in E. Denique Quid igitur ξ χ ψ, edd. ante Lamb. et Grut.

CAP. XI. 8 Curvatum ξ et Weg.—9 Sed nata prava susp. Davis. Tum pro nec vero, χ, Gud. 1. 2. Weg. cum aliis, habent nec ergo: N et Spir. nec vere. Pro expetat Ms. χ præbet expectat.—10 Ut seipsum ed. Vict. Mox simul ortum est E ξ: ut simul ortum, omisso est, χ. Post voc. duasque, Mannt. et Lamb. addunt res: et post animum ed. Crat. et Vict. inserunt scilicet. Tum pro deinde Ms. E habet et de eodem; χ de eodem. Deinde et in anima E ξ.—11 Tum N et Spir. cum edd. Gærenz. Schütz. et Orell. In Ms. E dum discernere incipit, ut ea, postea data, &c. in ξ tunc discernere inquit, incipit, ut ea, postea data, &c. Verbum data cancellis compescitur a Gærenzio, deletur a Schützio. Ms. Weg. præbet lata, Eliens. dicta. Gud. 2. ignorat proximum verbum sunt: qui Ms. paucis post, habet et asperneturque. Verbum est, post quæstio, omittitur in Ms. χ.—12 Brem. conjecit inesse. Tum E ξ et non membra. Mox tres codd. Gærenzii, et alii nonnulli ignorant verba non valetudinem: χ ψ exhibent non valetudinem corporis. Statim infra, in χ summe mihi videtur iustitiæ: in E summæ mihi videntur inscitiae.—13 Ab ipso ed. Vict. Mox et jam ante

NOTÆ

ⁿ Magna quæstio est] Quam copiose actionem propter voluptatem, sed voluptatem propter actionem esse. disputat Aphrodisiensis l. iv. ἀποριῶν καὶ λύσεων. Concludit autem non

fluere necesse est omnem rationem bonorum et malorum. Polemoni, etiam ante Aristoteli, ea prima visa sunt,^o quæ paulo ante dixi. Ergo nata est sententia veterum Academicorum^p et Peripateticorum, ut finem bonorum dicerent, secundum naturam vivere; id est, virtute adhibita, frui primis a natura datis. Callipho ad virtutem nihil adiunxit, nisi voluptatem: Diodorus, nisi vacuitatem doloris. His omnibus, quos dixi,¹⁴ consequentes sunt fines bonorum. Aristippo simplex voluptas: Stoicis, consentire^q naturæ; quod esse volunt e virtute, id est, honeste¹⁵ vivere: quod ita interpretantur, vivere cum intelligentia earum rerum, quæ natura evenirent, eligentem ea, quæ essent secundum naturam, rejicientemque contraria. 35. Ita tres sunt fines expertes honestatis, unus Aristippi, vel Epicuri;¹⁶ alter Hieronymi; Carneadis tertius: tres, in qui-

////////

Brem. Gærenz. Schutz. et Orell. *etiam et ante* χ: *et ante*, omisso *etiam*, codd. nonnulli, cum edd. Mars. Crat. Vict. Lamb. et Davis. Dein *Ex quo* Brem. e conjectura alicujus apud Lamb. *Hinc ergo* conjecit Lamb. *Eo* Ern. susp. Mox *Calipho* legitur in E. Voc. *nisi* ante *vacuitatem* omittitur in ξ χ ψ, omnibus codd. Gærenzii, cum edd. Mars. Crat. Vict. Gærenz. Schutz. et Orell.—14 Rath. maluit legi *quæ dixi*, ut editi quidam servant, Ernestio in his quoque hærente: *quod dixi* χ. Hæc *His ... bonorum* delenda censet Matthiæ, p. 126.—15 Davis. ex binis Par. et Ms. U *honestate*; Eliens. *cum honestate* referente. Verba *quod ita interpretantur, vivere* desunt in E ξ; qui Mss. paulo infra, cum N, Spir. Gud. 1. edd. ante Davis. et Oliv. habent *eligente ea ... rejicienteque*: ψ *eligentem ea ... rejicienteque*.—16 *Vel alius Epicuri* ξ. Deinde pro *Calliphonis* e codd. Gærenz. Schutz. et Orell. habent *Calliphontis*: E U χ ψ *Caliphontis*: ξ *Calyphontis*. Statim, in E ξ scribitur

NOTÆ

° *Ea prima visa sunt*] ‘Prima,’ seu ‘prima a natura data’ vocabant isti philosophi primas propensiones nobis a natura inditas.

^p *Veterum Academicorum*] Veteres Academici et Peripatetici, iidem multis in locis Cicero dicuntur: quippe ab uno principe Platone profecti. Postea tamen divisi, aliis atque aliis succedentibus scholæ discipulis.

^q *Stoicis, consentire*] Stoici, dum statuunt summum bonum esse secundum naturam vivere, id aliter atque

aliter interpretantur. Zenoni est, secundum virtutem vivere: Chrysippo, vivere ex cognitione eorum quæ natura contingunt: Diogeni Stoico, vivere ex delectu eorum quæ secundum naturam sunt. Quam triplicem interpretationem complectitur hic Cicero: 1. ‘Quod esse volunt e virtute, id est honeste vivere; 2. Quod ita interpretantur, vivere cum intelligentia earum rerum quæ natura evenirent; 3. Eligentem ea quæ essent secundum naturam.’

bus honestas cum aliqua accessione, Polemonis, Calliphonis, Diodori: una simplex, cujus Zeno auctor, posita in decore¹⁷ tota, id est, honestate: nam Pyrrho, Aristo, Herillus, jam diu abjecti.^r Reliqui sibi constiterunt, ut extrema cum initiis^s convenirent,¹⁸ ut Aristippo voluptas, Hieronymo doloris vacuitas, Carneadi frui principiis naturalibus, esset extremum. XII. Epicurus autem cum in prima commendatione voluptatem¹⁹ dixisset; si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille: sin eam, quam Hieronymus, fecisset idem, ut²⁰ voluptatem illam Aristippi in prima commendatione poneret.

36. Nam, quod ait, sensibus ipsis judicari, voluptatem bonum esse; dolorem, malum; plus tribuit sensibus, quam nobis leges permittunt. Privatarum litium judices sumus: nihil enim possumus judicare,¹ nisi quod est nostri judicii: in quo frustra judices solent, cum sententiam pronuntiant, addere, 'Si quid mei judicii est.'^t Si enim non fuit eorum judicii, nihilo² magis, hoc non addito, illud est ju-

theodori.—17 Ms. Weg. *decore*. Tum præpositio in ante honestate apponitur in edd. Junt. Crat. Vict. Manut. Lamb. et Orell. Mox E § *constituerunt*, ut extrema cum vitiis: U § *constituerunt*, ut extrema cum initiis.—18 Gud. 2. *conirent*. Denique in E § *esse extremum*.

CAP. XII. 19 *Voluptatem esse* Lamb. *voluptatem etiamsi*, omisso *dixisset*, E §.—20 Pro *ut* in Ms. E scribitur in. Deinde negativa particula non additur ante *Aristippi* in Eliens. 2. Davis. Lall. Brem. Gærenz. et Orell. *voluptatem illam in prima*, omisso *Aristippi*, cod. Ursini, Mars. et Schutz.—1 E duo codd. ita edidit Orellius: *permittunt, privatarum litium quum judices sumus. Nihil enim possumus judicare, &c.* Lamb. *permittunt. Privatarum litium quum judices sumus, nihil possumus judicare, &c.* Pal. 1. habet *privarum*: Davis. *privarum vel paucarum* suadet.—2 E § *nihil*. Porro negativa particula non ante addito nuncis includitur a Brem. et Orell. Actutum illud est *judicatum*. Quid *judicant sensus*? Brem. Gærenz. Schutz. et Orell. de Ern. conjectura: *quid judicat sensus*? Manut. et Lamb. de P. Fabri conjectura: *quid judicatur sensibus*? recepit Lall. de Davisii conjectura. Tum in E § scribitur et ama-

NOTÆ

^r *Jam diu abjecti*] Propterea quod erum omnem delectum abstulerint.

^s *Ut extrema cum initiis*] Ex singulis vocibus inquit Cicero, philosophi spectandi non sunt, sed ex constantia.

^t *Si quid mei judicii est*] Illius fore Delph. et Var. Clas.

mulæ judiciorum non meminit Brissonius in formulis, sed istius, 'Videtur.' Ita P. Africanus, Carboni tribuno plebis interroganti quid de morte Tib. Gracchi sentiret, respondit, 'jure cæsum videri.'

Cicero.

Q Q Q Q

dicatum, quod iudicat sensus: dulce, amarum; lene, asperum; prope, longe; stare, movere; quadratum, rotundum.

37. Quam igitur³ pronuntiabit sententiam ratio? Adhibita primum divinarum humanarumque rerum scientia, quæ potest appellari rite sapientia; deinde adjunctis virtutibus, quas ratio rerum omnium dominas,⁴ tu voluptatum satellites et ministras esse voluisti; quarum⁵ adeo omnium sententia pronuntiabit, primum de voluptate, nihil esse ei loci, non modo ut sola ponatur in summi boni sede, quam quærimus, sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur. De vacuitate doloris eadem sententia erit.⁶

38. Rejicietur etiam Carneades: nec ulla⁷ de summo bono ratio, aut voluptatis, non dolendive particeps, aut honestatis expers, probabitur. Ita relinquet⁸ duas, de quibus etiam atque etiam consideret. Aut enim statuet, nihil esse bonum, nisi honestum; nihil malum, nisi turpe; cetera aut omnino⁹ nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expetenda nec fugienda, sed eligenda modo aut rejicienda sint: aut anteponet¹⁰ eam, quam cum honestate ornatisimam, tum etiam ipsis initiis naturæ, et totius perfectione vitæ locupletatam videbit. Quod eo liquidius faciet, si perspexerit, rerum inter eas, verborumne, sit controversia.

XIII. 39. Hujus ego nunc auctoritatem sequens, idem¹¹

rum et asperum, et prope et longe, et stari et moveri, et quadratum et rotundum. Pro *lene* Ern. susp. *læve*, probante Gørenz.—3 Par. 3. *Æquam* igitur; quam lectionem maluit Davis. Mox pro *sententiam* Ms. E præbet *sententia*. In proximis, nonnulli codd. Gørenzii *humunarum divinarumque* transponunt.—4 E ξ *dominans*. Pronomen *tu* ante *voluptatum* deest in χ .—5 Lamb. e conjectura dedit *harum*, probantibus Davis. Ern. et Brem. Ms. U habet *quorum*. Voc. *ei* ante *loci* haud invenitur in E ξ . Actutum, pro *sola* χ exhibet *solata*.—6 *Est* in omnibus edd. ante Ern. qui, de Th. Benth. et Davisii conjectura edidit *erit*; quam lectionem secuti sunt Brem. et Schntz. Verba *De ... erit* uncis compescuntur a Schutz. de Gørenz. suspitione. Actutum in Ms. ξ *re-jicitur*.—7 *Nec illa* edd. ante Davis. et Oliv. Tum ratio deest in χ . Mox in E *voluptate non dolendive*: in ξ *voluptate non dolendi ne*.—8 U *Itaque* relinquunt: E ξ χ ψ *Ita relinquunt*. Paucis post, *Aut vero* in E ξ .—9 *Autem omnino* χ : *autem*, omisso *omnino*, E ξ : qui Mss. delent particulam *ut* ante *nec*.—10 *Idem* codd. *aut non anteponet*. In ed. Mars. hic locus ita editus est: *aut anteponet eam, quum hon. orn. tum etiam ips. in. nat. et tot. perf. vitæ locupletem.* Quod, &c.

faciam. Quantum enim potero, minuam contentiones: omnesque simplices sententias eorum, in quibus nulla inest¹² virtutis adjunctio, omnino a philosophia semovendas putabo: [p. 73.] primum Aristippi, Cyrenaicorumque omnium; quos non est veritum, in ea voluptate, quæ maxime¹³ dulcedine sensum moveret, summum bonum ponere, contemnentes istam vacuitatem doloris. Hi non viderunt, ut ad cursum¹⁴ equum, ad arandum bovem, ad indagandum canem, 40. sic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, ad intelligendum, et ad agendum,¹⁵ esse natum, quasi mortalem Deum: contraque, ut tardam aliquam et languidam pecudem ad pastum et ad procreandi voluptatem, sic hoc¹⁶ divinum animal^u ortum esse voluerunt: quo nihil mihi videtur absurdius. 41. Atque hæc contra Aristippum, qui eam voluptatem non modo summam, sed solam etiam ducit,¹⁷ quam omnes unam appellamus voluptatem. Aliter autem vobis¹⁸ placet. Sed ille, ut dixi, vitiose: nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenii humani significat, ad hanc unam rem natum hominem, ut frueretur voluptatibus. Nec vero audiendus Hieronymus,* cui sum-

CAP. XIII. 11 *Id E* ξ. Actutum, pro *enim* χ præbet *ego*.—12 Quinque codd. Oxonn. et alii nonnulli, cum P, Junt. Manut. et Lamb. habent *est*. Mox Guyetus maluit legi *quīs non est veritum*: *E* ξ *quos non est veritus*.—13 Omnes codd. et recentiores edd. *maxima*, præter Ern. qui ex edd. vet. dedit *maxime*. Mox pro *Hi* in *E* legitur *Ii*.—14 *Ad currendum* *E* ξ, Gud. 1. et Weg. Deinde in *E* *Aristotiles*.—15 *Intelligendum et ad agendum* P et Junt. *ad intelligendum et agendum* Davis. e Par. 1. *intelligendum et agendum* Crat. Vict. Manut. Lamb. et Grut. *intelligendi et agendi* Gud. 2. *intelligendi et agendi causa* conjecit Gœrenz. Mox in χ *immortalem Deum*. In *E* ξ copulativa particula *et* legitur ante *ad pastum*. Præpositio *ad* ante *procreandi* non est in ed. Vict.—16 *Hi hoc* Mss. nonnulli, cum edd. Crat. Vict. et Davis. *sic hi hoc* Eliens. 2. et Ern. ex hoc Ms. et Ursiniano, *sic hoc* edidit. In ceteris edd. *sic* abest. Tum *videtur esse absurdius* P, Crat. Manut. et Lamb. Actutum in *E* ξ *Atque hoc*. Deinde *non modo summum* in χ.—17 *Solum etiam ducit* χ: *solum etiam ducit* ξ, Ven. 1494. Manut. et Lamb. *solum esse ducit* P.—18 *Alter autem nobis* *E*: *Alter autem vobis* ξ: *Aliiter autem nobis* U ψ. Deinde *ad unam hanc rem* N et Spir. Statim post, na-

NOTÆ

^u *Hoc divinum animal*] Negavit enim Aristippus quicquam, nisi quod adsit præsensque sit, in voluptate numerandum; voluptatesque aut præteritas aut futuras, quas libenter am-

plectebatur Epicurus, cum illæ jam non sint, hæ nondum adsint, incertæque sint, ad nos nihil pertinere.

^x *Audiendus Hieronymus*] Peripateticus ille quidem, sed in ea de sum-

num bonum est idem, quod vos interdum, vel potius nimium sæpe dicitis, nihil dolere: non enim, si malum dolor est,¹⁹ carere eo malo satis est ad bene vivendum. Hoc dixerit potius Ennius,

Nimium boni est, cui nihil est mali.

Nos beatam vitam non depulsione mali, sed adeptione boni judicemus: nec eam cessando, (sive gaudentem, ut Aristippus; sive non dolentem,²⁰ ut hic) sed agendo aliquid, considerandove quæramus. 42. Quæ possunt eadem contra Carneadum illud summum bonum dici; quod is non tam, ut probaret, protulit; quam ut Stoicis, quibuscum bellum gerebat, opponeret.¹ Id autem ejusmodi est, ut, additum ad virtutem, auctoritatem videatur habiturum, et expleturum cumulate vitam beatam: de quo omnis hæc quæstio est. Nam qui² ad virtutem³ adjungunt vel voluptatem (quam unam virtus minimi facit) vel vacuitatem^z doloris, (quæ, etiam si malo caret, tamen non est summum bonum) accessione utuntur non ita probabili; nec tamen, cur id tam parce tamque restricte faciant, intelligo. Quasi enim emendum eis sit, quod addant ad virtutem, primum vilissimas res addunt: deinde singulas potius, quam omnia quæ prima natura approbavisset, [ea cum voluptate conjungerent.]³ 43. Quæ cum Aristoni et Pyrrhoni omnino visa sunt pro nihilo, ut, inter optime valere et gravissime ægrotare,^a nihil prorsus dicerent interesse; recte jam pri-

////////

tum esse hominem, ut scilicet frueretur E. Mox in Ms. χ nihil dolore.—19 E $\xi \psi$, Gud. 1. Weg. quatuor codd. Davisii, cum edd. Mars. Ven. 1494. et aliis nonnullis, ignorant est. Tum *Hoc dixit* E ξ .—20 *Gaudendo, ut Aris. sive non dolendo* E $\xi \chi \psi$, alii nonnulli, et edd. ante Grnt. cum Brem. *gaudentem, aut Aris. sive non dolendo* Ms. U. Deinde, *considerando esse quærimus* E: *considerando esse querimus* ξ . Porro *Carneadium* legitur in ed. Vict.—1 *Opponeretur* edd. Junt. Crat. et Vict. Paulo post, *aditum ad virtutem* Ms. E.—2 *Nam quid* χ . Mox *pro restricte* E præbet *stricte*.—3 *Hæc verba, nuncius inclusa* a Davis. Ern. et Brem. omittuntur in E U $\xi \chi \psi$, cum edd. Lamb. Mars. Gærenz. et Orell. Actutum, *omnino visa sunt* E, ut conjecit Ern. *omnia visa*

NOTÆ

mo bono opinione, a Peripateticis discessit.

¹ *Qui ad virtutem*] Ea fuit senten-

tia Calliphonis.

^z *Vel vacuitatem*] Quæ Diodori.

^a *Et gravissime ægrotare*] Cum illa

dem contra eos desitum est disputari. Dum enim in una virtute sic omnia esse voluerunt, ut eam rerum selectione⁴ exspoliarent; nec ei quicquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur; virtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem,^{5b} ad scientiam omnia revocans, unum quoddam bonum vidit; sed nec optimum, nec quo vita gubernari possit. Itaque hic ipse jampridem est rejectus: post enim Chrysippum⁶ non sane est disputatum. XIV. Restatis igitur vos: nam cum Academicis incerta luctatio⁷ est; qui nihil affirmant; et, quasi desperata cognitione certi, id sequi volunt, quodcumque verisimile videatur. 44. Cum Epicuro autem hoc est plus negotii, quod e duplici genere^c voluptatis conjunctus est;⁸ quodque et ipse, et amici ejus, et multi postea, defensores ejus sententiæ fuerunt: et nescio quomodo (is, qui auctoritatem minimam habet, maximam vim) populus cum illis facit: quos nisi arguimus,⁹ omnis virtus, omne decus, omnis vera laus deserenda est. [p. 74.] Ita ceterorum sententiis semotis, relinquitur non mihi cum Torquato, sed virtuti cum voluptate, certatio. Quam quidem certationem homo et acutus

sint ξ.—4 *Ea rerum selectione* χ: *eam rerum selectionem* E ξ: qui Mss. paucis post exhibent *neque enim quicquam*. Tum pro *niteretur* in ψ est *intereretur*.—5 *Aut* in E. *Actutum, unum quidem bonum* Ms. Weg. Mox verba *hic ipse, ante jampridem*, desunt in E ξ.—6 *Post Chrysippum enim* ed. Lamb. Vocce. *contra eum, vel in eum*, hoc loco excidisse putabant Davis. et Ern.

CAP. XIV. 7 *Academis certa luctatio* E: *Achademis certa luctatio* ξ: *Academicis uncta luctatio* Pal. 1. probante Grut. Tum *id est, sequi volunt* in χ. Paulo infra, *hoc plus negotii est* Gud. 1. Weg. cum Mars. et Crat. *hoc plus est negotii* ed. Vict. Actutum, præpositio *e* ante *duplici* non est in E ξ: P. Manut. et Lamb. legunt *ex duplici*.—8 *Convictus est* ξ. Mox *et enim nescio* ψ. Tum in ed. Vict. *cum illis populus facit*: in edd. Junt. et Crat. *cum illis populis facit*.—9 E codd. nonnullis Gærenz. dedit *redarguimus*, quem secuti sunt Schutz. et Orell. *redarguamus* E ξ, et Gud. 2. Paucis post, pro *deserenda* χ habet *desideranda*. Mox *Itaque ceterorum sententiis remotis* E: *Itaque cet.*

NOTÆ

duo nec virtus nec vitium sint, inter utrumque nihil interesse asserebant, et ἀδιάφορον esse docebant, habebantque pro nihilo quicquid inter vitium virtutemque interjectum esset.

¹ *Herillus autem*] Summum bonum esse putant, eo referre omnia, ut cum

scientia vivas, et ignorance non decipiaris. Plut. Quam Herilli sententiam egregie refellit Lactantius.

^c *E duplici genere*] Hieronymi indolentiam cum Aristippi motione sensum jucunda conjunxit.

et diligens, Chrysippus, non contemnit; totumque discrimen summi boni in eadem comparatione¹⁰ positum putat. Ego autem existimo, si honestum aliquid ostendero, quod sit ipsum vi sua,^d propter seque expetendum, jacere vestra omnia. Itaque eo, quale sit, breviter, ut tempus postulat, constituto, accedam ad omnia tua,¹¹ Torquate; nisi memoria forte defecerit.

45. Honestum igitur id intelligimus, quod tale est, ut, detracta omni utilitate, sine ullis præmiis fructibusque, per se ipsum possit jure laudari. Quod quale sit, non¹² tam definitione, qua sum usus, intelligi potest, (quanquam aliquantum potest) quam communi omnium judicio, et optimi cujusque studiis atque factis; qui permulta ob eam unam causam¹³ faciunt, quia decet,^e quia rectum, quia honestum est; etsi nullum consecuturum emolumentum vident. Homines enim, etsi aliis multis, tamen hoc uno a bestiis plurimum differunt, quod rationem habeant¹⁴ a

sent. semotis ξ. Copulativa particula ante *acutus* non est in Eξ.—10 *In eam rerum comparationem* Nonius Aldi in voc. ‘Discrimen:’ in eadem rerum comparatione Nonius Merceri, p. 282. Morel. in Lemmate: in earum rerum comparatione Med. Davisii, ipso probante: in earum compositione Eξ. Mox post *aliquid*, Gærenz. e codd. nonnullis, inseruit verbum *esse*, quem Schutz. et Orell. secuti sunt. In Eξ scribitur *aliquid ostendero, quid sit ipsum vi* (E in) *sua*, &c. Statim post, *propterque se* Manut. et Lamb.—11 *Ad omnia via* N et Spir. cum edd. Gærenz. et Orell. *ad omnia tua via* Schutz. Actutum, in cod. Morel. *nisi ubi memoria forte defecerit*: in ed. P *ubi memoria forte defecerit, tuum est, ut suggeras*: in χψ, Crat. Vict. Manut. et Lamb. *ubi si* (ne addunt Manut. et Lamb.) *memoria forte defecerit, tuum est, ut suggeras*: in Eξ *ubi si memoria forte deficeret, tuum est, ut suggeras*. Statim, pro *id*, quod deletur in E, Ms. ξ habet *ut*. Mox pro *ullis* Schutz. edidit *illis*, errore typographico, ut ait Orellius. Tum *fructibusve* legitur in codd. multis, et in edd. P, Crat. Vict. Grut. Gærenz. Schutz. et Orell.—12 Negativa particula non deest in Eξ. Paulo post, *communium omnium jud.* E U. Actutum, pro *optimi* χ habet *optimis*.—13 *Ob, eam causam unam* N, Spir. et Weg. cum edd. P, Gærenz. Schutz. et Orell. *ob eam ipsam unam causam* E: *ob eam c. miam* Gud. 2. *ob eam causam una* Mars. Post *causam* χψ addunt *misericiordiam*. Ven. 1494. *unam* plane ignorat. Vrebum *est*, post *honestum*, deest in Eξ. Actutum in ξ *consecutorum*: in ψ *consecutum*. Tum, *etsi nullis aliis* edd. vett. ante Grut.—14 *Habent* e codd. suis Gærenz. quem secuti sunt Schutz. et Orell. ut Ern.

NOTÆ

^d *Quod sit ipsum vi sua*] Honestum Epicurus propter voluptatem expetendum esse aiebat; qui igitur honestum propter se expeti demonstrat, is Epicuri doctrinam evertat.

^e *Quia decet*] Honestum Plato definit ἀγαθὸν τὸ αὐτοῦ ἐνεκεν Aristoteles, δι’ αὐτὸ ἀπειτὸν Stoici, τὸ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ χρεῖαν συμμετρὶαν ἔχον.

natura datam, mentemque et acrem et vigentem, celerissimeque multa simul agitantem, et, ut ita dicam, sagacem,¹⁵ quæ et causas rerum et consecutiones videat,^f et similitudines transferat, et disjuncta conjungat, et cum præsentibus futura copulet, omnemque complectatur vitæ consequentis statum. Eademque ratio fecit¹⁶ hominem hominum appetentem,^g cumque his natura, et sermone, et usu congruentem; ut, profectus a caritate domesticorum ac suorum, serpat¹⁷ longius, et se implicet, primum civium, deinde omnium mortalium societate;¹⁸ atque, ut ad Archytam scripsit Plato,^h non sibi se soli natum meminerit, sed patriæ, sed suis, ut perexigua pars ipsi¹⁹ relinquatur. 46. Et, quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit homini veri inveniendi,²⁰ (quod facillime apparet, cum, vacui curis, etiam quid in cœlo fiat, scire avemus) his initiis inducti, omnia vera diligimus, id est, fidelia, simplicia, constantia: tum vana, falsa, fallentia odimus, ut fraudem, perjurium, malitiam, injuriam. Eademⁱ ratio habet in se quiddam amplum atque magnificum, ad imperandumⁱ ma-

ex conjectura suaserat. Statim post, a natura menti datam Uψ, et codd. alii, cum ed. P. a natura mentemque datam ξ, edd. Manut. et Lamb. a natura mentem datam χ. Particula et ante acrem deest in Eξ. Tum pro vigentem E præbet ingentem.—15 Markland. conjecit sagacem. Pro causas in χ scribitur causam.—16 Eliens. 1. 2. cum Crat. Viet. Manut. Lamb. Davis. Brem. et Schütz. habent facit.—17 Currat Eξχψ, alii nonnulli codd. et edd. vett. ante Grnt. curat U. Statim post, imp. prius civium legitur in E.—18 Mortalium omnium societate Gœrenz. solus, qui Ciceronem mortalium societate omnium scripsisse judicat: Ms. Weg. præbet societate mortalium omnium: Ms. E, et alii codd. cum P et Lamb. omnium mortalium societati. Mox non sibi se solum Guelf. Tum et suis legitur in ed. Lamb.—19 Sibi in ξ: qui Ms. statim post, omittit voc. quoniam. Pro natura χ habet naturalia.—20 Spir. N, et Pal. 1. cum Gœrenz. Schutz. et Orell. videndi. Deinde his nuptiis inducti χ: his initiis imbuti conjecit Lamb. Particula et ante simplicia additur in Eξ. Pro fallentia Lamb. conjecit fallacia. In Ms. E legitur cum vana, falsa, fallentia adimus. Paucis post, desideratur in N malitiam.—1 In χ scribitur injuriam. Et eadem. Actutum, ad purendum accommodum conjecit

NOTE

^f Et consecutiones videat] Loens hic iisdem pæne verbis de Off. I. expositus est. Depromptus ex Theæteto Platonis.

^g Hominem hominum appetentem] Depromptus itidem ex Platonis epist.

ad Archytam.

^h Scripsit Plato] Epistola nona.

ⁱ Ad imperandum] Idem est in Off. 'Hinc veri videndi cupiditati adjuncta est appetitio,' &c. Translatum et illud ex Platone.

gis quam ad parendum accommodatum: omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam levia ducens: altum quiddam et excelsum,² nihil timens, nemini cedens, semper invictum. 47. Atque his tribus generibus honestorum notatis, quantum sequitur, et in³ eadem pulchritudine, et aptum ex illis tribus; in quo inest ordo, et moderatio. Cujus similitudine perspecta in formarum specie^k ac dignitate, transitum⁴ est ad honestatem dictorum atque factorum: nam ex his tribus laudibus, quas ante dixi, et temeritatem reformidat, et non audet cuiquam, aut dicto protervo aut facto, nocere: vereturque⁵ quicquam aut facere aut loqui, quod parum virile videatur.

xv. 48. Habes undique expletam et⁶ perfectam, Torquate, formam honestatis, quæ tota his quatuor virtutibus, quæ a te quoque commemoratæ sunt, continetur. Hanc, se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam aut⁷ qualem esse velint, qui honestate summum bonum metiantur. Si enim ad honestatem omnia referantur,⁸ neque in ea voluptatem dicant inesse; ait, eos inani voce sonare (his enim ipsis verbis utitur), neque intelligere neque videre, sub hac voce honestatis quæ sit subjicienda sententia. Ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est

//////////

Lamb.—2 *Alterum quiddam, excelsum* ψ: *alterum quiddam et excelsum* χ: *altum quiddam, excelsum* U, cum edd. P, Manut. et Lamb. Tum pro *cedens* ξ præbet *credens*.—3 Præpositio in omittitur a Lamb. ut volebat Brem. Particula et inseritur ante *ordo* in ed. Vict.—4 *Specie ac dignitate, ab hac transitum* Lamb. e conjectura: *a dignitate* legitur in χ, et aliis codd. cum edd. Crat. Vict. et Grut. Paulo post, *Nam ex iis* ed. Vict.—5 *Verereturque* deest in U. Tum *pro facere* ξ præbet *nocere*. Verba *verereturque . . facere* haud sunt in E. Actutum, E U ξ χ ψ exhibent *eloqui*. Statim, *quid parum* E U: *qui parum* ξ. Gud. 2. hunc locum ignorat, post *veretur* puncto maximo posito.

CAP. xv. 6 *Atque* Lamb. solus.—7 *Autem* in E. Tum *hi, qui honestate* N et Spir. probante Gørenz. *qui honestatem* E U ξ χ.—8 Th. Bentl. conjecit *referant*. Statim post, pro *neque* in edd. Manut. et Lamb. legitur *nec*. Mox Davis. conjecit *inanes voces sonare*: Gørenz. maluit legi *inane sonari*: plures codd. et edd. vett. *voce inani* transponunt. Tum, verba *neque intelligere* gloss.

NOTÆ

- ^k *In formarum specie*] Idem in Offic. tit, quid ordo, quid sit quod deceat,
¹ Nec vero illa parva vis naturæ rationisque quod unum hoc animal sen- &c. Repetitum ex Platonis Symposio.

populari fama gloriosum;¹ quod, inquit, quanquam voluptatibus quibusdam est sæpe jucundius, tamen expetitur propter voluptatem. [p. 75.] 49. Videsne quam sit magna dissensio? Philosophus nobilis, a quo non solum Græcia et Italia, sed etiam omnis barbaria commota est, honestum quid sit, si id non est in voluptate, negat se intelligere; nisi forte illud, quod multitudinis rumore laudetur.⁹ Ego autem hoc etiam turpe esse sæpe judico; et, si quando turpe non sit, tamen non esse non turpe, cum¹⁰ id a multitudine laudetur. Quod si sit ipsum per se rectum atque laudabile, non ob eam causam tamen illud dici honestum esse, quia laudetur a multis, sed quia tale sit, ut (vel si ignorarent id homines, vel si obmutuissent) sua tamen pulchritudine esset, specieque, laudabile. Itaque idem, natura victus, cui obsisti non potest, dicit alio loco id,¹¹ quod a te etiam paulo ante dictum est, non posse jucunde vivi, nisi etiam honeste. 50. Quid nunc, 'honeste,' dicitur?¹² idemne, quod 'jucunde?' ergo ita, non posse honeste vivi, nisi honeste vivatur.¹³ An, nisi populari fama?

//////////

videntur Gørenz. et Schutz. Deinde pro *populari* χ præbet *appellari*.—9 N, Spir. Ven. 1494. Manut. Lamb. Gørenz. Schutz. et Orell. habent *laudatur*.—10 *Tum non esse non turpe, quum* χ ψ, Pal. 1. Spir. Med. Weg. cum Gørenz. Schutz. et Orell. Davis. maluit legi *tamen . . . quod*: Brem. conjecit *tamen . . . quia*, probante Beier. Fragmn. Oratt. p. 204. In Ms. U scribitur *tamen non esse jam turpe, quum*. Verba *Ego autem . . . laudetur* non sunt in E ξ. Tum Ms. E præbet *Quod si fit ipsum et perfectum*: U χ ψ, cum edd. P, Crat. et Vict. *Quod si sit ipsum perfectum*. Paucis interpositis, *tamen* ab N abest, et ejus loco Ven. 1494. *in* dedit. Statim post, *illud vitium honestum esse* legitur in E ξ. Mox, pro *ignorarent* χ ψ præbent *ignorent*. Deinde *pulchr. tua tamen esset* codd. aliqui, cum edd. Mars. et Manut. *sua tamen esset pulchr.* Lamb. et Davis. *pulchr. sua tamen esset* Ms. Weg. Tum in E ξ scribitur *esse speciosum laudabileque*: in ψ *esset specie laudabile*.—11 Voc. *id* deest in E ξ. Deinde *etiam* ante *honeste* ignorat E, cum edd. P, Crat. Vict. Gørenz. Schutz. et Orell. cujus loco Gud. 1. et Weg. *et* præbent.—12 *Dicit* edd. Crat. Vict. Manut. Lamb. Davis. Brem. et Orell. Mox, post verbum *vivi*, copulativa particula *et* additur in E ξ.—13 *Jucunde vivi, nisi jucunde vivatur* conjecit Pearcius. Prius *honeste* abest a Gud. 1. et Weg. Ern. nisi ante *honeste* deleri vult, cum alteram ante *populari* probat: *an sine pop. fama* cod. unus Davisii,

NOTÆ

¹ *Populari fama gloriosum*] In eundem sensum definit Epictetus honestum. Οὕτως ἐχρυσὸς γίνεταί δ' Ἐπικούρου

λόγος ἀποφαίνων ἡ μὴδὲν εἶναι τὸ καλὸν, ἡ ἄρα τὸ ἐνδοξον.

sine ea igitur jucunde negat posse vivi? ¹⁴ Quid turpius, quam sapientis vitam ex insipientium sermone pendere? Quid ergo hoc loco intelligit honestum? Certe nihil, nisi quod possit ¹⁵ ipsum propter se jure laudari: nam si propter voluptatem, quæ est ista laus, quæ possit e macello peti? ^m Non is vir est, ut, cum honestatem eo loco habeat, ut sine ea jucunde neget posse vivi, illud honestum, quod popolare sit, sentiat, et sine eo jucunde neget vivi posse; aut quicquam aliud honestum intelligat, nisi quod sit rectum, ipsumque per se, sua vi, sua sponte, sua natura laudabile. ¹⁶ XVI. 51. Itaque, Torquate, cum diceres, clamare Epicurum, non posse jucunde vivi, nisi honeste, et sapienter, et ¹⁷ juste viveretur, tu ipse mihi gloriari videbare. Tanta vis inerat in verbis, propter earum rerum, quæ significabantur his verbis, dignitatem, ut altior fieres, ut interdum insisteres, ¹⁸ ut, nos intuens, quasi testificarere, laudari honestatem et justitiam aliquando ab Epicuro. Quam te decebat iis ¹⁹ verbis uti, quibus si philosophi non uterentur, philosophia omnino non egeremus! ²⁰ Istorum enim verborum amore, quæ perraro appellantur ab Epicuro, sapientiæ, fortitudinis, justitiæ, temperantiæ, præstantissimis ingeniis homines se ad philosophiæ studium contulerunt.

////////

cum P, Crat. et Lamb. *an cum pop. fama conj.* Davis.—14 Sic Lamb. et sic, de Th. Bentl. et Davis. conjecturis, Ern. Schutz. et Orell. Omnes ceteri vivere.—15 Gnd. 2. *quod possit* ignorat.—16 U X, multi alii Mss. et edd. ante Grut. hunc locum ita edidere: *ipsum quod per se sua vi, sua nat. sua sit sponte laudabile*: Gærenz. e codd. cum Schutz. et Orell. ita transponunt, *sua natura, sua sponte*. Pro *ipsumque* in ψ scribitur *ipsum quod*; et verbum *sit* additur ante *sponte* in E ξ.

CAP. XVI. 17 Particula *et* omittitur in Ms. E. Mox *tu ipsi mihi* in ed. Oliv. Tum præpositio *in* ante *verbis* omittitur in E ξ. Paulo post, *iis verbis* ed. Lamb.—18 *Resisteres* ξ. Deinde E præbet *testificareris*.—19 *Iis* E et alii codd. cum multis edd. Gærenz. et Orell.—20 E ξ *indigeremus*. Negativam

NOTÆ

^m *E macello peti*] Macellum ab A. Omanio Macello, cive Romano, nomen habuit, qui propter multa latrocinia in exilium actus est; publicata ejus bona; ædes ubi habitabat diru-

tæ; area domus, ubi venire cœperunt merces, macellum vocari cœpit. Ita cum Varrone Vossius, renuente Salmasio.

52. 'Oculorum,' inquit Plato,^a 'est in nobis sensus acerrimus; quibus sapientiam non cernimus. Quam illa¹ ardentes amores excitaret sui, si videretur!' Cur tandem? an quod ita callida est, ut optime possit architectari voluptates? Cur justitia laudatur? aut unde est hoc contritum vetustate proverbium? 'Quicum in tenebris.'² Hoc, dictum in una re, latissime patet: ut, in omnibus factis, re, non teste, moveamur.

53. Sunt enim levia et perinfirma, quæ dicebantur a te cum³ animi conscientia improbos excruciarī, tum etiam pœnæ timore; qua aut afficiantur, aut semper sint⁴ in metu, ne afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi; non bonum illum virum, qui, quicquid fecerit, ipse se cruciet, omniaque formidet; sed omnia callide referentem ad utilitatem, acutum, versutum, veteratorem, facile ut excogitet, quo modo⁵ occulte, sine teste, sine ullo conscio, fallat. 54. An tu me de L. Tubulo⁶ putas dicere? qui, cum prætor⁷ quæstionem inter sicarios

////////

particulam, non, ante egeremus, abjici vult Bremius.—1 *Illa* Manut. et Lamb. Deinde etiam pro *est* Weg. et Crat. exhibent. Mox in E *an non est hoc et tritum*: ξ *an non verum est hoc et tritum*: χ ψ *an verum est hoc contritum*.—2 E ξ *qui cum intueberis*: ψ, multi codd. cum edd. P, Crat. et Lamb. *quicum in tenebris mices*.—3 Mss. N, Spir. et Weg. cum edd. Crat. Gærenz. Schutz. et Orell. ignorant *cum*. Voc. aut, ante *afficiantur*, deest in ξ.—4 *Afficiantur aut semper sunt in omnibus* edd. præter Etm. Gærenz. Schutz. et Orell. qui habent *afficiantur...sint*, assentientibus Pal. 1. Spir. N, et Vin. Paucis post, pro *fingi* χ præbet *frugi*. Deinde et *acutum*, et *versutum*, et *veteratorem*, et *facile* scribitur in E ξ.—5 χ ψ, Gud. 1. 2. Weg. cum P, Gærenz. Schutz. et Orell. ignorant *modo*. Mox χ habet *lucio Tubullo*: E U ψ *L. Tubullo*: ξ *L. Tibullo*.

NOTÆ

^a *Inquit Plato*] In Phædro. Idem in Off. 'Quæ si oculis cerneretur, mirabiles amores excitaret sapientiæ.'

^o *Quicum in tenebris*] Subandi mices. Is mos est Ciceronis proverbialiter commemorantis, ut primam unam alteramve vocem proferat. De illo dictum de Off. III. 'Hæc nonne turpe est dubitare philosophos quæ ne rustici quidem dubitent? a quibus natum est, id quod jam tritum est vetustate proverbium. Cum enim fidem ali-

cujus bonitatemque laudant, dignum esse dicunt quicum in tenebris mices.' Vide plura eo loco.

^p *De L. Tubulo*] L. Hostilius Tubulus, homo ex omni memoria sceleratissimus et audacissimus. Cic. pro M. Scauro. Cum propter multa flagitia ab exilio accersitus esset, ne in carcere necaretur, venenum bibit. De Nat. Deor. lib. III.

^q *Qui, cum prætor*] Coss. L. Cæcilio Metello Calvo, et Q. Fabio Maximo

exerceret,⁶ ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, ut anno proximo P. Scævola,^r tribunus plebis, ferret ad plebem, vellentne de ea re quæri. Quo plebis-scito,⁷ decreta a senatu est consuli quæstio Cn. Cæpioni.^s [p. 76.] Profectus in exilium Tubulus statim, nec respondere ausus. Erat enim res aperta. XVII. Non igitur de improbo,⁸ sed callide improbo quærimus, (qualis Q. Pompeius^t in fœdere Numantino inficiando fuit) nec vero omnia timente;⁹ sed, primum, qui animi conscientiam non curet; quam scilicet comprimere nihil est negotii. Is enim, qui occultus et tectus dicitur, tantum abest ut se indicet, perficiet etiam, ut dolere alterius improbe¹⁰ facto videatur: quid est enim aliud, esse versutum? 55. Memini me adesse P. Sextilio Rufo,^u cum is ad amicos rem ita deferret, se esse hæredem

Paulo infra, *inter se sicarios* ψ.—6 *Exercisset* omnes edd. præter Ern. et Brem. qui e conjectura habent *exerceret*. Paulo post, *vellent nec ne* ed. Vict. Voc. *re*, ante *quæri*, non est in E ξ.—7 *Plebi scito* e duo codd. Gærenz. quem Schutz. et Orell. secuti sunt. Pro *quæstio* E ξ præbent *quomodo*. Actutum, plerique codd. et edd. ante Maun. habent *C. Scipioni*. Hæc Ern. sic scribi malit: *decreta a senatu consuli quæstione Cn. Cæpioni, profectus est*, &c. Tum pro *Tubulus* E U χ exhibent *Tublus Tibullus*. Denique E ξ *ne respondere ausus*.

CAP. XVII. 8 *Te improbo* χ. Statim post, *sed de callide improbo* E U, et codd. alii nonnulli, cum Davis. Brem. Gærenz. Schutz. et Orell. *sed callido improbo* codd. aliqui Grut. *sed de callido improbo* ξ. Tum a fœdere χ.—9 Ita, de Lamb. sententia, Davis. et seqq. *timentem* priores, etiam Lamb. 1566. Statim, Maun. et Grut. omittunt particulam *sed*. Mox, *quod unimi* E ξ. Tum pro *indicet* E U præbent *judicet*.—10 *Dolere alterius improbe* E: *dolere alterius improbo* Eliens. 2. margo Crat. et Davis. Tum *quid enim* est ed. Vict. Pro *Rufo* E præbet *Ruffo*. Statim, *cum is rem ad amicos ita deferret* tres

NOTÆ

Serviliano.

^r *P. Scævola*] P. Mucius Scævola, qui an. 620. quo Tib. Gracchus cæsus est, consul, et aliquanto post pontifex maximus fuit.

^s *Cn. Cæpioni*] Scribit, ad Att. I. XII. ep. 4. Publium hunc Scævolam tribunum plebis fuisse coss. Cæpione et Pompeio. Fuit ille Cæpio frater Q. Fabii Serviliani, in gentem Fabiam adoptati, et Q. Servilii Cæpionis, qui ambo suo quoque tempore coss. fuerunt.

^t *Q. Pompeius*] Cognomento Nepos, tibicinis, ut tunc creditus est, filius, consul 612. Hispaniamque sortitus, turpe cum Numantinis, a quibus victus fuerat, fœdus pepigit; populi tamen favore non absolutus modo est, sed creatus etiam aliquanto post censor cum Q. Metello Macedonico, qui et ipse plebeius, quod nunquam contigerat. De dolo Pompeii in Numantino fœdere dicetur de Off. III.

^u *P. Sextilio Rufo*] De illo nihil alibi extat. Is ipse, opinor, est qui

Q. Fadio¹¹ Gallo,* cujus in testamento scriptum esset, se ab eo rogatum, ut omnis hæreditas ad filiam perveniret. Id¹² Sextilius factum negabat: poterat autem impune: quis enim redargueret? Nemo nostrum credebatur: eratque verisimilius, hunc mentiri, cujus interesset, quam illum, qui id se rogasse scripsisset, quod debuisset rogare. Addebat etiam, se, in legem Voconiam¹³ juratum, contra eam facere non audere, nisi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adolescentes, sed et¹⁴ multi amplissimi viri; quorum nemo censuit plus filiæ¹⁵ dandum, quam posset ad eam lege Voconia pervenire. Tenuit permagnam Sextilius hæreditatem, unde, si secutus esset eorum sententiam qui honesta et recta emolumentis omnibus et commodis anteponerent, ne nummum quidem unum¹⁶ attigis-

//////////

codd. Gærenzii, et Mars. Voc. rem delet Gærenz. e conjectura, quem sequitur Schütz.—11 Q. Fabio E U ξ χ ψ. Paulo post, se esse ab eo ed. Vict. Pro filiam perveniret E ξ præbent filium pertineret.—12 Is χ, et ed. Oliv. Postea, pro credebatur, multi codd. cum Oliv. et edd. ante Davis. habent negabat, probante Rath. quam lectionem, de Pearceii sententia, sic distinxit Lallem. quis enim redargueret? Nemo nostrum. Negabat, &c. Mox rogasset scripsisse E ξ.—13 Se etiam in legem Voconiam ed. Vict. se in legem Vaconiam E: se in legem vacaniam ξ. Pronomen nos, post aderamus, geminatur in ξ.—14 Sed etiam E ξ χ, tres codd. Gærenzii, cum Mars. Crat. Gærenz. et Orell.—15 Plus Fadiæ codd. multi, cum edd. Vict. Lamb. Davis. Oliv. Gærenz. et Orell. plus filio E ξ. Actutum ad eum lege Vaconia E: ad eum lege vacaniū ξ. Post voc. hæreditatem in E ξ legitur bene in loco unde.—16 Alii codd. aliter turbant propter similitudinem ductuum verborum nummum et unum. Ms. Spir. ne numum ullum: N cum Crat. numum nullum: Weg. ne numerum ullum: Gud. 1. ne minimum quidem unum. Ex his codd. vestigiis Gærenz. e conjectura dedit

NOTÆ

quæstor fuit cum M. Cnrio, D. Junio Silano et L. Licinio Murena coss. cnjus meminit Cic. pro Flacco.

* Q. Fabio [Fadio] Gallo] Gratis quidam suppleunt, Fadio. De isto quidem Fabio nihil itidem alibi extat. Memorantur vero M. et Q. Fabii Galli fratres apud Ciceronem Ep. lib. ix. ad Pætum. Marcus a Cicerone commendatur Cælio ædili lib. ii. et Papiro Pæto lib. ix. Quintus a Cæsare proscriptus fuit. Ambo forte affines hujus nostri Fabii.

† In legem Voconiam] Hanc tulit

Q. Voconius Saxa, de mulierum hæreditatibus, ne quis census, qui centum millia æris professione detulisset, hæredem relinqueret mulierem supra 25. millia sestertium, neve plus cuiquam legaret, quam ad hæredem hæredesve pertineret. Ea lege nullam sapientius latam a Romanis ait Cæcil. apud Gell. l. xx. c. 1. Primus illi derogavit Augustus. Miror Livium in tam plena illius anni historia de tam celebri lege nihil habere. Vide plura apud eruditum Antonium Augustinum.

set. Num igitur cum postea censes anxio animo aut sollicito fuisse? Nihil minus; contraque, illa hæreditate dives, ob eamque rem lætus: magni enim æstimabat pecuniam, non modo non contra leges, sed etiam legibus partam: quæ quidem vel cum periculo est quærenda vobis: est enim effectrix multarum et magnarum voluptatum.¹⁷ 56. Ut igitur illis, qui, recta et honesta quæ sunt, ea statuunt per se expetenda, adeunda sunt quævis pericula, decoris honestatisque causa; sic vestris, qui omnia voluptate metiuntur, pericula adeunda sunt, ut adipiscantur magnas voluptates:¹⁸ si magna res, magna hæreditas agetur; cum pecunia voluptates pariantur plurimæ: idemque¹⁹ erit Epicuro vestro faciendum, si suum finem bonorum sequi volet, quod Scipioni, magna gloria proposita, si Hannibalem in Africam² retraxisset. Itaque quantum adiit periculum! ad honestatem enim ille²⁰ omnem conatum suum referebat, non ad voluptatem: sic vester sapiens, magno aliquo emolumento commotus, animi causa, si opus fuerit, dimicabit. 57. Occultum facinus esse potuerit: gaudebit. Deprehensus, omnem pœnam contemnet. Erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad exilium, ad ipsum etiam dolorem; quem quidem vos, cum improbis pœnam proponitis, impatibilem facitis; cum sapientem semper

//////////

ne numulum. Actutum, U χ, Gud. 2. et Ven. 1494. *eum* ignorant post *igitur*. Contra vero transponunt Gud. 1. *censes eum postea*: Mars. *postea censes eum*: unde Gærenz. volebat *Eum igitur postea censes*, &c. Tum pro *æstimabat* E U præbent *existimabat*: χ *estimabit*. Negativa particula post modo deest in E. —17 *Magnarum cupiditatum vel voluptatum* E ξ. Mox, *eaque statuunt* ed. Vict. Voc. *ea* omittitur in Gud. 1. Ante *adeunda* E ξ addunt copulativam particulam et: qui Mss. paulo infra habent *sic e vestris*.—18 *Magnas res* χ.—19 *Idem Weg.* et alii codd. cum Manut. Lamb. et Oliv. Tum in E *nostro faciendum*. Paulo post, Davis. ex Eliens. 1. *quantum periculorum*, eumque secutus est Bremi.—20 *Illum* ξ et codd. plerique, cum edd. P, Grut. et Gærenz. Mox, pro *animi causa*, E U ξ χ ψ, alii codd. cum P, Crat. Davis. Lall. et Brem. habent *cum causa*: Lamb. *cum casu*: Creuzer. ad Plotin. de Pulchro, p. LXXXIV. conjecit *immani cum campâ*. Paulo post, verba *ad exilium* omittuntur in ed. Gærenz. errore typographico, ut ait Orellins. Denique, pro *impatibilem*, tres codd. Gærenz. præbent *impetibilem*: E ξ *importabilem*.

NOTE

² *Si Hannibalem in Africam*] Notum Italia exire coëger it, translato videtur quibus artibus Scipio Hannibalem licet bello in Africam.

boni plus habere vultis, tolerabilem. XVIII. Sed finge non solum callidum eum, qui aliquid improbe¹ faciat, verum etiam præpotentem: ut M. Crassus fuit,^a qui tamen solebat uti suo bono; ut hodie est noster Pompeius,^b cui recte facienti gratia est habenda: esse enim quamvis vellet justus, iniquus poterat impune.^{d 2} 58. Quam multa vero injuste fieri possunt, quæ nemo possit reprehendere!³ Si te amicus tuus moriens rogaverit, ut hæreditatem reddas suæ filiæ, nec usquam id scripserit, ut scripsit Fadius,^e nec cuiquam dixerit; quid facies? Tu quidem reddes:⁴ ipse Epicurus fortasse redderet; ut Sex. Peducæus,^d Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit,^e effigiem et humanitatis et probitatis suæ, filium, tum doctus, tum omnium vir optimus, et justissimus, cum sciret nemo, eum rogatum a C. Plotio,⁵

^d *Quamvis enim velit esse justus, poterat tamen impune esse iniquus.*

~~~~~

CAP. XVIII. 1 *Improbe aliquid* Gud. 1. 2. et Weg. cum edd. Crat. et Vict. Voc. *aliquid* suspectum est Gærenzio. Tum pro *præpotentem* χ et Gud. 2. præbent *impotentem*. Mox pro *tamen* in E scribitur *tam*. Th. Bentl. coniecit *bene uti bono suo*.—2 *Esse enim quam vellet iniquus, poterat impune* codd. Giffanii, N, et Spir. cum Gærenz. et Orell. nisi quod pro *quam* Gærenz. edidit *quamvis*: Pal. 1. *esse enim quam vellet iniquus, justus, poterat impune*. Schutz. e cod. Eliensi, *esse enim quamvis* (cod. Eliens. *quam*) *vellet iniquus et injustus, poterat impune*: Lamb. e conjectura dedit *esse enim quamvis velit justus iniquus, poterat impune*: χ habet *est enim quamvis vellet iniquus injustus poterat impune*. Pro *quamvis* U habet *quoniam*; et pro *vellet* ed. Oliv. præbet *velit*.—3 Davis. maluit legi *deprehendere*, probante Gærenzio. Mox *nec usquam scripserit Fabius* ξ. Pro *ut scripsit* χ habet *ut scripserit*: qui Ms. cum E, præbet *Fabius*.—4 Davis. et Ern. coniecerunt *redderes ... faceres ... redderes*. Pro *facies* Manut. et Lamb. habent *facias*. Mox in Ms. E legitur *fortasse reddet*: qui Ms. cum ξ, paulo infra præbet *quem hunc nostrum*. Voc. *suæ*, post *probitatis*, deest in χ.—5 *C. Plautio* ed. Lamb. Deinde in Ms. E

NOTÆ

^a *M. Crassus fuit*] Cognomento Divus. De quo nos sæpe.

^b *Noster Pompeius*] Magnus.

^c *Ut scripsit Fadius [Fabius]* Galus, de quo modo.

^d *Sex. Peducæus*] Quem fortissimum et innocentissimum virum Cic. vocat Verrina iv. Prætor in Sicilia per biennium 677. et 678. ubi quæstor ejus Cicero fuit, ut ipse in Bruto

scribit.

^e *Hunc nostrum reliquit*] Amicum Ciceronis ob necessitudinem paternam; bis prætorem, primum more majorum, iterum Cæsaris jussu. Prima quidem prætura non se bello immiscuit, sed Romæ mansit, curamque, dubiis illis temporibus, uxoris et filiæ Ciceronis cum Attico gessit. Cic. ad Att. lib. vii. epist. 12.

equite^f Romano splendido, Nursino,^g ultro ad mulierem venit, eique nihil opinanti viri mandatum exposuit, hæreditatemque reddidit. [p. 77.] Sed ego ex te quæro, (quoniam idem tu certe fecisses) nonne intelligis,⁶ eo maiorem vim esse naturæ, quod ipsi vos, qui omnia ad vestrum commodum, et (ut ipsi dicitis) ad voluptatem referatis, tamen ea faciatis,⁷ e quibus appareat, non voluptatem vos, sed officium sequi? plusque rectam naturam, quam rationem pravam valere? 59. Si scieris, inquit Carneades, aspidem occulte latere uspiam, et velle aliquem imprudentem⁸ super eam assidere, cujus mors tibi emolumentum factura⁹ sit; improbe feceris, nisi monueris, ne assideat; sed impune tamen; scisse enim te quis coarguere possit?¹⁰ Sed nimis multa. Perspicuum est enim, nisi æquitas, fides, justitia proficiscantur a natura, et si omnia hæc ad utilitatem referantur, virum bonum non posse reperiri. Deque his¹¹ rebus satis multa in nostris de Republica libris^h

splendino, Nursino: in χ splendido, mursino. Tum E nihilo opinanti.—6 Nonne intelligas Mss. Spir. N, et Weg. cum edd. vett. quibusdam, Oliv. Gærenz. et Orell. non intelligis E ξ .—7 Refertis, tamen ea facitis Lamb. solus. Mox pravam rationem ed. Viet. Voc. occulte non est in E ξ .—8 Imprudentem aliquem ed. Crat. Aliquem omittitur in U χ ψ , cum edd. P, Viet. et Manut. Statim, super eam desunt in E ξ : χ præbet propter eam.—9 Emolumentum factura E ξ : emolumentum factum ψ : emolumentum futura codd. nonnulli, Viet. Grut. et Davis. emolumento futurum Lamb. et Oliv. Deinde pro impune, U χ ψ , et alii codd. cum Davis. Brem. Gærenz. et Schütz. exhibent impunitæ.—10 Sed impune tamen id te constat fecisse: quis enim coarguere possit U ψ , P, Viet. et Manut. sed impune tamen ad te constat fecisse: quis enim coarguere possit χ : sed impune tamen id te constat facturum fuisse: quis enim coarguere possit Lamb. Pro possit Gud. 1. habet posset, ut volebat Ern. Mox, Mss. Weg. et Gud. 1. justitia, fides: iidem paulo post transponunt hæc omnia. Tum in ξ non posse reperire.—11 Sed de his E U ξ χ ψ , alii Mss. et edd. ante Grut. Voc. satis omittitur in E ξ .

NOTE

^f C. Plotio, equite] Incertum an is ipse sit C. Plotius Varus quem Tullius in Orat. pro L. Flacco virum primum appellat, et quem Appianus in Mithridaticis, et L. Florus aiunt bello Piratico Siculo legatum præfuisse. Porro Plotii, Plantii, et Plutii sunt ejusdem gentis nomina. Quamquam si rem accurate distinguas, Plantia gens est consularis, Plotius

vero cognomen est gentis et Cæliorum et Mnnatorum.

^g Nursino] Nursia, urbs alias in Sabinis, nunc in Umbria ad amnem Freddaram, non longe ab antro Sibyllæ. Hinc Nursinus nomen gentis. Martial. lib. xiii. epigr. 17. 'Nursinas poteris parcius esse pilas.'

^h De Republica libris] De quibus hæc ipse Cic. alibi: 'His libris annue-

sunt dicta a Lælio. XIX. 60. Transfer idem ad modestiam, vel temperantiam,¹² quæ est moderatio cupiditatum, rationi obediens. Satisne ergo pudori consulat, si quis sine teste libidini pareat? an est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiam si nulla comitetur¹³ infamia? Quid fortes viri? voluptatumne calculis subductis,ⁱ prælium ineunt, sanguinem pro patria profundunt, an quodam animi ardore atque impetu concitati? Utrum tandem censes, Torquate, Imperiosum illum,^k si nostra verba audiret, tuamne de se orationem libentius auditurum fuisse, an meam; cum ego dicerem, nihil eum fecisse sua causa,¹⁴ omniaque reipublicæ, tu, contra, nihil, nisi sua? Si vero id etiam explanare velles, apertiusque diceres,¹⁵ nihil eum fecisse, nisi voluptatis causa, quo modo eum tandem laturum fuisse existimes? 61. Esto: fecerit, si ita vis, Torquatus propter suas utilitates (malo enim dicere,¹⁶ quam volup-

////////

CAP. XIX. 12 Gud. 2. omisit *vel temperantiam*, non improbante Gærenz. *vel cupiditatum temperantiam* legitur in Spir. et N. Pro *temperantiam* E & præbent *moderantiam*. Tum *moderatio est cupid.* ed. Vict. *Satisne igitur scribitur in E &: qui* Mss. paulo infra, pro *libidini* exhibent *pudori*. Mox *num est aliquid* optat Ern.—13 *Committentur* χ. Deinde ex Eliens. 2. copulativam particulam *et*, ante *sanguinem*, addit Davis. Ms. ξ præbet *et pro patria sanguinem fundunt*. Pro *concitati* χ habet *excitati*.—14 *Nihil eum fecisse sui causa* Weg. et Gud. 1. *eum nihil fec. sua causa* ed. Vict.—15 *Velles apertius, diceres* edd. ante Grut. Mox, ξ et alii codd. cum edd. Crat. Lamb. et Gærenz. habent *existimas*, haud probante Orellio.—16 *Sic malo enim dicere* suspicabatur Davis. *malo enim ita dicere* conjecit Brem. Paulo post, voc. *ejus*, ante *collega*, omittitur a Gærenz. e codd. nonnullis: *collega ejus* legitur a

NOTÆ

randi sunt sex de rep. quos tunc scripsimus, cum gubernacula reip. tenebamus: magnus locus, philosophiæque proprius, a Platone, Aristotele, Theophrasto, totaque Peripateticorum familia tractatus uberrime. Quanti libros illos ipse faceret Tullius, vide Gruterum sub finem tomi IV. ubi collegit eorum fragmenta Ciceronisque de iis iudicium.

ⁱ *Calculis subductis*] Calculi, Græce *ψῆφοι*, sunt lapilli, quibus Romani utebantur et ad suffragia; unde pas-

sim apud Cicer. *ψήφισμα* pro decreto senatus, et ad computa numerorum. Numeris autem maxime operam dederunt Romani, quod ea arte accuratam exactamque ingenii rationem acquiri crederent. Quare cum Thracæ ad quatuor tantum numerarent, Græci et barbari ad decem, Romani veteres ad centum millia, Plinii temporibus nullus in numerando finis fuerit. Arist. Problem. lib. xv. cap. 3. Plin. lib. xxxiii. cap. 10.

^k *Imperiosum illum*] De quo supra.

tates, in tanto præsertim viro): num etiam ejus collega¹ P. Decius, princeps in ea familia consulatus, cum se devotebat, et equo admissio in mediam aciem Latinorum irruebat,¹⁷ aliquid de voluptatibus suis cogitabat? nam ubi eam caperet, aut quando, cum sciret confestim¹⁸ esse moriendum, eamque mortem ardentiore studio peteret, quam Epicurus voluptatem petendam putat? Quod quidem ejus factum nisi esset jure laudatum, non esset imitatus quarto consulatu suo filius:^m neque porro ex eo natus,ⁿ cum Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in prælio, seque e continenti genere tertiam victimam reipublicæ præbuisset.¹⁹ 62. Contineo me ab exemplis. Græcis hoc modicum est: Leonidas,^o Epaminondas,^p tres aliqui, aut quatuor. Ego, si nostros colligere cœpero, perficiam illud quidem, ut se virtuti tradat constringendam voluptas. Sed

Schutz. e codd. Spir. et N.—17 *Devoveret ... irruebat* Grut. Brem. Gærenz. et Orell. *devoveret ... irrueret* Mannt. et Lamb. *devoverat ... irruerat* snsp. Davis. Mox, *cogitavit, ubi ut eam caperet* E ξ. *cogitabat? ubi autem caperet* edidit Lall. de Davisii conjectura. Pro nam ubi Par. 1. 3. exhibent nisi ut; Pal. 1. ubi ut.—18 *Sibi confestim* Lamb. e conjectura. Actutum, pro *peteret* E ξ præbent *caperet*.—19 *E ξ tribuisset*. Tum pro *aliqui ψ alii*, ut Ursinus ex

NOTÆ

¹ *Ejus collega*] An. 413.

^m *Quarto consulatu suo filius*] Gesta res est in agro Sentinate, pugnantis hinc Romanis, inde Gallis, Samnitibus, et Umbris. P. Decius, declinante cornu suo, medios in hostes irrumpens occubuit. Quare redeunte Romanis animo, restaurata est de integro pugna, Gallique ad internecionem occisi.

ⁿ *Porro ex eo natus*] P. Decius Mus, qui Pyrrhicus inde appellatus est: idem ejus facinus refert, Tusculan. quamvis Plut. Flor. Entrop. illud omnino prætereant. Zonaras quidem lib. 11. Annal. scribit paratum eum fuisse ad se devovendum, eaque fama terros hostes; occubuisse autem in prælio non tradit. Res ad

Asculum contigit, ubi dubio eventu ad noctem usque armis concursus est. Pyrrhus saucius e prælio a suis elatus, postridie pugnam restituit, elephantorumque præsidio vicit. Ibi fœdus cum Pœnis quarto renovatum est.

^o *Leonidas*] Rex Spartiatarum fortissimus, qui ad Thermopylas super Persarum stragem victor corruit. Sed de illo postea. Multas ejus sententias de contemnenda morte refert Plut. in Apophth. Lac.

^p *Epaminondas*] Solennis illi ea vox fuit: *ὁ ἐν τῷ πολέμῳ θάνατος ἐστὶ κἀλυστος*. Thebanorum decus: invictos ad id tempus Lacedæmonios apud Leuctra et Mantineam superavit.

dies me deficiet: et, ut A. Varius,²⁰⁹ qui est habitus iudex durior, dicere confessori solebat, cum, datis testibus, alii tamen citarentur, 'Aut hoc testium satis est, aut nescio, quid satis sit;' sic a me satis datum est testium.¹ Quid enim? te ipsum, dignissimum majoribus tuis, voluptasne induxit, ut adolescentulus eriperes² P. Sullæ consulatum? quem cum ad patrem tuum³ retulisses, fortissimum virum, qualis ille vel consul, vel civis, cum⁴ semper, tum post consulatum fuit! quo quidem auctore, nos ipsi ea gessimus, ut omnibus potius quam ipsis nobis consuluerimus.³

63. At quam pulchre dicere videbare, cum ex altera parte ponebas cumulatam⁴ aliquem plurimis et maximis

suo codice volebat, atque Crat. in margine refert: Gud. 1. *reliqui*.—20 A. *Varus* ed. Vict. Statim post, verbum *est* omittitur in E ξ. Mox *confessori* χ ψ: et paulo infra voc. *tamen* deest in ξ. Pro *citarentur* in ξ ψ scribitur *sciscitarentur*.—1 *Satis testium est datum* Lamb. *satis testium est dictum* edd. ante Lamb. *satis dictum est testium* E U ξ χ ψ. Statim post, voc. *enim* deest in E ξ.—2 E ξ *tum*. Paucis infra, pro *consulatum*, E præbet *filium*, ξ *consilium*.—3 *Ipsi nobis consulere* Gud. 1. et ξ: *ipsi nobis consuluerimus* coniecit Lamb.—4 *Cum ululatum* E; qui Ms. cum ξ, infra præbet *beatior ut foret*. Denique, verba *summum malum esse dolorem* haud sunt in ed. Mars.

NOTÆ

¹ A. *Varius*] E gente Varia, plebeia, e qua fuit quoque Q. ille Varius, quem Hybrida cognomine vocarunt, propter obscurum jns civitatis; fuit ille Q. Hispanus vastus et fædus homo, seditiosus et importunus, Cic. Val. et Pediano testibus. Magnam tamen in civitate gratiam eloquentia sua consecutus est, Cic. in Bruto. Tardius propter obscuritatem ad magistratus venit, Cic. De Orat. I. Tribunus plebis legem tulit de maiestate, qua ipse damnatus est et in exilium pulsus. Val. Max. lib. VIII. cap. 6.

² *Ut adolescentulus eriperes*] Comitibus consularibus eo anno a L. Volcatio Tullio habitis consules designati P. Antonius Pætus, et P. Cor. Sulla. Verum hos ambitus accusarunt lege Calpurnia, damnaruntque L.

Cotta et L. Torquatus, eumque magistratum alter ad se, alter ad patrem transtulit. Asconius. Sallust. Dio. Quod Torquati faciunt laudat quoque pro L. Sulla in extrema oratione.

³ *Ad patrem tuum*] L. Manlius Torquatus, qui præfuit Macedonia, Cicerone consule, eoque referente imperator appellatus est. Cum L. Aurelio Cotta consul 688. De illo hoc est Ciceronis iudicium, in Bruto: 'In dicendo eloquens, in existimando admodum prudens, toto genere perurbans, et πολιτικός: præterea erant in eo plurimæ literæ, nec eæ vulgares, sed interiores quædam et reconditæ; divina memoria; summa verborum et gravitas et elegantia,' &c.

voluptatibus, nullo nec præsenti nec futuro dolore; [p. 78.] ex altera autem, cruciatibus maximis, toto corpore, nulla nec adjuncta nec sperata voluptate; et quærebas, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beator foret; deinde concludebas, summum malum esse dolorem, summum bonum voluptatem? xx. L. Thorius⁵ Balbus⁴ fuit, Lanuvinus;^u quem meminisse^x tu non potes. Is ita vivebat, ut nulla tam exquisita posset inveniri voluptas, qua non abundaret. Erat et cupidus voluptatum, et cujusvis generis ejus intelligens et copiosus; ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia et fana contemneret; ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob rempublicam interfectus.^{6 y} 64. Cupiditates non Epicuri divisione finiebat, sed sua satietate.^e Habebat tamen rationem valetudinis: utebatur iis exercitationibus, ut ad cœnam et esuriens⁷ et sitiens veniret; eo cibo, qui et suavissimus esset, et idem facilli-

^e Cupiditatibus fines constituebat, non juxta divisionem Epicuri, sed juxta satietatem suam.

*****

CAP. XX. 5 Ed. Oliv. omittit prænomen L. Ms. ξ habet L. Thorus: χ ψ L. Torius. Pro Lanuvinus E ξ habent Latinus, χ lanivinus. Tum tu meminisse legitur in ed. Lamb. Verbum cujusvis deest in E ξ: cujusvis ejus generis ed. Vict. Ante sacrificia copulativa particula et additur in edd. Mars. Gœrenz. et Schutz.—6 Ut macie fit ob rem. interfecturus ξ: ut in acie fit ob rem. interfecturus E. Mox pro rationem χ ψ habent ratione. Tum his exerc. E, et multi alii codd. cum Mars. Crat. Gœrenz. et Orell.—7 Cœnam exsuriens E: cœnam exuriens ξ. Deinde ad coquendum E ξ χ. Post vino, ed.

NOTÆ

¹ L. Thorius Balbus] E gente Thoria, plebeia; cujus, cum tribunus plebis esset, reperitur denarius argenteus cum effigie Junonis Sospitæ, qualis Lanuvii celebratur, cum pelle caprina, et tauro insultante. 'M. Pisoni et C. Macro ætate æqualis, ingenio parvo, sed multo labore, et quoquo modo poterat sæpe dicebat; itaque paucæ centuriæ ad consulatum ei defuerunt.'

^u Lanuvinus] E Lanuvio, Ital. In-dovina, urbe olim, nunc pago Latii, Via Appia: ab urbe Roma 16. millia passuum distat.

^x Quem meminisse] Adolescentulus erat L. Torquatus cum L. Sullæ consulatum eripuit. Decennio autem ante tribunus plebis fuit Thorius; quare si mox post tribunatum mortuus est, vidisse enim potest Torquatus adhuc puer, meminisse non potest.

^y Sit ob rem. interfectus] Hic nodus est. Quando enim interfectus est qui tribunus plebis fuerat? sane tum cum prætor ut consul; post tribunatum enim vix arma tractabant Romani; consulem autem enim fuisse aut prætorem nusquam legitur.

mus ad concoquendum; vino, et ad voluptatem, et ne noceret. Cetera illa adhibebat, quibus demtis⁸ negat se Epicurus intelligere, quid sit bonum. Aberat omnis dolor; qui si adesset, nec⁹ molliter ferret; et tamen medicis plus quam philosophis uteretur. Color egregius, integra valetudo, summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate. 65. Hunc vero beatum ratio quidem vestra sic cogit. Ego,¹⁰ huic quem anteponam, non audeo dicere: dicet pro me ipsa virtus; nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum anteponere.² Quem quidem, cum, sua voluntate,¹¹ nulla vi coactus, propter fidem quam dederat hosti, ex patria Carthaginem revertisset, tum ipsum, cum vigiliis et fame cruciaretur, clamat¹² virtus beatiorum fuisse, quam potantem in rosa^a Thorium. Bella magna gesserat; bis¹³ consul fuerat; triumpharat: nec tamen sua illa superiora tam magna neque tam præclara ducebat,

//////////

Vict. omittit copulativam particulam *et*.—8 *Quibus despretis* E: *quibus dispretis* ξ. Statim, pronomen *se*, post *negat*, deest in E ξ. Mox, *quid sit summum bonum* scribitur in ξ.—9 *Nec delendum* censet Brem.—10 *Hunc vos beatum*; *ratio quidem vestra sic cogit*: *ego*, &c. Orell. ut volebat Gærenz. item Davis. Lall. Brem. et Schutz. nisi quod hi habent *At ego*, de Bentl. conjectura: *vos* est ex plerisque codd. *Hunc vero beatum oratio vestra sic cogitat*. *Ego*, &c. edd. ante Davis. Voc. *quidem* omittitur quoque in E ξ. Statim, *hunc quem* ψ: *quem huic omnes* codd. Gærenz. præter Gud. 2. Mox pro *dicet* Grut. legit *dicit*: in Ms. N scribitur *licet*.—11 *Voluptate* χ. Tum *præter fidem* multi Mss. cum edd. Vict. Manut. Grut. Oliv. Gærenz. et Orell. Mox, pro *tum ipsum* Davis. e Pal. 1. dedit *eum ipsum*: E ξ habent *tum eum ipsum*.—12 *Clamabat* in ξ. Mox *potestatem in rosa Thorium* E: *potestatem in rosathorum* ξ: *potestatem in rosa torium* χ: *potantem in rosa torium* ψ. Post *bella*, voc. is additur e conjectura a Lambino, quem secutus est Oliv.—13 *Gesserat his bis* P. *gesserat is*; *bis* Vict. et Manut. *gesserat*. *Is bis* E U ξ. Paulo post, *sua superiora illa* codd. nonnulli, cum edd. P, Crat. Vict. Davis. et Orell. Mss. Spir. et N *illa sua superiora* præbent: Ms. Weg. cum Gærenz. et Orell. ignorant *sua*. Tum *nec tam præclara* Ms. E, et edd. ante Grut.

NOTÆ

² *M. Regulum anteponere*] M. Attilius Regulus, post gravissimas Carthaginiensibus clades illatas, insidiis Asdrubalis et Xantippi Lacedæmoniorum ducis captus est. Mox, Carthaginiensibus insigni ad Panormum clade attritis, missus Romam cum legatis qui vel pacem, vel captivorum

permutationem peterent; at Reguli ipse hortatu, utrumque denegatum est; ipse, ut promiserat, re infecta Carthaginem reversus, miserandis modis excruciatu interiit. Gell. lib. vi. cap. 4.

^a *Potantem in rosa*] Aliquid simile dicemus Tusc. v.

quam illum ultimum casum,^b quem, propter fidem constantiamque, susceperat; qui nobis miserabilis videtur audientibus, illi perpetienti¹⁴ erat voluptarius. Non enim hilaritate, nec lascivia, nec risu aut joco, comite levitatis, sed sæpe etiam tristes firmitate et constantia sunt beati. 66. Stuprata per vim Lucretia a regis filio, testata cives,¹⁵ se ipsa interemit. Hic dolor populi Romani, duce et auctore Bruto, causa civitati¹⁶ libertatis fuit: ob ejusque mulieris memoriam, primo anno et vir et pater^c ejus consul est factus. Tenuis L. Virginius,^d unusque de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam, virginem¹⁷ filiam sua manu occidit, potius quam ea Ap. Claudii^e libidini,

Postea, pro *videtur* ed. Oliv. exhibet *videatur*.—14 *Perpetienti illi* Lamb. *illi percipienti* U. Statim post, *erat voluntarius* P, Crat. Vict. et Lamb. Tum et lascivia e tribus codd. Gærenz. quem secuti sunt Schütz. et Orell. non enim hilaris hilaritate, nec lascivia conjecit Ern. Deinde *tristi firmitate* snsp. Davis. —15 *Testata civis* E U χ ψ: Maffei liber et codd. aliqui *testata crimen*: Scaligeri vetus cod. et Eliens. 1. *testata vim*: Pal. 6. *testata ejus vi*: Gnd. 1. *testata crimen civis*. Statim post, *se ipsam* legitur in E U ξ χ, cum edd. P, Mannt. et Lamb. Tum *is dolor* E ξ.—16 Voc. *civitati* omittitur in cod. Ursini. Schütz. e conjectura Gærenzii, hunc locum ita edidit: *Hic dolor populo Romano, duce et auctore Bruto, causa libertatis fuit*. Tum particula *et*, ante *vir*, non est in E ξ.—17 *Virginiam* Mannt. et Faërn. *virginem filiam suam* E U ψ. Paulo infra, *P. Claudii* ξ χ ψ. Præpositio *in*, ante *imperio*, omittitur in E U ξ χ, Gærenz. et Schütz. *qui tum erat magno imperio* in ξ.

NOTE

^b *Illum ultimum casum*] De supplicio Reguli variant inter se scriptores. Cic. in Pison. machinæ illigatum fuisse scribit, et resectis palpebris vigilando enecatam. Eam machinam Appianus caveam vocat, aculeis intus extantibus necnbi sine corporis laceratione proclinare posset. Flor. lib. 11. cap. 2. supplicio crucis affectum scribit. Ceteri omnes, insomniis, etsi alio atque alio modo.

^c *Et vir et pater*] Vir quidem, L. Tarquinius Collatinus, non diu in magistratu fuit, sed a populo et collega, oh nomen et genus regium invisum novæ libertati, coactus est abdicare, et accepto patrimonio, Lavinium, Roma relicta, migrare: pa-

ter vero Sp. Lucretius Tricipitinus; qui, L. Bruto in acie occiso substitutus, paulo post mortuus est. Quibusdam in annalibus, referente Livio, inter consules omittitur Sp. Lucretius, seu quod non diu consulatum tenuerit, seu quod nihil memoria dignum gesserit. Receptior tamen opinio est, Livio, Plut. Dionysio auctoribus, quinque consules hunc annum habuisse: L. Junium Brutum, Sp. Lucretium Tricipitinum, M. Horatium Pulvillum, L. Tarquinium Collatinum, P. Valerium Publicolam.

^d *L. Virginius*] ‘Plebei generis, sed patricii vir spiritus,’ inquit Val. Max. lib. vi. cap. de pudicitia.

^e *Appii Claudii*] Sabini, Regillen-

qui tum erat summo in imperio, dederetur. \ XXI. 67. Aut hæc tibi, Torquate, sunt vituperanda, aut patrociniū voluptatis repudiandum.¹³ Quod autem patrociniū, aut quæ ista causa est voluptatis, quæ nec testes ullos e claris viris, nec laudatores, poterit adhibere? Ut enim nos ex annalium monumentis testes excitamus eos, quorum omnis vita consumpta¹⁹ est in laboribus gloriosis, qui voluptatis nomen audire non possent; sic in vestris disputationibus historia muta est: nunquam audiui in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari; qui in ore sunt ceterorum omnium philosophorum. Nunc vero,²⁰ quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, suppeditebit nobis Atticus^f noster de thesauris suis, quos et quantos viros [habere testium sat est].¹ 68. Nonne melius est de his aliquid, quam tantis voluminibus de Themista^{2 g} loqui? Sint ista Græcorum; quanquam ab

CAP. XXI. 18 E ξ *repudiandæ*. Pancis post, et quæ nec testes E: et quæ hec testes ξ. Mox pro *adhibere* Ern. coniecit *exhibere*. Deinde pro *excitamus* cod. Ursini præbet *citamus*, probante Davis.—19 Gud. 2. *consummata*: Weg. *consummata*. Deinde verbum *Miltiadem* omittitur in E: *Miltidem* scribitur in ξ. Voc. *ceterorum* non est in E ξ. In Mss. N legitur *philosophorum omnium*: in Gud. 2. desideratur *philosophorum*.—20 *Nec vero* E ξ χ ψ, et ed. P, probante Manutio: *nec quæro* Ms. U. Tum e Gud. 1. et Weg. *etiam*, ante tractare, omittit Gærenz. Pro *etiam* ψ habet *cætera*. Paulo post, U, et alii codd. cum P, Vict. Manut. et Lamb. omittunt *noster*. Statim, e *thesauris* ed. Vict. ex *thesauris* Davis. e codd. nonnullis.—1 Hæc verba, quæ uncis includuntur a Davis. Ern. et Brem. prorsus omittuntur in Mss. plurimis, etiam Mor. Gærenz. Schütz. et Orell. Hunc locum ita maluit legi Rath. *Nunc quæro* (quoniam ... quos et quantos viros! jam vero testium sat est) nonne, &c. Pro *sat* E ξ præbent *satis*.—2 *Themistio* E ξ, et ed. P. *Themistocle* U χ ψ, cum edd. Crat. Vict. Manut. et Lamb. Deinde *sunt ista Græcorum* χ. Mox, verba *sed tamen* ... *liceat illis* desunt in U. Tum pro *Peripateticis* ξ habet *perypatheticis*. Deinde *et longe* desiderantur in E ξ: qui Mss. paulo

NOTÆ

sis, viri summa inter collegas auctoritate. Tum erant decemviri, ut leges e Græcia nuper allatas ad Romanorum usum disponerent.

[*Nobis Atticus*] In libro *Historiarum*, qui periit, de quo hæc Corn. Nepos in *Attici Vita*: 'Antiquitatem adeo habuit cognitam Pomponius, ut eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ornavit.

Nulla autem lex est, neque pax, neque bellum, neque res illustris P. R. quæ in eo non sit suo tempore notata; et, quod difficillimum fuit, sic familiarum originem subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines possimus cognoscere.' Multa in laudem illius libri Cic. in *Claris Orat.*

g *De Themista* [*Themistocle*] Ita vulgata lectio, sed minus bene; pleri-

his philosophiam, et omnes ingenuas disciplinas habemus : [p. 79.] sed tamen est aliquid, quod nobis non liceat,^h liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis. Alteri negant quicquam esse bonum, nisi quod honestum sit: alteri, plurimum se, et longe longeque plurimum, tribuere honestati, sed tamen et in corpore, et extra, esse quædam bona. Et³ certamen honestum, et disputatio splendida: omnis est enim de virtutis dignitate contentio. At, cum tuis cum⁴ disseras, multa sunt audienda etiam de obscœnis voluptatibus, de quibus ab Epicuro sæpissime dicitur. 69. Non potes ergo ista tueri, Torquate, (mihi crede) si te ipse, et tuas⁵ cogitationes, et studia perspexeris. Pudebit te, inquam, illius tabulæ,ⁱ quam Cleanthes, sane commode,⁶ verbis pingere solebat. Jubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula Voluptatem, pulcherrimo vestitu, et ornatu regali, in solio sedentem; præsto⁷ esse Virtutes, ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut Voluptati ministrarent, et eam tantum ad aurem admonerent, (si modo id pictura intelligi posset) ut caveret, nequid perficeret⁸ imprudens,

infra, pro tamen habent tum.—3 Est Ern. susp. probante Bremio: *En certamen honestum! en disputatio splendida!* coniecit Gœrenz. probante Schütz. Tum tres codd. Gœrenz. ignorant est ante enim.—4 Pro cum Rath. si poni jubet, atque ita, præter Ursini cod., Marsus.—5 Si te ipsum et tuas Schütz. e conjectura: si te ipse, si tuas Davis. ex Eliens. 1.—6 Commotis ψ. Tum pro pingere, ξ et multi codd. cum Crat. Grut. Gœrenz. Schütz. et Orell. habent depingere. Mox, ante vestitu, præpositio in additur in ed. Oliv.—7 Et præsto E. Pro ancillulas E ξ ψ præbent ancillus. Paulo infra, verba ad aurem desiderantur in χ.—8 Faceret Mss. Spir. et N, multi alii codd. etiam Mor. Davis. Brem. Gœrenz. Schütz. et Orell. qui coniecit quoque patraret. Pro servire-

NOTÆ

que *Themistio*. Gruter. Vel *Themista*, Lamb. Ea Leontei Lampasceni uxor fuit; una cum marito Epicurum audivit; ad eam scripsit quædam Epicurns, et de illa mentio est Orat. in Pisonem. At nihilo explanatio fit ea lectione hic locus; quid enim Themista ad rem?

^h Nobis non liceat] Romani Græcos levitatis semper notarunt: ii enim

sua supra fidei veritatem extulerunt, externa aut similitudine minuerunt, aut gratia amplificaverunt; ex quo illud Quintil. 'Græcis historiis plerumque poetica similis est licentia.' Latini autem, nec ausi falsi quid dicere, nec quid veri non ansi. Cic.

ⁱ Illius tabulæ] Illius meminit Augustin. De Civit. Dei, lib. v.

quod offenderet animos hominum, aut quicquam, e quo oriretur aliquis dolor. 'Nos quidem Virtutes sic natæ sumus, ut tibi serviremus; aliud negotii nihil habemus.'

XXII. 70. At negat Epicurus, (hoc enim vestrum lumen est) quenquam, qui honeste non vivat, jucunde⁹ posse vivere: quasi ego id curem, quid ille aiat, aut neget. Illud quæro, quid ei, qui in voluptate summum bonum ponat, consentaneum sit dicere. Quid affers, cur Thorius, Postumius,^k cur Chius,¹⁰ cur omnium horum magister, Orata,^m non jucundissime vixerit? Ipse negat, (ut ante dixi) luxuriosorum vitam reprehendendam, nisi plane fatui sint, id est, nisi aut cupiant,¹¹ aut metuant: quarum ambarum rerum cum medicinam pollicetur, luxuriæ licentiam pollicetur. His enim rebus detractis, negat se reperire in aso-

mus ψ habet scribemus. Denique, aliud negotium nihil habemus ξ, Pal. 1. et 4. aliud negotii nihil haberemus E χ: aliud negotium non habemus codd. Spir. et N: alius negotii non habemus Gud. 2. aliud negotium non haberemus conjecit Gørenz.

CAP. XXII. 9 Jucunde non ψ. Paulo infra, pro ponat, multi codd. cum P, Crat. Vict. Manut. Lamb. Grut. Brem. Gørenz. et Schutz. habent putat: E ξ ponat putat. Statim post, consentaneum sic E: consentaneum esse χ.—10 Cur torius Postumius, cur Chius χ: cur Thorius Postumus, cur Chius E: cur Thorius, cur Postumius, cur Chius ed. Oliv. cur Thorius, cur Chius Postumius Pal. 1. Spir. N, et Gud. 1. cur Thorius, cur C. Hirius Postumius recepere Davis. Gørenz. Schutz. et Orell. nisi quod Schutz. omisit cur ante prænomen C. Mox, U ξ χ, Gud. 2. Weg. P, Manut. et Lamb. omittunt horum: Davis. conjecit hominum horum. Voc. plane, post nisi, omittitur in cod. Morel. —11 Sunt, id est, nisi ante cupiant E: sint, iidem nisi aut cupiant χ: sint, idem nisi aut cupiant ψ: sint, id est, nisi ante cupiant ξ. Voc. plane inseritur ante cupiant in edd. Mars. Crat. et Vict. non improbante Gørenzio. Cum, ante medicinam, non est in E ξ. Tum abest rebus a Ms. Weg. et ed. Mars. nec in

NOTÆ

^k Postumius] In tota Postumiorum gente, quæ perampla est, nullum comperi qui mollem id genus vitam secutus sit.

¹ Cur Chius [C. Hirius] Is est qui murenarum vivarium primus excogitavit. Varro De Re Rustica, lib. iv. cap. ult. Cœnis triumphalibus Cæsaris dictatoris sex millia murenarum mutuo appendit. Plin. lib. ix. cap. 54.

^m Orata] Sergius Orata, de quo Macrob. Saturn. l. iii. c. 15. ita dictus quia pisces, qui 'auratæ' vocantur, carissimos habuit. Ostrearum vivaria primus invenit in Baiano, ætate L. Crassi oratoris, ante Marsicum bellum, non gulæ causa, sed avaritiæ; magna inde vectigalia percipiens. Plin. lib. ix. cap. 55. Ejus tamen luxuriam carpit Val. Max. lib. iv. cap. 1.

torum vita quod¹² reprehendat. 71. Non igitur potestis, voluptate omnia dirigentes, aut tueri aut retinere virtutem. Nam nec vir bonus ac justus haberi debet, qui, ne malum habeat, abstinet se¹³ ab injuria. Nosti, credo, illud:

Nemo pius est, qui pietatemⁿ. . .

Cave¹⁴ quicquam putes esse verius. Nec enim, dum metuit, justus est: et certe, si metuere destiterit, non erit. Non metuet autem, sive celare poterit,¹⁵ sive opibus magnis, quicquid fecerit, obtinere; certeque malet existimari bonus vir, ut non sit, quam esse, ut non putetur. Ita, quod certissimum¹⁶ est, pro vera certaue justitia, simulationem nobis justitiæ traditis; præcipitisque quodam modo, ut nostram stabilem conscientiam contemnamus, aliorum errantem opinionem aucupemur. 72. Quæ dici eadem de ceteris virtutibus possunt; quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tanquam in aqua,^o ponitis. Quid enim? fortemne possumus dicere eundem illum Torquatum? de-

Ursini codice comparebat.—12 Quid in ξ. Paucis post, dirigente scribitur in Gud. 2. Deinde *retineri virtutem* E. Porro, pro *ac justus*, ξ, et alii codd. aut *justus* referunt.—13 Pronomen *se* deest in E ξ.—14 *Qui pietatem caret. Cave* E U ξ χ ψ, alii codd. et edd. ante Grut. *qui pietatem nimis colit* Hagenbuchii supplem. Pro *pietatem* codd. nonnulli *pietate* exhibent. Paulo post, pro *si metuit*, ψ habet *dum metuit*. Deinde *Non metuet aut in* E.—15 Gærenz. e codd. Spir. et N *potuerit*, quem secuti sunt Schütz. et Orell. Tum *majus, quicquam* ψ: *magnis, quicquam* χ. In edd. Crat. et Vict. hic locus ita editus est: *sive opibus majus quidquam fecerit, certeque malet obtinere existimari*: in Ms. ξ legitur *certe malet existimari*: in E *certeque malet existimare*: in U ψ *certeque malet existimari*. Deinde Mss. Spir. et N transponunt *vir bonus*; at Ms. Weg. *vir ignorat*.—16 Th. Benth. conjicit *turpissimum*; Davis. *nocentissimum*; (quem sequitur Schütz.) Brem. *perniciosissimum*. ‘Poterat etiam conjici *pravissimum*. Vulgata certe languet; nec placet certeque . . . certissi-

NOTE

ⁿ *Nemo pius est qui pietatem [caret]* Cujus sit locus, incertum; mendosum quidem esse constat. Alii expungunt vocem *caret*; leguntque *nemo pius est, qui pietatem*: ut sit versus dimidiatus et proverbialis, quales multi sunt in Cicerone. Gruter. Alii, *nemo pius est qui pie metu aget*. Fulv. Ursin.

^o *Tanquam in aqua*] In aqua scribere, hoc est operam ludere, commune Græcis Latinisque proverbium. Latinis quidem Catul. ‘Mulier cupido quod dicit amanti In vento et rapida scribere oportet aqua.’ Græcis vero, ἀνδρῶν δὲ φάβλων ὕρκον εἰς ὕδωρ γράφε’ qui senarius extat inter sententias Græcas.

lector enim, quanquam te non possum,¹⁷ ut ais, corrumpere: delector, inquam, et familia vestra, et nomine: et, hercule, mihi¹⁸ vir optimus, nostrique amantissimus, A. Torquatus,^p versatur ante oculos; cujus quantum studium, et quam insigne fuerit erga me temporibus illis quæ nota sunt omnibus, scire necesse est utrumque vestrum. Quæ mihi ipsi, qui volo et¹⁹ esse et haberi gratus, grata non essent, nisi eum perspicerem mea causa mihi amicum fuisse, non sua: nisi hoc dicis, sua, quod interest omnium recte facere. Si id dicis, vicinus: id enim volumus, id contendimus, ut officii fructus sit ipsum officium. 73. [p. 80.] Hoc²⁰ ille tuus non vult; omnibusque ex rebus voluptatem, quasi mercedem, exigit. Sed ad illum redeo. Si voluptatis causa cum Gallo^q apud Anienem depugnavit provocatus, et ex ejus spoliis sibi et torquem et cognomen induit, ullam^r aliam ob causam, nisi quod ei talia facta digna viro videbantur; fortem non puto. Jam si pudor, si modestia, si pudicitia, si, uno verbo, temperantia, pœnæ aut infamiæ metu coërcebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur; quo adulterium, quo stuprum, quo libido² non se proripiet ac projiciet, aut occultatione proposita, aut impunitate, aut licentia?

74. Quid? illud, Torquate, quale tandem videtur? te

num ... certa que.' Orell.—17 ξ, cum edd. Vict. et Davis. possim.—18 *Modo* U χ ψ, alii codd. et edd. ante Grut. *mihi vir modo* Gud. l. Mox, verbum fuerit, post *insigne* omittitur in N, Spir. Gœrenz. Schutz. et Orell. Tum E ξ addunt voc. *rel* ante *scire*.—19 Copulativa particula *et* deest in E. Paulo infra, in *mea causa* E ξ.—20 E et alii codd. *Hæc*: ξ *hec*. Mox pro *provocatus*, et E præbet *provocans etiam*: ξ *provocans et*.—1 Codd. multi, cum edd. Vict. et Grut. habent *nullam*. Tum *ea talia* E ξ. Verba *si pudor* omittuntur in U χ, P, Manut. et Lamb. voc. *si* deest in ψ. Mox *coërcebantur* in E. Pronomen *se*, ante *tuebuntur*, omittitur in E ξ χ.—2 Ita edidit Ern. de Davisii conjectura; et ita habent E ξ: omnes alii codd. et edd. præbent *quod adult.* *quod stuprum, quæ libido*. Deinde *non proripiet se* ed. Vict. Tum *aut projiciet*

NOTÆ

^p A. Torquatus] Eum opinor esse, apud quem, cum prætor esset, Milo de ambitu postulatus est ab Ap. Clodii fratribus, ut auctor est Pedianus in Argum. Milon. Orat. Ad supe-

riores magistratus promotum eum fuisse nuspiam scriptum est.

^q Cum Gallo] Cum milite quodam e Gallorum exercitu. Rem supra retulimus.

isto nomine, ingenio, gloria, quæ facis,³ quæ cogitas, quæ contendis, quo referas, cujus rei causa perficere, quæ conaris, velis, quod⁴ optimum denique in vita judices, non audere in conventu dicere? Quid enim mereri velis jam, cum magistratum inieris, et in concionem ascenderis, (est enim tibi edicendum, quæ sis observaturus^r in jure dicendo: et fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de majoribus tuis, et⁵ de te ipso dices, more majorum) quid merearis igitur, ut te dicas in eo magistratu omnia voluptatis causa facturum esse? teque nihil fecisse in vita nisi voluptatis causa? An me, inquis,⁶ tam amentem putas, ut apud imperitos isto modo loquar? At tu eadem ista dic in judicio, aut, si coronam times, dic in senatu. Nunquam facies: cur, nisi quod turpis est oratio?⁷ Mene ergo, et Triarium, dignos existimas, apud quos turpiter loquare? XXIII. 75. Verum, esto. Verbum ipsum voluptatis non habet dignitatem; nec nos⁸ fortasse intelligimus: hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos, voluptatem quam dicatis. Rem vides difficilem et obscuram. 'Individua'

E ξ. Paucis post, ac *licentia* Lamb. solus: et *licentia* Davis.—3 *Quæ furis* E ξ. *Actutum, quæ referas* χ.—4 *Quid* codd. nonnulli, cum edd. Manut. Lamb. Davis. Brem. et Orell. Tum, ante *magistratum*, χ ψ, Gud. 1. Weg. cum binis Davisii, et Victorii ed. addunt *tu*, quod Davis. recepit. Porro, pro *edicendum* E ξ præbent *dicendum*.—5 Copulativa particula et deest in ξ. Tum in ore *majorum* legitur in E. Mox, ut *dicas* te codd. plerique et edd. vett.—6 *An ne inquis* E ξ: *An me, inquit* Gud. 1. et Ven. 1491. probante Walker. Statim, pro *putas* χ habet *putes*. Mox, *An tu eadem* ξ.—7 *Nisi quod turpis oratio est* codd. nonnulli et Orell. *nisi turpis est oratio* Davis. ex tribus suis Parisinis, quem sequitur Schütz. *nisi turpis oratio est* Gørenz. e Mss. Spir. et N. Denique, pro *existimas* χ ψ habent *existimes*.

CAP. XXIII. 8 *Vos* ed. Vict. Statim post, *fortasse non intelligimur: hoc enim, &c.* E: *fortasse non intelligimur: hic enim, &c.* ξ. Tum *quam dicatis voluptatem* omnes pæne codd. Gørenzii, cum edd. Mars. Crat. Gørenz. Schütz. et Orell. Statim infra, *Rem videlicet difficilem* Manut. Lamb. Lall. et Schütz. probante Orellio. 'In Mss. compendiose scribitur *rem vid. difficilem.*' Lallém. Pro *vides* Ern. conjicit *vide*; Davis. maluit legi *video*. Verba, cum *dicitis*, omittuntur in U χ ψ, Gud. 1. 2. et cod. Morel. cum edd. P, Manut. et

NOTÆ

^r *Quæ sis observaturus*] Inter cetera quæ fierent ab eo qui magistratum iniret, id solenne fuit, ut aliquid ad majorum suorum commendationem diceret. Neque absimilem in re fu-

nebri morem viguisse diximus; in concione enim laudes defuncti prædicabantur. De ritu ineundi magistratus plura inferius.

cum dicitis, et ' intermundia,'⁹ quæ nec sunt ulla, nec possunt esse, intelligimus: voluptas, quæ passeribus nota est omnibus,⁹ a nobis intelligi non potest? Quid, si efficio, ut fateare, me non modo, quid sit voluptas, scire, (est enim jucundus motus in sensu) sed etiam, quid eam tu velis esse? Tu¹⁰ enim eam ipsam vis, quam modo ego dixi: et nomen imponis, in motu ut sit, et faciat aliquam varietatem: tum aliam quandam summam voluptatem, cui addi nihil possit; eam tum adesse,¹¹ cum dolor omnis absit; eamque stabilem appellas. 76. Sit sane ista voluptas. Dic in quovis conventu, te omnia facere, ne doleas. Si ne hoc quidem satis ample, satis honeste, dici putas; dic te omnia et¹² in isto magistratu, et in omni vita, utilitatis tuæ causa facturum, nihil nisi quod expediat, nihil denique nisi tua causa: quem clamorem concionis, aut quam spem consulatus ejus qui tibi paratissimus est, futuram putes? Eamne rationem sequare,¹³ qua tecum ipse et cum tuis utare, profiteri autem, et in medium proferre, non audeas? At vero illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt. In judiciis, in senatu, officium, æquitatem, dignitatem, fidem, recta, honesta, digna imperio, digna populo Romano, omnia pericula pro republica, mori pro patria. 77. Hæc cum loqueris, nos barones¹⁴ stupemus:

//////////

Lamb.—9 *Omnibus nota est omnes codd. Gærenz. cum aliis; et edd. ante Grut. cum Davis. et Orell. Mox, sine sensu* χ.—10 *Quum* Lamb. Omnes alii codd. et edd. præter Vict. et Ern. *Tum.* Cum variant codd. in positura verborum *modo ego*, e conjectura Gærenz. et Schutz. ea deleverunt. Paulo infra, *et ei nomen legitur* in ed. Lamb.—11 *Tu adesse* in E. Deinde *Si ne hæc* ed. Vict. *Sed non hæc* E ξ. Statim post, *ample sat* in χ.—12 *Omnia esse* E ξ. Tum idem codd. habent *utilitatisne causa facturum: χ utilitatis tuæ esse facturum.* Paulo post, *sua causa* E ξ. Mox, *futurum putes* E: *futuram putas* Ms. Weg.—13 *Eamne rationem igitur sequere* Davis. e Pal. 1. *Eamne igitur rationem sequare* ξ et Eliens. 1. *Eamne igitur rationem sequere* N et Spir. cum edd. Gærenz. Schutz. et Orell.—14 *Varones* Lamb. ut maluit legi Rath. *varrones* codd. nonnulli. Mox, *nam videlicet inter, &c.* E ξ. Deinde verba, *quam in motu esse dicitis*, cum ab Eliens. 1. abessent, Davis. pro glossa habet.

NOTÆ

* *Et intermundia*] Translatum a Græco μετακόσμια. De illis in Acad.

* *Nos barones*] *Varrones* supplet Turnebus, quod et in quibusdam exemplaribus scriptum se reperisse ait.

tu videlicet tecum ipse rides: | nam, inter ista tam magnifica verba, tamque præclara, non habet ullum voluptas locum, non modo illa, quam in motu esse dicitis (quam omnes urbani, rustici, omnes, inquam, qui Latine loquuntur, voluptatem vocant), sed ne hæc quidem stabilis, quam, præter vos, nemo appellat voluptatem. XXIV. Vide, ne¹⁵ non debeas verbis nostris uti, sententiis tuis. Quod si vultum tibi, si incessum fingeres, quo gravior viderere, non esses tui similis: [p. 81.] verba tuingas, et ea dicas, quæ non sentias, aut etiam,¹⁶ ut vestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam forensem, ut in fronte ostentatio sit, intus veritas occultetur? Vide, quæso, rectumne sit. Mihi quidem eæ¹⁷ veræ videntur opiniones, quæ honestæ, quæ laudabiles, quæ gloriosæ, quæ in senatu, quæ apud populum, quæ in omni coetu concilioque proferendæ sint;¹⁸ ne id non pudeat sentire, quod pudeat dicere.

78. Amicitiae vero locus ubi esse potest, aut quis amicus esse cuiquam, quem non ipsum amet propter ipsum?¹⁹ Quid autem¹⁹ est amare, e quo nomen ductum amicitiae est, nisi velle bonis aliquem affici quam maximis, etiam si ad se ex iis²⁰ nihil redeat? Et quidem prodest, inquis,

////////

CAP. XXIV. 15 *Vide igitur, ne* codd. multi, cum Davis. Brem. Gærenz. Schutz. et Orell. *Vides igitur, ne* E ξ. Pro *debeas* cod. Mor. præbet *dubites*. Paucis interjectis, conjicit Davis. *verba ut fingas*, prave, ut docuit Brem.—16 *Aut et E.* Pro *vestitum* Lamb. maluit legi *vestem*. Mox *rectamne sit* E.—17 *Hæ* EU, et alii codd. cum P, Vict. Davis. Gærenz. et Schutz. Paulo post, χ præbet *apud philosophum*; Ms. Spir. *ad populum*. Tum in E *consilioque*.—18 *Proferendæ sint* e Pal. 1. Eliens. 1. et Scalig. edidit Davis. *proferendæ sunt* e codd. Gærenz. et Schutz. Tum in U *quod non pudeat dicere*. Paulo infra, *ubi non esse potest, et aut quis* E ξ. Verbum *esse*, post *amicus*, omittitur in ed. Gærenz.—19 *Quid enim* E ξ: et ita edidit Brem. de Davisii conjectura. Statim, ex quo P, Manut. et Lamb. Deinde *nomen ductum est amicitiae* e codd. Gærenz. *nomen amicitiae ductum est* codd. multi, cum P, Vict. Manut. Lamb. et Davis. et ita Schutz. nisi quod omisit verbum *est*.—20 *Ex his nihil* E, et ed.

NOTÆ

Nam ut ‘longurio’ pro longo et inepto, voce a ‘longuriis’ deducta, ponitur; ita pro stupido, inquit, et bar-do, ‘varro,’ voce a ‘varris’ deflexa, qui peticas significant, usurpabatur, lib. ix. cap. 2. Vulgatam tamen lec-

tionem retinent Victorinus, et omnes Palatini codices, teste Grontero.

¹⁹ *Non ipsum amet propter ipsum*] Hanc primam esse amicitiae legem tradit Aristoteles: τῷ φίλῳ φασὶ δεῖν βούλεσθαι τ’ ἀγαθὰ ἐκείνου εἶναι.

mihi eo esse animo. Immo videri fortasse. Esse enim, nisi eris, non potes. Qui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? quod non, subducta¹ utilitatis ratione, effici solet, sed ipsum a se oritur, et sua sponte nascitur. At enim sequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diu, quam diu sequetur² utilitas: et, si utilitas amicitiam constituet, tollet eadem. 79. Sed quid ages tandem, si utilitas ab amicitia (ut fit sæpe) defecerit? Relinquesne? quæ³ ista amicitia est? Retinebis? qui convenit? quid enim de amicitia statueris, utilitatis causa expetenda, vides. Ne in odium veniam, si amicum destitero tueri. Primum cur ista res digna odio est, nisi quod est turpis? Quod si, ne quo incommodo⁴ afficiare, non relinques amicum; tamen, ne sine fructu alligatus sis, ut moriatur, optabis. Quod⁵ si non modo utilitatem tibi nullam afferet, sed jacturæ rei familiaris erunt faciendæ, labores suscipiendi, adeundum vitæ periculum; ne tum quidem te respicies, et cogitabis, sibi quemque natum esse, et suis voluptatibus? Vadem te ad mortem^{*} tyranno dabis pro amico, ut Pytha-

Vict. nihil ex his Spir. N, cum edd. Gœrenz. et Schutz. nihil ex iis Orell. Deinde *Et prodest*, omisso *quidem*, E ξ, P, Crat. et Davis. *Quid? prodest* U χ, Gnd. 1. et ed. Vict. *Ecquid prodest* ed. Manut. *Quidem prodest*, omisso *Et*, Spir. et N. Pro *inquis* Davis. e codd. cum Brem. et Gœrenz. præbet *inquit*. Statim, *mihi in eo* χ ψ, et ed. Vict. Mox pro *nisi eris* in cod. Ursini legitur *nisi sis*.—1 Sic duo codd. Oxon. Ms. Morel. et Nonius in verbo 'Subducere,' cum Lamb. Davis. et seqq. *subdubia* ξ χ ψ, et ceteræ edd. Mox, *ex se oritur* codd. aliqui, cum edd. Vict. Davis. et Brem. sed cum N et Spir. *ad se peccent*, scribendum *ab se* Gœrenzio videtur.—2 *Sequitur* Grut. errore typographico, ut ait Orell. *Actutum, in amicitiam constituet, tollet tandem* E: quam lectionem præbet ξ, nisi quod omittit præpositionem *in*: in Ms. U legitur *amicitiam constituat, tollet eandem*. Tum pro *defecerit*, Ern. conjecit *dissederit*.—3 *Relinquens nequaquam* E ξ: *Retinques: neque* χ: *Relinquesne? neque* ψ. Tum *quid convenit* E ξ. Paulo post, verba, *utilitatis causa expetenda*, quæ desunt in Eliens. 2. Manut. Lamb. et Oliv. uncis includuntur a Davis. Pro *expetenda* ξ præbet *exprimenda*. In χ ψ hic locus ita interpungitur: *expetenda. Vides ne, &c. Deinde si amicitiam destitero tueri* E ξ.—4 *Odio est? Numquid est turpe, nisi quod est? si ne quo incommodo, &c.* U χ ψ, et alii codd. cum edd. P, Vict. et Manut. *odio est? Numquid est, nisi quod turpe est? si, ne si incommodo quidem, &c.* Lamb. e conjectura: *odio est, nisi quid est turpis? nisi ædes sive quo incommodo, &c.* ξ: *odio est, nisi quod est turpis? nisi ædes sine quo incommodo, &c.* E. Statim post, pro *relinques* E ξ præbent *relinquens*.—5 *Quid in* ξ, Brem. Gœrenz. et Orell. Deinde *nullam affert* E ξ. Paulo

NOTÆ

* *Vadem te ad mortem*] Vas erat proprie qui aliquem in judicio priva-

goreus ille^y fecit Siculo tyranno? ⁶ aut, Pylades cum sis,^z dices te esse Orestem, ut moriari pro amico? aut, si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares? et, si id non probares, quo minus ambo una⁷ necaremini, non precarere? xxv. 80. Faceres tu quidem, Torquate, hæc omnia: nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te prætermisurum credam aut mortis aut doloris metu. Non quæritur autem,⁸ quid naturæ tuæ consentaneum sit, sed quid disciplinæ. Ratio ista quam defendis, præcepta quæ didicisti, quæ probas, funditus evertunt amicitiam; quamvis eam Epicurus, ut facit, in cœlum efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. Quasi quis illum neget⁹ et bonum virum, et comem, et humanum fuisse. De ingenio ejus in his disputationibus, non de moribus, quæritur. Sit ista in Græcorum levitate perversitas, qui maledictis insectantur eos, a quibus de veritate dissentiunt. Sed, quamvis comis

post, et cogitabis, si quemque in E. Pro Vadem te χ exhibet Vadente.—6 *Siculo fecit tyranno* e Mss. Gud. 1. et Weg. Gærenz. et Orell. Verba, *Siculo tyranno*, de Davis. sententia cancellis colibuit Brem. Voc. *tyranno* suspectum fuit Grut. et Ern. Tum *cum si dices* legitur in E. Paucis interjectis, pro *moriari* E ξ præbent *moriatur*. Porro E ξ ψ habent *aut te indicares*.—7 Voc. *una* deest in E. Denique, pro *precarere*, edd. P, Manut. Lamb. et Orell. habent *deprecarere*. Davis. conjicit hunc locum ita legendum: *quo vos ambo una necaremini comprecare*.

CAP. XXV. 8 *Non autem quæritur* Ms. Weg. Statim *quod naturæ* N, et Spir. qui Mss. paucis post, cum ψ , præbent *quod disciplinæ*. Pro *didicisti* E ξ habent *dedisti*.—9 Par. 3. *Qui quasi illum negat*: Balliol. Med. et multi alii codd. *Quis quasi illum negat*. De Davisii conjectura, Gærenz. et Orell. habent *Quis, quæso, illum negat*: E χ ψ *Quasi quis illum negat*. Mox, pro *comem*, E, Gud. 1. et Weg. præbent *commune*: Gud. 2. *commendatum*: Gærenz. con-

NOTÆ

to sistendum spondebat. Nunc vas dicitur quivis pro alio sponsor.

^y *Ut Pythagoreus ille*] Damon et Pythias, nobile par amicorum. Quum alteri eorum diem necis destinasset Dionysius, et is qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulavisset, vas factus est alter ejus sistendi, ut si non revertisset, moriendum esset ipsi; qui cum se ad diem recepisset,

admiratus eorum fidem tyrannus, petiit ut se in amicitiam tertium ascriberent. Tusc. v.

^z *Aut Pylades cum sis*] Nota est fabula Orestis et Pyladis, quorum uter Orestes esset cum rex ignoraret, Pylades Orestem se esse dicebat, ut pro illo necaretur; Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse clamabat.

in amicitiiis tuendis fuerit,¹⁰ tamen, si hæc vera sunt, (nihil enim affirmo) non satis acutus fuit. 81. At multis se probavit, et quidem jure fortasse : sed tamen non gravissimum est testimonium multitudinis. In omni enim arte, vel studio, vel quavis¹¹ scientia, ut in ipsa virtute, optimum quidque rarissimum. Ac mihi quidem, quod et ipse bonus vir fuit, et multi Epicurei fuerunt,¹² et hodie sunt, et in amicitiiis fideles, et in omni vita constantes et graves, nec voluptate, sed officio, consilia moderantes ; hoc videtur major vis honestatis, et minor voluptatis. Ita enim vivunt quidam,¹³ ut eorum vita refellatur oratio. Atque, ut ceteri existimantur dicere melius quam facere, sic hi¹⁴ mihi videntur facere melius quam dicere. XXVI. 82. [p. 82.] Sed hæc nihil sane ad rem. Illa videamus, quæ a te de amicitia dicta sunt : e quibus unum mihi videbar ab ipso Epicuro dictum cognoscere :¹⁵ amicitiam a voluptate non posse divelli, ob eamque rem, colendam esse, quod, sine ea, tuto et sine metu vivi non posset, nec jucunde quidem posset.¹⁶ Satis est ad hoc responsum. Attulisti aliud humanius horum recentiorum, nunquam dictum ab ipso illo, quod sciam : primo utilitatis¹⁷ causa amicum expeti ; cum autem usus accessisset, tum ipsum amari propter se,¹⁸

jecit communem. Mox, de varietate dissentiunt in E ξ.—10 Hæc verba Spir. et N ita transponunt : *quamvis comis fuerit in amicitiiis tuendis*. Pro amicitiiis U ξ χ ψ exhibent amicis. Paulo infra, *Et quidem in rem fortasse* E U ξ χ ψ, alii codd. cum edd. P et Vict.—11 Voc. quavis delendum putant Davis, Ern. et Brem. Statim post, *vel in ipsa* legitur in omnibus codd. et edd. præter Ern. et Gørenz. qui, e conjectura Davisii, ediderunt *ut in ipsa*. Pro quidque scripti nonnulli exhibent quodque. Verbum est additum post rarissimum in omnibus codd. et edd. præter Eliens. 1. Vict. Ern. Gørenz. Schütz. et Orell.—12 Epicurei et fuerunt Lamb. Mox, *hæc videtur* E ξ χ, et ed. Vict.—13 Quidem Schütz. de Gørenzii conjectura. Statim, *ut eorum vita probetur, refellatur oratio* Car. Steph. et Lamb. Pro existimantur E ξ præbent existimaverunt. Gørenz. e Mss. Spir. N, Weg. et Gud. 1. habet dicere existimantur.—14 Sic ii Ms. E. Denique, melius facere legitur in ed. Vict.

CAP. XXVI. 15 Agnoscere Manut. et Lamb. ut volebat Ern.—16 Hæc verba, nec juc. quidem posset, omittuntur in E ξ, (qui præcedens verbum habent potest) Gud. 2. Weg. et ed. Gørenz. uncis includuntur a Davis. et Brem. ne juc. quidem posset ed. Lamb. Hunc locum ita legendum esse conjecit Mathiæ : *et si sine metu non posset, nec jucunde posset*. Tum Attulisti aliquid Gud. 1. Pancis interjectis, N et Spir. ab illo ipso transponunt. Statim, *qui scientiam* legitur in E.—17 Vel voluptatis hoc loco, vel mox spe utilitatis conjecit Lamb.—18 Per se E ξ, omnesque codd. Gørenzii, cum edd. Vict. Gørenz. Schütz.

etiam omissa spe voluptatis. Hoc etsi multis modis reprehendi potest, tamen accipio quod dant: ¹⁹ mihi enim satis est, ipsis non satis: nam aliquando posse recte fieri dicunt, nulla expectata, ²⁰ nec quæsita voluptate. 83. Posuisti etiam, dicere alios, foedus quoddam inter se facere ¹ sapientes, ut, quemadmodum sint in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos: id et fieri posse, et sæpe esse factum, et ad voluptates percipiendas maxime pertinere. Hoc foedus facere si potuerunt, faciant etiam ² illud, ut æquitatem, modestiam, virtutes omnes, per se ipsas gratis diligant. ³ At vero si fructibus, et emolumentis, et utilitatibus amicitias colemus; si nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam ipsam sua sponte, vi sua, ex se, et propter se expectandam; dubium est, quin fundos et insulas amicis anteponamus? 84. Licet hic rursus ea commemores, quæ optimis verbis ab Epicuro de laudibus ⁴ amicitiae dicta sunt. Non, quæro, quid dicat, sed quid convenienter possit rationi et sententiæ suæ dicere. Utilitatis causa amicitia est quæsita: ⁵ num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas esse posse, quam tua ⁶ sint Puteolis granaria? ^a collige omnia, quæ soletis: præsidium amicorum. Satis est tibi in te, satis in le-

//////////

et Orell. Tum *Hæc etsi* E ξ: *Hoc etiamsi* Spir. N, et Gnd. 2. Statim, *multimode* scribitur in Pal. 1.—19 *Datur* E ξ: *dat* χ, multi codd. et edd. vett. ante Davis. præter Lamb. Mox *pro dicunt* E præbet *dicant*.—20 *Nulla spectata* U: *nulla nec expectata* Lamb. Tum *pro quæsita* Spir. et N referunt *exquisita*. Deinde *Posuisti autem* E U ξ χ ψ, et Gnd. 2.—1 *Facere inter se* ed. Vict. Statim *sapientis* E et alii codd.—2 *Faciant et etiam* χ. Tum *ne æquitatem* E ξ.—3 Ita tacite edidit Gærenz. *non faciant etiam ... diligant?* Statim *An vero si* coniecit Gærenz. Mox *caritas est* ψ. Paucis interpositis, *dubium non est* scribitur in Eliens. 1. et Med.—4 E ξ ψ, tres codd. Gærenz. cum Marso laude exhibent. Deinde *et quid conv.* in χ. Paulo post, codd. nonnulli et edd. ante Grnt. ita transponunt, *rationi possit*.—5 *Quæsita est* e codd. Gærenz. cum Schutz. et Orell. Statim, *non igitur* in χ.—6 Ita codd. aliqui, cum Junt. Crat. Lamb. Davis. Ern. Schutz. et Orell. *quam si tua* Ms. χ, et ceteræ edd. Voc. *si* uncis includitur a Bremio: E præbet *quem tua: ξ quem si tua*. Pro *granaria*, E U ξ χ ψ, et alii codd. cum P, Crat. Vict. et Manut. habent *gramina*. Mox *Satis est tibi vitæ, et in legibus* E: *Satis est tibi*

NOTÆ

^a *Granaria* [gramina] Sunt qui legant *granaria*. In agro Puteolano villas egregias multi cives olim habu-

ere. Talis fuit Academia Ciceronis, de qua in lib. Acad. Mox et imperatores ipsi delicias ibi suas habuere.

gibus, satis et ⁷ in mediocribus amicitiiis præsidiis : jam contemni non poteris : odium autem et invidiam facile vitabis : ad eas enim res ab Epicuro praecepta dantur. Et tamen tantis vectigalibus ad liberalitatem ⁸ utens, etiam sine hac Pyladea amicitia, multorum te benevolentia praeclare et tuebere, et munies. 85. At quicum joca, seria, ⁹ (ut dicitur) quicum arcana, quicum occulta omnia? Tecum optime : deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac ista esse non inopportuna ; ¹⁰ quid ad utilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur, si amicitiam sua caritate metiare, nihil esse præstantius : sin emolumento, summas familiaritates prædiorum pretiosorum ¹¹ mercede superari. Me igitur ipsum ames oportet, non mea, si veri amici futuri sumus. XXVII. Sed in rebus apertissimis ¹² nimium longi sumus. Perfecto enim, et concluso, neque virtutibus neque amicitiiis ¹³ usquam locum esse, si ad voluptatem omnia referantur ; nihil præterea ¹³ magnopere dicendum. Attamen, ne cui loco non videatur esse responsum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam.

86. Quoniam igitur omnis summa ¹⁴ philosophiæ ad

f Postquam enim perfecimus et conclusimus, nusquam locum esse aut virtutibus aut amicitiiis, &c.

in te, et in legibus &c.—7 Copulativa particula et omittitur in ψ , N, et Spir. cum edd. Gærenz. Schutz. et Orell. Actutum, præsidium E ξ χ ψ , aliique Mss. cum P, Junt. Brem. Gærenz. Schutz. et Orell. Tum contemnere χ ψ , ceteri codd. et ed. P. Sequens negativa particula haud invenitur in ξ χ ψ . Pro poteris E ξ præbent poteritis. Mox, et tamen non tantis codd. multi, edd. ante Davis. et Lall. qui defendit. Particula non uncis includitur a Grnt.—8 Ad libertatem ξ χ ψ , et ed. Grnt. ad ubertatem J. F. Gronovii susp. Tum utens, eis sine hac ξ χ ψ , aliique Mss. cum P, Crat. Vict. Gærenz. Schutz. et Orell. utens eam sine hac Spir. N, et cod. Mod. utens iis sine hac edd. vett. nonnullæ cum Brem. qui voc. iis uncis inclusit : uti si vis, sine hac coniecit Davis.—9 Joca et seria ed. Vict. Quicum joca, seria (ut dicitur) arcana, occulta omnia? ut sit senarius, Beier. Fragm. Oratt. p. 195. Mox, cum mediocri animo &c.—10 Ita Mars. Lamb. in margine 1584. Grnt. e Pal. 1. et seqq. non importuna E U ξ χ , multi alii Mss. et omnes ceteræ edd. vett. Paulo infra, ea nihil esse præst. E &c.—11 Prædiorum fructuosorum Par. tres, Eliens. 1. Balliol. cum edd. P, Vict. Crat. Davis. Brem. Gærenz. Schutz. et Orell. pretiosorum fructuosorumque E ξ : prædiosorum fructuosorum χ ψ . Paucis post, Me ipsum igitur habent omnes edd. præter Grnt. Ern. et Brem. Denique χ , et alii codd. non agnoscunt verbum futuri, probante Davisio.

CAP. XXVII. 12 Aptissimis &c. Tum longi fuimus Spir. et N: longissimus E. Statim, Profecto E ψ . Deinde nec virtutibus, nec amicitiiis edd. ante Grnt. Pro usquam ψ habet his quam.—13 Præterea est e codd. Gærenz. cum Schutz. et Orell. Postea, Ac tamen Gærenz. e Spir. et N.—14 Summa omnis Spir.

beate vivendum refertur, idque unum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt; beate autem vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis, item, contra, omnem infelicitatem¹⁵ in dolore; id primum videamus, beate vivere vestrum quale sit. Atque hoc dabitur, ut opinor, si modo sit aliquid, esse beatum,¹⁶ id oportere totum poni in potestate sapientis: nam, si amitti vita beata potest, beata esse non potest. Quis enim confidit semper sibi illud stabile¹⁷ et firmum permansurum, quod fragile et caducum sit? Qui autem diffidet perpetuitati bonorum suorum, timeat necesse est, ne aliquando, amissis illis, sit miser. [p. 83.] Beatus autem esse in maximarum rerum timore nemo potest.

87. Nemo igitur esse beatus¹⁸ potest: neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis,^b vita beata dici¹⁹ solet: neque appellatur omnino vita beata, nisi confecta atque absoluta; nec potest quisquam alias beatus esse, alias miser. Qui enim existimabit posse se miserum esse, beatus non erit. Nam, cum semel est suscepta²⁰ beata vita, tam permanet, quam ipsa illa effector beatae vitae sapientia: neque expectat ultimum tempus ætatis; quod Cræso scribit Herodotus^c præceptum a Solone.^d At

N, et ed. Schutz. *omnis sententia* U ψ.—15 *Miseriam omnem* Davis. e codd. cum Brem. Gærenz. Schutz. et Orell. Locum omnem de glossa suspectum Th. Benteius fecit. Brem. quoque hæc ommissa malit. Tum, *id primo videamus* E. Voc. *vestrum* deest in E ξ.—16 Verba, *esse beatum*, suspecta sunt Davis. *esse* delendum censuit Brem. *esse bonum vel beatum* E ξ.—17 *Sibi semper id stabile* Orell. e Mss. Spir. et N: *sibi id semper stabile* Ms. Weg. *semper illud sibi stabile* P et Davis. ex uno codice: *sibi semper illud stabile* Schutz. *sibi semper stabile* Gærenz. Mox pro *diffidet*, Gærenz. e codd. cum Schutz. et Orell. habet *diffidit*.—18 Voc. *beatus* non est in E ξ. Omnes codd. Gærenzii legunt *beatus esse*, nisi quod Gud. 2. cum Marso, totum locum ignorat. Statim post, *in aliquam partem* E: *in alia parte* χ. Tum *si in perpetuitate* E.—19 *Duci* codd. multi, cum edd. P, Vict. et Grnt. probante Rath. *dici potest* legitur in E ξ. Deinde *nec appellatur* in Ms. E, et ed. Vict.—20 *Suscepta semel est* Gærenz. e codd. cum Schutz. et Orellio. Verbum est

NOTÆ

^b *In perpetuitate temporis*] Hæc habet Cicero ab Aristotele, in Magnis Moralibus: ἐπεὶ οὖν ἡ εὐδαιμονία τέλειον ἀγαθὸν καὶ τέλος, &c.

^c *Scribit Herodotus*] Hist. lib. 1.

^d *A Solone*] Solon peregre profectus, sive ut gentium mores condisceret, sive ut legem aliquam earum

enim,¹ quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem^e quidem temporis ad beate vivendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in brevitate temporis, quam, si illa sit sempiterna. 88. Hæc dicuntur inconstantissime. Cum enim summum bonum² in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri majorem, quam finito atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is potest dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis: negat enim summo bono³ afferre incrementum diem. Qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, qui sibi is⁴ conveniet, si negabit voluptatem crescere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. An dolor longissimus quisque miserrimus, voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit?⁵ Quid est igitur, cur ita semper Deum appellet Epicurus beatum et æternum? demta enim æternitate, nihilo beator Jupiter, quam Epicurus: uterque enim summo bono fruitur, id est, voluptate. At enim hic etiam dolore. At eum nihili facit:⁶ ait enim se, si uratur, 'quam

//////////

omittitur in Ms. χ.—1 *Etenim* codd. aliqui, et edd. ante Davis. Ante *diuturnitatem* particula *nec* additur a Gœrenzio e Mss. E, Spir. N, Weg. et Gud. 1. quem secuti sunt Schutz. et Orell. *Voc. quidem* deest in ed. Lamb. Tum *ne minorem* scribitur in E. Pro *percipi* Ms. N præbet *perspici*.—2 Hæc verba, cum enim summum bonum, non sunt in E ξ. Pro *cum* Gud. 2. exhibet *animo*. Mox in χ *negat in finito*: qui Ms. omittit verba *voluptatem ... modico*. Præpositio *in* additur ante *finito* in E. *Ac modico* legitur in Spir. et Gud. 1.—3 *In summo bono* U χ ψ: *in summo*, omisso bono, E ξ.—4 N et Spir. *is* ignorant: Gud. 1. *is* sibi transponit. Mox, *quisque est miserrimus* Lamb. solus.—5 *Optabilem diuturnitas facit* E ξ: *optabiliorem diuturnitatis facit* χ. Paulo infra, *beatum Epicurus appellet* Gœrenz. e codd. Spir. et N, cum Schutz. et Orell. Statim, copulativa particula *et* omittitur in Ms. Weg. *beatum, verum, et æternum* legitur in E ξ. Mox pro *fruitur* E ξ habent *utilitur*: qui iidem Mss. pro *dolore* præbent *dolere*.—6 *Nam eum nihili facit* Manut. et Lamb. *At enim*

NOTÆ

quas scripserat, abrogare teneretur, contulit se Sardos ad Cræsum, qui, expositis opibus, 'Ecquem,' inquit, 'vidisti hominum beatissimum?' 'Tellum Atheniensem,' respondit Solon, 'cui præter liberos bene institutos, præclara mors obtigit.' 'Quem secundum ab illo?' ait Cræsus. 'Cleobin et Bitonem,' inquit, 'quibus præter victum honestum beata mors

evenit.' 'Nos vero,' Cræsus, 'quales putas?' 'Expectandum,' inquit Solon, 'extremum tempus ætatis; nemo enim ante mortem beatus.' Vide librum sequentem.

^e *Epicurus diuturnitatem*] Epicuri verba sunt, ὁ ἀπείρος χρόνος ἔχει τὴν ἡδονὴν, καὶ οὐ πεπρασμένος. Inter selectas sententias.

hoc suave ! dicturum. 89. Qua igitur re a Deo vincitur, si æternitate non vincitur ? in quo⁷ quid est boni præter summam voluptatem, et eam sempiternam ? Quid ergo attinet gloriose loqui, nisi constanter loquare ? In voluptate corporis (addam, si vis, animi, dum ea ipsa, ut vultis, sit quod et in corpore⁸) situm est vivere beate. Quid ? istam voluptatem perpetuam quis potest præstare sapienti ? nam quibus rebus efficiuntur voluptates, hæ non sunt in potestate sapientis. Non enim in ipsa sapientia positum est beatum esse, sed in iis⁹ rebus quas sapientia comparat ad voluptatem. Totum autem id externum :¹⁰ et, quod externum, id in casu est. Ita fit beatæ vitæ domina fortuna ; quam Epicurus ait ‘exiguam intervenire sapienti.’

XXVIII. 90. Age, inquires : ista parva sunt : ‘sapientem locupletat ipsa natura ;’ cujus divitias Epicurus¹¹ parabiles esse docuit. Hæc bene dicuntur ; nec ego repugno : sed inter sese ipsa pugnant. Negat enim,¹² tenuissimo victu, id est, contemptissimis escis^f et potionibus, minorem voluptatem percipi, quam rebus exquisitissimis ad epulandum. Huic ego, si negaret quicquam interesse ad beate vivendum, quali uteretur victu, concederem : laudarem eti-

nihil facit χ . At eum nihil facit E U $\xi \psi$. Actutum Spir. N, et Schutz. omit-
tunt pronomen *se*, quod verbum unciis includitur a Gærenz. et Orell. Hoc
voc. transponitur post *uratur* a Crat. et Vict. Pro *se*, si *uratur* E præbet
sese juraturum ; $\chi \psi$ *sese iratum* ; sed in ψ ‘iratum’ postea mutatum est in
‘juratum.’—7 In *qua* codd. et edd. ante Lall. Mox, pro *loquare* E ξ præbet
loquatur.—8 *Sit e corpore* Pal. 1. N, Spir. cum Davis. Gærenz. Schutz. et
Orell. *sit quod et corpore* $\chi \psi$, Gud. 1. Weg. edd. P et Ven. 1494. cum pluri-
bus Mss. Davisii et Gruteri : *sit quoque in corpore* Lamb. et Oliv. *sit quod*
est in corpore E ξ . Pancis interjectis, *afficiuntur voluptates* legitur in χ .
Paulo infra, *te non sunt* in E. Tum *non in potestate sunt* Gærenz. e Spir. et
N, cum Orellio.—9 In *his* E et codd. aliqui Gærenz. cum P, Vict. Davis.
Gærenz. Schutz. et Orell.—10 *Extremum* $\xi \chi$. Verba, et, quod *externum*,
haud inveniuntur in U ξ . Pro *externum* χ præbet *extremum*.

CAP. XXVIII. 11 *Epicurus ipse* codd. nonnulli, cum edd. P, Manut. Lamb.
Grut. et Brem. Deinde *Nec bene* in χ . Porro *inter se* P, Manut. et Lamb.
Pro *pugnant* E ξ habent *repugnant*.—12 Davis. conjecit *Negat idem*. Lamb.

NOTÆ

^f *Contemptissimis escis*] Legitur il- si contenti frugaliterque vivamus,’
lud in epistola ad Menecæum : ‘Mag- &c.
num,’ inquit, ‘bonum esse censemus,

am: verum enim diceret: idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimentum^g esse famem, potionis¹³ sitim. Sed, qui ad voluptatem omnia referens, vivit ut Gallonius,^h loquitur ut Frugi ille Piso,ⁱ non audio: nec enim eum, quod sentiat, dicere existimo. 91. Naturales divitias dixit parabiles esse, quod parvo esset natura contenta. Certe, nisi voluptatem tanti aestimaretis. ‘Non minor,’ inquit, ‘voluptas percipitur ex¹⁴ vilissimis rebus, quam ex pretiosissimis.’ Hoc est non modo cor non habere, sed ne palatum quidem. Qui enim voluptatem ipsam contemnunt, iis¹⁵ licet dicere, se accipenserem menæ non anteponere:^k [p. 84.] cui vero in voluptate summum bonum est, huic omnia sensu, non ratione sunt judicanda: eaque dicenda optima, quæ sunt¹⁶ suavissima.

92. Verum esto: consequatur summas voluptates, non modo parvo, sed per me nihilo,¹⁷ si potest: sit voluptas

//////////

in margine 1584. suspic. *e tenuissimo*. Mox, quali uterentur victu E.—13 *Et potionis* E ξ. Pronomen *eum* ante *non audio* addi maluit Ern. Voc. enim omittitur in Spir. et N, cum edd. Mars. et Schutz. uncis compescitur a Gærenz. et Orellio. Tum *quid sentiat* χ ψ. Mox *tanti existimaretis* E ξ χ.—14 *Tam ex* E U χ ψ, cum edd. Vict. et Manut.—15 *His* quatuor codd. Gærenzii, cum edd. Mars. Vict. Crat. et Schutz. sicque volebat Gærenz. hic legitur in E. Verbum *dicere* non est in χ. Tum *se vel accipenserem* ξ: *se vel accipenserem* E. *Menæ* scribitur in edd. Vict. et Brem. Statim, Th. Bentl. et Brem. censent delendum *non*. Hoc verbum deletur a Lalleu. Paucis interjectis, ed. Oliv. omittit *est* post *bonum*.—16 *Sint* E U, et alii Mss. cum edd. Vict. et Davis. probante Ern. neque *sunt*, neque *sint* est in χ. Statim post, E ξ χ ψ, alii codd. et edd. ante Lamb. habent *isto modo consequatur*: U *isto consequatur*.—17 *Sed ferme nihilo* U χ ψ, alii codd. et edd. ante

NOTÆ

^g *Cibi condimentum*] De Socratis continentia multi multa; tanto, inquit Xenophon, utebatur cibo, quanto jucunde se vesci sentiebat; et ita assueverat, ut fame pro condimento uteretur; eratque omnis jucunda potio, quia nisi sitiret, non potabat. Athenæus quoque meminit ejus temperantiæ.

^h *Vivit ut Gallonius*] Simile est illud Persii: ‘Qui Curios simulant, et bacchanalia vivunt.’ De Gallonio su-

pra.

ⁱ *Frugi ille Piso*] Cognomentum sortitus ex frugalitate singulari: qui, inquit Cicero pro Fonteio, tanta virtute fuit et integritate, ut etiam optimis temporibus, cum hominem invenire nequam non posses, solus tamen Frugi nominaretur.

^k *Menæ non anteponere*] Nonius menam inter genera ciborum potuumque collocat; Plinius inter pisces colorem variis temporibus mutantes.

non minor in nasturtio illo,¹ quo vesci Persas esse solitos scribit Xenophon, quam in Syracusanis mensis,^m quæ a Platone graviter vituperantur: sit, inquam, tam facilis; quam vultis, voluptatis comparatio:¹⁸ quid de dolore dicemus? cujus tanta tormenta sunt, ut in his beata vita (si modo dolor summum malum est) esse non possit. Ipse enim Metrodorus,ⁿ pæne alter Epicurus, beatum esse describit his fere verbis: 'cum corpus bene constitutum sit, et sit exploratum, ita futurum.' An¹⁹ id exploratum^o cuiquam potest esse, quo modo sese habiturum sit corpus, non dico ad annum, sed ad vesperam?²⁰ Dolor igitur, id est summum malum, metuetur semper, etiam si non aderit: jam enim adesse poterit. Qui potest igitur¹ habitare in beata vita^p summi mali metus? Traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. 93. Jam ipsum² absurdum, maximum malum negligi: sed quæ tandem ista ratio est? 'Max-

////////

Grut. sed firme nihilo E ξ, cum aliis. Mox, illa non minor E ξ. Disjunctiva particula non deest in U. Deinde scripsit Xenophon in E ξ. Paulo infra, pro vultis ξ præbet utilis.—18 Comparatio voluptatis multi codd. cum P, Vict. Davis. Gørenz. et Orell. Actutum, pro alter ξ χ ψ habent aliter quam.—19 Aut in E: qui Ms. paulo post præbet se habiturum.—20 χ, Spir. N, unus cod. Davisii, cum edd. Gørenz. Schutz. et Orell. vesperum. Statim post, tres codd. Gørenzii ignorant id.—1 Pro igitur Brem. coniecit autem. Verba, ab Epicuro, non sunt in Gud. 1.—2 Jam istud susp. Davis. Jam id ipsum

NOTÆ

¹ In nasturtio illo] Est medicamentum simplex, causticæ facultatis et calidissimæ; Galen. lib. vii. κάρδαμον, ita dictum quod cor juvet. Valet adversus venena. Dioscor. Utebantur eo frequenter Persæ, non omnino frugalitatis causa, sed ne sæpius medendi necessitate urgerentur, quod apud ipsos probri loco ducebatur. Xenophon in Cyropæd.

^m Syracusanis mensis] Natum a Syracusanorum luxu proverbium. De Sicularum mensarum lautitie Athenæus lib. xii. Aristoteles. Plato De Rep. iii.

ⁿ Metrodorus] Atheniensis, ut Cic. Laërt. Vossio placet; Lampsacenus,

ut Straboni et Casaubono: qui ut concilientur, dicendum, auctore Jonsio, Atheniensem quidem patria esse, Lampsacenum tamen dici quod Lampsaci Epicurum audiverit. Hanc opinionem non probant Menagius et Cassendus. Fratrem habuit Timocratem. De utroque De Nat. Deor. lib. i. Hanc ejus opinionem de summo bono habet Plut. in libello 'quod neque juxta Epicurum beata vita sit.'

^o An id exploratum] Sumtum istud ex Sophoclis Trachiniis, quod et in Catone Majore legitur.

^p Habitare in beata vita] Hellenismus: ἐνοικεῖν τῷ μακάριῳ βίῳ.

imus dolor,' inquit, 'brevis est.' Primum, quid tu dicis breve? deinde dolorem quem maximum? quid enim? summus dolor plures dies manere non potest? vide, ne etiam menses: nisi forte eum dicis, qui, simul atque arripuit, interficit. Quis istum dolorem timet? Illum mallem levares, quo optimum atque humanissimum virum, Cn. Octavium,^a M. filium,^r familiarem meum, confici vidi: nec vero semel, nec ad breve tempus, sed et sæpe plane, et diu. Quos ille, Dii immortales!⁴ cum omnes artus ardere viderentur, cruciatus perferebat! nec tamen miser esse, quia summum id malum non erat, tantummodo laboriosus, videbatur: at miser, si in vitiosa et flagitiosa⁵ vita afflueret voluptatibus. XXIX. 94. Quod autem magnum dolorem brevem, longinquum levem esse⁶ dicitis, id non intelligo, quale sit. Video enim et magnos, et eosdem bene longinquos dolores, quorum alia toleratio est verior; qua uti vos non potestis, qui honestatem ipsam per se non

conjecit Ern. Mox *quid tu dicis brevem* ed. Vict.—3 *Tam maximum* E U ψ, cum P, Vict. et Manut. Tum *Quis eum dolorem* E: *Quid illum dolorem* χ. Paucis post, *sed sæpe plane* E: *sed sæpe et plane* ξ ψ. Actutum, voc. *diu* omititur in Gud. 2.—4 *Quos, Dii immortales!* ille Gud. 1. 2. atque sic P, Vict. Manut. Lamb. et Davis. *Dii immortales, quos ille* Ms. Weg. Mox, *tamen modo laboriosus* E ξ: *tantum laboriosus* χ.—5 *In flagitiosa et vitiosa* omnes codd. Gærenzii, cum aliis. Verba, *At . . . afflueret*, haud inveniuntur in χ: *vitiosa et* desunt in E ξ.

CAP. XXIX. 6 Verbum *esse* omittitur in Spir. N, Gærenz. Schütz. et Orell. Particula *et*, ante *magnos*, deest in E ξ. Mox, Manut. et Lamb. omittunt voc. *bene*. Tum *pro quorum*, quatuor codd. Oxonn. cum Gud. 1. 2. et Weg. editisque vett. multis *quænam*: Ursini cod. *quædam*, ut ante Grut. editum est: *quæ non* cod. Morel. Tum *tolerandi ratio* conjecit Davis. Cod. Ursini habet *ratio pro toleratio*. Mox verba, *quamobrem . . . dolere*, non sunt in

NOTÆ

^a Cn. Octavium] Tenuissimæ valetudinis virum. De quo hæc in Bruto. 'Is (Cn. Sicinius) cum tribunus plebis Curionem et Octavium coss. produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis et multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus; 'Nunquam,' inquit, 'Octavi, collegæ tuo gratiam referes; qui, nisi se suo more jactavisset, hodie te

istic muscæ comedissent.' Fuit Cn. Octavius cos. 677.

^r M. filium] Is, qui tribunus plebis 633. legem frumentariam tulit, qua Semproniam abrogavit. De illo Off. lib. II. Meminit quoque illius Cic. in Bruto, quem inter illos fuisse dicit qui in præsidiis reip. magis, quam in judiciis eloquentiæ florent.

amatis. Fortitudinis quædam præcepta sunt, ac pæne leges, quæ effœminari virum vetant in dolore: quamobrem turpe putandum est, non dico dolere (nam id quidem est interdum necesse), sed saxum illud Lemnium clamore Philoctetæo ⁷ funestare,

Quod ejulatu,⁴ questu, gemitu, fremitibus

Resonando, mutum,⁸ flebiles voces refert.

Huic Epicurus comparet se, si potest:⁹

Cui, viperino morsu, venæ viscerum

Veneno imbutæ, tetros cruciatus cient.

Sit Epicurus Philocteta:¹⁰ 'si gravis dolor, brevis.' At jam decimum annum in spelunca jacet. 95. 'Si longus, levis:' dat enim intervalla, et relaxat. Primum, non sæpe: deinde quæ est ista relaxatio, cum et¹¹ præteriti doloris memoria recens est, et futuri atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. Fortasse id optimum; sed ubi illud, 'Plus semper voluptatis?' si enim ita est, vide ne facinus facias, cum mori suadeas. Potius ergo illa dicantur, turpe esse viro¹¹ debilitari, dolore frangi, succumbere:

E ξ.—7 *Philocteteo* Vict. Davis. et Brem. *Phylotetheo* E. Deinde *et questu, gemitu* E χ: *et questu, questu* in ξ. Pro *fremibus*, Herman. de Æsch. Philoct. p. 12. legit *fletibus*.—8 *Resonantibus mutum* E ξ: *Resonando multum* codd. aliqui, Grnt. et Brem. ut Wolf. in *Tuscul.* II. § 33. Pro *mutum* Spir. et N exhibent *mutu*.—9 *Huic Epicurus competenter, et si potest* E U ξ χ ψ, Junt. et Vict. *Huic Epicurus, et si potest* Pal. 1. unde Gærenz. de Rathii sententia, edidit *Huic Epicurus, si potest*. Schutz. e conjectura, simpliciter dedit *Huic igitur*. Lall. conjecit *Huic Epicurus compatiatur si potest*, improbante Orellio. Ed. P, parvo cum discrimine, præbet *Huic Epicurus comparet se et si potest*. Statim post, Rath. suadet legi *Quum e viperino, &c.*—10 *Sic Epicurus Philoctetæ* Gud. 2. Weg. Ven. 1494. Camer. et Gærenz. ut conjecit etiam Brem. dicat *Epicurus, Philocteta* Schutz. e conjectura: sit *Epicureus Philocteta* edidit Lamb. Verba, *cum et*, omittuntur in χ. Mox *suadeas potius* sine puncto scribuntur in χ ψ.—11 *Turpe esse, viri non esse* cod. Gronovii, et margo Crat. cum Orellio, probantibus Davis. et Lall. *turpe, viri non esse* Pal. 1. Spir. et

NOTE

* *Clamore Philoctetæo*] Philoctetes, Pæantis filius, sagittator insignis, Herculis ea in arte discipulus, cujus et arcum hæreditate consecutus est. Relictus in Lemno a Græcis Trojam navigantibus, viperæ morsu in pede accepto, in saxo ad littus jacens, gra-

viter cruciatus est. De eo Latinam tragædiam scripsit Accius, Græcam Æschylus, cujus meminit Athenæus et Plut.

⁴ *Quod ejulatu*] Versus Accii, quos habes et in *Tuscul.* II.

nam ista vestra, 'Si gravis, brevis; si longus, levis,' dictata sunt. Virtutis, magnitudinis¹² animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari solet. xxx. 96. Audi, (ne longe abeam) moriens quid dicat Epicurus; et intellige,¹³ facta ejus cum dictis discrepare. Epicurus Hermacho^u S. [p. 85.] 'Cum ageremus,' inquit, 'vitæ beatum, et eundem supremum diem, scribebamus hæc. Tanti autem morbi aderant vesicæ et viscerum,'¹⁴ ut nihil ad eorum magnitudinem posset accedere.' Ecce miserum hominem, si dolor summum malum est! Dici aliter non potest. Sed audiamus ipsum: 'Compensabatur tamen,' inquit,¹⁵ 'cum his omnibus animi lætitia, quam capiebam memoria¹⁶ rationum, inventorumque nostrorum. Sed tu, ut dignum est tua erga me et erga philosophiam voluntate, ab adolescentulo¹⁷ suscepta, fac ut Metrodori tuare liberos.' 97. Non ego jam Epaminondæ, non Leonidæ mortem hujus morti antepono; quorum alter, cum vicisset Lacedæmonios^x apud

//////////

N: viri non esse (omissis turpe esse) Eliens. 2. et ed. Gærenz. Tum pro dolore ψ et ed. Vict. præbent dolere. Deinde et jam ista natura E ξ.—12 'Dictata sunt virtutis: magn.' Ridicule, ut volebat Grut. distinguunt Bazal. et Junt. Dictata sunt sæpe decantata dubia Moseri susp. p. 9. Orell. Pro dictata U præbet dicta. Paulo infra, formidinis: tormentis scribitur in χ. Voc. dolor non est in ξ.

CAP. xxx. 13 Et intelliges E ξ: ut intelligas Davis. e Pal. 1. Deinde in Ms. N legitur *Hermarche*: edd. Junt. Gærenz. Schutz. et Orell. *Hermarcho*. Inscriptionem delendam censebat Rath. Pro scribebamus E ξ præbent inscriberemus.—14 Aderant vesicæ et torminum morbi codd. nonnulli, etiam Morel. cum Gærenz. Schutz. et Orellio: morbi aderant vesicæ et torminum ed. Vict. Pro vesicæ E præbet vexicæ; ξ vexire. Actutum, eorum in χ deest. Tum pro posset, edd. vett. omnes, præter Lamb. cum Oliv. et Brem. habent possit. Porro, Pal. 1. Spir. N, cum Davis. et Schutz. omittunt Ecce: Gærenz. e conjectura substituit En, improbante Orellio, qui tamen uncis inclusit Ecce. Mox, Si audeamus ipsum ξ.—15 Compescebatur tum, inquit Ms. χ: sic quoque E ξ, nisi quod omittunt verbum inquit. Compensabatur, inquit, tamen in codd. nonnullis, cum edd. Crat. Vict. Gærenz. et Orell. Pro capiebam E præbet cupiebam.—16 Ex memoria Lamb. solus. Tum inventorum quam nostrorum E.—17 Ab adolescentia Gud. 2. et Crat. Paulo infra, Epaminondæ scribitur in

NOTÆ

^u Epicurus Hermacho] Extat illa apud Laërt. epistola, sed ad Idome-neum inscripta. Fortasse scripta fuit ad utrumque, propter τὸ ὁμῶν, inquit Gassend. in Apolog. Epicuri, lib. II. cap. 2. quod Metrodori liberi satis fu-

issent testamento commendati. Adde Hermachum, successorem proximum, non videri fuisse absentem, cum etiam Epicuri mortem literis missis scripserit.

^x Cum vicisset Lacedæmonios] Lace-

Mantineam,^y simulque ipse¹⁸ gravi vulnere exanimari se videret; ut primum dispexit, quæsit, salvusne esset clypeus? cum salvum esse flentes sui respondissent, rogavit, essentne fusi hostes? cumque id quoque, ut cupiebat, audivisset, evelli jussit eam, qua erat transfixus,¹⁹ hastam: ita, multo sanguine profuso, in lætitia et in victoria est mortuus.^z Leonidas autem, rex Lacedæmoniorum, se in Thermopylis,^a trecentosque eos quos eduxerat Sparta,^b cum esset proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus. Præclaræ mortes sunt imperatoriæ: philosophi autem in suis lectulis plerumque moriuntur. Refert tamen,²⁰ quod sibi videtur esse morienti magna laus. ‘Com-

////////

E. Verba non *Leonidæ* ... *Lacedæmonios* desunt in χ .—18 *Atque ipse* Gærenz. e codd. cum Schütz. et Orell. *simul atque ipse* quatuor codd. Oxon. cum P; Crat. et Vict. Actutum, *videret se* P, Crat. Vict. et Lamb. In Ms. χ legitur *se videret non leonide mortem hujus morti antepono: quorum alter cum vicisset Lacedæmonios: apud se*. Actutum, *despexit* P, Manut. et Lamb. *primum se disperit* E ξ . Mox, *ne fusi essent hostes* E. Statim, *cum id* Gærenz. e codd. cum Schütz. et Orell. *Pro audivisset* E præbet *audisset*.—19 *Qua transfixus erat* ed. Lamb. Paucis interjectis, Spir. et N præbent *et victoria*, altera in abjecta. Mox *quos duxerat* E ξ ; qui Mss. paulo infra exhibent *philosophi autem ut plurimum in suis lectulis moriuntur*: Gud. 2. *philosophi autem plurimumque in suis lectulis moriuntur*.—20 *Refert autem* E ξ : *Epicurus aliquid refert tamen* conjecit Schütz. Tum in quo *situ videatur esse morienti* et conjectura Lamb. *quod si morienti videtur esse* E: *quomodo sibi videbatur esse morientis*

NOTÆ

dæmoniis præerat eo prælio Agesi-
laus. Eventum varie varii scribunt.
Polybius dubium ait; ubi enim le-
tale in pectore vulnus Epaminondas
accepit, quasi ex mutuo consensu
utrimque discessum est. Xenophon.
Diod. Justin.

^y *Apud Mantineam*] Arcadiæ oppi-
dum, nunc *Mundi*.

^z *In victoria est mortuus*] Egregia
est morientis oratio, Val. Max. lib.
III. ‘Non finis,’ inquit, ‘commilitones,
vitæ meæ, sed melius et auctius ini-
tium advenit. Nunc enim vester E-
paminondas nascitur, quia sic mori-
tur: orbis quoque, non tamen sine
liberis morior, quoniam mirificas fi-
lias Leuctra et Mantineam relinquo.’

Nobiles duas ad Leuctra et Manti-
neam victorias retulerat.

^a *In Thermopylis*] Sunt angustiae
montium, ad Cætam montem, Thessa-
liam inter et Græciam. Erant in ip-
so ingressu *θερμὰ λουτρά*, hoc est *cali-
da lavacra*; et desuper ara dicata
Herculi, murusque, super quem olim
visebantur *πυλᾶι*, *portæ*, unde Ther-
mopylæ, nunc *Bocca di Lupo*.

^b *Quos eduxerat Sparta*] Cum ea
manu ingentem Xerxis exercitum
delevisset, nisi Epialtes quidam re-
gem adisset consilii inopem, pollici-
tus se per angustum tramitem Persis
ducem fore, ut Leonidæ copias a ter-
go adorirentur.

pensabatur,' inquit, 'cum summis doloribus lætitia.' 98. Audio equidem philosophi¹ vocem, Epicure: sed quid tibi dicendum sit, oblitus es. Primum enim, si vera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc est, si vera sunt tua scripta et inventa; gaudere non potes: nihil enim jam habes, quod ad corpus referas. Est autem a te semper dictum, nec gaudere quenquam,² nisi propter corpus, nec dolere. 'Præteritis,' inquit, 'gaudeo.' Quibusnam præteritis? si ad corpus pertinentibus, rationes tuas te video compensare cum istis doloribus, non memoriam corpore perceptarum voluptatum: si autem³ ad animum, falsum est; quod negas animi ullum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. 99. Cur deinde⁴ Metrodori liberos^c commendas? Quid ex⁵ isto tuo egregio officio, et tanta fide, (sic enim existimo) ad corpus refers?

XXXI. Huc et illuc, Torquate, vos versetis licet; nihil⁶ in hac præclara epistola scriptum ab Epicuro congruens et conveniens decretis ejus reperietis. Ita redarguitur ipse a sese, veneuntque⁷ scripta ejus probitate ipsius ac moribus; nam ista commendatio puerorum, memoria et caritas amicitiae, summorum officiorum in extremo spiritu conser-

Spir. et N: *quomodo sibi videtur esse moriens* Pal. 1. *quod sibi morienti videtur esse* Gud. 2. *quo sibi videtur morienti esse* Eliens. 2. Davis. maluit legi *quo modo sibi videatur esse oriens*: Brem. conjecit *quid videatur esse morienti*: Rath. snadet *quod mihi videtur esse morienti*. Pro magna laus Ern. conjecit *magnæ lætitiae*. Mox cum suis doloribus ξ.—1 Ante philosophi voc. summum inseritur in ed. Mars. Verbum sit, post dicendum, omittitur in ψ. Si vera... hoc est desunt in E ξ.—2 Codd. plerique *quidquam*: Gærenz. conjecit *quemquam quidquam*. Actutum, ne dolere E ξ. Pronomen te ante video non est in E ξ. Pancis infra, ξ præbet *preceptarum*.—3 Sin autem Spir. N, aliique Mss. cum Lamb. Gærenz. Schutz. et Orell. Deinde pro ullum E habet nullum.—4 Cur denique ξ: Cum denique e Gærenz. conjectura, habet Schutz.—5 Præpositio ex omittitur in E U ξ χ ψ, cum edd. P, Crat. et Vict. Denique egregio tuo Gærenz. e Mss. N, et Spir. quem secutus est Orellius.

CAP. XXXI. 6 Voc. nihil geminatur in ψ. Mox E habet *decretis suis vel ejus repertis*. Tum idem Ms. præbet *Itaque redarguitur*: ξ *Itaque redarguetur*: U χ, et ed. Vict. *Ita redarguetur*.—7 Vincunturque E ξ, Pal. 1. Eliens. 2. Med. Spir. et N, cum edd. Mars. Davis. Brem. Gærenz. Schutz. et Orell. *væneantur* cod. Morel. *veniuntque* U. *convincunturque* conjecit Davis. Paulo post Gud. 2. *commendatione*: idemque pro *inducat* præbet *judicat*. Deinde *homini improbi-*

NOTÆ

^c Metrodori liberos] Moriens, et in ea epist. ad Hermach. de qua supra.

vatio, indicat, innatam esse homini probitatem gratuitam, non invitam⁸ voluptatibus, nec præmiorum mercedibus evocatam. Quod enim testimonium majus quærimus, quæ honesta et recta sint,⁹ ipsa esse optabilia per sese, cum videamus tanta officia morientis?^d 100. Sed, ut epistolam laudandam arbitror eam, quam modo totidem fere verbis interpretatus sum, (quanquam ea cum summa ejus philosophi¹⁰ nullo modo congruebat) sic ejusdem testamentum^e non solum a philosophi gravitate, sed etiam ab ipsius sententia judico discrepare. Scripsit enim, et multis sæpe verbis,^f et breviter apteque in eo libro quem modo nominavi,^g ‘mortem nihil ad nos pertinere: quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu; [p. 86.] quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere.’^h Hoc ipsum elegantius poni, meliusque potuit.^h Nam quod ita positum est, Quod dissolutum sit, id esse sine sensu, id ejusmodi

////////

tatem E ξ.—8 *Non mutuam* U ψ, et ed. Manut. *non mutam* ed. Crat.—9 *Sunt* in χ, Weg. Gud. 1. et ed. Mars. Hoc verbum omittitur in Gud. 2. et ed. Gærenz. Actutum *per se* E. Verbum *esse*, ante *officia*, additur in omnibus edd. præter Vict. Grut. Davis. Ern. et Brem.—10 *Cum sententia ejus philosophi* E ξ ψ, cum P, Manut. et Lamb. *cum summa ejus philosophia* Gærenz. e codd. Spir. et N, cum Schutz. et Orell. Præpositio *a*, ante *philosophi*, deest in E U ξ ψ, et ed. Vict. Deinde, *indicio discrepatum* ξ: *judico discrepatum* E U.—11 *Nihil ad nos pertinere omnino* Spir. N, Gud. 1. cum edd. Crat. Gærenz. Schutz. et Orell. *nihil ad nos omnino pertinere* ed. Davis. Omisit *omnino* Brem. errore typographico, ut ait Orellius. Verba *ut non... tamen* desunt in χ: qui Ms. paulo infra addit particulam *et* ante *intelligo*.—

NOTÆ

^d *Officia morientis*] De eodem Epicuro simile quiddam est apud Arriani Epictetum. Quid igitur enim excitavit e somno, ac ad ea scribenda quæ scripsit, coëgit? quid aliud, quam qua re nihil in hominibus potentius natura, quæ invitum hominem et reluctantem ad suam ipsius voluntatem trahit.

^e *Sic ejusdem testamentum*] Habetur integrum sub initio lib. x. de vita Epicuri.

^f *Et multis sæpe verbis*] Ut in epist. ad Menecæum: ‘Fac autem diligen-

ter, hanc animo mediteris sententiam, mortem nihil ad nos pertinere,’ &c.

^g *Quem modo nominavi*] Is liber est Κυρίων Δοξῶν. Hanc autem sententiam Sext. Empiricus ait ab Epicharmo acceptam.

^h *Poni, meliusque potuit*] Plut. secundo librorum quos de Homero composuit, hanc Epicuri argumentationem carpit. Gellius vero lib. ii. cap. 8. eandem probat, et Plutarchum refellit.

est, ut non satis plane dicat, quid sit dissolutum. 101. Sed tamen intelligo, quid velit. Quæro autem, quid sit, quod cum dissolutione, id est, morte, sensus omnis exstinguatur; et cum reliqui nihil sit omnino,¹² quod pertineat ad nos; tam accurate, tamque diligenter caveat et sanciat, 'ut Amynomachusⁱ et Timocrates, hæredes sui, de Hermachi¹³ sententia^k dent, quod satis sit ad diem agendum natalem suum quotannis, mense Gamelione:¹ itemque omnibus mensibus, vicesimo die lunæ,^m dent ad eorum epulas, qui una secum philosophati sint, ut et sui et Metrodoriⁿ memoria colatur.' 102. Hæc ego non possum dicere non esse hominis¹⁴ et belli et humani; sapientis vero nullo modo, physici præ-

12 *Nihil sit omnia* E. Tum *Anthynomachus* et *Thymocrates* E χ: *Antichomatis. anthynomachus* et *Thymocrathes* ξ: *antinomachus* et *Timocrates* ψ.—13 *De Hermarchi* Ms. N et alii codd. cum Junt. Gærenz. Schütz. et Orell. *de Hermarci* Ms. Spir. *de Hermacis* E: *de Hermadii* χ ψ. Mox, pro *quotannis* χ habet *quod*. Pro *Gamelione* E præbet *Gamedipnea*: ξ *gamdipnea*: χ *gamdipne*: ψ *Gandipne*. Deinde, *philosophati sunt* ed. Oliv. Paucis post, *memoria colatur*. Hoc ego, &c. E ξ.—14 Post verbum *hominis*, Mss. Pal. Eliens. 2. N, Spir. cum edd. Vict. Davis. Brem. Gærenz. Schütz. et Orell. addunt *quamvis*. Tum verbum *esse* additur ante *vult* in plerisque codd. et omnibus edd. præter P, Vict. Da-

NOTÆ

ⁱ *Amynomachus*] Utrique moriens Epicurus bona quæ apud ædem Deæ Phrygiæ asservabantur, donavit ea lege, ut hortos, in quibus ipse philosophatus erat, traderet Hermachio ac successoribus ad philosophandum. Laërt. in Epicuro.

^k *De Hermachi sententia*] Hermachus patria Mitylenæus, Agemarchi filius, Epicuri discipulus, et successor in schola. Huic Epicurus moriens domum quæ Melitæ fuit, fruendam quamdiu viveret, dedit; hortosque insuper ubi ipse philosophatus erat. Laërt.

¹ *Mense Gamelione*] Mensis erat secundus post solstitium hyemale. Theodorus De Mensibus. Januarius Latinis sacer Junoni, quod illa præsit nuptiis. Hesychius. Hujus mensis primis decem diebus agi natalem suum voluit Epicurus. Laërt.

^m *Vicesimo die lunæ*] De eodem die natali hæc Plin. Idem palæstras athletarum imaginibus, et ceromata sua exornant, et vultus Epicuri per cubicula gestant, ac circumferunt secum. Natali ejus vicesima luna sacrificant, feriasque omni mense custodiunt, quas Icadæ vocant, hi maxime qui se ne viventes quidem nosci volunt.

ⁿ *Metrodori*] Metrodorus, patria Atheniensis, frater Timocratis, una cum fratre Epicurum audivit. Inter insignes ejus discipulos commemoratur a Laërtio, qui libros quoque ab eo scriptos recenset in Epicuro: ad Medicos, tres de Sensibus, ad Timocratem, de Magnanimitate, de Epicuri Ægrotatione, contra Dialecticos, contra Sophistas, de Itinere ad Sapientiam, &c.

sertim, quem se ille vult, putare ullum esse cujusquam diem natalem. Quid? verene potest¹⁵ esse dies sæpius, qui semel fuit? certe non potest. An ejusdemmodi? ne id quidem, nisi cum¹⁶ multa annorum intercesserint millia,^o ut omnium siderum eodem, unde profecta sint, fiat ad unum tempus reversio: nullus est igitur cujusquam dies natalis. At habetur. Et ego id scilicet¹⁷ nesciebam. Sed, ut sit, etiamne post mortem coletur? idque testamento cavebit is, qui vobis¹⁸ quasi oraculum ediderit, nihil ad nos pertinere post mortem?¹⁹ Hæc non erant ejus, qui innumerabiles mundos, infinitasque regiones, quarum nulla esset ora, nulla extremitas, mente peragravisset. Numquid tale Democritus? ut alios omittam, hunc appello, quem ille unum secutus est. 103. Quod si dies notandus fuit, eumne potius, quo natus, an eum, quo sapiens factus est? Non potuit, inquires, fieri sapiens, nisi natus esset. Et²⁰ isto modo, ne si avia quidem^p ejus nata non esset. Res tota, Torquate,

vis. et Ern. Statim post, *putari* scribitur in E χ ψ.—15 *Quid? idemne potest* Eliens. 2. N, et Spir. cum Crat. (in margine) Davis. Gærenz. et Orell. *Quid? verene idemne potest* Gud. 1. Weg. et Mars. Mox *At ejusdemmodi* conjecit Brem. E præbet *An ejusdem imaginis: ξ An ejusdem miaginis: χ An ejus modo.*—16 Davis. cum codd. nonnullis omittit particulam *cum*, probante Gærenzio. Paucis post, *et omnium* in edd. P, Manut. et Lamb. Actutum, *profecta sunt* legitur in E.—17 *Scilicet id* quatuor codd. Gærenzii, aliique nonnulli, cum edd. P, Vict. Crat. Manut. Lamb. Gærenz. Schutz. et Orell. Tum *pro coletur* E ξ præbent *tolletur.*—18 *Nobis* E ξ χ ψ, aliique Mss. cum P, Crat. Vict. Davis. Brem. Gærenz. et Orell. Tum *pro nihil* E habet *nil.*—19 *Nihil post mortem ad nos pertinere* omnes codd. Gærenzii, aliique, cum P, Gærenz. Schutz. et Orell. *nihil ad nos post mortem pertinere* Crat. Vict. Manut. et Davis. *nihil mortem ad nos pertinere* ed. Lamb. Statim *Hæc non erat* χ.—20 Manut. et Lamb. omittunt particulam *et*. Mox, *pro avia* χ ψ exhibent *anima*. Deinde, post *Torquate*, Gærenz. maluit addere verbum *est*. Orellins vult le-

NOTÆ

^o *Intercesserint millia*] Fuit ea quorundam opinio philosophorum, post totius cæli conversionem, et omnium siderum in idem caput reditum, cuncta quæ fnerint antehac, reditura esse, idque magnum annum dixerunt. Plato de Universitate, et nos in Somnio Scipionis, et De Nat. Deor. lib. 11.

^p *Ne si avia quidem*] Avia mater

est aut patris aut matris, sic et proavia mater vel avi vel avia, abavia mater vel proavi vel proavia, atavia mater vel abavi vel abavia, &c. Avia frater, qui matris avunculus est, avunculus magnus dicitur; proavia frater, avunculus major; abavia frater, avunculus maximus. Adrian. Jun. in Nomenclaturis.

non doctorum hominum, velle post mortem epulis celebrari memoriam sui nominis: quos quidem dies quemadmodum agatis, et in quantam hominum facitorum¹ urbanitatem incurritis, non dico. Nihil opus est litibus. Tantum dico, magis fuisse vestrum agere Epicuri diem natalem, quam illius, testamento cavere ut ageretur.

XXXII. 104. Sed, ut ad propositum revertamur, (de dolore enim cum diceremus, ad istam epistolam delati sumus) nunc totum illud concludi sic² licet. Qui in summo malo est, is tum, cum in eo est, non est beatus. Sapiens autem semper beatus est, et est aliquando in dolore. Non est igitur summum malum dolor. Jam illud quale tandem est? 'Bona præterita non effluere sapienti, mala meminisse non oportere.' Primum in nostrane potestate est, quid meminerimus? Themistocles quidem,³ cum ei Simonides, aut quis alius,³ artem memoriæ polliceretur, 'Oblivionis,' inquit, 'mallem: nam meminisse etiam quæ nolo; oblivisci non possum quæ volo.' 105. Magno hic ingenio: sed res se tamen⁴ sic habet, ut nimis imperiosi philosophi sit, vetare meminisse. Vide, ne ista sint Manliana^r vestra, aut ma-

//////////

gere Torquate, non doctorum hominum'st.—1 Facetosam E ψ, cum edd. P, Crat. et Vict. fuctiosam χ. Deinde, verum Gud. 2. cum aliis Mss. et ed. Vict. Statim, agi Ms. Weg. et Gud. 1. Denique pro illius, U, aliique codd. cum edd. P, Vict. Manut. et Lamb. habent illum.

CAP. XXXII. 2 Sic deest in E ξ: sic concludi licet ed. Brem. Paulo infra, iste cum in eo est E U ξ χ, N, et alii nonnulli codd. cum edd. ante Lamb. Verbum est, post beatus, deletur in E ξ: est beatus legitur in ed. Lamb. Mox, Nam illud quale E ξ, probante Gœrenzio: qui Mss. paulo post exhibent in nostra potestate.—3 An quis alius Pal. 1. Spir. et N, cum Crat. Manut. Davis. Brem. Gœrenz. Schutz. et Orell.—4 Sed res tamen E ξ: se res tamen Gud. 2. sed res tamen se Gud. 1. et Weg. Mox, pro Vide E U ξ χ ψ habent Vides: Ms. Weg. et ed. Ven. 1494. Vide si. Statim, Malliana nostra E U χ ψ. ne Manliana sint ista vestra e conjectura Lamb. in ed. 1566. Tum ut majora χ ψ. Deinde impetres quod facere non possum E: imperes quod facere non possum ξ. Porro, Quid sit etiam ψ. Pro Jucundi U habet Jocunde; χ ψ Jucunde. Voc.

NOTÆ

¹ Themistocles quidem] Ea de re dictum Acad. iv.

^r Manliana] Proverbium olim fuit, Manliana jussa, Manliana imperia, in eos vel qui dura imperarent, vel qui, nimis rigida juris observatione,

humanitatis obliviscerentur; deductum a T. Manlio, qui filium, quod extra ordinem et contra legem pugnasset, virgis cædi et capite feriri jussit.

jora etiam, si imperes quod facere non possim. Quid, si etiam jucunda memoria est præteritorum malorum? ut proverbialia nonnulla veriora sint, quam vestra dogmata: vulgo enim dicitur, 'Jucundi acti labores:' nec male Euripides, (concludam, si potero, Latine: Græcum enim hunc versum nostis omnes)⁵

Suavis laborum est⁶ præteritorum memoria.

Sed ad bona præterita redeamus: quæ si a vobis⁶ talia dicerentur, qualibus C. Marius⁷ uti poterat, ut expulsus, egens, in palude demersus, tropæorum recordatione levaret dolorem suum; audirem, et plane probarem. [p. 87.] Nec enim absolvi beata vita sapientis, nec⁷ ad exitum perducipotuit, si prima quæque, bene ab eo consulta atque facta, ipsius oblivione obruentur. 106. Sed vobis voluptatum perceptarum recordatio vitam beatam facit, et quidem corpore perceptarum. Nam, si quæ sunt aliæ, falsum est, omnes animi voluptates esse e corporis societate. Corporis autem voluptas si etiam⁸ præterita delectat, non intelligo, cur Aristoteles Sardanapali⁹ epigramma tantopere derideat; in quo ille rex Assyriæ⁹ gloriatur, se omnes

////////

Latine deest in E ξ.—5 *Novistis omnes* χ. Voc. *omnes* suspectum est Bremio. Tum, *Suavis est laborum* edd. ante Lamb. qui dedit *Suavis laborum*, omisso *est*. Davis. cum Gulielmio, maluit legi *Suave'st laborum*.—6 *Si a nobis* E ξ. Pro qualibus E præbet qualibet. Mox, in palude mersus E ξ. Tropæorum scribitur in ψ.—7 *Neque* Ms. E, cum edd. Vien. Mars. Crat. Davis. Gærenz. et Orell. Deinde *abruerentur* E: *obruerentur* edd. P, Vict. Grut. Oliv. et Davis. Tum *beatam vitam* edd. vett. ante Grut. Verba *recordatio... perceptarum* haud inveniuntur in ξ. Præpositio *e*, ante *corporis*, omittitur in E.—8 *Etiam si* codd. nonnulli et edd. ante Lamb.—9 *Syriæ* E ψ, omnes codd. Gærenzii, alique, cum edd. vett. plerisque, Gærenz. et Orell. *siriæ* scribitur in χ; *qui* Ms. cum

NOTE

⁵ *Suavis laborum est*] Ἡδὺν σωθέντα μεμνήσθαι πόνων.

⁷ *Qualibus C. Marius*] Post septem consulatus, Cimbricosque triumphos, a Sulla auctoritate dejectus, fuga arrepta, ad tugurium senis cujusdam, qui lacunas purgabat, pervenit; ab eo in quandam paludem ut lateret ductus, cum se calamis virgultisque non satis tutum putaret, in palustrem

ac cœnosam aquam demisit sese. Plut. in ejus Vita.

⁹ *Sardanapali*] Quod est ejusmodi: 'Hæc habeo quæ edi, quæque exsaturata libido Hausit; at illa jacent multa et præclara relicta.' Quid aliud, inquit Aristoteles, in bovis, non in regis sepulcro inscriberes? Hæc ex Tuscul. III. Illud epigramma refert quoque Suidas.

secum libidinum voluptates abstulisse. Quod enim ne vivus quidem, inquit, diutius sentire poterat, quam dum fruebatur,¹⁰ quo modo id potuit mortuo permanere? Fluit igitur voluptas corporis, et prima quæque avolat;¹¹ sæpiusque relinquit causas pœnitendi, quam recordandi; itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

Desine, Roma,^{*} tuos hostes, . . .

reliquaque præclare;

Namque tibi monumenta¹² mei peperere labores.

Laboribus hic præteritis gaudet: tu jubes voluptatibus. Hic se ad ea revocat, e quibus nihil unquam retulerat¹³ ad corpus: tu totus hæres in corpore.

XXXIII. 107. Illud autem ipsum qui obtineri potest, quod dicitis, omnes animi et¹⁴ voluptates et dolores ad corporis voluptates et dolores pertinere? Nihilne te delectat unquam? video, quicum loquar:¹⁵ te igitur, Torquate, ipsum per se nihil delectat? Omitto dignitatem, honestatem, speciem ipsam virtutum, de quibus ante dic-

//////////

E, paulo infra habet *si omnes*.—10 *Poterat, dum fruebatur* χ ψ: *poterat, quam dum vita fruebatur* E U ξ: *poterat dum vita fruebatur* edd. P, Crat. et Vict. Pāncis interjectis, E ξ præbent *voluptas omnis corporis*.—11 *Et priora quæque advolat ut aiebat* E U: *et prona quæque advolat, ut aiebat* ξ χ ψ; quam lectionem habent alii Mss. et ed. Vict. nisi quod pro *advolat* præbent *avolat*: *et prima quæque avolat, ut aiebat* codd. aliqui, cum edd. P, Crat. et Manut. *et prona quæque avolat* Gærenz. improbante Orellio: *et prima summa quæque avolat* e conjectura Schutz. Post *sæpius*, encliticum *que* omittitur in E ξ. Mox, Pal. I. Morel. et omnes codd. Gærenzii, cum Davis. Gærenz. et Orell. habent *causum*. Pro *hostes* Scaliger conjecit *postes*. Paulo infra, *reliqua præclare* edd. Manut. et Lamb.—12 *Nam tibi munimenta* Gærenz. e Mureti conjectura, cum Schutz. et Orell. *Num tibi monimenta* Spir. et N. *Nam quæ tibi monumenta* E. Pro *peperere* E ξ præbent *repetere, ψ reperere*. Paulo post, *Et hic se* E ξ.—13 Ita, ex ed. prima, Ern. cum Brem. Gærenz. et Schutz. Omnes alii habent *retulerat*.

CAP. XXXIII. 14 E omittit particulam *et*. Mox *ac dolores pertinere* in edd. P, Vict. Davis. Brem. Gærenz. et Orell. Omnes codd. Gærenzii, præter Gud. I. verba *ad corporis voluptates ac dolores* ignorant. Hinc est, quod Mar- sus omnes . . . *ad corpus*, reliquis æque omisiss. Deinde, *Nihil tene* Gærenz. e Mss. Spir. et N, cum Schutz. et Orell. *Nihilne te sua sponte delectat* e conjectura Lamb. Proximum verbum scribitur *inquam* in codd. nonnullis, cum edd. Crat. et Vict.—15 *Loquor* E ξ. Paulo infra, E præbet *honestatemque*.—

NOTÆ

* *Desine, Roma*] Versus forte Ennii.

tum est: hæc leviora ponam: ¹⁶ poëma, orationem, cum aut scribis aut legis; cum omnium factorum, cum regionum, conquiris historiam; signum, tabula, locus amoenus, ludi, venatio, villa Luculli,^y (nam si tuam dicerem, latibram haberes: ad corpus diceres pertinere) sed ea, quæ dixi, ad corpusne refers? an est aliquid, quod te sua sponte delectet? Aut pertinacissimus fueris,¹⁷ si in eo perstiteris, ad corpus ea, quæ dixi, referre; aut deserueris totam Epicuri voluptatem, si negaveris. 108. Quod vero a te ¹⁸ disputatum est, majores esse voluptates et dolores animi, quam corporis; quia trium temporum particeps animus sit, corpore ¹⁹ autem præsentia solum sentiantur; qui probari potest, ut is, qui propter me aliquid, plus, quam ego ipse, gaudeat? Animi ²⁰ voluptas oritur propter voluptatem corporis; et major est animi voluptas, quam corporis: ita fit, ut gratulator lætior sit, quam is, cui gratuletur. Sed, dum efficere vultis beatum sapientem, cum maximas animo ¹ voluptates percipiat, omnibusque partibus majores, quam corpore; quid occurrat,² non videtis. Animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus majores, quam corpo-

//////////

16 Davis. conjecit *ponantur*. Actutum, aut orationem U, Manut. et Lamb. et orationem P et Crat. Porro, pro *historiam*, ψ habet *historia*; qui Ms. paulo infra, exhibet *villa Lucilli*; bini codd. Gærenzii *villa Lucilii*.—17 *Fuerit* in E. Verba, in eo, haud inveniuntur in Ms. N. Vocabula *ad corpus . . . deserueris* desunt in E ξ. Pro *referre* Lamb. et Lall. præbent *referri*, ut volebat Ern. Pro *deserueris* χ habet *desueris*.—18 *Quia vero late* ξ: *Quod vero late* χ ψ, Gud. 1. Weg. cum edd. P, Crat. et Vict.—19 *Fuit, corpore* ψ: *sit, corporis* E. Mox *quid? probari potest* Lall. e codd. Mox, post verbum *aliquid*, Gærenz. e codd. cum Schutz. et Orell. insernit *gaudet*; codd. alii, cum P, Crat. Vict. Manut. Lamb. et Davis. addunt *gaudeat*. Idem verbum, *gaudeat*, post *ipse*, deest in ξ χ ψ.—20 Davis. cum E ξ χ ψ, et aliis codd. *Animo*; et paulo infra idem cum χ, aliisque, pro *gratuletur* præbet *gratulatur*. Hæc verba, *Animi . . . gratuletur*, quæ uncis includuntur ab Orellio, et suspecta sunt Ern. et Brem. plane deleverunt Gærenz. et Schutz. Ista quidem verba cum prægressis ita refert Marsus: *ut is, qui propter me aliquid gaudeat, animo gaudeat, si voluptas animi (ut dicitis) oritur, &c. proxima autem, et major . . . corporis ignorat.*—1 *Animi* in ψ. Paulo post *quam corporis* scribitur in E ξ.—2 Corruptum videbatur oc-

NOTÆ

y *Villa Luculli*] In qua opes profudit quas ex bellis ingentes paraverat. Varias ejus substructiones, balnearum molitiones, tumulos fossuris

suspensos, euripos, rivosque pisculentos ædibus circumjectos, et vivaria, vide in Plut. Lucullo.

ris. Ita miser sit aliquando necesse est is, quem vos³ beatum semper vultis esse. Nec vero id, dum omnia ad voluptatem doloremque referetis, efficietis unquam.

109. Quare aliud aliquid,⁴ Torquate, hominis summum bonum reperiendum est. Voluptatem bestiis concedamus, quibus vos de summo bono testibus uti soletis. Quid, si etiam bestiæ multa faciunt, duce sua quæque natura, partim indulgenter vel cum labore; ut, in gignendo, in educando,² perfacile appareat,⁵ aliud quiddam iis propositum, non voluptatem? partim cursu,⁶ et peregrinatione lætantur: congregatione aliæ^a cœtum quodam modo civitatis imitantur. 110. Videmus, in quodam volucrum⁷ genere, nonnulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam: in multis etiam disciplinam videmus.⁸ [p. 88.] Ergo in bestiis erunt, secreta a voluptate, humanarum quædam simulacra virtutum: in ipsis hominibus virtus, nisi voluptatis causa, nulla erit? et homini, qui ceteris animantibus plurimum præstat, præcipui⁹ a natura nihil datum esse dicemus? XXXIV.

currat Ern. Verba, *quid occurrat...quam corporis* desunt in E ξ.—3 Pronomen *vos* non est in E ξ; qui Mss. paulo post habent *dolorem quia refertis*.—4 *Aliquid aliud P. aliud aliquod Lamb.* Mox pro *duce sua* ξ præbet *duce natura*. Particula *ut*, ante *in gignendo*, deest in E ξ.—5 Lamb. dedit *ut perfacile appareat*, probante Matthiæ. Pearcius coniecit hunc locum ita legendum: *partim indulgent labori in gignendo, in educando, ut perfacile appareat*: Brem. haud dubitat quin locus sic refingendus sit: *partim indulgentes vel cum labore gignendo, educando, ut perfacile appareat*. Statim, *aliud quoddam E ξ*. Pro iis, omnes codd. Gærenzii, cum edd. Mars. Vict. Gærenz. et Schutz. exhibent *his*. Negativa particula *non*, ante *voluptatem*, deest in ξ.—6 Post *voluptatem E ξ* præbent *et turtures cursu*: U, edd. Vict. et Mannt. *Turtures et cursu*: χ ψ, et ed. P *Cicures et cursu*: ed. Lamb. *Turtures cursu*. Deinde *et peragratione* cod. Morel. Mox *videmus* suspectum est Gærenzio.—7 *Volucrum E U* χ ψ, alii nonnulli, et edd. ante Grut. Tum pro *indicia U* præbet *judicia*. Ante *memoriam E ξ* addunt copulativam particulam *et*.—8 Verbum *videmus* omittitur in codd. nonnullis, cum edd. P, Crat. Mannt. Lamb. et Lall. *etiam desideria videmus* ξ χ ψ, aliique codd. cum edd. Vict. et Grut. Tum *Ergo in bestiis si erunt* Ms. Weg.—9 *Præcipue E U* χ ψ, et alii Mss. cum edd. Mars. et Crat. *præcipuum* Gud. 1. Præpositionem *a* ante *natura* omisit Schutz.

NOTÆ

² *In gignendo, in educando*] Idem habet Plato in Symposio: 'Pro iis quæ procreata sunt, ita propugnare paratæ sunt, ut et imbecilles ipsæ in fortiores invadant, mortemque pro

fætu adire non reformident.'

^a *Congregatione aliæ*] Dividit Aristoteles animalia in πολιτικά et σποραδικά. In primo genere sunt apes, formicæ, &c.

111. Nos vero, si quidem in voluptate sunt¹⁰ omnia, longe multumque superamur a bestiis; quibus ipsa terra fundit ex sese pastus varios, varieque abundantes,¹¹ nihil laborantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix quidem, suppetunt, multo labore quærentibus. Nec tamen ullo modo summum pecudis¹² bonum, et hominis, idem mihi videri potest. Quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum,¹³ tanto virtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem, nisi ad voluptatem, conquiruntur? 112. Ut, si Xerxes,^b cum¹⁴ tantis classibus, tantisque equestribus et pedestribus copiis, Hellesponto juncto,^c Athone^d perfosso, maria ambulavisset, terramque navigasset;¹⁵ si, cum tanto im-

////////

CAP. XXXIV. 10 *Sint* in edd. Vict. et Oliv. Mox Ms. E habet *seperamur a bestiis*; qui Ms. paucis interjectis, exhibet *ex se pastus*.—11 *Varios atque abundantes* E ḡ, Spir. N, atque Eliens. 2. cum Aldo Nepote, Davis. Brem. Schntz. et Orell. Gud. 2. ignorat *varios*. Gærenz. conjecit *pastus varietate abundantes*. Voc. *aut*, ante *vix*, omittitur in codd. nonnullis. Mox, pro *ullo* ḡ habet *illo*.—12 *Pecudum* U χ ψ, alique codd. cum edd. P, Crat. Vict. et Lamb. Ignorant *est ante instrumento* Gud. 1. et Weg. at Gud. 2. idem transponit in locum particulæ *enim*, quam ignorat.—13 *Optimorum studiorum* edd. P et Crat. Verbum *studiorum* non est in χ.—14 *Ut si quum Xerxes* ed. Lamb. Paulo infra voc. *tantisque* deest in E ḡ. Deinde pro *juncto* E habet *vincto*, ḡ *victo*. Statim post, *Athone* E: *Athore* ψ, cum edd. Vict. et Mannt. Tum *mare ambulavisset* Gærenz. *maria ambulasset* ed. Lamb.—15 *Terram navi-*

NOTÆ

^b *Ut si Xerxes*] De exercitu ejus, quæ alii sparsim, Herodotus collecta habet lib. vi. in Polymnia. Omnium quos auctores meminerunt maximus fuit; longe major eo quo Darius adversus Scythas movit; major eo quo Medos subegit, et superiora Asiæ, partim maritimus, partim terrestris. Hunc totum simul videre cum optasset, ad Abydum classis et terrestres copię convenerunt; vidensque stratum navibus Hellespontum, hominibus campos, exclamavit se beatum esse. Vide Herodot. lib. vii.

^c *Hellesponto juncto*] In Græciam cum veniret Xerxes, Hellespontum ex Asia in Europam ponte conjungere molitus est e regione Abydi, ubi ad

ulteriorem ripam septem stadiorum trajectus est. Sed pontem coorta mox tempestas dissolvit. Quod indigne ferens Xerxes, jussit trecenta Hellesponto verbera infligi. Herodot. lib. vii.

^d *Athone* [*Athore*] Sen *Athone*, utroque enim modo flectitur. Ingens mons erat in mare prominens ad speciem peninsulæ cum isthmo duodecim stadiorum: quem cum anno superiore classis circumveleretur, afflicta est; quare hoc anno in Græcos movens isthmum inter Sanam urbem et Athon montem intercidi jussit, ut duæ simul triremes ibi navigare possent. Herodot. lib. vii.

petu in Græciam venisset, causam ejus quis¹⁶ ex eo quæreret tantarum copiarum, tantique belli, mel se auferre¹⁷ ex Hymetto^e voluisse diceret, certe sine causa videretur tanta conatus: sic nos sapientem, plurimis et gravissimis artibus atque virtutibus instructum et ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne cœlum, totamque cum universo mari terram mente complexum, voluptatem petere si dicemus, mellis causa dicemus¹⁸ tanta molitum. 113. Ad altiora quædam et magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati sumus: nec id¹⁹ ex animi solum partibus, in quibus inest memoria rerum innumerabilium, vitæ quidem infinita,²⁰ inest conjectura consequentium, non multum a divinatione differens; inest moderator cupiditatis pudor; inest ad humanam societatem justitiæ fida custodia; inest, in¹ perpetiendis laboribus adcundisque periculis, firma et stabilis doloris mortisque contentio. Ergo hæc in animis: tu autem etiam membra² ipsa sensusque considera; qui tibi, ut reliquæ corporis partes, non comites solum virtutum, sed ministri etiam videbuntur.³ 114. Quid, si in ipso corpore multa voluptati præponenda sunt, ut vires, valetudo, velocitas, pulchritudo? Quid tandem in animis censes? in quibus

gasset χ, Spir. et N, cum edd. Vict. Davis. Gærenz. et Orell. *vel terram navigasset* ξ, et Gud.2. *navigavisset* legitur in edd. Vict. Manut. et Davis. Ed. Lamb. omisit proximum verbum, si.—16 *Causam quis* Orell. e Mss. Spir. et N, atque de Th. Bentl. Brem. et Beieri sententiis: *et causam quis* Gærenz. e conjectura, cum Schutz. improbante Orellio. Pronomen *quis* deest in E ξ.—17 *Afferre* χ ψ, alii Mss. et edd. ante Grut. *afferre* U. Verbum *voluisse* deest in χ: qui Ms. paulo post habet *virtutibus structum*. Deinde, *pedibusque peragrantem* E.—18 Verba, *mellis causa dicemus*, desunt in χ. Mox, pro *altiora* E ξ præbent altera.—19 Gærenz. et Schutz. tacite omittunt *id*.—20 *Vitæ quidem infirmata* E: *in te quidem infirmata* ξ; *et ea quidem infinita* Lamb. de Manutii conjectura, cum Schutz. et Orell. *in te quidem infinita* codd. nonnulli, cum ed. P. *inde quidem infinita* Spir. N et ed. Gærenz.—1 Gærenz. e codd. Spir. et N, cum Schutz. et Orell. delent præpositionem *in*. Mox, *ac stabilis* scribitur in E.—2 *Etiam in membra* ξ: *et membra* ed. Vict. Deinde Mss. Spir. et N omittunt verbum *corporis*. Mss. Weg. et Gud. 1. habent *reliqui corporis*. Pancis interjectis, pro *virtutum* Davis. conjecit *voluptatum*, probante Ern.—3 *Videbantur* χ, aliique codd. cum P, Crat. Vict. et Lamb. Statim post,

NOTÆ

^e *Ex Hymetto*] Monte Atticæ, cujus mella, propter excellentiam, in

doctissimi illi + veteres inesse quiddam cœleste et divinum putaverunt. Quod si esset in voluptate summum bonum (ut dicitis), optabile esset, in voluptate maxima,⁵ nullo intervallo interjecto, dies noctesque versari, cum omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi moverentur. Quis est autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum velit esse in isto genere voluptatis? 115. Cyrenaici quidem non recusant. Vestri hæc verecundius: illi fortasse constantius.

Sed lustremus animo, non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes a majoribus nominabantur: sed quæro, num existimes, non dico Homerum, Archilochum,^f Pindarum,^g sed Phidiam, Polycletum,⁶ Zeuxin, ad voluptatem artes suas direxisse? Ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quam civis excellens ad factorum pulchritudinem? Quæ autem est⁷ alia causa erroris tanti, tam longe lateque diffusi, nisi quod is, qui voluptatem summum bonum esse decernit, non cum ea parte animi, in qua inest ratio atque consilium, sed cum cupiditate, id est, cum

//////////

Quod si Gœrenz. e Spir. et N, cum Schütz. et Orell.—4 *Doctissimi visi illi* E: *doctissimi viri illi* ξ: *doctissimi illi viri* alii nonnulli codd. Tum pro *quiddam* E ξ præbent *quoddam*. Actutum, *Quod si etiam in voluptate* E; qui Ms. paulo post, pro *esset* habet *esse*.—5 *Maxima in voluptate* Gud. 1. Crat. et Vict. in *maxima voluptate* Spir. et N. Voc. *voluptate* suspectum est Gœrenzio. Mox, pro *dulcedine* E præbet *dulce*.—6 *Polycletem* E: *Penditum* Gud. 2. *Policitum* Ms. Weg. Statim post, *Zeusim* scribitur in E. Tum, ad *voluptates* P, Vict. Mannt. Lamb. et Grut. Porro *suas artes* ed. Vict. Paucis interjectis, *sibi preponet* ξ; qui Ms. paulo infra, cum Ms. E, habet *quasi civis*.—7 *Quæ est autem* Schütz. e Gud. 1. probante Gœrenzio. Verbum substantivum omittitur in ξ. Actutum, pro *longe* E ξ habent *longi*. Mox, *si sint Dii* E ξ, et ed. Vict.

NOTÆ

^f *Archilochum*] Poëtam maledicum, adeoque obscœnum, ut ejus libros ex urbe sua amandari sanxerint Lacedæmonii, Val. Max. et in exilium ipse eo nomine pulsus sit, Plut. Floruit Tullo Hostilio regnante, Gell. Candaulis et Gygis temporibus, quorum historiam iambicis etiam complexus est, Herodot.

^g *Pindarum*] Floruit temporibus

Gelonis et Hieronis fratrum, quorum ad alterum hymnos scripsit. Patria Thebanus; tanto apud veteres in pretio, ut cum Thebas Alexander diriperet, Pindari familiæ penatibusque parci jussisset. Arrian. Cum in cœnis esset, fertur apud in ejus ore mella et favos deposuisse. Alii adolescentulo, cum in agro obdormiisset, id contigisse narrant. Pausan.

animi levissima parte, deliberat? 116. [p. 89.] Quæro enim de te: si sunt Dii, (ut vos etiam putatis) qui possunt⁸ esse beati, cum voluptates corpore percipere non possint?⁹ aut si, sine eo genere voluptatis, beati sunt, cur similem animi usum in sapiente esse nolitis? XXXV. Lege¹⁰ laudationes, Torquate, non eorum qui sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agesilai,^h non Aristidis,ⁱ non Themistoclis, non Philippi, non Alexandri:¹¹ lege nostrorum hominum, lege vestræ familiæ: neminem videbis ita laudatum, ut artifex callidus comparandarum voluptatum diceretur. Non elogia¹² monumentorum id significant, velut hoc ad portam;^k 'Uno ore cui^l plurimæ¹³ consentiunt gentes, populi primarium fuisse virum.' 117. Idne consensisse¹⁴ de Calatino plurimas gentes arbitramur, primarium populi fuisse, quod præstantissimus fuisset in conficiendis voluptatibus? Ergo in iis¹⁵ adolescentibus bonam

—8 *Possint* ed. Lamb.—9 Tres codd. Gærenzii, cum edd. P, Manut. et Schutz. *possunt*. Denique, pro *sunt*, Ms. E præbet *sint*.

CAP. XXXV. 10 *Legite lege* ξ. Pro *Agesilai* E præbet *Agesilasii*. Tum, non *Aristidi*, aut *Themistocli* Ms. N, Gærenz. et Orell. non *Aristidis*, aut *Themistoclis* E ξ, Gud. 1. 2. Weg. et ed. Vict. non *Aristidi*, non *Themistocli* ed. Schutz.—11 *Aut Alexandri* Mss. Spir. et N, cum edd. Crat. Gærenz. Schutz. et Orell. Proximum verbum, *lege*, deest in E ξ; qui Mss. pro *videbis* habent *videbitis*. Mox in ψ *utilitatum diceretur*.—12 *Elogia* E U ξ χ: *eclogia* ed. Lamb. Tum *velut ore hoc ad portam* ψ.—13 *Unum hunc plurimæ* Orell. e conjectura: *ore cui plurimæ*, omisso uno, E ξ: *uno eum plurimæ* χ ψ: *uno cui plurimæ* U: *uno cum plurimæ* Pal. 1. Spir. et N: *imo cum plurimæ* Gud. 2. *unum esse plurimæ* ed. Ven. 1494. *ore uno plurimæ* Mars. *ore uno cui plurimæ* ed. Junt. *unum eum plurimæ* Rath. Pronomen *cui* uncis compescitur a Bremio. Hic locus ita datus est a Davisio, cum Lall. et Schutz. *portam unicum*, '*Plurimæ*, &c. improbante Orellio. Statim post, verbum *gentes* deest in E ξ; qui Mss. pro *fuisse* habent *esse*.—14 *Concessisse* E U. Tum pro *arbitramur* E præbet *arbitrantur*.—15 *In his* quatuor codd. Gærenzii, cum edd. vett. ante Manut. Gærenz. et Schutz. Mox, pro *arbitramur*, Par. 1. 3. Gud. 1. 2. Weg. aliique codd. cum Gærenz. Schutz. et Orell. habent *arbitrabimur*. Tum, copulativa

NOTE

^h *Agesilai*] Nobilis Lacedæmoniorum ducis, de quo infra.

ⁱ *Aristidis*] Ducis item Lacedæmoniorum, qui propter ostracismum patriæ pulsus, in Ægina insula vixit. Suidas.

^k *Velut hoc ad portam*] Forte Capenam, ad quam Attilii Calatini sepulcrum fuit cum ea epigraphe: 'Uno

ore cui plurimæ,' &c. Neque vero intelligendus ille locus de porta domus, ut Ursino placet, ad quam mortuorum corpora exponi per aliquot dies solerent. Vide Lips. Elect. 1. 6. et nos Tuscul. 11.

^l *Uno ore cui*] De illo elogio in Catione Majore, ubi patet esse Attilii Calatini.

spem esse dicemus, et magnam indolem, quos suis commodis inservituros, et, quicquid ipsis expediat, facturos arbitramur? Nonne videmus, quanta perturbatio rerum omnium consequatur? quanta confusio? Tollitur beneficium; tollitur gratia; quæ sunt vincula concordiae. Nec enim,¹⁶ si tuam ob causam cuiquam commodas, beneficium illud habendum est, sed foeneratio: nec gratia deberi videtur ei, qui suam ob causam commodaverit. Maximas vero virtutes jacere omnes necesse est, voluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ, nisi honestas natura¹⁷ plurimum valeat, cur non cadant in sapientem, non est facile defendere. 118. Ac, ne plura complectar, (sunt enim innumerabilia) bene laudata virtus voluptatis aditus intercludat, necesse est: quod jam a me expectare noli. Tute introspice in mentem tuam ipse: eamque omni cogitatione pertractans, percunctare ipse te, perpetuisne malis voluptatibus perfruens,¹⁸ in ea, quam sæpe usurpabas, tranquillitate degere omnem ætatem sine dolore, (assumpto etiam illo, quod vos¹⁹ quidem adjungere soletis, sed fieri non potest, sine doloris metu) an, cum de omnibus gentibus optime mererere, cum opem indigentibus²⁰ salutemque ferres, vel Herculis perpeti ærumnas: §^m

§ Tu ipse animum tuum interroga, an præoptes, voluptatibus perpetuis perfruens, traducere vitam omnem in ea de qua loquebaris voluptate, sine dolore, etiam, si tibi concedatur, quod vos adjungere quidem soletis, sed fieri tamen non potest, te

////////

particula et additur ante quanta in Ms. E.—16 Nec etiam E: Non enim ψ. Mss. Spir. et N utramque ob ante causam ignorant. Pro cuiquam N et Gud. 1. habent cui. Proximum verbum in Ms. E scribitur commendes: in eodem cod. verbum substantivum omittitur post habendum.—17 Voc. natura deest in E ξ: honesta natura Spir. N, Morel. alique codd. probante Grnt. honestatis natura ed. Crat. Paulo post, At ne plura plerique codd. Gærenzii. Pro plura E ξ habent plurima. Deinde, unde laudata virtus voluptatis iidem Mss. bene laudata virtus voluptati Lamb. in ed. 1584. Mox, pro cogitatione Gud. 1. et Weg. præbent cognitione. Paucis interjectis, præcontare ipse te in χ.—18 Perfluens χ ψ, alique codd. et edd. ante Lamb. Tunc quam sæpe usurpas χ.—19 Quo vos E. Mox voc. gentibus abest a Spir. et N. Pro mererere, E habet mererer; χ merere.—20 Indulgentibus Lamb. errore typographico, ut ait

NOTÆ

^m Herculis perpeti ærumnas] Præci- Cum esset in cunis, immissos a Jupi-
pui ejus labores hi recensentur: 1. none angues duos elisit: 2. Hydram

sic enim majores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo,¹ etiam in Deo nominaverunt. 119. Exigerm ex te, cogeremque, ut responderes, nisi vererer, ne Herculem ipsum ea, quæ pro salute gentium summo labore gessisset, voluptatis causa gessisse diceres.

Quæ cum dixissem, Habeo, inquit Torquatus, ad quos ista referam: et, quanquam aliquid ipse poteram, tamen invenire malo paratiores familiares nostros. Credo, Syronemⁿ dicis, et Philodemum,² cum optimos viros, tum doctissimos homines. Recte, inquit, intelligis. Age, sane, inquam. Sed erat æquius, Triarium aliquid de nostra dissensione judicare. Immo, inquit³ arridens, iniquum, hac quidem de re: tu enim ista lenius; hic Stoicorum more nos vexat. Tum Triarius, Posthac quidem, inquit, auda-

semper fore sine doloris metu; an vero malis etiam Herculis perpeti ærumnas, dum de omnibus gentibus optime mereretur.

*****

Orellius. Statim infra, *velles Herculis* scribitur in Gud. 1.—1 Post verbo omnes aliæ edd. habent *ærumnas*, quod vocabulum unciis inclusit Davis. Statim infra, *etiam ut in Deo* E: *etiam, ut video* ξ χ ψ, aliique codd. cum P et Crat. *etiam in Deo, ut video* Gud. 1. 2. et Weg. unde, voc. *etiam* deleto, Gærenz. conjecit *vel in Deo*. Mox E ξ præbent *ut responderes mihi, nisi vererer, ut Herculem, &c.* Pro Syronem codd. nonnulli et ed. Vict. habent *Sironem*.—2 *Polidemum* U: *Polidemum* χ, aliique codd. et edd. vett. nonnullæ: *Policlemus* ψ: *Polydemum* edd. vett. aliquæ ante Lamb. qui præbet *Philodemum*. Proximum verbum, *cum*, omittitur in E ξ: *tum optimos viros* codd. nonnulli, cum edd. Crat. Vict. Gærenz. et Schutz. Statim post, *tum doctissimos homines* scribitur in χ; qui Ms. paulo post exhibet *inquam*. *Et si erat æquius*. Actutum, *de dissensione nostra* Gud. 1.—3 *Juro, inquit* E ξ ψ, et duo codd. Gærenzii: *Jure, inquit* Mss. Spir. et N; unde Gærenz. e conjectura dedit *Ejuro, inquit*; quem secuti sunt Schutz. et Orell. Deinde, pro *lenius* U præ-

NOTE

Lernæam interfecit: 3. Diis suppetias venit contra Gigantes: 4. Ingressus ad inferos, Cerberum ad Eurytheum regem pertraxit: 5. Leonem Nemæum unguibus dissecuit, ejusque pellem in vestem sibi assumpsit: 6. Centauros in se hostiliter incurrentes sagittis confixit, &c.

ⁿ *Syronem*] Epicureum, de quo in Acad. iv. ubi *Scyron* scribitur.

^o *Philodemum*] Philodemus Epicu-

reus fuit, patria Gadarensis, poëta Ciceroni æqualis. Obscena scripsit: scripsit item τὴν τῶν φιλοσόφων σύνταξιν libris aliquot, quorum decimum laudat Laërt. lib. x. ex eoque Epicuri discipulos recenset. Meminit illius Cicero in Pisonem. Horat. lib. i. sat. 2. 'Gallis: hanc, Philodemus ait, sibi, quæ neque magno Stet pretio, neque cunctetur, cum est jussa, venire.'

cuius: nam hæc⁴ ipsa mihi erunt in promptu, quæ modo audiui: nec ante aggrediar, quam te ab istis, quos dicis, instructum videro. Quæ cum essent dicta, finem fecimus et ambulandi et disputandi.

////////

bet *levius*.—4 Nam ex hæc ξ. Statim post, ipsa mihi erant E. Denique, quas dicis, instructum videro E: quas dicis, institutum videro ξ.

M. TULLII CICERONIS
DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM
AD BRUTUM
LIBER III.

ARGUMENTUM.

Liber hic, cum quarto, continet habitam in Luculli Tusculano inter Catonem et Ciceronem de fine bonorum et malorum disputationem, in qua Catoni Stoicæ, Ciceroni Peripateticæ partes tribuuntur. Præmisso brevi de ratione Stoica et Peripatetica sermone, utrum verbis an re discrepent, quorum illud Cicero contendebat, hoc Cato pugnabat, cap. 3. 4. fit ad ipsam disputationem accessio, et Cato totam Stoicam rationem explicat. Ejus disputationis hæc summa est: Simul ac natus est homo, ipse sibi commendatur et conciliatur a natura ad se conservandum, et ab interitu alienatur. Hæc prima appetitio ubi consecuta est id, quod quærebat, accedit voluptas, quæ perperam pro ipsa prima appetitione habetur ab Epicuro, et in primis naturalibus, s. initiis naturæ, ponitur. Sed ad hæc initia, propter se appetenda, ponendæ etiam sunt ‘rerum cognitiones’ (καταλήψεις) et ‘artes’ ipsæ, quod pueri gaudent, si quid ipsi invenere, etsi nihil inde ad se commodi perveniat, et dignæ sunt artes assumptione, cum et cognitiones contineant, et via sint ac ratione constitutæ. cap. 5. His initiis positis sequitur prima divisio hæc: Aliud esse ‘æstimabile,’ quod secundum naturam sit, aut efficiat aliquid per se selectione dignum; aliud ‘inæstimabile,’ quod sit illi contrarium. Constituto hoc, ut, quæ secundum naturam sint, propter se sumantur, primum est ‘officium’ (καθήκον) ut se conservet homo in naturæ statu, deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sunt, pellatque contraria. Simul autem cepit ‘intelligentiam,’ vel ‘notionem’ potius (ἐννοίαν), et vidit rerum agendarum ordinem, plus enim diligit, quam ipsa illa initia, atque colligit, in eo positum esse ‘summum

bonum,' quod in convenientia (ὁμολογία) versetur, quod per se expetatur, cum nihil ex initiis naturæ propter se appetatur, sed tantum seligatur. cap. 6. Cum autem omnia officia a primis naturæ oriantur, etiam sapientia inde proficiscatur necesse est. Ea autem et animi magnitudinem complectitur et justitiam, quas virtutes nemo tenere potest, nisi statuerit, nihil esse quod intersit aut differat aliud ab alio, præter honesta et turpia. cap. 6. 7. Ex his autem consequuntur duo: primum, ut cum extremum sit, naturæ congruenter vivere, 'sapiens semper feliciter vivat;' alterum, ut, 'quod honestum sit, id solum bonum' judicemus, 'quod turpe, solum malum.' cap. 7. 8. 'Bonum' est id, quod est natura absolutum, 'utile' autem (ὠφέλημα), motus aut status e natura absoluta. Atque id bonum non accessione, neque crescendo, aut cum ceteris comparando, sed propria vi sua sentimus et appellamus bonum, ejusque 'æstimatio' (ἀξία) genere valet, non magnitudine. Nec vero 'perturbationes' (πάθη) vi aliqua naturali moventur, sed sunt opiniones levitatis, atque in sapientem non cadunt. cap. 10. Solum autem honestum esse bonum, cum a multis aliis præter Stoicos, tum etiam facile defenditur; quod omnes malunt sine scelere, quæ volunt, consequi, et ad res dignas cognitione cognoscendas etiam sine voluptate aut utilitate aliqua feruntur, gaudent præterea commemoratione præclare factorum, nec vel sine teste scelus admittere sstinent. cap. 11. Jam in hac re discrepare re non verbis Peripateticos et Stoicos, ex eo intelligitur, quod illi omnia, quæ ipsi bona dicunt, pertinere putant ad beate vivendum; hi vero, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, complecti vitam beatam putant: quod illi dolorem in malis ponunt, et cum multitudine bonorum augeri beatitatem putant, aliamque actionem magis expetendam alia, ut quæ sit sine dolore, magis ea, quæ sit cum dolore; quæ omnia secus sunt apud Stoicos. cap. 13. 14. Quanquam autem nec virtutes nec vitia crescunt, funduntur tamen quodammodo et quasi dilatantur: alia enim virtus integras provincias complectitur, alia paupertatis tanquam termino circumscribitur, ut se eodem modo diffundere non possit. Voluptas et valetudo non est inter bona numeranda, quod ad eam ducunt, eamque continent divitiæ: nam efficeretur, ut ipsæ divitiæ in bonis essent. cap. 15. Sed ne omnis vita confundatur, alio etiam modo res distinguendæ sunt. Quæ itaque nil valent ad beate misereve vivendum, et 'media' dicuntur, alia sunt æstimabilia, alia contra, alia neutrum. In æstimabilium quibusdam satis est causæ, quare aliis anteponantur, in quibusdam non item, et sic etiam in non æstimabilibus. Hinc orta sunt Zenonis προηγμένα, 'producta,' 'præposita,' 'præcipua,' 'promota,' et ἀποπροηγμένα, 'rejecta;' 'remota;' quorum alia sunt per se præposita, alia, quod aliquid efficiunt, alia quod utrumque. Sed quoniam æstimabile nec bonum nec malum est, ideo ἀδιάφορον, 'indifferens' dicitur. cap. 15. 16. 17. Bona porro sunt vel τελικά, 'pertinentia,' alia ποιητικά, 'efficientia.' Ad illud genus actiones honestæ referuntur, ad hoc nil præter amicum, sapientia ad utrumque. cap. 17. 'Officia' nec in bonis nec in malis sunt: est tamen iis fungendum, quod in iis est aliquid probabile, cujus ratio reddi potest. In iis versatur sapiens, judicando, quid officii sit necne. cap. 18.

Pertinet autem ad rem, ut intelligatur, natura liberos a parentibus amari, et communem esse hominum inter homines et naturalem commendationem, qua ducti societatem appetamus, cuiusque hæc vis sit, ut communi utilitati studeamus, rempublicam administremus, liberos quæramus, decorum sequamur, amicitiam adhibeamus et justitiam, neque utilitatis causa, sed per se. Ad has virtutes etiam dialecticæ et physicæ cognitio adji-cienda, quæ ipsæ virtutes sunt. cap. 19-22. Ex quibus intelligitur, quæ a Stoicis sapienti tribuantur, ea vere tribui.

1. 1. [*Ed. Ald. p. 90.*] VOLUPTATEM quidem,¹ Brute, si ipsa pro se loquatur, nec tam pertinaces habeat patronos, concessuram arbitror, convictam superiore libro, dignitati.^a Etenim sit impudens, si virtuti diutius repugnet, aut si honestis jucunda anteponat, aut pluris esse contendat dulcedinem corporis titillantem,² ex cave natam lætitiā, quam gravitatem animi, atque constantiam. Quare illam quidem dimittamus, et suis se finibus tenere jubeamus, ne blanditiis ejus, illecebrisque impediatur disputandi severitas. 2. Quærendum est enim, ubi sit illud summum bonum, quod reperire volumus,³ quoniam et voluptas ab eo remota est, et eadem fere contra eos dici possunt, qui vacuitatem doloris finem bonorum⁴ esse voluerunt. Nec vero ita ullum probetur summum bonum, ut virtute careat, qua nihil potest esse præstantius. Itaque quamquam in eo sermone, qui cum Torquato est habitus,⁵ non remissi fuimus; tamen hæc acrior est cum Stoicis parata contentio. Quæ enim de voluptate dicuntur, ea nec acutissime, nec abscondite disseruntur. Neque⁶ enim qui

^a Equidem, Brute, si voluptas per se ipsa loqueretur, nec tam pertinaces haberet patronos quales sunt Epicurei, arbitror illam concessuram virtuti et honestati se convictam fuisse superiore libro.

CAP. I. 1 Ita sex codd. et Vict. *equidem* Εξχ, Mannt. Grnt. edd. ante Davis. Statim, *per se* EU : *conjunctam superiore* E.—2 Ita cod. Rivii, Mannt. Lamb. Brem. *et titillationem* cod. Ursin. Eliens. 2. Dav. Gærenz. *et titillantem* codd. aliquot; *et utilitatem* Creuzer. Hæc verba omittunt cod. Morel. N, et Spirens.

Paulo post, *quidem* omittunt Εξ. *petere jubeamus* codd. aliquot, probante Gron. *cedere jubeamus* E ξ, Junt.—3 Verba, *Quærendum est e. u. s. i. s. b. q. r. volumus*, desunt in E ξ.—4 Brem. *summum bonum*. Statim, *esse voluerunt*; *nec vero ullum probetur ut summum bonum, quod virtute careat* Spirens. N, Gærenz. Orell. *esse voluerunt*. *Nec vero ullum probetur summum bonum, quod virtute careat* Schutz. *quod virtute etiam* E ξ. *Pro potest*, E ξ χ habent *posset*; Eliens. 2. Paris. 1. 2. Dav. Gærenz. *possit*.—5 Brem. *habitus est*.—6 *Nec* E, et Lamb. Mox, *eam* omittit χ. Deinde, pro *repellent* Lamb. conj. *refellunt*.—

defendunt eam, versuti in disserendo sunt,^a nec qui contra dicunt, causam difficilem repellunt. 3. Ipse etiam⁷ dicit Epicurus, ne argumentandum quidem esse de voluptate, quod sit positum ejus judicium in sensibus, ut commoneri nos satis sit, nihil attineat doceri. Quare illa nobis simplex fuit in utramque partem disputatio. Nec enim in Torquati sermone quicquam implicatum, aut tortuosum fuit; nostraque, ut mihi videtur, dilucida oratio. Stoicorum autem non ignoras quam sit subtile, vel spinosum potius,^b disserendi genus; idque cum Græcis,⁸ tum magis nobis, quibus etiam verba parienda sunt, imponendaque nova novis rebus nomina: quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cujus usus vulgaris communisque non sit, multam novitatem nominum esse, cum constituentur earum rerum vocabula, quæ in quaque arte versentur. 4. Itaque et dialectici et physici verbis utuntur iis,⁹ quæ ipsi Græciæ nota non sunt: geometræ vero, musici, grammatici, etiam more quodam loquuntur suo: item ipsæ rhetorum artes, quæ sunt totæ forenses atque populares, verbis tantum in docendo quasi privatis utuntur ac suis. II. Atque, ut omittam has¹ artes elegantes et

7 *Ipse enim* ξ. Statim, *nec argum.* E U ξ. Pro *eius judicium*, Spirens. N, Weg. Gud. 2. Schntz. Orell. exhibent *judicium ejus*.—8 Cod. ψ *cum sit Græcis*. Actutum, *cum magnis nobis* E. Paulo post, *verba, imponendaque n. n. r. nomina* desunt in eodem cod. Tum, *nec mediocriter*, sive *vel mediocriter*, conj. Ernesti. Deinde, *ea rerum vocabula* Spirens. N, Gærenz. Schutz.—9 Codd. aliquot *his*. Verba, *verbis u. iis, q. i. G. n. n. s. g. v. musici*, desunt in ξ. *Græciæ nota sunt* codd. aliquot et Grut. *G. nova sunt* Lall. de Walkeri conj. *et musici* Orell. Paulo post *rhetorum* omittit Gud. 2. prob. Gærenz. improb. vero Schutz. et Orell. Deinde, *verbis tamen jam* conj. Lamb. *verbis tantum* Grut. e Pal. 1. Pro *in docendo*, E, U ξ χ ψ, et edd. vett. habent *in dicendo*.

CAP. II. 1 Spirens. et N omittunt *has*. Statim, *et ingenuos* E. *nec opifi-*

NOTÆ

^a *Versuti in disserendo sunt*] Epicurei, solius physicæ studiosi, huic simplicia vocabula, nec ex abstrusis dialecticæ locis petita sufficere dicebant: adeo rudes in dialectica fuerunt, ut contradictoriarum alterutram esse veram negarent. Cic. de Nat. Deor. lib. I.

^b *Spinosum potius*] Spinosi passim dicuntur a Cicerone, vel quod argutias quasdam in constituendo summo bono sectarentur, ut mox patebit; vel quod minntis interrogationibus, omni detracto rhetorum ornamento, disputarent.

ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. Quin etiam agricultura, quæ abhorret ab omni politiore elegantia, tamen eas res,² in quibus versatur, nominibus notavit novis. Quo magis hoc philosopho faciendum est: ars est enim philosophia vitæ: de qua disserens arripere verba de foro non potest. 5. Quanquam ex omnibus philosophis Stoici plurima novaverunt.³ Zeno quoque eorum princeps non tam rerum^c inventor fuit, quam novorum verborum. Quod si in ea lingua, quam plerique uberiores putant, concessum a Græcia⁴ est, ut doctissimi homines de rebus non pervulgatis, inusitatis verbis uterentur; quanto id nobis magis est concedendum, qui ea nunc primum audemus attingere? [p. 91.] Etsi [quod]⁵ sæpe diximus, et quidem cum aliqua querela, non Græcorum modo, sed etiam eorum, qui se Græcos magis, quam nostros haberi volunt, nos non modo non vinci a Græcis verborum copia, sed esse in ea etiam superiores; elaborandum est, ut hoc non in nostris solum artibus, sed etiam in illorum ipsorum consequamur, quam ea verba, quibus ex instituto veterum utimur pro Latinis,^d ut ipsa philosophia, ut rhetorica, dialectica, gram-

////////

ces E ξ χ. nobis ignotis E ξ.—2 Spirens. N, Vienn. Gærenz. Schutz. Orell. ea res.—3 Ita e codd. Grut. et seqq. novarunt Lamb. nominaverunt U χ ψ, et edd. vett. Actutum, Zenoque Spirens. N, Schutz. et Orell. ut volebat Walker. Deinde, verborum novorum e codd. Gærenz. Schutz. et Orell.—4 Codd. Ursin. Brem. Spirens. N omittunt a Græcia. U omittit concessum a Gr. est, ut doctissimi. Pro pervulgatis, multi codd. et Orell. habent pervagatis. Mox, id vel nobis codd. aliquot et edd. ante Grut.—5 Et si quid E ξ. Et si quod al. ap. Orell. quod uncis inclusit Dav. Statim, sed eorum etiam Gærenz. e codd. et Orell. Paulo post, etiam ante in illorum omittit Gærenz. assequamur codd. aliquot ap. Orell. ipsorum temporum consequamur E ξ. Actutum, Quanquam ea verba edd. vett. et Orell. quam e cod. Pal. recepit Grut. quibus instituto Gærenz. e codd. Schutz. et Orell. Deinde, præcepta sunt

NOTÆ

^c Non tam rerum] Id Zenoni a multis objectum est, nihil illum novi in philosophia excogitavisse, sed verborum, ut ait Cic. Tusc. v. opificem duntaxat fuisse. Sic, quæ ceteri bona fortunæ aut corporis vocant, 'producta' appellavit; quæ illi 'mala,'

hic 'rejecta.'

^d Utimur pro Latinis] Collegit Budæus nonnulla ejusmodi quæ apud Ciceronem leguntur: 'Syngrapha, chiographus, xystus, acroama, diploma, hypodidasculus, peristroma, collybus,' &c.

Delph. et Var. Clas.

Cicero.

U U U U

matica, geometria, musica. Quanquam Latine ea dici poterant, tamen, quoniam usu percepta sunt, nostra ducamus. Atque hæc quidem de rerum nominibus. 6. De ipsis rebus autem sæpenumero, Brute, vereor, ne reprehendar, cum hæc ad te scribam, qui cum⁶ in philosophia, tum in optimo genere philosophiæ tantum processeris. Quod si facerem, quasi te erudiens, jure reprehenderer.⁷ Sed ab eo plurimum absum: neque, ut ea cognoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te mitto, sed quia facillime in nomine tuo acquiesco, et quia te habeo æquissimum eorum studiorum, quæ mihi communia tecum sunt, existimatorem et judicem. Attendes igitur, ut soles, diligenter, camque controversiam dijudicabis, quæ mihi fuit⁸ cum avunculo tuo,^e divino ac singulari viro.

7. Nam, in Tusculano cum essem, vellemque e bibliotheca pueri Luculli^f quibusdam libris uti, veni in ejus villam, ut eos ipse (ut solebam) inde promerem. Quo cum venissem, M. Catonem,^g quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris: erat enim, ut scis, in eo inexhausta⁹ aviditas legendi, nec satiari poterat; quippe qui ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere sæpe, dum senatus cogeretur, nihil operæ reipublicæ detrahens; quo magis tum in summo otio, maximaque copia,

Pal. 3. $\chi \psi$, et Grut. *recepta sunt* ξ et Lamb.—6 E U $\xi \chi$, et edd. ante Grut. *qui tum*. Lamb. conj. *in omni philosophia*.—7 E *reprehenderet*. Paulo post, *æquissimum habeo* al. ap. Orell. *æstimatorem et judicem* ψ , et edd. vett.—8 Cod. χ *quæ interfuit*.—9 Spirens. N, Pal. 1. omittunt *inexhausta*; uncis in-

NOTÆ

^e *Cum avunculo tuo*] M. Catone Uticensi, qui ex Marcia conjuge duos liberos habuit: M. Catonem, qui in acie Philippensi cecidit; et Porciam, quæ primum Bibulo nupsit, deinde M. Bruto, ad quem hi libri inscribuntur.

^f *Pueri Luculli*] Is est M. Lucullus, qui Antonii jussu post Philippensem victoriam interfectus est, filius

M. Luculli, ex Servilia, Catonis sorore.

^g *M. Catonem*] Uticensem, vita morumque integritate clarissimum, qui post præturam Pompeium contra Cæsarem secutus, victis partibus, Uticæ sibi mortem conscivit. Tutor fuit pueri Luculli, de quo hic, teste Varrone de Re Rustica. Mortuus est an. 707.

quasi heluari libris^{10 h} (si hoc verbo in tam clara re utendum est) videbatur. 8. Quod cum accidisset, ut alter alterum necopinato videremus, surrexit statim. Deinde prima illa, quæ in congressu solemus: Quid tu, inquit, huc? a villa enim, credo: et, si ibi te esse scissem,¹¹ ad te ipse venissem. Heri, inquam, ludis commissis,¹ ex urbe profectus veni ad vesperum.¹² Causa autem¹³ fuit huc veniendi, ut quosdam hinc libros promerem: et quidem, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo nostro notam esse oportebit: nam his libris eum malo, quam reliquo ornatu villæ delectari. Est enim mihi magnæ curæ: quanquam hoc quidem proprium¹⁴ tuum munus est, ut ita erudiatur, ut et patri,^k et Cæpioni¹ nostro, et tibi tam propinquo^m respon-

cluit Gærenz.—10 Ita e codd. Grut. et seqq. *heluari in libris* conj. Moser. *heluari libros* Brem. e conj. Lambini: *bellari libris* E ξ. *helluo libri* χ ψ. *helluo libro* U. *heluo librorum* edd. ante Grut. etiam Lamb. Mox, *tam in clara re* al. ap. Orell. *in tam præclara re* conj. Lamb.—11 Codex unus Oxon. *esse ipse scissem*.—12 Ita e codd. Grut. *vesperam* E U χ, et edd. vett.—13 Ita e codd. Gruter. et seqq. *Causa enim* χ, et edd. vett. Mox, *equidem Cato* E ξ. *et quid Cato* ψ. *hanc totam al.* ap. Orell.—14 Al. *quidem hoc pro-*

NOTÆ

^h *Heluari libris* [*helluo librorum*] ‘Helluo’ non natura aspirationem habet, sed usu; ab ‘eluendo’ enim ‘helluo.’ Ita Festus. Meursius putat ab ‘helere,’ sive ‘olere,’ ductum, quo cum veteres multum victitarent, qui præ ceteris vorarent, ‘helluonum’ ex re nomen reportarunt.

ⁱ *Ludis commissis*] Ne tu ludos illos a Cicerone datos putes, tum quod postera die Indorum, non potuisset adeo esse otiosus, ut rus abiret, quo abiisse se ait, tum quod ludos dare ædilium fuit. Ædilis autem fuerat Cicero an. 685. sive viginti tres annos antequam hæc scriberet; neque vero fingi potest habita hæc Catonis et Ciceronis disputatio in ædilitate Ciceronis, cum constet habitam post mortem L. Luculli, qui diu post ædilitatem Ciceronis vixit. Ludos igitur de quibus hic est mentio, senserim eos esse qui dati sunt a L. Trebellio

Nepote, et L. Ælio Lamia ædilibus quo anno hæc scripta sunt a Cicerone an. 708.

^k *Ut et patri*] L. Lucullo, virtute et gloria militari claro, sed villarum magnificentia, conviviorum sumtu, et vestium numero longe clariore. Vitam ejus scripsit Plut.

¹ *t Cæpioni*] Q. Servilio Cæpioni, qui post præturam et triumphum ex Hispania ulteriore, et consulatum an. 647. proconsul a Cimbris, Deorum ira, in pœnam, ut creditum est, direpti auri Tolosani, fusus, primus post Tarquinium Superbum fuit, cui imperium abrogatum est. Decennio post bonis publicatis reus majestatis in carcere misere periit. Hujus filia mater fuit Luculli, quem hic Cicero puerum vocat. *Pigh.*

^m *Et tibi tam propinquo*] Cato Uticensis frater fuit Serviliæ quæ mater Luculli pueri. At qui fit ut Servilia

deat. Laboro autem non sine causa: nam et avi ejus memoria moveor (nec enim ignoras, quanti fecerim Cæpionem,¹⁵ qui, ut opinio mea fert, in principibus jam esset, si viveret); et Lucullus mihi versatur ante oculos, vir cum omnibus excellens, tum mecum et amicitia, et omni^o voluntate, sententiaque conjunctus. 9. Præclare, inquit, facis, cum et eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi testamento liberos suos commendavit, et puerum diligis. Quod autem meum munus dicis, non equidem recuso: sed te adjungo socium: addo etiam illud, multa jam mihi dare signa puerum et pudoris, et ingenii. Sed ætatem vides.¹⁶ Vidco equidem, inquam: sed tamen jam infici¹⁷ debet iis artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad majora veniet paratior. [p. 92.] 10. Sic, et quidem¹⁸ diligentius, sæpiusque ista loquemur inter nos, agemusque communiter. Sed resideamus,¹⁹ inquit, si placet: itaque fecimus.

primum. Mox, et Scipioni E U ξ χ ψ, et edd. ante Grut.—15 Scipionem χ ψ, et edd. ante Grut. Statim, et Lucullus jam mihi al. ap. Orell. vir tum omnibus E χ, et al. ap. Orell. Deinde, sententiaque convictus U.—16 E ξ videmus.—17 Al. ap. Orell. infici tamen jam. Tum, his artibus al. ibid.—18 Ita e codd. Grut. et seqq. Sic quidem E U ξ χ ψ, et edd. vett. Sic est, et quidem Lamb.—19 Sed resideamus codd. aliquot ap. Orell.

NOTÆ

soror sit M. Catonis, qui e gente Porcia? scilicet Livia Drusi soror nupserat primum Q. Servilio Cæpioni, ex quo Serviliam genuerat; Cæpione autem mortuo, nupsit M. Catoni, ex quo Uticensem suscepit. Ita Livia mater et Serviliæ et M. Catonis; et Servilia soror Catonis Uticensis, sed nderina tantum.

ⁿ Quanti fecerim Cæpionem] Eum alibi Cicero vocat virum 'acrem et fortem, cui fortuna belli, invidia populi calamitati fuit;' in secunda enim quæstura, quam, licet consularis et triumphalis, repetiit an. 653. ut locum senatorium, quem sibi L. Cassius trib. pl. abrogaverat, recuperaret L. Saturnino, legem contra S. C. ferenti, obstitit; eamque ob causam majesta-

tis inique damnatus est. Pigh. Hunc tu Cæpionem ne confundas cum altero Q. Servilio Cæpione, qui quæstor quo anno hic noster cos. fuit; cui graves inimiciæ cum M. Druso trib. pl. unde origo belli socialis, in quo ipse Cæpio post præturam cecidit.

^o Et amicitia, et omni] Meminit illius amicitia Plut. in Lucullo. Hunc aliquando otiosum in foro cum offendisset Cicero et Pompeius, 'Hodie,' inquit, 'apud te cænare volumus, sed cæna solita tua.' Recusare Lucullus, et in diem posterum rejicere. Illi urgent, nec servos quidem alloqui eum permittunt, nequid ultra solitum parari juberet. Ipse uni servo tantum dixit, hodie se in Apolline

III. Tum ille: Tu autem, cum ipse tantum librorum habear, quos hic tandem requiris? Commentarios quosdam, inquam, Aristotelios,¹ quos hic sciebam esse, veni ut auferrem, quos legerem, dum essem otiosus; quod quidem nobis (ut scis) non sæpe contingit. Quam vellem, inquit, te² ad Stoicos inclinavisses! Erat enim, si cujusquam, certe tuum, nihil præter virtutem^p in bonis ducere. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit, cum re idem tibi, quod mihi videretur,³ non nova te rebus nomina imponere: ratio enim nostra consentit, oratio pugnat. Minime vero, inquit ille, consentit. Quicquid enim præter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris,⁴ in bonisque numeraveris; et honestum ipsum, quasi virtutis lumen, exstinxeris,^q et virtutem penitus everteris. II. Dicuntur ista, Cato, magnifice, inquam: sed videsne, verborum gloriam tibi cum Pyrrhone, et Aristone,⁵ qui omnia exæquent, esse communem? de quibus, cupio scire, quid sentias. Egone,⁶ quæris, inquit, scire, quid

CAP. III. 1 Ita e codd. Grut. et seqq. *Aristotelicos* U ξ χ, et edd. vett. Mox, *quo legerem* conj. Dav. *ut legerem* Eliens. 1. *ut scis* omittunt Spirens. et N. *sicut scis* exhibent E U ξ χ ψ. non deest in ξ. *contigit* Brem. errore typogr.—2 E U ξ χ ψ, et edd. ante Grut. *ut te*. Actutum, ad *S. inclinasses* al. ap. Orell. Deinde, *bonis ponere* E ξ.—3 *Iidem* codd. *videtur*. Statim, *te* omittunt E ξ, probantibus Dav. et Ernesti; uncis inclusit Brem. *pugnat oratio* Gud. 2. Gærenz. e codd. suis, Schutz. et Orell.—4 *Quicquam ... esse si dixeris* Gud. 2. ut volebat Dav.—5 *Pyrr. et Arist.* duo codd. Oxon. et Grut. in ed. pr.—6 *Ergone* Grut. Statim, *quæris* omittunt Weg. et Gærenz. *quæreo* habent al. ap. Orell. *scire* omittunt al. *quæris* et *scire quid sentiam* uncis

NOTÆ

cœnaturum: id nni ex splendidis tricliviis nomen erat. Cœnatum est, et quinquaginta millibus denariorum cœnatum est. Vide Plut. in Lucullo.

^p *Nihil præter virtutem*] Hoc fundamentum est Stoicæ doctrinæ: *ἔτι μόνον τὸ καλὸν ἀγαθόν, καὶ τὸ αἰσχρὸν κακόν*.

^q *Virtutis lumen exstinxeris*] Si enim illa media inter honesta locaveris, ut sunt divitiæ, valetudo, cum in hominis potestate non sint, beatam vitam ab hominis arbitrio dimoveris, ut ait

alibi Cicero.

^r *Cum Pyrrhone, et Aristone*] Honesti et turpis ἀδιαφορίαν uterque docebat, et negabat quicquam naturæ honestum, aut turpe esse, sed consuetudine tantum et lege. A Pyrrhone Pyrrhonii dicti sunt discipuli; a dogmate ζητητικοί, quod semper verum quærent; σκεπτικοί, quod semper quærentes, nusquam invenirent; ἐφεκτικοί, quod post inventionem ambigerent; ἀπορητικοί, quod semper dubitarent.

sentiam? quos bonos viros, fortes, justos, moderatos aut audivimus in republica fuisse, aut ipsi vidimus; qui, sine ulla doctrina, naturam ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt; eos melius a natura institutos fuisse, quam institui potuissent a philosophia, si ullam aliam probavissent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, nisi honestum; nihil, nisi turpe, in malis: ceteræ philosophorum disciplinæ, omnino alia magis alia;⁷ sed tamen omnes, quæ rem ullam^b virtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modo nihil adjuvare arbitror, neque affirmare, quo meliores simus, sed ipsam depravare naturam. Nam si hoc non obtineatur, id solum bonum esse quod honestum sit, nullo modo probari possit, beatam vitam virtute effici. Quod si ita sit;⁸ cur opera philosophiæ sit danda, nescio. Si enim sapiens aliquis miser esse possit, næ ego istam gloriosam memorabilemque virtutem non magno⁹ æstimandam putem. IV. 12. Quæ adhuc, Cato, a te dicta sunt, eadem, inquam, dicere posses, si sequerere Pyrrhonem, aut Aristonem. Nec enim ignoras,¹ his istud honestum, non summum modo, sed etiam (ut tu vis) solum bonum videri. Quod si ita est, sequitur id ipsum, quod te velle video, omnes semper beatos esse sapientes. Hosne igitur laudas, et hanc eorum, inquam,² sententiam sequi nos censes oportere? Minime vero istorum quidem, inquit. Cum enim virtutis hoc proprium sit, earum rerum, quæ secundum naturam sint, habere delectum; qui omnia sic

^b *Aliæ philosophorum sententiæ, aliæ plus, aliæ minus, jurant ad honestatem; sed tamen omnes quæ rem ullam, &c.*

//////////

inclusit Orell.—7 Lamb. *ceteras p. disciplinas etiam magis, aliam minus*; E ξ certe p. d. e. *magis alia minus*; U $\chi \psi$ etiam *magis alia minus*. Mox, *virtutis* * *expertem* cum defectus signis Brem. aut vitii excidisse putabat Dav. Pro *numerent*, E habet *minuerent*; al. ap. Orell. *numerant*. Pro *affirmare*, ξ $\chi \psi$ *afferre*. Pareus conj. *non modo nihil afferre arbitror, quo, ceteris omissis; non modo nihil adjuvare arbitror, nec confirmare, quo* conj. Orell. *simus* omittit χ .—8 *Quod si ita est* Lamb. Actutum, pro *cur* al. habent *an*; codex unus Oxon. *an cur*.—9 Nonnulli ap. Orell. *magni*; al. *magnopere*. E ξ *existimandam*.

CAP. IV. 1 *Nec enim ignoras, similiter* Weg. E ξ , Gærenz. Schutz. *Nec enim ignoras si* $\chi \psi$. *illud honestum* Brem. errore typogr.—2 Duo codd. et

exæquaverunt,⁵ ut in utramque partem ita paria redderent, uti nulla selectione uterentur ejus,³ virtutem ipsam sustulerunt. 13. Istud quidem, inquam, optime dicis: sed quæro, nonne⁴ tibi faciendum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non rectum honestumque sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti? Si quidem, inquit, tollerem: sed relinquo. 14. Quonam modo, inquam, si una virtus, unum istud, quod⁵ honestum appellas, rectum, laudabile, decorum, (erit enim notius quale sit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, si solum est bonum, quid habebis præterea, quod sequare? aut, si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, pravum, flagitiosum, fœdum, (ut hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus) quid præterea dices esse fugiendum? Non ignoranti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid,⁶ [p. 93.] ut ego suspicor, ex mea brevi responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula: explicabo potius, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis Stoicorumque sententiam.⁷ Minime id quidem, inquam, alienum: multumque ad ea, quæ quærimus, explicatio tua ista profecerit. Experiamur igitur, inquit, etsi habet hæc Stoicorum ratio difficilior quiddam, et obscurius. Nam cum in Græco sermone hæc ipsa quondam rerum nomina nova tum videbantur,⁸ quæ nunc consuetudo diuturna trivit;

Grut. omittunt *inquam*.—3 Margo Crat. *uterentur hujus*; Junt. Crat. *ut in nullam selectionem verterentur ejus*; Lamb. Gœrenz. Schütz. Orell. omittunt *ejus*. Cod. χ habet *ullam selectione*; ψ *nullam selectionem*; ξ *uterentur hujusmodi*.—4 Al. ap. Orell. *numme*. E ξ omittunt *tibi*.—5 Iidem codd. omittunt *quod*. Paulo post, *quare sit* E ξ. Deinde, *quod habetis præterea* in iisdem codd.—6 E ξ *si quid sim d. sed aliquid*.—7 *Stoicorum sententiam* iidem codd.—8 Plerique codd. Pall. Spirens. Gud. 1. Weg. Junt. Crat. Gœrenz. *rerum nomina novarum non videbantur*; Manut. Lamb. Grut. Dav. Schütz. *rerum nomina novarum nova videbantur*; Brem. conj. *novarum rerum nomina nova videbantur*.

NOTÆ

⁵ *Omnia sic exæquaverunt*] In eo conveniebant Pyrrhonii et Stoici, quod utrique alia dixerint esse bona, alia mala, alia media, seu ἀδιάφορα, *indifferentia*; discrepabant, quod

Pyrrhoniis ea omnia, quæ inter bonum et malum posita sunt, paria essent; Stoicis alia seligenda essent, alia rejicienda.

quid censes in Latino fore? 15. Faciendum⁹ id quidem est, inquam: si enim Zenoni licuit, cum rem aliquam invenisset inusitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat Catoni? nec tamen exprimi verbum e verbo^t necesse erit, ut interpretes indiserti solent, cum sit verbum, quod¹⁰ idem declaret, magis usitatum. Equidem soleo etiam, quod uno Græci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere: et tamen puto concedi nobis oportere, ut Græco verbo utamur, si quando minus occurret Latinum, ne hoc ‘ephippiis,’¹¹ et ‘acratophoris’^x potius, quam ‘proëgmenis,’^y et ‘apoproëgmenis,’ concedatur. Quanquam hæc quidem ‘præposita’¹² recte et ‘rejecta’ dicere licebit. 16. Bene facis, inquit, quod me adjuvas: et istis quidem, quæ modo dixisti, utar potius Latinis: in ceteris subvenies, si me hærentem videbis. Sedulo, inquam, faciam. Sed ‘Fortuna fortes’^z . . . Quare conare, quæso: quid enim hoc possumus¹³ agere divinius?

v. Placet his,¹ inquit, quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit^a animal, (hinc enim est ordiendum)

—9 Ita e codd. Dav. et seqq. *Facillimum* edd. vett. *fore faciendum*. *Facillimum* alii codd. *fore faciendum*. *Faciendum* al.—10 Ernesti quo, errore typogr. *declarat* al. ap. Orell. *declaret* deest in χ. *magis minusve usitatum* E U ξ χ ψ.—11 Gærenz. conj. *ne hoc in ephippiis*, probante Schlutz.—12 Al. ap. Orell. *proposita*. *Actutum, recte et recta* E ξ.—13 Crat. *possumus hoc*. *Pro divinius* Ernesti conj. *divinius*.

NOTÆ

^t *Verbum e verbo*] Simile est illud Horat. ‘Nec verbum verbo curabit reddere fides Interpres.’

^u *Ephippiis*] Ephippium est equi tegmen ad mollem vecturam paratum. Notus est versiculus: ‘Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.’

^x *Acratophoris*] Julius Pollux in catalogo pocnolorum ait esse: illud alii nominant ψυκτῆρα: ea voce usus est Cato de Re Rust. lib. 1. Dictum, quod in eo vinum mierum servaretur. Ex α et κεράω, misceo.

^y *Proëgmenis*] De proëgmenis et

apoproëgmenis infra dicetur.

^z *Fortuna fortes*] Adagium est, quod imminutum pro more citat Tullius. Idem Virgil. ‘Audaces fortuna juvat.’

^a *Simul atque natum sit*] Idem de prima illa appetitione animalium refert Laërt. in Zenone, ubi Stoicorum de physicis opiniones recenset. Eandem ferme sententiam habet de Off. lib. 1. ‘Principio generi animantium omni est a natura tributum, ut se corpusque tueatur, declinetque ea, quæ nocitura,’ &c. Verbum Stoicorum οἰκεῖν Cicero reddit voce con-

ipsum sibi conciliari et commendari ad se conservandum, et ad suum statum, et ad ea, quæ ² conservantia sunt ejus status, diligenda; alienari autem ab interitu, iisque rebus, quæ interitum videantur asferre. Id ita esse sic probant, quod ante quam voluptas aut dolor attigerit, salutaria appetant parvi,³ aspernenturque contraria: quod non fieret, nisi statum suum diligerent, interitum timerent: fieri autem non posset, ut appeterent aliquid, nisi sensum haberent sui, eoque se et sua diligerent. Ex quo intelligi debet, principium ductum esse a se diligendi sui.⁴ 17. In principiis autem naturalibus [diligendi sui]⁵ plerique Stoici^b non putant voluptatem esse ponendam. Quibus ego vehementer assentior; ne, si voluptatem natura posuisse in iis rebus⁶ videatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia sequantur. Satis esse autem argumenti videtur, quamobrem illa, quæ natura prima sunt ascita, natura diligamus;⁷ quod est nemo, quin, cum utrumvis liceat, aptas malit et integras omnes partes corporis, quam eodem usu imminutas aut detortas habere. Rerum⁸ autem cognitiones (vel, si hæc verba aut minus placent, aut minus intelliguntur, *καταλήψεις* appellemus licet) eas igitur ipsas propter se asciscendas arbitramur, quod habeant quiddam in se quasi complexum et continens veritatem. Id autem in parvis

////////

CAP. V. 1 *Placet iis* Lamb.—2 Orell. et al. *et ad suum statum, eaque, quæ*. Dav. delet *ad ante suum*; Brem. uncis inclusit. Mox, *hisque rebus* E.—3 Eξ *pueri*. Mox, *statum ipsum suum* Gærenz. et Orell. *statum ipsum* plurimi codd. Paulo post, *et sua* omittunt nonnulli codd. et Dav.—4 Pal. 1. Spirens. Eliens. N, Gærenz. Schutz. Orell. *a se diligendo*; al. *a se diligendi*.—5 Cod. Ursin. Gærenz. Schutz. Orell. omittunt *diligendi sui*.—6 Al. *in his rebus*.—7 Gærenz. e codd. Schutz. et Orell. *quæ prima sunt ascita natura diligamus*. Voc. *natura* de Ernestii sententia uncis inclusit Brem. Pro *eodem usu* Moserus conj. *easdem casu*. Deinde, *et detortas* E U ξ χ.—8 *Rerum* omittunt iidem codd. *Cognitiones autem*, &c. al. ap. Orell. Post *cognitiones* Gærenz. e codd. Spirens. et N, inseruit *quas vel comprehensiones, vel perceptiones*; enimque secuti sunt Schutz. et Orell. aut ante *minus* omittunt E ξ. *minus* omittit Schutz. errore typogr. Statim, *has igitur* Vienn. Gærenz. Orell. *se a. arbitrantur*

NOTÆ

ciliare. Est igitur apud Stoicos conciliatio, prima naturæ propensio ad ea quæ sibi bona sunt.

ci cum Epicureis sentiebant, in principiis naturalibus voluptatem inesse. Laërt. viii. 87.

^b *Plerique Stoici*] Aliqui enim Stoi-

intelligi potest; quos delectari videmus,⁹ etiam si eorum nihil intersit, si quid ratione per se ipsi invenerunt. 18. Artes etiam ipsas propter se assumendas putamus; cum¹⁰ quia sit in his aliquid dignum assumptione, tum quod constant ex cognitionibus, et contineant quiddam in se ratione constitutum, et via.^a A falsa autem assensione^c magis nos alienatos esse, quam a ceteris rebus, quæ sunt contra naturam, arbitramur.¹¹ Jam membrorum, [p. 94.] id est, partium corporis,¹² alia videntur propter eorum usum a natura esse donata, ut manus, crura, pedes, ut ea, quæ sunt intus in corpore, quorum utilitas quanta sit, a medicis etiam disputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut cauda pavoni,^d plumæ versicolores columbis, viris mammæ atque barba. 19. Hæc dicuntur fortasse jejunijs: sunt enim quasi prima elementa naturæ; quibus ubertas orationis adhiberi vix potest, nec equidem¹³ eam cogito consecrari: verumtamen cum de rebus grandioribus dicas, ipsæ res verba rapiunt.¹⁴ Ita fit cum gravior, tum etiam splendidior oratio. Est ut dicis, inquam: sed tamen omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici videtur. Istiusmodi autem res¹⁵ dicere ornate velle, puerile est; plane autem et perspicue expedire posse, docti et intelligentis viri.

^a Id autem in pueris intelligi potest, quos delectari videmus, si quid cum aliquo ordine et methodo invenerint per se ipsi, etiamsi illud nihil eorum intersit; artes etiam ipsas propter se assumendas putamus, tum quia sit in his aliquid dignum quod assumatur, tum quia constant cognitionibus, et continent aliquid cum ordine et methodo constitutum.

//////////

Gærenz.—9 Ita duo codd. Oxon. videamus al. ante Ernesti.—10 Orell. tum. Actntum, quia fit E §. aliquid dignum desunt in iisdem. Tum, in se quoddam iidem codd.—11 Ita cod. Ursin. prob. Dav. arbitrantur edd. ante Ernesti.—12 Verba, id est, partium corporis suspecta sunt Walkero et Brem. Mox, pedes, et ea al. ap. Orell.—13 E § nec quidem.—14 Lall. et Brem. pariunt, de conjectura.—15 Istiusmodi res Gærenz. Istiusmodi enim res conj. Dav. Istiusmodi ut res Spirens. et N.

NOTÆ

^c A falsa autem assensione] De assensibus Stoicorum vide Ælium et nos Acad. lib. iv.

^d Cauda pavoni] Chrysippus tamen scripsit, pavonem propter caudam,

non caudam propter pavonem, a natura factam. Vide Plut. in iis in quibus Stoici secum ipsi pugnant. Vide quoque Galenum in libro de Usu Partium.

VI. Progrediamur igitur, quoniam, inquit,¹ ab his principiis naturæ discessimus, quibus congruere debent, quæ sequuntur: sequitur autem prima divisio hæc. 20. *Æstimabile esse dicitur*^e (sic enim, ut opinor, appellemus²) id, quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignum propterea sit, quod aliquod pondus habeat dignum æstimatione, quam ille *ἀξιαν* vocat: contraque inæstimabile, quod sit superiori contrarium. Initiis igitur ita constitutis, ut ea, quæ secundum naturam sunt,³ ipsa propter se sumenda sint, contrariaque item rejicienda; primum est officium (id enim appello *καθῆκον*^f) ut se conservet in naturæ statu: deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatque contraria. Qua inventa⁴

CAP. VI. 1 Eliens. 1. Dav. Brem. *inquit quoniam*. Paulo post, *hæc prima divisio* codd. aliquot ap. Orell.—2 Ita de Bentleii conj. Dav. Brem. Gærenz. Schutz. Orell. *appelamus* codd. et edd. vett. *appelamus ἀξιῶν*, id de Manutii conj. Lamb. Mox, *illi ἀξιαν vocant* Schutz. de conj. Pearceii, prob. Gærenz.—3 Cod. *ξ* *sint pelpatque contraria sint*. Paulo post, *appello catorthoma* E *ξ*. *deinde ut ea* in iisdem codd.—4 Dav. e codd. et Brem. *qua inventa*. Statim, et interjectione E. et item rejectione et interjectione *ξ*. *sequuntur* edd. ante Dav. *sequuntur sequitur* al. ap. Orell. *deinceps officiorum* Lamb. prob. Dav. Deinde, *in qua cum primum inesse incipit, intelligit* Orell. de conj. Schutzii; *in qua cum primum inesse incipit, et intelligit* Gærenz. et intelligit

NOTÆ

^e *Æstimabile esse dicitur*] Eorum quæ ad mores pertinerent, hæc recepta erat apud Stoicos divisio; alia 'bona' esse, alia 'mala,' alia 'neutra;' rursus 'bona' et 'mala' multiplicis generis esse, sed de iis alibi Cicero, nosque cum Cicerone. Neutra, de quibus hic ille, hic quoque explicanda nobis sunt. Ea igitur, quæ modo 'interjecta,' modo 'media,' modo 'indifferentia' appellabant, dividebant trifariam; alia enim *producta*, *προηγμένα*, sive *æstimanda*, aut *æstimationem habentia*, *ἀξιαν ἔχοντα* alia *rejecta*, *ἀποπροηγμένα*, sive *non æstimabilia*, *non æstimanda*, *non æstimationem habentia*. 'Producta' erant puta, 'opes,' 'sanitas.' 'Rejecta,' 'paupertas,' 'morbis.' Porro illa, 'pro-

ducta' dicebantur, quasi 'præposita,' quod ad beatitudinem consequendam aliquid conferre possent, adeoque essent præponenda iis, quæ nihil momenti ad id haberent, ac 'rejecta' proinde dicerentur: item 'æstimabilia' et 'non æstimabilia;' 'æstimatione' enim apud eos erat media quædam facultas ad vitam secundum naturam agendam. 'Æstimationem' Seneca 'pretium' vocat, de Vita Beata, c. 22. Sed ea omnia nil nisi vocabula sunt, ut libro sequente dicetur, quicquid opponat J. Lipsius in Introductione ad Phil. Stoic.

^f *Καθῆκον*] Hæc una est e vocibus quas Zeno novas invenit, deducta ἀπὸ τοῦ κατὰ τινος ἥκειν. Suid. et Laërt.

selectione, et item rejectione, sequitur deinceps cum officio selectio: deinde ea perpetua, tum ad extremum^g constans, consentaneaue naturæ; in qua primum inesse incipit, et intelligi, quid sit, quod vere bonum possit dici. 21. Prima est enim conciliatio^h hominis ad ea, quæ sunt secundum naturam. Simul autem⁵ cepit intelligentiam, vel notionem potius, (quam appellant *ἐννοιαν*ⁱ illi) viditque rerum agendarum ordinem, et, ut ita dicam, concordiam; multo eam pluris æstimavit, quam omnia illa, quæ primum⁶ dilexerat; atque ita cognitione et ratione collegit, ut statueret, in eo collocatum summum illud hominis per se laudandum, et expetendum bonum: quod cum positum sit in eo, quod *ὁμολογίαν*^k Stoici, nos appellemus ‘convenientiam,’ si placet; cum igitur in eo sit id bonum, quo referenda sint

////////

habent codd. et edd. vett.—5 *Simul ac* cod. Ursin.—6 Gærenz. e codd. Schütz. et Orell. *quæ prima*. Mox, *ita cogitatione* e codd. Dav. Deinde, *quod compositum* E ξ ψ. *quod homologiam* χ. nos appellamus ψ. *cur igitur* E ξ. *quo omnia referenda* sunt Orell. *quo sint ref. omnia* Schütz. *honeste facta* delet Orell. *ipsum honestum* Lamb. *quod solum in bonis* Spirens. N, Gærenz. Orell. *quod familiam in bonis ducit* conj. nescio cuius ap. Orell. *post deum* oritur Brem. *sua vi* e duobus codd. Gærenz. *est expetendum* al. ap. Orell.—

NOTÆ

^g *Tum ad extremum*] Quatuor ea officiorum genera Plutarch. sic complectitur: 1. *τηρεῖν ἑαυτὸν* 2. *τὰ οἰκεία προσέσθαι καὶ τὰ βλάπτοντα διωθεῖσθαι* 3. *ὁρμὴ ἢ ἀποτροπή* 4. *εὐλόγιστος ἐκλογή*.

^h *Prima est enim conciliatio*] Græcis *οἰκείωσις*, vel *σύννοδος τῇ φύσει ὁμολογία*, vel *περὶ τὰ κατὰ φύσιν κοινωνία*, vel *οἰκονομία*: tot enim modis a Plut. appellatur.

ⁱ *Ἐννοιαν*] Abstrusa admodum est et spinosa hæc pars doctrinæ Stoicæ, quam Plut. lib. contra Stoicos *περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν*, quantum materia patitur, enodat. Aliud, inquit, bonorum ultimum; aliud quo omnia referuntur officia, &c.

^k *Ὅμολογίαν*] Summum bonum in natura quærendum esse, doctrina fuit Stoicis, cum Platone et Acade-

mia veteri communis. Stoici vero, ut aliquid novi dicere viderentur, novas voces pro more affectarunt; interrogati enim quid esset summum bonum, respondebant, convenientia naturæ, *ὁμολογία*. Si percunctareris, quid esset beatum esse, reponcbant convenienter naturæ vivere. Quod quid aliud est, quam quod ante Zenonem dixerant Plato et Academici veteres? Si urgeres quid esset convenienter naturæ vivere, hic vero dissentiebat tota gens Stoicorum. Zeno, secundum virtutem vivere; Cleanthes, eligere ea quæ secundum naturam sunt; Archidemus, omnia officia implentem vivere. Atque hæc est celebris *ὁμολογία* quæ tantas inter Stoicos turbas excitavit, quantas inter Academicos *κατάληψις*.

omnia [honeste facta], ipsumque honestum, quod in bonis ducitur, quanquam post oritur, tamen id solum, vi sua et dignitate, expetendum est; eorum autem, quæ sunt prima naturæ, propter se nihil expetendum. 22. Cum vero illa, quæ officia esse dixi, proficiscantur ab iutiis naturæ; ea ad hæc referri necesse est;⁷ ut recte dici possit, omnia officia eo referri, ut adipiscamur principia naturæ: nec tamen ut hoc sit bonorum ultimum, propterea quod non inest in primis naturæ conciliationibus honesta actio. Consequens enim est,⁸ et post oritur, ut dixi. Est tamen ea secundum naturam, multoque nos ad se expetendam magis hortatur, quam superiora omnia. Sed ex hoc primum error tollendus est, ne quis sequi existimet,⁹ ut duo sint ultima bonorum. Ut enim, sicut sit propositum, collimare hastam¹ aliquo, aut sagittam, sicut nos ultimum in bonis diximus; sic illi facere omnia, quæ possit, ut collimet; huic in ejus similitudine omnia sint facienda, ut collimet; et tamen ut omnia faciat, quo propositum assequatur: [p. 95.] sit hoc, quasi ultimum, quale nos summum in vita bonum dicimus:¹⁰ illud autem, ut feriat, quasi seligendum, non expetendum. VII. 23. Cum autem omnia officia a principiis naturæ proficiscantur, ab iisdem necesse est pro-

7 Gærenz. e codd. item Schütz. et Orell. *necesse est ea ad hæc referri.*—8 *Consequens est enim* Gærenz. e codd. Schütz. et Orell.—9 *Quidam codd. Oxon. ne quis sit qui existimet; alii Oxon. neve quid sit qui existimet.* Actutum, duo poni ultima bonorum al. ap. Orell.—10 *Ut enim, si cui propositum sit, collineare hastam ... in bonis diximus: ... ut collineet: huic in ejus similitudine ... ut collineet ... sit hoc q. u. (quale ... dicimus:) &c.* Gærenz. e codd. *Ut enim si cui p. est, collineare h. ... in bonis dicimus, ... ut collineet. Huic in ejusmodi similitudine ... ut collineet, &c.* Orell. *sit propositum* Manut. Brem. *collineare ... collineet ... collineet* Pal. 1. *sic nos ultimum duo codd. ap. Gærenz. dicimus iidem codd. sit illi conj. Gærenz. sic illi ... collimet* delenda videntur Ursino et Matthiæo. *ejusmodi codd. ap. Gærenz. sit hoc est e conj. Ernesti; sed hoc al. Totum locum sic refinxit Lamb. Ut enim, si cui sit propositum collimare h. a. aut s. huic omnia sint facienda, ut collinet et ita tamen, ut omnia faciat, quo feriat; sic cum homini ultimum in bonis esse dicimus, adipisci principia naturæ, hoc dicimus, huic in eadem similitudine omnia esse facienda, ut collimet, et tamen ut omnia faciat, quo propositum assequatur, sed hoc ... dicimus, illud autem quasi seligendum, &c.*

NOTÆ

¹ *Collimare hastam*] Hanc Stoico-Plut. libro prædicto. rum similitudinem refert ridetque

ficisci ipsam sapientiam. Sed quemadmodum sæpe fit, ut is, qui commendatus sit alicui, pluris cum faciat, cui commendatus sit, quam illum, a quo sit; ¹ sic minime mirum est, primo nos sapientiæ commendari ab initiis naturæ, post autem ipsam sapientiam nobis cariorem fieri, quam illa sint, a quibus ad hanc venerimus. Atque ut membra nobis ita data sunt, ut ad quandam rationem vivendi data esse appareant; ² sic appetitio animi, quæ ὄρμη Græce vocatur, non ad quodvis genus vitæ,^m sed ad quandam formam vivendi videtur data: itemque et ratio, et perfecta ratio. 24. Ut enim histrioni actio,ⁿ saltatori motus, non quivis, sed certus quidam est datus; sic vita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus conveniens, consentaneumque dicimus. Nec enim ³ gubernationi aut medicinæ similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potius, quam modo dixi, et saltationi, ut in ipsa arte insit, non foris petatur extremum, id est, artis effectio. Et tamen est etiam alia⁴ cum his ipsis artibus sapientiæ dissimilitudo; propterea quod in illis, quæ recte facta sunt, non continentur tamen omnes partes, e quibus constant.

CAP. VII. 1 Grut. Dav. Lall. omittunt *sit*; al. omittunt *sic*. Mox, *primum nos* Vienn.—2 Lamb. et Schutz. *appareat*, nti volebat Ernesti. Statim, *quæ horum* χ. *non ad huiusmodi genus* E ξ.—3 *Hæc enim* E. Mox, *ut in ipsa insit* Gærenz. e codd. Schutz. Orell. *arte in ipsa insit* codd. aliquot ap. Orell. *in* omittunt E ξ.—4 Gærenz. e codd. Spirens. N, Weg. *est alia*; Brem. conj. *est aliqua*. Mox, *non continent* Spirens. N, Weg. Mars. Gærenz. Schutz.

NOTÆ

^m *Ad quodvis genus vitæ*] Sunt enim in animo, ὀρέξεις et ἐκκλίσεις; sunt ὄρμαι et ἀφορμαι; sunt denique συγκαταθέσεις, non ad quidvis appetendum, aut fugiendum, sed quæ suos habeant fines.

ⁿ *Histrioni actio*] Discrimen ali- quod fuit histrionum, pantomimorum, morionum, sannionum, mirionum. Moriones quidem, sanniones, et miriones non in scenam tantum inducebantur, sed in divitum etiam ædibus alebantur ad risum et ludibrium;

sanniones dicti, vel a 'Sannis,' Asiæ populis, secundum Theodoret. vel a 'sanna,' quod est os distortum cum vultu. Martian. Capella de Nuptiis, lib. v. Moriones eosdem cum mirionibus fuisse arbitror. Histriones ex eo dicti, quod mortuis per pestilentem annum Romæ ludionibus omnibus, ex Tyrrenia multi artifices venire, quorum princeps, qui felicissime omnium in theatris versatus erat, dicebatur Hister, a quo 'histriones.' De mimis alias.

Quæ autem nos aut 'recta,' aut 'recte facta' dicamus, si placet, illi autem appellant κατορθώματα,⁵ omnes numeros virtutis continent. Sola enim sapientia in se tota conversa est; quod idem in ceteris artibus non fit. 25. Inscite autem medicinæ et gubernationis ultimum cum ultimo sapientiæ comparatur: sapientia enim et animi magnitudinem complectitur, et justitiam, et⁶ ut omnia, quæ homini accidunt, infra se esse judicet: quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem⁷ virtutes eas ipsas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit, nisi statuerit, nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab alio, præter honesta et turpia.

26. Videamus nunc,^p quam sint præclare illa iis,⁸ quæ jam posui, consequentia, Cum enim hoc sit extremum (sentis enim, credo, me jam diu,⁹ quod τέλος Græcus dicat, id dicere tum 'extremum,' tum 'ultimum,' tum 'summum': licebit etiam 'finem' pro extremo, aut ultimo dicere) cum ergo hoc sit extremum, congruenter naturæ convenienterque vivere; necessario sequitur, omnes sapientes semper feliciter,^q absolute, fortunate vivere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quam vitam fortunasque nostras, (id est, ut, quod honestum sit, id solum bonum judicemus) potest id quidem fuse, et copiose, et omnibus

Orell. ex quibus al. ap. Orell.—5 Cod. χ cathorthoma; hanc vocem omittunt E ξ.—6 Particulam et uncis inclusit Gærenz. delevit Schutz. homini accidunt E.—7 Tene autem χ. Statim, feci mentionem e codd. Gærenz. Schutz. Orell. quo intersit conj. Reitz. aut quo differat suspic. Dav.—8 Gærenz. his e duobus codd. Mox, subsequentia E ξ.—9 E divi. E ξ, alii codd. Gærenz. Orell. Græci dicunt; Mars. Schutz. Græci dicant. Statim, tum summum omittit Eliens. prob. Dav. cum igitur hoc e codd. Gærenz. et Orell. cum enim hoc E U ξ χ ψ. Deinde, verba necessario s. o. s. s. f. a. f. vivere desunt in ξ. Mox Gærenz. cum quibusdam codd. delevit rhetorice; uncis includere Dav. Brem. Orell. sed consecrari χ ψ.

NOTE

^o Κατορθώματα] Κατόρθωμα Stoicis duplex fuit, perfectum alterum, alterum commune. Vide Off. lib. I.

^p Videamus nunc] Ex ea summi definitione collegerunt Stoici quædam

consequentia, quæ, quia sunt præter vulgi opinionem, παράδοξα dixerunt.

^q Semper feliciter] Vide paradoxon illud in Paradoxis.

electissimis verbis, gravissimisque sententiis [rhetorice] et augeri, et ornari: sed consecraria¹ me Stoicorum brevia et acuta delectant. VIII. 27. Concluduntur igitur eorum argumenta sic: Quod est bonum, omne² laudabile est: ¹ quod autem laudabile est, omne honestum est: bonum igitur quod est, honestum est. Satisne hoc conclusum³ videtur? Certe: quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant sumpta, in eo vides esse⁴ conclusum. Duorum autem, e quibus effecta conclusio est, contra superius dici solet, non omne bonum esse laudabile. Nam quod laudabile sit, honestum esse⁵ conceditur. Illud autem perabsurdum, bonum esse aliquid, quod non expetendum sit; [p. 96.] aut expetendum, quod non placens; aut, si id, non etiam diligendum: ergo et probandum: ita etiam laudabile: id autem honestum. Ita fit,⁶ ut, quod bonum sit,⁷ id etiam honestum sit. 28. Deinde quæro,⁸ quis aut de misera vita possit gloriari, aut non de beata?⁹ de sola igitur beata. Ex quo⁷ efficitur, gloriatio, ut ita dicam, dignam esse beatam vitam; quod non possit quidem nisi honestæ vitæ jure contingere. Ita fit, ut honesta vita beata vita sit.⁸ Et quoniam is, cui contigit, ut jure laudetur, habet insigne quiddam ad decus et ad gloriam, ut ob ea,⁹ quæ tanta sint, beatus dici jure possit; idem de vita talis viri rectissime dicitur. Ita, si

CAP. VIII. 1 E ψ *laudabile esse*; in uno cod. ap. Orell. *est* exulat: *omne* hic et ante *honestum* omittit N. *omne est honestum* Orell. *est* omittunt al.—2 *Satisne conclusum* codex unus ap. Orell.—3 E ξ *in eo esse*; χ *in eo inde esse*.—4 *Nam quod honestum, sit laudabile esse* E U ξ χ. *laudandum esse* ψ.—5 *Id fit* E.—6 E ξ *non beata*.—7 *Ex qua* E U ξ χ ψ. *gloriatio est* ut E ξ. Mox, quidem omittunt Pal. 1. Spirens. N, E ξ; delevit Dav. *quidem inhonestæ* U ψ. *vitæ* omittit Brem.—8 Al. ap. Orell. *beata sit*.—9 Al. ibid. *ad ea*. Actutum,

NOTÆ

¹ *Consecraria*] Id est, brevia argumenta: hoc verbo utebantur Stoici.

² *Quod est bonum, omne*] Duo hæc Stoicorum argumenta totidem ferme verbis ex Chrysippo refert Plut. Ejusmodi argumentationes *συνεπείρας* appellabant. Fuit quoque Stoicis aliud argumenti genus, quod *λόγον* nun-

cupaverunt, cujus tres fuere partes, *λήμμα, πρόληψις, ἐπιφορά*.

⁷ *Ita fit, ut, quod bonum sit*] Eadem pæne argumentatio est Tuscul. lib. v.

⁸ *Deinde quæro*] Eodem quoque argumento utitur Tuscul. lib. v.

beata vita honestate cernitur, quod honestum est, id bonum solum habendum est. 29. Quod vero negari nullo¹⁰ modo possit, quem unquam stabili,^x et firmo, et magno animo, quem fortem virum dicimus effici posse, nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? Ut enim qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere; sic nemo ulla in re potest id, quod malum esse¹¹ decernit, non curare, idque contemnere: quo posito, et omnium assensu approbato, illud assumitur, eum, qui magno sit animo atque forti, omnia, quæ cadere in hominem possint, despicere, et pro nihilo putare. Quæ cum ita sint, effectum est, nihil esse malum, quod turpe non sit. Atque iste vir altus, et excellens, magno animo, vere fortis, infra se omnia humana ducens, (is, inquam, quem efficere¹² volumus, quem quærimus certe) et confidere sibi debet, et suæ vitæ et actæ et consequenti, et bene de se judicare, statuens nihil mali posse incidere sapienti. Ex quo intelligitur idem illud, solum bonum esse, quod honestum sit; idque esse beate vivere, honeste,¹³ id est, cum virtute vivere.

IX. 30. Nec vero ignoro¹ varias philosophorum fuisse sententias, eorum dico, qui summum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerent. Quos quāquam² vitiose quidam secuti sunt, tamen non modo his tribus,³ qui virtutem

~~~~~

quæ tanta sunt Lamb. Deinde, *rectissime dicetur* Gærenz. e codd. et Orell.—10 *Qui vero negari ullo* e codd. Gærenz. item Schutz. et Orell. *quem inquam* duo codd. *quenquam* e codd. Gærenz. et Orell.—11 *E* ξ omittunt *esse*. *Ac tutum, decreverit* Pal. 1. Spirens. N χ, Gærenz. Schutz. Orell. *assensu probato* E ξ. *Tum, in hominem possunt* χ. *et pro nullo* ξ. *ac pro nihilo* Gærenz. et Orell.—12 *Dav. conj. aspicere*. *Statim, debet et sibi* Lamb. *ac suæ* Gud. 2. *et bene de sese* Orell. e codd. Deinde *nihil posse mali* Spirens. N, Gærenz. Schutz. Orell. *accidere sapienti* Lamb.—13 *Ita* codd. aliquot, Grut. seqq. *uti volebat* Manut. *et honeste* edd. vett.

CAP. IX. 1 *Nec invenio* E ξ.—2 *Ita* Venet. 1494. *Dav. seqq. Quas quan-*

NOTÆ

* *Quem unquam* [*quenquam*] *stabili*] Sic legendum puto, non *quem unquam*, ut habent vulgatæ editiones; et sensus perspicuus erit, si subaudias hanc vocem, 'patet,' 'manifestum est.'

^a *Non modo his tribus*] Epicuro,

cui nihil bonum nisi voluptas; Hieronymo, cui nihil nisi vacuitas doloris; Carneadi, cui nihil nisi naturæ primis bonis aut omnibus, aut maximis, frui.

a summo bono segregaverunt, (cum aut voluptatem, aut va-
cuitatem doloris, aut prima naturæ in summis³ bonis pone-
rent) sed etiam alteris tribus,^b qui mancā fore putaverunt,
sine aliqua accessione, virtutem, ob eamque rem trium
earum rerum, quas supra dixi, singuli singulas⁴ addide-
runt: his tamen omnibus eos antepono, cuicuiusmodi sunt,
qui summum bonum in animo, atque in virtute posuerunt.
31. Sed sunt tamen⁵ perabsurdi et ii, qui, cum scientia
vivere,^c ultimum bonorum, et qui nullam rerum differentiam
esse dixerunt, atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud
alii momento ullo anteponentem: ut quidam Academici
constituisset dicuntur, extremum bonorum, et summum
munus esse sapientis, obsistere visis,^d assensusque suos
firme⁶ sustinere. His singulis copiose responderi solet:
sed quæ perspicua sunt, longa esse non debent. Quid
autem apertius, quam,⁷ si selectio nulla sit ab iis rebus,
quæ contra naturam sint, earum rerum quæ sint secundum
naturam, tollatur omnis ea, quæ quæritur, laudeturque
prudētia? Circumscriptis^{a 8} igitur iis sententiis, quas

^a *Deletis, proscriptis, profligatis.*

quam Crat. Manut. Lamb.—3 E *ē in primis*.—4 Ita e P. Fabri emend. edide-
runt pro vulg. *singulis singulas* Lamb. Dav. seqq. *singulas singulis* Manut.
Pro *cuiusmodi*, quod e marg. ed. 1584. recepit Dav. *cujusmodi* habent pleriq-
ue codd. *cuimodi* Spirens. N. *cujuscujusmodi* Lamb.—5 *Sed tamen* codd.
aliquot et Dav. *Sed tamen perabsurde* al. ap. Orell. *perabsurde et hi* Dav.
Paulo post, *ullo momento* Brem. aut, *ut quidam* Gærenz. e codd.—6 Dav.
cum quibusdam codd. *firmiter*.—7 Dav. conj. *quam quod*. Statim, *ab his re-*
bus al. ap. Orell. Deinde, *ut earum rerum* Gærenz. e conjectura sua; eum-
que secuti sunt Schütz. et Orell. Lambinus ante *tollatur* insererat *fore ut*,
probante Ernestio. *tollatur demum* codd. aliquot; *tollatur enim demum* E.
tollatur enim demum ξ. *quæ queritur* χ ψ.—8 *Circumscribis* Brem. *his s. q. p. et*

NOTE

^b *Sed etiam alteris tribus*] Aristoteli, cui bonum triplex, animi, corporis, et externum; Dinomacho, cui summum bonum voluptas cum honestate; Diodoro Peripatetico, cui summum bonum indolentia cum honestate. Muretus tribus ultimis intelligi putat Calliphonem, Diodorum, Polemonem.

^c *Cum scientia vivere*] Herillus ultimum esse, cum scientia vivere, docuit. Aristo et Pyrrho nullam rerum esse differentiam dixerunt.

^d *Obsistere visis*] Visa quid sint, quidve assensiones, dictum Acad. lib. IV. Ea opinio fuit Arcesilæ, Bionis, Lacydis, et Clitomachi.

posui, et iis, quæ similes earum sunt, relinquitur, ut summum bonum sit, vivere, scientiam adhibentem earum rerum quæ natura eveniant, seligentem quæ secundum naturam, et, si quæ etiam contra naturam sint, rejicientem, id est, convenienter congruenterque naturæ vivere. 32. [p. 97.] Sed in ceteris artibus cum⁹ dicitur ‘artificiose,’^e posterum quodam modo, et consequens putandum est, quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant: quod autem¹⁰ in quo ‘sapienter’ dicimus, id a primo rectissime dicitur. Quicquid enim a sapiente proficiscitur, id continuo debet expletum esse omnibus suis partibus: in eo enim positum est id, quod dicimus esse expetendum. Nam ut peccatum est, patriam prodere, parentes violare, fana depeculari, quæ sunt in effectum; sic timere, sic mœrere, sic in libidine esse, peccatum est, etiam sine effectu. Verum ut hæc non in posteris, et in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt; sic ea, quæ proficiscuntur a virtute, susceptione prima, non perfectione, recta sunt judicanda.

x. 33. Bonum autem, quod in hoc sermone toties usur-

his al. ap. Orell. alterum iis omittunt Dav. et Brem. si quæ similes Dav. Brem. Gœrenz. cum quibusdam codd. Deinde, et si quæ contra naturam Manut. Gœrenz. Orell. et quæ contra naturam Dav. et Brem. et si qua contra naturam al. ap. Orell. et si qua etiam c. n. Lamb.—9 Lamb. quod.—10 Ernesti conj. cum autem. Actutum, in quo omittit Lamb. in bono conj. Dav. id ad primo codex unus Oxon. id apprimè U ξ. id ad prime χ. id ad primo Grut. Dav. apprimè recte Lamb.

NOTÆ

^e Cum dicitur *Artificiose*] Dnas in homine appetitiones esse dicebant Stoici; alteram sui conservandi, alteram voluptatis: hanc ex illa oriri, adeoque istam hujus ‘artificem’ vocabant. Quæ quidem voluptatis appetitio cum posterior esset, et appetitionem conservationis naturæ consequeretur, ἐπιγεννημα et ἐπιγεννηματικὸν appellatur; et quasi arte factum, cuius artifex esset prima appetitio. Omne enim arte factum posterum quodammodo est, et consequens tum naturam, tum præcepta artis. Ab ἐπὶ, post, et γίνομαι, fio. De illo vero

quod primum, quod posterum vocant Stoici, vide Plut. lib. de Contrarietatibus Stoicorum, cuius lectio multum conferet ad intelligentiam hujus loci, qui vel corruptus est, vel perobscurus. Nos cum Mureto, paucis mutatis, locum sic restitimus: quod autem est in quo sapienter dicimus id primum recte dicitur. Cetera integra sunt. Docebant enim Stoici ab homine alia fieri artificiose, alia sapienter: quæ artificiose, postera et consequentia vocabant; quæ sapienter, prima et perfecta esse dicebant.

patum est, id etiam definitione explicetur.¹ Sed eorum² definitiones paulum oppido inter se differunt, et tamen eodem spectant. Ego assentior Diogeni,³ qui bonum definiit,³ id, quod esset natura absolutum. Id autem sequens, illud etiam⁴ quod prodesset, (ὠφέλημα⁵ enim sic appellemus) motum, aut statum esse dixit, natura absoluti. Cumque rerum notiones⁶ in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit, aut conjunctione, aut similitudine, aut collatione rationis; hoc quarto,⁵ quod extremum posui, boni notitia facta est. Cum enim ab iis⁶ rebus, quæ sunt secundum naturam, ascendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit. 34. Hoc autem ipsum bonum, non accessione, neque crescendo,¹ aut cum ceteris comparando,⁷ sed propria vi sua et sentimus, et appellamus

CAP. X. 1 Pal. 1. Spirens. N, Gærenz. Schutz. Orell. *explicatur*; al. *applicetur*, teste Schutz.—2 *Sed aliorum*, vel *ceterorum*, conj. Ernesti.—3 Ita conj. Dav. *definierit* codd. et edd. ante Ernesti.—4 Mars. Manut. Lamb. omittunt *etiam*, probantibus Brem. et Gærenz. Beier, Offic. tom. II. p. 201. defendit vulg. Statim, ὠφέλειαν e conj. dedit Gærenz. enimque secutus est Schutz. Sed vide Beier. l. l. Quarrit Gærenz. ubi demum sic Stoici ὠφέλημα ponant? Facilis est responsio: Apud Stobæum Ecl. Eth. P. II. I. p. 140. Heeren. αἰρετόν . . . ὠφέλημα πᾶν. ophelen χ. ophelon Mars. Junt. ὀφειλὴν Crat. ophelen al. ap. Orell. Deinde, e natura absoluto de Bremii sententia Gærenz. et Orell. e natura absoluta codd. et edd. ante Ernesti; natura absoluti est de conj. Pearceii; sic etiam Lall.—5 Voc. quarto uncis inclusit Brem. Statim, posui boni notio e codd. Gærenz. Schutz. Orell. posui bonum, notitia multi codd. Grut. Dav. posui, bonorum notitia Manut. Lamb. 1566. posui, boni notitia Lamb. in marg. 1584. Lall. Brem. effecta est conj. Moser.—6 Cum enim ab his al. ap. Orell. descendit animus Spirens. probantibus Gærenz. et Schutz.—7 Eξ apparando. Statim, vi sua con-

NOTÆ

¹ Diogeni] Babylonico, qui bello Punico secundo ab Atheniensibus publici negotii causa Romam missus est.

⁵ Ὀφέλημα] Ab ὠφελεῖν, *prodesse*. De illo vocabulo dictum in Off.

⁶ Cumque rerum notiones] Quatuor duntaxat notiones rerum Cicero memorat; sex Laërtius in Epidrome Dioclis; usum, similitudinem, collationem rationis, translationem, conjunctionem, contrarii comparisonem. 1. Usu cognoscuntur, quæ sub sensum

cadunt; 2. similitudine, ut Socrates in ejus statua; 3. collatione rationis, partim accessione et crescendo, ut ex homine gigas; partim imminuendo, ut ex homine pygmæus; 4. translatione, ut oculi in pectore; 5. conjunctione, ut hippocentaurus; 6. contrarii comparatione, ut mors.

¹ Non accessione, neque crescendo] Est et illud Stoicorum, crescere non posse cum sit perfectum; crescere enim esse rei imperfectæ et inchoatæ. Sen. Epist. IX. 67.

bonum. Ut enim mel, etsi dulcissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum aliis, dulce esse sentitur; sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi æstimandum,⁸ sed ea æstimatio genere valet, non magnitudine. Nam cum æstimatio,⁹ quæ ἀξία dicitur, neque in bonis numerata sit, neque rursus in malis; quantumcumque eo addideris, in suo genere manebit. Alia est igitur propria æstimatio virtutis, quæ genere, non crescendo, valet. 35. Nec vero perturbationes^k animorum, quæ vitam insipientium miseram acerbamque reddunt, (quas Græci πάθη appellant: poteram ego, verbum ipsum interpretans, ‘morbos’ appellare:¹ sed non conveniret¹⁰ ad omnia: quis enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt πάθος sit igitur ‘perturbatio,’ quæ nomine ipso vitiosa declarari videtur) nec hæ perturbationes vi aliqua naturali moventur: omnesque sunt genere quatuor,^m partibus plures, ægritudo, formido, libido, quamque Stoici, communi nomine corporis et animi, ἡδονῆν appellant, ego malo ‘lætitiā’ appellare, quasi gestientis animi elationem voluptariam. Perturbationes autem nulla naturæ vi commoventur: omniaque ea sunt opiniones, ac iudicia levitatis. Itaque his sapiens semper vacabit.¹¹

x1. 36. Omne autem,¹ quod honestum sit, id esse propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententiis. Præter enim tres disciplinas, quæ virtutem a summo bono excludunt, ceteris

sentimus ξ: vi sua consentimus E.—8 E quod plurimum existimandum: ξ quod plurimum est existimandum. Actutum, sed ea existimatio E ξ.—9 Nam cum exilis ξ. quæ ἀξία E. Verba, quæ ἀξία dicitur, neque in bonis numerata sit, neque rursus in malis, desunt in ξ. rursus omittit Brem.—10 Dav. e sex codd. conveniet; E ξ convenit; Ernesti conj. conveniret. Statim, sic igitur perturbatio nomine Mars. nec hæ igitur perturbationes Lamb. omnesque hæ sunt edd. ante Dav. hæ non legitur in Pal. 1. omnesque s. g. q. p. plures desunt in E ξ. quamquam Stoici ξ. Deinde, quasi gestiens E.—11 Cod. χ is s. s. vocabit.

NOTE

^k Nec vero perturbationes] Stoici perturbationes animi opiniones esse dicebant; ita avaritiam, opinionem esse quod pecunia honesta sit, &c.

¹ Morbos appellare] Idem habes Tusc. lib. III.

^m Genere quatuor] Λύπη, φόβος, ἐπιθυμία, ἡδονή. Vide Tusc. lib. IV.

omnibus philosophis hæc est tuenda ² sententia, maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse voluerunt. Sed hæc quidem est perfacilis et perexpedita ³ defensio. [p. 98.] Quis est enim, aut quis unquam fuit, aut avaritia tam ardenti, aut tam effrænatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, ⁴ quam adipisci scelere quovis velit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo pervenire? 37. Quam vero utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt, quo moveantur, ⁵ quibusque de causis ea versentur in cælo? quis autem tam agrestibus institutis vivit, aut quis contra studia naturæ tam vehementer obduruit, ut a rebus cognitu dignis abhorreat, easque sine voluptate aut utilitate aliqua non requirat, et pro nihilo putet? aut quis est, qui majorum, aut Africanorum, aut ejus, quem tu in ore semper habes, proavi mei, ⁿ ceterorumque virorum fortium, atque omni virtute præstantium, facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo ⁶ afficiatur voluptate? 38. Quis autem honesta in familia institutus, et educatus ingenue, non ipsa turpitudine, etiam si eum læsura non sit, offenditur? quis animo æquo videt eum, quem impure, ⁷ ac flagitiose putet vivere? quis non odit sordidos, vanos, leves, futes? Quid autem dici poterit, ⁸ si turpitudinem non ipsam per se fugi-

//////////

CAP. XI. 1 *Omne autem id* χ. *id ante esse deest* in ξ.—2 E ξ *intuenda*. Statim, *Stoicis* de Lambini sententia uncis inclusit Brem. delevit Gørenz. *tamen Stoicis* conj. Manut. *tamen in Stoicis* Lamb. Lall. *maxime tamen hæc Stoicis* conj. idem Lall.—3 Codd. aliquot *expedita*.—4 Mars. Crat. *ipsam rem*. Actutum, *quantum adipisci* U.—5 E ξ χ ψ, Crat. Dav. Gørenz. Schutz. Orell. *quomodo moveantur*; Brem. *quomodo moveantur astra*; Lamb. *qui moveantur*. Paulo post, pro *obduruit*, quod servant E U ξ, Crat. Manut. Lamb. Dav. seqq. *obduravit* exhibent plerique codd. et Grut. Tum, *cognitione dignis* plerique codd. Junt. Crat. Manut. Dav. Brem. Gørenz. Schutz. Orell. Deinde, *qui Manliorum, aut Afr. conj.* Clericus, probante Dav. recepit Lall. *Æmiliorum* suspic. Brem.—6 Dav. conj. *animi, vel omnino*.—7 E *qui impure*. Mox, pro *vanos* codd. aliquot habent *varios*.—8 U χ ψ *poterat*. Statim, *esse*

NOTÆ

ⁿ *Proavi mei*] Catonis censoris, quem licet multo antiquiorem Cato proximum suum vocat. Sic in Epist. ad Appium: 'Si censor es, de proavo

multum cogitato tuo.' Ubi Appius Cæcus intelligitur, qui Pyrrhi pacem dissuaserat.

endam esse statuemus, quo minus homines tenebras, et solitudinem nacti, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se foeditate sua turpitudine ipsa deterreat? Innumera-
bilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est. Nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quam et honesta expetenda per se,⁹ et eodem modo turpia per se esse fugienda. 39. Constituto autem illo, de quo ante diximus, quod honestum sit,¹⁰ id esse solum bonum; intel-
ligi necesse est, pluris id, quod honestum sit, æstimandum esse, quam illa media, quæ ex eo comparentur. Stultitiam autem, et temeritatem, et injustitiam, et intemperantiam¹¹ cum dicimus esse fugienda propter eas res quæ ex ipsis eveniant, non ita dicimus, ut cum illo, quod positum est, solum id esse malum, quod turpe sit, hæc pugnare videatur oratio; propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpes actiones, quæ oriuntur e vitiis: quas enim Græci κακίας^o appellant, 'vitia' malo, quam 'malitias' nominare.

XII. 40. Næ tu,¹ inquam, Cato, verbis illustribus, et id, quod vis, declarantibus. Itaque mihi videris Latine docere philosophiam, et ei quasi civitatem dare;^p quæ quidem adhuc peregrinari Romæ videbatur, nec offerre sese nostris sermonibus; et ista² maxime propter limatam quandam et rerum et verborum tenuitatem. Scio enim

statuerimus codd. aliquot, Lamb. Oliv. probante Gœrenz. esse statueremus E ψ, Crat. Mannt. Hæc, si t. n. i. p. se f. e. statuemus, de Walkeri suspitione nncis inclusit Dav.—9 Crat. Brem. per se expetenda.—10 Gœrenz. e codd. Schütz. et Orell. honestum esset. Actutum, id esse s. b. i. n. est, p. id, q. h. sit desunt in ψ.—11 Temeritatem autem et injustitiam et intemp. et ignaviam conj. Beier ad Offic. tom. 1. p. 335. S. autem et timiditatem conj. Guyet. esse fugiendam E ξ χ ψ. esse fugiendas Lamb. Paulo post, cum illo, quo Spirens. N, Gœrenz. Schütz. Orell. Deinde, ad corporis incommoditatem ψ.

CAP. XII. 1 Hæc tu E U ξ χ ψ, et cdd. ante Lamb.—2 'Donec meliora afferantur, facio cum Schütz. ista nominativo casu ad philosophiam referente.' Orell. et istam codd. aliquot: nostris sermonibus est quietu conj. Scaliger. nostris s. esse ausa suspic. Dav. est ausa Brem. maxime omittunt U χ.—

NOTE

^o Κακίας] Vitiositates appellat Tusc. lib. iv.

manis, Græcisque, qui jus civitatis peregrinis darent.

^p Civitatem dare] Translatum a Ro-

esse⁴ quosdam, qui quavis³ lingua philosophari possint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus utantur; ipsique dicant, ea se modo probare, quibus natura tacita assentiatur. Itaque in rebus minime⁴ obscuris non multus est apud eos disserendi labor. Quare attendo te studiose, et, quaecumque rebus iis,⁵ de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriae mando: mihi enim erit iisdem istis fortasse jam utendum. Virtutibus igitur rectissime mihi videris, et ad consuetudinem⁶ nostrae orationis, vitia posuisse contraria. Quod enim vituperabile est per se ipsum, id eo ipso vitium nominatum puto, vel etiam a vitio dictum⁷ vituperari. Sin κακίαν malitiam dixisses, ad aliud nos unum⁷ certum vitium consuetudo Latina traderet. Nunc omni⁸ virtuti vitium contrario nomine opponitur.

41. [p. 99.] Tum ille: His igitur ita positis, inquit, sequitur magna contentio; quam tractatam⁹ a Peripateticis mollius, (est enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta,⁵ propter ignorationem dialecticæ) Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaque eloquentia,^t rem in summum discrimen adduxit; propterea

////////

3 Duo codd. Oxon. *quamvis*. Pro *tamen* E U χ ψ habent enim. Statim, *utantur* conj. Ernesti. *ipsi qui dicunt* edd. vett. *qui dicunt*, omisso *ipsi*, Lamb. *ipsisque dicunt* e duobus codd. Gœrenz. item Schutz. et Orell. *dicant* conj. Ernesti.—4 Ernesti conj. *maxime*.—5 Nonnulli ap. Orell. *his*. Deinde, *memoria mando* χ. *memoriae commendo* codd. aliquot, Mars. Junt. Crat.—6 *E conservationem*.—7 Mars. *dictum*.—8 *Hoc omni* E ξ χ ψ, et edd. vett.—9 Ita codd. Grut. Dav. Brem. Gœrenz. Schutz. Orell. *quæ pertractata est* Junt. Crat. Manut. Lamb. *quæ tractata* de Guyeti conj. Lall. *quæ tractata est* al. ap.

NOTÆ

⁴ *Scio enim esse*] Amafanium, Rabinum, Pædonem, Epicureos, quos sæpe exagitat, ut de rebus ineptis inepta oratione utentes.

⁷ *Ad aliud nos unum*] Inter vitium et malitiam id interest; quod vitium, commune; malitia, certum quoddam vitium sit. Definuitur enim de Nat. Deor. lib. III. *versuta et fallax ratio nocendi*.

⁵ *Non satis acuta*] Stoici in arte

disserendi, quam virtutem faciunt, acutissimi fuerunt, in eaque diligenter elaboraverunt parte, quæ iudicandi artes continet, atque ob id ceteros, ut ejus artis ignaros, contemserunt; ab Academicis tamen et Peripateticis, aut omnia, aut bonam partem acceperunt, ut ostendetur lib. sequente.

^t *Summaque eloquentia*] Dicitur Carneades nullam rem unquam dis-

quod pugnare non destitit, in omni hac quæstione, quæ de bonis et malis appelletur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controversiam, sed nominum. Mihi autem nihil tam perspicuum videtur, quam has sententias eorum philosophorum re inter se magis quam verbis dissidere: majorem multo inter Stoicos et Peripateticos rerum esse aio¹⁰ discrepantiam, quam verborum. Quippe cum Peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellant,¹¹ pertinere dicant ad beate vivendum; nostri vero, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, compleri beatam vitam putent. XIII. 42. An vero certius quicquam potest esse, quam illorum ratione,¹ qui dolorem in malis ponunt, non posse sapientem beatum esse, cum equuleo^u torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit, uti in omnibus tormentis conservetur beata vita sapienti. Etenim si dolores eosdem tolerabilius² patiuntur, qui excipiunt eos pro patria, quam qui leviori de causa; opinio facit, non natura, vim doloris aut majorem aut minorem. 43. Ne illud³ quidem est consentaneum, ut, si, cum tria genera bonorum^{*} sint, (quæ sententia est Peripateticorum) eo bea-

Orell. Paulo post, *Carneade E.*—10 Ita e codd. Grut. et seqq. *majorem multo habere St. et P. omnino* plerique codd. et edd. ante Grut.—11 Ita e conjectura edidit Ernesti; *appellant* codd. et edd. priores. Pro vero Gud. 2. habet non. Pro *compleri* codd. aliquot, Grut. Dav. Brem. *complecti*. Denique, non putent Eliens. 2. Brem. Gærenz. Schutz. Orell.

CAP. XIII. 1 Ita Lamb. in marg. ed. 1584. Grut. seq. *quam illa ratio est eorum* Pearce. *quam illa ratio eorum* χ ψ, Crat. Manut. *quam ratio eorum* Lamb. 1566. *quam illa ratio est* E ξ.—2 Lamb. *tolerantius*. Grut. et al. ante Ernesti *patiantur*; *E potiantur*; ξ *ponantur*. Mox, *leviori* E U.—3 *Nec illud* E ξ. Statim, ut omittit Lamb. Deinde, ut hoc item Lamb. idem deest in du-

NOTÆ

putando defendisse, quam non probaverit; nullam oppugnasse, quam non everterit.

^u *Cum equuleo*] Equulens catasta erat lignea, cochleata, ad intendendum et remittendum apta. Huic ubi brachia illius, qui torquendus erat, nervis quibusdam, quas fiduculas vocabant, alligaverant; tum catasta intenta, et in altum erecta, ut ex ea, quasi ex

cruce, rens penderet, primum compagem ossium divellebant; deinde candentes corpori laminæ admovebantur, et latera bisulcis unguis ferreis laniabantur. Equuleum Sozomenus Hist. Eccles. lib. v. lignum tororium, Prudentius Hymn. D. Vinc. stipitem noxiale vocat. Sen. de Ira, lib. III.

^{*} *Tria genera bonorum*] Animi, cor-

tior quisque sit, quo sit corporis, aut externis bonis plenior; ut hoc idem approbandum sit nobis, ut qui plura habeat, quæ in corpore magni aestimantur, sit beatior. Illi enim corporis commodis compleri vitam beatam putant: nostri nihil minus. Nam cum ita placeat, ne eorum⁴ quidem bonorum, quæ nos bona naturæ appellemus, frequentia beatiorem vitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris aestimandam; certe minus ad beatam vitam pertinet multitudo corporis commodorum. 44. Etenim si et sapere,⁵ expetendum sit, et valere; conjunctum utrumque magis expetendum sit, quam sapere solum; neque tamen, si utrumque sit aestimatione dignum, pluris sit conjunctum, quam sapere ipsum separatum. Nam qui valetudinem aestimatione aliqua dignam judicamus,⁶ neque tamen eam in bonis ponimus, iidem censem nullam esse tantam aestimationem, ut ea virtuti anteponatur. Quod idem Peripatetici non tenent; quibus dicendum est, quæ et honesta actio sit, et sine dolore, eam magis esse expetendam, quam si esset eadem actio cum dolore. Nobis aliter videtur; recte secusne, postea: sed potestne rerum major esse dissensio? XIV. 45. Ut enim obscuratur, et offunditur luce solis lumen lucernæ; et ut interit magnitudine maris Ægæi,⁷ stilla muria; ¹² et ut in divitiis Cræsi, teruncii accessio;^a et

obus codd. *habeat ea, quæ e* codd. Gærenz. Schutz. Orell.—4 *E* ξ *nec eorum*. Statim, *bona vere appellemus* χ. *appellamus* duo codd. et Brem. Paulo post *ad b. v. pertinent* E.—5 *Etenim si valere et sapere* E U ξ χ ψ. *magis expetendum* E U ξ ψ. *magis*, omisso *expetendum*, χ. Statim, *et valere: c. u. m. expetendum* sit desunt in E U ξ χ ψ. *sit post utrumque* delevit Gærenz. *utrumque sic* E. *separatim* codd. aliquot, Junt. Crat.—6 *Ita optimi codd. Grut. seqq. videamus* Manut. *videmus* Lamb. Pro *tamen eam* Gærenz. e codd. dedit *eam tamen*; et sic Schutz. et Orell.

CAP. XIV. 1 Codd. plerique *mellis*; E U ξ χ *maris*. Pro *in Indiam* E ξ habent *individua*; χ *invidiam*. Paulo post, *in corpore harum* E ξ χ ψ. *in corpore earum* U. *incorporearum* codd. aliquot, Junt. Crat. *corporearum* Eliens.

NOTÆ

poris, et quæ externa vocat Aristoteles in magnis moralibus.

⁷ *Maris Ægæi*] Ab Hellesponto ad sinum usque Megaricum extenditur.

² *Muria*] Muria est aqua salsa pis-

cibus et salsamentis apta.

^a *Teruncii accessio*] Teruncius ex Varrone lib. iv. pars libræ est, tres videlicet uncia. De ponderibus vide Georg. Agricolam.

gradus unus in ea via, quæ est hinc in Indiam; sic, cum sit is honorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista rerum in corpore sitarum æstimatio splendore virtutis et magnitudine obscuratur, et obruatur atque intereat necesse est. Et quemadmodum opportunitas (sic enim appellemus *εὐκαιρίαν*^{2 b}) non fit major productione temporis (habent enim suum modum quæcumque opportuna dicuntur), sic recta effectio (*κατόρθωσις* enim ita appello, quoniam recte factum *κατόρθωμα*); recta igitur effectio, item convenientia, denique ipsum bonum, quod in eo positum est,^c ut naturæ consentiat, crescendi accessionem nullam habet. 46. [p. 100.] Ut enim opportunitas illa, sic hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione majora: ob eamque causam Stoicis non videtur optabilior, nec magis expetenda beata vita, si sit longa, quam si³ brevis: utunturque simili: ut si cothurni^d laus illa esset, ad pedem apte convenire, neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec majores minoribus; sic, quorum omne bonum convenientia atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora brevioribus anteponentur. 47. Nec vero satis acute dicunt: Si bona valetudo pluris æstimanda sit longa, quam brevis, sapientiæ quoque usus longissimus quisque sit plu-

////////

2. Brem.—2 E ξ omittunt *εὐκαιρίαν*, spatio relicto. Mox, pro *quæcumque*, quod servant plurimi codd. Manut. Lamb. Dav. Grut. Brem. *quæque* habent E, Gnd. 1. 2. alii codd. ap. Orell. Mars. *quæquæ* de ingenio suo reposuit Gœrenz. eumque secuti sunt Schutz. et Orell. *quæ* codex unus ap. Orell. Deinde, recte est e conjectura Ernestii; *rectum* habent codd. et edd. priores. item *inconvenientia* E ξ. Pro *crescendi*, Lall. e codd. Regg. dedit *crescendo*; et sic legitur in codd. tribus Oxon.—3 E ξ *quam sit*. Paulo post, *neque majores* Lamb. si quorum ψ. ne plura χ. nec longiora E ξ ψ. anteponerentur χ ψ.—

NOTÆ

^b *Εὐκαιρίαν*] *Opportunitatem*, *occasionem*. De qua Offic. lib. 1.

^c *Denique ipsum bonum, quod in eo positum est*] Hanc Stoicorum sententiam refellit Plut. eo libro ubi contra Stoicos disputat.

^d *Ut si cothurni*] Cothurnus erat calceamentum quadrangulum, quod utrivis pedi, et viris ac mulieribus

aptari commodè poterat. Hinc adagium, 'Mutabilior cothurno.' Illud, quia immodice crassum erat, et humanam staturam multum augebat, in tragædiis adhibitum ad repræsentandos heroas; quos omnes corpore proceros extitisse ferunt. Suid. Tiraq. Leges Convivial.

rimi. Non intelligunt, valetudinis æstimationem spatio judicari;⁴ virtutis, opportunitate: ut videantur qui illud dicant, iidem hoc esse dicturi, bonam mortem, et bonum partum, meliorem longum esse, quam brevem. Non vident, alia brevitate pluris æstimari, alia diuturnitate. 48. Itaque consentaneum est his,⁵ quæ dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, crescere putent posse, iisdem placere, esse alium alio etiam sapientiore, itemque alium magis alio vel peccare, vel recte facere. Quod nobis non licet dicere, qui crescere bonorum finem^e non putamus. Ut enim qui demersi sunt in aqua, nihilo magis respirare possunt, si non longe absunt⁶ a summo,^f ut jam jamque possint emergere, quam si etiam tum essent in profundo; nec catulus ille,^g qui jam appropinquat ut videat, plus cernit, quam is qui modo est natus; ita⁷ qui processit aliquantum ad virtutis aditum, nihilominus in miseria est, quam ille, qui nihil processit. xv. Hæc mirabilia videri intelligo: sed cum certe superiora firma ac vera sint, his autem ea consentanea et consequentia; ne de eorum¹ quidem veritate est dubitandum: sed quanquam negent nec virtutes nec vitia crescere, attamen utrumque eorum fundi quodam modo, et quasi dilatari putant. 49. Divitias autem Dio-

4 E & vindicari. Statim, ut videatur E.—5 Al. ap. Orell. iis. Mox, crescere putant Manut. Lamb. putent crescere al. ap. Orell. etiam post alio cum duobus codd. delevit Gærenz. esse alium alio esse E.—6 Manut. Lamb. si longe non absunt.—7 Ita Grnt. Dav. Brem. item codd. aliquot, Crat. Manut. Lamb. Gærenz. qui p. aliquantulum al. ap. Orell.

CAP. xv. 1 Mars. et Gærenz. e codd. item Schutz. et Orell. ne de horum. Statim, est veritate dubitandum, sed, q. negant, nec v. n. v. crescere, et tamen, &c. Orell. de sententia Hermannii, Diss. de R. Benth. p. 82. Append. Benth.

NOTE

^e Qui crescere bonorum finem] Neque peccata neque recte facta crescere, sed paria esse, paradoxa sunt propria Stoicorum.

^f Si non longe absunt a summo] Familiaris similitudo Stoicis; memoratur a Plutarcho.

^g Nec catulus ille] Falluntur qui

catulum scribunt majusculo charactere, quasi viri nomen sit: catellus est. Simile est quod habet Laërt.

¹ Nam qui centum stadiis, et qui uno a Canopo abest, æque in Canopo non sunt; ita et qui minus, et qui plus peccat, æque bonum non agunt.²

genes censet² non eam modo vim habere, ut quasi duces sint ad voluptatem, et ad valetudinem bonam, sed etiam ut ea contineant; non idem facere eas in virtute, neque in ceteris artibus, ad quas esse dux pecunia potest, continere autem non potest. Itaque si voluptas, aut si bona valetudo sit in bonis, divitias quoque in bonis esse ponendas: at,³ si sapientia bonum sit, non sequi, ut etiam divitias bonum esse dicamus: nec ab ulla re, quæ non sit in bonis, id, quod sit in bonis, contineri potest; ob eamque causam, quia cognitiones comprehensionesque rerum, e quibus efficiuntur artes, appetitiones movent; cum divitiæ non sint in bonis, nulla ars divitiis contineri potest. 50. Quod si de artibus concedamus, virtutis tamen non sit eadem ratio, propterea quod hæc plurimæ commentationis⁴ et exercitationis indigeat; quod idem in artibus non sit: et quod virtus stabilitatem, firmitatem, constantiam totius vitæ complectatur, nec eadem hæc in artibus esse videamus.

Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non ullam esse diceremus, confunderetur⁵ omnis vita, ut ab Aristote: nec ullum sapientiæ munus aut opus inveniretur, cum inter res eas, quæ ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset, neque ullum delectum adhiberi oporteret. Itaque cum esset satis constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum, et id malum solum, quod turpe; [p. 101.] tum inter illa,⁶ quæ nihil valerent ad beate misereve vivendum, aliquid tamen, quo differrent, esse voluerunt, ut essent eorum alia æstimabilia, alia contra, alia neutrum. 51. Quæ autem⁷ æstimanda essent,

Epp. probata jam Beiero ad Offic. tom. II. p. 197.—2 Codd. aliquot *censeat*. Mox, *in ea contineant* al. ap. Orell. Paulo post, *aut bona*, omisso *si*, codd. aliquot et Lamb.—3 Multi codd. etiam E § *χ aut*. Statim, *non sequitur* E § *χ*. esse deest in E §. *dicamus, neque ambulare* E §. *quæ non fit* in iisdem codd. contineri posse conj. Lamb. *ob eamque causam, quia cognitiones . . . contineri potest* desunt in E §. Pro *cognitiones* Manut. et al. habent *cogitationes*. Deinde, *appetitionem* codd. aliquot, Grut. Gærenz. *ad appetitiones* Manut.—4 E § *ψ commendationis*. Mox, *nec eadem hæc* Manut. Lamb. Dav. Brem.—5 Gærenz. e codd. *et confunderetur*. Mox, *neque ullum* Lamb. Dav. Brem. *inter eas res* al. ap. Orell.—6 Ita Pal. 1. Lall. *inter hæc et illa* edd. priores; *turpe inter hæc et ut illa* al. ap. Orell. Statim, *quod differret* codd. plerique; *quod differrent* Junt. uti volebat Gærenz.—7 Junt. Gærenz. Schutz. Orell.

eorum in aliis satis esse causæ, quamobrem quibusdam anteponerentur, ut in valetudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris vacuitate, ut gloriæ, divitiarum, similium rerum: alia autem non esse ejusmodi. Itemque eorum,⁸ quæ nulla æstimatione digna essent, partim satis habere causæ, quamobrem rejicerentur, ut dolorem, morbum, sensuum amissionem, paupertatem, ignominiam, similia horum; partim non. Itemque hinc esse illud⁹ exortum, quod Zeno προηγµένον, contraque quod ἀποπροηγµένον nominavit, cum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac novis; quod nobis in hac inopi lingua non conceditur: quanquam tu hanc copiosiore etiam dicere soles.¹⁰ Sed non alienum est, quo facilius vis verbi intelligatur, rationem hujus verbi¹¹ faciendi Zenonis exponere. XVI. 52. Ut enim, inquit, nemo dicit, in regia regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem (id enim¹ est προηγµένον) sed eos, qui in aliquo honore sint, quorum ordo proxime accedit, ut secundus sit ad regium principatum; sic, in vita, non ea, quæ primario loco sunt, sed ea, quæ secundum locum obtinent, προηγµένα, id est, 'producta' nominentur. Quæ vel ita appellemus (id erit verbum e verbo), vel promota, et remota,² vel, ut dudum diximus, præposita, vel præcipua, et illa rejecta: re enim intellecta, in verborum usu faciles esse debemus. 53. Quoniam autem omne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus, necesse est, nec bonum esse nec malum hoc, quod³ præpositum, vel præcipuum nominamus. Itaque id definimus, quod sit indifferens, cum æstimatione mediocri: quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi

Quæque autem. Statim, valetudine et integritate codd. aliquot, Junt. Crat. Gærenz. valetudine integritate al. ap. Orell. Deinde, vacuitate, in gloria, divitiis, similibus rebus conj. Lamb.—8 Item eorum codd. aliquot. Paulo post, et similia horum edd. ante Grut.—9 Codd. aliquot illud esse; Gærenz. de conjectura delevit esse.—10 Gærenz. e codd. item Schutz. et Orell. soles dicere.—11 Al. ap. Orell. hujus verbi rationem.

CAP. XVI. 1 E ξ χ idem enim. Actutum, est progeniam E. in a. honore sunt al. ap. Orell. quorum modo ψ. sit ad regulum χ. a regio principatu conj. Dav. Tum, quæ primore Gærenz. e Pal. 2. primori e loco codd. aliquot et margo Crat. primore in loco suspic. Dav.—2 Lamb. velut promota, velut illa remota; E ξ ut promota, et remota; Dav. conj. vel promota, vel, ut d. d. præposita, vel præcipua, et illa rejecta aut remota.—3 Cod. χ hoc quidem. Actutum,

ita occurrit, ut 'indifferens' dicerem. Neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in mediis, quod aut secundum naturam esset, aut contra; nec, cum id relinqueretur, nihil in his poni,⁴ quod satis æstimabile esset; nec hoc posito, non aliqua esse præposita. 54. Recte igitur hæc facta distinctio⁵ est, atque etiam ab iis, quo facilius res perspicui possit, hoc simile ponitur. Ut enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem et ultimum, ita jacere talum,^a ut rectus assistat; qui ita talus erit jactus, ut cadat rectus, præpositum quiddam habebit ad finem; qui aliter, contra:⁶ neque tamen illa præpositio tali ad eum, quem dixi, finem pertinebit; sic ea, quæ sunt præposita, referuntur illa quidem ad finem; sed ad ejus vim naturamque nihil pertinent.

55. Sequitur illa divisio,^b ut bonorum alia sint ad illud⁷ ultimum pertinentia, (sic enim appello, quæ τελικὰ dicuntur: nam hoc ipsum instituamus, ut placuit, pluribus verbis dicere, quod uno non poterimus, ut res intelligatur) alia autem efficientia, quæ Græci ποιητικὰ, alia utrumque. De pertinentibus, nihil est bonum, præter actiones honestas: de efficientibus, nihil præter amicum. Sed et pertinentem et efficientem sapientiam volunt esse: nam quia sapientia est conveniens actio, est⁸ illo pertinenti genere, quod dixi.

propositum E ξ χ. vel præcipua E.—4 Lamb. conj. ut nihil in his poneretur. Mox, nec hæc posita plerique codd. Crat. Manut. ut non aliqua essent præposita conj. Lamb. non aliqua esse pr. ex Eliens. 1. dedit Dav. proposita χ.—5 Al. ap. Orell. definitio. Statim, ab his Dav. Gærenz.—6 Codd. plerique qui aliter, qui contra; Mars. Gærenz. aliter qui contra. Mox, illa præpositione E ξ χ.—7 Codex unus Oxon. ad aliud illud. Statim, pro nam, quod e codd. recepit Dav. jam habent edd. priores: uno omittunt E U ξ χ ψ. non uno al. ap. Orell. non poterimus uno codd. aliquot.—8 Manut. erit. Actutum, cum illo codd. plerique, Crat. Manut. Gærenz. in illo conj. Dav. ex illo p. g. est Lamb. Denique, id efficiens ξ χ, alii codd. et edd. vett. ideo efficiens ex Eliens. 1. recepit Dav. et sic Lamb. et Brem.

NOTÆ

^a Jacere talum] Ea similitudine nullus reliquorum, qui extant, philosophorum usus est.

^b Sequitur illa divisio] Idem Laërt. τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν εἶναι τελικὰ, τὰ δὲ

ποιητικὰ, τὰ δὲ τελικὰ καὶ ποιητικὰ. Pertinentia autem dicuntur quæ felicitatem complent, ejusque pars sunt; efficientia quæ eandem efficiunt, gignuntque.

Quod autem honestas actiones affert et efficit, ideo efficiens dici potest.

XVII. 56. Hæc, quæ præposita dicimus,^c partim sunt per se ipsa præposita, partim quod aliquid efficiunt, partim utrumque:¹ per se, ut quidam habitus oris et vultus, ut status, ut motus; [*p. 102.*] in quibus sunt et præponenda quædam, et rejicienda: alia ob eam rem præposita dicuntur,² quod ex se aliquid efficiant, ut pecunia; alia autem ob utramque rem, ut integri sensus, ut bona valetudo. 57. De bona autem fama (quam enim appellant *εὐδοξίαν*, aptius est hoc loco bonam famam appellare, quam gloriam) Chrysippus quidem, et Diogenes, detracta utilitate, ne digitum³ quidem,^d ejus causa, porrigendum esse dicebant: quibus ego vehementer assentior. Qui autem post eos fuerunt, cum Carneadem sustinere non possent, hanc, quam dixi, bonam famam, ipsam propter se præpositam,⁴ et sumendam esse dixerunt; essequæ hominis ingenui, et liberaliter educati, velle bene audire a parentibus, a propinquis, a bonis etiam viris, idque propter rem ipsam, non propter usum: dicuntque, ut liberis consultum velimus, etiam si postumi futuri sint, propter ipsos; sic futuræ post mortem famæ tamen⁵ esse propter rem, etiam detracto usu, consulendum.

58. Sed, cum, quod honestum sit, id solum bonum esse

CAP. XVII. 1 Brem. e conjectura Lambini *partim ob utrumque*; et sic legitur in ξ χ ψ. ut *quidem* χ.—2 E ξ χ, Crat. Manut. Gærenz. *dicuntur*.—3 E *dignum*. Pro *ejus*, E χ ψ habent in. Actutum, *porrigendum in eam* Junt. Crat. in *eam porrigendum* al. ap. Orell.—4 U ξ *propositum*. Statim, a parentibus

NOTÆ

^c *Hæc, quæ præposita dicimus*] Laërtius pæne eadem. Eorum quæ præposita sunt, partim sunt per se ipsa præposita, partim quod aliquid efficiunt, partim ob utrumque: 1. per se, ut ingenium, progressus ad virtutem, &c. 2. quod aliquid efficiunt, ut divitiæ, nobilitas, et his affinia: 3. ob utrumque, ut robur, sensuum ce-

leritas, et integritas; nam quia secundum naturam sunt, per se præponuntur; quia vero utilitates afferunt non parvas, aliquid efficiunt. Hactenus Laërt.

^d *Ne digitum quidem*] Citat Plut. verba Chrysippi: Πολλάκις δὲ μηδὲ τὸν δάκτυλον προτεῖναι ταύτης γε τῆς ἀσφαλείας ἕνεκα.

dicamus; consentaneum tamen est, fungi officio, cum id officium, nec in bonis ponamus, nec in malis. Est enim aliquid in his rebus probabile, et quidem ita, ut ejus ratio reddi possit: ergo ut etiam probabiliter acti⁶ ratio reddi possit. Est autem officium,^e quod ita factum est, ut ejus facti⁷ probabilis ratio reddi possit. Ex quo intelligitur, officium medium quoddam esse,^f quod neque in bonis ponatur, neque in contrariis. Quoniamque in iis⁸ rebus, quæ neque in virtutibus sunt, neque in vitiis, est tamen quiddam, quod usui possit esse; tollendum id non est. Est autem ejus⁹ generis actio quoque quædam, et quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid et facere eorum. Quod autem ratione actum sit,¹⁰ id officium appellamus. Est igitur officium ejus generis,^g quod nec in bonis¹¹ ponatur, nec in contrariis. XVIII. 59. Atqui¹ perspicuum etiam illud est, in istis rebus mediis aliquid agere sapientem. Judicat igitur, cum agit, officium illud esse. Quod quoniam² nunquam fallitur in judicando, erit in mediis rebus officium: quod efficitur etiam hac conclusione rationis. Quoniam enim videmus esse quiddam,^h quod recte factum

////////

propinquis E χ.—5 Dav. conj. ipsam.—6 Voc. acti uncis inclusit Gærenz. facti legit Lamb. probabilis facti suspicabatur idem Lamb. probantibus Dav. et Brem. Ergo ut e. p. a. r. r. possit desunt in E ξ.—7 Manut. et Lamb. omittunt facti.—8 Quoniam in iis E ξ. Quoniam est in iis χ. Quoniamque in his Gærenz. Orell. in virtute E ξ. Deinde, quod usu E.—9 Est autem hujus χ.—10 Lamb. factum sit.—11 E quod neque in bonis.

CAP. XVIII. 1 Ita e Pal. 1. Grut. Atque in aliis codd. et edd. etiam deest in E ξ.—2 Qui quoniam de Davisii suspic. Lall. nihil fallitur χ. Statim, quod quoniam efficitur ξ. hac etiam e codd. Gærenz. Schutz. Orell. cog-

NOTÆ

^e Est autem officium] Eandem habet definitionem Laërt.

^f Officium medium quoddam esse] Duplex quoque officium distinguit Laërt. perfectum et medium, utrumque probe distinguitur Off. lib. 1. Perfectum autem officium, rectum, opinor, vocemus, quod Græci κατ' ὁρθω-μα: hoc autem commune, quod ἡ καθή-κον vocant. Atque ea sic definiunt, ut rectum quod sit, id perfectum offici-

um esse definiant; medium autem officium id esse dicant, quod cur factum sit, ratio probabilis reddi possit.

^g Est igitur officium ejus generis] Officii definitiones varias lege Offic. lib. 1.

^h Enim videmus esse quiddam] De officio tum perfecto tum inchoato Offic. lib. 1.

appellemus, id autem est perfectum officium; erit autem³ etiam inchoatum: ut, si juste depositum reddere, in recte factis sit; in officiis ponatur, depositum reddere: illo enim addito, 'juste,' facit⁴ recte factum: per se autem hoc ipsum 'reddere,' in officio ponitur: quoniamque non dubium est, quin in iis, quæ media dicimus, sit aliud sumendum, aliud rejiciendum; quicquid ita fit, aut dicitur, communi officio⁵ continetur. Ex quo intelligitur, quoniam se ipsos⁶ omnes natura diligunt, tam insipientem, quam sapientem, sumtuum, quæ secundum naturam sint, rejecturumque contraria. Ita est quoddam commune officium sapientis et insipientis: ex quo efficitur, versari⁷ in iis, quæ media dicamus. 60. Sed cum ab his omnia proficiscantur officia, non sine causa dicitur, ad ea referri omnes nostras cogitationes: in his⁸ et excessum e vita, et in vita mansionem:ⁱ in quo enim plura sunt, quæ secundum naturam sunt, hujus officium est in vita manere: in quo autem aut sunt plura contraria, aut fore videntur, hujus officium est, e vita⁹ excedere. E quo¹⁰ apparet, et sapientis esse aliquando officium, excedere e vita, cum beatus sit; et stulti, manere in vita, cum sit miser. 61. Nam bonum illud, et malum, quod sæpe jam dictum est, postea consequitur. Prima autem illa naturæ, sive secunda, sive contraria, sub judicium sapientis, et delectum cadunt: [p. 103.] estque illa subjecta quasi materia sapientiæ. Itaque et manendi in vita et migrandi ratio, omnibus iis rebus,¹¹ quas supra dixi, metienda.

nitione rationis E ξ.—3 Lamb. et Brem. *delerunt autem*; uncis inclusit Orell. Mox, *si justum* E ξ.—4 Gærenz. Schutz. Orell. *fit de conjectura* Lambini; *evadit* Dav. Paulo post, *quin in his* Gærenz. Orell.—5 Ita Manut. Lamb. seqq. *omni officio* plerique codd. etiam E U ψ. *in officio* al. ap. Orell.—6 Gærenz. e codd. item Schutz. Orell. *se ipsi*. Tnm, *diligant* E U ξ χ, alii codd. Crat. Gærenz. Orell.—7 Lamb. *id versari*. Actutum, *in his* Orell.—8 Gærenz. Schutz. Orell. *in his esse*.—9 Spirens. N *de vita*.—10 *Ex quo* codd. aliquot, Manut. Lamb. Mox, *officium* deest in Weg. probante Gærenz. *et offi-*

NOTÆ

ⁱ *Et in vita mansionem*] Idem habet Plut. lib. de Contr. Stoic. 'Ex quo fit,' inquit, 'ut beatorum officium aliquando sit excedere e vita, et rursus miserorum officium in vita manere.'

Nam neque iis,¹² qui virtute retinentur in vita, neque iis, qui sine virtute sunt, mors est oppetenda. At sæpe¹³ officium est sapientis, desciscere a vita, cum sit beatissimus, si id opportune facere possit; quod est convenienter naturæ vivere. Sic enim censent, opportunitatis esse beate vivere. Itaque a sapientia præcipitur,^k se ipsam,¹⁴ si usus sit, sapiens ut relinquat. Quamobrem cum vitiorum ista vis non sit, ut causam afferant mortis voluntariæ; perspicuum est, etiam stultorum, qui iidem miseri sint, officium esse,¹⁵ manere in vita, si sint in maiore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. Et quoniam excedens e vita, et manens, æque miser est, nec diuturnitas magis ei vitam¹⁶ fugiendam facit; non sine causa dicitur, iis, qui pluribus naturalibus frui possint, esse in vita manendum.

XIX. 62. Pertinere autem ad rem¹ arbitrantur, intelligi natura fieri, ut liberi a parentibus amentur: a quo initio profectam¹ communem humani generis societatem persequimur. Quod primum intelligi² debet figura membrisque corporum; quæ ipsa declarant procreandi a natura

cium sapientis esse aliquando al. ap. Orell.—11 Al. his rebus.—12 Nam neque his duo codd. ap. Orell. Actutum, qui virtute fruuntur, manendum in vita conj. Lamb. nec his al. ap. Orell.—13 Ita e codd. Dav. et seqq. Et sæpe cod. Ursini et Lamb. Ut sæpe Manut. Grut. al. ante Dav. Mox, defiscere a vita al. ap. Orell. desistere e vita al. ibid.—14 Ernesti conj. se ipsum. Actutum, si jussu sit sapiens E U ξ χ ψ, et edd. ante Grut.—15 Verbum esse omittit codex unus Oxon.—16 Gærenz. e codd. item Schutz. et Orell. ei magis vitam. Statim, his qui al. ap. Orell. frui possunt Schutz. errore typogr.

CAP. XIX. 1 Ernesti conj. profecti. Mox, prosequimur editio quædam vet. persequuntur Eliens. 2. Dav. persequitur E ξ.—2 Quod p. ut intelligi E ξ.

NOTÆ

^k *A sapientia præcipitur*] Ad eandem pertinet sententiam, quæ apud Laërt. leguntur: ‘Sapientem et pro patria, et pro amicis, e vita excessurum, idemque facturum, si acerbior quodam dolore, si sensuum orbitate, si desperatis morbis laboret.’ Quod et apud Plut. legitur lib. de Communibus Notionibus contra Stoicos.

¹ *Pertinere autem ad rem*] Huc pertinet illud Offic. lib. I. ‘Nam cum sit hoc natura commune animantium, ut habeant procreandi libidinem, primo societas in ipso est conjugio, proxima in liberis, deinde una domus, omnia communia; id autem est principium urbis, et quasi seminarium reipublicæ.’

habitam esse rationem. Neque vero³ hæc inter se congruere possent, ut natura et procreari vellet, et diligi procreatos non curaret. Atque etiam in bestiis vis naturæ inspicere potest;⁴ quarum in foetu et in educatione, laborem cum cernimus, naturæ ipsius vocem videmur audire. Quare ut perspicuum est,⁵ natura nos a dolore abhorrere; sic apparet, a natura ipsa, ut eos, quos genuerimus, amemus, impelli. 63. Ex hoc nascitur, ut etiam⁶ communis hominum inter homines naturalis sit commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum, quod homo sit, non alienum videri. Ut enim in membris alia sunt tanquam sibi nata, ut oculi, ut aures; aliqua⁷ etiam ceterorum membrorum usum adjuvant, ut crura, ut manus; sic immanes quædam bestię sibi solum natę sunt: at illa, quę in concha patula pinna dicitur,^m isque, qui enat e concha, qui, (quod eam custodiat, pinnoterer vocatur, in eamque cum se recipit, includitur; ut videatur monuisse, ut caveret) itemque formicę, apes, ciconię, aliorum etiam causa quædam faciunt. Multo magis hæc conjunctio est hominis: itaque natura sumus apti ad coetus, concilia, civitates. 64. Mundum autem censent regi numine Deorum, eumque esse quasi communem urbem et civitatem hominum et Deorum; et

ex figura Lamb. *procreandi naturam* E ξ.—3 *Neque enim* E ξ. *congruere possint* E U ψ. *ut natura procreari* E ξ.—4 Gœrenz. e codd. Schutz. Orell. *perspicere potest*; idem Gœrenz. conj. *conspicere potest*; E ξ *respicere potest*; edd. ante Gœrenz. *inspicere potest*. Mox, *et educatione* E, Manut. Lamb.—5 *Quare perspicuum est* cod. Steph. Mox, *a natura ipsa impelli* edd. vett. Lamb.—6 *Ex h. n. etiam ut* Spirens. N, Gœrenz. Orell. *et naturalis* conj. Dav. *natura* al. ap. Orell.—7 Manut. et Lamb. *alia*. Paulo post, *quę in conchis* Lamb. *quę cum in concha* conj. Dav. *quę conchis* conj. Brem. *Pro custodiat* Gœrenz. e codd. E, Schutz. et Orell. *custodit*. Tum, *in eandemque* Spirens. N. *cum se*

NOTÆ

^m *Pinna dicitur*] De illa hæc Plin. IX. 42. 'Nascitur in limosis subjecta semper, nec unquam sine comite, quem pinnoterem vocant, alii pinnophylacem: is est squilla parva, alibi cancer dapis assectator. Pandit se pinna, luminibus orbem corpus intus minutis piscibus præbens. Assulant

illi protinus, ac ubi licentia ac audacia crevit, implent eam; hoc tempus speculatus index morsu levi significat; illa ore compresso, quicquid includit, exanimat, partemque socio tribuit.' Hęc Plin. quę ab Athenæo lib. v. desumsisse videtur. Idem habet Cic. de Nat. Deor. lib. II.

unumquemque nostrum ejus mundi esse partem, ex quo illud natura consequi,⁸ ut communem utilitatem nostræ anteponamus. Ut enim leges omnium⁹ salutem singulorum saluti anteponunt; sic vir bonus, et sapiens, et legibus parens, et civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus, quam unius alicujus, aut suæ consulit. Nec magis vituperandus est¹⁰ proditor patriæ, quam communis utilitatis, aut salutis desertor, propter suam utilitatem, aut salutem. Ex quo fit, ut laudandus sit is, qui mortem oppetat pro republica, quod deceat¹¹ cariorum esse patriam nobis, quam nosmetipsos. Quoniamque¹² illa vox inhumana et scelerata ducitur, eorum, qui negant se recusare, quo minus, ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur, (quod vulgari quodam versu Græcoⁿ pronuntiari solet) certe verum est, etiam iis,¹³ qui aliquando futuri sint, esse propter ipsos consulendum. xx. 65. [p. 104.] Ex hac animorum affectione testamenta, commendationesque morientium natæ sunt. Quodque¹ nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia; facile intelligitur, nos ad conjunctionem congregationemque hominum, et ad naturalem communitatem esse natos. Impellimur autem natura, ut prodesse velimus quamplurimis, inprimisque docendo, rationibusque prudentiæ tradendis. 66. Itaque non facile est invenire, qui quod sciat ipse, non tradat alteri. Ita non solum ad discendum propensi sumus, verum etiam ad docendum. Atque ut tauris

recepit edd. ante Grut. item Brem.—8 Ita codd. Grut. seqq. *consequitur* E U ξ χ ψ, Crat. Lamb.—9 *Ut e. l. hominum* E ξ χ, cum cod. Steph.—10 *Nec m. est vituperandus* duo codd. et Schütz.—11 Ita codd. aliquot, etiam Steph. ed. pr. Brem. Gærenz. *quod doceat* Grut. Dav. *qui doceat* Manut. Lamb.—12 *Quoniam* χ in marg. Paulo post, *omnium* omittunt duo codd. Gærenzii, Mars. Schütz.—13 Edd. quædam vet. *etiam* his.

CAP. XX. 1 *Cumque* conj. Brem. Actutum, *nemo in summa solitudine* multi codd. etiam Steph. ξ, Dav. Gærenz. Orell. *Pro naturalem* Dav. conj.

NOTE

^a *Quodam versu Græco*] Quod est ejusmodi: Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πρὶ: quod carmen cum quis aliquando coram Nerone recitaret, respon-

disse fertur, 'Immo ἐμοῦ ξάντος,' innuens id urbis incendium, cujus postea auctor fuit.

natura datum est, ut pro vitulis contra leones summa vi impetuque contendant; sic ii,² qui valent opibus, atque id facere possunt, ut de Hercule,^o et de Libero accepimus,^p ad servandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam, Jovem cum Optimum et Maximum^q dicimus, cumque eundem Salutarem,^r Hospitalem,^s Statorem;^t hoc intelligi volumus,³ salutem hominum in ejus esse tutela. Minime autem convenit, cum ipsi inter nos abjecti neglectique⁴ simus, postulare, ut Diis immortalibus cari simus, et ab his diligamur. Quemadmodum igitur membris utimur

civilem, probante Gærenz. recepit Schütz.—2 Gærenz. e quodam cod. *hi*. Statim, *ut de Libero* al. ap. Orell. *de* omittunt codd. aliquot, Manut. Lamb. *accepimus* Beier ad Offic. tom. i. p. 42. *natura incitatur* E.—3 Codex unus Oxon. *volumus*.—4 Codd. aliquot, Mars. Lamb. *nos viles, abjecti, neglectique*; Lall. de Gruteri conj. *viles neglectique*; χ *nos nos abjecti neglectique sumus*. Tum, *cari sumus* χ. *cura sumus* ξ. *curae simus* conj. Lamb. *et ab iis* Manut.

NOTÆ

^o *Ut de Hercule*] Qui monstrorum, latronum, maleficorumque domitor dictus est.

^p *Et de Libero accepimus*] Inter Deos collocatus est, ob discordias a se compositas, exstructas civitates, leges civitatibus datas, aliaque id genus præclare gesta. Horat. Epist. II. 1. 5. 'Romulus, et Liber pater, et cum Castore Pollux, Post ingentia facta Deorum in templa recepti, Dum terras hominumque colunt genus, aspera bella Componunt,' &c.

^q *Optimum et Maximum*] Ante Optimum quam Maximum, quia præstantius est hominibus prodesse, quam opibus pollere.

^r *Salutarem*] Seu *servatorem* et *conservatorem*, σωτήρ Græcis, quod ejus ope a Medis liberati essent; antiquiorem tamen esse probant aliqui ex loco quodam Euripidis in Hercule Fur. In Pyræo templum fuit Servatoris, multis præstantissimorum artificum tabulis exornatum. Alii quoque Dii fuere 'salutares' et 'serva-

tores.' Aristoteles ex voto nuncupato pro Nicanoris salute, animalia lapidea testamento reliquit Jovi Servatori, et Minervæ Servatrici.

^s *Hospitalem*] Græcis ξένιος unde xenia vocata sunt munera quæ hospitibus darentur. Demost. in Orat. de Legatione. Jovis Hospitalis meminit Virg. Æneid. 1. 'Jupiter, hospitibus nam te dare jura loquuntur;' et Ovid. Met. x. Cicero pro Deiot. In Genetæo promontorio apud Scythas Jupiter Hospitalis colebatur, qui et a loco Genetæus dictus.

^t *Statorem*] Ideo 'Stator' dictus, quod cum aliquando fugerent Romani, Romulusque de suorum virtute desperaret, Jovem rogavit ut suorum fugam sisteret. Alii malunt ita dictum, quod Jupiter Stator pingatur stans, tanquam erectus ad ferendam opem. Jupiter enim Tonans pingitur sedens in antiquis monetis. Seneca, quod ejus beneficio stent omnia, Statorem Stabilitemque dictum ait, lib. de Benef.

prius, quam didicimus,⁵ cujus ea utilitatis causa habeamus; sic inter nos natura ad civilem communitatem conjuncti et consociati sumus: quod ni ita se haberet, nec justitiæ ullus esset, nec bonitati locus.⁶ 67. Et quo modo hominum⁷ inter homines juris esse vincula putant, sic homini nihil juris esse cum bestiis. Præclare enim Chrysippus, cetera nata esse hominum causa et Deorum;⁸ eos autem, communitatis, et societatis suæ; ut bestiis homines uti ad utilitatem suam possint sine injuria: quoniamque ea natura esset hominis, ut ei cum genere humano quasi civile jus intercederet; qui id conservaret, eum justum; qui migraret,⁹ injustum fore. Sed, quemadmodum, theatrum cum commune sit,⁹ recte tamen dici potest, ejus esse eum locum, quem quisque occuparit; sic in urbe mundove communi non adversatur jus, quo minus suum quidque cujusque sit. 68. Cum autem ad tuendos, conservandosque homines hominem natum esse videamus, consentaneum est huic naturæ, ut sapiens velit gerere et administrare rempublicam; atque, ut e natura vivat, uxorem adjungere, et velle ex ea liberos procreare.¹⁰ Ne amores quidem sanctos^x a sapiente alienos esse arbitrantur.¹¹ Cynicorum autem rationem^y atque vitam alii cadere in sapientem

////////

Lamb. Orell. *et ab illis quædam vett.*—5 *E* *ξ* *quam dicimus.* Mox, *et sociati sumus* in iisdem codd.—6 *Idem codd. bonitatis locus.*—7 *Et quod hominum* *E* *U* *ψ.* *Et quod omnium* *ξ.* *viris esse* *χ.* *juris esse* *desunt* in *ψ.* *juris esset* habent alii codd.—8 *Dav.* uncis inclusit *et Deorum*; *Schutz.* cum uno cod. delevit. Paulo post, *ei* codd. aliquot et edd. ante Lamb.—9 *Spirens. N.* *Gærenz. Orell. Schutz.* *ut commune sit.* Paulo post, *quodque cujusque sit* *Gærenz. e* codd. *Schutz. Orell.*—10 *Lall. et Gærenz. e* codd. *omittunt procreare*; *Schutz. e* conj. *Gærenzii et tollere ex ea liberos.*—11 *Codd. aliquot arbitramur.*

NOTE

^a *Qui migraret*] Id est, violaret. Vide de Offic. lib. 1.

^x *Ne amores quidem sanctos*] Duplex amoris genus Stoici distinxerunt: *ἔρωτα τὸν περὶ σπουδαίων*, quod genus laudabile fuit; aliud vitiosum, quod definivit *ἐπιθυμίαν τινά*. Quo pertinet illud Tuscul. lib. iv. Stoici sapientem amatum esse dicunt, &c.

^y *Cynicorum autem rationem*] Hæc haud dubie ratio est de qua Offic. 1. 'Nec vero audiendi sunt Cynici, aut qui fuerunt Stoici pæne Cynici, qui reprehendunt et irrident, quod ea quæ re turpia non sunt, nominibus ac verbis flagitiosa dicamus; illa autem quæ turpia sunt, nominibus appellemus suis: latrocinari, fraudare, adulterari, re turpe est, sed dicitur non

dicunt, si quis ejusmodi forte casus inciderit, ut id faciendum sit: alii, nullo modo. XXI. 69. Ut vero ¹ conservetur omnis homini erga hominem societas, conjunctio, caritas; et emolumenta, et detrimenta, (quæ ὠφελήματα et βλάμματα appellant) communia esse voluerunt; quorum altera prosunt, nocent altera. Nec solum ² ea communia, verum etiam paria esse dixerunt.³ Incommoda autem, et commoda,⁴ (ita εὐχρησθήματα et δυσχρησθήματα appello) communia esse voluerunt, paria noluerunt. Illa enim quæ prosunt, aut quæ nocent, aut bona sunt, aut mala: quæ sint paria necesse est. Commoda autem, aut incommoda⁴ in eo genere sunt, quæ præposita, et rejecta dicimus. Ea possunt paria non esse; sed emolumenta communia esse dicuntur: recte autem facta, et peccata, non habentur communia. 70. Amicitiam autem adhibendam esse censent, quia sit ex eo genere,⁵ quæ prosint. Quanquam autem in amicitia alii dicant, æque caram esse sapienti rationem amici, ac suam; [p. 105.] alii autem sibi cuique cariorem suam; tamen hi quoque posteriores⁶ fatentur, alienum esse a justitia, ad quam nati esse videamur, detrudere quid de aliquo, quod sibi assumat. Minime vero probatur huic disciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut justitiam

CAP. XXI. 1 *Ut ergo Crat.*—2 *Neque solum Gærenz. Orell. Schutz.*—3 *Commoda autem et incommoda codd. aliquot et Dav. Statim, ita enim εὐχρησθήματα Gærenz. Schutz. Orell. paria noluerunt χ.*—4 *Com. a. et incommoda multi codd. Crat. Dav. Brem. Schutz. Orell. Paulo post, sed emolumenta et detrimenta conj. Lamb. Hæc, sed em. com. e dicuntur, uncis inclusit Dav. recte autem acta Brem.*—5 *Lamb. ex eorum genere. Actutum, quæ prosunt edd. ante Ernesti, qui e conj. dedit prosint.*—6 *Junt. id quoque posteriores. Voc. posteriores suspectum est Mosero p. 13. Mox, ab justitia e codd. Gærenz. Schutz. Orell. Tum, detrudere de aliquo duo codd. Dav. et Beier ad*

NOTÆ

obscæne; liberis dare operam, re honestum est, nomine obscænum.

² *Paria esse dixerunt]* Ὁφελήματα et βλάμματα ad bona et ad mala pertinent; atque hæc quia crescere non possunt, consequens est nec illa crescere posse: εὐχρησθήματα vero et

δυσχρησθήματα pertinent ad ea quæ media dicuntur et ἀδιάφορα: quorum quia nonnulla pluris, nonnulla minoris æstimanda sunt, paria esse non possunt. Ὁφέλημα ab ὠφελεῖν prodesset; βλάμμα a βλάπτειν, nocere; εὐχρήστημα, et δυσχρήστημα, a χρόμαι.

propter utilitates ascisci,^a aut probari. Eædem enim utilitates⁷ poterunt eas labefactare atque pervertere. Etenim nec justitia, nec amicitia⁸ esse omnino poterunt, nisi ipsæ per se expetantur. 71. Jus autem, quod ita dici, appellarique possit, id esse natura:⁹ alienumque esse a sapiente non modo injuriam cui facere, verum etiam nocere: nec vero rectum est cum amicis, aut bene meritis consociare aut conjungere injuriam: gravissimeque et verissime defenditur, nunquam æquitatem ab utilitate posse sejungi: et, quicquid æquum justumque esset, id etiam honestum; vicissimque, quicquid esset honestum, id justum etiam atque æquum fore.

72. Ad easque¹⁰ virtutes, de quibus disputatum est, dialecticam etiam adjungunt,^b et physicam; easque ambas virtutum nomine appellant: alteram, quod habeat rationem, ne cui falso assentiamur, neve unquam captiosa probabilitate fallamur, eaque, quæ de bonis et malis dicemus, ut tenere tuerique possimus. Nam sine hac arte quemvis arbitrantur¹¹ a vero abduci, fallique posse. Recte

Offic. tom. II. p. 219.—7 E U ξ χ ψ voluptates.—8 Etenim nec justitiæ, nec amicitia codd. aliquot et Grut. nec justitia, nec amicitia cum uno cod. Dav. Mox, nisi ipsa per se expetentur Lamb.—9 Codd. plerique, Crat. Manut. Grut. Gærenz. naturam. Statim, cuiquam facere Lamb. meritis sociare nonnulli codd. ap. Orell. gravissimeque et severissime conj. Beier ad Offic. tom. II. p. 22. Deinde, posse conjungere E U ξ, et cod. Steph.—10 Ad eas Spirens. N. Paulo post, et malis didicerimus iidem codd. Gærenz. Schutz. Orell. et malis disseramus cum uno cod. Brem.—11 Ita e codd. Davis. et seqq. arbitramur

NOTÆ

^a Propter utilitates ascisci] De amicitia hoc præcipuum Stoicorum dogma fuit, 'amicum propter se ipsum expetendum esse.' Laërt. Aristoteles vero lib. III. ad Nicom. ait in amicitia tria inesse, honestatem, utilitatem, voluptatem; adeoque tria amicitiarum genera constituit; quorum duo postrema inter non bonos esse non possint, in quo a Stoicis dissentit; eam autem, cujus finis est honestas, non nisi inter bonos esse, in

quo cum Stoicis consentit.

^b Dialecticam etiam adjungunt] Dialecticam non virtutem tantum esse, sed multas etiam virtutes complecti, docet Zeno apud Laërt. Prima, est peritia continendi se ab omni lapsu; secunda, retentio judicii adversus captiosam probabilitatem; tertia, constans et firma propriæ opinionis assertio; postrema, erroris ac temeritatis fuga, &c.

igitur, si omnibus in rebus temeritas ignoratioque¹² vitiosa est, ab his ea, quæ tollit hæc, virtus nominata est. XXII. 73. Physicæ quoque non sine causa^c tributus idem est honos; propterea quod, qui convenienter naturæ victurus sit,¹ ei et proficiscendum est ab omni mundo, et ab ejus procuratione. Nec vero potest quisquam de bonis et de malis² vere judicare, nisi omni cognita ratione naturæ, et vitæ etiam Deorum, et utrum conveniat, necne, natura hominis cum universa: quæque sunt vetera³ præcepta sapientium, qui jubent 'tempori parere,'^d et 'sequi Deum,' et 'se noscere,' et 'nihil nimis:' hæc sine physicis quam vim habeant, (et habent maximam) videre nemo potest. Atqui⁴ etiam ad justitiam colendam, ad tuendas amicitias, et reliquas caritates, quid natura valeat, hæc una cognitio potest tradere. Nec vero pietas adversus Deos, nec quanta his gratia debeat, sine explicatione naturæ intelligi potest.

74. Sed jam sentio me esse longius provectum, quam proposita ratio postularet. Verum admirabilis compositio disciplinæ, incredibilisque rerum⁵ traxit ordo: quæ, per Deos immortales! nonne miraris? quid enim aut in natura, qua nihil est aptius, nihil descriptius, aut in operibus manu factis tam compositum, tamque compactum, et coagmentatum inveniri potest? quid posterius priori non convenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid

edd. priores.—12 Codex unus ignorantiaque. Statim, *ars ab his ea* Mars. Gærenz. Orell. *ars ea* Dav. Brem.

CAP. XXII. 1 Codex unus Oxon. *victus sit*. Mox, *ei proficiscendum* Lamb. in marg. 1584. Dav. Gærenz. *et proficiscendum* codd. multi; *ei etiam prof.* Crat. *atque ab ejus* Gærenz. e codd. Schutz. Orell.—2 Codd. plerique, Manut. Lamb. Gærenz. Schutz. Orell. *de bonis et malis*.—3 Gærenz. conj. *veterum*.—4 *Atque* codd. et edd. ante. Ernesti.—5 *N me rerum*. Statim,

NOTE

^c *Physicæ quoque non sine causa*] Plut. contra Stoicos disputans locos profert quosdam e Chrysippi libris, unde hæc mutuatum esse Ciceronem facile est intelligere.

^d *Tempori parere*] Nota sunt ea ve-

terum præcepta: *καὶ τῷ πεῖθαρχειν, Θεῷ ὑπέκτειν, γνῶθι σεαυτὸν, μηδὲν ἄγαν* quæ partim in Phocylide, partim apud Stobæum, partim apud Clem. Alex. Stromat. extant. Muretus legit *tempori parcere*.

non sic aliud ex alio nectitur, ut non, si unam⁶ literam moveris, labent omnia? nec tamen quicquam est, quod moveri possit. Quam gravis vero, quam magnifica, quam constans conficitur persona sapientis! qui, cum ratio docuerit, quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit necesse est beatus, vereque omnia⁷ ista nomina possideat, quæ irrideri ab imperitis solent. 75. Rectius enim appellabitur rex, quam Tarquinius,^e qui nec se, nec suos regere potuit: rectius magister populi, (is enim est⁸ dictator) quam Sulla,^f qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis magister fuit: rectius dives, quam Crassus,^g qui, nisi eguisset, [*p.* 106.] nunquam Euphratem nulla belli causa transire voluisset. Recte ejus omnia dicuntur,⁹ qui scit uti solus omnibus:^h recte etiam pulcher

//////////

quem per Deos codd. optimi, Dav. Gœrenz. Schutz. Orell.—6 Ita conj. Markland. ullam edd. ante Ernesti. Hæc vox deest in Weg. probante Gœrenz. ut, si unam conj. Matthiæ. Mox, quo moveri Grut. e codd. et Dav. —7 E ξ omittunt omnia.—8 Beier ad Offic. tom. i. p. 129. is est enim. Paulo post, ulla b. causa E ξ ψ.—9 Recte, ejus esse omnia, dicitur conj. Gœrenz.

NOTÆ

^e *Rex, quam Tarquinius*] Huc pertinet paradoxum Stoicorum, quod soli sapientes reges sint. Laërt. Regum enim definiunt 'principatum reddendæ rationi, et reprehensioni minime obnoxium;' qui quidem in solis esse potest sapientibus.

^f *Quam Sulla*] Dictaturam primus invasit Sulla, neque quisquam atrocius ea auctoritate usus est, ut tunc primum senserit populus Romanus dictaturæ potentiam in furiosi hominis manu ancipitem gladium esse. Ea occupata, quadraginta civium millia indicta causa trucidavit, tribuniciam potestatem sustulit, leges patriæ abrogavit, novas ex arbitrio fixit atque refixit: hanc tamen mox, more majorum, deposuit, quam in rem dicere per jocum solitus erat Cæsar, qui et ipse paucis post annis dictaturam invasit, 'nescisse literas Sullam, qui tam facile dictaturam deposuisset.'

^g *Quam Crassus*] Cognomento Dives, Romanorum omnium ditissimus; post duplicem consulatum an. 683. et 698. inita cum Cæsare et Pompeio societate, bellum Parthicum sortitus est, Euphratem spreitis prodigiis transivit, spe prædæ Parthicæ adductus; sed in insidias ab Angaro transfuga ductus, omnem pæne exercitum, cum filio Pub. Crasso, qui ad se cum mille equitibus e Gallia venerat, amisit; ipse circumsessus in colle, ac deinde evocatus ab hoste in colloquium, captus est, ac ne vivus in hostium potestatem veniret, repugnans occisus est.

^h *Qui scit uti solus omnibus*] Est in eam rem lepide dictum Diogenis Cyrenici: 'Omnia,' inquit, 'Deorum sunt; amici autem sapientum sunt Dii; amicorum porro communia sunt omnia: igitur sapientum omnia sunt.'

appellabitur; animi enim lineamenta sunt pulchriora, quam corporis: recte solus liber, nec dominationi cujusquam parens, neque obediens cupiditati: 76. recte invictus, cujus etiam si corpus constringatur, animo tamen vincula injici nulla possint: neque expectet¹⁰ ultimum tempusⁱ ætatis, ut tum denique judicetur, beatusne fuerit, cum extremum vitæ diem morte confecerit; quod ille unus e septem sapientibus non sapienter Cræsum monuit. Nam si beatus unquam fuisset, beatam vitam usque ad illum a Cyro exstructum rogi^k pertulisset.¹¹ Quod si ita est, ut neque quisquam, nisi bonus vir, et omnes boni beati sint; quid philosophia magis colendum, aut quid est virtute divinius?

dicetur Spirens.—10 *E U nec expectet.* Pro *ultimum*, quod de Bentleii conjectura dedere Lall. Ernesti, et Brem. probantibus Dav. et Gærenz. *ultum* habent codd. Manut. Lamb. Grut. seqq. Tum, *morte* omittit Brem. uti volebat Dav. Verba, *cum e. v. d. m. confecerit*, suspecta sunt Gærenzio. Deinde, *sapientibus* omittit ed. 1584.—11 Ita e codd. Dav. et seqq. *protulisset* edd. priores.

NOTÆ

ⁱ *Neque expectet ultimum tempus*] De hoc Solonis dicto quod apud Herodot. legitur, dictum est lib. II.

^k *Exstructum rogi*] Captum Cræsum Persæ ad Cyrum perduxerunt; quem ille vinctum super lignorum struem imponit, septemque cum illo

Lydiarum filios. Cræsus rogo impositus in memoriam rediit sententiæ Solonis, ‘ex viventibus beatum esse neminem.’ Tum vero ingemiscens ter Solonis nomen inclamavit, &c. Herodot. lib. I.

M. TULLII CICERONIS
DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM
AD BRUTUM
LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Hoc libro continetur Ciceronis disputatio contra Catonianam, h. e. Peripateticæ rationis defensio et Stoicæ impugnatio. Accessio ad disputationem philosophiam Stoicam in universum omnem reprehendit, inprimisque ejus auctorem Zenonem, qui cum nihil habuerit, quod in vetere et a Socraticis Aristoteleque constituta disciplina aut reprehenderet aut mutaret, ausus sit eam deserere, novamque disciplinam condere, quæ a superiori neque partitione, neque ulla re paulo majori, nisi verbis novis quibusdam, et scribendi ac disserendi ratione, discreparet. cap. 1—5. In quo autem maxime Stoici a vetere ratione discedere putarentur, nempe de Bono Summo et Malo, in eo quoque verborum potius quam rerum dissensionem esse; nam constitutionem illam primam naturæ, a qua et Cato, de Stoicorum more, exorsus sit, et unde omnis ista disputatio de Bono et Malo ducatur, eam utriusque partis esse, ut dissensus rerum nullus reperiatur. Illa enim: valetudinem corporis, integritatem sensuum, non esse bona, sed præposita; quæ in corpore excellerent, non esse per se expetenda, sed sumenda; omnia vitia esse paria; qui virtutem non plene consecuti essent, summe esse miseros: ea non esse tanti, ut propterea a veteri disciplina desciscendum fuerit, inprimis cum usui loquendi repugnarent. cap. 6—9. Sequitur deinde pressior disputatio de his, quæ a Catone dicta erant, eaque conferuntur cum his, quæ Cicero anteponebat Catonianis. Ab iisdem initiis naturæ, animo et corpore, et utriusque conservandi studio, proficiscuntur Stoici et Peripatetici. Male ergo Stoici paulo post corporis plane obliviscuntur, et in exquirendo summo bono et

malo unius animi rationem habent. Nam etsi corporis bona parva sunt ad virtutem, et ab ea obscurantur et obrunntur, non sunt tamen plane nihil, atque adeo, etsi parvæ, tamen partes vitæ beatæ. cap. 10—12. Deinde cum omnium naturarum simile sit id, ad quod omnia referuntur, et quod est ultimum rerum appetendarum; omnis autem natura nullam sui partem deserat neque tantum in optimo conservando perficiendoque laboret; nulla ratio est, quare summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis ponatur, neque totum hominem omnesque ejus partes, sed optimum tantum sapientia, tanquam nil præter ingenium esset homo, complectatur. cap. 13. 14. Quod dicunt, virtutem non posse constitui, si, quæ extra eam sunt, ad beatam vitam pertineant; id totum contra est. Nam cum virtus quæsita sit, non quæ relinqueret naturam ejusque initia, sed quæ tueretur; introduci virtus non potest, nisi omnia, quæ leget et rejiciet, unam referantur ad summam. cap. 15. 16. Illud autem minime probari potest, quod, ubi a Stoicis solum honestum in boni sede locatum est, tum rursus dicunt, initia proponenda esse accommodata naturæ, quorum e selectione virtus possit existere. Non enim est æquum aliunde finem beate vivendi, nempe ab honesto, aliunde vero, nempe a natura, principium agendi petere, sed una ratione utrumque contineri oportet: ex quo ipso Stoicæ rationis, de fine bonorum, vitium intelligitur, quo, quæ v. c. voluptatem finem facit, libera est, quæ et appetitionem et actionem commovet. cap. 17. Jam in illis consecrariis; omne bonum laudabile, laudabile omne honestum, igitur omne bonum honestum; item in illo sorite; quod bonum est id est, optabile, quod optabile, expetendum, &c. sumuntur ea, quæ a nemine conceduntur, nisi qui sola virtute finem bonorum contineri putat. Reliqua autem: omnes, qui non sunt sapientes, æque miseri sunt, omnia recte facta et peccata æqualia, et his similia, ita repugnant sensibus ac rerum naturæ, ut iis ipsis tollantur ea, ex quibus colliguntur. cap. 18. 19. Atque hæc ipsa res fecit, ut causam non obtinens Zeno, repugnante quippe natura, et ad angustias redactus, versare verba inciperet: nam quæ bona volebat dici, concedebat, ut apta, accommodata, præposita dicerentur; quæ mala negabat esse, rejecta largiebatur esse; Platonem etsi non sapientem dicebat, tamen præferebat Dionysio tyranno; peccata alia tolerabilia dicebat, alia nullo modo: in quibus, ut et in reliquis, loquebatur aliter atque omnes, sed idem sentiebat ac ceteri. cap. 20. sq. Harum angustiarum una causa est gloriosa illa in constituendo Summo Bono ostentatio. Nam cum, quod honestum est, id solum bonum confirmatur, omnia officia vitæ tolluntur; ex quibus angustiis dum se vult expedire Zeno, nova quædam dicere cogitur, sed ea cum Aristoteleis re consentientia, verbis discrepantia; quæ verborum dissensio cum ad contemnendum v. c. dolorem nil prosit, melius fecisset, si usitate locutus esset. cap. 25. 26. Idem de illis *παράδοξοις* statuendum, quæ nil controversiæ habent, si res verbis subjectæ spectentur; quod, exempli causa, illo, omnia peccata esse paria, demonstratur. cap. 27. 28.

1. 1. QUÆ cum dixisset, finem ille. Ego autem, Nætu, inquam, Cato, ista¹ exposuisti tam multa memoriter,

tam obscura dilucide. Itaque aut omittamus contra omnino velle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum: tam enim diligenter, etsi² minus vere, (nam nondum id quidem audeo dicere) sed tamen accurate non modo fundatam, verum etiam exstructam disciplinam^a non est facile perdiscere. Tum ille, Ai'n' tandem?³ inquit: cum ego te hac nova lege^b videam eodem die accusatori respondere, et tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas? quæ tamen a te agetur non melior, quam illæ sunt, quas interdum obtines. Quare istam quoque aggredere, tractatam præsertim et ab aliis, et a te ipso sæpe, ut tibi deesse non possit⁴ oratio. 2. Tum ego, Non, mehercule, soleo⁵ temere contra Stoicos; non quo illis admodum assentiar, sed pudore impediior: ita multa dicunt, quæ vix intelligam. Obscura, inquit, quædam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de industria; sed inest in rebus ipsis⁶ obscuritas. Cur igitur easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, verbum nullum est, quod non intelligatur? Easdemne res,⁷ inquit? an parum disserui, non verbis Stoicos a Peripateticis, sed universa re, et tota sententia dissidere? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris,

////////

CAP. I. 1 E *itan.*—2 N *etiam si.* Statim, sed tamen tam accurate conj. Lamb. sed tam accurate suspic. Dav. Deinde, pro perdiscere Lamb. conj. dissolvere, vel evertere.—3 Tunc illam tandem codd. Oxon. Tu ne ullam tandem Crat. lege audiam eodem codex unus ap. Orell. in hac mea causa Junt. Crat. Paulo post agetur modo melior cod. Ursin. Junt. a. paulo melior conj. Lamb. non omittunt al. a. n. meliores E ξ. interdum obtineas in iisdem codd.—4 Codex unus Oxon. poterit.—5 Non mehercule, inquam, soleo codd. optt. Crat. Dav. Gærenz. Schutz. Orell. Non m. solere multi codd. etiam E U ξ χ ψ. Mox, non quod Lamb.—6 Codex unus Oxon. in res ipsas.—7 Eas res χ. Mox, sen-

NOTÆ

^a *Exstructam disciplinam*] Stoicam disciplinam a Zenone fundatam exstruxerunt Chrysippus, Hecato, Cleantes, Archidemus, Panætius, Diogenes, &c.

^b *Hac nova lege*] Pompeia, eaque judiciaria. De qua Asconius in Commentariis ad Milonianam, et Tullius in Bruto, de se et Hortensio loquens,

‘Maxime vero perspecta est utriusque nostrum exercitatio, paulo ante, quam, perterritum armis, hoc studium, Brute, nostrum conticuit et obmutuit: cum, lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, novi veniebamus.’ Vide Dion. lib. XL. Tacit. de Clar. Orat.

traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem⁸ satis, inquit, me dixisse. Quare ad ea primum, si videtur: sin aliud quid voles, postea. Immo isto⁹ quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, responde arbitrato meo. Ut placet, inquit: etsi enim illud¹⁰ erat aptius, æquum cuique concedere.

II. 3. [*p.*107.] Existimo igitur, inquam,¹ Cato, veteres illos Platonis auditores, Speusippum,^c Aristotelem, Xenocratem;^d deinde eorum, Polemonem, Theophrastum, satis et copiose et eleganter habuisse constitutam disciplinam, ut non esset causa Zenoni, cum Polemonem audisset, cur et ab eo ipso, et a superioribus dissideret, quorum fuit hæc institutio. In qua animadvertas velim, quid putes mutandum,² nec expectes, dum ad omnia dicam, quæ a te dicta sunt: universa enim illorum ratione cum tota vestra confligendum puto. 4. Qui cum viderent, ita nos³ esse natos, ut et communiter ad eas virtutes apti essemus, quæ notæ illustresque sunt, justitiam dico, temperantiam, ceterasque generis ejusdem; quæ omnes, similes artium reliquarum, materia tantum^e ad meliorem partem, et tractatione differunt;

//////////

tentia dissentire Manut. Lamb. Grut.—8 *Putabam quidem* E ξ.—9 *Immo istud* E U ξ χ ψ, Junt. Gærenz. Schutz. Orell. *Immo isti* Lamb. *Immo istud quidem, inquam, quo loco* codd. plerique, Lall. cum codd. Regg. *Pro responde* Dav. conj. *respondere*; receperunt Schutz. et Orell. *respondebo* suspic. Lall.—10 *Etsi illud* Mars. Manut. Lamb. probante Gærenz. *Etsi illud enim* Crat. *Etsi illud erat æquius suum cuique* conj. Lamb. *Etsi enim illud erat aptius, hoc tamen æquum cuique* Schutz.

CAP. II. 1 *Existimo, inquam* Manut. Lamb.—2 *Spirens. N quid mutandum putes*; χ *putes imitandum, omisso quid. Mox, quæ ante dicta* ξ χ ψ. *quæ a me dicta* E. *tota nostra* E ξ.—3 Manut. et Lamb. *nos ita. Paulo post, ceteras generis* Spirens. N, Gærenz. Orell. *Verba, ad meliorem partem suspecta*

NOTÆ

^c *Speusippum*] Spensippus Platonis ex sorore nepos, cui successit, Academicæ Athenis rexit annis octo.

^d *Xenocratem*] Xenocrates Chalcedonius Speusippum excepit, præfuitque scholæ Platonice annis 25.

^e *Materia tantum*] Materia virtutum, ut Peripateticis placuit, fuere τὰ πάθη, sive animi commotiones, quæ

quia variæ sunt, varias quoque gignerent species virtutum. Unam alii agnoverunt virtutem, prudentiam, quam, pro varietate rerum in quibus versarentur, aliis atque aliis nominibus appellarunt; adeoque qui unam earum habuerit, reliquas omnes habere; qui una careat, nullam habere. Idem Zeno docuit, teste Plut.

easque ipsas virtutes viderent nos magnificentius appetere, et ardentius; habere etiam insitam⁴ quandam, vel potius innatam cupiditatem scientiæ, natosque esse ad congregationem hominum, et ad societatem, communitatemque generis humani, eaque in maximis ingeniis maxime elucere; totam philosophiam tres in partes diviserunt:^f quam partitionem a Zenone retentam esse⁵ videmus. 5. Quarum cum una sit, qua mores conformari⁶ putantur; differo eam partem, quæ quasi stirps est hujus quæstionis: qui sit enim finis bonorum, mox: hoc loco tantum dico, a veteribus Peripateticis, Academicisque, qui, re consentientes, vocabulis differebant, cum locum,⁷ quem civilem recte appellaturi videmur, Græci πολιτικόν, graviter, et copiose esse tractatum. III. Quam multa illi de republica scripserunt! quam multa de legibus! quam multa non solum præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus¹ bene dicendi reliquerunt!^g primum enim ipsa illa, quæ subtiliter disserenda erant, polite apteque dixerunt, cum definientes, tum partientes; ut vestri etiam: sed vos squalidius; illorum, vides, quam niteat oratio. 6. Deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam et gravem, quam magnifice sunt dicta ab illis! quam splendide! de justitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de philosophia, de capessenda republica, de temperantia, de fortitudine, ho-

sunt Lambino et Lall. Deinde, *eas cum ipsas* conj. Dav.—4 Al. ap. Orell. *insitamque*; Schutz. errore typogr. *infinitam*. Mox, *congregationes h. et ad societates, communitatesque* E ξ. *ea quæ* ψ.—5 ‘Fortasse delendum esse, ut vitetur hexametri exitus.’ Orell.—6 E U ψ, al. ap. Orell. *confirmari*. Statim, *hujus* deest in χ. *quid fit enim* E ξ.—7 Spirens. N *illum locum*. Mox, *appellari* videmur E. *appellari videntur* ξ. Græce πολιτικόν Manut. Lamb. Dav. πολιτικόν omittunt E ξ, spatium relicto.

CAP. III. 1 Gærenz. conj. *rationibus*. Statim, *tum definientes* Gærenz. e

NOTÆ

^f *Tres in partes diviserunt*] Moralem, dialecticam, et physicam; quam partitionem non retentam modo, ut hic Cicero, sed inventam etiam a Zenone Citiæo Laërtius refert.

Delph. et Var. Clas.

^g *Bene dicendi reliquerunt*] Eloquentem dicendi rationem secuti sunt Peripatetici, unde magnam sibi cum oratoribus affinitatem esse gloriabantur. Eandem neglexerunt Stoici.

Cicero.

ZZZZ

minum * * de spinas vellentium,^{2 h} ut Stoici, nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia ornate vellent, enucleate minora dicere. Itaque quæ sunt eorum consolationes? quæ cohortationes?³ quæ etiam monita et consilia, scripta ad summos viros? erat enim apud eos, ut est rerum ipsarum natura, sic dicendi exercitatio, duplex. Nam quicquid quæritur,¹ id habet aut generis ipsius sine personis temporibusque, aut iis⁴ adjunctis, facti, aut juris, aut nominis controversiam. Ergo in utroque exercebantur: eaque disciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam. 7. Totum genus hoc et Zeno, et ab eo qui sunt,⁵ aut non potuerunt aut noluerunt, certe reliquerunt. Quamquam scripsit artem rhetoricam^k Cleantes, Chrysippus etiam, sed sic, ut, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. Itaque vides,⁶ quo modo loquantur. Nova verba fingunt: deserunt usitata.

codd. Schutz. Orell.—2 ‘*De fortitudine; nec more hominum vellentium spinas*] Ita locum constituit Marsus, quem cum Gærenzio sequimur.’ Schutz. ‘*De temperantia; nec more hominum acu spinas vellentium*] Sic in loco desperato secutus sum Heinrichii conjecturam, probante Beiero ad Fragm. Oratt. p. 169. *de temp. quod erat hominum non de spinis vellentium, nec ossa nudantium conj.* Lamb. *de temp. de omni virtute, non hominum more spinas vellentium de Davisii conjectura Lall.* Orell.—3 Schutz. omittit *quæ cohortationes*, errore typogr.—4 Gærenz. e codd. Schutz. Orell. aut his.—5 Ernesti conj. *qui sunt*

NOTÆ

^h *Hominum * * de spinas vellentium*] Alii aliter locum emendant. Lambinus, *de magnitudine animi, de societate generis humani, quod erat hominum non spinas vellentium, &c.* Sed ‘valeant nugæ Lambinianæ,’ inquit Gruterus, ‘locum enim supplere absque auctoritate exemplarum mera est insania.’ Muretus ex vetere codice sic legit, *de temperantia; nec more hominum spinas vellentium, ut Stoici, nec ossa nudantium, sed eorum qui, &c.* quæ forma loquendi apta est arido et aspero generi orationis Stoicorum.

¹ *Nam quicquid quæritur*] ‘Quæstionum,’ inquit post Aristotelem Cicero in Oratore, ‘duo sunt genera: alterum

est infinitum; alterum definitum: definitum est, quod hypothesis Græci, nos causam: infinitum, quod illi thesim, nos propositum possumus nominare. Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur; aut in omnibus aut in plerisque eorum: propositum autem in aliquo eorum.’

^k *Scripsit artem rhetoricam*] Cleanthis quidem nullos Laërtius libros refert qui de Rhetorica inscribantur, sed de Oratione libros tres. Chrysippus vero de Rhetorica, de Oratione, de Grammatica, ut de multis aliis rebus plurima, quorum nihil extat.

At quanta conantur!⁷ mundum hunc omnem, oppidum esse nostrum.¹ Incendit igitur eos, qui audiunt.⁸ Vides, quantam rem agas: ut, Circeiis qui habitet,^m totum hunc mundum suum municipium esse existimet. Quid? ille incendat? restinguet citius,⁹ si ardentem acceperit. Ista ipsa, quæ tu breviter, regem, dictatorem, divitem, solum esse sapientem, a te quidem apte ac rotunde: quippe; habes enim a rhetoribus. Illorum vero ista¹⁰ ipsa quam exilia de virtutis vi! quam tantam volunt esse, ut beatum per se efficere possit. Pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis, quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, et iidem abeunt, qui venerant: [p. 108.] res enim fortasse veræ, certe graves, non ita tractantur, ut debent, sed aliquanto minutius.

IV. 8. Sequitur disserendi ratio, cognitioque naturæ. Nam de summo bono mox, ut dixi, videbimus, et ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In iis¹ igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare gestiret. Res enim præclare se habent, et quidem in utraque parte.² Quid enim ab antiquisⁿ ex eo genere,³ quod ad disserendum valet, prætermisum est? qui et definierunt plurima, et definiendi artes^o reliquerunt: quodque est de-

profecti, improbante Schütz.—6 Ita vides E ξ.—7 At q. conatur Orell. ut conj. Dav. et Ernesti.—8 Verba, Incendit i. e. q. audiunt, post esse existimet, de Davisii conj. collocavit Orell. probante Matthiæ, qui etiam conj. Incendit, inquit, eos. Pro Vides Ernesti conj. Vide. Deinde, rem agat Junt. Crat. Schütz. Orell. et sic conj. Dav. ut Circulis E ξ. ut Circelis ψ. ut cercelis χ.—9 Codex unus Oxon. potius.—10 Idem cod. omittit ista, et pro volunt habet nolunt.

CAP. IV. 1 In his Gud. 1. Mars. probante Gærrenz. duabus omittunt Spi-rens. N.—2 E ξ etiam in u. parte.—3 E ξ in eo genere. Actutum, quod ad

NOTÆ

¹ Oppidum esse nostrum] Paradoxum Stoicorum, τὸν κόσμον μίαν ἡμῶν πόλιν εἶναι de quo in superiore libro.
^m Circeiis qui habitet] Circeii, nrhs olim Volscorum in Latio; inter Asturam et Terracinam, in ora littoralis maris Tyrrheni. Nunc rudera propter paludes Pomptinas: in iis pagus

est S. Felicità dictus ad radices Circeii montis. A Circe, Cætæ regis filia, et Medæe sorore, dicta.

ⁿ Quid enim ab antiquis] Academicis ac Peripateticis.

^o Definiendi artes] Has in Tropicis et Analyticis tradidit Aristoteles. De dividendi autem arte nihil extat.

initioni adjunctum, ut res in partes dividatur, id et sit ab illis, et, quemadmodum fieri oporteat, traditur: item de contrariis,^p a quibus ad genera, formasque generum venerunt.⁴ Jam argumenti, ratione conclusi,^q caput esse⁵ faciunt ea, quæ perspicua dicunt: deinde ordinem sequuntur: tum, quid verum sit in singulis, extrema conclusio est. 9. Quanta autem ab illis varietas argumentorum, ratione concludentium,⁶ eorumque cum captiosis interrogationibus dissimilitudo! Quid, quod pluribus locis quasi denuntiant, ut neque sensuum fidem sine ratione, nec rationes⁷ sine sensibus exquiramus, atque ut eorum alterum ab altero separemus? Quid? ea, quæ dialectici nunc tradunt et docent, nonne ab illis instituta sunt et inventa?⁸ de quibus etsi a Chrysippo maxime est elaboratum, tamen a Zenone minus multo, quam ab antiquis. Ab hoc autem quædam non melius [quam veteres]:⁹ quædam omnino relictæ. 10. Cumque duæ sint artes,^r quibus perfecte ratio et oratio compleatur, una inveniendi, altera disse- rendi; hanc posteriorem et Stoici, et Peripatetici, prio-

diffiniendum ψ.—4 Ita Manut. et Lamb. *venerunt* E U ξ χ ψ, Orell.—5 *Verbum esse suspectum* est Bremio. *Actutum, faciunt, eaque* Crat.—6 E ξ *concludendum*.—7 E codd. Grut. Dav. Gœrenz. *nec rationis*; Lamb. *neque rationes*; U *nec rationibus*. Mox, *atque eorum* codd. Mars. Junt. Crat. Gœrenz. Orell. *atque ut ne eorum* ξ χ ψ, uti conj. Lamb. in ed. 1566. *neque eorum* conj. Dav. *atq. ut cor. a. ab a. ne sep.* ed. 1584.—8 Ita Junt. Crat. Manut. Lamb. Gœrenz. *instituta sunt, inventa sunt* E U ξ χ ψ, Dav. Mox, *maxime* deest in E ξ. *est laboratum* iidem codd.—9 Hæc, *quam veteres*, de Ernesti conjectura

NOTÆ

Refert tamen Laërtius inter ejus opera, de Divisione libros septemdecim.

^p *De contrariis*] Scripsit quoque Aristoteles *περὶ ἐναντιῶν*. Laërt.

^q *Ratione conclusi*] Argumentum ratione conclusum, illud est, quod in Acad. argumenti conclusio appellatum est, Græcè ἀπόδειξις. Varietatem ejusmodi argumentorum, et a captiosis dissimilitudinem tradit Aristoteles in Prior. Analyt. lib. i.

^r *Cumque duæ sint artes*] Idem scri-

bit Cic. initio Topicorum: 'Cum omnis ratio diligens disserendi duas habeat partes, unam inveniendi, alteram judicandi; utriusque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit; Stoici autem in altera elaborarunt. Judicandi enim vias diligenter persecuti sunt ea scientia quam διαλεκτικήν appellant; inveniendi vero artem, quæ τοπική dicitur, quæ ad usum potior erat et ordine naturæ certe prior, totam reliquerunt.'

rem autem illi egregie tradiderunt; hi omnino ne attigerunt¹⁰ quidem. Nam e quibus locis, quasi thesauris, argumenta depromerentur, vestri ne suspicati quidem sunt; superiores autem artificio et via tradiderunt. Quæ quidem res efficit,¹¹ ne necesse sit, iisdem de rebus semper quasi dictata decantare, neque a commentariolis suis discedere. Nam qui sciet, ubi quidque¹² positum sit, quaque eo veniat, is, etiam si quid obrutum erit, poterit eruere, semperque esse in disputando suus. Quod etsi¹³ ingeniis magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur; ars tamen est dux certior, quam natura: aliud est enim poetarum more verba fundere; aliud ea, quæ dicas, ratione et arte distinguere.

v. 11. Similia dici possunt de explicatione naturæ, qua hi utuntur, et vestri; neque vero ob duas modo causas,^s (quod Epicuro videtur) ut pellatur mortis et religionis metus; sed etiam molestiam¹ quandam cognitio rerum cœlestium affert iis, qui videant, quanta sit etiam apud Deos moderatio, quantus ordo; et magnitudinem animi, Deorum opera et facta cernentibus: justitiam etiam, cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris et domini² numen, quod consilium, quæ voluntas: cujus ad naturam apta ratio, vera illa et summa lex a philosophis dicitur. 12. Inest in eadem explicatione naturæ, insatiabilis quædam e cognoscendis³ rebus voluptas;^t in qua una, confectis rebus necessariis, vacui negotiis, honeste ac liberaliter possumus

uncis inclusit Dav. quædam omittit ξ.—10 E ξ non attigerunt. ξ omittit quidem.—11 Quæ q. r. effecit E ξ, alii codd. Gærenz. Orell.—12 E ξ quicquid.—13 Quod si Weg. Mox, dicendi copiam suspecta sunt Manutio. dicendi deest in ξ.

CAP. V. 1 Lamb. conj. sed quod et modestiam. Mox, affert his e codd. Gærenz. Orell. qui videantur χ.—2 Gærenz. e codd. Schntz. Orell. ac domini. Statim, quæ voluptas χ.—3 Spir. et N quædam cognoscendis; al. ap. Orell. quædam ex cogn. Paulo post, vacui a negotiis χ. possumus vivere al. ap. Orell.

NOTÆ

^s Ob duas modo causas] Libro I. exposita a Torquato pro Epicuro.

^t Cognoscendis rebus voluptas] De

voluptate illa idem, ut eorum plurima quæ jam exposita sunt, habet Aristoteles lib. περὶ ζώων μορίων.

vivere. Ergo in hac ratione tota de maximis fere⁴ rebus Stoici illos secuti sunt, ut et Deos esse, et quatuor ex rebus omnia constare dicerent. Cum autem quæreretur res admodum difficilis, num quinta quædam natura^u videretur esse, ex qua ratio,⁵ et intelligentia oriretur, (in quo etiam de animis, cujus generis essent, quæreretur) [p.109.] Zeno id dixit esse ignem: nonnulla deinde aliter; sed ea pauca. De maxima autem re, eodem modo, divina mente atque natura mundum universum atque ejus maximas partes^x administrari: materiam vero rerum, et copiam, apud hos, exilem;⁶ apud illos, uberrimam reperiemus.

13. Quam multa ab his conquisita et collecta sunt de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus! quam multa de rebus iis,⁷ quæ gignuntur e terra! quam multæ, quamque de rebus variis, et causæ, cur quidque fiat, et demonstrationes, quemadmodum quæque fiant! qua ex omni copia, plurima et certissima argumenta sumuntur ad cujusque rei naturam explicandam. Ergo adhuc, quantum equidem intelligo, causa non videtur fuisse mutandi nominis. Non enim, si omnia non sequebatur, idcirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum, in physicis

—4 Lamb. omittit *fere*. Mox, *ut cum Deos* E ξ χ.—5 Cod. χ *videtur esse e. g. ratione*. Pro *animis*, E ξ habent *causis*.—6 E ξ ψ, alii codd. et Crat. *et apud eos copiam exilem*; Gœrenz. conj. *materiæ vero rerum copiam apud hos exilem*.—7 Al. ap. Orell. *his*; Gœrenz. de conjectura delevit *iis*. Mox, *quicquid fiat*,

NOTÆ

^u *Quinta quædam natura*] De quinta illa natura quid Aristoteles censuerit habes Tuscul. l. i. ‘Aristoteles, longe omnibus (Platonem semper excipio) præstans et ingenio et diligentia . . . quintam quandam naturam esse censet, e qua sit mens; cogitare enim et providere et discere et docere . . . in horum quatuor generum nullo inesse putat; quintum genus adhibet vacans nomine, et sic ipsum animum ἐνδελέχεια appellat novo nomine, quasi quandam continuatam motionem et

perennem.’ Quid vero Zeno, in Acad. sic habetur: ‘Statuebat ignem esse ipsam naturam quæ quidque gigneret, et mentem atque sensus.’

^x *Ejus maximas partes*] Deorum providentia mundum administrari consentiunt Stoici cum Peripateticis et Academicis veteribus, at dubitant an res omnes Diis curæ sint. De magnis consentiunt. De parvis magna dissensio, ut patet ex illo de Nat. Deor. lib. ii. ‘Magna Dii curant, parva negligunt.’

quidem, Democritum⁸ puto: pauca mutat, vel plura sane. At cum e plurimis⁹ eadem dicit, tum certe de maximis. Quod idem¹⁰ cum vestri faciant, non satis magnam tribuunt inventoribus gratiam.

VI. 14. Sed hæc hactenus. Nunc videamus, quæso, de summo bono, quod continet¹ philosophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inventoribus, tanquam a parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quanquam a te, Cato, diligenter est explicatus² finis hic bonorum, [qui continet philosophiam,] et quis a Stoicis, et quemadmodum diceretur; tamen ego quoque exponam, ut perspiciamus, si poterimus, quidnam a Zenone novi sit allatum. Cum enim superiores, e quibus planissime³ Polemo, secundum naturam vivere, summum bonum esse dixissent, his verbis tria significari Stoici dicunt: unum ejusmodi, Vivere adhibentem scientiam earum rerum, quæ natura evenirent: hunc ipsum Zenonis aiunt finem esse, declarantem illud, quod a te dictum est, convenienter naturæ vivere: 15. alterum significare⁴ idem, ut si diceretur, officia omnia media aut pleraque servantem, vivere. Hoc sic expositum dissimile est superiori. Illud enim rectum est, quod *κατόρθωμα* dicebas, contingitque sapienti⁵ soli: hoc autem inchoati cujusdam officii est, non perfecti; quod cadere in nonnullos insipientes potest: tertium autem, omnibus aut maximis rebus iis, quæ secundum naturam sint, fruentem,

et d. q. quicquid fiat Spirens. et N.—8 Democriteum Nissen. Democritium Orell. vel plurima duo codd. et Lamb. pauca mutat; mutet vel plura conj. Gærenz. probante Schutz.—9 At cum de pl. Lamb. Dav.—10 Quod item codd. aliquot. Crat. Manut. Lamb. Dav. Mox, *næ satis* conj. Gronov.

CAP. VI. 1 E ξ continere. Mox, quid tandem E U ξ χ ψ, Junt. Crat. Deinde, dissentirent E.—2 Dav. e codd. E U ψ, item Schutz. Orell. explicatum. Verba qui continet philosophiam deleverunt Gærenz. et Orell. Actutum, et qui Manut. Lamb. Pro poterimus, quod e duobus codd. recepit Ernesti, potuerimus habent alii codd. et edd.—3 Codex unus Oxon. plenissime. Statim, significari Stoici tria Manut. Lamb. unum hujusmodi conj. Ernesti. Deinde, eveniant conj. idem Ernesti.—4 Gærenz. e codd. Spirens. et N, significari; et sic Schutz. et Orell. ut dicretur E U ξ χ ψ, et edd. ante Lamb. dicatur suspic. Ernesti. aut p. servante χ.—5 Crat. Manut. Lamb. Dav. Gærenz: rectum, (q. κ. d.) contigit sapienti. Paulo post, aut omnibus, aut maximis Gud. 2. omnibus, maximis Spirens. et N. quæ s. n. sunt Gærenz. e codd. Schutz.

vivere, hoc non est positum in nostra actione:⁵ comple-
tur enim et ex eo genere vitæ, quod virtute finitur,⁶ et ex
iis rebus, quæ secundum naturam sunt, neque sunt in
nostra potestate. Sed hoc summum bonum, quod tertia⁷
significatione intelligitur, eaque vita, quæ ex summo bono
degitur, quia conjuncta ei virtus est, in sapientem solum
cadit: isque finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptum
videmus, a Xenocrate atque ab Aristotele constitutus est.
Itaque ab his⁸ constitutio illa prima natura, a qua tu quo-
que ordiebare, his prope verbis exponitur. VII. 16. Om-
nis natura vult esse conservatrix sui, ut et salva sit, et in
genere conservetur suo. Ad hanc rem aiunt artes quoque
requisitas,¹ quæ naturam adjuvarent: in quibus ea nume-
retur inprimis, quæ est vivendi ars, ut tueatur quod a
natura datum sit; quod desit, acquirat: [p. 110.] iidemque
diviserunt naturam hominis in animum et corpus. Cum-
que eorum unumquodque² per se expetendum esse dixis-
sent, virtutes quoque utriusque eorum per se expetendas
esse dicebant; cum animum quadam infinita laude antepo-
nerent corpori, virtutes quoque animi bonis corporis ante-
ponebant. 17. Sed cum sapientiam totius hominis custo-
dem et procuratricem esse vellent, quæ esset³ naturæ

////////

Orell.—6 Ita codd. aliquot, Junt. Lall. Gærenz. *fruitur* ξ χ ψ, Crat. Manut. Lamb. Grut. Dav. *et ex his* edd. quædam vett. *sunt* omittunt E ξ.—7 Ita e codd. Grut. et seqq. *certa* E χ ψ, et edd. vett.—8 *Itaque ab iis* edd. vett. *prima naturæ* χ, Pal. 2. alii codd. ap. Orell. Mars. Lamb. Dav. Gærenz. Schütz. Orell.

CAP. VII. 1 U χ ψ, Manut. *exquisitas*. *Actutum, quæ n. adjuvaret* E.—2 *Cum e. utrumque* codd. aliquot, Manut. Lamb. Dav. *esse dixerunt* E ξ. *et cum animum* χ ψ, Lamb. *cum autem animum* de Davisii conj. Schütz. *infinita quadam laude* codd. aliquot et Crat.—3 *Codex unus Oxon. quæ esset ante.*

NOTE

⁵ *Positum in nostra actione*] Idem apud Aristotelem legitur libro de Moribus ad Endemum: 'Nam si in iis quæ fortunæ subjecta sunt, aut quæ natura eveniunt, beata vita collocetur, spem multorum superabit; neque enim est in eorum potestate il-

lius consecutio; at si in eo sit, ut actiones nostræ certo genere fiant; latius summum bonum patebit, eritque divinius; latius, quia plures consequi illud poterunt; divinius, quia beatitudo in eo posita erit, ut vitam certo genere quodam agant.'

comes et adjutrix; hoc sapientiæ munus esse dicebant, ut eum tueretur, qui constaret ex animo et corpore; in utroque juvaret eum, atque contineret. Atque ita re primo simpliciter collocata,⁴ reliqua subtilius persequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere censebant. De animi bonis accuratius exquirebant: inprimisque reperiiebant, in his inesse⁵ justitiæ semina: primique ex omnibus philosophis a natura tributum esse docuerunt, ut ii, qui procreati essent, a procreatoribus amarentur, et (id, quod temporum ordine antiquius est) ut conjugia virorum et uxorum natura conjuncta esse dicerent; qua ex stirpe orirentur amicitiae cognationum. Atque ab his initiis profecti, omnium virtutum et originem et progressionem persecuti sunt. Ex quo magnitudo quoque animi existebat, qua facile posset repugnari obsistique fortunæ, quod maximæ res essent in potestate sapientis. Varietates autem injuriasque fortunæ facile veterum philosophorum præceptis instituta vita superabat. 18. Principiis autem a natura datis, amplitudines quædam honorum excitabantur, partim profectæ⁶ a contemplatione rerum occultiorum, quod erat insitus menti cognitionis amor, ex quo etiam rationis explicandæ disserendique cupiditas consequebatur: quodque hoc solum animal natum est pudoris ac verecundiæ particeps, appetensque conjunctionem hominum ac societatem, animadvertensque, in omnibus rebus quas ageret aut diceret, nequid ab eo fieret, nisi honeste et decore; his initiis, ut ante dixi, tanquam seminibus, a natura datis, temperantia, modestia, justitia, et omnis honestas perfecte absoluta est.

VIII. 19. Habes, inquam, Cato, formam eorum,⁷ de quibus loquor, philosophorum. Qua exposita, scire cupio,

//////////

Paulo post, *ac contineret* e codd. Dav.—4 Duo codd. Oxon. *collecta*.—5 Gærenz. e codd. item Schutz. et Orell. *inesse in his*; al. ap. Orell. *in his esse*. Mox, *philosophis natura trib.* multi codd. et Dav. Deinde, *antiquius esset* E §.—6 E *perfectæ*; § *perfecte*. Statim, *occultarum* codd. aliquot, Junt. Crat. *rationis explicandi* Lamb. Grut. *explicandæ rationis* Dav. Gærenz. Deinde, *conjunctionum ... societatum* Manut. Lamb. Grut. *ut ne quid* codd. Dav. Gærenz. Orell. *honeste ac decore* Spirens. N.

CAP. VIII. 1 Gærenz. e cod. Vindob. Schutz. Orell. *illorum omnium*; codd.

quæ causa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione² desciverit; quidnam horum ab eo non sit probatum: quodne omnem naturam conservatricem sui dixerint? an quod omne animal ipsum sibi commendatum, ut se et saluum in suo genere, incolumeque vellet? an, cum omnium artium finis is esset, quid natura³ maxime quæreret, idem statui debere de totius arte vitæ? an quod, cum animo constaremus et corpore, et hæc ipsa, et eorum virtutes per se esse sumendas? an vero displicuit ea, quæ tributa est animi virtutibus⁴ tanta præstantia? an quæ de prudentia, de cognitione rerum, de conjunctione generis humani, quæque ab eisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur? fatebuntur Stoici, hæc omnia dicta esse præclare; neque eam causam⁵ Zenoni desciscendi fuisse: alia quædam dicent.

20. Credo, magna antiquorum esse peccata, quæ ille, veri investigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit: quid enim perversius, quid intolerabilius, quid stultius, quam bonam valetudinem, quam dolorum omnium vacuitatem, quam integritatem oculorum reliquorumque sensuum, ponere in bonis potius, quam dicere,⁶ nihil omnino inter eas res, iisque contrarias, interesse? ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præposita esse, non bona:^a itemque illa, quæ in corpore excellerent, stulte antiquos dixisse per se

aliquot, Junt. *illorum eorum*.—2 Gnd. 2. *constitutione*. Paulo post, *dixerit* Crat. Manut. Grut. Dav. *sibi esse commendatum* Lamb. et ante saltem *deberi* volebat Lamb.—3 Codex unus *quem natura*; Brem. *suspici. id esset, quod natura*. Paulo post, *an cum volebat* Ernesti; *an quo cum* E. *cum* suspectum Hottingero.—4 Crat. *virtutis*.—5 Junt. Crat. Manut. Lamb. *neque enim eam causam*; Ernesti *neque causam*, errore typogr. Statim, *desciscendi dissentiente* E. *dissenciendi* U. *disciscendi discentiendique* ξ.—6 E ξ χ ψ *dicerent*; Crat. *cjicere*. Mox, *hisque contr.* Gærenz. e codd. Orell. Schutz. Paulo post, *expetenda, sumenda* Spirens. N, Gærenz. Schutz. Orell. *uti conj.* Brem. *exp. at sumenda* *suspici.* Moser. *eademque omni vita* codd. aliquot, Crat. Gærenz. Schutz. Orell. *expetenda ea: denique omni vita* conj. Dav. *expetenda:*

NOTÆ

^a *Præposita esse, non bona*] Stoicos patetici 'bona,' Stoici 'sumenda' inter et Peripateticos id intererat, appellarent. quod bona corporis et fortunæ Peri-

esse expetenda: [*p.* 111.] et sumenda potius, quam expetenda: eademque de omni vita, quæ in una virtute consisteret: illam vitam, quæ etiam ceteris rebus, quæ essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam: cumque ipsa virtus efficiat ita beatam vitam, ut beatior esse non possit, tamen quædam deesse sapientibus, tum, cum sint⁷ beatissimi: itaque eos id agere, ut a se dolores, morbos, debilitates repellant.

IX. 21. O magnam vim ingenii, causamque justam, cur nova existeret disciplina! Perge porro: sequentur enim, quæ tu scientissime complexus es, omnem insipientiam et injustitiam,¹ alia vitia similia esse,^b omniaque peccata esse paria; eosque, qui natura doctrinaque longe ad virtutem processissent, nisi eam plene consecuti essent, summè esse miseros, neque inter eorum vitam, et improbissimorum, quicquam omnino interesse: ut Plato, tantus ille vir, si sapiens non fuerit, nihilo melius, quam quivis improbissimus, nec beatius vixerit.² Hæc videlicet est correctio philosophiæ veteris, et emendatio. Quæ omnino aditum habere³ nullum potest in urbem, in forum, in curiam. Quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se auctorem vitæ, graviter et sapienter agendæ, profiteretur, nomina rerum commutantem;⁴ cumque idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eandem vim tribueret, alia nomina imponentem, verba modo mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? 22. Patronusne⁵ causæ, in epologo pro

ea denique o. v. malit Orell.—7 Manut. Lamb. Dav. sunt. Statim, debilitatesque depellant E. ξ. debilitatem repellant Lamb. debilitates depellant al. ap. Orell. debilitates pellunt Weg.

CAP. IX. 1 Dav. e codd. Gærenz. Schutz. Orell. *insipientiam, injustitiam.* Mox, *omnia peccata e. p. eos, qui ξ.* Deinde, *nisi eam plane E.*—2 E ξ χ *beatus vixerit.*—3 E ξ *omittunt habere.*—4 ‘Vulgo addebatur nomina rerum commutantem, quod, jure suspectum Manutio, Davisio, Ernestio, Gærenzio, delevi.’ Schutz. Actutum, cumque re sentiret conj. Gærenz. *cumque ratione sentiret Gud. 2. iis alia nomina conj. Lamb.—5 Patronusve ψ. Statim, esse in æxilium*

NOTÆ

^b *Alia vitia similia esse*] Paradoxum illud fuit Stoicorum, ‘omnia peccata esse paria.’ De quo insignis est locus pro Murena. Plura nos in Paradoxo 3.

reo dicens, negaret esse malum exilium, publicationem bonorum? hæc rejicienda esse, non fugienda? nec misericordem judicem^c esse oportere? in concione autem si loqueretur, si Hannibal ad portas venisset, murumque jaculo trajecisset, negaret esse in malis capi, venire, interfici, patriam amittere? an senatus, cum triumphum Africano decerneret; 'Quod ejus virtute,'⁶ aut 'felicitate,' posset dicere, si neque virtus in ullo, nisi in sapiente, nec felicitas vere dici potest? Quæ est igitur ista philosophia, quæ communi more, in foro loquitur, in libello,⁷ suo?^a præsertim cum, quod illi verbis suis significant, in eo nihil novetur, de ipsis rebus [nihil mutetur,] eadem res maneant alio modo. 23. Quid enim interest, divitias, opes, valetudinem, bona dicas, an præposita,⁸ cum ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat, quam tu, qui eadem illa præposita nominas? Itaque homo inprimis ingenuus, et gravis, dignus illa familiaritate Scipionis^d et Lælii, Panætius, cum ad Q. Tuberonem^e de dolore patiendo scriberet; quod esse caput debebat,⁹ si probari posset, nusquam posuit,

^a Quæ est igitur ista philosophia quæ morem loquendi communem affectat in foro et palam; proprium autem privatim et in libris suis?

//////////

χ. hæc r. esse, non facienda E U ξ χ ψ. Paulo post, pro an senatus, Lamb. conj. in senatu.—6 Ita e codd. Grut. et seqq. quid de ejus virtute edd. priores. Pro ullo codd. Crat. Grut. Dav. habent nullo. Tum, nisi sapiente E U ξ χ. neque f. esse vere Lamb. vere omittit Mars. cum duobus codd. Oxon.—7 Codex unus Oxon. in libellis; χ ψ in bello. Mox, suis verbis e codd. Gærenz. Schütz. Orell. Pro noretur, codd. U ξ χ ψ et edd. quædam vet. habent moveatur; Junt. Crat. Manut. moveatur. 'Nihil mutetur' Optimo jure hæc verba uncis inclusit Ernestins. Schütz. Verba, de ipsis rebus nihil mutetur, desunt in Gud. 2. uncis incluserunt Gærenz. et Orell. 'Paulo post, pro alio modo malim alio nomine.' Schütz. alio modo nomine conj. Orell.—8 Ernesti suspic. an præposita; χ ante ne præposita. Statim, his tribuitur E ξ.—9 E de-

NOTÆ

^c Nec misericordem judicem] 'Quem admodum misericordia ægritudo est ex alterius rebus adversis, sic invidia ægritudo est ex alterius rebus secundis; in quem igitur cadit misereri, in eundem etiam invidere. Non cadit autem invidere in sapientem, ergo ne misereri quidem.' Hæc Stoici Tusc. lib. 11. Peripatetici vero has

permutationes utlitter a natura datas dicebant. Acad. lib. 1v.

^d Familiaritate Scipionis] Quem et philosophiam docuit, et in Ægyptum comitatus est an. 623. ut dictum est in Lucullo, et ad Att. 1x. 14.

^e Ad Q. Tuberonem] E gente Ælia, virum philosophiæ amantissimum. De quo supra.

non esse malum dolorem; sed quid esset, et quale, quantumque in eo inesset alieni, deinde quæ ratio esset perferendi: cujus quidem (quoniam Stoicus fuit) sententia, condemnata mihi videtur esse immanitas ista verborum.

x. 24. Sed, ut propius ad ea, Cato, accedam, quæ a te dicta sunt,¹ pressius agamus; eaque, quæ modo dixisti, cum iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia vobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis: quæ in controversiam veniunt, de iis,² si placet, disseramus. Mihi vero, inquit, placet agi subtilius, et, ut ipse dixisti, pressius: quæ enim adhuc protulisti, popularia sunt: ego autem a te³ elegantiora desidero. A mene⁴ tu? inquam: sed tamen enitar, et, si minus mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia. 25. [*p.* 112.] Sed primum positum sit,⁵ nosmetipsos commendatos esse nobis, primamque ex natura hanc habere appetitionem, ut conservemus nosmetipsos. Hoc convenit: sequitur illud, ut animadvertamus, qui simus ipsi, ut nos, quales oportet esse,⁶ servemus. Sumus igitur homines:⁷ ex animo constamus et corpore;^f quæ sunt cujusdammodi; nosque oportet, ut prima appetitio naturalis postulat, hæc diligere, constituereque ex his finem illum summi boni atque ultimi: quem, si prima vera sint,⁸ ita constitui necesse est, earum rerum, quæ sint secundum naturam, quam plurima,

beat. Statim, nunquam potuit edd. ante Ernesti. *quantum in eo* χ. *inesset alicui* E ξ χ ψ. *esset perferenda* χ. Deinde, *esse inanitas* cod. Ursin. Spirens. N.

CAP. x. 1 Gnd. 1. 2. *ad ea dicta sunt*; Spirens. N, Gærenz. Schutz. *antea dicta sunt*. Mox, cum his Gærenz. Schutz. Orell.—2 Edd. vett. *de his*.—3 Codd. aliquot omittunt *a te*.—4 *A me* edd. vett. Mox, pro *et* Matthiæ conj. ut. Pro *multa* Dav. suspic. *culta*; Gærenz. conj. *involuta*. χ *occurrerent*; E ξ *corruerent*.—5 *Sed positum sit primum* e quatuor codd. Gærenz. Schutz. Orell.—6 Edd. vett. *esse oportet*.—7 *Simus igitur omnes* ξ. Statim, *quæ sint cujusdam modi necesse est* conj. Lamb.—8 Schutz. et Orell. e codd.

NOTÆ

^f *Constamus et corpore*] Quod neque Zeno cum Stoicis, neque Aristippus cum Cyrenaicis satis adverterunt; isti enim, quasi animum nullum habe-

remus, corpus unum respexerunt; illi, quasi corporis expertes essemus, ad animum omnia retulerunt.

et quam maxima adipisci. 26. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quodque ego pluribus verbis, illi brevius, secundum naturam vivere. Hoc his honorum videtur⁹ extremum. XI. Age nunc, isti doceant, vel tu potius, (quis enim ista melius?) quonam modo, ab iisdem¹ principiis profecti, efficiatis, ut honeste vivere, (id est enim vel ex virtute, vel naturæ congruenter vivere) summum bonum sit; et quonam modo, aut quo loco, corpus subito deserueritis, omniaque ea, quæ cum secundum naturam sint, absint a nostra potestate; ipsum denique officium. Quæro igitur, quo modo hæ tantæ commendationes, a natura profectæ, subito a sapientia relictæ sint.² 27. Quod si non hominis summum bonum quæreremus, sed cujusdam animantis; is autem esset nihil, nisi animus; (liceat enim³ fingere aliquid ejusmodi, quo verum facilius reperiamus) tamen illi animo non esset hic vester finis: desideraret enim valetudinem, vacuitatem doloris: appeteret etiam conservationem sui, earumque rerum custodiam: finemque sibi constitueret, secundum naturam vivere; quod est, ut dixi, habere ea, quæ secundum naturam sint,⁴ vel omnia, vel plurima, et maxima. 28. Cujuscumque enim modi animal constitueris, necesse est, etiam si id sine corpore sit, ut fingimus, tamen esse in animo quædam similia eorum, quæ sint⁵ in corpore; ut nullo modo, nisi ut exposui, constitui possit finis honorum. Chrysippus autem, exponens differentias animantium, ait alias earum⁶ corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere utraque re: deinde disputat, quod cujusque generis animantis statui deceat

sunt, probante Gærenz. Statim, quæ sunt edd. ante Dav.—9 Ita Manut. et seqq. videatur codd. et ed. Crat. judicatur conj. Gærenz.

CAP. XI. 1 E ξ istis; Gærenz. e codd. et Orell. eisdem. Statim, vel e virtute Gærenz. e codd. et Orell. ex omittit Schutz. vel ex natura E ξ. Tum, ex quonam modo codex nns ap. Orell. deserens omnia etiam, quæ E ξ. secundum naturam cum sint e codd. Gærenz. Schutz. Orell. quæ secundum sint χ, omisis reliquis.—2 Idem codex sunt.—3 Ita nonnulli codd. Crat. Dav. Gærenz. Schutz. Orell. licet enim U ξ χ, Manut. Lamb. Grut. licet autem ψ. Mox, hic noster finis E U ξ χ. Deinde, suarumque rerum conj. Manut.—4 E U ξ, Manut. Lamb. sunt. Statim, vel maxima E ξ.—5 Gærenz. e codd. item E ξ, Schutz. Orell. quæ sunt.—6 E ξ eorum. Mox, autem omittit Lamb. Pro ani-

extremum. Cum autem hominem in eo genere⁷ posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam, summum bonum id constituit, non ut excellere animo, sed uti nihil esse, præter animum, videretur. XII. Uno autem modo¹ in virtute sola summum bonum recte poneretur, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret; id ipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundum naturam; ut valetudo est. 29. Sed id ne cogitari² quidem potest, quale sit, ut non repugnet ipsum sibi. Sin dicit obscurari³ quædam,³ nec apparere, quia valde parva sint, nos quoque concedimus; quod dicit Epicurus⁴ de voluptate, quæ minimæ sint voluptates, eas obscurari sæpe, et obrui. Sed non sunt in eo genere tantæ commoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque, in quibus, propter earum exiguitatem, obscuratio consequitur,⁵ sæpe accidit, ut nihil interesse nostra fateamur sint illa, necne sint; ut in sole (quod a te dicebatur) lucernam adhibere nihil interest, aut teruncium addere^h Cræsi pecuniæ. 30. [p. 113.] Quibus autem in rebus obscuratio tanta⁶ non sit, fieri tamen potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum: ut ei, qui jucunde vixerit annos decem, si æque vita jucunda⁷ menstrua addatur;

////////

mantis Ernesti suspic. *animanti*. Deinde, *statui debeat* Eliens. Dav.—7 Lamb. *eo in genere*. Paulo post, *non excellere animo* ξ χ ψ, et edd. ante Lamb. item Grut. *non ut excelleret animus* codex unus ap. Orell. *sed ut nihil* E U ξ ψ, Gærenz. Schütz. Orell. *esse* omittit ψ. *esset* legitur in E ξ.

CAP. XII. 1 *Uno tamen modo* nonnulli codd.—2 *Sed nec cogitari* E ξ. *Sed id nec cogitari* χ. Statim, *quare sit, ut nihil impugnet* E ξ.—3 Gærenz. Schütz. Orell. *quædam obscurari*.—4 *Epicurus etiam* Gnd. 2. Crat. item *Epicurus* suspic. Gærenz. *quæ m. sint utilitates* conj. Dav.—5 Crat. *sequitur*. Statim, *ut in solem* codex unus ap. Orell. *ut ad solem* Lamb. Paulo post, *aut t. adijcere* multi codd. Dav. Orell.—6 Gærenz. e codd. Schütz. Orell. *tanta obscuratio*.—7 Lamb. *jucunda vita*. Mox, *ad vitam jucundam hæc accessio* Lamb. 1566. *ad jucunda accessio* Junt. *ad jucundam accessionem* edd. vett. *momentum aliquam habeat ad jucundum accessionem* Venet. Deinde, *vita*

NOTÆ

³ *Sin dicit obscurari*] Lib. super. dixit Cato Zenonem ita sentire, ut in splendore virtutis obscuraretur rerum quæ sunt in corpore æstimatio, ut in mari Ægæo stilla muriæ. Quæ ar-

gumentatio jam refellitur.

^h *Teruncium addere*] De teruncio diximus supra; de Cræsi divitiis multa garriunt philologi.

quia momentum aliquod habeat ad jucundum accessio, bonum sit: sin autem id non concedatur, non continuo vita beata tollitur. Bona autem corporis, huic sunt, quod posterius posui, similia: habent enim accessionem dignam, in qua elaboretur:⁸ ut mihi in hoc Stoiciolari joculari videantur interdum, cum ita dicant, si ad illam vitam, quæ cum virtute degatur, ampulla,ⁱ aut strigilis^k accedat, sumturum sapientem eam vitam potius, quo hæc⁹ adjecta sint, nec beatioram tamen ob eam causam fore. 31. Hoc simile tandem est non risu potius, quam oratione ejiciendum?¹⁰ ampulla enim sit, necne sit, quis non jure optimo irrideatur, si laboret? at vero gravitate membrorum, et cruciatu dolorum si quis quem levet, magnam ineat gratiam: nec, si ille sapiens ad tortoris equuleum a tyranno ire cogatur, similem habeat vultum, ac si ampullam¹¹ perdidisset: sed, ut magnum et difficile certamen iniens, cum sibi cum capitali adversario, dolore, depugnandum videret, excitaret omnes rationes fortitudinis ac patientiæ, quarum præsidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumque prælium. Deinde non quæremus,¹² quid obscuretur, aut intereat, quia sit admodum parvum; sed quid tale sit, ut expleat summam. Una voluptas e multis obscuratur in illa vita voluptaria: sed tamen ea, quamvis parva sit, pars est ejus vitæ, quæ posita est in voluptate: nummus in Cræsi divitiis obscuratur; pars est tamen divitiarum.¹³ Quare obscurentur etiam hæc, quæ secundum naturam esse dicimus, in vita

//////////

b. tollatur Lamb.—8 Lamb. *laboretur*.—9 Codd. Mars. Dav. Orell. *cui hæc*.—10 Quidam ap. Lamb. *rejiciendum*.—11 U X, alii codd. ap. Orell. Dav. Gœrenz. *et si amp.* E *etiam si amp.* Mox, *excitares* E. Tum, *difficile illud* Spirens. N.—12 Manut. Lamb. *quærimus*.—13 Gœrenz. conj. *divitiarum illarum*. Mox, Gœrenz. e codd. Schutz. Orell. *vitæ beatæ*.

NOTÆ

ⁱ *Ampulla*] Vas olearium quod a Cynicis mendicisque gestabatur. Hinc apud Plantum in Persa: 'Cynica esse e gente oportet; parasitum probe: Ampullam, strigilem, scaphium, soccos, pallium,' &c.

^k *Aut strigilis*] Strigile quidem utebantur veteres in balneis, ad fricandum purgandumque corpus; ampulla vero ad ablundas infusione sordes.

beata: sint modo partes beatæ vitæ. XIII. 32. Atqui, si, ut convenire debet inter nos, est quædam appetitio naturalis ea, quæ secundum naturam sunt, appetens; ¹ eorum omnium est aliqua summa facienda. Quo constituto, tum licebit otiose ista quærere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque sit ad beate vivendum, de istis ipsis obscurationibus, quæ, propter exiguitatem, vix, aut ne vix quidem appareant.

Quid, de quo nulla ² dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur; quod est ultimum rerum appetendarum. Omnis enim est natura diligens sui. Quæ est enim, quæ se unquam deserat, aut partem aliquam sui, aut ejus partis habitum, aut vim, aut ullius earum rerum, quæ secundum naturam sint, ³ aut motum, aut statum? Quæ autem natura suæ ⁴ primæ institutionis oblita est? Nulla profecto, ⁵ quin suam vim retineat a primo ad extremum. 33. Quomodo ⁶ igitur evenit, ut hominis natura sola esset, quæ hominem relinqueret, quæ oblivisceretur corporis, quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur, constatque inter omnes, conservabitur, ut simile sit omnium naturale illud ultimum, de quo quæritur? tum enim esset simile, si in ceteris quoque naturis id cuique esset ultimum, quod in quaque excelleret. Tale enim visum esset ultimum Stoicorum. ⁷ 34. Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? quid enim dicis, ⁸ omne animal, simul atque sit ortum, applicatum esse ad se diligendum, esseque in se conservando occupatum? Quin potius ita dicis,

////////

CAP. XIII. 1 Lamb. *appetentis*, probante Lall. *appetentes* al. ap. Orell. *corum est autem omnium summa* E ξ.—2 *Quod de quo multa* χ. *Quid de quo multa* E U ξ ψ, Crat. Venet. Mox, *omnium naturalium* Mars. Venet. 1491. Crat. Gœrenz. Schutz. Orell.—3 Gœrenz. e codd. Schutz. Orell. *sunt*.—4 Ernesti *natura sua*, errore typogr.—5 *Nulla est profecto* Schutz. de conjectura Gœrenzii. *oblita? Est nulla profecto* conj. idem Gœrenz. in Addendis.—6 *Quo* codd. aliquot. *Statim, sit omnium naturarum* e cod. Sigonii Manutius in curis poster. item Lamb. et Dav. unde s. o. *naturalium* nspic. Orell.—7 *Locus corruptus*. Forte, *Tale autem viæ esset, &c.* Orell. Brem. conj. *esse*. Schutz. de conj. delevit *visum*.—8 Codd. aliquot omittunt *dicis*.—9 Nonnulli codd.

omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, et in ejus unius occupatum esse custodia; reliquasque naturas nihil aliud agere, nisi ut id conservent,⁹ quod in quaque optimum sit? quo modo autem optimum, si bonum præterea nullum est? si autem reliqua appetenda sunt, cur, [p. 114.] quod est ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum et maximarum appetitione concluditur? ut Phidias potest a primo¹ instituere signum, idque perficere; potest ab alio inchoatum accipere, et absolvere. Huic est sapientia similis:¹⁰ non enim ipsa genuit hominem, sed accepit a natura inchoatum. Hanc intuens,¹¹ debet institutum illud, quasi signum, absolvere. 35. Qualem¹² igitur natura hominem inchoavit? et quod est munus, quod opus sapientiæ? quid est, quod ab ea absolvi et perfici debeat? Si nihil in eo¹³ perficiendum est, præter motum ingenii quendam, id est, rationem; necesse est, huic ultimum esse, ex virtute vitam fingere. Rationis enim perfectio est virtus.¹⁴ Sin nihil,¹⁴ nisi corpus; summa erunt illa, valetudo, vacuitas doloris, pulchritudo, et cetera. Nunc de hominis summo bono quæritur. XIV. 36. Quid ergo dubitamus in tota

conservetur. Mox, sin autem e codd. Gærenz. Schütz. Orell. quod ultimum E ξ. appetendum E χ ψ, non improbante Gærenz. Deinde, potest a principio E ξ χ, Manut. Lamb.—10 Huic sapientia similis Weg. Gærenz. Schütz. Orell. Huic similis est sapientia Spirens. N. Hæc sapientia similis Gærenzio falso tribuit Schütz.—11 Hanc ergo intuens cum codd. aliquot, Crat. Dav. Gærenz. Schütz. Orell. Hanc igitur intuens Venet. 1494. Manut. Lamb.—12 Quare Spirens. N. Statim, ecquod est munus Manut. Lamb. et q. e. minus E. ecquod opus s. ecquid est Lamb. et absolvi al. ap. Orell.—13 Sed n. in eo quod E U ξ χ ψ. Si n. in eo quidem Manut. Lamb. Si n. in eo quod codd. optt. Crat. Gærenz. Schütz. Orell. Statim, ex v. v. agere Crat. e virtute agere al. ap. Orell.—14 Si nihil al. ante Ernesti, qui de conj. Davisii dedit Sin nihil. Paulo post, et ante cetera delevit Gærenz. e codd. item Schütz. Orell.

NOTÆ

¹ Phidias potest a primo [a principio] Emendat Muretus, in Mss. a primo, sive alludi pntet ad 'prima naturæ,' de quibus supra; sive locutionem hanc, a principio, minus Latinam judicet. Ita libro superiore locum difficilem, de quo § 43. agitur, emendat

ille, quod autem est, in quo sapienter dicimus, id a primo rectum dicitur, &c.

^m Rationis enim perfectio est virtus] Similis est definitio virtutis quæ habetur libro primo de Legibus: 'In se perfecta et ad summum perducta natura'

ejus natura quærere, quid sit effectum? Cum enim constet inter omnes, omne officium,¹ munusque sapientiæ, in hominis cultu esse occupatum; alii (ne me existimes contra Stoicos solum dicere) eas sententias afferunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extraⁿ nostram potestatem, tanquam de animali aliquo² loquantur: alii contra, quasi nullum corpus sit hominis, ita, præter animum, nihil curant;^o cum præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid^p sit, (neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis; ut ne is quidem virtute una contentus sit, sed appetat vacuitatem doloris. Quamobrem utrique idem faciunt, ut si lævam partem negligerent, dextram tuerentur: aut ipsius animi, ut fecit Herillus,^q cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent.³ Eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta sententia.⁴^r At vero^s illa perfecta atque plena eorum, qui, cum de hominis summo bono quærerent, nullam in eo neque animi, neque corporis partem vacuum tutela reliquerunt. 37. Vos autem, Cato, quia virtus, ut omnes fatemur, altissimum locum in homine et maxime excellentem tenet, et quod eos, qui sapientes⁶ sunt, absolutos et perfectos putamus; aciem animorum nostrorum virtutis splendore præ-

////////

CAP. XIV. 1 E ψ inter omnes esse officium.—2 ‘Corrupta hæc videntur.’ Orell. de inanimati aliquo Monac. E, Crat. Junt. de nominali quo Weg. de non animali aliquo de Gœrenzii conj. recepit Schütz. de inanimato aliquo conj. Orell. Mox, nullum sit corpus Crat. corpus nullum sit e codd. Gœrenz. et Orell. Tum, animus nominare nescio, &c. E ξ χ ψ.—3 E ξ reliquerunt.—4 Lamb. sententia est, probante Orell.—5 Aut vero E.—6 Codex unus Oxon.

NOTÆ

ⁿ Ponant, quod sit extra] Cyrenaici cum Aristippo.

^o Præter animum, nihil curant] Zenonici.

^p Non inane nescio quid] Quid animus esset, corpusne, an quid corporis expers, diu multumque apud veteres disputatum est. Ea de re Tuscul. lib. I.

^q Herillus] A Zenonis magistri sui descendit disciplina, finemque bonorum esse voluit τὴν ἐπιστήμην, et quæ malum inter ac bonum interjecta essent, exæquavit.

^r Curta sententia] Cum partem hominis tantum, scilicet animum, beatam esse velint.

stringitis. In omni enim animante est summum aliquid atque optimum, ut in equis, in canibus; quibus tamen et dolore vacare opus est, et valere. Sic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum quod est optimum, id est, in virtute, laudatur.⁷ Itaque mihi non satis videmini considerare, quod iter sit naturæ,⁸ quæque progressio. Non enim,⁹ quod facit in frugibus, ut, cum ad spicam perduxerit ab herba, relinquat, et pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cum eum ad rationis habitum perduxerit. Semper enim ita assumit aliquid, ut ea, quæ prima dederit, ne deserat.¹⁰ 38. Itaque sensibus rationem adjungit; et, ratione effecta, sensus non relinquit:¹¹ ut si cultura vitium, cujus hoc munus est, ut efficiat, ut vitis eum partibus suis omnibus¹² quam optime se habeat: (sed sic intelligamus: licet enim, ut vos quoque soletis, fingere aliquid docendi causa) si igitur illa cultura vitium in vite insit, ipsa cetera, credo, velit, quæ ad colendam vitem attinebunt, sicut antea: se autem omnibus vitis partibus præferat, statuaturque nihil esse melius in vite, quam se: [p. 115.] similiter sensus, cum accessit ad naturam, tuetur illam¹³ quidem, sed etiam tuetur se: cum autem assumpta ratio est, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturæ hujus tutelæ subjiciantur. 39. Itaque non discedit ab eorum curatione, quibus præposita¹⁴ vitam omnem debet gubernare: ut mirari satis eorum inconstantiam non possimus. Naturalem enim appetitionem, quam vocant *ὁρμὴν*, itemque officium, ipsam etiam virtutem, tuentem¹⁵ esse volunt eorum rerum, quæ secundum naturam sunt: cum autem ad summum bonum volunt pervenire, transiliunt omnia, et

////////

sequi sapientes. Mox, *perstringitis* Lamb. Oliv.—7 Dav. suspic. *locatur*, probante Ernesti.—8 Ita e codd. Grut. et seqq. *quid intersit naturæ* edd. priores.—9 *Non enim hoc* edd. ante Dav.—10 Crat. Lamb. *non deserat*.—11 Venet. 1480. Junt. Gœrenz. Schutz. Orell. *adjunxit...relinquit*; Victor. Manut. Lamb. Dav. *adjunxit...relinquit*; Lamb. *relinquit*. Quod sic intelligamus, ut si...habeat; licet enim. Ernesti de conj. dedit *adjungit...relinquit*.—12 Spirens. N, Crat. *cum omnibus partibus suis*.—13 E ξ *tuetur non modo illum*. Statim, *et etiam ψ. tuetur* altero loco deest in E ξ. Tum, *tanto ea in dom.* conj. Moser.—14 Codex unus Oxon. *proposita*. Pro *eorum*, quod deest in χ, *Stoicorum* conj. Gœrenz.—15 N, Spirens. Monac. Gœrenz. Schutz. Orell. *omittunt*

duo nobis opera pro uno relinquunt, ut alia sumamus, alia appetamus,^s potius, quam uno fine utrumque¹⁶ concludant.

xv. 40. At enim jam dicitis,¹ virtutem non posse constitui, si ea, quæ extra virtutem sint, ad beate vivendum pertineant: quod totum contra est. Introduci enim virtus nullo modo potest, nisi omnia, quæ leget, quæque rejiciet,² unam referantur ad summam: nam si omnino nos negligimus, in Aristonea vitia^t et peccata incidemus, obliviscemurque, quæ virtuti ipsi principia dederimus. Sin ea non negligemus,³ neque tamen ad finem summi boni referemus, non multum ab Herilli levitate aberrabimus. Duarum enim vitarum nobis erunt instituta capienda: ⁴ facit enim ille duo^u sejuncta ultima bonorum; quæ, ut essent vera, conjungi debuerunt: nunc ista⁵ separantur, ut disjuncta sint: quo nihil potest esse perversius. 41. Itaque contra est, ac dicitis;⁶ nam constitui virtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sint prima naturæ, ut ad summam pertinentia, tenebit. Quæsita enim virtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ tueretur. At illa, ut vobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deserit. Atque ipsa insti-

tuentem.—16 Ita e codd. Dav. seqq. omnia al. ante Dav. concluderent Monac.

CAP. XV. 1 At enim natura dicitis codd. aliquot, Mars. Junt. Crat. Lamb. Gørenz. Orell. At enim veram dicitis alii codd. At enim nam dicitis EU ψ, Lall. At enim dicitis Manut.—2 E ψ reficiet. Mox, omnino ea negligimus ξ χ ψ, Oliv. Gørenz. Schutz. om. ea negligemus Lamb. 1566. Orell. Tum, obliviscemurque ipsi E.—3 Ita Lamb. seqq. Sin ea negligemus ξ χ. Sin ea non negligimus al. ante Lamb. Mox, referimus Manut. Grut. aberravimus U.—4 E ξ cupienda.—5 Nunc ita Manut. Lamb. uti volebat Gørenz.—6 Itaque quod contra est acceditis E ξ. Mox, quæ sunt χ ψ, Manut. Lamb. Grut. principia naturæ E χ. ut deest in χ. summum ξ

NOTE

^s Alia appetamus] Appetitur finis, media sumuntur, unde 'sumenda' dicuntur. Quocirca Stoici sumenda distinxerunt a bono, seu fine, cum apud Peripateticos et Academicos media ipsa bonum sint.

^t In Aristonea vitia] Qui media virtutis et vitii exæquavit, finemque constituit ita vivere, ut quicquid occurrat eorum quæ inter virtutem et

vitia media posita sunt, sumas, nec nullo rerum delectu utaris, sed omnia paria facias: excellenti enim histri-
oni similem esse sapientem, qui sive Thersitis, sive Agamemnonis personam induat, utramque apte repræsentat.

^u Facit enim ille duo] Scientiam et indifferentiam.

tutio hominis si loqueretur, hæc diceret: Primos suos quasi cœptus^{a7} appetendi fuisse, ut se conservaret in ea natura, in qua ortus esset. Nondum autem explanatum satis erat, quid⁸ maxime natura vellet: explanetur igitur: quid ergo aliud intelligetur, nisi ut ne qua pars naturæ negligatur? in qua si nihil est præter rationem, sit in una virtute finis bonorum. Sin est etiam corpus, ista explanatio naturæ nempe hoc effecerit, ut ea, quæ ante explanationem⁹ tenebamus, relinquamus. Ergo id est convenienter naturæ vivere, a natura discedere. 42. Ut quidam¹⁰ philosophi,^x cum a sensibus profecti,^b majora quædam ac diviniore vidissent, sensus reliquerunt; sic isti, cum, ex appetitione rerum, virtutis pulchritudinem aspexissent, omnia quæ præter virtutem ipsam viderant, abjecerunt, obliti, naturam omnem appetendarum rerum ita late patere, ut a principiis permaneret ad fines: neque intelligunt, se rerum illarum pulchrarum atque admirabilium fundamenta subducere. XVI. 43. Itaque mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt, Honeste vivere: sed alius alio magis: Pyrrho scilicet maxime, qui, virtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat: deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus: introduxit autem, quibus commotus sapiens appeteret [aliquid] quodcumque in mentem incide-

^a Principia.^b Exorsi.

χ.—7 Codd. aliquot, Mars. Junt. Crat. Gærenz. Schutz. *conceptus*.—8 Grut. *quod*. Mox, *quid enim aliud* Junt. Crat. *quid igitur aliud* Monac. Tum, *ne quæ pars* Gærenz. Orell. *ut æque pars* codd. aliquot, Junt. Crat. Manut. *naturæ ne gignatur* E.—9 Edd. ante Dav. *explicationem*.—10 *Ut igitur quidam* Lamb. Mox, *et diviniore* edd. quædam vett. *omnia propter quæ* Junt. Crat. Manut. Lamb. Orell. *omnia quæ propter* codd. aliquot et Grut. Deinde, *permaneret* E U ξ, Crat. et al. ante Manut. *permanet* χ. *fundamentu subruere* conj. Ernesti, improbante Orell.

CAP. XVI. 1 Ernesti conj. *relinquit*, improbante Orell. Mox, *aliquid* uncis inclusit Ernesti, non probante eodem Orell. *quod cuique in mentem* Crat.

NOTÆ

^x *Ut quidam philosophi*] Academici recentiores. De quibus hæc Epictetus apud Arrianum: 'Miseri Acade-

mici sensus nec eripere, nec excæcare possunt, tametsi vehementer id efficere laborent.'

ret, et quodcumque tanquam occurreret.^a Is hoc melior, quam Pyrrho, quod vel aliquod genus appetendi dedit; deterior quam ceteri, quod penitus a natura recessit. [p. 116.] Stoici autem, quod finem bonorum in una virtute ponunt, similes sunt illorum: quod autem principium officii quærunt, melius quam Pyrrho: quod ea non occurrentia fingunt,² vincunt Aristonem: quod autem ea, quæ ad naturam accommodata, et per se assumenda esse dicunt, non adjungunt ad finem bonorum, desciscunt a natura, et quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. Ille enim occurrentia nescio quæ comminiscebatur:³ hi autem ponunt illi quidem prima naturæ,^b sed ea sejungunt a finibus, et a summa bonorum: quæ cum proponunt, ut sit aliqua rerum selectio; naturam videntur sequi: cum autem negant, ea quicquam ad beatam vitam pertinere, rursus naturam relinquunt.

44. Atque adhuc ea dixi,⁴ cur causa Zenoni non fuisset, quamobrem a superiorum auctoritate discederet. Nunc reliqua videamus; nisi aut⁵ ad hæc, Cato, dicere aliquid vis, aut nos jam longiores sumus. Neutrum vero, inquit ille: nam et a te perfici istam disputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri potest. Optime, inquam: quid enim mihi potest esse optatius, quam cum Catone, omnium virtutum auctore, de virtutibus disputare? 45. Sed primum illud vide,^c gravissimam illam vestram⁶ sententiam,

Manut. Lamb. Grnt.—2 Lall. cum Pearc. *occurrentia non fingunt*. Statim, *quæ et ad naturam* e codd. Gærenz. Schutz. Orell.—3 Codex unus Oxon. *commiscebatur*. Mox, *ponunt illa* codd. aliquot, ut volebat Dav. et sic Orell. *cum præponunt* Gud. 2. Weg. Gærenz. Schutz. Orell. *cum ponunt* suspic. Dav. —4 *Atque adhuc dixi* conj. Ernesti, non probante Orell. *causa cur* cum codd. Gærenz. Schutz. Orell.—5 *E* ξ *nisi tu*; χ *nisi ut*. Tum, *aliquid dicere vis* edd. vett.—6 *E* ξ *nostram*. Spirens. *ducit familiam*. ξ χ ψ *bonum quod sit*. Paulo

NOTÆ

^a *Quodcumque tanquam occurreret*] De illis Aristonis 'occurrentibus' nihil me legere meminì. Morelius quoque, qui hos de Finibus libros pererudite commentatus est, nihil se de iis uspiam comperisse ait.

^b *Quidem prima naturæ*] Prima illa sen principia naturæ quid a finibus et summo bono discrepent, dictum in Acad.

^c *Sed primum illud vide*] Totius disciplinæ Stoicorum fundamentum est

quæ familiam ducit, 'honestum quod sit, id esse solum bonum; honesteque vivere, bonorum finem,' communem fore vobis cum omnibus, qui in una virtute constituunt finem bonorum: ^a quodque dicitis, informari non posse virtutem, si quidpiam, nisi quod honestum sit, numeretur, idem dicitur ab illis, quos modo nominavi. Mihi autem æquius videbatur, Zenonem cum Polemone^d disceptantem, (a quo, quæ essent principia naturæ, acceperat) a communibus initiis progredientem, videre, ubi primum insisteret, et unde causa controversiæ⁷ nasceretur; non, stantem cum iis qui ne dicerent quidem sua summa bona esse a natura profecta, uti iisdem argumentis, quibus illi uterentur, iisdemque sententiis. XVII. 46. Minime vero illud probo, quod, cum docuistis, (ut vobis videmini) solum bonum esse, quod honestum sit, tum rursum¹ dicitis, initia proponi necesse esse apta et accommodata naturæ, quorum ex selectione virtus possit existere. Non enim in selectione virtus ponenda erat, ut id ipsum,² quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret. Nam omnia, quæ sumenda, quæque legenda³ aut optanda sunt, inesse debent in summa

^a Sed primum illud vide, gravissimam illam vestram sententiam, quæ caput est et principium totius sectæ vestræ; qua videlicet docetis, id esse solum bonum quod sit honestum, et bonorum finem esse honeste vivere, communem fore vobis cum omnibus, qui in una virtute constituunt finem bonorum.

//////////

post infirmari χ. conformari Monac. si quicquam E U χ ψ, Crat. Manut. Lamb. Dav. in bonis numeretur Lamb.—7 Spirens. causæ controversia. Mox, cum his edd. vett. Deinde, ut iisdem Crat. Grut. Gørenz.

CAP. XVII. 1 E ψ, Mars. rursus. Statim, necesse est apta E. necesse apta χ. Deinde ex electione edd. ante Ald.—2 Gud. 2. ut ad ipsum.—3 Codex

NOTÆ

μόνον τὸ καλὸν ἀγαθὸν εἶναι finem autem τὸ καλῶς ζῆν. Porro 'familiam ducere' est in principe loco esse, vel caput esse ac principium alicujus rei. Ter hoc proverbio usus est Cicero.

^d Cum Polemone] Zenonis magistro. Dixerat ante Zenonem, finem bonorum esse, 'congruenter naturæ vivere,' sic ut retineret quæ essent secundum naturam, eaque ad beatam

vitam pertinere vellet. Zeno vero desciscens a præceptore, congruenter naturæ vivere, finem quoque bonorum esse voluit, sic tamen ut solam tueretur honestatem, alia autem quæ non sunt ejus generis, a beata vita removeret: quæ summi boni explicatio cum Pyrrhonorum magis convenit, quam cum Peripateticorum ratione.

bonorum, ut is, qui eam adeptus sit, nihil præterea desideret. Videsne, ut, quibus summa est in voluptate, perspicuum sit, quid iis faciendum sit,⁴ aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quo spectare, quid sequi, quid fugere debeant. Sit hoc⁵ ultimum bonorum, quod nunc a me defenditur: apparet statim, quæ sint officia, quæ actiones. Vos autem,⁶ quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum atque honestum, unde officii, unde agendi principium nascatur, non reperietis. 47. Hoc igitur quæritis⁷ omnes, et ii, qui, quodcumque in mentem veniat, aut quodcumque occurrat, se sequi dicent: et vos ad naturam revertimini. Quibus natura jure responderit, non esse verum, aliunde finem beate vivendi, a se principia rei gerendæ⁸ peti:⁹ esse enim unam rationem, qua et principia rerum agendarum, et ultima bonorum continerentur: atque, ut Aristonis esset explosa sententia, *p. 117.*] dicentis, nihil differre aliud ab alio, nec esse res ullas, præter virtutes et vitia, inter quas quicquam omnino interesset; sic errare Zenonem, qui nulla in re, nisi in virtute, [aut vitio], propensionem, ne minimi quidem momenti, ad summum bonum adipiscendum esse diceret: et, cum ad beatam vitam nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem autem rerum, esse in his momenta diceret: quasi vero hæc appetitio non ad summi boni adeptionem pertineret. 48. Quid autem minus consentaneum est, quam, quod aiunt, cognito summo bono, reverti se ad naturam, ut ab ea⁹ petant agendi principium, id est, officii?

⁴ *Sed vobis ad naturam revertentibus, natura jure respondere posset, non æquum esse aliunde peti finem beate vivendi; ab ipsa autem, sola principia rei gerendæ.*

//////////

unus Oxon. *delegenda*.—4 Al. ap. Orell. *quid his f. sit*.—5 *Sed hoc ψ*.—6 Hoc est e conj. Ernesti; *Vobis autem* codd. cum aliis edd. Mox, *agendi officium nascitur E*.—7 *Hoc igitur quærentes* Gærenz. e vestigiis codd. Schutz. Orell. *Hoc igitur quæretis* Spirens. et χ. *Hoc i. queritis ψ*. *Hoc i. quæres* al. ap. Orell. Mox, et hi codd. aliquot, Gærenz. Schutz. *sed vos* al. ap. Orell. *qui ad naturam* conj. Lamb. *revertimini* Gud. 2. ξ ψ, uti volebat Dav.—8 Codex unus Oxon. *agendæ*. Mox, *atque Arist.* E ξ. Paulo post, *aut vitio* delevit Schutz. uncis includere Dav. Gærenz. Orell. Deinde, *mom. cetera habere* suspic. Brem. *ea* omittunt edd. quædam vett. *autem* omittit Lamb. *tamen* conj. Ernesti.—9 Spirens. N *ut ex ea*. Statim, *principia* E ξ.

Non enim actionis aut officii ratio impellit ad ea, quæ secundum naturam sunt, appetenda: sed ab his et appetitio et actio commovetur.

XVIII. Nunc venio^e ad illa tua brevia, quæ consecraria esse dicebas; et primum illud, quo¹ nihil potest esse brevius: 'Bonum omne, laudabile; laudabile autem omne, honestum: igitur omne bonum, honestum.' O plumbeum pugionem!^f Quis enim tibi illud primum² concesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo. Si enim omne bonum laudabile est, omne honestum est.³ 49. Quis tibi ergo istud dabit, præter Pyrrhonem, Aristonem, eorumve similes? quos tu non probas. Aristoteles,⁴ Xenocrates, tota illa familia,^g non dabit; quippe qui valetudinem, vires, divitias, gloriam, multa alia, bona esse dicant, laudabilia non dicant. Et hi quidem ita non sola virtute finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen omnibus virtutem anteponant. Quid censes eos esse facturos,⁵ qui omnino virtutem a bonorum fine segregaverunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si qui Carneadeum finem tueri volunt? 50. Jam aut Callipho,⁶ aut Diodorus, quomodo poterunt tibi istud concedere, qui ad honestatem aliud adjungant, quod ex eodem genere non sit? Placet igitur tibi, Cato, cum res sumseris non concessas, ex illis efficere, quod ve-

////////

CAP. XVIII. 1 *E a quo.* Statim, esse omittunt codd. Gørenz. Schutz. Orell. omne post autem omittit E. bonum igitur omne Spirens. N.—2 Codd. aliquot et Crat. *primum illud*; Gørenz. delendum suspic. *illud*.—3 Ascens. Lamb. 1566. *omne laudabile honestum*; Lamb. in marg. ed. 1584. *omne bonum honestum*.—4 *Aristoteles vero* Manut. Lamb. Mox, *esse dicunt* codd. aliquot, et Dav.—5 *Quid c. eos facturos* Gud. 1. Crat. Gørenz. Schutz. Orell.—6 *Jam ut a Callipho* E. *Jam aut Calliphon* Schutz. et Orell. *quo poterunt*

NOTÆ

^e *Nunc venio*] Ex hoc loco colligere est, locum libri superioris, ad quem hic respondetur, legendum ita: *Sed consecraria (non consecrari) me Stoicorum brevia et acuta delectant.*

^f *O plumbeum pugionem*] Adagium in eos qui futili ac levi utuntur argumentatione. Eo Tullius ad Atti-

cum usus est: 'Cum illum plumbeo gladio jugulatum tamen iri diceret.' Et Aug. contra Jul. lib. III. 'Jactas plumbeos pugiones.'

^g *Tota illa familia*] Peripateticorum et Academiæ veteris, cujus princeps Xenocrates.

lis? Jam ille⁷ sorites,^h quo nihil putatis esse vitiosius, Quod bonum sit, id esse optabile: quod optabile, id esse expetendum: quod expetendum, laudabile: deinde reliqui gradus. Sed ego in hoc resisto: eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. Illud vero minime consecrarium,⁸ sed inprimis hebesⁱ illorum, gloriatione dignam esse beatam vitam, quod non possit sine honestate contingere, ut jure quisquam gloriatur. 51. Dabit hoc Zenoni Polemon:⁹ etiam magister ejus, et tota illa gens, et reliqui, qui virtutem omnibus rebus multo antepontes, adjungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. Si enim virtus digna est gloriatione, ut est, tantumque præstat ceteris rebus,¹⁰ ut dici vix possit; et beatus esse poterit virtute una præditus, carens ceteris; nec tamen illud tibi concedet, præter virtutem, nihil in bonis esse ducendum: illi autem, quibus summum bonum sine virtute est, non dabunt fortasse, vitam beatam habere; in quo jure possit gloriari: etsi illi quidem etiam voluptates faciunt interdum gloriosas. XIX. 52. Vides igitur, te aut ea sumere, quæ non concedantur, aut ea, quæ etiam concessa, te nihil juvent.¹ Equidem in omnibus istis conclusionibus² hoc putarem philosophia nobisque dignum, et maxime, cum summum bonum quæreremus, vitam nostram,

//////////

codd. aliquot, etiam ξ, et Grut.—7 *Nam ille suspic. Gærenz. in quo nihil χ ψ. putatis esse melius* E ξ, Monac. Medic. Dav. p. e. speciosius conj. Brem. quo genere nihil p. e. vitiosius de Davisii conj. Schutz. in quo nihil p. e. vitiosi de Percii suspic. Lall. esse . . . esse desunt in Spirens. et N.—8 Editio quædam vet. consentaneum. Mox, illorum scilicet nominum glor. codd. plerique, etiam ξ χ ψ, Crat. Mannt. quæ non possit E U ξ χ.—9 Polemo codd. Lamb. Gærenz. Schütz. Orell.—10 Codd. aliquot, et margo Crat. reliquis rebus. Paulo post, tibi omittunt E ξ.

NOTÆ

^h *Ille sorites*] Stoicorum propria argumentatio, et captiosa; cujus auctor, teste Laërtio, Eubulides Milesius, qui scholæ Euclidis successit. Acervus ab Horatio vocatur.

ⁱ *Sed inprimis hebes*] Muretus iv. 13. (cujus conjectura confirmatur membranis Caroli Sigonii) locum

hunc sic emendat, atque mendum irrepsisse vitio Nonii, cujus et alios alibi lapsus ipse ibidem refert. Sensus est: Illud vero minime consecrarium est, ut vocant Stoici, ex eorum doctrina, sed inprimis obtusum est, Vitam beatam dignam gloriatione.

consilia, voluntates, non verba corrigi. Quis enim potest istis, quæ te,³ ut ais, delectant, brevibus et acutis, auditis, de sententia decedere? [*p.* 118.] Nam, cum ea spectant,⁴ et avent audire, cur dolor malum non sit; dicunt illi, asperum esse dolere, molestum, odiosum, contra naturam, difficile toleratu; sed, quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudine, non esse illud malum. Hæc qui audierit, ut ridere non curet, discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quam venerat.⁵ Tu autem negas^k fortem esse quenquam posse, qui dolorem malum putet. 53. Cur fortior sit, si illud, quod tute concedis, asperum, et vix ferendum putabit? Ex rebus enim timiditas, non ex vocabulis nascitur. Et ais, si una litera¹ commota sit, fore,⁶ tota ut labet disciplina. Utrum igitur⁷ tibi literam videor, an totas paginas commovere? ut enim sit apud illos (id, quod est a te laudatum) ordo rerum conservatus, et omnia inter se apta et connexa, (sic enim aiebas) tamen persequi non debemus, si a falsis principiis profecta congruunt ipsa sibi, et a proposito non aberrant.⁸ 54. In prima igitur constitutione Zeno tuus a natura recessit; cumque summum bonum posuisset in ingenii præstantia,⁹ quam virtutem vocamus, nec quicquam aliud bonum esse dixisset, nisi quod esset honestum,

CAP. XIX. 1 Manut. Lamb. adjuvent.—2 E ξ constructionibus.—3 E ξ χ ψ quæ tu. Tum, delectari ξ χ ψ. de sent. dicere E ξ.—4 Nam cum expectant de Bentley conj. Lall. Gærenz. Schutz. Orell. Nam cum ea expectant conj. Ernesti. et habent E U χ. esse dolorem E U ξ χ, et edd. ante Grut. difficilem toleratu E U ξ χ ψ, et edd. vet. Deinde, sed cum codd. aliquot.—5 E quem venerat.—6 Idem cod. fere.—7 Verum igitur in eodem cod. an totas pugnas χ. Mox, est apud te laudatum χ.—8 Ita Ascens. Lamb. Dav. Gærenz. Orell. congruent...aberrant codd. plerique, et Manut. congruant...aberrant Mars. Junt. Ciat. congruent...aberrabunt de Gærenzii conjectura Schutz.—9 E ξ posuisset ingenii præstantiam. Paulo post, hic propositis E. his positis conj. Dav.

NOTÆ

^k Tu autem negas] Dixerat pro Stoicis Cato libro superiore, sapientem, cum equuleo torquetur, beatum esse, si dolor non in malis ponatur.

¹ Et ais, si una litera] Refellit quod dictum est a Catone libro superiore,

de opinione Stoicorum: 'Quid sequitur quod non respondeat superiori? quid non sic ex alio necitur, ut non, si unam literam moveris, labent omnia?'

nec virtutem posse constare, si in ceteris rebus esset quicquam, quod aliud alio melius esset aut pejus : his propositis, tenuit prorsus consequentia. Recte dicis : negare enim non possum. Sed ita falsa sunt ea quæ consequuntur, ut illa, e quibus¹⁰ hæc nata sunt, vera esse non possint. 55. Docent enim nos (ut scis) dialectici, si ea, quæ rem aliquam sequantur,¹¹ falsa sint; falsam illam ipsam esse, quam sequantur. Ita fit illa conclusio non solum vera, sed ita perspicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere : ‘ Si illud, hoc : non autem hoc ; igitur ne illud quidem.’ Sic, consequentibus vestris sublatis, prima tolluntur.^{12 m} Quæ sequuntur igitur, Omnes, qui non sint sapientes, æque miseros esse : Sapientes omnes summe beatos esse : Recte facta omnia æqualia : Omnia peccata paria : quæ cum magnifice¹³ primo dici videntur, considerata minus probantur. Sensus enim cujusque,ⁿ et natura rerum, atque ipsa veritas clamat¹⁴ quodam modo, non posse adduci, ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil interesset.

xx. 56. Postea tuus ille Pœnulus,^{1 o} (scis enim Cittiaeos,

//////////

consequentiam χ.—10 E ξ χ ψ ut illa quibus. Mox, non possunt E ξ.—11 Gud. 2. Crat. Manut. Lamb. consequantur ; χ sequuntur. Mox, ipsam rem esse Lamb. illam esse, omisso ipsam, E. quam sequuntur χ. Verba, falsa sunt, f. i. i. e. q. sequantur, desunt in ψ.—12 Ita cum codd. Mars. Crat. Manut. Lamb. Gærenz. Schutz. Orell. tollantur Grut. et Dav. Statim, qui non sint est de conjectura Ernestii ; qui non sunt codd. et edd. priores : esse post beatos omitunt E ξ.—13 Lamb. quæ magnifice. Statim, dici viderentur codd. et edd. vet. dici videantur conj. Brem. dici videntur habent Manut. Lamb. et sic de conj. Ernesti. minus probantur Schutz.—14 Monac. Ascens. Schutz. clamabit ; Grut. et al. ante Ernesti clamabat.

CAP. XX. 1 Zenulus E ξ ψ. Mox, Citieos Gærenz. et Orell. Cicius U χ. citius ψ. Citiaeos plerique codd. Cittiaeos deest in E ξ. Pro Phœnicia U χ ψ

NOTÆ

^m Prima tolluntur] Iste posterior concludendi modus Stoicis ἀναπόδεικτος dicitur, quod talis sit ut ne rationem quidem reddi oporteat. Fit autem cum id quod annexum est, ut id quoque cui fuerit annexum, negandum sit : quod annexum est, Stoici, qui hoc totum disputandi genus aut pepererunt aut amplificaverunt, τὸ λή-

γον appellant ; et id cui annexum est, ἡγούμενον.

ⁿ Sensus enim cujusque] Huc pertinet illud Horat. Sat. 1. 3. 96. ‘ Quis paria esse fere placuit peccata, laborant, Cum ventum ad verum est : sensus moresque repugnant.’

^o Tuus ille Pœnulus] Zeno patria Cittiaeus. Citium vero parvum oppi-

clientes tuos,^p e Phœnicia profectos) homo igitur acutus, causam non obtinens, repugnante natura, verba versare cœpit: et primum rebus iis, quas nos bonas ducimus,² concessit, ut haberentur aptæ, habiles, et ad naturam accommodatæ: faterique cœpit, sapienti, hoc est, summe beato, commodius tamen esse, si ea quoque habeat, quæ bona non audet appellare; natura ipsa accommodata esse concedit:³ negatque, Platonem,⁴ si sapiens non sit, eadem esse in causa, qua tyrannum Dionysium. Huic mori⁴ optimum esse, propter desperationem sapientiæ; illi, propter spem, vivere: peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo, propterea quod alia peccata plures, alia pauciores quasi numeros officii præterirent: jam insipientes alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent pervenire; alios, qui possent, si id egissent, sapientiam consequi. 57. Hic loquebatur aliter, atque omnes; sentiebat idem,⁵ quod ceteri. Nec vero minoris æstimanda

////////

habent *poëtica*. χ omittit *causam non*, et mox *versare*.—2 Crat. Manut. Gærenz. *dicimus*. Statim, *haberentur optabiles* codd. aliquot. ‘Vide, ne *habiles* omnino e gloss. sit.’ Orell.—3 Manut. Grut. Dav. uncis includere *natura ipsa a. e. concedit*; Lall. e codd. Gærenz. et Orell. habent *natura ipsa commodata e. c.* Lamb. *naturæ ipsi accom. e. c.* Lall. suspic. *natura ipsa commendata*.—4 *Hujus mori* E. Mox, *præterea quod ψ. alia p. p. aut pauciores* E ξ. Deinde, *si id gessissent* E ξ, Manut. Grut. *si processissent* conj. Lamb.—5 E ξ *sentiebant*

NOTÆ

dum erat Cypri quod Phœnicas colonos habuit. Laërt. Olivarius legi vult *Zenulus*, quod exili esset corpore. Melius alii *Pænulus*; quod quidem confirmatur ex Laërtio, apud quem Crates Zenonem discipulum reprehendens, per jocum ‘Phœniculum’ eum appellat.

^p *Clientes tuos*] Cyprus enim in clientela Catonis fuit, Cic. Fam. xv. 4. quia Cyprum Cato pop. Romani provinciam fecerat. Mos enim Romanorum fuit, provincias eorum clientelæ committere quorum opera subjectæ essent pop. Rom.

² *Negatque, Platonem*] Videtur hic

pugnare secum Zeno, qui supra dixerit, ‘eos qui natura doctrinaque longe ad virtutem processissent, nisi eam omnino consecuti essent, summe esse miseros,’ neque inter eorum vitam ac improbissimorum quicquam omnino interesse. In eo quoque quod mox subjicitur, ‘peccata partim esse tolerabilia, partim nullo modo,’ pugnat iterum secum, qui supra docuerit, ‘omnia peccata esse paria.’ Verosimile est Zenonem, ut primum ab aliorum sententia longius non recederet, suam non totam simul, sed quasi per gradus, exposuisse.

ducebat ea, quæ ipse bona negaret esse, quam illi, qui ea bona esse⁶ dicebant. Quid igitur voluit sibi, qui illa mutaverit? [p. 119.] Saltem aliquid de pondere detraxisset, et paulo minoris æstimavisset ea, quam Peripatetici, ut sentire quoque aliud, non solum dicere videretur. Quid? de ipsa beata vita, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? Negatis eam esse, quæ expleta sit omnibus iis rebus,⁷ quas natura desideret; totamque eam in una virtute ponitis: cumque omnis controversia aut de re soleat, aut de nomine esse; utraque earum nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine. Quorum si neutrum⁸ est, opera danda est, ut verbis utamur quam usitatissimis, et quam maxime aptis, id est, rem declarantibus. 58. Num igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil peccatur⁹ a superioribus, verbis illi commodius utantur? Videamus igitur sententias eorum: tum ad verba redeamus.

XXI. Dicunt appetitionem animi moveri, cum aliquid ei secundum naturam esse videatur; omniaque, quæ secundum naturam sint,¹ æstimatione aliqua digna: eaque pro eo, quantum in quoque sit ponderis, esse æstimanda: quæque secundum naturam sint, partim nihil habere in sese ejus appetitionis, de qua sæpe jam diximus, quæ nec honesta, nec laudabilia dicantur: partim, quæ voluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam: ex iis² quæ sint apta, ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia: illa autem superiora, naturalia nominantur; quæ, conjuncta cum honestis, vitam beatam perficiunt, et absolvunt. 59. Omnium autem eorum commodorum³ (quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quam Zeno, qui negat) longe præstantissimum esse, quod honestum esset,

idem.—6 Ernesti delendum putavit esse.—7 Gørenz. *his rebus*. Statim, *natura desideraret* E ξ.—8 *Quorum neutrum si* Gørenz. *est post danda cum tribus* codd. delevit Gørenz.—9 E ξ *paratur*. Mox, *verbis illis E. commodius utuntur* Grut. *commodioribus utantur* conj. Lamb.

CAP. XXI. 1 E ξ ψ, Manut. Lamb. Dav. Gørenz. *sunt*. Hæc omnia, *æstimatione . . . naturam sit*, desunt in E ξ. *quantum in quaque* χ, alii codd. ap. Orell. *secundum naturam sunt* Lamb. Grut. *s. n. sit* Ernesti, errore typogr. Paulo post, *partim habere, quæ ξ*, uti conj. Lamb. *partimque* χ ψ. *partim* * *quæ* Dav. —2 Crat. Lamb. Dav. *ex his*. Paulo post, *perficiant et absolvant* Crat.—3 E

atque laudabile: sed, si duo honesta proposita sint, alterum cum valetudine, alterum cum morbo, non esse dubium, ad utrum eorum⁴ natura nos ipsa deductura sit: sed tamen tantam vim honestatis esse, tantumque eam rebus omnibus præstare et excellere, ut nullis nec suppliciis nec præmiis demoveri possit ex eo, quod rectum esse decreverit: omniaque, quæ dura, difficilia, adversa videantur, ea virtutibus iis,⁵ quibus a natura essemus ornati, obteri posse, non faciles illas quidem, nec contemnendas (quid enim esset in virtute tantum?) sed ut hoc judicemus, non esse in his partem maximam positam aut beate aut secus vivendi. 60. Ad summam,⁶ ea, quæ Zeno æstimanda, et sumenda, et apta naturæ esse dixit, eadem illi bona appellant:⁷ vitam autem beatam illi eam, quæ constaret ex iis rebus,⁷ quas dixi, aut plurimis, aut gravissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat, cur appetendum sit, id solum bonum appellat: beatam autem vitam eam solam, quæ cum virtute⁸ degatur. XXII. Si de re disceptari oportet, nulla mihi tecum, Cato, potest esse dissensio. Nihil est enim, de quo aliter tu sentias,¹ atque

////////

ξ *incommodorum*. ξ omittit *plus*.—4 E *utrumque eorum*. Mox, tamen deest in ψ. *esse honestatis* cum codd. Crat. Gærenz. Orell.—5 E ξ *a virtutibus his*. Statim, *optari posse* E U ξ χ ψ. *aptari posse* edd. vett. *non facile* χ ψ. *non facilia* E ξ, Oliv. *illa quidem* E ξ χ ψ. *nec contemnenda* ξ χ ψ. *esset* deest in χ. ‘Corrupta hæc et manca omnibus visa præter Gærenz. recte ad sensum, sed parum probabiliter quod ad verba ipsa attinet, sic emendare conati sunt viri docti: *posse: valetudinem autem, pulchritudinem, celeritatem, vires corporis, diritias et ceteras res hujus generis non faciles*, &c. Lamb. e marg. cod. ignoti. Est interpolatio Itali alienjus sec. 15. *non facilia illa quidem nec contemnenda* cum Sigonii cod. Lall. *non ut facilia illa quidem et contemnenda* conj. Dav. *non ut faciles illas quidem res, nec*, &c. conj. Brem. *ceteras res non fuitiles illas quidem, nec contemnendas* conj. Schutz.⁷ Orell. Tum, *sed ita, ut hoc*, &c. conj. Lamb. *sed ut hoc indicarem* χ. *partem aliquam maximam* E ξ. *maximum* χ. *positam beate* U χ, Gærenz. Orell. *positam aut* omittunt E ξ.—6 *Ad summam* χ. *Asummam* ψ.—7 Ita Manut. Lamb. Dav. Grut. *his rebus* ex codd. Gærenz. Schatz. Orell.—8 Dav. conj. *eam, quæ sola cum virtute*, probante Ernesti.

NOTÆ

¹ *Eadem illi bona appellant*] Duplex enim genus bonorum distinguebant Peripatetici. Primi generis erant quæ omnino appetenda essent, πάντη καὶ πάντως αἰστέα secundi generis,

quæ non omnino quidem appetenda, sed quæ interdum appeti possent. Atque hæc secundi generis bona recidebant in προηγμένα Stoicorum.

ego: modo commutatis verbis ipsas res conferamus. Nec hoc ille non vidit: sed verborum magnificentia est² et gloria delectatus; qui si ea, quæ dicit, ita sentiret, ut verba significant; quid inter eum, et vel Pyrrhonem, vel Aristonem interesset? Sin autem eos non probabat, quid attinuit cum iis, quibuscum re concinebat,³ verbis discrepare? 61. Quid si reviviscant Platonici illi,⁴ et deinceps qui eorum auditores fuerunt, et tecum ita loquantur? 'Nos cum te, M. Cato, studiosissimum philosophiæ, justissimum virum, optimum judicem, [p. 120.] religiosissimum testem audiremus, admirati sumus,⁵ quid esset, cur nobis Stoicos anteferes, qui de rebus bonis et malis sentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognoverat; nominibus uterentur iis, quæ prima specie, admirationem, re explicata, risum moverent. Tu autem, si tibi illa probabantur,⁶ cur non propriis verbis illa tenebas? sin te auctoritas commovebat, nobisne omnibus, et Platoni ipsi, nescio quem illum anteponebas? præsertim cum in republica princeps esse velles, ad eamque tuendam cum summa tua dignitate maxime a nobis ornari atque instrui posses? Nobis enim⁷ ista quæsita, a nobis descripta, notata, præcepta sunt: omniumque rerumpublicarum rectiones, genera, status, mutationes, leges etiam, et instituta, ac mores civitatum perscripsimus.⁸ Eloquentiæ vero, quæ et principibus maximo⁸ ornamento est, et qua te audivimus valere plurimum, quan-

CAP. XXII. 1 Tres codd. Oxon. *aliter sentias*.—2 Verbum *est* omittunt E & Statim, *eum*, vel *Pyrr.* Grut. *vel* delendum censebat Ernesti.—3 E U & χ ψ, edd. vett. et Manut. *conveniebat*; codd. Gærenzii *continebat*; Monac. *concineret*; Nonius *concinnabatur*.—4 *Platonis illi* Spirens. N, cod. Gronov. Gærenz. Orell. *Platonis alumni* conj. Dav.—5 Lamb. conj. *demirati sumus*.—6 Ita Crat. Manut. Lamb. Dav. Orell. *probantur* E U & χ ψ, alii codd. Junt. Gærenz. Schutz.—7 *A nobis enim* Lamb. *Et a nobis enim* χ. Mox, *publicarum rationes* Junt. Crat. *leges etiam, instituta, ac m. c. præscripsimus* E U &.—8 Ita Monac. Eliens. Spirens. N, Dav. Gærenz. Schutz. Orell. *maxime* edd.

NOTÆ

⁶ *Platonici illi*] Spensippus, Xenocrates, Polemo, Crates, Crantor, &c. ⁸ *Civitatum perscripsimus*] Plato, Aristoteles, et Theophrastus iis de re-

bus multa scripserunt: quæ Plato et Aristoteles, extant; quæ Theophrastus, perierunt.

tum tibi ex monumentis nostris addidisses! Ea cum dixissent, quid tandem talibus viris responderes? ⁹ 62. Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictavisses, vel potius paulum loci ¹⁰ mihi, ut his responderem, dares, nisi et te audire nunc malletm, et istis tamen alio tempore responsurus essem, tum scilicet, cum tibi. XXIII. Atqui,¹ si verum respondere velles, Cato, hæc erant dicenda, Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines, tantaque auctoritate; sed te animadvertisse, quas res illi propter antiquitatem parum vidissent, eas a Stoicis esse perspectas, eisdemque de rebus hos tum acutius disseruisse, tum sensisse gravius, et fortius, quippe qui primum valetudinem bonam expetendam negent esse, eligendam dicant, non quia sit bonum valere, sed quia sit non nihilo æstimandum; neque tamen pluris, quam illis videatur,² qui illud non dubitent bonum dicere. Hoc vero te ferre non potuisse, quod antiqui illi, quasi barbati,³ a ut nos de nostris solemus dicere, crediderint, ejus, qui honeste viveret, si idem et bene valeret, bene audiret, copiosus esset, optabiliorem fore vitam, melioremque et magis expetendam, quam illius, qui æque vir bonus, multis modis esset, ut Ennii Alcmæo,^b

////////

ante Dav. *te audimus* Crat. Schutz. Orell.—9 Crat. Lamb. *respondisses*; U *responderent*: edd. quædam vett. *talibus viris tandem respondisses*.—10 Manut. Lamb. *paululum loci*. Mox, *audire nunc vellem* Crat. *tunc scilicet* Manut. Lamb. Verba, *tum s. c. tibi*. Atqui *si v. r. velles* desunt in ξ.

CAP. XXIII. 1 *Ad quæ ψ*, aliique codd. ap. Orell. Mox, *esse perfectas* E ξ. *disseruisse acutius* Lamb. Tum, *nec quia bonum sit* multi codd. etiam Monac. non *q. bonum sit* Crat. Gærenz. Schutz. Orell. *sit non nihili* Lamb.—2 '*Pluris illis videri*] Ita correxi. Vulgo *pluris, quam illis videatur*. Et *pluris, quam illis stare non posse vidit* Davisius. Pro vulg. *dubitant* Ernesti dedit *dubitant bonum dicere*; ita ut hæc verba a Cicerone refutandi causa interjecta sint Catonianis.' Schutz. Gærenziū secutus est Orell.—3 Codd. aliquot, et Manut. *barbari*. Mox, *crediderunt* edd. quædam vett. *si idem etiam bene cum codd.* Manut. Lamb. Gærenz. Schutz. Orell. *si idem bene* al. ap. Orell.

NOTÆ

^a *Quasi barbati*] Apud Romanos, inquit Erasmus, proverbiali loco *barbati* dici consueverant homines priscis ac simplicibus moribus, rusticanæque veritatis; quod illic sero recep-

tum sit barbam radere, aut tondere. Huc spectat quod ait Juvenal. 'Facile est barbato imponere regi.'

^b *Ut Ennii Alcmæo*] De Alcmæone Ennii dictum in lib. Acad.

Circumventus morbo, exilio, atque inopia.

63. Illi igitur antiqui non tam acute⁴ optabiliorem illam vitam putant, præstantiorem, beatiorē. Stoici autem tantummodo præponendam in seligendo, non quo beatior hæc vita sit, sed quod ad naturam accommodatior; et qui sapientes non sint,⁵ omnes æque miseros esse. Stoici hæc⁶ videlicet viderunt: illos autem id fugerat superiores, qui arbitrabantur, homines sceleribus et parricidiis inquinatos nihilo miseres esse, quam eos, qui cum caste et integre viverent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti.

64. Atque hoc loco similitudines^c eas, quibus illi^a uti solent, dissimillimas proferebas.⁷ Quis enim ignorat, si plures ex alto emergere velint, propius⁸ fore eos quidem ad respirandum, qui ad summam jam aquam appropinquant, sed nihilo magis respirare posse, quam eos, [p. 121.] qui sunt in profundo? Nihil ergo⁹ adjuvat procedere, et progredi in virtute, quo minus miserrimus sis, antequam ad eam perveneris, quoniam in aqua nihil adjuvat; et quoniam catuli, qui jam dispecturi sunt, cæci æque et ii, qui modo nati; Platonem quoque necesse est, quoniam nondum videbat sapientiam, æque cæcum animo ac Phalarim fuisse. XXIV. 65. Ista similia^d non sunt, Cato; in qui-

^a Stoici.

////////

Paulo post, meliorem quia et magis E ξ. quam illis E. ut enim Alcineo in eodem cod. ut Ennii Alcineo ψ.—4 Lamb. acuti, uti volebat Ernesti, neque displicet Orellio. Deinde, beatiorē omittunt E ξ.—5 Lamb. et Gærenz. non sunt.—6 Stoici hoc cum codd. Crat. Lamb. Dav. Gærenz. Schutz. Orell. ‘Verba qui arbitrabantur uncis inclusit Gærenz. Sane videntur glossatoris esse.’ Schutz. ‘Recte hæc delenda censet Schutz.’ Orell. qui arbitrantur habent E ξ.—7 E perferebas.—8 Idem codex propius. Mox, ad summam aquam jam Crat.—9 Nihil igitur multi codd. etiam Monac. et Dav. Nihil enim Crat. Mox, miserrimus sit Grut. Gærenz. Orell. ad eam pervenerit Orell. ad summam pervenerit Schutz. de conjectura. æque ac hi al. ap. Orell. æque ut hi Junt. æque ut ii Lamb.

NOTÆ

^c Hoc loco similitudines] Hominis aqua immersi, et catuli cæci, quæ superiore libro expositæ sunt.

^d Ista similia] Quemadmodum enim, qui aut oculis aut corpore male af-

fectus est, si medicinam adhibeat, sensim sanatur; ita qui virtutem colit, etsi nondum perfecte sapiens sit, habet tamen sapientiæ initia.

bus quamvis multum processeris, tamen illud in eadem causa est, a quo abesse velis, donec evaseris. Nec enim ille respirat, ante quam emersit;¹ et catuli æque cæci priusquam dispexerunt, ac si ita futuri semper essent: illa sunt similia: hebes acies est cuipiam oculorum: corpore alius languescit: hi curatione adhibita levantur in dies: alter valet plus quotidie: alter videt. Hi similes sunt omnibus,² qui virtuti student; levantur vitiis, levantur erroribus. Nisi forte censes³ Ti. Gracchum^e patrem non beatorem fuisse quam filium, cum alter stabilire rempublicam studuerit, alter evertere. Nec tamen ille erat sapiens: quis enim hoc?⁴ aut quando? aut ubi? aut unde? sed quia studebat laudi et dignitati, multum in virtute processerat. 66. Conferam autem avum⁵ tuum, Drusum,^f cum C. Graccho ejus fere æquali. Quæ hic reipublicæ vulnera imponebat, eadem ille sanabat. Sed nihil est, quod tam miseros faciat, quam impietas et scelus. Ut jam omnes insipientes sint miseri (quod profecto sunt), non est tamen æque miser, qui patriæ consulit, et is, qui illam extinctam cupit. Levatio igitur vitiorum magna fit iis, qui

CAP. XXIV. 1 E ξ, Lamb. *emerserit*. Mox, *despexerit* χ. Paulo post, *hic curatione* E. *hi cum ratione* χ. *valet alter* codd. Gærenz. Schutz. Orell.—2 *His s. s. omnes* Monac. Spirens. N, alii codd. Ald. Gærenz. Orell. *His similes sunt omnibus* Schutz.—3 Grut. *censeres*. Mox, *quam Ti. filium* conj. Gærenz.—4 Al. ap. Orell. *quis enim hoc habet*; Dav. cum uno cod. *delevit hoc*.—5 C. *autem avunculum* de Manutii conj. Lamb. *Conferam avum* Spirens. N.

NOTÆ

^e *Ti. Gracchum*] Patrem. Genuit fuit Africani majoris, ex cujus filia Cornelia duos mares Tiberium et Caium suscepit, totidemque feminas; quarum altera P. Scipioni Æmiliano nupsit. Duos consulatus ann. 576. et 591. censuramque gessit: duos egit triumphos; primum de Celtiberis prætor, alterum consul de Sardis: vir tum virtutibus, tum victoriis, ætatis suæ clarissimus. De filio ejus utroque, (nam geminus fuit licet unum hic commemoret Cicero) sæpe nos alias.

^f *Avum tuum, Drusum*] Virum ingenio, eloquentia, divitiis pollentem. Tribunus plebis cum senatus partes contra C. Gracchum tueretur, senatus patronus appellatus est: unde ad summos honores evectus, aliquanto post consulatu an. 641. de Scordiscis triumpho, et censura enituit. Pater fuit M. Drusi qui initio belli Italici tribunus plebis occisus est, et Liviæ quæ Catonem peperit. Ita Drusus avus est Catonis, non avunculus, ut quidam temere emendant.

habent ad virtutem progressionis aliquantum.⁶ 67. Vestri autem progressionem⁸ ad virtutem fieri aiunt, levationem vitiorum fieri negant. At, quo nitantur⁷ homines acuti argumento ad probandum, operæ pretium est considerare. Quarum, inquit,⁸ artium summa crescere potest, earum etiam contrariarum summa poterit augeri. Ad virtutis autem summam accedere nihil potest: ne vitia quidem igitur crescere poterunt, quæ sunt virtutum contraria. Utrum igitur tandem⁹ perspicuisne dubia aperiuntur, an dubiis perspicua tolluntur? Atqui hoc perspicuum est, vitia alia in aliis esse majora: illud dubium, ad id, quod summum bonum dicitis, equaniam fieri possit accessio. Vos autem cum perspicuis dubia debeatis illustrare, dubiis perspicua conamini tollere. 68. Itaque eadem¹⁰ ratione, qua sum paulo ante usus, hærebitis. Si enim propterea vitia alia aliis majora non sunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem vos facitis, quicquam potest accedere; quoniam perspicuum est, vitia non esse omnium paria,¹¹ finis bonorum vobis mutandus est. Teneamus enim illud necesse est, cum consequens aliquod falsum sit, illud, cujus id consequens sit, non posse esse verum.

xxv. Quæ est igitur causa istarum angustiarum? gloriosa ostentatio in constituendo summo bono. Cum enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur, tol-

//////
M. Drusum suspic. Gærenz.—6 Ita cum codd. Dav. seqq. *aliquantum* Manut. Lamb. Grut.—7 Ita Dav. ex uno codice; *nituntur* multi codd. Gærenz. Schütz. Orell. *utuntur* Manut. Grut. *utantur* Lamb.—8 Crat. Manut. Lamb. *inquirunt*. Mox, *contrariorum* Lamb. Gærenz. Schütz. Orell. *contrarium* Steph. Manut.—9 Codd. aliquot omittunt *tandem*. Actutum, *perspicuis* Ernesti, errore typogr.—10 Ita ed. 1480. Manut. Lamb. Orell. *Itaque eadem* usi Grut. *Itaque usi eadem* Crat. *Itaque usus eadem* multi codd. et Lall. *Itaque usque eadem* e duobus codd. Dav. Gærenz.—11 Nescio quis ap. Orell. conj. *omnia paria*.

NOTÆ

8 *Vestri autem progressionem*] Hanc Stoicorum sententiam refellit Plut. eo libello quem inscripsit, 'Quo pacto quis sentire possit an ad virtutem progressum habeat.' Quam, inquit, rationem invenire quis possit, unde

se meliorem evasisse sentiat, siquidem vitiorum levatio nulla sit iis qui habent ad virtutem progressionis aliquantum. Sed pari omnes momento, veluti plumbo rete, vitio si aliquo teneantur, deprimuntur.

litur cura valetudinis, diligentia rei familiaris, administratio reipublicæ, ordo gerendorum negotiorum, officia¹ vitæ: ipsum denique illud honestum, in quo uno vultis esse omnia, deserendum est. Quæ diligentissime contra Aristonem^h dicuntur a Chrysippo. Ex ea difficultate illæ fallaciloquentiæ²ⁱ (ut ait Accius) malitiæ natæ sunt. 69. Quod enim sapientia, ubi pedem³ poncret, non habebat, sublatiis officiis omnibus; officia autem tollebantur, [p. 122.] delectu omni et discrimine remoto, (quæ enim esse poterant, rebus omnibus sic exæquatis, ut inter eas nihil interesset?) ex his angustiis ista evaserunt deteriora, quam Aristonis. Illa tamen simplicia: vestra versuta.^k Roges enim Aristonem, bonane ei videantur hæc, vacuitas doloris, divitiæ, valetudo? neget. Quid, quæ contraria sunt his, malane? nihilo magis. Zenonem roges: respondeat totidem verbis. Admirantes quæramus ab utroque, quonam modo vitam agere possimus, si nihil interesse nostra putemus, valeamus, ægrine simus; vacemus, an cruciemur dolore; frigus, famem propulsare possimus, necne possimus.⁴ Vives, inquit Aristo, magnifice, atque præclare: quod erit cumque visum, agens, nunquam angere, nunquam cupies, nunquam timebis. 70. Quid Zeno? portenta hæc esse di-

CAP. XXV. 1 Mars. Junt. *officium*.—2 Ita Grut. e Nonio; *fallaciloquæ* cum codd. Mannt. Lamb. Gærenz. Schutz. Orell. *fallaci*, vel *fallacis loquelæ* plerique codd. *versutiloquæ* conj. Gærenz. Mox, *Attius* Lamb. Gærenz.—3 Multi codd. Gærenz. Schutz. Orell. *pedem ubi*, Statim, *officia autem omnia* codd. aliquot, probante Dav. Deinde *enim* ante *esse* omittunt edd. quædam vetf.—4 Editio quædam vet. omittit *necne possimus*. Mox, *cum, quod erit* Gærenz. et Schutz. improbante Orell. Pro *agens*, quod e codd. recepere

NOTÆ

^h *Contra Aristonem*] De hac Chrysippi disputatione cum Aristone plura Galenus, lib. vii. de decretis Hippocratis et Platonis.

ⁱ *Illæ fallaciloquentiæ*] Ita apud Nonium legitur cap. 1. et Victorio placet ea lectio. Verum Aldus senior legit *fallacis loquelæ*. Filius ejus ac nepos malunt *fallaciloquæ* cum Lambino. Gruterus omnium opinio-

nem profert, nullam amplectitur.

^k *Vestra versuta*] Aristo enim palam docebat eorum quæ inter virtutem et vitium media sint, nullam esse causam cur unum potius, quam alterum, expeteretur. Stoici vero, hanc sententiam dum tueri non audent, in vicinia consistunt, nec ea in bonis aut malis, sed in 'sumendis' aut 'rejiciendis' collocant.

cit, nec ea ratione ullo modo posse vivi; sed differre⁵ inter honestum et turpe, nimium quantum,¹ nescio quid immensum: inter ceteras res nihil omnino interesse. 71. Idem adhuc: (audi reliqua, et risum contine, si potes) Media illa, inquit, inter quæ nihil interest, tamen ejusmodi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia rejicienda, alia omnino negligenda; hoc est, ut eorum alia velis, alia nolis, alia non cures. At modo⁶ dixeras, nihil in his rebus esse, quod interesset. Et nunc idem dico, inquires,⁷ sed ad virtutes, et ad vitia, nihil interesse. XXVI. 72. Quis istuc, quæso,¹ nesciebat? Verum audiamus. Ista, inquit, quæ dixisti, valere, locupletem esse, non dolere, bona non dico, sed dicam Græce προηγμένα, Latine autem producta: sed præposita, aut præcipua malo: sic tolerabilius, et mollius Illa autem, egestatem, morbum,² dolorem, non appello mala, sed, si libet, rejectanea. Itaque illa non dico me expetere, sed legere; nec optare, sed sumere: contraria autem non fugere, sed quasi secernere. Quid ait Aristoteles, reliquique Platonis alumni? Se omnia, quæ secundum naturam sint, bona appellare; quæ autem contra, mala. Videsne igitur, Zenonem tuum cum Aristone verbis consistere,³ re dissidere; cum Aristotele et illis re consentire, verbis discrepare? Cur igitur, cum de re conveniat, non malimus⁴ usitate loqui? Aut doceat, paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, si illam in rebus præpositis, quam si in bonis duxero: fortio remque in patiendo

Dav. et seqq. *ages* habent reliqui.—5 Gud. 2. et Weg. *distare*. Mox, *nescio quid immensum* aberant a cod. Carrionis Antiq. Leett. II. 12. probantibus Gronov. ad A. Gell. I. 8. et Dav. Defendit tamen Gørenz.—6 *Ac modo* edd. quædam vett. Statim, *nihil in istis esse* e codd. Gørenz. Schutz. Orell. *nihil in istis rebus esse* e codd. Dav.—7 Gørenzius e codd. item Schutz. Orell. *inquiet*.

CAP. XXVI. 1 Codd. aliquot, et edd. vett. *quasi*.—2 Gørenz. et Dav. e codd. item Schutz. et Orell. *morbum, egestatem*. Mox, *rejecta* cod. Ursin.—3 Manut. Lamb. *consentire*. Statim, *re consistere* Memm. *re concinere* conj.

NOTE

¹ *Nimium quantum*] Locutio utique communis, pro 'summum quiddam.' Simile est illud Sallustii: 'Immane quantum animi exarsere.' Et Terentii Phorm. IV. 3. 'nimium quantum libuit,' &c.

dolore, si cum asperum, et difficilem perpessu, et contra naturam⁵ esse, quam si malum dixero. 73. Facete M. Piso,^m familiaris noster, et alia multa,⁶ et hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim aiebat? Bonum negas esse divitias, præpositum esse dicis: quid adjuvas? avaritiamne minuis? quod si verbum sequimur, primum longius verbum, 'præpositum,' quam 'bonum.' Nihil ad rem. Ne sit sane: at certe gravius: nam bonum ex quo appellatum sit, nescio: præpositum ex eo credo, quod præponatur aliis. Id mihi magnum videtur. Itaque dicebat plus tribui divitiis a Zenone, qui eas in præpositis poneret, quam ab Aristotele, qui bonum esse divitias fateretur; sed nec magnum⁷ bonum, et præ rectis honestisque, contemnendum ac despicendum, nec magnopere expetendum: omninoque de omnibus istis verbis a Zenone mutatis ita disputabat; et quæ bona negarentur esse ab eo, et quæ mala, illa lætioribus nominibus ab eo appellari,⁸ quam a nobis, hæc tristioribus. XXVII. 74. Piso igitur hoc modo, vir optimus, tuique, ut scis, amantissimus. Nos, paucis ad hæc additis, finem faciamus aliquando: longum est enim ad omnia respondere, quæ a te dicta sunt.¹

Nam ex iisdem² verborum præstigiis et regna nata vobis sunt,ⁿ [p. 123.] et imperia, et divitiæ, et tantæ quidem, ut omnia, quæ ubique sint, sapientis esse dicatis. Solum

Lamb.—4 Edd. quædam vet. *non malum*.—5 Multi codd. *perpessu contra naturam*; Gærenz. conj. *perpessu si contra naturam*. Editio quædam vet. *perp. et c. naturam, quam si m. esse dixero*.—6 Crat. Lamb. *ut alia multa*.—7 Ita Manut. Lamb. Grut. *sed neque magnum* Gærenz. Schütz. Orell. Paulo post, *de istis omnibus* codd. plurimi, Mars. Crat. Gærenz. Orell. *de istis verbis omnibus* Gud. 2. *omnibus* uncis inclusit Gærenz. delevit Schütz.—8 Codd. aliquot *appellari ab eo*.

CAP. XXVII. 1 Verba respondere, quæ a te dicta sunt suspecta Gærenzio

NOTÆ

^m *Facete M. Piso*] De quo Cic. in Bruto: 'Cum Græcis doctrinis eruditus fuit, tum habuit a natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limaverat, quod erat in reprehendis verbis versutum et solers, sed sæpe stomachosum, nonnunquam fri-

gidum, interdum etiam facetum.' Is ipse est qui libro sequente Peripateticorum partes aget.

ⁿ *Et regna nata vobis sunt*] Carpit familiarem Stoicis sententiam, 'Sapientem solum regem, solum imperatorem, solum divitem esse.'

præterea formosum, solum liberum, solum civem : stultorum³ omnia contraria, quos etiam insanos esse vultis. Hæc *παράδοξα* illi, nos admirabilia dicamus. Quid autem habent admirationis, cum prope accesseris? Conferam tecum, quam cuique verbo rem subjicias : nulla erit controversia. Omnia peccata paria dicitis. Non ego⁴ tecum jam ita loquar, ut iisdem his de rebus, cum L. Murenam,^o te accusante, defenderem. Apud imperitos tum illa dicta sunt : aliquid etiam coronæ datum : nunc agendum est subtilius.

75. Peccata paria quonam modo? Quia nec honesto quicquam honestius,^p nec turpi turpius. Perge porro : nam de isto magna dissensio est. Illa argumenta propria videmus, cur omnia peccata sint paria. Ut, inquit, in fidibus plurimis,⁵ si nulla earum ita contenta numeris sit, ut centum servare possit, omnes æque incontentæ sint; sic peccata, quia discrepant, æque discrepant : paria sunt igitur. Hic ambiguo ludimur,⁶ æque enim contingit omnibus fidibus, ut incontentæ sint; illud non continuo, ut æque incontentæ. Collatio igitur ista te nihil juvat : nec enim omnes avaritias si æque avaritias esse dixerimus, sequitur etiam⁷ ut æquas esse dicamus.

76. Ecce aliud simile dissimile. Ut enim, inquit, gubernator^q æque peccat, si pale-

////////

in Addend.—2 Ita Dav. ex eisdem Gærenz. et Orell.—3 Ita codex Maffæi, Manut. Lamb. seqq. *stultorum* omittunt codd. plerique, Junt. Venet. *omnia contraria stultis* Eliens. 1. cum cod. Steph. Ascens. Crat.—4 *Non ergo* edd. quædam vett. Statim, *ita locabor* Spirens. N. *ita jocabor* Monac. Weg. Vien.—5 Ita Crat. Manut. Grut. Dav. *pluribus* Monac. et e codd. suis Gærenz. item Lamb. Schutz. Orell. Mox, *contenta nervis* codd. aliquot, etiam Monac. Spirens. N. Gærenz. Schutz. et sic de Davisii conjectura edidit Lall. *numeris* omittendum censebat Lamb.—6 *Hic a. ludimus* E ξ χ ψ. *Hoc ambiguo ludis me* cod. Steph. Crat.—7 Crat. Orell. *sequetur, etiam*; Gærenz. e codd.

NOTÆ

^o *Cum L. Murenam*]. Extat ea Oratio, in qua Stoicorum opiniones varias colligit : 'Fuit enim quidam summo ingenio vir Zeno, cujus inventorum æmuli Stoici nominantur : hujus sententia sunt et præcepta ejusmodi, Gratia sapientem nunquam moveri,' &c.

^p *Honesto quicquam honestius*] Hoc argumentum vide fuse in Paradoxo 3.

^q *Ut enim, inquit, gubernator*] Idem iterum habet in Paradoxis : 'Auri navem evertat gubernator, an paleæ, in re aliquantum, in gubernatoris inscitia nihil interest.'

arum navem evertit, et si auri; item æque peccat, qui parentem, et qui servum injuria verberat. Hic non videre,⁸ cujus generis onus navis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere? itaque, aurum, paleamve⁹ portet, ad bene, aut ad male gubernandum, nihil interesse: at quid inter parentem et servulum intersit, intelligi et potest, et debet. Ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur: et si in ipsa¹⁰ gubernatione negligentia est navis eversa, majus est peccatum in auro, quam in palea. Omnibus enim artibus volumus attributam esse eam, quæ communis appellatur prudentia; quam omnes, qui cuique¹¹ artificio præsent, debent habere. Ita ne hoc modo paria¹ quidem peccata sunt. XXVIII. 77. Urgent tamen, et nihil remittunt. Quoniam, inquirunt,² omne peccatum imbecillitatis et inconstantiae est, hæc autem vitia in omnibus stultis æque magna sunt; necesse est paria esse peccata. Quasi vero aut³ concedatur, in omnibus stultis æque magna esse vitia, et eadem imbecillitate et inconstantia L. Tubulum¹ fuisse, qua illum, cujus is condemnatus est rogatione, P. Scævolam;⁸ et quasi nihil inter res quoque ipsas, in quibus peccatur, intersit; ut, quo hæ majores minoresve sint, eo, quæ peccentur in his rebus, aut majora sint aut minora. 78. Itaque (jam enim con-

sequitur, ut etiam, &c.—8 Ita e duobus edd. vett. edidit Ernestius; *Hæc non videre* Crat. Grut. Dav. *Hoc non videre* cum codd. Gærenz. Schutz. Orell. *Hic nemo non videt* conj. Lall. Actutum cujuscuq[ue] generis codex unus Lambini. Tum, et ad gubernatoris E ξ χ ψ, Crat. al. vett. id ad gub. e codd. Gærenz. Schutz. Orell. nil pertinere E ξ.—9 Codd. aliquot, Crat. Lamb. Dav. paleamine. Mox, et servum intersit E U ξ.—10 Et in ipsa dno codd. Oxon. Statim, navis est codd. aliquot ap. Orell.—11 E ξ omnes, quicumque.

CAP. XXVIII. 1 Ita ne hoc quidem modo paria Lamb.—2 Qui, inquirunt E ξ. Quoniam, inquit, conj. Orell. Paulo post, esse paria peccata E, cum aliis codd. ap. Orell.—3 Quasi vero ut χ. Statim, L. Tibullum E ξ. L. Tubullium χ. Deinde, aut quasi conj. Bentl. hæc majores E. eoque pec-

NOTÆ

¹ L. Tubulum] Prætorium, qui propter multa flagitia, cum de exilio accersitus esset, ne in carcere necaretur, venenum bibit. De eo dictum lib. II.

⁸ P. Scævolam] P. Mucium Scævo-

lam, qui tribunus plebis rogationem tulit ad plebem, ut L. Tubulus accerseretur; qua de re dictum quoque lib. II. Quæ porro fuerit levitas Scævolæ quæ hic carpitur, non comperi.

cludatur oratio) hoc uno vitio ⁴ maxime mihi premi videntur tui Stoici, quod se posse putant duas contrarias sententias obtinere. Quid enim est ⁵ tam repugnans, quam eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat, appetitionem rerum ad vivendum accommodatarum, a natura profectam? Ita cum ea volunt retinere, quæ superiori sententiæ conveniunt, in Aristonem incidunt: cum id fugiunt; re eadem defendunt, quæ Peripatetici; verba ⁶ tenent mordicus, quæ rursus dum sibi evelli ex ordine nolunt, horridiores evadunt, asperiores, duriores et oratione et moribus. 79. Quam illorum tristitiam atque asperitatem fugiens Panætius, nec acerbitem sententiarum, nec disserendi spinas probavit: fuitque in altero genere mitior, in altero illustrior; [p. 124.] semperque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicæarchum,¹ ut ipsius scripta declarant. Quos quidem tibi studiose et diligenter tractandos magnopere censeo. 80. Sed quoniam advesperascit,⁷ et mihi ad villam revertendum est, nunc quidem hactenus: verum hoc idem sæpe faciamus.⁸ Nos vero, inquit ille. Nam quid possumus facere melius? et hanc quidem primam exigam a te operam, ut audias me, quæ a te dicta sunt, refellentem. Sed memento, te, quæ nos sentiamus, omnia probare, ni quod ⁹ verbis aliter utamur: mihi autem vestrorum nihil probari. Scrupulum, in-

////////

cetur ξ. eoque peccatæ χ ψ. eo quoque peccata Crat. eo quæ peccata al. ap. Orell. haud majora sint conj. Gærenz.—4 Lamb. de conj. delevit vitio. —5 Ita Manut. Lamb. Grut. Davisius. Quid est enim edd. quædam vett. est cum codd. etiam E ξ, omittunt Gærenz. Schütz. Orell. Paulo post, accommodatum natura codd. aliquot ap. Orell. perfectam E ξ.—6 Cod. Paris. verba sibi; Ernesti conj. verba sua. Actutum, tenent mordacius E ξ. Mox, pro ex ordine, ξ χ ψ, Manut. Lamb. Oliv. Dav. habent ex ore; Ernesti suspic. ex oratione; Schütz. delendum censet ex ordine. Pro nolunt E U ψ præbent volunt. Verba, asperiores d. et o. et moribus desunt in E ξ.—7 Sed q. et advesperascit e codd. Gærenz. Schütz. Orell.—8 Gærenz. e duobus codd. item Schütz. et Orell. faciamus sæpe: ξ hoc quidem semper faciamus.—9 Manut. Lamb. Dav. Orell. nisi quod. Actutum verbis aliis utamur Lamb. v. a. utimur

NOTÆ

¹ Dicæarchum] Aristotelis discipulum, patria Messenium, qui poetarum et musicorum historiam egregie illustravit. Scripsit quoque historiam sep-

tem sapientum; et Homeri, Pythagoræ, Euripidis, Platonis. Aristoxeni æqualis fuit, ut dicetur Tuscul. lib. I.

quam,¹⁰ abeunti :^u sed videbimus. Quæ cum essent dicta, discessimus.

////////

Gud. 2. Weg. v. a. utamini ξ. nihil a. v. nihil E.—10 Cod. χ inquit. Deinde, sed videbimus desunt in E ξ.

NOTE

^u *Scrupulum, inquam, abeunti*] Simile est proverbium, quo dicimus aliquem infixo jaculo fugere, in eos qui dicto convicio discedunt. Ita scrupulum sibi immissum Cicero ait a Catone, qui nihil se Peripateticorum probare dicit.

M. TULLII CICERONIS
DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM
AD BRUTUM
LIBER V.

ARGUMENTUM.

Quas superiori libro ipse partes susceperat Cicero, eas hoc libro M. Pisoni imponit, ut, cum ipse veteris Academiae et Peripateticorum rationem, impugnata Stoica, defendisset, hic nunc omnem illam rationem explanaret. Et facile quidem intelligitur, quæ Piso hic disputare fingitur, ea Ciceroni placuisse ipsi, tum, quod eandem rationem superiori libro Stoicæ præposuerat, tum vero, quod ipsa ratio explicandi est longe illa venustior et ornatior, qua libro primo et tertio usus est, cum aliena e Torquati et Catonis personis disputaret. Ea enim fere felicius in hoc genere succedunt, quæ ipsi probamus. Itaque etiam illud accidit Ciceroni, ut cap. 8. oblivisceretur, Pisonis esse illam disputationem, et, se hic disputare, significaret. Nam in ipso illo Pisonis sermone, plane aliena ab ejus persona Ciceroni exciderunt hæc: 'Quando igitur et de voluptate cum Torquato (l. II.) et de honestate... cum Catone (l. IV.) est disputatum,' &c. quæ profecto Pisoni minime, sed Ciceroni ipsi potius conveniunt. Nam quod in fine hujus libri cap. 26. sq. quædam in Peripatetica ratione reprehenduntur, ea non ad summam rei pertinent; cum non tam ipsa sententia reprehendatur, quam quod inconstans quodammodo, nec satis consentiens omnibus partibus sit Peripatetica ratio, quæ cum doceat, alia esse præter virtutem bona, tamen sapientem semper beatum, etiam in dolore et paupertate putet. Præmissis autem disputationi Platonis, Academicorum veterum et Peripateticorum laudibus, cap. 3. 4. et commemoratis omnibus de summo bono sententiis, quarum sex simplices sunt, tres omnino junctæ et duplices; rejectis ceteris, illam exponendam confirmandamque

suscipit Piso, in qua Aristotelem inprimis, ejusque filium Nicomachum, in plerisque etiam Theophrastum adhibere possit, quæ eadem est cum ea, quam Academia vetus tenuit. cap. 5—8. Facto ergo, ex instituto veterum omnium, a primis naturæ exponendis initio, hunc finem bonorum ex iis existere dicit, ‘Secundum naturam vivere, sic affectum, ut optime affici possis, ad naturamque accommodatissime.’ cap. 9. Exposita autem ista rerum expetendarum terminatione, cur ista se res ita habeat, demonstrat. Primum argumentum omne ducitur a prima commendatione naturæ, quod omne animal se ipsum diligit; id quod ita infixum est in ipsa natura, et suis cujusque sensibus comprehenditur, ut, contra si quis dicere velit, non audiatur: neque potest intelligi aut cogitari, non modo esse aliquod animal, quod se oderit, sed quod, quomodo se habeat, nihil sua censeat interesse, quod, eo sumto, omnis appetitus animi tollitur; quemadmodum in iis rebus, inter quas nihil interest, in neutram partem propensiores sumus. Ea etiam est corporis et animi, omnium partium facultatumque natura, ut eas salvas, et integras, perfectasque velimus, per se caras habeamus, in eisque sint ad bene vivendum momenta maxima: quod, cui conservatio sui proposita est, necesse est, huic partes quoque sui caras esse, eoque cariores, quo sint perfectiores: ex quo intelligitur, ut quæque ex nostris plurimum habent dignitatis et præstantiæ, ita maxime esse expetenda, atque adeo virtutem animi, quæ ex ratione gignitur, qua nihil est divinis in homine, omnium maxime appetendam esse. cap. 10—14. Quod si se quisque et naturam suam, simul ac natus est, cognosceret, et naturæ suæ singularumque partium vim, continuo homo videret hoc, quod quæritur, ultimum. Nunc vero, in infirma ætate, ea per caliginem cernitur, et sensim paulatimque cognoscitur; ut neque finis ille statim cernatur. cap. 15. 16. Altera argumentandi ratio inde ducitur, quod cujusque partis naturæ et in corpore et in animo sua vis est, ut idcirco in his rebus et actionibus, quæ cuique parti humanæ, membro, facultati subiectæ sint, summa nostra sponte moveamur, ut ad eas nati videamur. cap. 17—20. Actionum autem aliæ aliis sunt majores excellentioresque: maximæ vero, cognitio rerum cœlestium et a natura occultarum, quas indagare ratio potest; administratio reipublicæ, aut administrandi scientia, tum prudens, temperata, fortis et justa ratio, ceteræque virtutes, et actiones virtutibus congruentes, quæ omnia honesta dicimus, ad quorum cognitionem, natura ipsa præeunte, deducimur, quæque præterquam, quod nos ipsi diligimus, etiam snapte natura appetenda sunt. cap. 21. 22. In omni honesto autem nil est illustrius, quam hominum conjunctio, cujus innatus est nobis amor; quam quæ tuetur animi affectio, justitia appellatur, eique pietas, bonitas, liberalitas, comitas, aliæque ejus generis, ita propria sunt, ut sint virtutum reliquarum communia. Ita fit, ut illa conjunctio etiam per se appetenda sit. Neque tamen est in fine bonorum, quia est extrinsecus, neque in animo neque in corpore posita. Duo ergo sunt genera per se expetendorum: unum, in quo est finis ille, quæ sunt aut animi aut corporis; alterum, in quo sunt res extrinsecus positæ; quæ quamquam non continentur summo bono, tamen ad id referuntur, quod eas his officiis tuemur, quæ a suo cujusque genere virtutis oriuntur. cap.

23. 24. Hæc est Peripateticæ rationis summa, ex qua ceteri omnes particulam aliquam detraxerunt, cum suam quisque afferre videri vellet sententiam. cap. 25. Reliqua disputatio versatur in diluendis iis, quæ Cicero de inconstantia Peripateticæ rationis disseverat: cap. 26. sq. quæ ostenditur, tantam esse virtutis excellentiam, ut bonorum externorum defectum obruat, nihiloque minus beatus sapiens dici possit, etsi in molestia quadam sit; accessione autem illorum bonorum aut decessione fieri alium alio beatorem.

I. I. CUM audivissem^a Antiochum,^a Brute, ut solebat, cum M. Pisone,^b in eo gymnasio, quod Ptolemeum^c vocatur, unaque nobiscum Q. frater,^d et T. Pomponius, et L. Cicero,^e frater noster, cognatione patruelis, amore germanus; constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam² conficeremus in Academia,^f maxime quod is locus ab omni turba id temporis vacuus esset. Itaque ad tempus ad Pisonem omnes. Inde vario sermone sex illa a

CAP. I. 1 Cum audissem codd. aliquot, etiam E U χ, Lamb. Dav. Gærenz. Schutz. Orell. Statim, ut solebam Lamb. uti volebant Victor. Brem. Gærenz. Ptolemæium E ξ, Manut. Lamb. Dav. tholoneum χ. Deinde, Q. frater noster, T. Pomponius, L. Cicero malit Gærenz.—2 Al. pomeridianum.—

NOTÆ

^a Audivissem Antiochum] Hunc sex mensibus Athenis andivit Cicero, ut monet in Bruto, ubi eum veteris Academiæ nobilissimum et prudentissimum philosophum appellat.

^b Cum M. Pisone] Cui partes Peripateticorum hic tribuit Cicero, ut Epicureorum Torquato, et Stoicorum M. Catoni; quis autem ille sit M. Piso, nullibi comperi. Credibile est esse Pisonem Frugi, patrem illius cui filia Ciceronis nupsit, nepotem forte illius Pisonis qui primus Frugi dictus est.

^c Quod Ptolemeum] Locus Athenis, auctore Pausania, a Ptolemæo conditore dictus. In quo etiamnum, ætate Ciceronis, visebantur lapides spectatu digni; Mercurii, et æneum Ptolemæi simulacrum; et Libycus Jobas, et Chrysippus Solensis.

^d Q. frater] Qui ex prætura, Asiæ per triennium præfuit, tandemque cum Quinto filio, quem ex Pomponia, Attici sorore, genuerat, in triumvirali proscriptione periit.

^e Et L. Cicero] Is est, de cuius morte Cic. ad Att. i. 4. patruelis Ciceronis. Hic enim Marci, ille Lucii filius fuit. Marcus autem et Lucius fratres fuere. Fratrem autem suum vocat Lucium Cicero, quomodo patruelus interdum fratres vocantur. Ita Glandorpius.

^f In Academia] Locus olim pestilens et desertus extra urbem; mox Platonis et Academicorum frequentia celebris, dictus ante Ἀκαδημία. Nomen sumisit ab Academio quodam herœ, unde Eupolis eum appellat 'umbrosa Academi herois spatia.'

Diplo³ stadia confecimus. Cum autem venissemus in Academia⁴ non sine causa nobilitata spatia,^a solitudo erat eā, quam volueramus. 2. Tum Piso, Naturane nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam, ut, cum ea⁵ loca videamus, in quibus memoria dignos viros acceperimus multum esse versatos, magis moveamur, quam siquando eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquod legamus? velut ego nunc moveor. Venit enim mihi Platonis⁶ in mentem, quem accepimus primum hic disputare solitum; cujus etiam illi hortuli^b propinqui non memoriam solum mihi afferunt, sed ipsum videntur in conspectu meo ponere. Hic Speusippus, hic Xenocrates, hic ejus auditor Polemo, cujus illa ipsa⁷ sessio fuit, quam videmus. Equidem etiam curiam nostram, (Hostiliam dico,ⁱ non hanc novam,^k quæ mihi minor⁸ esse videtur, posteaquam est major) solebam, intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum vero inprimis avum^l cogitare. Tanta vis admonitio-

^a *Ambulationes.*

//////////

3 Gœrenz. c codd. item Schutz. et Orell. *ab Diplo*. Actutum, *studia confecimus* E.—4 *Academiam* ψ, Junt. Manut. Grut. *achademiam* ξ χ.—5 Cod. Steph. *ut quando ea*. Mox, *multos esse versatos* E ξ. *quam si ante eorum*, &c. E U χ ψ. *quam si aut eorum* cod. Steph. *aut scriptum aliquid* E ξ χ.—6 *Plato* edd. quædam vet. Mox, *mihi offerunt* conj. Ernesti. *meo hic ponere* E ξ χ ψ, Manut. Lamb. Grut. Oliv.—7 Nonnulli codd. Crat. Manut. Lamb. Grut. Orell. *ipsa illa*; E ξ, alii codd. etiam Weg. et Gœrenz. *ipsius illa*. ‘Sine causa Dav. *illa*

NOTÆ

^g *A Diplo*] Dipylon, teste Livio, porta erat Athenis, quæ velut in ore urbis posita major aliquanto patenterque est quam ceteræ. Intra eam extraque, latæ erant viæ, ut et oppidani dirigere aciem foro ad portam possent. Liv. lib. xxxi.

^b *Etiam illi hortuli*] Juxta Academiam fuit tumulus Platonis, quem hortulorum nomine forte hic intelligit. Polemonis sessionem vocat, quam Græci cathedram.

ⁱ *Hostiliam dico*] In monte Cælio habuit Tullus Hostilius regiam suam, quæ postea Curia Hostilia vocitata est. Ita Livius.

^k *Non hanc novam*] Tres sunt significationes vocis curiæ: 1. Significatur triginta illæ partes, in quas populum Romulus distribuit. 2. Ædes sacrae quas singulæ harum triginta partium habuerunt, in quibus sacra sua peregere; quasque primum quidem a Romulo in monte Palatino conditas, veteresque appellatas, postea vero aucto populo novas prope compitum Fabricii ædificatas Festus docet. 3. Locus in quo senatus haberetur; haberi autem consueverat in Capitolio.

^l *Nostrum vero inprimis avum*] L. Pisonem opinor, qui consul 620. Fru-

nis inest in locis, ut non sine causa ex his memoriæ ducta sit^m disciplina. 3. Tum Quintus, Est plane, Piso, ut dicis, inquit: nam me ipsum huc modo venientem convertibat ad sese Coloneus illeⁿ locus,⁹ cujus incola Sophocles ob oculos versabatur; quem scis quam admirer, quamque eo delecter. Me quidem ad altioremem memoriā Œdipodis huc venientis, et illo mollissimo¹⁰ carmine,^o quænam essent ipsa hæc loca, requirentis, species quædam commovit, inanis scilicet, sed commovit tamen. Tum Pomponius, At ego, quem¹¹ vos, ut deditum Epicuro, insectari soletis, sum multum equidem cum Phædro,^p quem unice diligo, ut scitis, in Epicuri hortis,^q quos modo præteribamus: sed, veteris proverbii admonitu, vivorum memini: [p. 125.] nec tamen Epicuri licet oblivisci, si cupiam; cujus imagi-

//////////

delevit.' *Schulz.*—8 Gœrenz. e codd. *Schutz.* et *Orell.* minor mihi.—9 *Colonus ille locus* conj. *Menrs.* *Colonus ille, cujus incola, &c.* suspic. *Brem.* *Coloneus ille locus*, vel, deleto *Coloneus*, simpliciter *ille locus*, *Valekenæer* ad *Callim.* p. 216.—10 *Œdipodis ... mollisior* E. *Mox, inaniter scilicet* *Monac.*—11 *At ego quidem* E. *Verba, in Epicuri h. q. m. præteribamus*, desunt in E ξ. *Pro vivorum* E χ habent *vivorum*. *Tum, si cupiam* E. *in tabulis nostris* ψ. et in *annellis* *Lamb.* e *Nonio*.

NOTÆ

gi cognomen ex singulari continentia invenit, et bellum servile confecit in Sicilia.

^m *Memoriæ ducta sit*] Quam memoriā localem vulgo vocant, fertur Simonides artem illius memoriæ reperisse.

ⁿ *Coloneus ille*] Duplex fuit Athenis locus eo nomine: alter 'Hippios' dictus, ad quem primum venisse Œdipodem aiunt, in eoque habitasse Sophoclem; alter in foro, juxta Euryseum, quo mercenarii conveniebant.

^o *Illo mollissimo carmine*] Quod initio Œdipi Colonei legitur his verbis: Τέκνον τυφλοῦ γέροντος Ἀπτιγόνη. Sophocles in iudicium vocatus, accusatusque insipientiæ, fertur eam tragiædiam recitasse iudicibus, quæsis-

Delph. et Var. Clas.

Cicero.

seque num illud carmen desipientis esse videretur. Qua recitata, sententiis iudicum liberatus est.

^p *Cum Phædro*] Philosopho Epicureo, quem Cicero Athenis docentem audivit *Fam. XIII. I.* Scholam Epicuri post Zenonem Sidonium tenuit.

^q *In Epicuri hortis*] Scribit Laërtius confluisse ad Epicurum discipulos, ut cum eo in horto degerent. Hunc sibi comparaverat, ut scribit Apollodorus, ὀδοήκοντα μνῶν pretio. Ejusdem horti meminit Juvenal. 'Non Epicurum Suspexit exigui lætum plantaribus horti.'

^r *Vivorum memini*] Vivorum oportet meminisse, vetus proverbium in eos qui mortuos semper in ore habent, quod vulgo putatur ominosum.

2 CCCC

nem non modo in tabulis^s nostri familiares, sed etiam in poculis, et in annulis habent. II. 4. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noster jocari videtur, et fortasse suo jure. Ita enim Athenis se¹ collocavit, ut sit pæne unus^t ex Atticis, ut id etiam cognomen videatur habiturus. Ego autem tibi, Piso, assentior, usu hoc evenire,² ut acrius aliquanto et attentius de claris viris, locorum admonitu, cogitemus. Scis enim me quodam tempore Metapontum venisse^u tecum, nec ad hospitem³ ante divertisse, quam Pythagoræ ipsum illum locum, ubi vitam ediderat, sedemque viderim. Hoc autem tempore, etsi multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum virorum; tamen ego illa moveor exhedra.^x Modo enim fuit Charmadas,^{4y} quem videre videor (est enim nota imago); a sedeque ipsa, tanti^s ingenii magnitudine orbata, desiderari illam vocem puto. 5. Tum Piso, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noster inquit? an^e eum locum libenter invisit, ubi Demosthenes et Æschines inter se decertare soliti sunt? suo enim

CAP. II. 1 *Ita enim se Athenis* nonnulli codd. Crat. Dav. Gærenz. Orell. Pro *cognomen*, quod e codd. receperunt Junt. Crat. Lamb. Gærenz. Schntz. Orell. *cognomine* legunt Manut. Grut. Dav.—2 *Spirens. N.* Orell. *venire*, ut volebat Brem. ‘Ceteri *evenire*, solito errore; nam *usu evenire* nihil est.’ Orell.—3 Gærenz. e codd. item Schntz. et Orell. *neque ad hospitem*. Actutum, ante *devertisse* Lamb. Orell. *ubi vitam reddiderat* conj. Morel.—4 Ita de Valerii conjectura Lall. Gærenz. Schntz. Orell. ‘Fortasse tamen legendum *modo enim fuit Charmadæ*, sc. illa exhedra.’ Schntz. *Carneades* ceteri.—5 Ita nonnulli codd. etiam Monac. Crat. Dav. seqq. *tanta* Manut. Lamb. Grut.—

NOTÆ

* *Non modo in tabulis*] Diximus supra Epicuri imaginem circumferri solitam ab Epicureis.

^t *Ut sit pæne unus*] Pomponius dictus est Atticus, tum propter diuturnam, quam cum Atticis habuit, consuetudinem, tum propter dicendi leporem, quo ipsis etiam Atticis par esset.

^u *Metapontum venisse*] Pythagoras Samis ortus, Metaponti in Calabria, quæ olim Magna Græcia, mortuus est, voluntaria inedia confectus.

^x *Moveor exhedra*] Exhedra quid esset diu inter jurisperitos quæsitum. Sedes sunt in interiore cubiculorum aut porticuum circuitu, ubi quasi in coronam considetur. Vitruv. v. 11. Julius Pollux i. 4.

^y *Fuit Charmadas* [*Carneades*] Vixit diutissime Carneades. Cum enim Romam venisset legatus Atheniensium cum Diogene et Critolao, vivente Catone Censorio, vitam perdidit ad Antonii oratoris tempora. De Orat. lib. i.

quisque studio maxime ducitur. Et ille, cum erubisset, Noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam^a descenderim; quo in loco ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem,⁶ ut fremitum assuesceret voce vincere. Modo etiam paulum⁷ ad dextram de via declinavi, ut ad Periclis sepulcrum^b accederem. Quanquam id quidem infinitum est in hac urbe: quacumque enim ingredimur, in aliquam historiam⁸ vestigium ponimus.

6. Tum Piso, Atqui, Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandos summos viros spectant, ingeniosorum sunt: sin tantummodo ad indicia veteris memoriæ cognoscenda,⁹ curiosorum. Te autem hortamur omnes, currentem quidem,^c ut spero, ut eos, quos¹⁰ novisse vis, etiam imitari velis. Hic ego, Etsi facit hic quidem, inquam, Piso, (ut vides) ea, quæ præcipis; tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissime, ut solebat, Nos vero, inquit, omnes omnia ad hujus adolescentiam conferamus, inprimisque ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quoque impertiat; vel ut te imitetur, quem amat; vel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatius. Sed utrum hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle videris attendere. Tum ille timide, vel potius verecunde, Facio, inquit, equidem:

////////

6 *Demosthenem declamare solitum* Lamb.—7 *Manut. Lamb. paululum.* Tum, ad dexteram codd. Gærenz. Schutz. Orell. *Pericli* de Gærenzii conj. Schutz. —8 *Spirens. et N in aliqua historia.*—9 *Manut. Grut. cognoscendæ.*—10 *Gud.*

NOTÆ

^a *Phalericum etiam*] Demosthenes cum verba ad populum facere cœpit, spretus propter confusam orationem, Satyro, cuidam histrioni, se addixit primum; mox locum quandam subterraneum, quem ad sua usque tempora extitisse Plut. ait, fabricavit, in quo sese ad dicendum exerceret. Qui locus, cum ad Phaleram, seu melius, Phalerum, portum Athenarum, situs esset, Phalericus, ut opinor, dictus est. Hinc et Demetrius Phalereus.

^b *Ad Periclis sepulcrum*] Quod Pausanias in Atticis scribit constitutum juxta Academiam, ubi omnibus Atheniensibus monumentum est ædificatum, qui vel præliis navalibus, vel pugnis pedestribus ceciderunt, exceptis iis, qui dimicaverunt in Marathon.

^c *Currentem quidem*] ‘Currentem incitare,’ proverbium, cum ad id hortamur aliquem, quo sponte fertur.

sed audistine modo de Charmada? ¹¹ rapior illuc.^a Revocat autem Antiochus: nec est præterea, quem audiamus. III. 7. Tum Piso, Etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cum hic adsit, (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia nova ad veterem illam¹ vocare; in qua, ut dicere Antiochum audiebas, non ii soli numerantur, qui Academici vocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, ceterique, sed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. Ad eos igitur converte te, quæso: ex eorum enim scriptis et institutis cum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere: [p. 126.] ab his oratores, ab his imperatores, ac rerumpublicarum principes extiterunt. Ut ad minora veniam, mathematici, poëtæ, musici, medici denique ex hac, tanquam ex omnium artium² officina, perfecti sunt. 8. Ad quæ ego,³ Scis me, inquam, istud idem sentire, Piso: sed a te opportune facta mentio est: studet enim meus audire Cicero, quænam sit istius veteris, quam commemoras, Academiæ de finibus bonorum, Peripateticorumque sententia. Censemus autem te⁴ facillime id explanare posse, quod et Staseam^d Neapolitanum multos

^a *Ad Academiam novam, ejus princeps est Charmadas.*

~~~~~

2. *ut omnes quos*; Gærenz. conj. *ut quos*.—11 Codd. et edd. ante Lall. *Carneade*.

CAP. III. 1 *Spirens. et N ad illam veterem. Mox, non hi Gærenz. Mox, ceteri, sed etiam conj. idem Gærenz.*—2 *Spirens. et N tanquam omnium artium.*—3 *Atque ego e codd. tribus Gærenz. Schutz. Orell. Mox, mentio facta Manut. Lamb. Tum, aet enim conj. Ernesti.*—4 *Censemus te autem e codd. Gærenz. Schutz. Orell. quod extaxeam E ξ. quod et Stanscam ψ. ex Antiquo E ξ.*

NOTÆ

^d *Quod et Staseam*] Peripateticum insignem: de quo hæc Cic. de Orat. lib. 1. 'Est apud M. Pisonem adolescentem, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, Peripateti-

cus Staseas, homo nobis sane familiaris, et, ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps.'

annos habueris apud te, et complures jam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho videmus exquirere. Et ille ridens, Age, age, inquit, (satis enim scite me nostri sermonis principium esse voluisti) exponamus adolescenti, si qua forte⁵ possumus; dat enim id nobis solitudo. Quod si quis⁶ Deus diceret, nunquam putarem, me in Academia, tanquam philosophum, disputaturum. Sed ne,⁷ dum huic⁶ obsequor, vobis molestus sim. Mihi, inquam, qui te id ipsum rogavi? Tum Quintus et Pomponius cum idem se velle dixissent, Piso exorsus est. Cujus oratio, attende quæso, Brute, satisne videatur Antiochi complexa esse sententiam; quam tibi, qui fratrem ejus Aristum frequenter audieris, maxime probatam existimo. IV. 9. Sic est igitur locutus.

Quantus ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est a me, ut brevissime potui,¹ paulo ante dictum. Sed est forma ejus disciplinæ, sicut fere ceterarum, triplex. Una pars est naturæ:² disserendi altera: vivendi tertia. Natura sic ab iis³ investigata est, ut nulla pars cœlo, mari, terra, (ut poëtice loquar) prætermissa sit. Quinetiam, cum de rerum initiis, omnique mundo locuti essent, ut multa⁴ non modo probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione⁵ concluderent; maximam materiam ex rebus per se investigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. 10. Persecutus⁵ est Aristoteles animantium omnium ortus, victus, figuras; Theophrastus autem stirpium naturas, omniumque fere rerum, quæ e

^b Lucio Ciceroni.

videamus codd. optt. Crat. Lamb. Gærenz. Schutz. Orell.—5 Gærenz. e codd. Schutz. Orell. si quæ forte.—6 Quod si qui conj. Gærenz.—7 Sed verendum ne Lamb.

CAP. IV. 1 Gærenz. e codd. item Schutz. et Orell. ut br. potuit.—2 Ita Lamb. Dav. seqq. natura ξ ψ, Crat. Mannt.—3 N. sic ab his Orell.—4 Ernesti conj. ita ut multa. Mox, ratione deest in Monac. Verba, locuti e. ut m. non modo, desunt in χ. Paulo post, ex rebus pro se E χ ψ.—5 Prosecutus χ.—

NOTÆ

^e Mathematicorum ratione] Ita dic-   sint rationes, seu quod ea vox, demon-
ta est demonstratio, seu quod alia-   stratio, ἀπόδειξις, a mathematicis pro-
rum disciplinarum non æque firmæ   fecta sit.

terra gignerentur, causas atque rationes, qua ex cognitione faciliior facta est investigatio rerum occultissimarum.⁶ Disserendique ab iisdem non dialectice solum, sed etiam oratorie praecepta sunt tradita:⁷ ab Aristoteleque principe de singulis rebus in utramque partem dicendi exercitatio est instituta, ut non contra omnia semper, sicut Arcesilas,^f diceret, et tamen, ut in omnibus rebus, quicquid ex utraque parte dici posset, expromeret.⁸ 11. Cum autem tertia pars bene vivendi praecepta quæreretur, ea quoque est ab iisdem non solum ad privatae vitae rationem,⁹ sed etiam ad rerumpublicarum rectionem relata. Omnium fere civitatum, non Graeciae solum, sed etiam Barbariae, ab Aristotele, mores, instituta, disciplinas; a Theophrasto leges etiam cognovimus. Cumque uterque eorum docuisset, qualem in republica principem esse¹⁰ conveniret, pluribus praeterea cum scripsisset, qui esset optimus reipublicae status; hoc amplius Theophrastus, quae essent in republica inclinationes rerum, et momenta temporum, quibus esset moderandum, utcumque res postularet. Vitae autem degendae¹¹ ratio maxime quidem illis placuit quieti, in contemplatione et cognitione posita rerum: quae quia Deorum erat vitae simillima, sapiente visa est dignissima, atque his de rebus et splendida est eorum et illustris oratio.

v. 12. [p. 127.] De summo autem bono,¹ quia duo genera

6 Idem cod. *occultarum*.—7 Nonnulli codd. Oxon. *oratoria p. data sunt*. Accutur, ab *Aristotele principe* E.—8 E U $\xi \chi \psi$, Crat. cum aliis vett. *exprimeret*.—9 Gud. I. omittit *rationem*.—10 Ita Crat. Manut. Grnt. seqq. *esse* omittunt codd. plerique, etiam E U $\xi \chi$, Junt. et al. vett. Mox, *praeterea conscripsisset* Spirens. N, Orell. probante Gærenz.—11 *Vitæ a. eligendæ* margo Crat. probante Gærenz.

CAP. v. 1 De summo bono $\xi \chi \psi$. Statim, unum pluraliter scriptum χ . Tum,

NOTÆ

^f *Sicut Arcesilas*] De cujus disputandi ratione hæc de Orat. lib. III. Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi quod aut sensibus aut animo percipi possit; quem ferunt eximio quodam usum

lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusque iudicium, primumque instituisse (quanquam id fuit Socraticum maxime) non quod ipse sentiret ostendere, sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Idem fere dictum Tuscul. II.

librorum sunt; unum populariter scriptum, quod ἐξωτερικὸν^g appellabant; alterum limatius,^h quod in commentariis reliquerunt; non semper idem dicere videntur: nec in summa tamen ipsa aut varietas est ulla, apud hos quidem, quos nominavi, aut inter ipsos dissensio. Sed cum beata vita² quærat, idque sit unum, quod philosophia spectare et sequi debeat; sitne ea tota sita in potestate sapientis, an possit aut labefactari, aut eripi rebus adversis; in eo nonnunquam variari inter eos et dubitari videtur. Quod maxime efficit Theophrasti de beataⁱ vita liber, in quo multum admodum fortunæ³ datur. Quod si ita se habeat, non possit beatam præstare vitam⁴ sapientia. Hæc mihi videtur delicatior, ut ita dicam, molliorque ratio,⁵ quam virtutis vis gravitasque postulat. Quare teneamus Aristotelem, et ejus filium Nicomachum,^k cujus accurate scripti de moribus libri dicuntur illi quidem esse Aristotelis: sed non video, cur non potuerit patri⁶ similis esse filius.

Græca vox deest in E ξ, spatio relicto. Deinde, nec in scientia tamen E. nec in sententia tamen ξ. Verba, aut inter ipsos dissensio, desunt in E ξ.—2 Sed cum vita beata edd. quædam vett. Paulo post, sita deest in Gud. 2. Deinde, variari, etiam dubitari duo codd. Oxon.—3 E ξ fortior est.—4 Lamb. vitam præstare.—5 Idem Lamb. molliorque oratio.—6 Lamb. patris, uti volebat

NOTÆ

^g Quod ἐξωτερικὸν] Hoc est, *extraneum*. Illi generi exercendo vespertinum tempus dabat, posteriori matutinum; quia vero utroque tempore ambulans disserebat, illum δειλινὸν περιβατον, hunc ἑωθινὸν nuncupabat.

^h Alterum limatius] Quod ἀκροατικὸν, in quo philosophia subtilior, et a vulgi intelligentia remotior, tractabatur. Ad ἐξωτερικὰ quilibet admittebatur, ad ἀκροατικὰ nonnisi ii, qui se in Aristotelis disciplinam dedissent, ut ipsa vox sonat, ἀπὸ τῶν ἀκροατῶν, a discipulis. Quare et personarum et materiæ ratione differebant exotericæ disputationes ab acroaticis. In exotericis, de iis quæ ad rhetoricam, ethicam, et politicam spec-

tabant; in acroaticis, de dialecticis, physicis, et metaphysicis disserebatur. Plura apud Gell. xx. 5. et Salmasium Comment. in Epictet. et Simplicium p. 228.

ⁱ Theophrasti de beata] De eo libro mentio iterum est in Tuscul. Theophrasti autem de beata vita sententiam exposuimus in Acad. lib.

^k Nicomachum] Tradit Snidas hunc de moribus libros sex scripsisse. Hinc Νικομάχεια ἠθικά, quæ in volumina decem divisa circumferuntur, a quibusdam Nicomacho tribuuntur; quanquam aliquot eorum volumina iisdem scripta sunt verbis, quibus et nonnulla quæ ad Eudemum extant.

Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodo plus in virtute teneamus, quam ille tenuit, firmitatis et roboris. Sinus igitur⁷ contenti his : 13. namque horum⁸ posterius, meliores illi quidem, mea sententia, quam reliquarum philosophi disciplinarum; sed ita degenerant, ut ipsi ex se nati esse videantur. Primum Theophrasti Strato¹ physicum se voluit :⁹ in quo etsi est magnus, tamen nova pleraque, et perpauca de moribus. Hujus Lysias^{10 m} et oratione locuples, rebus ipsis jejunior. Concinnus¹¹ deinde et elegans hujus Aristo : sed ea, quæ desideratur a magno philosopho, gravitas in eo non fuit. Scripta sane et multa,¹² et polita : sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. 14. Prætereo multos, in his doctum hominem et suavem, Hieronymum : quem jam cur Peripateticum appellem, nescio. Summum enim bonum exposuit,¹³ vacuitatem doloris : qui autem de summo bono dissentit, de tota philosophiæ ratione dissentit. Critolaus imitariⁿ antiquos voluit :¹⁴ et quidem est gravitate proximus, et redundat oratio. Attamen is quidem¹⁵ in patriis institutis manet. Diodorus, ejus auditor, adjungit ad honestatem, vacuitatem doloris. Hic quoque suus est :¹⁶ de

//////////

Brem. cur potuerit patri E ξ.—7 Sinus igitur χ ψ.—8 Namque eorum E. Paulo post, degenerarant Lamb. uti volebat Ernesti. ut ipsi esse nati videantur E ξ.—9 Lambinus ex codd. physicum se esse voluit; al. ap. Orell. physicum esse voluit.—10 Hujus Lyco Monac. probantibus Morel. et Lamb. item Dav. Gærenz. Schutz. Orell. Actutum et omittunt Gærenz. Schutz. Orell. ex oratione U χ. locuplex E U.—11 Concinnus E χ ψ. elegantiusque E. et elegantius χ ψ. quæ desiderantur E.—12 Scripta sane multa E ξ. Mox, non haberet E.—13 Brem. suspic. esse posuit.—14 Spirens. N. Schutz. voluit antiquos. Mox, sed redundat oratio conj. Lamb.—15 Attamen ne sic quidem conj. Brem. Ac tamen is quidem suspic. Gærenz.—16 Hic quoque finis est E ξ χ ψ. de summo bono E ξ. Paulo post, videtur prosequi E U ξ χ ψ.

NOTÆ

¹ Theophrasti Strato] Hic est Theophrasti discipulus, cui et in schola successit. De illo dictum in Acad.

^m Hujus Lysias] Stratonis successor fuit, non Lysias, (hinc multi pro Lysias legunt Lyco) sed Lyco, teste Laërtio, vir eloquens, et in dicendo suavis. Unde plerique, adjecta ejus

nomini litera Γ, eum Glycona nominabant. Lyconis fit mentio tertio Tusc.

ⁿ Critolaus imitari] Peripateticus insignis, qui Romam ab Atheniensibus missus est cum Carneade et Diogene, ut dictum est.

summoque bono dissentiens, dici vere Peripateticus non potest. Antiquorum autem sententiam^o Antiochus noster mihi videtur persequi diligentissime: quam eandem Aristotelis fuisse et Polemonis docet. VI. 15. Facit igitur Lucius noster prudenter, qui audire de summo bono potissimum velit. Hoc enim constituto in philosophia,¹ constituta sunt omnia. Nam ceteris in rebus, sive prætermisum, sive ignoratum est² quippiam, non plus incommodi est, quam quanti quæque earum rerum est, in quibus neglectum est aliquid. Summum autem bonum si ignoretur, vivendi rationem ignorari³ necesse est: ex quo tantus error consequitur, ut quem in portum se recipiant, scire non possint. Cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur, quid sit⁴ et bonorum extremum et malorum, inventa vitæ via est, conformatioque omnium officiorum.

16. Est igitur, quo quidque⁵ referatur:^a ex quo (id quod omnes expetunt) beate vivendi ratio inveniri et comparari potest. [p. 128.] Quod quoniam in quo sit, magna dissensio est; Carneadea⁶ nobis adhibenda divisio est, qua noster Antiochus libenter uti solet. Ille igitur vidit,⁷ non modo quot fuissent adhuc philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent sententiæ. Negabat igitur ullam^p esse artem, quæ ipsa a se proficisceretur. Etenim semper illud extra est, quod arte comprehenditur.

^a Est igitur, et definitur, bonorum extremum, id quo quidque refertur.

CAP. VI. 1 'Verba, in philosophia, suspecta Gærenzio, bene defendit Schütz.' Orell.—2 Dav. ex uno cod. *ignoratum sit*.—3 EU ξ *ignorare*. Mox, *error sequitur* χ.—4 Gærenz. e codd. *quod sit*. Actutum, et omittit E. *inventæ et vitæ*, &c. e codd. Gærenz. *confirmatioque* codd. plerique, etiam E ξ, et edd. vet.—5 *Est i. q. quodque* e codd. Gærenz. Schütz. Orell.—6 *Carneadea* e codd. Gærenz. Schütz. Orell. *Carneadea n. a. divisio est* desunt in χ.—7 *Ille*

NOTÆ

^o *Antiquorum autem sententiam*] Ea fuit, bonorum finem esse honeste vivere, fruentem rebus iis quas primas homini natura conciliat.

^p *Negabat igitur ullam*] Carneades, qui semper infenso in Stoicos fuit

animo, negabat, quod illi asserebant, artem vivendi, quæ est sapientia, in se conversam esse, seu occupari in ea materia quæ externa non esset. Negabat autem, quia ne id quidem fiat in ceteris artibus.

Nihil opus est exemplis hoc facere longius: est enim perspicuum, nullam artem⁸ in se versari, sed esse aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit arti. Quoniam igitur,⁹ ut medicina valetudinis,⁹ navigationis gubernatio, sic vivendi ars est prudentia; necesse est, eam quoque ab alia re esse constitutam et profectam. 17. Constitit¹⁰ autem fere inter omnes, id, in quo prudentia versaretur, et quod assequi vellet, aptum et accommodatum naturæ esse oportere, et tale, ut ipsum per se invitaret et alliceret appetitum animi, quem ὁρμὴν Græci vocant. Quid autem sit, quod ita moveat, itaque a natura in primo ortu appetatur, non constat, deque eo est inter philosophos, cum summum bonum exquiritur, omnis dissensio. Totius enim quæstionis ejus, quæ habetur de finibus bonorum et malorum, cum quæritur, in his quid sit extremum et ultimum, fons¹¹ reperiendus est, in quo sint prima invitamenta naturæ. Quo invento, omnis ab eo, quasi capite, de summo bono et malo disputatio ducitur. VII. Voluptatis alii primum appetitum putant, et primam depulsionem doloris: alii censent primum ascitum, doloris vacuitatem, et primum¹ declinatum, dolorem. 18. Ab his alii, quæ² prima secundum naturam nominant, proficiscuntur; in quibus

igitur videt ξ χ ψ. Statim, quod fuissent . . . quod omnino χ.—8 E ξ χ ψ, Dav. Gærenz. Schütz. Orell. artem ipsam.—9 Ita e codd. Crat. Lamb. in marg. ed. 1584. Dav. seqq. Quoniam ergo Gud. 2. igitur omittunt Manut. Lamb. Paulo post, ab aliqua re Spirens. N, Gærenz. Schutz. Orell.—10 Consistit χ. prudentia versatur E ξ. esset oportere χ. Deinde, quod ὁρμὴν E ξ. quum ὁρμὴν conj. Ernesti.—11 E ultimus fons; Gærenz. e codd. item Schutz. et Orell. quid sit e. quid ultimum, fons, &c. Tum, e quo sunt Gærenz. e codd. Verba, in quo sint p. i. naturæ, desunt in E ξ.

CAP. VII. 1 In plerisque codd. exciderunt verba aliquot post ascitum; sicque cum defectu ediderunt Junt. Crat. al. ascitum * et primum. Cod. Ursin. Mars. Gærenz. Schutz. Orell. suppleverunt, ascitum, non dolere, et primum; Manut. Lamb. Dav. ascitum, doloris vacuitatem, et primum.—2 Ab his quæ alii Crat. Ab his illa quæ conj. nescio quis ap. Orell. Alii, qui ab his proficiscuntur, quæ . . . nominant, in quibus conj. Lamb. Mox, conservationem omnium partium χ. Tum, doloris vacuitatem nuncius inclusit Ernesti, delevit Orell. ceteraque genera E. cetera generis cum codd. Gærenz. Schutz. Orell. Deinde,

NOTÆ

9 Ut medicina valetudinis] Idem omnino habetur Ethic. Arist. lib. 1. Ἰα-

τρικῆς μὲν γὰρ ὑγίεια, ναυπηγικῆς γὰρ πλοῖον.

numerant incolumitatem, conservationemque omnium partium, valetudinem, sensus integros, [doloris vacuitatem,] vires, pulchritudinem, ceteraque generis ejusdem; quorum similia sunt prima in animis, quasi virtutum igniculi, et semina. Ex his tribus cum unum aliquod sit, quo primum³ natura moveatur vel ad appetendum vel ad repellendum, nec quicquam omnino, præter hæc tria, possit esse; necesse est omnino officium aut fugiendi, aut sequendi, ad eorum aliquid referri; ut illa prudentia, quam artem vitæ esse diximus, in earum trium rerum aliqua ver-setur, a qua totius vitæ ducat exordium. 19. Ex eo autem, quod statuerit esse, quo primum natura moveatur, existet etiam recti⁴ ratio atque honesti, quæ cum uno aliquo ex tribus illis congruere possit; ut aut id honestum sit, facere omnia aut voluptatis causa, etiam si eam non consequare; aut non dolendi, etiam si id assequi nequeas; aut eorum, quæ secundum^r naturam, adipiscendi. Ita fit, ut, quanta differentia est in principiis naturalibus, tanta sit in finibus bonorum malorumque dissimilitudo. Alii rursus iisdem^a a principiis, omne officium referunt^s aut ad voluptatem, aut

prima in causis ψ.—3 Duo codd. Oxon. *prima*. Mox, *possint esse* E. *ad eorum aliquod* cum codd. Dav. Gørenz. Schutz. Orell. *esse* ante *diximus* omittunt codd. aliqui ap. Orell. *in eorum ... versatur* E.—4 Spirens. N, Gørenz. Schutz. Orell. *recti etiam*. Mox, *aliquo uno in iisdem. ut id honestum* ξ χ ψ, Lamb. *ut honestum* e duobus codd. Gørenz. Schutz. Orell. *non sequere* E ξ. Deinde, *quæ secundum naturam sunt, adipiscendi, etiam si non adipiscere* Orell. *quæ secundum naturam sunt, adipiscendi* Schutz. *sunt* e Spirens. N, Venet. 1494. Crat. inseruit Gørenzius. Hæc, *etiam si non adipiscere*, sunt e cod. Stephani,

NOTÆ

^r *Aut eorum quæ secundum*] Eorum adipiscendi: errant qui mendosum hunc loquendi modum putant: simili ferme usus est Terentius, 'novarum qui spectandi faciunt copiam.' Vide Gell. 1. 6.

^a *Alii rursus iisdem*] Varro non sextantum, ut Cicero, sed duodecim de summo bono sententias esse posse dicebat. Cum enim ad voluptatem accedit virtus, ita accedit, ut aut præferatur, aut postponatur, aut ut

juncta æquetur, ita tres existent sententiae: præterea ex adjunctione virtutis cum primis illis principiis, quæ primigenia Varro vocabat, naturæ; atque inde rursus tres sententiæ. Denique conferri potest ea virtutis adjunctio cum doloris vacuitate, et hinc tres denuo sententiæ. Cicero autem non eas quæ esse potuerunt, sed quæ fuerunt, sententias enumerat.

ad non dolendum, aut ad prima illa secundum naturam obtinenda. 20. Expositis jam igitur⁶ sex de summo bono sententiis, trium proximarum hi principes; voluptatis, Aristippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus iis,⁷ quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, disserendi causa, fuit. [p. 129.] Superiores tres erant, quæ esse possent: quarum est una sola⁸ defensa, eaque vehementer. Nam voluptatis causa facere⁹ omnia, cum, etiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi, per se expetendum, et honestum, et solum bonum sit, nemo dicit. Ne vitiationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putavit, ne si etiam evitare posset.¹⁰ At vero facere omnia, ut adipiscamur quæ secundum naturam sint,¹¹ etiam si ea non assequamur, id esse et honestum, et solum per se expetendum, et solum bonum, Stoici dicunt. VIII. 21. Sex igitur hæ sunt simplices de summa bonorum¹ malorumque sententiæ; duæ sine patrono, quatuor defensæ: junctæ autem, et duplices expositiones summi boni, tres omnino fuerunt: nec vero plures, si penitus rerum naturam videas, esse potuerunt: nam aut voluptas adjungi potest ad honestatem, ut Calliphoni² Dinomachoque³ placuit; aut doloris vacuitas, ut Diodoro; aut prima naturæ, ut antiquis: quos eosdem Academicos et Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, hæc in præsentia³ nota esse debebunt, volupta-

//////////

et ed. 1480.—5 *E referrent.*—6 Codex unus Oxon. omittit igitur.—7 Gærenz. cum quibusdam vett. *rebus his.*—8 Mars. et Crat. omittunt *sola.* Statim, *ea quæ vehementer* χ.—9 Nam v. c. *facienda esse* conj. Lamb. Mox, *ut etiam si* conj. Dav. probante Lall. cum *etsi* χ. Pro tamen E ξ χ habent tum. Tum, *per se esse expetendum* ξ, nemo dixit Lamb.—10 *E vitare posset*; Lamb. conj. nec si eum vitare possit.—11 Gærenz. e codd. item Schutz. et Orell. sunt. Actutum *etsi ea* codd. aliquot, cum edd. vett. et Dav.

CAP. VIII. 1 E, Manut. Lamb. al. vett. *de summo bonorum.*—2 Calliphonti Schutz. et Orell. Cf. lib. II. § 35. *Clitomachoque placuit* Lamb.—3 Lamb. *in*

NOTÆ

¹ *Quarum est una sola*] Quæ finem tum; monuimusque esse, qui legant bonorum in primis naturæ collocat. *Clitomacho, non Dinomacho.*

³ *Dinomachoque*] De illo jam dic-

tem semovendam esse; quando ad majora quædam, ut jam apparebit, nati sumus. De vacuitate doloris eadem fere dici solent, quæ de voluptate. Quoniam igitur⁴ et de voluptate cum Torquato, et de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum; primum, quæ contra voluptatem dicta sunt, eadem fere cadunt contra vacuitatem doloris. 22. Nec vero alia sunt quærenda contra Carneadeam⁵ illam sententiam: quocumque enim modo summum bonum sic exponitur, ut id vacet honestate,⁶ nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitia constare possunt. Conjunctio autem cum honestate vel voluptatis, vel non dolendi, id ipsum honestum, quod amplecti vult, efficit turpe. Ad eas enim res⁷ referre quæ agas; quarum una, si quis malo careat, in summo eum bono dicat esse; altera versetur in levissima parte naturæ; obscurantis est omnem splendorem honestatis, ne dicam inquinantis. Restant Stoici,^x qui cum a Peripateticis et Academicis omnia transtulissent, nominibus aliis easdem res secuti sunt. Hos contra singulos dici est melius: sed nunc, quod agimus: de illis, cum volumus. 23. Democriti autem securitas, quæ est animi tanquam tranquillitas, quam appellant⁸ εὐθυμία, eo separanda fuit ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas ea ipsa est beata vita. Quærimus autem, non quæ sit, sed unde sit. Jam

~~~~~
præsent. Statim, quoniam ad majora E ξ. ut jam apparebat χ.—4 Quando igitur ψ. Tota hæc periodus suspecta est Brem. uncis includere Gærenz. Schutz. Orell. est disputandum E ξ.—5 Carneadam E. Carneadiam e codd. Gærenz. Schutz. Orell.—6 E ut id volo et honestate.—7 Ad eas enim rationes conj. Lamb. Mox, dicas esse e Gud. 2. Schutz. probante Gærenz. obscurantis et omnem, &c. E ξ.—8 Codd. aliquot, etiam Spirens. Gud. 2. Mars. Gærenz. Schutz. Orell. appellavit; Dav. conj. appellat. Voc. Græcum deest in E ξ, spatio relicto. Mox ea ante ipsa deest in Weg. deleverunt Gærenz. Schutz. Orell. est ipsa habent Mars. Crat. re ipsa conj. Dav. vita beata Venet. 1494.

NOTÆ

^x *Restant Stoici*] Stoicos a veteribus Academicis et Peripateticis dogma unum arripuisse, mutatis tantum nominibus, dictum est supra. Quod quidem Zenoni Polemo exprobrare

consueverat: ‘Non nos latet,’ inquit, ‘te per hortuli fores clam irrepere, Zeno, ac decretis, quæ furaris, Punicæ fide tete indui.’

explosæ ejectæque^y sententiæ Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendæ omnino non fuerunt. Nam cum omnis hæc quæstio de finibus, et quasi de extremis bonorum et malorum, ab eo proficiscatur,⁹ quod dicimus naturæ esse aptum et accommodatum, quodque ipsum per se primum appetatur; hoc totum et ii tollunt, qui in rebus iis, in quibus nihil quod aut honestum aut turpe sit, negant esse ullam causam, cur aliud alii anteponatur, nec inter eas res quicquam omnino putant interesse: et Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum, præter scientiam, omnem consilii capiendi causam, inventionemque officii sustulit. Sic, exclusis sententiis reliquorum, cum præterea nulla esse possit, hæc antiquorum valeat necesse est. Ergo instituto veterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium.

IX. 24. [p. 130.] Omne animal se ipsum diligit, ac simul ut¹ ortum est, id agit, ut se conservet, quod hic ei primus ad omnem vitam tuendam appetitus a natura datur, se ut conservet, atque ita sit affectum, ut optime secundum naturam affectum esse possit. Hanc initio constitutionem² confusam habet et incertam, ut tantummodo se tueatur, qualecumque sit. Sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Cum autem processit

//////////

Gørenz.—9 *E proficiscantur.* Actutum, quod diximus E χ ψ. quod quia per se primum alii codd. et hi t. qui in r. his edd. quædam vett. et Gørenz. nihil quod non aut honestum ξ χ ψ. nihil aut honestum Lamb. probante Lall. In cod. Regio punctis notata erant voc. quod non.

CAP. IX. 1 Ita ex uno cod. Lamb. in marg. ed. 1584. Grut. seqq. ac simul et multi codd. Junt. Crat. Gørenz. et simul atque Lamb. in ed. 1566. et simul ac Manut. Dav. Statim, se ut Gud. 1. Dav. Verba, ut se c. q. h. ei p. ad o. v. t. a. a n. datur, desunt in uno cod. Oxon. 'Verba, quod hic ei p. ad o. v. t. a. a n. datur, se ut conservet, Davisius uncis inclusit, eademque Ernestius quoque huc aliunde translata censuit. Defendit tamen Gørenz. modo additis parentheses signis separentur. Mihi tamen verba se ut conservet insititia videntur.' Schutz. Verba, atque ita s. a. ut o. s. n. a. e. possit suspecta sunt

NOTÆ

^y Jam explosæ ejectæque] Locum hunc egregie illustrat alter ex Acad. lib. iv. 'Omitto illa quæ jam relictæ

videntur, et Herillum, qui in cognitione et scientia summum bonum ponit,' &c. consule.

paulum, et quatenus quicquid se attingat, ad seque pertineat, perspicere cœpit, tum sensim incipit progredi, seseque agnoscere, et intelligere, quam ob causam habeat³ eum, quem diximus, animi appetitum: cœptatque et ea, quæ naturæ apta sentit, appetere, et propulsare contraria. Ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo quod naturæ est accommodatum. Ita finis bonorum existit, secundum naturam vivere, sic affectum, ut optime affici possit,⁴ ad naturamque accommodatissime. 25. Quoniam autem sua cujusque animantis natura est, necesse est quoque, finem⁵ omnium hunc esse, ut natura expleatur: nihil enim prohibet, quædam esse et inter se animalibus reliquis, et cum bestiis homini, communia, quoniam omnium est natura communis. Sed extrema illa, et summa, quæ quærimus, inter animalium genera distincta et dispertita sunt, et sua cuique propria, et ad id apta, quod cujusque natura desiderat.⁶ 26. Quare cum dicimus, omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam⁷ vivere; non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum: sed ut omnium artium² recte dici potest commune esse, ut in aliqua scientia versetur, scientiam autem suam cujusque artis esse; sic commune animalium omnium secundum naturam vivere, sed naturas esse diversas, ut aliud equo sit natura, aliud bovi, aliud homini, et tamen

//////////

Bremio.—2 *H. i. institutionem* Spirens. N, Monac. Crat.—3 Ita Ascens. Lamb. Dav. habet vulgg. Mox, *sentit apta* edd. quædam vett. item Dav. Gœrenz. Schutz. Orell.—4 Ernesti conj. *possis*.—5 Gœrenz. e codd. Spirens. N, item Schutz. Orell. *finem quoque*; Crat. *quoque omnium finem*. Statim, *natura sua expleatur* suspic. Brem.—6 Gœrenz. e codd. Spirens. et N reposuit *dispertita sint . . . desideret*; E *dispartita sunt, &c.*—7 Idem cod. *contra naturam secundum*. Paulo post, *in aliqua sententia versetur* in eodem cod. *in a. scientia versentur* χ, N, Manut. Lamb. Dav. Deinde, *animalium omnium est* Lamb. *omnium commune animalium* edd. quædam vett. *animalium commune omnium*

NOTÆ

² *Sed ut omnium artium*] Artis ac scientiæ nomen non eo hic sumitur sensu, quo solet in scholis, ubi variis modis τέχνη καὶ ἐπιστήμη distinguuntur. Artem impræsentia appellat Ci-

cero comprehensionem cognitionum ad certum quandam finem spectantium, usn et exercitatione conquistam; scientiam vero, cognitionem omnem.

in omnibus summa communis; et quidem non solum in animalibus, sed etiam in rebus omnibus iis, quas natura alit, auget, et tuetur:⁸ in quibus videmus, ea, quæ gignuntur e terra, multa quodam modo efficere ipsa sibi per se, quæ ad vivendum crescendumque valeant, et suo genere perveniant ad extremum: ut jam liceat una comprehensione omnia complecti; non dubitemque⁹ dicere, omnem naturam esse conservatricem sui, idque habere propositum, quasi finem, et extremum, se ut custodiat quam in optimo sui generis statu: ut necesse sit, omnium rerum, quæ natura vigeant, similem esse finem, non eundem. Ex quo intelligi debet, homini id esse in bonis ultimum, secundum naturam vivere: quod ita interpretemur, vivere ex hominis natura undique perfecta, et nihil requirente. 27. Hæc igitur nobis explicanda sunt: sed si enodatus, vos ignoscetis: hujus enim ætati, et huic, nunc hoc primum¹⁰ fortasse audienti, servire debemus. Ita prorsus, inquam: etsi ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamvis ad ætatem recte isto modo dicerentur.^b

x. Exposita igitur, inquit, terminatione¹ rerum expendarum, cur ista se res ita habeat, ut dixi, deinceps demonstrandum est. Quamobrem ordiamur ab eo, quod primum² posui; quod idem reapse primum est, ut intelligamus, omne animal se ipsum diligere. Quod quanquam dubitationem non habet (est enim infixum in ipsa natura, comprehenditur suis³ cujusque sensibus, sic, ut, contra si quis dicere velit, non audiatur), tamen, [p. 131.] ne quid prætermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto. 28. Etsi qui potest intelligi aut cogitari, esse

^b *Tamen ea quæ hactenus dixisti, ad quamcumque ætatem accommodata sunt.*

Venet. 1494. probante Gærenz.—8 Spirens. N, Gærenz. Schutz. Orell. *alit, auget, tuetur.* Paulo post, *quo ad vivendum* de Davisii conjectura Lall. Deinde, *et ut suo suspic.* Brem. Cf. Beier. ad Offic. tom. i. p. 24.—9 Gærenz. de conjectura et Orell. *non dubitanterque*; plerique codd. Victor. Dav. *non dubitantemque.* Mox, *esse servatricem* codd. aliquot, Victor. Crat. Dav. Deinde, *in quam optimo* Crat. Lamb. Gærenz. Orell.—10 Ald. Dav. *nunc hæc primum.*

CAP. X. 1 Codex unus Oxon. *determinatione.*—2 Cod. Steph. *quod modo.*

aliquod animal, quod se oderit? Res enim concurrent⁴ contrariæ. Nam cum appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit consulto, quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus: cum id sua causa faciet; et oderit se, et simul diliget: quod fieri non potest. Necesse est quidem,⁵ si quis sibi ipse inimicus est, eum, quæ bona sunt, mala putare; bona contra, quæ mala; et quæ appetenda, fugere; et quæ fugienda, appetere: quæ sine dubio vitæ sunt eversio. Neque enim, si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, aut,⁶ ut ille apud Terentium,^a qui decrevit 'tantisper se minus injuriæ suo gnato facere, (ut ait ipse) dum fiat miser,' inimicus ipse sibi putandus est. 29. Sed alii dolore moventur, alii cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur; et, cum in mala scientes irruunt,⁷ tamen se optime sibi consulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

Mihi sic usus est: ^b tibi ut opus est facto, face: velut, qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari dies, noctes torqueri vellent: nec vero sese⁸ ipsi accusarent ob eam causam, quod sese male rebus suis consuluisse dicerent. Eorum enim hæc est⁹ querela, qui sibi cari sunt, seseque diligunt. Quare, quotiescumque dicetur male de se quis¹⁰ mereri, sibi que esse inimicus atque hostis, vitam denique fugere; intelligatur aliquam subesse ejusmodi causam, ut

//////////

—3 Crat. Lamb. Gærenz. Orell. *comprehenditurque suis*.—4 *Res e. concurrent* Dav. e dnobis codd. *Res e. occurrent* Monac.—5 *Necesse est enim* Lamb. *si quis ipse sibi* Beier. et Orell. *si quis ipsi sibi* e codd. Gærenz. *si quis sibi ipsi* Grut. *sibi ipse* est de conjectura Ernestii. *inimicus est ea quæ* Mars.—6 Dav. *aut* uncis inclusit. *Mox, suo nato* Victor. Lamb.—7 Ita e codd. Crat. Victor. Grut. seqq. *ruunt* Manut. Lamb. *Actutum, tum se* e tribus codd. Gærenz. et Orell. *Deinde, nec dubitanter* conj. Orell.—8 Lamb. *nec vero se*. Statim, *quod se male* Crat. Victor. Dav. *suis rebus* Crat. Gærenz. Orell.—9 Ita Dav. *est hæc* Crat. Victor. Manut. Lamb. Gærenz. Orell.—10 Spirens.

NOTÆ

^a *Ille apud Terentium*] Menedemus, qui ejectum filium deflet in Heautontimorumenio 1. 2. 'Agrum hunc mercatus sum; hic me exerceo. Decrevi tantisper me minus injuriæ, Chreme, meo gnato facere, dum fiam miser;

Delph. et Var. Clas.

Nec fas esse ulla me voluptate hic frui, Nisi ubi ille hinc salvus redierit meus particeps.'

^b *Mihi sic usus est*] Est hoc carmen excerptum ex prædicto loco Terentii.

Cicero.

2 D D D D

ex eo ipso possit intelligi, sibi quemque esse carum. 30. Nec vero id satis est,¹ neminem esse, qui ipse se oderit: sed illud quoque intelligendum est, neminem esse, qui, quo modo se habeat, nihil sua censeat^c interesse. Tolle-
tur enim appetitus animi, si, ut in iis rebus, inter quas ni-
hil interest, neutram in partem propensiores simus,¹² item
in nobismetipsis, quemadmodum affecti simus, nihil nostra
arbitrabimur interesse. XI. Atque etiam illud, si quis di-
cere velit, perabsurdum sit: ita diligere a sese quemque,¹ ut
ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad
eum ipsum, qui sese diligit. Hoc cum in amicitiiis, cum
in officiis, cum in virtutibus dicitur, quomodocumque dici-
tur, intelligi tamen quid dicatur, potest: in nobis autem
ipsis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem,
(verbi gratia, propter voluptatem) nos amemus:² propter
nos enim illam, non propter eam nosmetipsos diligimus.
31. Quanquam quid est, quod magis perspicuum sit, non
modo³ carum sibi quemque, verum etiam vehementer ca-
rum esse? quis est enim, aut quotus quisque, cui, mors
cum appropinquet,

Non⁴ refugiat timido^d sanguen,^e atque exalbescat metu?

////////

et N quis de se. Paulo post, intelligi possit Gærenz. Schutz. Orell.—11 Codd. aliquot, Crat. Victor. Dav. Orell. satis est id; Gærenz. cum Weg. delevit id. Statim, est post intelligendum omittit Spirens. probante Gærenz.—12 Lamb. Dav. Gærenz. sumus. Statim, affecti sumus e codd. Gærenz.

CAP. XI. 1 Manut. Lamb. quenquam. Paulo post, qui se diligit Mars.—2 Ita e conjectura Manut. Grut. Dav. in nobismet autem, &c. Orell. in nobismet autem ipsis intelligi quidem propter aliam quampiam rem ... nos amemus codd. cum Junt. Crat. Victor. in nobis ipsis autem intelligi qui potest, ut ... amemus Lamb.—3 Manut. Lamb. quam non modo.—4 'Ennius, ut ex Orat. III. 59. patet, scripserat Quin refugiat, &c. Ergo particulam non Gærenzins non, ut vulgo, versiculo præposuit, sed ad Ciceronis verba retraxit.' Schutz. Ita

NOTÆ

^c Nihil sua censeat] Contra Pyrrhonios.

^d Non refugiat timido] Citatur idem versus de Orat. lib. III. At cujus sit non suspicor.

^e Sanguen] Pro 'sanguis,' vox an-

tiqua: apud veteres tamen frequen-
tius 'sanguen' dicebatur. 'Sanguineus,' genus fruticis, sanguinei coloris, de quo Plin. XVIII. 18. et Macrob. Saturn. I. 16.

Etsi hoc quidem est in vitio, dissolutionem naturæ tam valde perhorrescere: quod item est reprehendendum in dolore. Sed quia fere sic afficiuntur omnes, satis argu-menti est, ab interitu naturam⁵ abhorrere: idque quo magis quidam ita faciunt, ut jure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent modica natura. Nec vero dico eorum metum mortis, qui, quia privari se vitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines ex- timescant, aut si metuant, ne cum dolore moriantur, idcirco mortem fugiant: in parvis⁶ enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes minamur præcipitatu-ros alicunde, extimescunt. Quinetiam feræ, inquit Pa- cuvius,⁷ [p. 132.]

Quibus abest ad præcavendum intelligendi astutia, sibi injecto terrore mortis horrescunt. 32. Quis autem de ipso sapiente aliter existimat, quin, etiam⁸ cum decreverit esse moriendum, tamen discessu a suis, atque ipsa relin- quenda luce moveatur? Maxime autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, cum et mendicitatem multi perpetiantur,⁹ ut vivant; et angantur appropinqua- tione mortis confecti homines senectute; et ea perferant, quæ Philoctetam videmus^f in fabulis; qui cum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio sagittarum:

Configebat¹⁰ tardus^g celeres, stans volantes,
ut apud Attium est,

////////

quoque Orell.—5 Codd. aliquot omittunt *naturam*.—6 Lamb. *parvi*, ut vole- bat Dav. *in parvis e. s. q. n. e. cogitant* desunt in E ξ. *quia nihil U. his l. mi- nantur* E.—7 Schutz. delevit *inquit Pacuvius*. Actutum, voc. quibus ad Ci- ceronis verba retraxerunt Brem. et Orell. Deinde, *sibi* omittunt Spirens. et N. *Terrere mortis injecto horrescunt sibi* in marg. libri ejusdani scriptum re- perit Verburg.—8 Mars. Junt. Crat. Gœrenz. Schutz. Orell. *qui etiam*.—9 Codex unus Oxon. *perpetrantur*. Statim, *ut ea proferant* E. Tum, *in tabulis* ξ.—10 *Configiebat* E. *aucupio*. *Sagitta* *configiebat* conj. Dav. *stans volatiles*

NOTÆ

^f *Philoctetam videmus*] Socium Her- culis, ejusque sagittarum hæredem. enl. lib. II.

^g *Configebat tardus*] Hunc locum De illo, ejusque doloribus plura Tus- sic restituit Scaliger: *Configo tardus*

Pinnarumque¹¹ contextu corpori tegumenta faciebat.

33. De hominum genere, aut omnino de animalium, loquor; cum arborum et stirpium eadem pæne natura sit: sive (ut¹² doctissimis viris^h visum est) major aliqua causa atque diviniore hanc vim ingenuit; sive hoc ita sit fortuito.ⁱ Videamus¹³ ea, quæ terra gignit, corticibus et radicibus valida servari; quod contingit animalibus sensuum distributione, et quadam compactione membrorum. Qua quidem de re, quanquam assentior iis qui hæc omnia regi natura putant, quæ si natura negligat, ipsa esse non possint; tamen¹⁴ concedo, ut, qui de hoc dissentiunt, existiment quod velint, ac vel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me: nihil enim hoc differt: nam prius poterit a se¹⁵ quisque discedere, quam appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Jure igitur gravissimi philosophi initium summi boni a natura petiverunt, et illum appetitum rerum ad naturam¹⁶ accommodatarum, ingeneratum putaverunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, qua se ipsi diligunt.

XII. 34. Deinceps videndum est, quoniam satis apertum est,ⁱ sibi quemque natura esse carum, quæ sit hominis

//////////

de Scaligeri sententia Lamb.—11 *Pennarumque* E U ψ, Victor. Lamb. *Pennarum quoque* χ. Attii versus ita constituit Hermannus de Philoct. p. 10. *Vitum sagittarum aucupio propaginat. Configit tardus celeres, stans volatiles. Pro veste pinnis membra textis contegit.* Tertium servavit Fragm. Censorino subjectum c. 14. ubi est *contegit*, non *obtegit*, ut ait Gærenz.—12 Codd. optt. etiam Monac. Dav. Gærenz. Schutz. Orell. *sive enim, ut.* Mox, *fortuito* e codd. Gærenz. Schutz. Orell.—13 *Videmus* e codd. Mars. Lamb. Gærenz. Schutz. Orell.—14 Lamb. *ita tamen.* Statim, *vel existiment* Lamb. et Lall. ac omittunt iidem. Deinde, *nihil enim differt* cum codd. Crat. Gærenz. Schutz. Orell.—15 E codd. etiam Vienn. Crat. Victor. Gærenz. Schutz. Orell. *a se poterit.*—16 Ita codd. plurimi, etiam Monac. item Manut. seqq. *a natura* cod. Stephani, E ξ χ ψ, Crat. *ad naturam* omittunt Gud. 2. Victor. Mox, *quia continentur* conj. Dav. *qui se ipsi* ψ.

CAP. XII. 1 Codex unus Oxon. *aptum est.* Tum, *esse eorum, quæ sunt* E.

NOTÆ

celeris, stans volantes, Pro veste pennis membra textis contegens.

^h *Ut doctissimis viris*] Academicis veteribus, Peripateticis, Stoicis, qui providentiam admittebant.

ⁱ *Ita fit fortuito*] Ut sentiebant Epicurei, alique pauci, qui rerum ortus et progressionem temere existere docebant.

natura: id est enim, de quo quærimus. Atqui perspicuum est, hominem e corpore animoque constare,^k cum primæ sint animi partes, secundæ corporis. Deinde² id quoque videmus, et ita figuratum corpus, ut excellat aliis, animumque ita constitutum, ut et sensibus instructus sit, et habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quædam vis rationis, et cognitionis, et scientiæ, virtutumque omnium. Nam quæ³ corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, et cognitionem habent faciliorem. Itaque ab his ordiamur. 35. Corporis igitur nostri partes,¹ totaque figura, et forma, et statura, quam apta ad naturam sit, apparet: neque est dubium,⁴ quin frons, oculi, aures, et reliquæ partes, quales propriæ sunt hominis, intelligatur. Sed certe opus est ea valere, et vigere, et⁵ naturales motus ususque habere, ut nec absit quid eorum, nec ægrum, debilitatumve sit: id enim natura desiderat. Est etiam actio⁶ quædam corporis, quæ motus, et status naturæ congruentes tenet; in quibus si peccetur distortionem, et depravationem quadam, aut motu, statuque deformi, ut, si aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, sed retro; fugere plane se ipse, et hominem ex homine exuens naturam

—2 *Dein E. Denique χ ψ. Mox, videmus esse ita conj. Dav. videmus, ita Lamb.*—3 *Namque quæ ψ.*—4 *Codd. aliquot neque enim dubium, probante Gærenz. Mox, propriæ sint E, et edd. quædam vett. probante Matthiæ: quam propriæ sint conj. Nissenius, probante Schutz.*—5 *E U ξ χ, et Grut. omittunt et. Mox, ut ne absit E. debilitatumque sit E ξ.*—6 *Est enim actio U χ ψ, Crat. Victor. Manut. Lamb. Est autem actio etiam Monac. Spirens. N. congruentis ψ. Statim, ac motu e codd. Gærenz. Schutz. Orell. Deinde, et exuens hominem ex homine e codd. Gærenz. Schutz. Orell. se ipsa ... exuens*

NOTÆ

^k *E corpore animoque constare*] Contra quorundam opinionem, qui animam solam hominem esse arbitrantur, ita ut corpus illi esset, ut equus equiti. Quos et hic Cicero, et Varro, ex Antiochi sententia, ejus discipulus cum Cicerone fuit, refellit apud Augustin. de Civit. Dei, lib.

XIX.

¹ *Corporis igitur nostri partes*] Hanc argumentationem a corpore desumptam prolixè tractat de Nat. Deor. lib. II. excerptam forte aut e Timæo Platonis, aut ex Arist. *περὶ ζώων μορίων*, lib. II. ubi multa in eam rem præclare.

odisse videatur. Quamobrem etiam sessiones⁷ quædam, et flexi fractique motus, quales protervorum hominum aut mollium esse solent, contra naturam sunt: ut, etiam si animi vitio id eveniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. 36. [p. 133.] Itaque, e contrario, moderati æquabilesque habitus, affectiones,⁸ ususque corporis, apta esse ad naturam videntur. Jam vero animus⁹ non esse solum, sed etiam cujusdam modi debet esse, ut et omnes partes habeat incolumes, et de virtutibus nulla desit. Atqui¹⁰ in sensibus est sua cujusque virtus, ut ne quid impediatur, quominus suo sensus quisque munere fungatur in iis rebus celeriter expediteque percipiendis, quæ subjectæ sunt sensibus. XIII. Animi autem, et ejus animi partis, quæ princeps est, quæque mens nominatur, plures sunt virtutes, sed duo prima genera;^m unum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellanturque non voluntariæ; alterum earum,¹ quæ in voluntate positæ, magis proprio nomine appellari solent; quarum est excellens in animorum laude præstantia. Prioris generis est docilitas, memoria; quæ fere omnia appellantur uno ingenii nomine: easque virtutes qui habent, ingeniosi vocantur. Alterum autem genus² est magnarum verarumque virtutum, quas appellamus

natura ξ.—7 Quamobrem et sessiones E ξ. Mox, etiam si in a. vitio adveniat E ξ. —8 Manut. effectiones; E affectionesque usus corporis, &c. Statim, apti esse cum codd. aliquot, etiam Monac. Dav.—9 Jam vero animum E.—10 Atque Spirens. N. sensus quique minime fungatur E ξ. in his rebus Victor.

CAP. XIII. 1 Dav. e codd. alterum autem earum. Actutum, quæ in voluntate E ξ χ. Tum, proprie eo nomine appellari suspic. Dav. proprio nomine virtutes appellari e conjectura sua edidit Schutz.—2 Alterum genus E ξ. Mox, et

NOTE

^m Duo prima genera] Aliam divisionem partium animi afferunt Plato et Aristoteles. Plato quidem de Rep. lib. 1. cujus tres esse partes ait: 1. in qua est ratio; 2. in qua irarum ardor; 3. in qua cupiditas. Aristoteles vero duas esse animi partes putat, rationis alteram participem, expertem alteram: rursus, ejus, in qua sit ratio, duas esse

partes; quarum altera res eas contempletur, quæ aliter atque aliter evenire non possunt; alteram in iis, quæ hoc et illo modo contingunt; illam ἐπιστημονικὴν, quod in ea sedes scientiæ sit; hanc λογιστικὴν, quod ea deliberationem ineamus, appellat. Quanquam, et divisionem suam Cicero videtur hausisse ex primo Magnorum Moral.

voluntarias, ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, justitiam, et reliquas ejusdem generis. Et summam quidem hæc erant de corpore animoque dicenda; quibus quasi informatum est, quod³ hominis natura postulet. 37. Ex quo perspicuum est, quoniam ipsi a nobis diligamur, omniaque et in animo et in corpore perfecta velimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se, et in iis esse⁴ ad bene vivendum momenta maxima. Nam cui⁵ proposita sit conservatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresque, quo perfectiores sint, et magis in suo genere laudabiles; ea enim vita expetitur, quæ sit animi corporisque expleta virtutibus: in eoque summum bonum poni necesse est, quandoquidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum. Quo cognito, dubitari non potest, quin, cum ipsi homines sibi sint per se, et sua sponte cari, partes quoque et corporis, et animi, et earum rerum quæ sunt in utriusque motu et statu, sua caritate⁶ colantur, et per se ipsæ appetantur. 38. Quibus expositis, facilis est conjectura, ea maxime esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent⁷ dignitatis: ut optimæ cujusque partis, quæ per se expetatur, virtus sit expetenda maxime. Ita fiet,⁸ ut animi virtus corporis virtuti anteponatur, animique virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariæ: quæ quidem proprie virtutes appellantur, multumque excellunt, propterea quod ex ratione gignuntur; qua nihil est in homine divinius. Etenim omnium rerum, quas⁹ et creat natura et tuetur, quæ aut sine animo sunt, aut non multo secus, earum summum bonum in corpore est; ut non inscite illudⁿ dictum videatur in sue, animam illi pecudi datam pro sale, ne putisceret.

prudentiam E.—3 Brem. conj. *quid*.—4 Ita Manut. Lamb. Grnt. Dav. *et in his esse* Gœrenz. Schutz. Orell.—5 *Nam cum* χ. Paulo post, *in eo summum* idem codex: *quoniam quidem id* E ξ.—6 Spirens. et N *sua et caritate*.—7 Ernesti conj. *habeant*.—8 *Ita fit* codex unus Davisii. Statim, *virtus* deest in χ ψ. Paulo post, *ex oratione gignuntur* E. *quia nihil* E ξ.—9 *Est enim*

NOTE

ⁿ *Ut non inscite illud*] Dictum illud lib. II. meminit quoque Varro de Re Chrysippo tribuitur de Nat. Deor. Rustica, lib. II.

XIV. Sunt autem bestiae quaedam,^o in quibus inest aliquid simile virtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis;¹ in quibus non corporum solum, ut in suibus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus. In homine autem summa omnis animi est, et in animo, rationis;^a ex qua virtus est, quæ rationis absolutio definitur; quam etiam atque etiam explicandam² putant. 39. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quaedam et perfectio est, non dissimilis animantium. Itaque et vivere vitem, et mori dicimus; arboremque et novellam,³ et vetulam, et vigere, et senescere. [p. 134.] Ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis et apta quaedam ad naturam aptare,⁴ et aliena; earumque augendarum et alendarum quandam cultricem esse, quæ sit scientia atque ars agricularum, quæ circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quo natura ferat, eo possint ire;⁵ ut ipsæ vites, si loqui possint, ita se tractandas tuendasque esse fateantur. Et nunc quidem, quod eam tuetur, ut de vite potissimum loquar, est id extrinsecus: in ipsa enim parum magna vis est, ut quam optime se habere possit, si nulla cultura adhibeatur. 40. At vero si ad vitem sensus accesserit, ut appetitum quendam habeat, et per se ipsa⁶

^a In homine autem quod præcipuas partes tenet, animus est; et in animo, ratio.

omnium, quas E ξ. Mox, sunt est e conjectura Ernesti; alii habent sint. Cod. Stephani, E U χ ψ, Victor. omittunt non ante multo. Tum, eorum summum E ξ χ. animum i. p. datum E U ξ χ ψ. animum ... datum ... putresceret alii codd. et edd. ante Grut. item Dav. et Lall.

CAP. XIV. 1 Nonnulli codd. etiam E U ξ, Crat. Gærenz. Schutz. Orell. ut in l. in canibus, in equis; χ ut in l. et in c. in equis; alii codd. et Victor. ut in l. ut in c. in equis.—2 Dav. cum quibusdam codd. quæ e. a. e. explicanda.—3 E ξ dicimus arborem: quia et novellam. Mox, et vigere, et senescere omnes codd. et edd. præter Ern. in qua legitur et vivere errore typogr.—4 Ita codd. aliquot, Crat. Victor. Manut. Grut. Davis. putare margo Crat. probante Morelio, item Lamb. Gærenz. Schutz. Dav. amputareque E U ξ χ ψ. aptare et aliena amputare Manut. uti conjectabat Lall.—5 Ita de Davisii conjectura primus edidit Ernesti, eumque secuti sunt Gærenz. Schutz. Orell. possit ire ceteri; feratur, possit ire conj. Ernesti. Statim, si loqui possent codd. aliquot, Victor. Dav. ita se t. tutandasque Vindob.—6 Codd. aliquot,

NOTÆ

^o Sunt autem bestiae quaedam] Trans- lib. ix. et x. tulit hæc Cicero ex Hist. Animal.

moveatur, quid facturam putas? an ea, quæ per vinitorem antea consequeretur, et per se ipsa curabit? Sed videsne accessuram ei curam, ut sensus quoque suos, eorumque omnium⁷ appetitum, et, si qua sint ei membra adjuncta, tueatur? Sic ad illa quæ semper habuit, junget ea⁸ quæ postea accesserint: nec eundem finem habebit, quem cultor ejus habebat: sed volet secundum eam naturam, quæ postea ei adjuncta sit, vivere. Ita similis erit et finis boni,⁹ atque antea fuerat, nec idem tamen: non enim jam stirpis bonum quæret, sed animalis. Quod si¹⁰ non sensus modo ei sit datus, verum etiam animus hominis, non necesse est et illa pristina manere, ut tuenda? et inter hæc multo esse cariora, quæ accesserint? animique optimam quamque partem carissimam? in eaque expletione naturæ summi boni finem consistere, cum longe multumque præstet mens atque ratio? Sic et extremum¹¹ omnium appetendorum, atque ductum a prima commendatione^p naturæ, multis gradibus ascendit, ut ad summum perveniret; quod cumulatur^q ex integritate corporis, et ex mentis ratione perfecta.

////////

etiam ξ χ, Gærenz. Schutz. Orell. ipsam. Mox, per se ipsam, omisso et, codd. aliquot, Venet. 1494. Ascens. Manut. Lamb. Dav. Gærenz. Schutz. Orell. ipsa soli Crat. et Ernesti.—7 Monac. Spirens. N. eorumque omnem, probante Orell. Mox, si qua sunt Gud. 2. Manut. Lamb. ei adjuncta membra Crat. membra delevit Gærenz. e conjectura.—8 Codex unus Oxon. jungit ea. Tum, finem habebat U. quem c. e. habebat desunt in E U ξ χ.—9 Ita similis erit ei finis boni Gærenz. e conjectura, et Orell. Ita similis erit et f. b. Crat. Vict. Grut. Schutz. Ita similis erit f. b. Manut. Lamb. Ita et similis erit f. b. e codd. Dav. Ita et s. erit et f. b. Ernesti errore typogr. neque idem tamen Victor. Dav. Gærenz. Schutz. Orell.—10 Quid? si e codd. Spirens. N, et Gærenz. improbante Orell. Statim, verum etiam animus, et animus hominis cod. Steph. et Vict. Deinde, ut tuenda sint, et hæc multo Orell. e codd. Spir. et N. ut tuenda; et inter hæc multo Crat. Victor. Grut. seqq. ut tuenda, sit, et inter hæc multo Lamb. Denique, naturæ summum codd. aliquot, etiam E ξ.—11 Sicque extremum Spirens. Sitque extimam N. et delendum censet Gærenz. uncis inclusit Orell. Mox, atque omittit Lamb. probante Ernesti. a prima commutatione codd. aliquot; a prima communitate ξ χ ψ, alii codd. Victor. Manut. Dav.

NOTÆ

^p A prima commendatione [communitate] Lambinus legit a prima commendatione naturæ, quanquam, 'in vitis,' inquit, 'omnibus manuscrip-

tis.' 'Ea de commendatione' sæpe jam dictum.

^q Quod cumulatur] In quo autem sita esset integritas corporis, et men-

xv. 41. Cum igitur ea sit, quam exposui, forma naturæ; si, ut initio dixi, simul atque ortus esset, se quisque¹ cognosceret, judicareque posset, quæ vis et totius esset naturæ et partium singularum, continuo videret, quid esset hoc, quod quærimus, omnium rerum, quas expetimus, summum et ultimum: nec ulla in re peccare posset. Nunc vero a primo quidem mirabiliter occulta natura est,² nec perspicui nec cognosci potest: progredientibus autem ætatibus, sensim, tarde potius quasi nosmetipsos cognoscimus. Itaque illa prima commendatio, quæ a natura nostri facta est, nobis obscura et incerta est:³ primusque appetitus ille animi tantum agit, ut salvi atque integri esse possimus. Cum autem dispicere cœpimus,⁴ et sentire, quid simus, et quid animantibus ceteris differamus, tum ea sequi incipimus, ad quæ nati sumus. 42. Quam similitudinem videmus in bestiis, quæ primo, in quo loco natæ sunt, ex eo se non commovent: deinde suo quæque appetitu movetur:⁵ serpere anguiculos, nare anaticulas, evolare meculas, cornibus uti videmus boves, nepas aculeis:⁶ suam denique cuique naturam esse ad vivendum ducem. Quæ similitudo in genere etiam humano apparet. Parvi enim primo⁶ ortu sic jacent, tanquam omnino sine animo sint: cum autem paulum firmitatis accesserit, et animo utuntur,

CAP. XV. 1 Gærenz. *si quisque*. Actutum, *judicare quin posset* E.—2 *Nec vero quod mirabiliter occulta n. est* Monac.—3 Nonnulli codd. Mars. Crat. Victor. Dav. Gærenz. Schütz. Orell. *facta est nobis, incerta et obscura est*. ψ omittit *facta*. Mox, *tantum id agit* conj. Ernesti, probante Brem.—4 Ita codd. Regg. Lall. Orell. *cœperimus* Victor. Lamb. Dav. Gærenz. Statim, *ab animantibus* Manut. Lamb.—5 Dav. e tribus codd. *moventur*. Mox, pro *nepas*, quod servant multi codd. cum Nonio, item Victor. Lamb. in marg. ed. 1584. Dav. seqq. *vespas* exhibent E U ξ χ ψ, Manut. et Lamb. in ed. 1566.—6 *Parvi primo* E ξ. Paulo post, *et manibus utuntur* Weg. Junt. Crat. Lamb. Orell. uti volebat Brem. Tum, *libenterque cum his congregantur d. se ad illudendum* E ξ. *ipsi superant alios glorificari* in iisdem codd. Denique, ani-

NOTÆ

tis ratio perfecta, dictum est lib. i. 'Corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus,' &c.

¹ *Nepas aculeis*] *Nepam*, ait Nonius, quidam cancrum putant, ob illud Plauti, 'Retroversum cedam,

imitabor nepam.' Sed scorpius est, ut ex loco Arati, quem Cic. de Nat. Deor. lib. ii. ita vertit: 'Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen Aram.' Sunt qui legunt *vespas* pro *nepas*. Ita Muretus.

et sensibus; connitunturque, ut sese erigant, et manibus utantur; et eos agnoscunt, a quibus educantur: deinde æqualibus delectantur, libenterque se cum his congregant, dantque se ad ludendum: fabellarumque auditione ducuntur: deque eo, quod ipsis superat, aliis gratificari volunt: animadvertuntque ea, quæ domi fiunt, curiosius, [p. 135.] incipiuntque commentari aliquid, et discere: et eorum, quos vident, volunt non ignorare⁷ nomina: quibusque rebus cum æqualibus decertant, si vincunt, efferunt se lætitia; victi debilitantur, animosque demittunt: quorum sine causa fieri nihil putandum est. 43. Est enim natura sic generata vis⁸ hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: ob eamque causam parvi virtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina moventur. Sunt enim prima elementa naturæ; quibus auctis,⁹ virtutis quasi carmen efficitur: nam cum ita nati factique simus, ut et agendi aliquid, et diligendi aliquos, et liberalitatis, et referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemque¹⁰ aptos animos haberemus, a contrariisque rebus alienos; non sine causa eas, quas dixi, in pueris virtutum quasi scintillulas videmus, e quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam, quasi Deum, ducem subsequens, ad naturæ perveniat extremum. Nam, ut sæpe jam dixi, in infirma ætate, imbecillaque mente, vis naturæ per caliginem¹¹ cernitur. Cum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem¹² naturæ vim, sed ita, ut progredi possit longius, per se sit tamen inchoata. XVI. 44. Inrandum est igitur in rerum naturam, et penitus, quid ea postulet, pervidendum.¹ Aliter enim nosmetipsos nosse

//////////

madvertunt ea quæ domi sunt duo codd. Oxon.—7 *Mars. nolunt ignorare.* Idem mox, *de rebus*, probantibus Dav. et Ernesti. Deinde, *si vicerint* Spirens. N, Gørenz. Schutz. Orell. uti conjectabat Ernesti.—8 *Voc. vis* delendum censebat Dav. probante Ernesti.—9 *Monac. actis.* Pro *carmen* J. F. Gro-nov. conj. *germen*; Dav. *cacumen*; Nissenius *lumen*.—10 *Spirens. N, Gnd. 2. Weg. Gørenz. Schutz. Orell. fortitudinem.* Paulo post, *ut naturam, quasi Deum* conj. Beier. Offic. tom. I. p. 301. *ad n. subveniat* ξ.—11 *Gørenz. e codd. item Schutz. et Orell. quasi per caliginem.*—12 *Victor. quidem ille.*

non possumus. Quod præceptum quia majus erat, quam ut ab homine videretur,² idcirco assignatum est Deo.³ Jubit igitur nos Pythius Apollo⁴ noscere nosmetipsos. Cognitio autem hæc est una, ut vim⁵ nostri corporis animique norimus, sequamurque eam vitam, quæ rebus ipsis perfruat. Quoniam autem is animi⁶ appetitus a principio fuit, ut ea, quæ dixi, quam perfectissima a natura haberemus; confitendum est, cum id adepti simus, quod appetitum sit, in eo quasi ultimo consistere naturam, atque id esse summum bonum: quod certe universum sua sponte ipsum expeti, et propter se, necesse est, quoniam ante demonstratum est, etiam singulas ejus partes esse per se expetendas.

45. In enumerandis autem corporis commodis siquis prætermisam a nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quæstio⁷ differatur. Utrum enim sit voluptas⁸ in iis rebus, quas primas secundum naturam esse diximus, necne sit, ad id, quod agimus, nihil interest. Si enim (ut mihi quidem videtur) non explet⁹ bona naturæ voluptas, jure prætermisam est: sin est in ea, quod quidam volunt, nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi boni. Quæ

CAP. XVI. 1 Codex unus Oxon. *providendum*.—2 Bentl. conj. *ederetur*; Dav. suspic. *traderetur*; Ernesti malit *natum*, vel *ortum videretur*.—3 E & ut cum vim. Mox, *rebus delendum* censebat Brem. *ipsis perficiatur* multi codd. etiam E U & X & Ψ.—4 Q. a. his animus χ. *perfectissima natura* e codd. Gærenz. Schutz. Orell.—5 Spirens. N, Crat. Orell. ea quæstio.—6 Si enim est ... nec explet de Gærenzii conjectura Schutz. Verba, Si enim ... prætermisam est, desunt in E &. Mox, *sin est inter ea, quod* conj. Brem. *sin est in eis, quod* suspic. Dav. *si non est, quod* de Gærenzii conjectura Schutz. Deinde, *nihil impedit veram hanc esse nostram, &c.* vel, *nihil impedit veram hanc esse comp.*

NOTÆ

* *Assignatum est Deo*] Ex quo illud Juvenal. 'Cælo descendit γῶπι σκαυρόν.' Qua vero occasione ab Apolline Pythio prolatum sit, dicitur Tusc. lib. I.

¹ *Pythius Apollo*] Hoc dictum alii aliis tribuunt; Ovidius ad Pythagoram auctorem refert; sunt qui Homero tribuant; Diogenes Thaleti tribuit. Ut ut sit, constat unum illud fuisse ex apophthegmatibus, quæ pro

foribus templi Delphici ab Amphictyonibus inscripta sunt, teste Platone in Charmide.

² *Utrum enim sit voluptas*] Plato asserebat, Stoici negabant; sed voluptatem posterum quiddam esse et consequens: naturam enim, cum quæ sibi salutaria sunt, adepta sit, hilarari quodammodo; hincque voluptatem nasci.

enim constituta sunt prima naturæ, ad ea si voluptas accesserit, unum; aliquid accesserit^x commodum corporis; neque eam constitutionem summi boni, quæ est proposita,⁷ mutaverit.

XVII. 46. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, ut ea duceretur¹ omnis a prima commendatione naturæ. Nunc autem aliud jam argumentandi sequamur genus, ut non solum quia nos diligamus, sed quia cujusque partis naturæ et in corpore et in animo sua quæque² vis sit, idcirco in his rebus summa nostra sponte moveamur. Atque ut a corpore ordiar, videsne, ut, si qua³ in membris prava, aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines? ut etiam contendat, et elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis vitium, aut quam minimum appareat? multosque etiam dolores curationis⁷ causa⁴ perferant? ut, [p. 136.] si ipse usus membrorum non modo non major, verum etiam minor futurus sit, eorum tamen species ad naturam revertatur: etenim cum omnes natura totos se expetendos putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos; necesse est ejus etiam partes propter se expeti, quod universum propter se expetatur. 47. Quid?⁵ in motu, et in statu corporis nihilne est, quod animadvertendum esse ipsa natura judicet? quemadmodum quis ambulat, sedeat, qui ductus oris, qui vultus in quoque sit: nihilne est in his rebus, quod dignum libero, aut indignum esse

//////////

Gærenz. e vestigiis codd. nihil impendit χ.—7 Victor. præposita.

CAP. XVII. 1 E ξ ut adduceretur.—2 Brem. suspic. sua cujusque; Ernesti conj. sua quædam. Actutum, vis fit ψ. vis est χ, Oliv. summa delevit Lamb. probantibus Ernesti et Brem. summe Brutus.—3 Gærenz. e codd. si quæ. Paulo post, et laborent cod. Stephani, E ξ. se efficere E.—4 Gærenz. tacite, curationis causa dolores. E proferant.—5 Quod multi codd. etiam E U ξ χ ψ, Crat. Victor. et statu, omisso in, Lamb. nihil inest codd. optt. etiam Monac. χ ψ, Manut. Gærenz. Schutz. Orell. nihil non inest E. nihil non est U ξ, Victor. nihil interest Crat. Quid? in motu... indicet uncis inclusit

NOTÆ

^x Unum aliquid accesserit] Vides voluptatem hic intelligi eam, quæ sensu et corpore percipitur, non animo.

Qualis fuit C. Marius, qui cum varices secarentur, acrem doloris mortuum sic pertulit, ut ligari se videretur.

⁷ Multosque etiam dolores curationis]

ducamus? Nonne odio dignos multos⁶ putamus, qui quodam motu aut statu videntur naturæ legem et modum contempsisse? Et, quoniam hæc deducuntur⁷ de corpore, quid est, cur non recte pulchritudo etiam ipsa propter se expetenda ducatur? Nam si pravitatem imminutionemque corporis,⁸ propter se fugiendam putamus; cur non etiam, ac fortasse magis, propter se formæ dignitatem sequamur? Et, si turpitudinem fugimus⁹ in statu et motu corporis, quid est, cur pulchritudinem non sequamur? atque etiam valetudinem, vires, vacuitatem doloris, non propter utilitatem solum, sed etiam ipsas propter se expetemus: quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus vult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maxime e natura; quæ tota perturbatur, si aut ægrum corpus est, aut dolet, aut caret viribus. XVIII. 48. Videamus animi partes, quarum est aspectus¹ illustrior; quæ quo sunt excelsiores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus est igitur² innatus^a in nobis cognitionis amor et scientiæ, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata rapiatur. Videmusne, ut pueri ne verberibus quidem a contemplandis rebus perquirendisque deterreantur? ut pulsi requirant,³ et aliquid scire se gaudeant? ut aliis narrare gestiant? ut pompa, ludis, atque ejusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem et sitim perferant? Quid vero? Qui ingenuis studiis atque artibus delectantur, nonne videmus eos nec valetudinis,

//////////

Dav. non probante Orell.—6 Codd. aliquot *multos dignos*. Gærenzius vel legendum *multo*, vel *multos* delendum censuit: delevit Schutz.—7 Ita codd. Gruteri, E U χ, Junt. Crat. Grnt. seqq. *ducuntur* ξ ψ, Victor. Manut. *dicuntur* Lamb. Mox, *expetenda dicatur* E ξ.—8 *Nam si pravitatem et i. corporis* E.—9 Ita Lamb. Manut. Schutz. Orell. *fugiamus* vulg. quod defendere nititur Gærenzius. Statim, *non sequamur atque valetudinem* χ. Deinde, *expetamus* Manut. Lamb.

CAP. XVIII. 1 Spirens. N, et margo Crat. *conspectus*.—2 *Tantus igitur est* Manut. Lamb. *innatus nobis* Pith. *innatus in omnibus* Manut. Lamb.—3 Orell. e Monac. *ut pulsi recurrant*; codd. aliquot, etiam E ξ χ, Crat. Victor. *aut p. requirant*. Actutum, et uliqui χ. *ut aliquid* Monac. Schutz. et Orell. et sic

NOTÆ

^a *Tantus est igitur innatus*] ‘Labi et malum et turpe ducitur.’ Offic. enim et errare, et nescire, et decipi, lib. I.

nec rei familiaris habere rationem? omniaque perpeti, ipsa cognitione et scientia captos? et cum maximis curis et laboribus compensare eam, quam ex discendo capiant, voluptatem? 49. Mihi quidem Homerus hujusmodi quiddam vidisse⁴ videtur in iis quæ de Sirenum cantibus^b finxerit: neque enim vocum suavitate videntur,⁵ aut novitate quadam et varietate cantandi, revocare eos solitæ, qui prætervehebantur, sed quia multa se scire profitebantur; ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent. Ita enim⁶ invitant Ulyssem: (nam verti, ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum^c)

O decus Argolicum!^d quin⁷ puppim flectis, Ulysses,

Auribus ut nostros possis⁸ agnoscere cantus?

Nam nemo hæc unquam⁹ est transvectus coerula cursu,

Quin prius¹⁰ astiterit vocum dulcedine captus;

Post, variis avido satiatus pectore musis,

Doctior ad patrias lapsus pervenerit¹¹ oras.

Nos¹² grave certamen belli, clademque tenemus,

Græcia quam Trojæ divino numine vexit;

Omniaque e latis rerum¹³ vestigia terris.^a

^a O Ulysses, decus Græcorum, quidni huc navim admoves, ut cantus nostros audire possis? Nam nemo hæc maria cursu decurrit, quin huc accesserit captus dulcedine vocum nostrarum, et varias avide hauserit cognitiones, doctiorque in pa-

conj. Gærenz. atque hujusmodi E ξ. vel famem, vel sitim E ξ.—4 Dav. conj. indicasse, vel prodidisse. Statim, in his Gærenz. quæ a Sirenum χ. cantibus finxit codd. aliquot ap. Orell.—5 E videtur.—6 Ut enim E ξ.—7 O Deus A. qui in iisdem codd.—8 Codex unus Oxon. posses.—9 Idem cod. inquam. Actutum, est travectus Spirens. N. est omittunt E ξ.—10 Qui prius E ξ.—11 Idem codd. pervenerat.—12 Nunc ξ. clademque canemus Crat. Grut. al.

NOTÆ

^b Sirenum cantibus] Sirenes, Acheloi fluminis et Terpsichores, aut, ut quibusdam placet, Melpomenes, aut, ut aliis, Calliopes, filiæ tres, ausæ Musas cantu provocare, victæque, alis (nam alatæ primæ fuerant) spoliatae sunt. Feruntur habitasse juxta Pelorum, Siciliæ promontorium, vel, ut alii tradunt, in insulis Sirenensis. Clearchus Solensis,

in Amatoriis, Lencosiam, Lygeam, Parthenopen appellatas ait. Alii aliter.

^c Sic istum ipsum locum] Odyss. M. 184. cujus hoc principium est: Δεῦρ' ἔγ' ἰὼν, πολύαιν' Ὀδυσσεῦ, μέγα κῦδος Ἀχαιῶν, κ. τ. λ.

^d Argolicum] Piso igitur hos versus fecit, aut fecisse se dicit; ipse enim est qui loquitur.

[p. 137.] Vidit Homerus, probari fabulam non posse, si cantianculis tantus vir irretitus teneretur. Scientiam pollicentur, quam non erat mirum sapientiæ cupido patria esse¹⁴ cariorē. Atque omnia quidem scire, cujuscumque modi sint, cupere, curiosorum; duci vero majorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiæ, summorum virorum est putandum. XIX. 50. Quem enim ardorem studii censetis fuisse in Archimede,^e qui dum in pulvere quædam describit attentius,^f ne patriam quidem captam esse senserit? quantum Aristoxeni^f ingenium consumtum videmus in musicis? quo studio Aristophanem^g putamus ætatem in literis duxisse? Quid de Pythagora,^h quid de Platoneⁱ aut Democrito^{2 k} loquar, a quibus, propter discendi cupidi-

triam recesserit. Scimus eventus belli Trojani, et clades, quibus Græcia, Diis violentibus, Trojam afflixit; et omnia vestigia rerum e latis terris.

vett.—13 Codd. plerique, et Crat. *e latis regum*; χ *elatio regum*.—14 Crat. Victor. Manut. Dav. omittunt *esse*. Pro *sint* E U ξ χ , Maunt. et Lamb. *sunt*.

CAP. XIX. 1 Codd. aliquot, etiam χ , et Crat. *attentus*. Mox *quantum A. ingenii* Monac. *literis traduxisse* conj. Lamb.—2 Gœrenz. et Orell. *aut de*

NOTÆ

^e *Fuisse in Archimede*] Geometra nobili, Syracensano. Cum Syracusæ caperentur, vetuit M. Marcellus, ne violaretur; a milite, ignaro quis esset, interfectus est.

^f *Quantum Aristoxeni*] Insignis musicus, idemque philosophus, Dicæarchi condiscipulus. Magistris usus est, patre suo, et Erythræo quodam, deinde Xenophilo Pythagoræo, postremum Aristotele, in quem morientem invectus est, quod scholæ Theophrastum successorem reliquisset. De eo iterum Tusc. lib. I.

^g *Aristophanem*] Is non comicus est, sed grammaticus celeberrimus, Byzantinus, auditor Callimachi et Zenodoti, præceptor Aristarchi: in interpretando Homero plurimorum operæ posuit.

^h *Quid de Pythagora*] Discendi stu-

dio impulsus, omnibus ferme barbarorum Græcorumque sacris initiatus est, Ægyptum lustravit, et a Chaldæis, Persarumque magis edoctus est; in Cretam deinde et Samum venit; ac denique Italiam leges dedit.

ⁱ *Quid de Platone*] Ægyptum peragravit, ut a sacerdotibus numeros et astronomiam perdisceret; postea Tarentum ad Archytam, et ad reliquos Pythagoræos concessit.

^k *Aut Democrito*] Cum magos domi et Chaldæos audiisset, quos patri ejus Xerxes reliquerat, in Ægyptum profectus est, ut geometriam disceret; et in Persidem, ut Chaldæos audiret: Æthiopiam quoque peragravit; et in India cum gymnosophistis, ut quidam tradunt, congressus est.

tatem videmus ultimas terras esse peragratas? Quæ qui non vident, nihil unquam magna cognitione³ dignum amaverunt. Atque hoc loco, qui propter animi voluptates colidicunt ea studia, quæ dixi, non intelligunt, idcirco esse ea propter⁴ se expetenda, quod, nulla utilitate objecta, delectentur animi, atque ipsa scientia, etiam si incommoda datura sit, gaudeant. 51. Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? ipsi enim quæramus a nobis, stellarum motus contemplationesque rerum cœlestium, eorumque omnium, quæ naturæ obscuritate occultantur, cognitiones, quemadmodum nos moveant: et quid historia delectet, quam solemus persequi⁵ usque ad extremum: prætermissa repetimus, inchoata persequimur. Nec vero sum inscius, esse utilitatem in historia, non modo voluptatem. Quid? cum fictas fabulas, e quibus utilitas nulla duci potest,⁶ cum voluptate legimus? 52. Quid? cum volumus nomina eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse,⁷ parentes, patriam, multa præterea minime necessaria? Quid? quod homines infima fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices denique, delectantur⁸ historia? maximeque eos videre possumus res gestas audire et legere velle, qui a spe gerendi absunt, confecti senectute. Quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quæ discuntur et cognoscuntur, invitamenta inesse, quibus⁹ ad discendum cognoscendumque moveamur. 53. Ac veteres quidem philosophi, in beatorum insulis,¹ fingunt, qualis natura sit¹⁰ vita sapien-

Democrito.—3 Dav. et Brem. conj. *magnum aut cognitione.* Brem. post vident excidisse quædam putat. Ernesti suspic. *quæ qui non vident magna, nihil unquam cogn.* Nescio quis ap. Orell. *quæ qui vident, &c.*—4 Gærenz. e codd. Schutz. et Orell. *idcirco esse propter*; Crat. *idcirco ea esse propter.* Statim, *objecta* omittunt codd. aliquot. Deinde, *incommoda allatura* Lamb. 1566.—5 Gærenz. e tribus codd. Schutz. Orell. *prosequi.* Gærenz. præterea volebat *quam cum sol. &c.*—6 Gærenz. e codd. *nulla elici potest*; alii codd. *nulla dici potest.*—7 Schutz. suspic. *cum volumus eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse nomina, &c.*—8 Victor. Manut. Grut. Dav. *delectentur.* Mox, *videre possumus* χ.—9 E *in quibus.*—10 Orell. *de conjectura*

NOTE

¹ *In beatorum insulis*] Dicuntur eæ Favonio perpetuo, fructus ter sin-

insulæ oceano conclusæ, et afflari gulis annis producere. Scribunt qui-

Delph. et Var. Clas.

Cicero.

2 E E E E

tium, quos cura omni liberatos, nullum necessarium vitæ cultum aut paratum requirentes, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut omne tempus in quærendo ac discendo, in naturæ cognitione, consumant. Nos autem non solum beatæ vitæ istam¹¹ oblectationem videmus, sed etiam levamentum miseriarum. Itaque multi, cum in potestate¹² essent hostium aut tyrannorum; multi in custodia, multi in exilio, dolorem suum doctrinæ studiis levaverunt. 54. Prince pshujus civitatis^m Phalereusⁿ Demetrius, cum patria¹³ pulsus esset injuria, ad Ptolemæum^o se regem Alexandriam contulit: qui cum in hac ipsa [philosophia,^a ad quam te hortamur, excelleret, Theophrastique esset auditor, multa præclara in illo calamitoso otio scripsit,¹⁴ non ad usum aliquem suum, quo erat orbatus: sed animi cultus ille erat ei quasi quidam humanitatis^b cibus. Equidem e Cn. Aufidio, prætorio,^p erudito homine, oculis capto, sæpe

^a *Peripatetica.*^b *Doctrinæ.*

virī docti sæculi 16. in marg. Lamb. *qualis futura sit*, probantibus Dav. et Ernesti. Statim *omni* omittit Victor. Pro aut *paratum* Lamb. habet *apparatum*. Tum, *esse* ante *acturos* omittunt Gœrenz. et Orell. *tempus* inquirendo codd. optt. Gœrenz. Schütz. Orell.—11 Lamb. e codd. Gœrenz. Schütz. Orell. *istam esse*.—12 Codex unus Oxon. in *tempestate*.—13 Lamb. cum e patria. Actutum, et injuria χ. Alexandream Spirens. N.—14 E ξ χ ψ scribit.—

NOTE

dam Julium Cæsarem ad eas aliquando appulisse, captumque locorum amœnitate, et sedem ibi constituere volentem, pulsum ab incolis fuisse. Eas multis describit Socrates apud Platonem. Vide Plut. in Seritorio, et Platonem in Gorgia.

^m *Princeps hujus civitatis*] Athenarum, ubi hæc habetur disputatio.

ⁿ *Phalereus*] Cur Phalereus appellatus sit, dictum supra. Philosophus Peripateticus, annis decem rempublicam præclare administravit, quamquam genere obscuro. Invidia mox in eum commota et insidiæ paratæ. Mors etiam absenti decreta; statnæ, quæ plurimæ illi erectæ fuerant, de-

jectæ, unica in arce servata. Mortuo Cassandro, cum ab Antigono sibi timeret, ad Ptolemæum Soterem se contulit, apud quem mortuus est.

^o *Ad Ptolemæum*] Soterem, qui Ptolemæo Energetæ successit. Porro Ptolemæi nomen commune fuit omnibus regibus Alexandriæ et Ægypti, jam tum ab conditore Ptolemæo, filio Lagi, sive, ut Pausanias in Atticis refert, Philippi, patris Alexandri Magni.

^p *Cn. Aufidio, prætorio*] Hunc prætorium appellat Cicero, ut distinguatur, opinor, a Cn. Aufidio consulari, quem hic prætorius adoptaverat ex domo Aurelia jam senex et orbis.

audiebam, cum se lucis magis, quam utilitatis desiderio¹⁵ moveri diceret. Somnum denique nobis, nisi quietem corporibus, et medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putarem datum: aufert enim sensus, actionemque tollit omnem. Itaque, si aut quietem natura non quæreretur, aut eam posset alia quadam ratione consequi, facile pateremur;¹⁶ [p. 138.] qui etiam nunc, agendi aliquid discendique causa, prope contra naturam vigilias suscipere soleamus. xx. 55. Sunt autem¹ clariora, vel plane perspicua, nec dubitanda indicia naturæ, maxime scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere semper, neque ulla conditione quietem sempiternam possit pati. Facile est hæc² cernere in primis puerorum ætatulis. Quanquam enim vereor, ne nimius in hoc genere videar; tamen omnes veteres philosophi, maxime nostri, ad incunabula accedunt, quod in pueritia facillime se arbitrentur naturæ voluntatem posse cognoscere. Videmus igitur, ut conquiescere ne infantes quidem possint: cum vero paulum processerint,³ lusionibus vel laboriosis delectentur, ut ne verberibus quidem deterreri possint: eaque cupiditas agendi aliquid adolescit una cum ætatibus.⁴ Itaque, ne si jucundissimis quidem nos somniis usuros putemus, Endymionis⁵ somnum nobis velimus⁵ dari: idque

15 Orell. conj. *quam consulatus desiderio*.—16 Lamb. *facile nos eo carere pateremur*.

CAP. XX. 1 *Sunt autem etiam* e codd. Gœrenz. Schutz. Orell. *Sunt autem et Crat.*—2 *Facile est hoc* Gœrenz. Schutz. Orell. *Mox, qui in pueritia, &c.* cum codd. Gœrenz. et Orell. *Pro voluntatem* Victor. et Manut. habent *voluptatem*.—3 *Quidam ap. Lamb. processerint ætate.* Statim, *delectentur* est e conjectura Ernesti: *delectantur* habent codd. et edd. priores.—4 Cod. Ursin.

NOTÆ

Prætorii esse opinor legem Aufidiam de feris Africanis ludorum Circensium, de qua meminit Plin. viii. 17. De Aufidio iterum Tusc. lib. v.

¹ *Endymionis*] Æthlii et Calyces filius, in antro quodam Latmi, Carixæ montis, versari solitus, quo ad eum ventitabat Luna. Locus fabulæ

datum, quod per diem dormiret Endymion, Elidis rex, per noctem venaretur; vel ut alii tradunt, sidera lunamque maxime specularetur. Primus enim, teste Luciano, cursum lunæ notavit, ut Phaëton solis. De eo iterum Tusc. lib. v.

si accidat, mortis instar putemus. 56. Quinetiam inerrissimos homines, nescio qua singulari nequitia⁶ præditos, videmus tamen et animo et corpore moveri semper, et, cum re nulla impediuntur necessaria, aut alveolum poscere,⁷ aut quærere quempiam ludum, aut sermonem aliquem requirere; cumque non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes,⁷ circulos aliquos et sessiunculas⁸ consecrari. Ne bestię quidem, quas delectationis causa concludimus, cum copiosius alantur quam si essent liberę, facile patiuntur sese contineri: motusque solutos et vagos, a natura sibi⁸ tributos, requirunt. 57. Itaque, ut quisque optime natus institutusque est,⁹ esse omnino nolit in vita, si gerendis negotiis orbat, possit paratissimis vesci voluptatibus. Nam aut privatim¹⁰ aliquid gerere malunt; aut, qui altiore animo sunt, capessunt rempublicam honoribus imperiisque adipiscendis, aut totos se ad studia doctrinę conferunt. Quia in vita, tantum abest, ut voluptates consecrentur;¹¹ etiam curas, sollicitudines, vigilias perferunt: optimaque parte hominis, quę in nobis divina ducenda est, ingenii et mentis acie fruuntur, nec voluptatem requirentes, nec fugientes laborem. Nec vero intermittunt aut admirationem earum rerum, quę sunt ab antiquis repertę, aut investigationem novarum: quo studio cum satiari non possint,¹² omnium ceterarum rerum obliti, nihil abjectum, nihil humile cogitant: tantaque est vis talibus¹ in studiis, ut eos etiam, qui

atutula.—5 Ita Junt. Crat. Lamb. seqq. *nolimus* edd. vett.—6 Codd. aliquot, etiam Monac. *segnitia*; Crat. *segnitie*. Mox, *et corpore et animo* edd. vett. Gœrenz. et Orell. Paulo post, *circulos aliquot et semicirculos* edd. vett.—7 Codex unus Oxon. *oblectationis*.—8 E ξ *datos sibi*.—9 Iidem codd. *omitunt est*. Mox, *velit in vita* χ . *possit paratissimus* ξ .—10 *Nam ut privatim* χ .

NOTÆ

⁷ *Aut alveolum poscere*] Alveolus, auctore Festo, est tabula lusoria, alio nomine ‘aleatoria,’ et ‘latruncularia.’

⁸ *Circulos aliquos et sessiunculas* [*semicirculos*] Scaliger ex vetere libro supplet *circulos et sessiunculas*, quod Grutero placet. Sunt genera quę-

dam ludorum, usurpata veteribus, nobis ignota.

¹ *Tantaque est vis talibus*] Ita Epicurus, cum in voluptate summum bonum poneret, quiescere tamen non potuit, dies noctesque literis insudavit, librosque plurimos scripsit.

sibi alios proposuerunt fines bonorum, quos utilitate aut voluptate dirigunt; tamen in rebus¹³ quærendis, explicandisque naturis, ætates contere videamus. XXI. 58. Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum esse natos: actionum autem genera plura,^u ut obscurentur etiam minora majoribus. Maximæ autem sunt, primum, ut mihi quidem videtur, et iis¹ quorum nunc in ratione versamur, consideratio cognitioque rerum cœlestium, et earum, quas, a natura occultatas et latentes, indagare ratio potest: deinde rerum publicarum administratio, aut administrandi sciendique prudens, temperata, fortis, et justa ratio, reliquæque virtutes, et actiones virtutibus congruentes; quæ, uno verbo complexi omnia, 'honestæ' dicimus: ad quorum etiam cognitionem² et usum jam corroborati, natura ipsa præennte, deducimur. Omnium enim rerum principia parva sunt, sed suis progressionibus usa³ augentur: [p. 139.] nec sine causa: in primo enim ortu inest teneritas et mollities quædam, ut nec res videre optimas, nec agere possint. Virtutis enim, beatæque vitæ, quæ duo maxime expetenda sunt, serius lumen apparet: multo etiam serius, ut plane,

—11 Cod. ξ *consectantur*.—12 Ita Mars. *possunt* Grut. alique.—13 Dav. conj. *rerum*, probante Ernesti. Gærenz. suspic. in *quærendis rerum explicandisque naturis*.

CAP. XXI. 1 Gærenz. et Orell. *et his*. Statim, *et consideratio* E ξ. *cognitio rerum* Junt. Crat. Victor. Gærenz. Orell. Cf. Beier. ad Offic. tom. I. p. 504. *cogitatio rerum* Monac. *cognitione rerum* Pith. *cogitatione rerum* cod. Scaligeri, ipso probante, nisi apud Grut. error est typogr. pro lect. cod. Monac. Paulo post, *scientia*; *tum prudens* codd. aliquot, etiam Monac. Dav. Lall. Gærenz. Schutz. Orell. *reliquæ virtutes* χ. *verbo compleri* E.—2 Gærenz. Schutz. Orell. *ad quorum et cogn.* Mox, *jam* omittit Victor.—3 Lamb. *progressionibus usu*; χ *progressibus usa*. Statim, *inest teneritas* codd. aliquot, etiam E U ξ χ, et Gærenz. Lectionem nostram agnoscit Non. Marcell. Pro

NOTÆ

^u *Actionum autem genera plura*] Actionum humanarum genus omne ad duplex reducit Aristoteles, θεωρητικὸν et πρακτικὸν, contemplativum et activum. Quæ quidem actionum divisio orta est ex distributione animi in ἐπιστημονικὸν et λογιστικὸν; unde duplex genus mentis in homine, 'prac-

tica' et, ut aiunt, 'theoretica'; 'practica' earum rerum quæ in delibationem cadunt, 'theoretica' earum quæ in cognitionem et scientiam positæ sunt. Quæ autem sint actionum genera minora, quæ majora, Cicero paulo post explicat.

qualia sint, intelligantur: præclare enim Plato,^x 'Beatum, cui etiam in senectute contigerit, ut sapientiam,⁴ verasque opiniones assequi possit.' 59. Quare, quoniam de primis naturæ commodis⁵ satis dictum est, nunc de majoribus consequentibusque videamus.

Natura igitur corpus quidem hominis sic et genuit, et formavit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente ætate fingeret;⁶ neque sane multum adjumentis externis et adventiciis uteretur. Animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus. Sensibus enim ornavit⁷ ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multum adjumento ullo ad suam conformationem indigeret: quod autem in homine^y præstantissimum atque optimum est, id deseruit: etsi dedit talem mentem, quæ omnem virtutem accipere⁸ posset, ingenuitque sine doctrina notitias parvas rerum maximarum, et quasi instituit docere, et induxit in ea, quæ inerant, tanquam elementa virtutis.^z Sed virtutem ipsam inchoavit: nihil amplius. 60. Itaque nostrum est⁹ (quod nostrum dico, artis est) ad ea principia, quæ accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod volumus, effectum: quod quidem pluris sit haud paulo, magisque ipsum propter se expetendum, quam aut sensus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantum præstat mentis excellens perfectio, ut vix cogitari possit, quid intersit. Itaque om-

////////

optimas Ernestius suspicabatur legendum *homines*.—4 *E sapientias*.—5 *Voc. commodis* suspectum est Ernestio. *consequentibus videamus* E ξ.—6 'Gærenzius conj. *ætate effingeret*, quod est sane speciosum.' Schütz. *citata fingeret* E.—7 *Sensibus ornavit* χ. Mox, *ad suam conformationem* cod. Stephani, E U ξ ψ, Junt. Crat. Victor. Orell. *indigerent* conj. Brem.—8 Ita quatuor codd. Gærenzii, Dav. Gærenz. Schütz. Orell. *virtutem jam accipere* ceteri.—9 Ita e conjectura Manut. Lamb. Grut. Dav. seqq. *inchoavit*. *Nihil itaque amplius nostrum est* edd. vett. Statim, *consequentiam* χ. *quo adsit id* ψ. Paulo post,

NOTE

^x *Præclare enim Plato*] Locus est Platonis de Leg. lib. II.

^y *Quod autem in homine*] Corporis partes omnes ipsa per se perfecit natura, nec quicquam in his nobis absolvendum reliquit; animum au-

tem industriæ nostræ perficiendum commisit.

^z *Elementa virtutis*] Quæ Aristoteles appellat *φυσικὰς ὁρμὰς*, sine quibus non perficiuntur virtutes.

nis honos, omnis admiratio, omne studium, ad virtutem, et ad eas actiones quæ virtuti sunt consentaneæ, refertur: eaque omnia, quæ aut ita in animis sunt, aut ita geruntur, uno nomine honesta dicuntur. Quorum omnium quæque¹⁰ sint notitiæ, quæque significantur [rerum] vocabulis, quæque cujusque vis et natura sit, mox videbimus. XXII. 61. Hoc autem loco tantum explicemus, hæc, honesta quæ dico, præterquam quod nosmetipsos diligamus, præterea¹ suapte natura per se esse expetenda. Indicant pueri, in quibus, ut in speculis, natura cernitur. Quanta studia decertantium sunt!² quanta ipsa certamina! ut illi efferuntur lætitia, cum vicerint! ut pudet victos! ut se accusari nolunt! quam cupiunt laudari! quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint! quæ memoria est in his bene merentium! quæ referendæ gratiæ cupiditas! Atque ea in optima³ quaque indole maxime apparent; in qua hæc honesta, quæ intelligimus, a natura tanquam adumbrantur. Sed hæc in pueris [expressa].⁴ 62. In iis vero ætatibus, quæ jam confirmatæ sunt, quis est tam dissimilis homini, qui non moveatur et offensione turpitudinis, et comprobatione honestatis? quis est, qui non oderit libidinosam, protervam adolescentiam? quis contra in illa ætate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil intersit, non tamen diligat? quis Pullum Numitorium,^a Fre-

quibus tantis præstat χ . quod intersit codd. aliquot.—10 Quorum o. quæ conj. Matthiæ, probante Orell. sunt notitiæ E ξ χ . quisque significantur conj. Dav. probantibus Ernesti et Matthiæ, improbante Orell. quæque significantur E. rerum uncis inclusit solus Ernesti.

CAP. XXII. 1 Gud. 2. omittit præterea; spurium videbatur Ernestio.—2 Spirens. et N sint; Gærenz. de conjectura delevit sunt. Actutum, quantum ipsa ξ ψ . quantaque ipsa χ . ut pudet victor E. Deinde labores non ferunt Victor.—3 Atque in optima Ernesti errore typogr. Mox, tanquam delevit Victor.—4 Mars. Gærenz. Schütz. Orell. omittunt expressa. Paulo post, protervamque adolescentiam Monac. Mox, Numitorem Grnt. et al. vett, Fre-gellarum conj. Dav. Erichthei Victor. Mannt. Lamb. mortuum non diligit codd.

NOTÆ

^a Quis Pullum Numitorium [Numitorem] Ursinus legit, aut Paulum, aut Pullum Numitorium. Ego vero cum Glandorpio crediderim eum esse Q.

Numitorium Pullum, qui, quod semper animo bono in pop. R. fuisset, ob posterius beneficium veniam a L. Opimio impetravit, ut est lib. II. de

gellanium,^b proditorem, quanquam reipublicæ nostræ profuit, non odit? quis urbis conservatorem Codrum,^c quis Erechthei filias^d non maxime laudat? cui Tubuli nomen^e odio non est? quis Aristidem non mortuum^f diligit? An obliviscimur, quantopere in audiendo, in legendoque⁵ moveamur, cum pie, cum amice, cum magno animo aliquid factum cognoscimus? 63. [p. 140.] Quid loquar⁶ de nobis, qui ad laudem et ad decus nati, suscepti, instituti sumus? qui clamores vulgi atque imperitorum excitantur in theatris, cum illa dicuntur!

aliquot, Junt. Crat. Manut. Lamb.—5 Junt. Crat. Manut. Lamb. *in audiendo legendoque*.—6 *Quid loquor* Schutz. uti volebant Morgenstern, Matthiæ, et

NOTÆ

Inven. et qui Fregellas prodidit; unde proditor Fregellanus hic vocatur. Illius forte filia est Numitoria, quam Cic. Philip. III. ab Antonii patre ductam uxorem scribit; nisi velis eam ad P. Numitorium, equitem Romanum, de quo Cic. in Verriinis, pertinere.

^b *Fregellanium*] Fregellæ, nunc *Ponte Corvo*, colonia et urbs olim clara Latii, nunc oppidum in Campania apud Lirim fluvium, Aquino finitimum. Fregellas a L. Opimio excisas anno U. C. 630. Livius refert. Porro Fregellanus cognomen fuit Papiriæ gentis.

^c *Codrum*] Regem Athenarum. Cum Thraces adversus Athenienses bellum gererent, ab oraculo responsum erat, fore se victores, si a cæde Codri abstinerent; quod ubi Codrus rescivit, ad hostes habitu familiari et fallacem gerens profectus est, et a Thrace quodam, quem ipse de industria laceravit, interemptus est; atque ita vicerunt Athenienses. Refertur et illud Tusc. lib. I.

^d *Erechthei filias*] A patre immolatas Proserpinæ, Athenis peste laborantibus, quam ob causam Erech-

theus ipse et filiæ inter Deos collocati sunt Athenis. Qua de re iterum Tusc. lib. I.

^e *Cui Tubuli nomen*] Qui prætor cum esset, iudiciumque de sicariis ferret, pecunia aperte corruptus est; anno autem sequente accusatus, solum vertere compulsus est. De eo jam dictum lib. II.

^f *Aristidem non mortuum*] Cui Justus cognomen: amorem quidem populi, sed principum invidiam peperit, ac præcipue Themistoclis, ejus sermonibus plebs temere commota, Aristidem, quasi tyrannidem affectaret, urbe expulit. Dum abiret, precatus esse dicitur, ne Atheniensibus contingerent ea tempora, quibus Aristidis meminisse cogerentur; paulo post tamen revocatus est, ne se Xerxi jungeret. Decessisse Aristidem alii in Ponto memorant, quo navigarat reip. causa; alii Athenis ex senio; Craterus Macedo in Ionia fugitivum, quod repetundarum damnatus esset. Craterum refellit Plutarchus, qui mortuum Athenis esse vult, ibique sumtum funerali cum ipse non reliquisset, publice factum esse.

Ego sum Orestes : ^s

contraque ab altero,

Immo enimvero ego sum, inquam, Orestes.

Cum autem etiam exitus ab utroque datur conturbato errantique⁷ regi;^h ambo ergo una vivere precamur. Quoties hoc agitur, quandove, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc⁸ affectionem animi probet atque laudet; qua non modo utilitas nulla quaeritur, sed contra utilitatem etiam conservatur fides. 64. Talibus exemplis non fictæ solum fabulæ, verum etiam historiæ refertæ sunt, et quidem maxime nostræ. Nos enim ad sacra Idæa⁹ⁱ accipienda optimum virum delegimus: nos tutores misimus^k regibus: nostri imperatores^l pro salute

////////

Gœrenz. in Addendis.—7 Dav. conj. *hærentique*. Statim, *ambos ergo una vivere precamur* edd. vett. et Orell. *ambo ergo sibi unam necem imprecantur* cod. Reg. et margo Pal. 4. *ambo ergo una necem precantur* conj. Dav. *ambo sic una enicarier precamur* suspic. Gœrenz. *ambo sic una precamur, enicarier* Schutz. *Cum autem etiam exitus ab utroque flagitatur, conturbato hærenteque rege: Ambo ergo unam necem precamur: quoties hoc agitur ecquandone nisi admirationibus maximis?* conj. Brem. *ecquandone* conj. etiam Dav. recepit Orell. *et quandove* habent E U ψ, Junt. Crat. Victor.—8 *Nemo e. i. quin hanc* Spirens. N, Gœrenz. Orell. *Mox, non modo utilitatis* E.—9 *E ξ sacra Dei.* Actutum, *concupienda* Manut. Lamb. *Paulo post, sibi ut caveret* Lamb. *Tum, Lucretia et quæ per vim* Spirens. N, Pith. *Lucretia, quæ, &c.* Crat. *stuprum*

NOTÆ

^s *Ego sum Orestes*] Verba sunt e tragœdia Pacuvii, in qua, ignorante rege uter Orestes esset, Pylades eum se esse dicit, Oreste ita ut erat sese esse proclamante. Fit quoque illius loci ejusdem tragœdiæ mentio in Lælio.

^h *Errantique regi*] Thoanti. De hac fabula plura nos in Lælio.

ⁱ *Ad sacra Idæa*] Bello Punico secundo jam quatuordecim annos vigente, cum a decemviris Sibyllæ carmen inventum esset, quo significabatur fore ut hostes ex Italia ejicerentur, si Pessinunte, quæ Phrygiæ civitas erat, mater Deum adverberetur; legati eo ad regem Attalum missi sunt, qui matrem Deum postulerent. His in via Delphicum Apollinem consulentibus de legatio-

nis exitu, responsum est, impetraturos quod vellent, sed curarent ut ab optimo totius civitatis viro Romæ sacra ea exciperentur. Itaque P. Corn. Scipio Nasica adolescens, necdum functus quæstura, qui primus erat dignitatum gradus, jussus est Deæ sacra excipere.

^k *Nos tutores misimus*] Cum Ptolemæus rex tutorem populum Romanum filio reliquisset, senatus M. Æmil. Lepidum, pontif. max. bis-consulem, ad pueri tutelam gerendam Alexandriam misit. Ita Val. Max. vi. 6. Rem Polybius et Justinus aliter narrant. Mortuo inquit Ptolemæo Philopatore, et Agathocle populi furore sublato, veriti Alexandrini, ne Antiochus Syriæ, et Philippus Macedoniæ reges, junctis viribus Ægyp-

patriæ sua capita voverunt: nostri consules^m regem inimicissimum, mœnibus jam appropinquantem, monuerunt, a veneno ut caveret: nostra in republica,ⁿ et, quæ per vim oblatum stuprum voluntaria morte lueret, inventa est; et qui interficeret^o filiam, ne stupraretur: quæ quidem omnia, et innumerabilia præterea, quis est, qui non intelligat, et eos, qui fecerunt,¹⁰ dignitatis splendore ductos, immemores fuisse utilitatum suarum, nosque, cum ea laudemus, nulla alia re, nisi honestate duci?

XXIII. Quibus rebus breviter expositis¹ (nec enim sum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persecutus); sed his rebus concluditur profecto, et virtutes omnes, et honestum illud, quod ex his virtutibus exoritur, et in his hæret, esse per se expetendum. 65. In omni autem honesto, de quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines hominum, et quasi quædam societas et communicatio² utilitatum, et ipsa caritas generis humani; quæ, nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur, et tota domus conjugio et stirpe conjungitur, serpit sensim foras, cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiiis, post

//////////

per vim oblatum Lamb.—10 E ξ ψ, Gærenz. Schutz. Orell. *fecerint*. Statim, *cum ea ludemus* χ. *nisi h. ductos* E ξ.

CAP. XXIII. 1 Tres codd. Oxon. Mars. Gærenz. Schutz. Orell. *expositis breviter*. Mox, *nulla in re codd.* aliquot, et Victor. Tum, *quod his exoritur* duo codd. Davisii. *per se esse* nonnulli codd. Crat. Victor. Dav. Gærenz.

NOTÆ

tum invaderent, Romam legatos mittunt, qui puero regi tutorem petant. Grata Romæ legatio fuit, missique primum qui Philippo et Antiocho senatus nomine nuntiarent, ut absternerent Ægypto; et biennio post, sub finem belli secundi Punici, electus est M. Æmil. Lepidus, qui tutorio nomine Ægyptum regeret.

¹ *Nostri imperatores*] Tres Decii, de quibus alias.

^m *Nostri consules*] Cum Pyrrhus rex in Italia esset a Tarentinis evocatus, Timochares, vel ut alii scri-

bunt, Nicias quidam, Pyrrhi amicus, furtim ad C. Fabricium et Q. Æmilium consules venit, promisitque filios ejus regem, cui a poculis erant, veneno necaturos. Consules rem ad senatum scribunt, senatus legatos mittit qui moneant regem ut a proximorum insidiis provideat sibi. Alii consules ipsos ad Pyrrhum scripsisse aiunt, extatque apud Gell. ea epistola, III. 8.

ⁿ *Nostra in rep.*] Lucretia.

^o *Et qui interficeret*] Virginius.

vicinitatibus; tum civibus,³ et iis, qui publice socii atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanæ: quæ animi affectio, suum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, societatem conjunctionis humanæ munifice⁴ et æque tuens, justitia dicitur: cui adjunctæ sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæque sunt generis ejusdem. Atque hæc ita justitiæ propria sunt, ut sint virtutum reliquarum communia. 66. Nam cum sic hominis^p natura generata sit, ut habeat quiddam innatum⁵ quasi civile atque populare, quod Græci πολιτικὸν vocant; quicquid aget quæque virtus, id a communitate, et ea, quam exposui, caritate atque societate humana non abhorrebit: vicissimque justitia, ut ipsa se fundet usu in ceteras⁶ virtutes, sic illas expetet: servari enim justitia, nisi a forti viro, nisi a sapiente, non potest. Qualis est igitur omnis hæc,⁷ quam dico, conspiratio, consensusque virtutum, tale est illud ipsum honestum; quandoquidem honestum, aut ipsa virtus est, aut res gesta virtute. Quibus in rebus⁸ vita consentiens, virtutibusque respondens, recta, et honesta, et constans, et naturæ congruens existimari potest. 67. Atque hæc conjunctio confusioque virtutum tamen a philosophis ratione quadam distinguitur. [p. 141.] Nam cum ita copulatæ connexæque sunt,⁹ ut omnes omnium participes sint, nec alia ab alia possit separari; tamen proprium suum cujusque^q munus est, ut fortitudo in laboribus periculisque cernatur, temperantia in prætermitten-

Schutz. Orell.—2 Codd. aliquot *communitas*.—3 Duo codd. Oxon. et edd. ante Lamb. *cum civibus*.—4 Codex nuns Oxon. *mirifice*. Mox, *cum sunt adjunctæ* E ξ. *cui sunt adjunctæ* codd. aliquot, Crat. Victor. Dav. Gærenz. Orell. Pro *comitas* E ξ habent *communitas*.—5 Spirens. N, et margo Crat. *quoddam ingentum*; E ξ, Junt. *quoddam innatum*.—6 N *fundet se in ceteras*; Spirens. *se fundet in ceteras*.—7 Victor. omittit *hæc*.—8 *Quibus rebus* conj. Brem. et Gærenz.—9 Nonnulli codd. Crat. Victor. Dav. Gærenz. Schutz. Orell. *sint*. Actutum, *ut omnes o. p. sint* desunt in cod. Paris. probante Dav. qui pro *cum*

NOTÆ

^p Nam cum sic hominis] Nota vox est Aristotelis ad Nicomachum, πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος καὶ συζῆν πεφικός.

^q Proprium suum cujusque] Virtu-

tum numerum persecutus est Aristoteles eo libello qui 'de Virtutibus' inscribitur, si tamen Aristotelis est.

dis voluptatibus, prudentia in delectu bonorum et malorum, justitia in suo cuique tribuendo. Quando igitur inest¹⁰ in omni virtute cura quædam quasi foras spectans, aliosque appetens atque complectens, existit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut cives, ut omnes denique (quando unam societatem hominum esse volumus) propter se expetendi sint: atque eorum nihil est ejus generis, ut sit in fine atque extremo bonorum. 68. Ita fit, ut duo genera^r propter se expetendorum reperiantur: unum, quod est in iis, in quibus¹¹ completur illud extremum; quæ sunt aut animi, aut corporis. Hæc autem, quæ sunt extrinsecus, id est, quæ neque in animo sunt,¹² neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte cara, sed eodem in genere, quo illa, non sunt. Nec vero quisquam summum bonum assequi unquam posset,¹³ si omnia illa, quæ sunt extra, quanquam expetenda, summo bono continerentur. XXIV. 69. Quo modo igitur, inquires, verum esse poterit, omnia referri ad summum bonum, si amicitiae, si propinquitates, si reliqua externa summo bono non continentur? Hac videlicet ratione: quod ea, quæ externa sunt, iis tuemur officiis,¹ quæ oriuntur a suo cujusque genere virtutis. Nam et amici cultus,² et parentis, et qui officio fungitur, in eo ipso prodest, quod, ita fungi officio,

//////////

ita volebat cum illæ. Paulo post, cernitur suspic. idem Dav.—10 Quoniam est igitur E ξ. Quoniam igitur inest al. ap. Orell. Pro complectens E U ξ ψ habent contemplans. Paulo post, quoniam unam societatem N. volumus esse hominum Junt. Crat. esse volumus hominum Mars. Schutz. probante Beier. ad Offic. tom. I. p. 103.—11 Pith. Schutz. Orell. in iis, quibus, uti volebant Lamb. et Gærenz. in iis omittunt E ξ.—12 Nonnulli codd. etiam ξ χ, Crat. Victor. Dav. Gærenz. Orell. in animo insunt; al. vett. in animis sunt. Statim, ut liberi, ut propinqui omittunt Mars. et Junt. probante Gærenz. sunt ista quidem conj. Gærenz.—13 Codex unus Oxon. potuisset.

CAP. XXIV. 1 Morel. conj. quod iis, quæ externa sunt, hæc tuemur officia.—2 Clericus conj. cultor. Statim, et ante qui uncis inclusit Gærenz. delevit Schutz. et ejus qui conj. Lamb. Hæc omnia, nam et amici...duce natura

NOTE

^r Ita fit, ut duo genera] Quæ primi generis erant, συμπληρωτικά τῆς εὐδαιμονίας, quod beatitudinem compleverent; quæ secundi, φυλακτικά, ἡ τῶν ἐναντίων κωλυτικά, quod illam juvarent.

in recte factis est; quæ sunt orta virtutibus. Quæ quidem sapientes sequuntur, utentes³ tanquam duce natura.

Non perfecti autem homines, et tamen ingeniis excellentibus præditi, excitantur sæpe gloria,⁴ quæ habet formam honestatis, et similitudinem. Quod si ipsam honestatem undique perfectam et absolutam,⁵ rem unam præclarissimam omnium, maximeque laudandam, penitus viderent; quonam gaudio complerentur, cum tantopere ejus adumbrata opinione lætentur? 70. Quem enim deditum voluptatibus, cupiditatum⁶ incendiis inflammatum, in iis potiendis quæ acerrime concupivisset, tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Hannibale victo,⁷ aut posteriorem Carthagine eversa? ⁸ quem Tiberina decursio, festo illo die,⁹ tanto gaudio affecit, quanto L. Paulum,¹⁰ cum regem Persen captum adduceret,

////////

Brem. delenda existimabat. Deinde, *orta a virtutibus* Lamb.—3 Codd. multi, Pith. Victor. *utentes sequuntur*. Codd. aliquot omittunt *tanquam*.—4 Crat. Victor. Manut. *spe gloriæ*. Pro *formam* al. habent *speciem*.—5 Victor. e codd. item Gærenz. Schutz. Orell. *atque absolutam*.—6 Codd. aliquot, Crat. Gærenz. Orell. *quem cupiditatum*. Mox, *his p. q. a. corripuisset* Victor. *corripuisset* etiam E ξ χ ψ. *quam ut superiorem* E ξ. *Hannibale victo* omittunt iidem codd. *Tiberina decursio* e codd. Dav. *T. dissensio* Victor. Manut. Grut. *tyberiana dissensio* χ. *Tyberiana discensio* U. *tiberina dissentio* ξ. *Persem* E. *eodem flumine invecto* E U χ ψ. *e. f. invectio* Spirens. N, Gærenz. Schutz. Orell. uti

NOTÆ

³ *Hannibale victo*] Non procul urbe Nagarra in Africa. Eo prælio, quod ultimum Hannibali contra Romanos fuit, hostium supra viginti millia cæsa sunt, par fere numerus captus, cum signis militaribus centum triginta tribus, elephantis undecim. E victoribus Romanis bis mille desiderati. Hannibal Adrumetum per fugit; inde Carthaginem accitus, confessusque non se prælio tantum, sed bello etiam victum esse, nec spem aliam quam in pace esse. Pax igitur petita, cui Scipio conditiones pro arbitrio præscripsit. De quibus Liv. Polyb. Appian. Zonar.

⁷ *Carthagine eversa*] Hanc septingentesimo quam condita erat anno

delevit Scipio Æmilianus; erexitque in urbis dirutæ medio tropæum, cui Victoria, vel Nemesis, coronam imponeret, quo significaretur Pœnorum perfidiam victricis Justitiæ pœnas dedisse. Extat quoque illius monumenti numisma.

⁹ *Festo illo die*] Quem Romani in honorem Fortunæ celebrabant; de quo Ovid. Fast. vi. 'Ite, Deam læti fortem celebrate, Quirites: In Tiberis ripa munera regis habet,' &c.

¹⁰ *Quanto L. Paulum*] Confecto Macedonico bello captoque Perse, prædam omnem regiam classi impositam Cn. Octavium Romam devehere jussit: ipse, exercitu in Italiam trajecto, regia navi ingentis magnitudinis,

codem flumine invectum? 71. Age nunc, Luci noster, exstrue animo altitudinem excellentiamque virtutum: jam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno animo erectoque viventes, semper sint beati: qui omnes motus fortunæ,⁹ mutationesque rerum et temporum, leves et imbecilles⁷ fore intelligant, si in virtutis certamen venerint. Illa enim, quæ sunt a nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatissimam vitam, sed ita, ut sine⁸ illis possit beata vita existere. Ita enim parvæ et exiguæ sunt istæ accessiones bonorum, ut, quemadmodum stellæ in radio solis,⁹ sic istæ in virtutum splendore ne cernantur quidem. 72. Atque hoc¹⁰ ut vere dicitur, parva esse ad beate vivendum momenta ista corporis commodorum; sic nimis violentum est, nulla esse dicere. Qui enim sic disputant, obliti mihi videntur, quæ ipsi egerint¹¹ principia naturæ. Tribuendum igitur est¹² his aliquid, dummodo, quantumtribuendum sit, intelligas. [p. 142.] Est tamen¹³ philosophi, non tam gloriosa quam vera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ secundum naturam illi ipsi gloriosi esse fatebantur, et videre tantam vim virtutis, tantamque (ut ita dicam) auctoritatem honestatis, ut reliqua non illa quidem nulla, sed ita parva sint, ut nulla esse videantur. Hæc est nec¹⁴ omnia spernentis præter virtutem, et virtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio. Denique hæc est undique completa et perfecta explicatio summi

////////

conj. Dav. *e. f. invento* al. vett.—7 Codd. aliquot, Lamb. Gœrenz. Schutz. Orell. *imbecillos*. Statim, si cum virtutibus in conj. Dav.—8 Gœrenz. conj. *ut vel sine*. Pro *existere* Monac. habet *consistere*.—9 Gœrenz. cum codd. item Schutz. Orell. *in radiis solis*.—10 *Atque hæc* E U, Victor. Lamb. et al. ante Grut. Mox, *ista corporis commoda* E U ξ ψ, et cod. Stephani.—11 Tres codd. Oxon. et Lamb. *ipsi fecerint*; Grut. conj. *ipsi elegerint*; Dav. conj. *ipsi dederint*; Gifanus suspic. *ipsi jecerint*, probante Orell.—12 *Tribuendum est igitur* e codd. Manut. Gœrenz. Schutz. Orell.—13 *Est enim* conj. Dav.—14 *Hoc est non* E U ξ ψ, et edd. ante Manut.

NOTE

quam sexdecim remorum versus agebant, adverso Tiberi ad urbem est subvectus, completis passim ripis obvia multitudo; paucosque post dies triumphavit: sed de triumpho

alias.

⁹ *Qui omnes motus fortunæ*] In eum sensum dicebat Epicurus, 'exiguam sapienti intervenire fortunam.'

boni. Hinc ceteri particulas arripere conati, suam quisque videri voluit afferre sententiam. xxv. 73. Sæpe ab Aristotele,² a Theophrasto,¹ mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia. Hoc uno captus Herillus, scientiam summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expetendam. Multa sunt dicta ab antiquis de contemnendis ac despiciendis rebus humanis. Hoc unum Aristo² tenuit: præter vitia atque virtutes, negavit rem esse ullam aut fugiendam aut expetendam. Positum est a nostris, in iis³ rebus quæ secundum naturam essent, non dolere. Hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. At vero Callipho,⁴ et post eum Diodorus, cum alter voluptatem adamavisset, alter vacuitatem doloris; neuter honestate carere potuit, quæ est a nostris laudata maxime. 74. Quintetiam⁵ ipsi voluptarii diverticula quærent, et virtutes habent in ore totos dies, voluptatemque primo duntaxat expeti dicunt; deinde consuetudine, quasi alteram naturam effici, qua impulsus multa faciant nullam quærentes voluptatem. Stoici restant:⁶ hi quidem non unam aliquam aut alteram a nobis, sed totam ad se nostram philosophiam transtulerunt. Atque, ut reliqui fures, earum rerum, quas ceperunt,^{a 7} signa commutant; sic illi, ut sententiis nostris pro suis uterentur, nomina, tanquam rerum notas,^a

^a Furati sunt.

//////////

CAP. XXV. 1 *Aristotele et Theophrasto* Crat. Manut. Lamb. A. et a Th. χ. mirabiliter omittunt E ξ. laudata pro se E U ξ χ ψ.—2 *Eristo* E.—3 U, Victor. Gørenz. in his; E ξ ψ in his esse.—4 *Calliphon* Schutz. et Orell. *Calipho* E. voluptatem clamavisset E ξ.—5 *Quis etiam* E. Mox, quærant habeant, dicant edd. ante Lamb. item Grut. consuetudinem Manut. ed. 1555. et Lamb. alteram quandam naturam Spirens. N, alii codd. Crat. Gørenz. Schutz. Orell. quasi impulsus E. multa faciunt Grut. et al. ante Ernesti. voluptatem omittunt E ξ.—6 *Stoici resistunt* E ξ. Statim, alteram rem a nobis Gørenz. de conjectura Davisii; alteram sententiam a nobis Lamb. a. partem a nobis Brem.—7 Ita codd. omnes et edd. præter Lall. qui cum Orell. legit cleperunt; Muret. in Var.

NOTÆ

² *Sæpe ab Aristotele*] Interrogatus Aristoteles, quid inter eruditos rudesque interesset, 'quantum,' inquit, 'inter viventes et mortuos;' idemque dictitabat, 'tantum ad Dei beatitudinem nos accedere, quantum

operæ in scientia collocaremus.'

^a *Nomina tanquam rerum notas*] Voces a Stoicis, non res novas excogitatas fuisse, dictum fuse lib. superiore.

mutaverunt. Ita ⁸ relinquitur ^b sola hæc disciplina digna studiosis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus, digna regibus.

75. Quæ cum dixisset, paulumque institisset, Quid est? inquit: ⁹ satisne vobis videor pro meo jure in vestris auribus commentatus? Et ego, Tu vero, inquam, Piso, ut sæpe alias, sic hodie ita ista nosse ¹⁰ visus es, ut, si tui copia nobis semper fieret, non multum Græcis supplicandum putarem. Quod quidem eo probavi magis, quia memini, Staseam ¹¹ Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sane Peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, assentientem iis, ^c qui multum in fortuna secunda aut adversa, multum in bonis aut malis corporis ponerent. Est ut dicis, inquit: sed hæc ab Antiocho, ^d nostro familiari, ¹² dicuntur multo melius et fortius, quam a Stasea dicebantur: quanquam ego non quæro, quid tibi a me probatum sit, sed huic Ciceroni nostro, quem discipulum cupio a te ¹³ abducere. XXVI. 76. Tum Lucius, Mihi vero ista valde probata sunt; quod item fratri puto. Tum mihi Piso, Quid ergo? inquit: dasne adolescenti veniam? an cum discere ea mavis, ^e quæ cum præclare didicerit, ¹ nihil sciat? Ego vero isti, inquam, ² permitto: sed nonne me-

LECT. IX. 19. profert clepserunt. Mox, ut nostris sententiis Victor.—8 Itaque U. Statim, digna principibus omittit Monac. digna claris viris E.—9 Quid? inquit Monac. Quis est, inquit E. Mox, alii legunt auribus commoratus, improbante Lamb.—10 Gærenz. e codd. item Schutz. et Orell. ita nosse ista; al. ap. Orell. ista ita nosse. E ð omittunt ita et nosse. Tum, si tui nobis potestas sapius Spirens. N, probante Gærenz. si tui potestas Monac.—11 Stasiam E. aliquando ista solum ð. aliquanto ista secum E. assentientem his Victor. et Gærenz.—12 Spirens. N, Vienn. Schutz. familiari nostro. Verba, quam a Stasea dicebantur, suspecta sunt Grutero.—13 Spirens. et N ab te; Orell. conj. abs te.

CAP. XXVI. 1 Spirens. plane perdidicit; N plane perdiderit; unde Gærenz. conj. plane perdidicerit.—2 Ego vero, inquam, isti Victor. isti omittunt Lamb. et Manut. nonne omittit ð. Pro a te dicta, codd. aliquot, Venet.

NOTÆ

^b Ita relinquitur] Peripateticorum.

^c Assentientem iis] Theophrasti de summo bono opinionem maxime probavit.

^d Sed hæc ab Antiocho] Opinio An-

tiuchi infra exponetur.

^e Discere ea mavis] Decreta novæ Academiæ 'nihil scire posse' docentis.

ministi,^f mihi licere probare ista, quæ sunt a te dicta? Quis enim potest ea, quæ probabilia videantur ei,³ non probare? An vero, inquit, quisquam potest probare, quod perceptum, quod comprehensum, quod cognitum non habet?⁴ Non est ista, inquam, Piso, magna dissensio. Nihil est enim⁵ aliud, quamobrem nihil percipi mihi posse videatur, [p. 143.] nisi quod percipiendi vis ita definitur a Stoicis, ut negent quicquam posse percipi, nisi tale verum, quale falsum esse non possit. Itaque hæc cum illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sane.⁶ Sed hæc omittamus; habent enim et bene longam et satis litigiosam disputationem.

77. Illud mihi a te nimium festinanter dictum videtur, sapientes omnes esse semper⁷ beatos; (nescio quo modo⁸ prætervolavit oratio) quod nisi ita⁹ efficitur, quæ Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus conjungi beatam vitam nullo modo posse putavit, vereor ne vera sint. Nam illud vehementer repugnat, eundem et beatum esse,¹⁰ et multis malis oppressum. Hæc quo modo convenient, non sane intelligo. Utrum igitur tibi non placet, inquit,¹¹ virtutis tantam vim esse, ut ad beate vivendum se ipsa contenta sit? an, si id probas, ita fieri posse negas, ut ii, qui virtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint? Ego vero volo in virtute vim esse quam maximam: sed, quanta sit, alias: nunc tantum, possitne esse tanta, si quicquam extra vir-

~~~~~

1494. et Gærenz. *apte dicta*.—3 Gud. 2. et Weg. *ea*; unde Gærenz. conj. *quis enim potest, quæ probabilia videantur, ea non, &c.*—4 Ernesti conj. *habeat*, improbante Brem.—5 *Nihil enim est Victor. Mox, mihi nihil percipi posse cum* codd. Victor. Gærenz. Orell. *nisi quod percipiendum* E ξ. *ita definitur* desunt in ξ.—6 E ξ omittunt *cum P. n. sane*.—7 Victor. *semper esse*.—8 E ξ χ, alii codd. et Victor. omittunt *modo*.—9 *Quod nisi ita esse* de Gærenzii conjectura Schutz.—10 Victor. *eundem beatum esse*.—11 *Utrum i. t. inquit, non placet* Spirens. N, Gærenz. *Actutum, virtutisne esse tantam vim* Spirens. N, Gærenz. Orell. *virtutisne tantam vim esse* Crat. *virtutis esse tantam vim* Victor. Manut.

NOTÆ

^f *Sed nonne meministi*] Academici, rent, quod probabilius tamen esset, quanquam 'percipi nihil posse' dice- probabant ac sequebantur.

Delph. et Var. Clas.

Cicero.

2 F F F F

tutem habeatur in bonis. 78. Atqui, inquit, si Stoicis concedis, ut virtus sola, si adsit, vitam efficiat beatam, concedis etiam¹² Peripateticis: quæ enim mala illi non audent appellare, aspera autem, et incommoda, et rejicienda, et aliena naturæ esse concedunt, ea nos mala dicimus, sed exigua, et porro minima.¹³ Quare si potest esse beatus is, qui est in asperis rejiciendisque rebus, potest is quoque esse, qui est in parvis malis. Et ego, Piso, inquam, si est quisquam, qui acute in causis videre soleat, quæ res¹⁴ agatur, is es profecto tu. Quare attende, quæso: nam adhuc, meo fortasse vitio, quid ego quæram, non perspicis. Istic sum, inquit; expectoque quid ad id, quod quæram, respondeas. XXVII. 79. Respondebo, me non quærere, inquam, hoc tempore, quid virtus possit efficere,¹ sed quid constanter dicatur, quid ipsum a se dissentiat. Quo igitur, inquit,² modo? Quia cum³ a Zenone, inquam, hoc magnifice, tanquam ex oraculo, editur, Virtus ad beate vivendum se ipsa contenta est. Quare? inquit. Respondet:⁴ Quia nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum. Non quæro jam, verumne sit: illud dico, ea, quæ dicat, præclare inter se cohærere. 80. Dixerit hoc idem⁵ Epicurus, Semper beatum esse sapientem, (quod quidem solet ebullire nonnunquam) quem quidem, cum summis doloribus conficiatur, ait dicturum, Quam suave est! quam nihil curo! Non pugnem cum homine, cur⁶ tantum habeat in natura boni: illud urgeam, non intelligere eum, quid sibi dicendum sit, cum dolorem summum malum esse dixerit. Eadem nunc mea adversum te oratio est. Dicis eadem omnia et bona et mala, quæ quidem dicunt, qui

Lamb. Dav. Paulo post, *fieri ita* Gærenz. e codd.—12 Codd. aliquot, etiam E U ξ χ ψ, et Victor. *et concedis etiam*.—13 Spirens. N, et margo Crat. *et pæne minima*, probante Orell.—14 Lamb. conj. *qua de re*.

CAP. XXVII. 1 Multi codd. *efficere possit*.—2 Quo, inquit al. ap. Orell.—3 *Quia tum* conj. Gærenz.—4 *Responde* Ernesti errore typogr.—5 Edd. ante Grut. *quidem*; Dav. cum uno cod. *delevit idem*. Mox, qui *quidem solet* nonnulli codd. *in quo quidem solet* conj. Gærenz. *quidem* *delevit* Lamb.—6 Monac. E ξ cum, nti volebat Nodell. cui Weg. *quo* conj. Gærenz. ‘Latet hic corruptela.’ Orell. Statim, *habeat natura boni* Bazal. et Junt. Deinde, *ma-*

nunquam philosophum pictum,⁵ ut dicitur, viderunt, valetudinem, vires, staturam, formam, integritatem unguiculorum omnium, bona: deformitatem, morbum, debilitatem, mala.⁷ 81. Jam illa externa parce tu quidem; sed [hæc] cum corporis bona sint,⁸ eorum conficiencia certe in bonis numerabis, amicos, liberos, propinquos, divitias, honores, opes. Contra hæc attende me nihil dicere: si ista mala sunt, in quæ potest incidere sapiens, sapientem esse, non esse ad beate vivendum satis. Immo vero,⁹ inquit, ad beatissime vivendum, parum est; ad beate vero, satis. [p. 144.] Animadverti, inquam, te isto modo paulo ante ponere; et scio, ab Antiocho^h nostro dici sic solere. Sed quid minus probandum, quam esse aliquem beatum, nec satis beatum? Quod autem satis est, eo quicquid accesserit, nimium est: et nemo¹⁰ nimium beatus est, et nemo beato beatior. 82. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus,ⁱ qui tres filios consules vidit, e quibus unum etiam et censorem,

//////////

lum dixerit E χ.—7 ‘Omnium: deformitatem, morbum, debilitatem mala] Sic codd. noti. Sed vel inserendum bona post v. omnium cum Lambino, vel delendum mala cum Gærenzio.’ Orell.—8 ‘Locus difficilis; ex parte tamen sanatus a Lamb. et Schütz. Scil. cum ille edidisset, sed cum hæc corporis, bona sint, melius hic, sed hæc corporis, cum bona sint. Deinde dele cum Schütz. nihil ante v. dicere. Gærenz. sic dedit: sed hæc, cum corporis bona sint eorum conficiencia, certe in bonis numerabis, sine sensu. Tum post nihil dicere, in quo non hæsitabat, inculcavit sed; et revera Gud. 2. et Weg. habent ex simili errore, nihil dicere; sed ista. Brem. delendum censuit corporis. Schütz. conj. sed hæc, cum bonorum sint conficiencia, certe... numerabis. Pro nihil Ernesti non male volebat non nihil: sed præstat, puto, nihil cum Schütz. pro pravo gloss. habere.’ Orell.—9 Immo vivendum ψ. vero post beate omittunt Spirens.

NOTÆ

⁵ Philosophum pictum] De illo axioma nulla extat apud veteres mentio, et quid ad rem præsentem faciat, non facile est suspicari. Corruptum ego locum crediderim sic restitui oportere, philosophum victum, ut sensus sit: Quæ quidem dicunt, qui philosophum in doloribus positum et ab iis superatum non viderunt.

^h Et scio, ab Antiocho] Antiochus sola virtute vitam beatam, sed non beatissimam esse, docebat. Acad.

lib. iv.

ⁱ Tibi Q. Metellus] Macedonicus a domita Macedonia dictus, quem inter felicitatis humanæ exempla proponi solitum aiunt Plin. et Plut. Quatuor filii consulares fuere, sed tres tantum vidit: Q. Balearicum, qui etiam censorius ac triumphalis; L. Dalmaticum, vel ut Plut. vocat, Diadumam; et M. Metellum. C. Caprarius, qui quartus filius, non nisi post mortem patris consul fuit.

et triumphantem, quantum autem prætorem, eosque salvos reliquit, et tres filias nuptas,^k cum ipse consul, censor etiam augurque fuisset, et triumphasset,¹¹ ut sapiens fuerit, nonne beatior, quam, ut item sapiens fuerit, qui, in potestate hostium, vigiliis, et inedia¹ necatus est, Regulus? XXVIII. 83. Quid me istud rogas, inquam? Stoicos roga. Quid igitur, inquit, eos¹ responsuros putas? Nihilo beatiorum esse Metellum, quam Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum est. Tamen a proposito, inquam, aberravimus:² non enim, inquam, quæro, quid verum,³ sed quid cuique dicendum sit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorum! jam ruinas videres. In virtute enim sola, et in ipso honesto cum sit bonum positum, cumque nec virtus, ut placet⁴ illis, nec honestum crescat, idque bonum solum sit, quo qui potiatur, necesse est beatus sit; cum id augeri non possit, in quo uno positum est beatum esse, qui potest esse quisquam alius alio beatior? Videsne, ut hæc^b concinant?⁵ Et, hercule, (fatendum est enim, quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum: respondent extrema primis, media utrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, vident. In geometria⁶ prima si dederis, danda sunt omnia. Concede nihil esse bonum, nisi quod ho-

^b Quæ dicuntur a Stoicis.

et N. satis est ξ. ad beate vivendum satis ψ.—10 Brem. conj. at nemo.—11 Gærenz. e codd. item Schutz. et Orell. consul, censor, augur fuisset et tr. Crat. Victor. consul, censor esset, augur fuisset, triumphasset; E ξ χ, al. ap. Orell. censor, etiam augur fuisset, triumphasset; ψ censor, consul, etiam augur fuisset, triumphasset. Actutum, modo ut sapiens conj. Lamb.

CAP. XXVIII. 1 Quid igitur eos E ξ.—2 Nonnulli codd. Dav. Lall. Gærenz. Orell. aberramus; Pal. 4. erramus, probante Grut.—3 E U quod verum.—4 Codex unus Oxon. ut placeat. Mox, augeri id e codd. Gærenz. et Orell.—5 E ψ ut concinant; χ ut hæc continuant.—6 Lamb. conj. vident, et ut in

NOTÆ

^k Tres filias nuptas] Una mater fuit P. Servilii Isaurici, altera P. Scipionis, qui in exilio periit. De tertia nulla usquam mentio; atque hæc forte causa est, cur Cantelius in

gente Cælia duas illi duntaxat filias tribuat.

¹ Vigiliis, et inedia] De Reguli morte jam dictum.

nestum sit; concedendum est, in virtute sola positam esse⁷ beatam vitam. Vide rursus retro: dato hoc,⁸ dandum erit illud: quod vestri non item. 84. Tria genera bonorum. Proclivius⁹ currit oratio: venit ad extremum: hæret in salebra: cupit enim dicere, Nihil posse ad beatam vitam deesse sapienti. Honesta oratio, Socratica, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit.¹⁰ Non potest, nisi retexueris¹¹ illa: paupertas si malum est, mendicus beatus esse nemo potest, quamvis sit sapiens. At Zeno eum non beatum modo, sed etiam divitem dicere ausus est. Dolere, malum: in crucem qui agitur,¹² beatus esse non potest. Bonum liberi: miserum¹³ orbitas. Bonum patria: miserum exilium. Bonum valetudo: miserum morbus. Bonum integritas corporis: miserum debilitas. Bonum incolumis acies: miserum cæcitas. Quæ si potest singula consolando levare, universa quo modo sustinebit? Sit enim idem cæcus, debilis, morbo gravissimo affectus, exul, orbus, egens, torqueatur equuleo: quem hunc appellas,¹⁴ Zeno: Beatum, inquit. Etiam beatissimum? Quippe, inquit, cum tam docuerim, gradus istam rem non habere, quam virtutem, in qua sit etiam ipsum beatum.¹⁵ 85. Tibi hoc incredibile, quia¹⁶ beatissimum. Quid tuum? credibile? si enim ad populum me vocas; eum, qui¹⁷ ita sit affectus, beatum nunquam probabis: si ad prudentes, alterum fortasse dubitabunt, sitne tantum in virtute, ut ea præditi, vel in Phalaridis tauro^m beati sint: alterum non dubitabunt, quin

//////////

geom.—7 E ξ, Victor. omittunt esse.—8 E et Victor. *dato hoc*. Pro *dandum* E habet *dato*.—9 Nonnulli codd. etiam χ, Dav. Gærenz. Orell. *Proclivi*; Lamb. *In proclivi*; E U ξ ψ *providi*; al. ap. Orell. *proclivis*.—10 *Aude dicere*, inquit conj. Orell. *Audeo dicere*, inquit Schutz. *Honesta oratio, Socratica*; Platonis etiam *audeo eam dicere*, inquit, Gærenz.—11 Lamb. conj. *retexuerit*. Mox, *esse beatus* e codd. Gærenz. et Orell. *non potest* Victor.—12 Plerique codd. etiam E U ξ χ ψ, Crat. Lamb. *in cruce qui agitur*.—13 *Bonum, miserum* E. B. l. *miseria* edd. ante Ernesti, qui e codd. dedit *miserum*.—14 Codex unus Oxon. *appello*.—15 Gærenz. e codd. item Schutz. et Orell. *ipsum etiam beatum*.—16 Dav. *delendum* putabat *quia*.—17 Grnt. et Ernesti *quia*, nescio quo erro-

NOTÆ

^m In *Phalaridis tauro*] A quo *φάλαρις* pro crudeli imperio in prover- bium abiit. Cic. ad Att. 'Nam istum quidem, cujus *φάλαρισμον* times, om-

et Stoici convenientia sibi dicant, et vos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus a proposito: et, ne longius, prorsus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet.^c 86. Nonne igitur tibi videntur, inquit, mala? Id quæres?¹⁸ inquam: in quo, utrum respondebo, verses te huc atque illuc necesse est. [p. 145.] Quo tandem modo? inquit. Quia si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit: si mala non sunt, jacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, Video, inquit, quid agas: ne discipulum abducam, times. Tu vero, inquam, ducas licet,¹⁹ si sequatur: erit enim mecum, si tecum erit.

XXIX. Audi igitur, inquit, Luci: tecum enim, [ut ait Theophrastus,] mihi instituenda oratio est.¹ Omnis auctoritas philosophiæ consistit in beata vita comparanda:² beate enim vivendi cupiditate incensi omnes sumus.² 87. Hoc mihi cum tuo fratre convenit. Quare hoc³ videndum est, possitne nobis hoc ratio philosophorum dare: pollicetur certe: nisi enim id faceret, cur Plato Ægyptum peragravit, ut a sacerdotibus barbaris numeros et cœlestia acciperet? cur post, Tarentum, ad Archytam?⁴ cur ad ceteros⁴ Pythagoreos, Echecratem,⁵ Timæum,⁶ Acrionem⁷ Locros,

^c Et prorsus, inquam, mihi placet, ne longius aberremus, si ista mala sunt.

////////

re. Statim, *beatum esse* Spirens. et N. *unquam probabis* χ.—18 *Id quæris* Manut. Lamb. Orell. uti volebat Ernesti. Mox, *respondero* e conjectura Lambini Schutz. uti volebat idem Ernesti. *necesse est?* Dav. et Gœrenz. improbante Orell.—19 Weg. et Gud. 2. *abducas licet.* Actutum, *si sequetur* N et Spirens.

CAP. XXIX. 1 Gud. 1. 2. Weg. Gœrenz. *est ratio*; Schutz. *ratio est.* 'Verba, ut ait Theophr. collocanda sunt philosophiæ.' Orell.—2 Crat. Victor. Lamb. *sumus omnes.*—3 Gœrenz. uncis inclusit *hoc*; delevit Schutz. Mox, *hæc ratio* E U ξ.—4 Nonnulli codd. etiam E ξ χ ψ, Crat. Victor. Dav. Gœ-

NOTÆ

nia teterrime facturum puto.'

² *Beata vita comparanda*] 'Comparare' hoc loco Nonius interpretatur 'confirmare' et 'constituere.'

⁴ *Ad Archytam*] Pythagoricum nobilissimum, tanta apud cives suos commendatione virum, ut civitati septies præpositus sit, cum imperare

quenquam plus quam annum leges prohiberent; tanta felicitate, ut exercitus Tarentinorum, quamdiu iis præfuit, nunquam superati sint.

⁵ *Echecratem*] Numeratur a Laërtio lib. viii. inter discipulos Pythagoræ.

⁶ *Timæum*] Timæi fuere præcipue

ut, cum Socratem expressisset, adjungeret Pythagoreorum disciplinam, eaque, quæ Socrates repudiabat, addisceret? cur ipse Pythagoras et Ægyptum lustravit, et Persarum magos adiit? cur tantas regiones barbarorum pedibus obiit? tot maria transmisit? cur hæc eadem Democritus? qui, (vere falsone,⁵ quæreremus⁵) dicitur oculis se privasse: certe ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit;⁶ agros deseruit incultos; quid quærens aliud, nisi beatam vitam? Quam si etiam⁶ in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa investigatione naturæ consequi volebat, ut esset bono animo: id enim⁷ ille summum bonum, εὐθυμία, et sæpe ἀθαμβία appellat, id est, animum terrore liberum. 88. Sed hæc etsi præclare,⁸ nondum tamen et perpolita: pauca enim, neque ea ipsa enucleate

renz. ad reliquos. Paulo post, et ea quæ E. et ante Ægyptum omittunt E ξ. et Persarum in agros U ξ. Pro obiit E habet obivit.—5 'Hoc corruptum.' Orell. quæremus Manut. quæreremus delendum censent Victor. Lamb. Brem. non quæremus suspic. Dav. vere, falso, ne quæremus conj. Gærenz. Mox; quam minimum conj. Lamb.—6 Quam etiam si Lamb. Quid si etiam χ. Mox, bono ut esset animo Spirens. N, Gærenz. Schutz. Orell.—7 Ideo enim Spirens. N, Gærenz. Orell. Pro ἀθαμβία, quod servant nonnulli codd. Gronov. 1692. Dav. seqq. ἀκακία habent Victor. et Crat. ἀταραξία Lamb. Oliv. Verba, id est a. t. liberum, suspecta sunt Manutio.—8 Sed hoc e. præclare E. Sed hæc e. præclara Lamb. in marg. ed. 1584. et de Bremii conj. Schutz. nondum tamen

NOTÆ

tres, Locrus, Cyzicenus, Siculus; quos quia multi non satis distinxerunt, hinc varii errores. Locrum audivit Plato. Locri cum Socrate disputatio est is liber Platonis qui Timæus inscribitur. Hunc autem cum Socrate eodem vixisse sæculo negat temere Macrobius. i. 1. Cyzicenus Platonis auditor fuit, ejusque opusculum περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνα λέξεων Photius landat, quod quidem opus Timæi Locri esse male Menrsius tradit.

^r *Acrionem*] Miror a Lambino eam vocem respui, cum Acrionem unum e præcipuis Pythagoræis fuisse constet auctore Jonssio.

^s *Vere falsone*] Falsum esse dicit

Plut. περὶ πολυπραγμοσύνης. Neque Laërt. et Hesychius in Vita Democriti meminerunt. D. Hieron. autem id asserit tract. ii. contra Jovinian. c. 127. Facti quoque causa varie refertur. Ab aliis, ut animam vegetiorem ad philosophiæ contemplationem haberet. Ita Gell. xix. 17. et D. Hieron. loco citato; ab aliis, quod mulieres sine cupiditate intueri non posset. Tertull. in Apologet. Labe-rius poëta aliam quoque nescio quam ejus cæcitatæ causam memorat.

^t *Patrimonium neglexit*] Illud patriæ donavit auctore Val. Maximo. Scribunt alii partitum esse fratribus.

ab hoc, de virtute quidem, dicta: post enim hæc in hac urbe primum a Socrate quæri cœpta;^u deinde in hunc locum delata sunt. Nec dubitatum,⁹ quin in virtute omnis, ut bene, sic etiam beate vivendi spes poneretur. Quæ cum Zeno didicisset a nostris; ut in actionibus præscribi^{10x} solet, de re eadem alio modo. Hoc tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerum mutatis,¹¹ inconstantiae crimen ille effugit; nos effugere non possumus? Ille Metelli vitam negat beatiorē quam Reguli, præponendam tamen; nec magis expetendam, sed magis sumendam; et, si optio esset, eligendam Metelli, rejiciendam Reguli.¹² Ego, quam ille præponendam, et magis eligendam, beatiorē hanc appello; nec ullo minimo momento plus ei vitæ tribuo, quam Stoici. 89. Quid interest, nisi quod ego res notas notis verbis appello; illi nomina nova quærent, quibus idem dicant? Ita, quemadmodum in senatu^y semper est aliquis, qui interpretem¹³ postulet, sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. Bonum appello, quicquid secundum naturam est; quod contra, malum; nec ego solus; sed tu etiam, Chrysippe, in foro, domi: in schola definis.¹⁴ Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes¹⁵ oportere,

perpolita Lamb. in ed. 1566. et Schütz.—9 *Nec dubitant* E U ξ χ ψ, Crat. Victor. Manut. *Nec dubium* Monac.—10 Codd. aliquot et Manut. *perscribi*. Mox, *de rea eadem fecit alio modo* Grut. et al. ante Ernesti, etiam Orell. qui conj. *verba fecit*. Victor. Dav. et margo Lamb. *egit pro fecit*, recepit Lall. *dixit* Lamb. in ed. 1566.—11 Schütz. *tacite immutatis*; Gud. 1. 2. et Gærenz. *imitatis*.—12 *Reguli rejiciendam* cum codd. Crat. Victor. Gærenz. Orell. Paulo post, *nec ullo omnino momento* Spirens. N, probante Gærenz.—13 *Codex unus Oxon. interprete*.—14 Nonnulli codd. Lamb. Dav. Lall. Orell. *desinis*.—15 Spirens. N, Lamb. Schütz. Orell. *putas*. Pro *quidque* multi codd. etiam

NOTÆ

^u *A Socrate quæri cœpta*] Qui primus philosophiam a naturæ contemplatione revocavit; invexitque morem, ut de virtutibus et vitiis quæreretur.

^x *In actionibus præscribi*] Simile est illud in Epistola quadam Ciceronis: 'Ut vos in vestris formulis, sic ego in epistolis de eadem re alio modo.' Dicitur autem eadem res fieri alio

modo in actionibus forensibus, cum quis, v. g. furto recuperato per aliquem modum, puta æstimationem, illud iterum repetit alio modo.

^y *Quemadmodum in senatu*] Imperitis legum ac juris interpretes erant, qui leges iis exponerent explicarentque, quod genus hominum ἐξηγητὰς Suidas vocat.

[*quanti quidque sit*²]? aliter doctos, et indoctos? Sed cum constiterit inter doctos, quanti res quæque sit, [si homines essent, usitate loquerentur¹⁶] dum res maneant, verba fin-gant arbitrato suo. xxx. 90. Sed venio ad inconstantiae¹ crimen, (ne sæpius dicas, me aberrare) quam tu ponis in verbis; ego positam in re putabam. Si satis erit hoc per-ceptum, [*p.* 146.] (in quo adjutores Stoicos optimos habemus) tantam vim esse virtutis, ut omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem; cum omnia, quæ illi com-moda certe dicunt esse, et sumenda, et eligenda, et præpo-sita, quæ ita definiunt,^a ut satis magno æstimanda sint; hæc igitur cum ego, tot nominibus a Stoicis appellata, par-tim novis et commenticiis, ut ista ‘producta’ et ‘reducta,’ partim idem significantibus (quid enim interest, expetas an eligas? mihi quidem etiam lautius videtur, quod eligitur, et ad quod delectus adhibetur); sed, cum ego ista bona omnia dixero,² tantum refert, quam magna dicam; cum expetenda, quam valde. Sin autem³ nec expetenda ego magis, quam tu eligenda, nec illa pluris æstimanda ego, qui bona, quam tu, qui producta appellas; omnia ista necesse est obscurari, nec apparere, et in virtutis, tan-quam in solis radios, incurrere. 91. At enim, qua in vita est aliquid mali, ea esse beata⁴ non potest. Ne seges quidem igitur⁵ spicis uberibus, et crebris, si avenam us-

E U ξ χ ψ, et Victor. habent *quicquid*. Tria hæc verba *quanti quidque sit* dele-vit Schutz. defendit Gørenz. *oportere? quanti quidque sit, aliter docti et indocti* e codd. Lamb.—16 Hæc Dav. primus uncis inclusit.

CAP. xxx. 1 E ξ constantiae. Mox, hoc præceptum in iisdem codd. opti-mos omittunt Gud. 1. 2. Weg. Gørenz. *Stoicos adjutores optimos* Dav. tacite. Deinde, *ne appareret . . . dicant* χ.—2 Nonnulli codd. Victor. Lamb. Gørenz. Orell. *ista omnia, bona dixero*. Statim, *quam expetenda* E U ξ, et edd. vett. *dicam quam valde expetenda* Lamb. 1566.—3 *Sunt autem* E ξ. Mox, *ego pluris æstimanda* Victor. Paulo post, *et in virtutes* Grut. et al. vett.—4 Nonnulli codd. Victor. Lamb. Gørenz. Orell. *beata esse*.—5 Gørenz. conj. *igitur est*. Excidit fortasse *lætatur, læta est*. Orell. Pro *uspiam*, quod servant codd.

NOTÆ

² *Quanti quidque sit*] Sententia est libro superiore tractata ab eo qui Stoicorum partes agebat.

positum Cato lib. iii. definivit: Quod sit indifferens cum æstimatione me-diocri.

^a *Quæ ita definiunt*] Sic enim præ-

piam videris; nec mercatura quæstuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit. An hoc usquequaque aliter in vita? et non ex maxima⁶ parte de tota iudicabis? an dubium est, quin virtus ita maximam partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? Audebo igitur cetera,⁷ quæ secundum naturam sunt, bona appellare, nec fraudare suo veteri nomine, quam aliquid potius novum exquirere; virtutis autem amplitudinem^b quasi in altera libræ lance ponere. 92. Terram, mihi crede, ea laux, et maria deprimet: semper enim ex eo, quod maximas partes continet, latissimeque funditur, tota res appellatur. Dicimus aliquem hilare vivere. Igitur,⁸ si semel tristior effectus est, hilara vita amissa est? At hoc in eo M. Crasso,^c quem semel ait in vita risisse Lucilius, non contigit, ut ea re minus ἀγέλαστος, ut ait idem, vocaretur. Polycratem Samium^d felicem appellant.⁹ Nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quod annulum, quo delectabatur, in mare¹⁰ abjecerat.^e Ergo infelix una molestia: felix rur-

//////////

Crat. Victor. Manut. ipsam Grut. Pro parum, Brem. conj. paulum; Lamb. 1566. parum aliquis; Gærenz. suspic. parvuli quid damni.—6 An hoc aliter in vita? et non usquequaque et ex maxima Lamb. 1566. Ipse postea improbavit. Paulo post, ut reliquæ conj. Gærenz.—7 Nonnulli codd. Manut. Lamb. Dav. Lall. Gærenz. Schutz. Orell. omittunt cetera. Pro sunt Victor. Dav. Gærenz. Orell. habent sint. Statim, potius quam aliquid novum Dav. potius quam aliquod novum Lamb. probante Ernesti.—8 Ergo N, Spirens. Monac. Orell. Actutum, si semel tristis Crat. Victor.—9 Spirens. N, Gærenz. Schutz. Orell. appellabant.—10 Codd. aliquot, Junt. Crat. Gærenz. Schutz. Orell. in

NOTE

^b Virtutis autem amplitudinem] Ad Critolai libram videntur hæc referri, qui dicitare solebat, in altera lance animi bona exponantur, in altera corporis commoda et fortunæ, tantum propensuram quæ animi bona teneat, ut terram et maria depressura sit. Ad Critolai libram pertinet quod apud Lucianum legitur in Dialogo Martis et Mercurii. De illa iterum Tuscul. lib. v.

^c In eo M. Crasso] Qui pater fuit P. Licinii Crassi Sapientis cognomi-

nati. Vide Plin. vii. 19.

^d Polycratem Samium] Samiorum tyrannum, ejus historiam referunt Herodot. lib. iii. Strabo lib. xiv. Plin. xxxvii. 1. De illius felicitate hæc Valer. Max. vi. 9. 'Ad invidiam usque Polycratis Samiorum tyranni abundantissimis bonis conspicuus vitæ fulgor excessit . . . Velle ac posse in æquo positum erat.'

^e In mare abjecerat] Ipse, ne omnis incommodi expers esset, sponte abjecit annulum sibi carissimum. Sed

sus, cum is ipse annulus in præcordiis piscis inventus est. Ille vero, si insipiens, (quod certe, quoniam tyrannus) nunquam beatus: si sapiens, ne tum quidem miser, cum ab Oroete ^{11 f} prætore ^g Darei in crucem actus est.^h At multis malis affectus. Quis negat? sed ea mala virtutis magnitudine obruebantur. XXXI. 93. An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant, omnium virorum bonorum (id est, sapientum, omnibusque virtutibus ¹ ornatorum) vitam omnibus partibus plus habere semper boni, quam mali? quis hoc dicit? Stoicis licet: ² minime: sed isti ipsi, ⁱ qui voluptate et dolore omnia metiuntur, nonne clamant, sapienti plus semper adesse, quod velit, quam quod nolit? Cum tantum igitur ³ in virtute ponant ii, qui se fatentur virtutis causa, nisi ea voluptatem acciret, ne manum quidem versuros fuisse; quid facere nos oportet, qui quamvis minimam animi præstantiam omnibus bonis corporis anteire dicamus; ut ea ne in conspectu quidem relinquantur? Quis enim est, ⁴ qui hoc cadere in sapientem dicere audeat, ut, si fieri possit, virtutem in perpetuum abjiciat, ut dolore omni liberetur? quis nostrum dixerit (quos non pudet ea, quæ Stoici aspera dicunt, mala dicere) melius esse, turpiter aliquid facere cum voluptate, quam honeste

mari. Victor. *abjecit.*—11 Ita de Victorii emend. Lamb. et seqq. *Oronte* codd. aliquot, etiam E ξ χ ψ, Crat. Mannt. *Darii* Lamb. *Dareis* E. *Daretii* ψ.

CAP. XXXI. 1 Spirens. N, Gærenz. Orell. *omnibus virtutibus.*—2 Lamb. e conjectura, Lall. Gærenz. Orell. *Stoici scilicet*; Mannt. *Stoicis licet minime*, uti volebat Nissen.—3 Codd. aliquot, et Victor. *omittunt igitur.* Mox, *ponant hi* E, Gærenz. Schutz. Orell. *eam voluptate marceret* E ξ. *ea voluptatem maceret* χ. *ea voluptatem acciret*, et pro v. l. *maceret* ψ. Mox, *nimiam animi* ξ. Pro *dicamus* Lamb. habet *dicimus.*—4 Gærenz. e codd. et Orell. *quis est enim.* Sta-

NOTÆ

ne annulo quidem diu caruit. Paucis enim post diebus captus est piscis et tyranno donatus, in cuius ventre repertus est annulus. Val. Max. vi. 9.

^f *Cum ab Oroete*] Dicitur 'Οποτρης Herod. lib. III. et Athen. lib. XII. quanquam Val. Maximus *Orontem* quoque legit.

^g *Prætore*] Hunc præfectum Val.

Max. vocat.

^h *Actus est*] In excelso Micalensi monte, in Asia Minore, a regione Sami insulæ.

ⁱ *Sed isti ipsi*] Epicurei; quam eorum opinionem Torquatus lib. I. sic exponit: 'Neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat voluptatum, quam dolorum, sapiens,' &c.

cum dolore? 94. [p. 147.] Nobis Heracleotes^k ille Dionysius flagitiose descivisse videtur a Stoicis propter oculorum⁵ dolorem. Quasi vero⁶ hoc didicisset a Zenone, non dolere, cum doleret? Illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non esse, quia turpe non esset, et esse⁷ ferendum viro. Hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia, quoniam⁸ dolorem dicunt malum esse. De asperitate autem ejus fortiter ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici; et quidem Arcesilas¹ tuus, etsi fuit in disse-
rendo pertinacior, tamen noster fuit: erat enim Polemonis. Is cum arderet podagræ doloribus, visitassetque⁹ hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, et tristis exiret; 'Mane, quæso,' inquit, 'Carneade noster: nihil illinc huc pervenit:' ostendit pedes, et pectus. Attamen¹⁰ hic mallet non dolere. XXXII. 95. Hæc igitur est nostra ratio, quæ tibi videtur inconstans: cum, propter virtutis coelestem quandam et divinam, tantamque præstantiam, ut, ubi virtus sit, resque magnæ, sumendæ laudabilesque virtute gestæ,¹ ibi esse miseria et ærumna non possit, tamen labor possit, et molestia; non dubitem dicere, omnes sapientes semper beatos esse, sed tamen fieri posse, ut sit alius alio bea-
tior.

tim, qui hæc Grut. et al. vett. Paulo post, *quis vestrum* Lamb. *quod non pudet* χ. —5 Monac. *genu*; al. ap. Orell. *renum*. —6 Ita cum codd. Lamb. Lall. Gærenz. *Quis vero* Victor. Manut. Dav. *Qui vero* conj. Dav. —7 Ita de Manutii conjectura Lall. *et esset* codd. et reliquæ edd. —8 *Pro quoniam* Spirens. et N habent *qui*. —9 Lamb. *visissetque*. Statim, *Corniades* et *Cornide* de Davisii conjectura Schutz. et Orell. —10 *Ac tamen* Spirens. N, Gærenz. Schutz. Orell.

CAP. XXXII. I Spirens. Mars. Crat. Gærenz. Orell. *resque magnæ et summe laudabiles virtute gestæ*; N *resque magnæ summe laudabiles virtute*

NOTÆ

^k *Heracleotes*] Cognomento Μεθα-
τέμνος. Is primum insignis Stoicus
fuit, sed propter oculorum dolorem,
ut hic Cic. et Laërt. in Zenone, vel
ut Tusc. lib. II. propter renum dolo-
rem, a Zenone ad Cyrenaicos se con-
tulit.

¹ *Et quidem Arcesilas*] Novæ Acade-
miæ fundator, ut Ciceroni; Mediæ,
ut Laërtio placet. Theophrastum au-

divit, sed ab eo subinde discessit;
cumque discederet, quam ingeniosus,
inquit Theophrastus, e schola nostra
discessit. Adeo studiosus fuit Peri-
pateticorum, ut quendam e discipulis
suis ad aliorum scholas transire vo-
lentem, manu apprehensum, ad Hie-
ronymum Peripateticum deduxerit.
Plura de illo in Academicis.

Atqui iste locus est, Piso, tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam : quem si tenueris, non modo meum Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. 96. Tum Quintus, Mihi quidem,² inquit, satis hoc confirmatum videtur. Lætor³ quidem, philosophiam, cujus antea supellectilem pluris æstimabam, quam possessiones reliquorum (ita mihi dives videbatur, ut ab ea petere possem, quicquid in studiis nostris concupissem): hanc igitur lætor etiam acutiorem repertam, quam ceteras; quod quidam ei deesse^m dicebant. Non quam⁴ nostramⁿ quidem, inquit Pomponius jocans: sed, mehercule, pergrata mihi oratio tua. Quæ enim dici Latine posse non arbitrabar, ea dicta sunt a te, nec minus plane, quam dicuntur a Græcis, verbis aptis.⁵ Sed tempus est, si videtur: et recta quidem ad me. Quod cum ille dixisset, et satis disputatum videretur, in oppidum^o ad Pomponium^p perreximus omnes.

gestæ; Lamb. *resque magnæ, sumendæ, laudabiles et virtute gestæ*. Mox, *labor possit molestia* Spirens. N, Gærenz. Schütz. Orell.—2 *Mihi vero* Schutz. de conjectura.—3 *Lætorque* conj. Dav. *Et lætor* de Gærenzii conjectura Schutz.—4 *Nunquam* codd. plerique, Crat. Victor. Statim, *Pomponius inquit* cum Gud. 1. Mars. Gærenz. Vide Heindorf. ad Nat. Deor. p. 16. Deinde, *pergrata fuit mihi* Lamb. solus.—5 Lamb. edidit de conjectura, *nec minus plane, quam dicuntur a Græcis, nec verbis minus aptis*. Voces *verbis aptis* post dicta sunt a te inseruit Schutz. Gærenzius vero pro gloss. habet.

NOTÆ

^m *Quod quidam ei deesse*] Stoici videlicet Peripateticos dixerunt esse populares, minime subtiles, ac dissolutos.

ⁿ *Non quam nostram*] Epicuream. Ironice dictum, quod ea secta parum erudita et ignobilis habebatur.

^o *In oppidum*] Athenas.

^p *Pomponium*] Morelius hunc Q.

Pomponium appellat; sed perspicuum est, Titum esse. Quid enim ille Q. Pomponius in hoc loco? Observa tamen T. Pomponium, quia a Q. Cæcilio adoptatus erat, sæpe quoque vocari solitum Q. Cæcilium Atticum, ut habet Varro de Re Rust. II. 2.

M. TULLII CICERONIS
TUSCULANARUM^a QUÆSTIONUM

AD M. BRUTUM^b

LIBER I.

DE CONTEMNENDA MORTE.

ARGUMENTUM.

Præfatus de instituto philosophiæ Græcæ Latinis literis illustrandæ, ut, in quo uno a Græcis vincerentur Romani, id ad ipsos quoque transferretur, cap. 1—4. ponit id, de quo tota est primi libri disputatio, ‘An mors malum sit?’ quod deinde multis refellit. Primo ostendit, mortem non posse malum esse mortuis, quod falsa sint omnia, quæ de inferis apud poëtas narrentur; et, si nusquam sint mortui, non possint esse miseri, quod nil sentiant, neque adeo mors malum. cap. 5—7. Deinde non esse malum mortem morituris cap. 8. demonstrare suscipit. Mors quid sit, non constare inter philosophos, qui de natura animi valde dissentiant: cap. 9. 10. qua non cognita, ne mors quidem qualis sit, posse intelligi. Qui animum cum corpore confundant, interitum etiam mentis et corporis conjungere, reliquos spem immortalitatis afferre. Quicquid sit, mortem non esse malum. Nam si intereat animus, non esse miserum; sin superstes sit corporis ruinis, beatum esse. cap. 11. Immortalitatem autem animi confirmari auctoritate antiquitatis omnis, cap. 12. 13. cura, quam quisque rerum post

NOTÆ

^a *Tusculanarum*] Dictæ sunt *Tusculanæ*, vel quod scriptæ sint, vel quod fingantur habitæ, in villa Tusculana. Quando autem scripserit eas Cicero, an ætatis suæ an. 62. an 63. non omnino exploratum est. Fabricius, quod

quidem similis vero est, ad 63. refert, certe post bella civilia, potito jam rerum Cæsare.

^b *Ad M. Brutum*] Ad quem libros de Finibus, de Nat. Deor. &c. scripsit.

mortem futurarum gerat, cap. 14. sq. consensu nationum omnium, cap. 16. natura animorum vel animali, h. e. spirabili, vel ignea, qua, cum corpore excesserint, propter agilitatem in sublime ferantur, cap. 17. divinis denique rebus, quæ animo insint, quæ nec a corpore oriri, nec in terra natæ esse possint. cap. 24—27. Quod autem primo propterea quidam animum a corpore discretum negent, quod, ubi sit, aut qualis sit, non intelligant, id esse leve; quod nec oculus se videat, et animus, quanquam non suam formam, tamen sagacitatem, memoriam, ingenium videat. cap. 28. 29. Deinde, quod negent animum vacantem corpore esse posse, quod qualis ejusmodi animus sit, et quomodo possit vacare corpore, non intelligant; ne in corpore quidem qualis sit intelligi, difficilisque esse, comprehendere, quomodo in alieno et diversæ naturæ corpore esse, quam quomodo vacare corpore possit. cap. 22. Stoicos autem esse perabsurdos, qui animos manere dicant, cum e corpore excesserint, sed non semper; quod dent id, quod difficillimum in causa sit, posse animum manere corpore vacantem; quod facile sit, tollant, semper manere. cap. 32. Neque Panætii rationem duplicem valere, qui animos mortales velit, primo, quod quicquid nascatur, intereat; deinde, quod animus sæpe æger sit: quod autem ægrum esse, et in morbum cadere possit, id etiam interire possit. Nam cum de immortalitate disputetur, de mente dici, quæ omni turbido motu vacet, non de iis partibus, in quibus ægritudines versentur. cap. 32. 33. Quod si vero animus intereat, non esse tamen, quare mortem timeamus, cum propter eam rationem, quam supra attulerit, cap. 11. tum propter multas alias. Mortem non propter se (fieri enim in puncto, sæpe etiam sine sensu) timeri, sed propter discessum ab omnibus vitæ bonis: sed ea esse aut opinata tantum, aut tam pauca et parva, ut a malorum et magnitudine aut multitudinis obruantur; et morte omnia mala et pericula effugi. cap. 34—36. Nullis bonis rebus carere mortuos, quod carere is demum dicatur, cui desit, quod desideret: cap. 36. neque, sine sensu esse, odiosum esse tum, cum sensus ablati sit. cap. 37. Ac propterea omnem metum mortis pellendum esse, neque miserum putandum mature mori, et, ut aiunt, ante tempus, quod nullum certum vivendi spatium natura dederit, sed incertam vitæ usuram. cap. 39—41. De humatione autem et sepultura non esse laborandum, quod nihil ad mortuum pertineat: cap. 42—45. operam potius dandam esse, ut laudabilem vitam gloriosa ratione finiamus: eam esse optimam æquo animo oppetendæ mortis rationem. cap. 46. 47. Epilogi loco afferuntur ipsorum Deorum de morte testimonio, et hominum de morte pro patria oppetita opiniones.

I. I. [*Ed. Ald. p. 148.*] CUM defensionum^c laboribus senatoriisque muneribus, aut omnino, aut magna ex parte

NOTE

^c *Defensionum*] In hoc Ciceronis opere commentando versati sunt præcipue Aldus Manutius, Fulvius Ursinus, Camerarius, Beroaldus. Aldus

Manutius locos integros, et verba ipsa ex Camerario et Beroaldo sibi vindicavit. Optimum est quod ex Paulo Manutio patre suo habet. Ful-

essem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maxime, ad ea studia, quæ, retenta animo, remissa temporibus,^d longo intervallo intermissa revocavi: et, cum omnium artium, quæ ad rectam vivendi viam pertinerent,¹ ratio et disciplina, studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur; hoc mihi Latinis literis illustrandum putavi: non, quia philosophia Græcis et literis² et doctoribus percipi non posset: sed meum semper iudicium fuit, omnia nostros aut invenisse^e per se sapientius, quam Græcos, aut, accepta ab illis, fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus³ elaborarent. 2. Nam mores, et instituta⁴ vitæ, resque domesticas ac familiares nos profecto et melius tuemur et lautius: rem vero publicam nostri majores certe melioribus temperaverunt et institutis et legibus. Quid loquar de re militari? in qua cum virtute nostri multum valuerunt, tum plus etiam disciplina.^f Jam illa, quæ natura, non literis assecuti sunt, neque cum Græcia,⁵ neque ulla cum gente sunt conferenda. Quæ enim tanta gravitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi,^g probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere virtus in ullis⁶ fuit, ut sit cum majoribus nostris compa-

CAP. I. 1 Tres codd. Oxon. *pertinent*. Statim, *continetur* E. *continerentur* σ ψ 1.—2 Vat. *libris*. Mox *iudicium semper* edd. vett. et Lamb.—3 Codex unus Oxon. *in quibus nonnihil*.—4 Cod. ψ 1. *institutiones*. Paulo post, *temperarunt* edd. vett.—5 *Græcis* Mannt. Lamb.—6 Margo Crat. *in illis*,

NOTE

vius Ursinus ad editionem Lambini breves quidem notas appingit, sed selectas. Camerarius non commentaria, sed si pauca demas, parerga scribit. Beroaldus omnium optime in hoc Ciceronis opere versatus est. Erasmus, Janus Pagninus, et Georg. Valla aliquas in hos libros notas ediderunt.

^d *Remissa temporibus*] Intellige bel-
lorum civilium tempora, in quibus,
ut ait Ennius, 'Tollitur e medio sa-
pientia, vi geritur res.'

^e *Nostros aut invenisse*] Fatetur in

Delph. et Var. Clas.

Bruto id a se dici solitum, 'non quod res ita sit, sed ut snos accendat et hortetur.'

^f *Tum plus etiam disciplina*] De disciplina Romanorum militari, notum est quod ipse Romanorum hostis Taxiles, ille a sinu et latere Mithridatis, libero ore apud Tigranem fassus est: Ἀμαχὸν πρᾶγμα τὰ Ῥωμαίων ὕπλα, *Rem invictam Romanorum arma*. Plut. in Lucullo, et Lips. de Milit. Rom. Dial. 1.

^g *Magnitudo animi*] De virtutibus Romanorum insigne est illud Flori:

Cicero.

2 G G G G

randa? 3. Doctrina Græcia nos, et omni literarum genere superabat: in quo erat facile vincere non repugnantes. Nam cum apud Græcos antiquissimum sit e doctis genus poëtarum,⁷ si quidem Homerus^h fuit, et Hesiodusⁱ ante Romam conditam, Archilochus^k regnante Romulo;^l serius poëticam nos accepimus: annis enim⁸ fere DX post Romam conditam Livius fabulam^m dedit, C. Claudio,ⁿ Cæci filio, M. Tuditano,^o consulibus, anno ante natum Ennium,

prob. Bouh.—7 Reg. et edd. vett. *e doctis genus sit poët.* Manut. Lamb. *e doctis sit gen. poët.*—8 Reg. omittit enim; et sic quinque codd. Oxon. Pro DX quod servant Manut. Dav. Wolf. Orell. CCCCX habent plerique codd. etiam Reg. et edd. vett. DXIV Muret. e cod. Ursin. ICXIV duo codd. Oxon. *quadringentis decem* al. Mox, *Livius primus* conj. Bentl. *fabulam docuit* cod. Ursin. Pro *Cæci filio* idem cod. habet *Centone*. Deinde, *et Nævius* omittunt codd. aliquot et Wolf. qui de Ernestii sententia nncis inclusit *qui fuit . . . Plautus*. Hæc delevit Schutz. *ut et Nævius* de Pearcii conj. Lall. *fuitque major . . . Nævius* conj. Burm.

NOTÆ

‘Ad constituendum Rom. imperium videri contendisse virtutem et fortunam.’ Et Ammiani, ‘virtutum omnium larem fuisse.’ Ita Casalius de Romæ Splendore.

^h *Si quidem Homerus*] Annus 160. ab excisa Troja fuit natalis Homeri, vixitque annos centum et quatuor. Ita Salius, a cujus sententia sunt qui discedant.

ⁱ *Et Hesiodus*] Hunc Homero alii supparem faciunt: Salius annis 100. juniorem scribit. Herodotus, scriptor, ut ait Camerarius, in chronicis diligens, supparem ait, et ab utriusque temporibus ad ætatem suam fluxisse annos 400. totidemque ad ipsos a Trojano bello.

^k *Archilochus*] Poëta petulantissimus, et obscænus. Quare a Lacedæmoniis sancitum, ut ejus libri urbe exportarentur.

^l *Regnante Romulo*] Corn. Nepos, aliique non pauci, clarnisse illum aiunt temporibus Tulli Hostilii, sive annis post Romulum ferme centum; Herodotus, iis temporibus quibus

Gyges, interfecto domino suo, regina regnoque Lydiæ potitus est.

^m *Livius fabulam*] Cognomine Andronicus. Ita dictus, quod cum prius servus esset, et Andronicus vocaretur, donatus subinde sit libertate a Livio Salinatore. Andronicus ex nomine cognomen factum est. Vide Gell. xvii. 21. Plura nos in Catone Majore.

ⁿ *C. Claudio*] Centone cognominato, quarto Appii Cæci filio. Censuram, dictaturamque gessit post consulatum qui in annum 513. incidit. Thisius et Oisellius notis in Gell. notant an. 514. Extat cusus ejus nomine denarius ex argento, in quo Romæ caput, et Castores in equis decurrentes, quod plerumque apud Romanos fraternæ concordie signum fuit. Iterum de illo in Catone Majore.

^o *M. Tuditano*] E nobili Sempriorum gente, qui et censor post consulatum fuit. Extat nummus ejus argenteus, ubi Jovis est caput, et templi ejus quadristylum frontispicium cum mensa sacra, et a læva templi

qui fuit major natu,^p quam Plautus et Nævius.^q 11. Sero igitur a nostris poëtæ vel cogniti, vel recepti. Quamquam est in Originibus,^r solitos esse in epulis canere convivas ad tibicinem^s de clarorum hominum virtutibus; honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis,^t in qua objecit,¹ ut probrum, M. Nobiliori,^u quod is in provinciam poëtas duxisset: duxerat^x autem consul ille in Ætoli-
liam,^y ut scimus, Ennium. Quo minus igitur^z honoris erat poëtis, eo minora studia fuerunt. Nec tamen, siqui³ magnis ingeniis in eo genere extiterunt, non satis Græcorum gloriæ responderunt. 4. An censemus, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, quod pingeret,^z non multos etiam

CAP. II. 1 Benth. conj. *objecit*.—2 *Quo m. ergo* codd. aliquot, edd. vet. Manut. Lamb.—3 *Nec tamen sic*, qui Reg. Vat. unus cod. Oxon. Pal. 2. prob.

NOTE

fulmen. Cusus videtur ex argento decreto ad restorationem templi Jovis, in Tuditani forte quæstura urbana, vel in ædilitate, aut censura.

^p *Major natu*] Lapsus est Eusebius, vel qui eum vertit Hieronymus, qui lib. de Temporibus Nævium et Plantum ante Livium commemorat; et ipse Cicero lapsus est in Bruto, ubi a Nævio vel surripuisse multa, vel sumsisse Ennium scribit.

^q *Et Nævius*] Patria Campanus, cui in comœdia tertias tribuit Volcatius. Stipendia fecit bello Punico, teste Varrone. In vincula a triumphis conjectus propter maledicentiam in principes civitatis, fabulas 'Laureolum' et 'Leontem' composuit, quibus priorem petulantiam diluit, vinculisque solutus est. Uticæ tamen in Africa, teste Eusebio, mortuus est, exul factione Metelli et Scipionis Africani, quos versibus suis perstrinxerat.

^r *In Originibus*] Qui liber a Porcio Catone Censorio scriptus est. De quo hæc Cicero in Bruto: 'Origines

Catonis quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent!'

^s *Ad tibicinem*] In conviviis adhiberi primo cœpti sunt tibicines solitarii, qui mos a Tuscis Romam inductus est: mox tibicinibus additi vocum concentus. Plura Bulengerus de Conviviis.

^t *Oratio Catonis*] Is ipse qui Origines scripsit. Fertur orationes scripsisse 150.

^u *Marco Nobiliori*] E gente Fulvia. Is oratione ex Hispania ulteriore, ex capta Ambracia, domitisque Ætolis, triumpho, consulatu 564. et censura clarus fuit.

^x *Duxerat*] Quinam mitterentur in provincias, quando, quamdiu, quæ auctoritas, tradit Rosinus VII. 42. ad 45.

^y *In Ætoliâ*] Regio est Achaïæ in confinio Epiri, nunc a multis Parva Græcia dicitur.

^z *Fabio . . . quod pingeret*] Cognomen ex picturæ peritia traxerunt Fabii Pictores: princeps hujus cognominis fuit is de quo hic agitur, C. Fabius Pictor, qui ædem Salutis

apud nos futuros Polycletos⁴ et Parrhasios^b fuisse? Honos alit artes,^c omnesque incenduntur⁵ ad studia gloria: jacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur. Summam eruditionem Græci sitam censebant in nervorum vocumque cantibus. Igitur et Epaminondas,^d princeps, meo judicio, Græciæ, fidibus præclare cecinisse dicitur: [p. 149.] Themistoclesque,^e aliquot ante annos,⁶ cum in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. Ergo in Græcia musici floruerunt, discebantque id omnes;⁷ nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. 5. In summo apud illos honore geometria fuit:^f itaque nihil mathematicis illustrius. At nos,⁸ metiendi ratiocinandique utilitate, hujus artis terminavimus modum. III. At contra oratorem celeriter complexi¹ sumus; nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum; post autem eruditum. Nam Galbam,^g Africanum,^h Lælium,²ⁱ doctos fuisse tradi-

Bentl. et Dav.—4 *Polygnotos* de Camer. et Mureti conj. Lamb. prob. Bentl.—5 Ita Reg. et Orell. *incendimur* codd. aliquot, Lall. Wolf.—6 Ita Reg. Crat. Victor. Dav. Lall. *annis* edd. vett. Mannt. Lamb. Wolf. Orell. Mox, *recusaret* Reg. U χ, Crat. Victor. Dav. Orell. prob. Bentl. *est habitus* Reg. Guelf. edd. vett. Crat. Victor. Dav. Orell.—7 Ernesti conj. *ideo omnes*. Statim, *qui nesciebat . . . putatur* χ. *doctrina videbatur* ψ 1.—8 *Apud nos* E ξ.

CAP. III. 1 Codex unus Oxon. impressi.—2 D E et Africanum et Lælium.

NOTÆ

pinxit, dedicatam a C. Junio Bubulco de Æquis triumphante.

^a *Futuros Polycletos*] Miror Ciceronem, cum de pictoribus loquatur, mentionem facere Polycleti, qui statuarius fuit, teste Plinio.

^b *Parrhasios*] Is primus symmetriam dedit picturæ, primus argutias vultus, elegantiam capilli expressit. Plin.

^c *Honos alit artes*] Simile est illud Platonis Πολιτειῶν H. Ἀσκεῖται δὲ αἱ τὸ τιμῶμενον, ἀμελεῖται δὲ τὸ ἀτιμαζόμενον.

^d *Epaminondas*] Cantare ad choridarum sonum edoctus est a Dionysio, carmina cantare tibiis ab Olym-piodora, saltare a Caliphirone, pli-

losophari a Lysia Pythagoræo.

^e *Themistocles*] Vide Plut. in Themistocle et in Cimone.

^f *Geometria fuit*] Ab Ægyptiis geometria duxit originem, ut a Phœnicibus arithmetica.

^g *Nam Galbam*] E gente Sulpicia, oratorem excellentem, qui vocatus in iudicium, quod, victus a Lusitanis, eorum multa millia insigni perfidia trucidasset, populi animum precibus et lacrymis flexit, et consulatus honorem hand multo post an. 609. adeptus est.

^h *Africanum*] Minorem.

ⁱ *Lælium*] Qui 'Sapiens' appellatus est, a Lucilio 'Sophos,' quod legem Agrariam promulgare cum ten-

tum est: studiosum autem cum, qui iis ætate anteibat, Catonem;^k post vero Lepidum,^l Carbonem,^m Gracchos;ⁿ deinde ita magnos nostram ad ætatem, ut non multum, aut nihil omnino Græcis cederetur. Philosophia jacuit³ usque ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen literarum Latinarum; quæ illustranda et excitanda nobis est, ut, si occupati profuimus aliquid civibus nostris, prosimus etiam, si possumus, otiosi. 6. In quo eo magis nobis est elaborandum, quod multi jam esse Latini libri dicuntur scripti inconsiderate,⁴ ab optimis illis quidem viris, sed non satis

Statim, *memoriæ traditum est* D, edd. vett. Manut. Lamb. Tum, qui his Lamb. Dav. Wolf. qui hos Col. Manut. Pro Carbonem, quod servant χ, Argent. 1511. Erasm. seqq. Catonem habent Reg. D E U ι ξ σ ψ 1, Venett. 1480. 1481. inde ita D E U ξ σ χ ψ 1, Reg. Dav. Wolf. Orell. Græcis cederemur Lamb. 1566. G. cederemus Lamb. in marg. 1584. G. cederent Leid. D E U, prob. Bonh. G. excederetur χ.—3 Ph. luit edd. vett. non improb. Ernesti. Mox, Lat. lit. Crat. Paulo post, possumus χ, uti conj. Ernesti.—4 Benti. conj. incondite. Actutum, ab o. illi Schütz. de conj. Ernestii. Tum, ferri a. potest conj. Manut. improbb. Fabr. et Dav. et id quod sentit omittit D. elo-

NOTÆ

taret adversante magno locupletum numero, nec sine civili discordia expediti rem tantam posse intelligeret, quieti publicæ consulens, ab incepta actione sponte destitit.

^k Catonem] Qui Porciæ gentis princeps fuit, Censorius.

^l Lepidum] M. Æmilius Lepidus, angrem et oratorem, qui consul cum C. Hostilio Mancino an. 617. 'scriptor,' inquit Cicero in Bruto, 'sane bonus, in quo Latinorum omnium primo, et lenitas Græcorum apparuerit, et verborum comprehensio cum artifice stylo.'

^m Carbonem] Caius Papirius Carbonem, qui cum fratre Cn. Carbone populari factione pervenit ad consulatum. Fuit Caius eloquentia clarus, sed seditiosus. Hujus orationes, ait Tullius in Bruto, 'fuisse nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiæque plenissimas.' Sepultæ

Gracchanæ seditionis turbulentus vindex dicitur a Vell. Paterc. Cum consulatu abiret, accusatus est a L. Crasso, adolescente annorum 21.

ⁿ Gracchos] Fratres duo fuerunt Tiberius et Gracchus, e gente Semproniana, quæ patricia quidem primum fuit, sed mox ad plebem transiit. Fuit utrique par ingenium, par eloquentia; sed alii alia. Idem honores delati, eadem utriusque consilia, idem exitus fuit. Uterque enim tribunus plebis leges Agrarias contra senatus voluntatem promulgavit. Quare uterque a patribus; Tiberius a Scipione Nasica in Capitolio anno 620. Caius ab Opimio consule in Aventino an. 632. oppressus est. Patrem habuerunt Tib. Gracchum, duobus consulatibus, censura, duobus triumphis, insignem; avum bis item consulem.

eruditis: fieri autem potest, ut recte quis sentiat, et id, quod sentit, polite eloqui non possit: sed mandare quenquam literis cogitationes suas, qui eas nec disponere nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis et otio et literis. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis; nec quisquam attingit, præter eos, qui candem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare si aliquid⁵ oratoriæ laudis nostra attulimus industria, multo studiosius philosophiæ fontes aperiemus, e quibus etiam illa manabant. IV. 7. Sed, ut Aristoteles, vir summo ingenio, scientiæ copia,¹ cum motus esset Isocratis rhetoris gloria, docere etiam cœpit adolescentes dicere, et prudentiam cum eloquentia jungere; sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, et in hac majore et uberiore arte versari. Hanc enim perfectam philosophiam² semper judicavi, quæ de maximis quæstionibus copiose posset ornateque dicere: in quam exercitationem ita nos studiose [operam] dedimus, ut jam etiam scholas Græcorum more habere auderemus: ut nuper, tuum post discessum, in Tusculano, cum essent plures mecum familiares, tentavi, quid in eo genere possem. Ut enim³ antea declamitabam causas, quod nemo me diutius fecit; sic hæc nunc mihi senilis est declamatio. Ponere jubebam,⁴ de quo quis audire vellet: ad id aut sedens aut

qui non posse ψ 1. suas cogitationes edd. vett. nec accurate illustrare dno codd. Oxon.—5 Quare si quid D. o. laudi ξ σ χ ψ 1. 2. Leid. edd. vett. Crat. Victor. Manut. Lamb. Dav. Wolf. Orell. laudi nostræ nostra conj. Moser. Denique manabat ι, Lall. et sic conj. Pearce. prob. Ernesti.

CAP. IV. 1 Lamb. Lall. Wolf. Orell. scientia, copia; Dav. conj. scientia et copia, prob. Benth. summi ingenii, et scientiæ copia Leid. scientiæ copia omitunt cod. Ursin. et D. Actutum, commotus esset D ψ 1. 2. Reg. cum commotus esset conj. nescio quis ap. Orell. Tum, docere e. c. a. dicere est e conj. Ernestii, improbante Orell. qui cum Grut. et al. legit dicere e. c. a. docere; Dav. de conj. Bentleii, dicere etiam c. ad adolescentes, et prud. Reg. cum uno cod. Oxon. omittit docere. Pro eloquentia ψ 2 habet gloria.—2 Benth. conj. eloquentiam. Mox, operam omitunt cod. Mureti, Lamb. Wolf. Orell. operam contulimus conj. Benth. teste Dav. Deinde, pro plures, U ι χ ψ 1. 2. multæ edd. et Orell. habent complures. Pro possem, Reg. D σ ψ 1. possim.—3 Ut autem E ξ. Paulo post mihi nunc Reg. alii codd. edd. vett. Manut. Lamb. Dav. Orell. nunc minime σ.—4 Ponere videbam D E. de quo quisque E σ. ad idem duo codd. Oxon. at id ξ σ. ac id codd. aliquot, et edd. vett. prob.

ambulans^o disputabam. 8. Itaque dierum quinque scholas,^p ut Græci appellant, in totidem libros contuli. Fiebat autem ita, ut, cum is, qui audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tum ego contra dicerem. Hæc est enim, ut scis, vetus^s et Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi. Nam ita facillime, quid verisimillimum esset,⁶ inveniri posse Socrates arbitrabatur: sed quo commodius disputationes nostræ⁷ explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. Ergo ita nascetur exordium.

v. 9. [*p.* 150.] A.¹ Malum mihi videtur^q esse mors. M. Iisne² qui mortui sunt, an iis quibus moriendum est? A. Utrisque. M. Est miserum igitur,³ quoniam malum. A. Certe. M. Ergo et ii quibus evenit jam ut morerentur, et ii⁴ quibus eventurum est, miseri. A. Mihi ita videtur. M. Nemo ergo⁵ non miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem,⁶ si tibi constare vis, omnes, quicumque nati sunt, eruntve,

//////////

Bouh. et id Crat. Victor. Manut. Lamb. Lall. autem sedens E.—5 Argent. 1511. et Erasm. vetus, ut scis.—6 Col. quid verum esset, verive simillimum. Actutum, invenire ξ.—7 Edd. vett. et Lamb. omittunt nostræ.

CAP. V. 1 Atticus Eliens. 1. 2. Auditor Manut. Lall.—2 Hisne Reg. edd. vett. Crat. Victor. Dav. Schütz. Mox, an eis Schütz. solus; an his Reg. Dav.—3 Est igitur miserum edd. vett. Manut. Lamb.—4 Ergo et hi... et hi Reg. edd. vett. Crat. Victor. Dav.—5 Nemo itaque D.—6 Equidem ξ. Mox,

NOTE

^o *Sedens aut ambulans*] Sedens Socraticis more; ambulans, ut solebat Aristoteles. Quorsum autem, et quamdiu ambulans docuerit Aristoteles, quod videntur aliqui ignorare, paucis habe: Cum Atheniensium legatus ad Philippum profectus esset Aristoteles, teste Hermippo, Academiae, eo absente, praefectus est Xenocrates; reversus Aristoteles, cepit, schola sua ab alio occupata, in Lycæo περιπατεῖν. Alii Peripateticum dictum volunt, quod ex ægritudine convalescenti ac deambulanti Alexandro quædam tradere soleret præcepta, et ipse deambulans. Ubi vero plu-

res habere cepit discipulos, sedens docuit.

^p *Dierum quinque scholas*] Quid schola hoc loco significet, dictum est lib. de Finibus.

^q *Malum mihi videtur*] Dialogus est inter Auditorem et Magistrum. Sunt qui putent interlocutores esse Ciceronem, et Pomponium; literamque M. Marcum, A. Atticum, significare; idque de Cicerone quidem colligunt ex loco quodam qui sic infra legitur: 'Licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne vetera et externa quæram, mihi,' &c.

non solum miseri, sed etiam semper miseri. Nam si solos⁷ eos diceres miseros, quibus moriendum esset, neminem tu quidem eorum, qui viverent, exciperes: moriendum est enim omnibus: esset tamen miseriæ finis in morte: quoniam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam. Necesse est enim, miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, vel potius omnes, quicumque nati sunt. 10. A. Ita prorsus⁸ existimo. M. Dic, quæso, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus,¹ Cocyti fremitus,⁵ transvectio⁹ Acherontis,⁴ mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus?² num illud, quod

Sisyphu' versat^x

Saxum sudans^y nitendo, neque proficit hilum?^z

////////

qui unquam nati sunt Col.—7 Nam si solum cod. Steph. 1, edd. vett. Crat. Mox, moriendum e. e. omnibus suspecta sunt Censori Jenens. Pro quoniam codex unus Oxon. habet quando.—8 Ita prorsus quidem Argent. 1511. et Erasm.—9 Reg. Lamb. Orell. *travectio*; cod. Steph. et edd. vett. *trajectio*. Mox, *siti enecatus* Wolf. Schutz. Orell. *enectus siti* Nonius, Reg. Dav. Pro

NOTÆ

¹ *Inferos Cerberus*] Canis inferorum custos, e Typhone et Echidna natus. Ita Hesiod. Cui angues e capite pro villis pendebant: omnibus ingressuris humanissime blandiebatur, egressuros latratibus deterrebat.

⁵ *Cocyti fremitus*] Fluvius Campaniæ exiguus in Lucrinum lacum influens, qui a poetis fluvius inferorum fingitur a κακῶν, *flere*.

⁴ *Acherontis*] Geminus est ejus nominis fluvius: unus Brutiorum in Calabria citiore in sinum Tetinæum desinens; alter Epiri, ex Acherusia palude in sinum Ambracium decurrens. Calaber poetis locum dedit.

² *Tantalus*] Filius Æthonis, secundum Lucian. in Dialogo de Dipsadibus, vel ut aliis placet, Jovis et Plotæ nymphæ. Sunt qui immanitatem qua filium suum Diis in hospitium accep-

tis apposuit, excusent, dicantque ex reverentia peccasse, oblato nimirum quod sibi carissimum erat.

^x *Versat*] De litera S, quæ præ consonante liquescit, ita Cicero in Oratore: 'Quin etiam, quod jam rusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum quorum eadem erant postremæ duæ literæ quæ sunt in 'optimus,' postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequeretur. Ita non erat ea offensio in versibus, quam nunc fugiunt poetæ novi,' &c.

^y *Saxum sudans*] Cujus sit illud carmen, incertum; Nævii forte aut Livii.

^z *Proficit hilum*] Hilum est quo granum fabæ conjungitur siliquæ. Ex quo 'nihil' et 'nihilum.' Scaliger ad Varronem putat esse cavum illud in media vola. Unde cum veteres mo-

fortasse etiam inexorabiles iudices, Minos et Rhadamanthus; apud quos nec te L. Crassus^a defendet, nec M. Antonius,^b nec (quoniam¹⁰ apud Græcos iudices res agetur) poteris adhibere Demosthenem: tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda.^c Hæc fortasse metuis, et idcirco¹¹ mortem censes esse sempiternum malum. VI. A. Adeone¹ me delirare censes, ut ista esse credam? M. An tu hæc² non credis? A. Minime vero. M. Male, hercule, narras.³ A. Cur? quæso. M. Quia disertus esse possem,⁴ si contra ista dicerem. II. A. Quis enim non in ejusmodi causa? aut quid negotii est, hæc poëtarum et pictorum portenta convincere? M. Atqui pleni sunt libri⁵ contra ista ipsa philosophorum disserentium. A. Inepte sane: quis est enim⁶ tam excors, quem ista moveant? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos ulli. A. Ita prorsus existimo. M. Ubi ergo sunt ii,⁷ quos mi-

^a Et quamvis Minos et Rhadamanthus, qui iudices futuri sunt, Græci sint, non tamen poteris Demosthenem Græcum quoque oratorem adhibere: tua tibi ipsi causa dicenda erit in maxima corona seu multitudine, nempe unbrarum circumsidientium.

num, Reg. D E U, ξ σ χ ψ 1. 2. et Dav. habent tum. Dein L. Crassus defendet, M. Antonius D. L. Crassus, M. Ant. ψ 1.—10 Ita Reg. antiquiss. quam duo codd. Regg. Lall. Bipont. uti volebat Ernesti. Mox, res agitur E ξ. 11 D et ideo. E omittit mortem. ψ 1 omittit censes.

CAP. VI. 1 Adeo ψ 1. Statim, ita ut esse Steph. esse omittunt cod. Steph. et ψ 1.—2 Ain tu? hæc conj. Bouh.—3 Mullem hercule narrares ψ 1.—4 E ξ omittunt possum; i habet esse non possem; ψ 2. essem possem.—5 Reg. Crat. Victor. Dav. libri sunt. Actutum, contra i. i. disserentium philosophorum Reg. Crat. Victor. Dav. Wolf. Orell. philosophorum contra i. i. diss. edd. vett. Manut. Lamb. Lall.—6 Quis enim est Reg.—7 Ubi sunt ergo ii edd. vett.

NOTÆ

dicum aliquid ostendere vellent, expansa vola manns, 'Ne hilum quidem' aiebant.

^a Nec te L. Crassus] Orator clarissimus, e gente Licinia, natus 613. Anno ætatis suæ 22. Carbonem consularem accusare ausus est; in qua quidem accusatione insigne dedit specimen integritatis: Carbonis enim servum proditorem afferentem ad se chartas quibus reus opprimi posset,

Crassus vinctum remisit ad dominum, aliena uti fraude ad suam victoriam nolens. Cum Galliam obtineret consul, insigne quoque moderationis specimen dedit, loco in tribunali concessio Carboni, filio ipsius quem accusaverat. Hunc in oratione loquentem inducit Cicero.

^b M. Antonius] Orator, L. Crasso triennio major. De illo supra.

seros dicis? aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. A. Ego vero nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo; et tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt.⁸ 12. M. Jam mallet Cerberum metueres, quam ista tam inconsiderate diceres. A. Quid tandem?⁹ M. Quem esse negas, eundem esse dicis: ubi est acumen tuum? cum enim miserum esse dicis, tum¹⁰ eum, qui non sit, dicis esse. A. Non sum ita hebes, ut istuc¹¹ dicam. M. Quid dicis igitur? A. Miserum esse, verbi causa,¹² M. Crassum,^c qui illas fortunas morte dimiserit; miserum Cn. Pompeium, qui tanta gloria sit orbatus; omnes denique miseros, qui hac luce careant. M. Revolveris eodem. Sint enim oportet, si miseri sunt:¹³ tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent. Si igitur non sunt, nihil possunt esse; ita ne miseri quidem sunt.¹⁴ A. Non dico fortasse etiam, quod sentio: nam istuc ipsum, non esse, cum fueris,¹⁵ miserrimum puto. 13. M. Quid? miserior, quam omnino nunquam fuisse?¹⁶ ita, qui nondum nati sunt, miseri jam sunt, quia non sunt: et nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, antequam nati. Ego autem non commemini,^d antequam sum natus,

Crat. Victor. Dav.—8 Reg. et Dav. *sint*.—9 *Qui tandem* ξ σ χ ψ 1. 2. Manut. Lamb. Dav. Lall. Wolf. Orell.—10 Argent. 1511. Erasm. *tunc*; σ χ *tum enim eum*; ψ 1. *tamen eum*.—11 Reg. ψ 2. Dav. Wolf. Orell. *istud*; E ξ σ *ista*.—12 *Pro verbi causa* codex unus Oxon. habet *ubi tam*. Paulo post, *tanta gloria, dignitate tanta* D E U, ξ σ ψ 1. 2. edd. vett. Crat. Victor. Lamb. Dav. *tanta dignitate, tanta gloria* Regg. Lall. Leid. *luce carent* ψ 2.—13 Codex unus Oxon. *sint*.—14 Wolf. *delevit sunt*, de Benth. et Ernestii sententia.—15 Codex unus Oxon. *fueris prius*. Actutum, *miserum puto* E ψ 1.—16 *E nunquam esse*; ξ *nusquam esse*; ψ 1. *nusquam fuisse*. Tum, *quia non sunt, miseri jam sunt* Manut. *quia non sunt* omittit ψ 1. Statim, *ipsi* omittunt Reg. E ξ χ ψ 1. Dav.

NOTE

^c *M. Crassum*] E gente quoque Licinia, Romanorum ditissimum. Hinc cognomen Dives. Post duplicem consulatum, inita cum C. Cæsare et Cn. Pompeio societate, bellum Parthicum sortitus est, in quo exercitum filiumque Publium amisit.

Ipse per speciem colloquii ab hoste circumventus occiditur. Patrem habuit P. Crassum cognomento Sapientem.

^d *Non commemini*] Usus est adhuc ea voce alibi Cicero. In Oratore: 'id quod tu recte commeministi;' et

me miserum: ¹⁷ tu si meliore memoria es, velim scire, ecquid de te recordere. VII. A. Ita jocularis, quasi ego dicam, eos miseros ¹ qui nati non sunt, et non eos qui mortui sunt. M. Esse ergo eos dicis. ² A. Immo, quia non sunt, ³ cum fuerint, eo miseros esse. [p. 151.] M. Pugnantia te loqui non vides? ⁴ quid enim tam pugnat, quam non modo miserum, sed omnino quicquam esse, qui non sit? An tu, egressus ^e porta Capena, ^f cum Calatini, ^g Scipionum, Serviliorum, ^h Metellorum ⁱ sepulcra vides, miseros putas illos? A. Quoniam ⁵ me verbo premis, posthac non ita dicam

//////////

miseri omittit χ.—17 Lamb. *me esse miserum*. Mox, *et quid de te D E U*; *hæc quidem de te* ψ 1. *recordare* Reg. ψ 1. alii codd. Gebh. Dav.

CAP. VII. 1 Edd. vett. Lamb. Manut. *eos esse miseros*. Mox, *et non eos miseros* Reg. ψ 1. edd. vett. Crat. Victor. Manut. Lamb. Dav.—2 Ita Manut. Lamb. seqq. *Ergo esse dicis eos* edd. vett. Crat. Victor.—3 Reg. ξ ψ 1. Dav. *sint*. Statim, *eos miseros esse* edd. vett.—4 *D num vides?* χ *non vales*. Mox, *quod non sit D E ξ*. *Campaneæ* χ. *Collatini* E ξ. *Colatini* U χ. *Latini* ψ 1.—

NOTÆ

‘quem hominem probe se commemorasse aiebat.’

^e *An tu egressus*] Egressum ait, quia mortui, qui ante legem XII. Tabularum domi suæ condebantur tumulo, post illam extra urbem sepeliebantur. Quamquam in urbe sepulti sunt qui virtutis causa legibus solvi meruissent, sic Val. Publicola, P. Postumius Tuberius, teste Cic. de Leg. lib. II. Sic C. Fabricius juxta Veliam in foro sepulcrum habuit, secundum Plut. C. Poplicius et gens Claudia sub Capitolio. Sueton. Servius Sulpicius in campo Esquilino, &c.

^f *Porta Capena*] Ad quam proconsules jurare consueverant. Non procul ab arcibus Horatianis in quibus aquæ ductus, per quos aquæ Romam devehebantur. Unde ‘madida Capena’ Juven. dicitur Sat. III. 11. ‘Substitit ad veteres arcus, madidamque Capenam.’

^g *Cum Calatini*] A. Attilii Calatini, (de quo in Catone Majore) bis consulis, censoris, et dictatoris, et inter

principes civitatis numerati aureo illo tempore, quo qui virtutibus domi militiæque florebant, ii soli clari haberentur. Hunc nunquam Tullius sine honoris præfatione nominat.

^h *Serviliorum*] Serviliorum alii plebei, alii patricii, variis distincti nominibus, Priscus, Fidenas, Ahala, Structus, geminus Cæpio. E Priscis et Fidenatibus multi consules numerantur, tribuni militares multo plures; ex Ahalis duo tresve consules; ex Structis unus et alter. An plebeiorum, an patriciorum sepulcrum hic intelligendum sit, incertum; forte utrorumque.

ⁱ *Metellorum*] E gente Cæcilia fuerunt. Metelli a voce militari quæ mercenarium significat, dicti. Cæciliam vero gentem alii a Cæculo Vulcani filio, alii a Cæcade Æneæ comite, melius alii ab oculorum parvitate dictam volunt. Haud scio an ulla gens, si Corneliam exceperis, Cæciliæ par fuerit rerum gestarum splendore.

miseros esse, sed tantum, miseros, ob id ipsum, quia non sunt. M. Non dicis igitur, miser est M. Crassus, sed tantum, miser M. Crassus. 14. A. Ita plane. M. Quasi non necesse sit, quicquid isto modo pronunties, id aut esse, aut non esse. An tu dialecticis ne imbutus quidem es? inprimis enim hoc traditur: Omne pronuntiatum (sic enim⁶ mihi in præsentia occurrit, ut appellarem ἀξιωμα: utar post alio, si invenero melius) id ergo est pronuntiatum, quod est verum aut falsum. Cum dicis igitur,⁷ miser M. Crassus, aut hoc dicis, miser est M. Crassus, ut possit judicari, verum id falsumne sit; aut nihil dicis omnino. A. Age, jam concedo, non esse miseros qui mortui sunt,⁸ quoniam extorsisti, ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. Quid? qui vivimus, cum moriendum sit, nonne miseri sumus? quæ enim potest in vita esse iucunditas, cum dies et noctes cogitandum sit, jam jamque esse moriendum?

VIII. 15. M. Ecqui ergo¹ intelligis, quantum mali de humana conditione dejeceris? A. Quonam modo? M. Quia, si mori² etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam et sempiternum malum haberemus in vita: nunc video calcem,^k ad quam cum sit decursum, nihil sit præterea extimescendum. Sed tu mihi videris Epicharmi,¹

//////////

5 *Quomodo* codex unus Oxon.—6 D U ξ σ χ omittunt enim. Mox, *appellem* ψ 2. Dav. *sed si invenero* e codd. Gebhard. Dav. *Deinde, aut verum, aut falsum* Dav. *quod aut verum, aut falsum esse dicitur* Manut. Lamb. *id ergo, quod est pronuntiatum aut verum est, aut falsum* Col.—7 Ita Gebh. tacite, Lall. Wolf. Orell. *Cum igitur dicis* Reg. edd. vett. Crat. Victor. Manut. Lamb. Dav.—8 Reg. *sint*, uti volebat Ernesti.

CAP. VIII. 1 Ita e codd. Gebh. et Dav. *Ecquid ergo* al. et Orell. *Hæc jam ergo* ψ 1. *Hæc qui ergo* ψ 2. *Atqui ergo* χ. *Ecqui* omittunt E ξ. Mox, *quantum m. ex humana* Manut. Lamb.—2 Bentl. conj. *mors*. Statim, *habere-mus*. *In vita nunc*, &c. distinguendum censebat Bentl. *in vita suspecta* Davisio et Schutz. *Deinde, ad quem* D E U, et edd. ante Lamb. *ad quam ser-*

NOTÆ

^k *Nunc video calcem*] Adagium de quo nihil Erasmus. Loci sensus est: Video finem et scopum, quo tendebat oratio tua.

¹ *Fideris Epicharmi*] Epicharmus

philosophus insignis, Elothalis, ut Laërt. aut Tityri, aut Chimari, aut etiam Sicidis, ut Suidas tradit, filius; Pythagoræ auditor. De natura rerum, de sententiis, de medicina

acuti, nec insulsi hominis, ut Siculi,³ sententiam sequi. A. Quam? non enim novi. M. Dicam, si potero, Latine: scis enim me⁴ Græce loqui in Latino sermone non plus solere, quam in Græco Latine. A. Et recte quidem: sed quæ tandem est Epicharmi ista sententia? M.

Emori nolo:⁵ sed me esse mortuum nihil æstimo.⁵

A. Jam agnosco Græcum: et quoniam⁶ coëgisti, ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse, perfice, si potes, ut ne moriendum quidem esse, miserum putem. 16. M. Jam istuc⁷ quidem nihil negotii est: sed etiam majora molior. A. Quo modo hoc nihil negotii est? aut quæ sunt tandem⁸ ista majora? M. Quoniam, si⁹ post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum; cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis: ita ne moriendum quidem esse, malum est: id est enim, perveniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Uberius¹⁰ ista quæso. Hæc enim spinosiora, prius, ut confitear, me cogunt, quam ut assentiar. Sed quæ sunt ea, quæ dicis te¹¹ majora moliri? M. Ut doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem.¹² A. Non postulo id quidem; aveo¹³

vant Guelf. Lamb. Dav. Wolf. Orell.—3 Codex unus Oxon. ut *figuli*.—4 D scis me.—5 D E U i ξ, Crat. Victor. *existimo*.—6 Manut. Lamb. Lall. Wolf. Orell. *sed quoniam*.—7 Ita Manut. Lamb. Dav. *istud* al. et Orell. Mox, *sed et majora* Dav. *sed e. m. molior* desunt in i ξ σ ψ 1. 2. Reg. et tribus Pall.—8 Manut. Lamb. *tandem sunt*.—9 Quia quoniam Reg. D i, Dav. Lall. Wolf. Orell. Quia χ. Quoniam al. Statim, verba post mortem suspecta Bouh. *nihil esse mali* edd. vett. Crat. Victor. Lamb. Pro id est E ξ habent inde; ψ 1. idem; ψ 2. sic.—10 Utterius χ.—11 Duo codd. ap. Gœrenz. Acad. II. p. 135. *quæ te dicis*.—12 Ita Reg. Manut. Lamb. Gebh. Dav. Wolf. Orell. *non esse mortem, sed b. e. esse* edd. vett. Crat. Victor. Fabr. Lall.—13 Non tamen postulo ab eo D ξ. Non p. i. q. habeo Reg. Gebh. Mox, ut enim efficias ...

NOTÆ

scripsit, unde Plato multa hansit auctore Aldobrandino; a Plinio quoque inter medicos recensetur. xx. 9.

^m Ut Siculi] Epicharmum omnes fere Siculum, et Syracusium, aut Megarenses, dixerunt. Comm tamen Laërtius facit, quæ insula est maris

Carpathii.

ⁿ Emori nolo] Græcum sic habet: Ἀπό μου θανεῖν ἤ, θνήσκειν δ' οὐ μοι διαφέρει. Bosius ad Att. I. 3. hunc Epicharmi versum aliter legit. Eundem sic habet Sext. Empiricus: Ἀποθανεῖν ἢ τεθνᾶναι, οὐ μοι διαφέρει.

tamen audire : ut enim non efficias quod vis, tamen, mors ut malum non sit, efficias. Sed nihil te interpellabo : continentem orationem audire malo. 17. M. Quid ? si te rogavero aliquid, nonne respondebis ?¹⁴ A. Superbum id quidem est :¹⁵ sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges. IX. M. Geram tibi morem ; et ea, quæ vis, ut potero, explicabo ; nec tamen quasi Pythius Apollo,^o certa ut sint et fixa, quæ dixero ; sed ut homunculus unus e multis, probabilia conjectura sequens : [p. 152.] ultra enim quo progrediar, quam ut veri videam similia,¹ non habeo. Certa dicent ii,² qui et percipi ea posse dicunt, et se sapientes esse profitentur. A. Tu, ut videtur : nos ad audiendum parati sumus.

18. M. Mors igitur ipsa, quæ videtur notissima res esse, quid sit, primum est videndum. Sunt enim, qui discessum^p animi³ a corpore putent esse mortem : sunt, qui nullum^q censeant fieri discessum, sed una animum et corpus occidere, animumque cum corpore⁴ extinguui. Qui discedere animum censeant, alii statim dissipari, alii diu permanere,^r alii semper.^s Quid sit porro ipse animus, aut ubi, aut unde, magna dissensio est : aliis cor ipsum^t

non efficias e codd. Gebh. *non efficias*, &c. E ξ.—14 Lamb. Lall. Wolf. Orell. *non respondebis*.—15 *Superbum quidem est* : σ χ ψ 1. 2. *Superbi id quidem esset* E ξ, Manut. Lamb. Oliv. *Superbum id quidem esset* e codd. Dav. et Lall. *malo non roges* cum codd. Dav. et Lall.

CAP. IX. 1 Ita e codd. Gebh. Lall. Wolf. Orell. *veri similia videam* Reg. cdd. vett. Crat. Victor. Manut. Dav. *ut veri similia dicam* Lamb.—2 Reg. Crat. Victor. Dav. *hi. Verba, qui . . . profitentur*, desunt in χ.—3 Codex unus Oxon. edd. vett. Crat. *animæ*. Statim, *putant* D E.—4 Nonnulli codd. Victor. Dav. Wolf. Orell. *in corpore* ; ψ 1. *et corpus*. Hæc, *animumque cum corpore ex-*

NOTÆ

° *Pythius Apollo*] A Græco πυθιά-
vesθαι, interrogare, ut Phurnuto placet,
quod sciscitandi oraculi gratia
ad eum mortales confluerent. Ma-
crobius, ea rejecta opinione, a πύθεσ-
θαι, putrescere, deducit, quod nun-
quam quicquam sine vi caloris, qui
Apollo est, efficitur ; alii ab urbe
Delphis, quæ primum Nape, deinde
Petroëssa, mox Crissa, denique Py-

tho, appellata est. Est qui, nec male,
deducat a Pythone serpente, Apolli-
nis sagittis confecto.

^p *Sunt, qui discessum*] Platonici.

^q *Sunt, qui nullum*] Epicurei.

^r *Alii diu permanere*] Stoici.

^s *Alii semper*] Platonici.

^t *Aliis cor ipsum*] Romani ut pluri-
mum ita sentiebant tempore Cice-
ronis.

animus videtur; ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur: et Nasica ille⁵ prudens,^u bis consul,^x Corculum,^y et

Egregie cordatus^z homo catus Æliu' Sextus.^a

19. Empedocles animum⁶ esse censet cordi suffusum^b sanguinem. Aliis pars quædam cerebri visa est animi principatum tenere. Aliis nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem, esse animum: sed alii in corde, alii in cerebro^c dixerunt animi esse sedem et locum. Animum autem alii⁷ animam, ut fere nostri declarant nomen:

//////////

tingui, aberant a cod. Ursin.—5 *E* ξ videtur esse ... et *N.* vir ille. Mox, *Corculum* appellatus edd. vett. Crat. Lamb.—6 *Empedocles autem animum* cod. Steph. edd. vett. Crat. Victor.—7 Edd. vett. Argent. Erasm. Lamb. omitunt *alii*. Mox, pro *nomen* Wolf. de conjectura, Schutz. et Orell. habent *nominine*; Col. ι ξ σ ψ 2. edd. vett. Crat. Victor. Mannt. *nominari*; Lamb. *animam* nostri declarant *nominari*; Dav. conj. ut fere nostri. *Declarat nomen*; Lall.

NOTÆ

^u *Nasica ille prudens*] Publius Scipio Nasica, filius Nasicæ consulis an. 572. ejus quem senatus 'virum optimum' appellavit.

^x *Bis consul*] An. 591. et 598. ac priori quidem consulatu celebre est quod cum T. Sempronius anno superiori consul ad successores sibi subrogandos comitia haberet, auspicia repetendo tabernaculum non mutasset, cumque vitium id esse subinde comperisset, lectis, qui ad sacra pertinerent, libris, rem perscripsit Romam collegis auguribus. Igitur senatus jussu, C. Figulus e Gallia, Scipio Nasica e Corsica, revocati ob vitium illuc, consulatu se abdicarunt, insigni religionis exemplo.

^y *Corculum*] Ita dictus ob singularem humanitatem. Is patrem clarissimum gloria superavit; nam præterquam quod bis consul, Delminio (urbs Dalmatarum erat) expugnato, imperatoris nomen a militibus, honorem triumphi a senatu oblatum, repudiavit, vir alioqui eloquentia prin-

ceps, juris scientia consultissimus, ingenio sapientissimus, et paulo censoria dignitate insignis.

^z *Egregie cordatus*] Carmen est Ennii poëtæ, ut Pighius in consulatu S. Ælii notat.

^a *Æliu' Sextus*] Sex. Ælius Pætus ex Ælia, sive Allia, gente plebeia. Catus (quæ vox antiquis solertem et ingeniosum sonabat) dictus est ob acumen iugeni et insignem juris prudentiam. Consul anno 555. factus est præter ordinem, nam ex ædilitate curnli, non gesta prætura, ad consulatum transiit. In XII tabulas historiam tripartitam scripsit, quod ex eo jus Ælianum vocatum est.

^b *Cordi suffusum*] In eam sententiam Virg. 'Purpuream vomit ille animam.'

^c *Alii in cerebro*] Hippocrates, Plato, Galenus sentiunt vitalem vim animæ esse in corde; in cerebro vero, ejusdem vim intelligendi et sentiendi.

nam et agere animam, et efflare dicimus, et animosos, et bene animatos, et ex animi sententia: ⁸ ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico ^d animus ignis videtur. x. Sed hæc quidem, quæ dixi, cor, cerebrum, ¹ animam, ignem, vulgo; reliqua fere singuli, ut multi ante veteres. 20. Proxime autem Aristoxenus, musicus, idemque philosophus, ipsius corporis intentionem quandam, velut ² in cantu et fidibus, quæ harmonia dicitur; sic ex corporis totius natura et figura, varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. ^a Hic ab artificio ^e suo non recessit, ³ et tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo ante et dictum et explanatum a Platone. ^f Xenocrates ^g animi figuram, et quasi corpus, negavit esse, verum ⁴ numerum dixit esse, cujus vis, ut jam antea Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset. Ejus doctor Plato triplicem finxit animam; ⁵ cujus principatum, id est rationem, in

^a Sed illæ sententiæ quas exposui, docentium animum esse vel cor, vel cerebrum, vel animum, vel ignem, sententiæ communes sunt; quæ sequuntur, singulares sunt: talis est hæc opinio, quam multi ante veteres, proxime autem Aristoxenus musicus docuit, animum quidem esse intentionem quandam corporis.

//////////

ut fere nostri: ipsum declarat nomen.—8 Hæc, Nam et . . . sententia, uncis inclusit Dav. et animosos . . . sententia uncis inclusit Schutz. Bentl. totum locum sic constituit, animam, ut fere nostri; declarat nomen ipsum; nam animus ab anima dictus est. Lall. de Bouh. conj. dicimus. Dicimus et unimosos. Statim, ipse enim Dav.

CAP. X. 1 Cod. Manutii, Dav. Lall. Wolf. Orell. cor, sanguinem, cerebrum. Mox, reliqua fere omnia E U ξ. reliqua vero u. singuli dixerunt ψ 1. Bentl. Dav. Wolf. Orell. distinguunt, singuli. Ut multi ante veteres, proxime, &c. Lall. de Bentleii conj. ut multo ante, &c. Schutz. ut multa ante, &c. Reisk. conj. ut multi multa ante, &c. Wytttenb. ad Phædon. p. 248. at multi ante.—2 Wolf. de Reiskii conj. vel ut: Ernesti conj. et ut. Mox, varios animi motus suspic. Schutz.—3 E ξ decessit; ψ 1. rexit. Statim, et ante dictum omittunt Crat. Victor. dictum et explosum conj. Wytttenb. multo ante ejectum et explosum suspic. Schutz.—4 Codd. aliquot, et edd. vett. esse ullum verum; Eliens. 1. esse, illum vero; Manut. ap. Dav. esse ullum, numerum dixit, &c. Bentl. conj. esse ullum; merum numerum, &c. Mox, jam ante D E U ξ σ χ ψ 1. edd. vett. et Orell.—5 Dav. Wolf. Schutz. Orell. de Bentleii conj. animum; Lamb.

NOTÆ

^d Zenoni Stoico] De hac Zenonis opinione dictum in Lucullo.

^e Ab artificio] Hoc est, ab arte sua musica.

^f A Platone] In libris de Rep. atque in Phædone.

^g Xenocrates] Hæc Xenocratis opinio paucis in Lucullo expressa est:

‘An ut Xenocrates, mens nullo corpore?’ De illa nihil est in Vita Xenocratis apud Laërt.

capite, sicut in arce, posuit : et duas partes parere voluit, iram et cupiditatem, quas locis discluit ; iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locavit. 21. Dicæarchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquentes facit : duobus Pherecratem quendam^h Phthiotam^{6 i} senem, quem ait a Deucalione^k ortum, disserentem inducit, nihil esse omnino animum, et hoc esse nomen totum inane : frustra que animalia et animantes appellari ; neque in homine inesse animum vel animam, nec in bestia : vimque omnem eam, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnibus corporibus vivis æquabiliter⁷ esse fusam, nec separabilem a corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quicquam, nisi corpus unum et simplex, ita figuratum, ut temperatione naturæ vigeat et sentiat. 22. Aristoteles, longe omnibus (Platonem semper excipio) præstans et ingenio et diligentia,⁸ cum quatuor illa ge-

animi naturam. Mox, pro *parere*, quod servant Vat. Dav. Lall. Wolf. Schutz. Orell. *separare* habent edd. vett. *seperare* D U. *separari* σ ψ 2. *voluit* omittit D. *et d. p. ei parere* conj. Dav. Tum, *locis suis discluit* edd. vett. et Crat. *discluit* omittunt Reg. a m. pr. Eliens. 1. σ ψ 1. *locis suis, iram ... locavit* Dav. *locis disclusas* idem Dav. in ed. pr. *duas partes, quas parere voluit, i. et c. locis discluit* Wakef. ad Lucr. v. 441.—6 *Phthiotam* D U. *Phythyotam* χ. *Chiotam* ψ 1. *dissenterem* induxit D. et hoc est σ. *frustra que et animalia* edd. vett. et Orell. *nec in homine* Lamb. *vel animam*, Benteio suspecta, uncis includere Wolf. defendit Nissen. *neque in homine i. animum, nec animam in bestia* conj. Rath.—7 *Ei æqualiter.* Verba, *fusam, u. s. a. c. esse*, desunt in i. *nec separabile* ψ 2.—8 Ed. vet. Bonh. *et ingenio, et sapientia, et diligentia.* Mox, *nota illa genera* E ξ ψ 1. alii codd. et edd. ante Manut. item Schutz. et Orell. *illa nota genera* Ven. 1481. Beroald. Tum, *principiorum* omittit ed. vet.

NOTÆ

^h *Pherecratem quendam*] Nulla uspiam mentio est de illo. Meminit Suidas alterius Pherecratis, comici Atheniensis.

ⁱ *Phthiotam*] Phthia, oppidum Phthioidis regionis apud sinum Maliacum et Apidaum fluvium, in Helade, patria Achillis, auctore Ennio. De qua Virg. ‘Cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenæ Servitio premet.’ Est et alia Phthia, por-

Delph. et Var. Clas.

tns Marmaricæ, testibus Plinio et Strabone.

^k *A Deucalione*] A quo diluvium Deucalionæum, historiis poetarumque fabulis celebratum. Vixit circa Cecropis et Mosis tempora, teste Eusebio. Hygini et Arati fabulæ hoc diluvium cum Phaëthontis deflagratione conjungunt, annis 874. post diluvium Noëticum. *Salianus.*

Cicero.

2 H H H H

nera¹ principiorum esset complexus, e quibus omnia orientur, quintam quandam naturam censet esse, e qua sit mens. Cogitare enim, et providere, et discere, et docere, et invenire aliquid, [p. 153.] et tam multa alia² meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari; hæc, et similia eorum, in horum quatuor generum nullo inesse putat. Quintum genus¹⁰ adhibet, vacans nomine: et sic ipsum animum ἐντελέχειαν^m appellat novo nomine, quasi quandam continuatam motionem et perennem. XI. Nisi¹ quæ me forte fugiunt, hæ sunt fere omnium de animo sententiæ. Democritum enim, magnum quidem illum virum, sed² lævibus et rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus: nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba conficiat. 23. Harum sententiarum quæ vera sit, Deus aliquis³ viderit: quæ verisimillima, magna quæstio est. Utrum igitur inter has sententias dijudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem utrumque, si posset: sed est difficile confundere.⁴ Quare si, ut ista non disserantur,⁵ liberari mortis metu possumus, id agamus: sin id non potest, nisi hac quæstione animorum explicata, nunc, si videtur, hoc: illud alias. M. Quod malle te intelligo, id puto esse com-

////////

Bonhierii.—9 Ernesti censebat delendum *alia*. Paulo post *inesse* nullo Orell. *nullo inesse modo* D.—10 Quintum vero genus D. Quintum tamen genus U. *vocans quasi nomine* ψ 1. Statim, ἐντελεχίαν Ernesti; ἐνδελέχειαν Medic. Venet. 1491. Dav. ἐντελέχειαν alii vett. et Orell. *endelecheiam* Reg. Venet. 1481. Beroald. Argent. 1511. Actutum, *appellavit* Argent. 1511. Erasm.

CAP. XI. 1 *Et nisi* D U χ. *hæc sunt* Dav. *Omnium omittunt* Reg. Brem. i σ ψ 1. Dav. Wolf. Orell.—2 Ernesti delendum censebat *sed*.—3 *Deus aliqui* Reg. Dav. Orell. Mox, *verisimilior* E ξ. *veri similis* ι. *verisimilia* χ. Mox Lambino in marg. ed. 1584. *suspectum inter*. Statim, *divinare maluimus*, aut σ.—4 Sex codd. Oxon. et Manut. *non confundere*; Eliens. 1. *confutare*; Dav. conj. *conjugere*; Bentl. conj. *sed esse difficile confitere*. Refutat Hottinger.—5 Venet. 1481. Beroald. Argent. 1511. Erasm. Manut. Lamb. *disseramus*.

NOTÆ

¹ *Quatuor illa genera*] Vulgo quatuor elementa: ignis, aër, aqua, terra.

^m ἐντελέχειαν] Vocis ejus explanationem dabit Justinus Martyr in

Oratione Parenetica. Plato ante Aristotelem usus erat ea voce, sed adjectiva; substantivam fecit Aristoteles.

modius. Efficiet enim ratio, ut quæcumque vera sit earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non sit, aut sit bonum potius. 24. Nam si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus, certe, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore: si anima est,⁶ fortasse dissipabitur: si ignis, exstinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissolvetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animum dicat⁷ esse? His sentiendiis omnibus nihil post mortem pertinere⁸ ad quenquam potest; pariter enim cum vita sensus amittitur: non sentientis autem, nihil est, ullam in partem quod intersit. Reliquorum sententiæ spem afferunt, si te forte hoc delectat,⁹ posse animos, cum e corporibus excesserint, in cœlum, quasi in domicilium suum, pervenire. A. Me vero delectat: idque, primum, ita esse velim:¹⁰ deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi velim. M. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? Evolve diligenter ejus eum librum,¹¹ qui est de animo:ⁿ amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci, mehercule, et quidem sæpius: sed, nescio quo modo, dum lego, assentior; cum posui librum, et mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur.¹² 25. M. Quid hoc? dasne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do vero. M. Quid, si maneant?¹³ A. Beatos esse concedo. M. Si intereant? A. Non esse miseros, quoniam ne sint¹⁴ quidem. Jam istuc,¹⁵ coacti a te, paulo ante

////////

—6 Venet. 1481. Beroald. Argent. 1511. Erasm. *si aër est. Mox, et fortasse, dissipabitur* Bentl. et Bouh. item Venet. 1481. Beroald. Argent. 1511. Erasm. *si est ut Arist.* codex Ursin. *si est ut placet A.* Venet. 1481. Beroald. Argent. 1511. Erasm. *si ut Aristoxeno visum est* Leid. Tum, Bentl. volebat *ne quid de Dic.*—7 Lamb. *dicat.*—8 Lamb. *nihil mors pertinere.*—9 Argent. 1511. Erasm. *si te hoc forte delectat.*—10 Maunt. Lamb. Lall. omittunt *velim*; id tamen servant quinque codd. Oxon. Mox, *persuaderi tamen* Reg. Dav.—11 *Evolve diligenter eum librum* D U X.—12 Victor. Dav. *illa omnis elabitur*; *σ omnis illa illabitur.*—13 *Quod si maneant* Reg. Hinc Dav. *Do vero: quod, si ... concedo; sin, &c.* Reg. ξ, alii codd. Argent. 1511. Erasm. etiam *Sin.*—14 Venet. 1481. Beroald. Argent. 1511. Erasm. *sunt.*—15 *Nam istud* Wolf.

NOTÆ

ⁿ *Librum, qui est de animo*] Phædon inscribitur.

concessimus. M. Quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis,¹⁶ quæ aut beatos nos efficiet, animis manentibus, aut non miseros, sensu carentes?

XII. 26. A. Expone igitur, nisi molestum est, primum, animos, si potes,¹ remanere post mortem: tum, si minus id obtinebis (est enim arduum), docebis, carere omni malo mortem. Ego enim istuc² ipsum vereor, ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. M. Auctoribus quidem ad istam sententiam,³ quam vis obtineri, uti optimis possumus (quod in omnibus causis et debet et solet valere plurimum),⁵ et primum quidem omni antiquitate; quæ quo propius aberat ab ortu et divina progenie, hoc⁴ melius ea fortasse, quæ erant vera, cernebat.

27. Itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos⁵ appellat^o Ennius, esse in morte sensum, neque excessu vitæ sic deleri hominem, ut funditus interiret: idque cum multis aliis rebus, tum e pontificio jure,^p et cæremoniis sepulcrorum intelligi licet; [*p. 154.*] quas maximis ingeniis præditi nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexpressibili religione sanxissent,^q nisi hæsisset⁶ in eorum

^b Et quidem ad probandam illam sententiam, quam vis exponi et probari, afferre possumus optimos auctores, quod in omnibus causis et debet et solet valere plurimum.

//////////

Orell.—16 D U χ *videri vel esse dicis*. Pro *efficiet* ψ 2 habet *efficit*.

CAP. XII. 1 Crat. Victor. Lamb. Dav. *si potes animos*.—2 Crat. Victor. Manut. Lamb. Dav. *istuc*.—3 Cod. ψ 1 *sententiam obtinendam*. Actutum *quamvis optima* U. *obtineri uti optimis* E U χ ψ 2. Venet. 1481. Beroald. Crat. Victor. *optimis obtineri* ψ 1.—4 Venet. 1481. Beroald. Crat. *co*.—5 *Castos* D U. *Cassos* E. *Mox, excessu e vita* conj. Lamb. *Deinde, idque tum multis* Schutz. *idque cum e multis* Lamb. *et e cæremoniis* cum codd. Dav.—6 Reg. D E ι ξ σ χ ψ 2. Bern. Dav. Wolf. Schutz. Orell. *hæretet*. Paulo post, *quæ claris* D U, alii codd. et Lall. *fæminis animis dux* conj. Lamb. *Tum, in ceteris*

NOTÆ

^o *Quos Cascos appellat*] ‘Cascus’ veterem significat, ut patet ex eo quod hic Cicero indicat, Ennii carmine: ‘Quam primum Casci populi genere Latini.’ Ita Manut. Vox illa a Sabinis ad Oscos defluxit, teste Varrone de Ling. Lat. et Festo in ‘Cascum.’

^p *Pontificio jure*] De jure pontificio dicemus de Nat. Deor. lib. 1. Continebatur opinor prima parte XII. Tabularum.

^q *Religione sanxissent*] Quanta superstitione servarentur cærimoniarum defunctorum docet Gyraldus de Ritui Sepeliendi, et Rosin. v. 39.

mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemque vitæ, quæ, in claris viris et fœminis, dux in cœlum^r soleret esse; in ceteris humi retineretur, et permaneret tamen. 28. Ex hoc, et nostrorum⁷ opinione,

Romulus in cœlo^s cum Diis agit ævum, ut, famæ assentiens,^t dixit Ennius: et apud Græcos, indeque perlapsus ad nos, et usque ad Oceanum,^u Hercules, tantus et tam præsens habetur Deus. Hinc Liber Deus,⁸ Semele natus,^x eademque famæ celebritate Tyndaridæ fratres,^y qui

eos humi retineret, ut permanerent tamen Lamb. 1566. *in ceteris humi retineret, et permanerent tamen* cum tribus codd. Lamb. 1584. *cum ceteros humi retineret, ut permanerent tamen* conj. Dav. *cum ceteri humi retinerentur, et permanerent tamen* de Ernestii conjectura Schütz. *cum ceteri humi retinerentur, ut permanerent tamen* Wolf.—7 *Ex hac et nostr.* cdd. vett. Crat. al. *Ex hac nostr.* conj. Ernesti. *Statin, cum Dis genitalibus ævum Degit* conj. Lamb.—8 *Deus* omitunt E U ξ χ ψ 1. Reg. Manut. Lamb. Dav. Schütz. Orell. *Liber de Venet.* 1481. Beroald. Argent. 1511. Erasm. Crat. *Deus* uncis inclusit Wolf. *Semele* Reg. Bern. a m. pr. Dav. Wolf. Orell. Paulo post, qui n. m. adiutores in

NOTÆ

^r *Dux in cœlum*] Platonice illud dogma fuit, magnos illustresque viros in cœlum evehi, plebeios ignavosque humi remanere. Aliquid simile Stoici decernerunt.

^s *Romulus in cœlo*] Pars est carminis, quod sic habet totum Manutius et Fulv. Ursinus: 'Romulus in cœlo cum Diis genitalibus ævum Degit.'

^t *Famæ assentiens*] Ea semper hominum fuit opinio, immortales esse animas.

^u *Ad Oceanum*] Atlanticum, juxta quem ad Gades extructæ sunt columnæ Herculeæ. Huc ab Eurytheo missus est Hercules ut ad se adduceret puniceos Hispaniæ regis boves, qui hospites vorarent, et a cane bicipiti, septemque capitum dracone, custodirentur. Occisum cane, tum dracone, deducturus boves, geminam columnam iis in locis extruxit, tanquam laborum metam: alteram Abylam, Calpen alteram vocavit. Quauquam ubi erec-

tæ fuerint non admodum constat. Dicæarchus, Eratosthenes, Polybius, et plerique Græcorum, ad Euripi angustias erectas putant; apud Gades vero Dionysius in lib. de Situ Orbis, et Afri omnes.

^x *Semele natus*] Orphens in Hymno quodam, Jovis et Proserpinæ, in altero Isidis filium fuisse canit. Communis tamen sententia est ex Semele natum esse, bimatremque vocatum, non quod duas matres habuerit, sed quod cum Semele arsisset, ignibus ereptum Jupiter femori suo imposuerit, matrisque partes in eo alendo egerit. Ovid. Met. III.

^y *Tyndaridæ fratres*] Castor et Polux, de quibus abunde de Nat. Deor. vicibus alternis mori et reviviscere dicuntur. Locum fabulæ dedisse creditur geminorum in cœlo natura, quorum oriente altero alter occidat; sed hunc vulgi errorem esse notant astronomi, neque enim geminorum alter oritur occidente altero.

non modo adjutores² in præliis victoriæ populi Romani, sed etiam nuntii fuisse perhibentur. Quid? Ino, Cadmi filia,^a nonne Leucothea^{9b} nominata a Græcis, Matuta habetur a nostris? Quid? totum prope cœlum (ne plures persequar) nonne humano genere completum est? XIII. 29. Si vero scrutari vetera, et ex his ea,¹ quæ scriptores Græci prodiderunt, eruere coner; ipsi illi, majorum gentium Dii^c qui habentur, hinc a nobis profecti in cœlum reperientur. Quære, quorum demonstrantur² sepulcra in Græcia: reminiscere, quoniam es initiatus, quæ traduntur mysteriis:^a tum denique, quam hoc late pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quæ multis post annis tractari cœpissent,³ physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognoverant; rationes et causas rerum non tenebant: visis quibusdam sæpe movebantur, hisque⁴ max-

^a *Reminiscere, quoniam doctrina rerum sacrarum imbui cœpisti, quid tradatur mysteriis religionis nostræ.*

////////

præliis P. R. sed etiam victoriæ nuntii, &c. conj. Lamb.—9 Λευκοθέα Reg. Dav. Orell.

CAP. XIII. 1 Erasm. ex iis ea. Mox, pro Græci, quod e cod. Guelf. receperunt Ernesti, Wolf. Schütz. Græciæ habent alii.—2 Wolf. *demonstrentur*. Tum *tradantur* Venet. 1481. Erasm. Victor. Manut.—3 Reg. ξ σ tractare cœpissent; Ernesti conj. t. cœperant. Statim *adm. cognoverunt* ξ ψ 1.—4 Reg. Bern. Argent. 1511. Erasm. Wolf. Schütz. Orell. *iisque*. Tum, ut *viderentur*

NOTÆ

² *Non modo adjutores*] Ut apud Regillum lacum in agro Tusculano, ubi Postumio dictatore, et Mamilio Octavio, Tarquinii Superbi genero, magnis viribus inter se concurrentibus, Castor et Pollux Romanarum partium propugnatores visi. Dion. Plut. Val. Max. 1. 8. Livius tamen non meminit illius miraculi, et Frontinus commentum fuisse scribit Postumii milites suos incitantis.

^a *Cadmi filia*] Et Harmoniæ, Athamantis Thebanorum regis uxor. Athamante in furorem verso, filiosque quos obtruncaret quærente, Ino, accepto uno ex illis Melicerta, in mare

insiliit: hinc inter numina marina locum habuit, navibusque præesse cum Palæmone filio existimata.

^b *Leucothea*] ‘Lencothoë Graiis, Matuta vocabere nostris,’ Ovid. Aurora est, quæ, quod matutinam lucem afferat, ‘Matuta’ dicitur. Hæc Baccho ex sorore nepoti mammam dedit. Ancillas perosa, quia virum cum ancilla rem habere suspicata est; ideo ancillis ædem Matutæ ingredi nefas fuit.

^c *Majorum gentium Dii*] Dii, alii majorum gentium, alii minorum, dicebantur: isti, quod præcipui essent, et majorem quasi familiam duce-

ime nocturnis, ut viderentur ii, qui vita excesserant, vivere. 30. Ut porro⁵ firmissimum hoc afferri videtur, cur Deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cujus mentem non imbuerit Deorum opinio. Multi de Diis prava sentiunt; id enim vitioso more effici solet: omnes tamen esse vim et naturam divinam arbitrantur. Nec vero id collocutio hominum aut consensus effecit:⁶ non institutis opinio est confirmata, non legibus. Omni autem in re, consensio omnium gentium lex naturæ putanda est. Quis est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem: luctum sustuleris. Nemo enim mœret suo incommodo: dolent fortasse⁷ et anguntur: sed illa lugubris lamentatio, fletusque mœrens, ex eo est, quod eum, quem dileximus, vitæ commodis privatum arbitramur, idque sentire. Atque hæc⁸ ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaque doctrina.

XIV. 31. Maximum vero argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam judicare, quod omnibus curæ sunt, et maxime quidem,¹ quæ post mortem futura sint. ‘Serit arbores, quæ alteri sæculo prosint,’ ut ait Statius^{2 d} in Synephebis;^e quid spectans, nisi etiam

hi Venet. 1481. Beroald. Crat. Victor. Dav.—5 *At porro* conj. Lamb. probante Ernesti. *Et porro* suspic. Bouh. *Pro omnium* cod. Ursin. habet *hominum*. Tum, *multi de his prava* Leid. probante Bouh.—6 Ita edd. vett. Bonhierii, Wolf. Schutz. Orell. *efficit* Bern. ψ 2. edd. vett. Crat. Victor. Manut. Lamb. Dav. *aut consessus effecit* conj. Bouh. et Nissen.—7 *Voc. fortasse* suspectum est Ernestio.—8 *Atque hoc* Bern. D. Dav. Wolf. Orell.

CAP. XIV. 1 Manut. Lamb. Dav. Wolf. Schutz. Orell. *maximæ*. Mox, *futura sunt* Junt. Crat. Victor. non improbante Ernestio.—2 Ita plurimæ edd. *ut ait ille* Wolf. Schutz. Orell. de conjectura; *ut ait*, omisso *Statius*,

NOTÆ

rent; hi, quod minorem habent.

^d *Ut ait Statius*] Statius Cæcilius, comicorum inter Latinos Volcatio, teste, princeps, genere servus, (Statius enim apud antiquos servile nomen) floruit, auctore Eusebio, tempore Porcii Catonis, patria Mediolanen-

sis, ut scribit Crinitus; Ennii contubernalis, eodemque quo ille anno mortuus, et juxta Janiculum sepultus.

^e *In Synephebis*] Sen coadulescentibus. De quo mentio iterum est in Catone Majore. Non extat.

postera sæcula ad se pertinere? Ergo arbores seret³ diligens agricola, quarum aspiciet baccam ipse nunquam: ^f vir magnus leges, instituta, rempublicam non seret? Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones^{4g} filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia^h significant, nisi nos futura etiam cogitare? 32. [p. 155.] Quid illud? num dubitas,⁵ quin specimen naturæ capi debeat ex optima quaque natura? Quæ est igitur melior in hominum genere natura, quam eorum, qui se natos ad homines juvandos, tutandos, conservandos arbitrantur? Abiit ad Deos Hercules: nunquam abiisset, nisi, cum inter homines esset, eam sibi viam munivisset. Vetera jam ista, et religione omnium⁶ consecrata. xv. Quid in hac republica, tot tantosque viros, ob rempublicam interfectos, cogitasse arbitramur? iisdemne ut finibus nomen suum,

Reg. Bern. ψ 1. *ut ait Ennius D E U i ξ σ χ ψ 2.* Venet. 1481.—3 Bouh. Wolf. Schütz. *serit*, probante Beier. ad Offic. tom. i. p. 245. Paulo post, *rempublicam conseret* D U σ χ ψ 1. Reg. Col. Crat. Victor. Maunt. *conserit* E ξ , Venet. 1481. Beroald. Argent. 1510. *non serit* Erasm. *reip. conseret* ψ 2.—4 Reg. Bern. ψ 1. alii codd. ed. vet. Bouh. Dav. Wolf. Orell. *adoptiones*. Statim, *quid eulogia* D E U i ξ χ . *quid eclogia* Lamb.—5 *Quid num dubitas* ξ . *Quid illud dubitas* σ . *quin omittit* ξ . *Pro debeat*, quod servant Lamb. et Dav. *deceat* Bern. edd. vett. Wolf. Orell. defendunt Wopk. p. 51. et Bouh. Mox, *quæ est melior igitur cum codd.* Dav. Orell. *Pro tutandos* E ξ *habent curandos*; i *tutandos*. Deinde, *conservandos natura arbitrabantur* D. *cons. natura arbitrantur* E ξ . *cons. arbitrentur* ψ 2.—6 Cod. Ursin. et Wolf. *et r. hominum*.

NOTÆ

^f *Baccam ipse nunquam*] Baccam Juvenalis pro olea sumit, Sat. iii. 84. 'Quod nostra infantia cælum Hansit Aventini, bacca nutrita Sabina.' Baccæ, inquit Perottus, est minutior cuiusvis arboris fructus, ut sunt lauri, et olivæ, a quarum similitudine gemmæ quoque et lapilli baccæ vocantur.

^g *Quid adoptiones*] Adoptione uti non cuivis licebat, sed iis duntaxat qui liberos nec haberent nec habere possent. Qui adoptabat, adoptatum tenens, apud prætorem aiebat, 'Hunc

hominem filium meum esse aio, isque mihi entus est hoc ære.'

^h *Quid elogia*] Quæ in exequiis mortuorum fiebant. Qua de re hæc Polyb. lib. vi. 'Si quis nobilium Romanorum decesserit, elato funere defertur ad rostra; et nunc stans conspiciens, nunc obvolutus, idque raro universa plebe circumstante, rostra ascendit filius adultus, si quis supersit; sin vero, alius quispiam ex ipsius genere defuncti res gestas laudat.' *Rosin.*

quibus vita, terminaretur? ¹ Nemo unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ² ad mortem. 33. Licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondæ, licuit, (ne et vetera et externa quæram) mihi: sed, nescio quomodo, inhæret in mentibus quasi sæculorum quoddam augurium futurorum: idque in maximis ingeniis, altissimisque animis, et existit maxime, et apparet facillime. Quo quidem demto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus et periculis viveret? loquor de principibus. 34. Quid poëtæ? nonne post mortem nobilitari volunt? unde ergo illud?

Aspicite, ³ o cives, ¹ senis Ennii imagini² formam.

Hic vestrum pinxit maxima facta patrum.

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria: idemque,

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu

Faxit: ⁴ cur? volito vivu⁵ per ora virum.

Sed quid poëtas? ⁵ Opifices post mortem nobilitari volunt. Quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Minervæ, cum inscribere ⁶ non liceret? ^k Quid nostri philosophi? nonne ⁷ in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? 35. Quod si

//////////

CAP. XV. 1 Verba, iisdemne ut f. n. s. q. v. terminaretur, desunt in χ .—2 D pro p. offeret; ψ 2 propriam offert.—3 Accipite ψ 1. imagine ι . Pro pinxit, Reg. ι ξ σ χ ψ 1. 2. Victor. Manut. Lamb. Wolf. Schutz. Orell. panxit.—4 Reg. ψ 1. Dav. omittunt decoret, nec f. f. Faxit. E ξ ψ 2. pro nec legunt aut; U neque. E ι ξ omittunt fletu. Leid. et Lall. nec funera lessum, prob. Bouh. Actutum, cur luctu volito? vivo codex unus Oxon. cur volito vivus docta ξ . cum volito rivas χ . docta ora D E U.—5 Sed quid putas Reg. E ι ξ ψ 1. 2.—6 D ξ σ ψ 1 cum scribere; Ernesti conj. cum nomen inscribere.—7 Quid?

NOTE

¹ Aspicite o cives] Hoc epitaphium Ennii ab ipso Ennio constructum est. Obiit Q. Martio et Cn. Servilio coss. cum Sulpicius Gallus prætor Apollini ludos faceret, ipseque Ennius Thyestem fabulam doctis, annos natus 70. ut scribit Hier. Periiit articulari morbo, quem, teste Q. Sereno, ex nimio potu contraxerat: sepultus est in Scipionis monumento, via Appia.

Unde illud Ovid. 'Ennius emernit, Calabris in montibus ortus, Contiguus poni, Scipio magne, tibi.'

^k Inscribere non liceret] Id imitatus est C. Fabius Pictor, qui in æde Salutis, quam C. Junius Bubulcus dedicaverat, cum parietes pingeret, nomen his sum inscripsit. Val. Max. viii. 14.

omnium consensus naturæ vox est; omnesque, qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat qui vita cesserint;⁸ nobis quoque idem existimandum est. Et si, quorum aut ingenio aut virtute animus excellit, eos arbitramur,⁹ quia natura optima sunt, cernere naturæ vim maxime; verisimile est, cum optimus quisque maxime posteritati serviat, esse aliquid, cujus is post mortem sensum sit habiturus. xvi. 36. Sed ut Deos esse natura opinamur, qualesque sint, ratione cognoscimus; sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium: qua in sede maneant, qualesque sint,¹ ratione discendum est. Cujus ignoratio finxit inferos, easque² formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare: in terram enim cadentibus corporibus, hisque humo tectis, e quo dictum est 'humari,' sub terra censebant reliquam vitam magi mortuorum. Quam eorum opinionem magni errores³ consecuti sunt; quos auxerunt poëtæ. 37. Frequens enim consessus⁴ theatri, in quo sunt mulierculæ et pueri, movetur, audiens tam grande carmen:¹

Adsum, atque advenio Acheronte,⁵ vix, via alta atque ardua,

Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,

Maximis: ubi rigida constat crassa caligo^m inferum: tantumque valuit error (qui mihi⁶ quidem jam sublatus

////////

nostri philosophi nonne, &c. Schutz. in iis Argent. 1511. Erasm.—8 Reg. Dav. Wolf. Schutz. Orell. qui vita cesserunt; edd. vett. Mannt. Lamb. Oliv. qui e vita cesserunt; Crat. Victor. qui e vita cesserint; cod. Ursin. qui e vita excesserint; D 1, Dav. qui vita excesserint; ψ 1 qui vita cesserint. Statim, id estimandum ψ 1. idem omittit D.—9 Reg. Dav. arbitramur. Pro sunt Reg. Mannt. Lamb. Dav. Lall. habent sint.

CAP. XVI. 1 E quales sunt; D quales sint.—2 Codex unus Oxon. easdemque; alius Oxon. easdem. Paulo post, iisque humo Bern. 1. Argent. 1511. Erasm. Wolf. Orell. a quo ψ 2. ex quo edd. vett. Crat. Victor. Lamb. Mannt.—3 Margo Crat. terrores, uti volebat H. Steph.—4 Codex unus Oxon. consensu; quatuor alii consensus; ψ 1 consessu.—5 Wolf. conj. ab Acheronte. Paulo post, pro constat Ernesti suspic. stat; D ψ 2 constat et.—6 Rath. conj.

NOTÆ

¹ *Tam grande carmen]* Grande, non propter auctorem, qui ignoratur; sed propter litteram A, octies ore aperto et cum emphasi pronuntiandam.

^m *Constat crassa caligo]* Citat hunc locum Nonius lib. iv. in 'Constituto,' ubi *constat* interpretatur 'erectus est.'

videtur), ut, corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibusⁿ nec fieri possent, nec intelligi. Animos enim per se ipsos viventes non poterant mente complecti: formam aliquam figuramque quærebant. Inde Homeri tota νεκρία:^o inde ea, quæ⁷ meus amicus Appius^p νεκρομαντεῖα faciebat: inde in vicinia nostra^q Avernī lacus,^r

[p. 156] Unde animæ excitantur obscura umbra, aperto ostio

Alti Acherontis,^s falso sanguine, imagines mortuorum:^s has tamen imagines loqui volunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium laterumve et pulmonum vi⁹ et figura potest: nihil enim animo videre poterant:

////////

tibi. Statim, sublatus videbatur suspic. Ernesti. Deinde, pro posset D habet possint; Ernesti conj. possunt.—7 Edd. quædam vett. et Gebh. quam. Statim, νεκρομαντεῖα Dav. ψυχρομαντεῖα cod. Ursin. νεκρομαντεῖαν D.—8 Reg. obscura umbra apertæ hostio alte acheruntis salso sanguine imagines mortuorum. Margo Crat. operto; Dav. conj. opertæ; Bouh. conj. aperto et ostio; Wolf. et Schutz. cum Vossio apertoque ostio; Boeth. Poët. Scen. p. 49. aperto alti ostio Acheruntis; Osann. Anal. p. 132. umbra obscura adaperto ostio Alti, &c. Reg. Guelf. ψ 2 salso sanguine, probante Turneb. mortuorum imagines codd. aliquot, Manut. Lamb. Wolf. Orell.—9 Reg. Bern. 1. Manut. Lamb. Dav.

NOTÆ

ⁿ Sine corporibus] Tormenta, pœnæ, aliaque id genus quæ in inferis percipiebantur.

^o Tota νεκρία] Sive mortuaria. Pars est illa Odysseæ, qua fingitur Ulysses ad inferos accessisse, atque umbram allocutus: hanc fabularum partem pictam Nicias Attalo regi vendere noluit talentis sexaginta, patriæque donare maluit. Plin. xxxv. 11.

^p Amicus Appius] Appius Claudius Pulcher, quem in auguratu collegam habuisse se ait Cic. de Divinat. De illo opere Plut. in Cimone.

^q In vicinia nostra] Non procul ab Arpino, Ciceronis municipio, quod hodie castrum est provinciæ terræ di Lavoro, in regno Neapolitano, in confinio ditionis pontificiæ.

^r Avernī lacus] Ab α privativo et ὄρνις, avis, dictus, propterea quod prætervolare aves nequeant ob ni-

mium fœtorem, quod tamen fabulosum Strabo putat, lacumque limpidissimum esse tradit. Idem refert lib. v. M. Agrippam lucum Avernī succidisse, dirutaque subterranea fossa, patefecisse omnia de Manibus commenta.

^s Acherontis] Acheron, inferorum fluvius, Titanis et Terræ filius, detrusus a Jove ad inferos, quod sitientibus in bello gigantibus potum præbuisset. Ab α et χαίρω, gaudeo. Locum fabulæ dedit noxia vis ejus fluvii: Acheron autem multiplex; unus in Elide, occidentali et maritima Peloponnesi regione, in Alpheum influens, juxta quem insignis est Platonis et Proserpinæ cultus. Ita Strabo lib. viii. Alter in Thesprotia, Epiri regione, ex Acherusia palude profluens ad Cichyrum urbem. Strabo lib. vii. et Pausan. in Atticis.

ad oculos omnia referebant. 38. Magni autem est ingenii, sevocare¹⁰ mentem a sensibus, et cogitationem a consuetudine abducere. Itaque credo equidem etiam alios¹¹ tot sæculis: sed, quod literis extet proditum, Pherecydes^t Syrius^u primum dixit, animos hominum esse sempiternos: antiquus sane; fuit enim meo regnante gentili.^x Hanc opinionem discipulus ejus Pythagoras maxime¹² confirmavit; qui cum, Superbo regnante,^y in Italiam venisset, tenuit Magnam illam Græciam cum honore disciplinæ, tum etiam auctoritate: multaque sæcula postea sic vixit Pythagoreorum nomen, ut nulli alii docti viderentur.

XVII. Sed redeo ad antiquos. Rationem illi sententiæ suæ non fere reddebant, nisi quid erat numeris^z aut de-

Wolf. Schutz. Orell. *laterum, pulmonum ei.*—10 Ita ex Augustino ad Volus. Epist. 3. Dav. Wolf. Schutz. Orell. *revocare ceteri. Mox, ab consuetudine* Reg. Dav. Orell.—11 Dav. conj. *alii. Statim, sæculis disputasse sed* Leid. § σ ψ 1. *sæculis de animis, sed* Lamb. 1566. *sæculis disputasse de animis, sed* χ, edd. vett. Crat. Victor. Manut. *extet, probo* edd. vett. Erasm. Crat. *proditum* omittunt Reg. Victor. Manut. Lamb. Gebh. Dav. Lall. uncis inclusit Orell. *Pherecydes Syrus* D E U, et edd. vett. *Pherentides sirus* ψ 1. *esse hominem* Reg. Dav. Orell.—12 Oliv. et Lall. omittunt *maxime. Statim, regnante Tarquinio Superbo* edd. vett. Erasm. Crat. *tum honore disciplinæ* Wolf. *cum honore disciplina* Reg. E. *cum honore et disciplina* § χ ψ 1. 2. edd. vett. Crat. Victor. Manut. Gebh. Dav. *cum honore ex disciplina* de Pearceii conjectura Lall. *cum more et disciplina* Dav. in ed. pr. ex sententia Bentleii.

NOTÆ

^t *Pherecydes*] Pyttaci auditor: primus omnium de natura et de Diis scripsit teste Theopompo: multas ejus easque insignes prædictiones refert Laërt. in ejus Vita.

^u *Syrius* [*Syrus*] *Syrius* Plinio VII. 51. ubi de ejus morte; et Laërtio in ejus Vita; et Strabone: a Syro, insula maris Ægæi, Cycladum una, Delo finitima.

^x *Regnante gentili*] Servius Tullius, Romanorum rex sextus, ad quem Cicero genus suum ambitiose referebat. At quo jure? Arpinas erat Cicero, equestri loco; diversus a Tullia gente, quæ patricia fuit, ac verosimilius Servii Tullii consanguinea. Sunt

qui Ciceronem excusent, dicantque per jocum genus suum Ciceronem ad Servium Tullium retulisse. At quis hoc loco jocus?

^y *Superbo regnante*] Tarquinius cognomen traxit ex factis: quippe neglecta senatus auctoritate, in administranda rep. mulctatis per calumniam senatoribus qua morte, qua exilio; adductis in usum Romæ latomiis, compedibus, catenis; denique stupro Lucretiæ lectissimæ feminæ per Sextum filium ejus illato, regno pulsus est per L. Brutum, qui regis metu ad eam diem insaniam simularat.

^z *Quid erat numeris*] Pythagoras omnem veritatis inquisitionem in nu-

scriptionibus^a explicandum. 39. Platonem ferunt,^b ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam venisse, et didicisse^c Pythagorea omnia, primumque de animorum æternitate non solum sensisse idem, quod Pythagoram; sed rationem etiam attulisse: quam, nisi quid dicis, prætermittamus, et hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu,^d cum me in summam expectationem adduxeris, deseris? errare, mehercule, malo cum Platone, quem tu quanti facias, scio, et quem ex tuo ore admiror, quam cum istis vera sentire. 40. M. Macte virtute: ego enim ipse cum eodem ipso^e non invitus erraverim. Num igitur dubitamus, [an],^f sicut pleraque, sic et hoc? quanquam hoc quidem minime: persuadent enim mathematici, terram in medio mundo sitam ad universi cœli complexum quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi vocant: eam porro naturam esse quatuor omnia gignentium corporum, ut quasi partita habeant inter se et divisa^g momenta: terrena et humida, suopte

////////

CAP. XVII. 1 Ita Reg. alii codd. Gebh. Dav. Wolf. Schutz. Orell. *venisse, et in ea cum alios multos, tum Archytam Timæumque cognovisse* (al. *cognovit*) *et didicisse* edd. vett. et Lall. Mox, *quod Pythagoras* edd. vett. et Lall. Tum, *sed rationes . . . quas, &c.* codd. aliquot, probantibus Benth. et Dav.—2 *Ain' tu* Dav. e conjectura, Wolf. Schutz. Orell. Statim, *deseres* ψ 2. uti volebat Bonh. probante Ernesti.—3 Matthiæ Oratt. Sel. p. 94. conj. *illo*.—4 Dav. de Bentleii conjectura deletit *an*; uncis liberarunt Wolf. et Schutz. *pleraque sub dubitatione accipimus* D U X. sic et hoc uncis inclusit Orell. Mox, *mundi* Victor. Maun. Lamb. Lall. *in media mundi sede sitam* Rath.—5 Reg. et

NOTÆ

meris posuit, Deumque, animas nostras, omniaque e numeris constare docuit, adeoque arithmetica omnium scientiarum matrem esse. Plato totam de numeris Pythagoricis doctrinam illustrare tentavit, sed irritò conatu: unde adagium, 'Platonicis obscuris numeris.' Eos numeros illustrare quoque nisi Jo. Menrsius in denario Pythagorico; et Petrus Bungus de Numerorum Mysteriis.

^a *Aut descriptionibus*] Sen delineationibus mathematicis, quibus præsertim Pythagorici, et a Pythagori-

cis Platonici philosophiam suam explicarunt.

^b *Platonem ferunt*] Annum agens 20. audivit Socratem, illoque mortuo Cratylum et Hermogenem, tum ad Euclidem Megaram se contulit; hinc Cyrenen ad Theodorum mathematicum; post in Ægyptum ad sacerdotes; inde in Italiam ad Pythagoreos; Athenas denique reversus docuit in Academia.

^c [*Cum alios multos*] Puta Arionem, Echecratem, quem male Val. Max. Cætum appellat; utrumque Pythagoreum.

nutu et suo pondere, ad pares angulos in terram et in mare ferantur; reliquæ duæ partes, una ignea, altera animalis, ut illæ superiores in medium locum mundi gravitate ferantur et pondere, sic hæc rursum rectis lineis in cœlestem locum subvolent, sive ipsa natura superiora appetente, sive quod a gravioribus leviora natura repellantur. Quæ cum constent, perspicuum debet esse, animos, cum e corpore excesserint, sive illi sint animales, id est, spirabiles,⁶ sive ignei, in sublime ferri.^d 41. Si vero aut numerus quidam sit animus (quod subtiliter magis quam dilucide dicitur), aut quinta illa,^e non nominata magis quam non intellecta,⁷ natura; multo etiam integriora ac puriora sunt, ut a terra longissime se efferant. Horum igitur aliquid animus est,⁸ nec tam vegeta mens aut in corde, cerebrove, aut in Empedocleo^f sanguine demersa jaceat. XVIII. Dicæarchum vero, cum Aristoxeno æquali et condiscipulo¹ suo, doctos sane homines, omittamus; quorum alter ne condoluisse quidem unquam videtur, qui animum se habere non sentiat; alter ita delectatur^g suis cantibus, ut eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex intervallis

Orell. ac *divisa*. Statim, ut *terrena* codd. ut omittunt Manut. Lamb. Dav. et *suapte pondere* Lamb. Tum, *gravitate feruntur* idem Lamb. uti volebat Bonh. sic *hæc sursum* edd. vett. Dav. Wolf. Orell. *ipsa n. s. appetentes* Lamb. 1566. *ipsæ n. s. appetentes* Dav. Lall. Wolf. Deinde *pellantur* E U ξ χ, alii codd. et edd. antiq.—6 Reg. ψ 1. alii codd. *spirabiles* probante Bonh. in ante *sublime* omittunt Col. D σ, Victor. Manut. Dav. Orell.—7 Wolf. cum uno cod. Oxon. *illa non nominata magis quam intellecta*; Schntz. de Rathii conj. *illa nominata magis quam intellecta*; Orell. suspic. *illa nore nominata magis quam intellecta*. Statim, sunt omittunt edd. quædam vett. *integriores ac puriores sunt*, vel *integrior ac purior est* conj. Bentl.—8 Bonh. *esto*. Actutum, *ne tam vegeta mens* edd. ante Ernesti: *est aliquid*. Nec *vegetata mens* ψ 1. *vegeta res* conj. Bentl. non improbante Wolf. Pro *jaceat* edd. vett. habent *inacet*.

CAP. XVIII. 1 E U ξ cum *discipulo*. Paulo post, ad hoc transferre E ξ. ct

NOTE

^d *Sublime ferri*] Hinc consequens est, animam apud istos corpoream fuisse, quippe unam ex elementis.

^e *Aut quinta illa*] Quæ opinio est Aristotelis, quintam hanc naturam, essentiam quintam appellantis.

^f *Empedocleo*] Quem diximus supra docere, animam esse cordi diffusum sanguinem.

^g *Alter ita delectatur*] Aristoxenus, qui vulgo Musicus dictus est.

sonorum² nosse possumus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit plures: membrorum vero situs, et figura corporis, vacans animo, quam possit harmoniam efficere, non video: [p. 157.] sed hic quidem, quamvis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli: canere ipse doceat: bene enim illo proverbio Græcorum³ præcipitur,

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

42. Illam vero funditus ejiciamus individuorum corporum lævium et rotundorum concursione fortuitam; quam tamen Democritus concalefactam et spirabilem,^h id est, animale,⁴ esse voluit. Is autem animus, qui, si est horum⁵ quatuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat (ut potissimum videri video Panætio),ⁱ superiora capessat necesse est: nihil enim habent hæc duo genera proni;⁶ et supera semper petunt. Ita, sive dissipantur, procul⁷ a terris id evenit: sive permanent, et conservant habitum suum, hoc etiam magis necesse est ferantur ad cælum, et ab his perrumpatur et dividatur crassus hic et concretus aër, qui est terræ proximus: calidior est enim, vel potius ardentior animus, quam est hic aër, quem modo dixi crassum atque concretum. Quod ex eo sciri potest, quia corpora nostra, terreno⁸ principiorum genere confecta, ardore animi concalescunt. XIX. 43. Accedit, ut eo¹ facilius animus evadat ex hoc aëre, quem sæpe

////////

hæc transferre ψ 1.—2 Crat. Victor. Lamb. *ex sonorum intervallis*. Mox, *harmonias etiam* edd. vett. Crat. Victor. Lamb.—3 Codd. omnes Bentleii, Dav. Orell. *Græcorum proverbio*.—4 Verba, *id est animale*, uncis includere Wolf. et Schutz. probante Rath. Pro *id est* D habet *et*. Idem codex ξ et ψ 1 *esse vult*; et sic quoque Reg. Bern. 1. Dav. Lall. Wolf. Orell.—5 Lamb. *si est ex aliquo horum*. Pro *ex quibus* Nonius in v. 'Constat' legit *unde*, probante Benti. Tum, *potissimum videtur Panætio* duo codd. Oxon. Venett. 1480. 1481. Beroald. Argent. 1511. Erasm. Crat. Victor.—6 D omittit *proni*.—7 Idem cod. omittit *procul*. Statim, *permanent et conservent* E. *permaneant et conservent* ξ. Pro *habitum* ψ 1 præbet *animum*; ψ 2 *semper animum*. Pro *hoc* σ habet *per hoc*; edd. vetust. *per hæc*. Tum, *et ab iis* Argent. 1511. Erasm. *prorumpatur* U u. *disrumpatur* E ξ.—8 Margo ed. 1584. *ex terreno*; refutatur Wopk. p. 57.

CAP. XIX. 1 *Accidit ut eo* D U χ ψ 1. Reg. *Accessit ut eo* E ξ. *Accedit*

NOTÆ

^h *Et spirabilem*] De iis prolixè dictum de Nat. Deor.

ⁱ *Video Panætio*] De illius doctrina dicetur de Nat. Deor.

jam appello, cumque perrumpat, quod nihil est animo velocius; nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere. Qui si permanet incorruptus, suique similis, necesse est² ita feratur, ut penetret et dividat omne cœlum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur; quod et humidum et caliginosum est, propter exhalationes terræ. Quam regionem cum superavit animus, naturamque sui similem contigit, et agnovit; junctis³ ex anima tenui, et ex ardore solis temperato, ignibus insistit, et finem altius se effere facit. Cum enim⁴ sui similem et levitatem et calorem adeptus, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem movetur; eaque ei demum naturalis est sedes, cum ad sui similem penetravit, in quo, nulla re cogens, aletur et sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur et aluntur. 44. Cumque corporis facibus inflammari soleamus ad omnes fere cupiditates, eoque magis incendi, quod iis⁵ æmulemur,^k qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus; profecto beati erimus, cum, corporibus relictis, et cupiditatum et æmulationum erimus expertes: quodque nunc facimus, cum laxati curis sumus, ut spectare aliquid velimus et visere, id multo tum faciemus liberius, to-

////////

eo ut codd. aliquot ap. Bouh. *Accidit eo ut conj.* Bouh. *Accedit cur eo* Lamb. Mox, *appello crassum* i. ξ σ ψ 1. 2. edd. vetust. et Lall. *crassum appello* Crat. Victor. *perrumpit* E. *prorumpat* U X. *nulla est enim celeritas* ed. vet. Bouh. *Hæc, nulla . . . contendere*, uncis inclusit Wolf.—2 *Ed. vet. Bouh. ad sui simile necesse est*, ipso probante.—3 *Ita Reg. ψ 2. Dav. Lall. Wolf. Schutz. Orell. junctus* Crat. Victor. Manut. Lamb. Grut. Gebh. *vinctus* Venett. 1480. 1481. Beroald. Argent. 1511. *ex aëre tenui* X. *et . . . temperatus* E ξ. *et . . . temperata* ψ 1. *ignibus resistit* D. *i. existit* ψ 1. *se offerendi* i.—4 *Tum enim* de Bentleii conj. Dav. Lall. Wolf. Schutz. Orell. *adeptus est* D, et edd. antiquiss. Mox, *sui simile* quatuor codd. Oxon. Reg. Bern. 1. Manut. Lamb. Dav. Wolf. Schutz. Orell. *in qua nulla* conj. Hotting.—5 Edd. antiquiss. Crat. Victor. Dav. *quod his*. Mox, *habere cupimus* edd. vet. *profecto tunc beati* cod. Steph. *profecto tunc erimus beati* edd. antiquiss. Victor. Wolf. *facimus* D. Paulo post, *faciemus libentius* E ξ. Deinde, *et natura inest in mentibus* Reg. Bern. 1. Lamb. Dav. Wolf. Orell. *ex natura inest mentibus* ψ 1. *et omittunt* D E ξ.

NOTÆ

^k *Iis æmulemur*] Æmulari frequentius jungitur accensativo, hicque unicus est in toto Cicerone locus, ubi dativum regat. Quanquam et Quin-

til. x. 1. dixit, 'Nam et consummati jam patroni veteribus æmulantur.'

que nos in contemplandis rebus perspiciendisque ponemus, propterea, quod et natura inest mentibus nostris insatiabilis quædam cupiditas veri videndi; et oræ ipsæ locorum illorum, quo pervenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cœlestium, eo⁶ majorem cognoscendi cupiditatem dabunt. 45. Hæc enim pulchritudo etiam in terris patriam⁷ illam¹ et avitam (ut ait Theophrastus) philosophiam, cognitionis cupiditate incensam, excitavit. Præcipue vero fruentur ea, qui tum etiam, cum has terras incolentes, circumfusi erant caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebant. XX. Etenim si nunc aliquid assequi¹ se putant, qui ostium Ponti^m viderunt, et eas angustias, per quas penetravit ea, quæ est nominata

Argo,ⁿ quia Argivi in ea, delecti^o viri,

Vecti, petebant pellem inauratam arietis;^p

[p. 158.] aut ii,² qui Oceani freta illa^q viderunt,

nostris omittit ψ 1. veri visendi R, χ, edd. antiquiss. Wolf. Orell.—6 Ernesti omittit eo, errore typogr.—7 Manut. Lamb. Grnt. Wolf. patritam, e Nonio, probante Bonh. Mox, cupiditate incensa conj. Neidius, probante Wolf.

CAP. XX. 1 Bentl. conj. assecutos. Statim, viderint codex unus Oxon. et Dav. e conjectura Bentleyi.—2 Reg. Venet. 1481. Beroald. Crat. Victor.

NOTÆ

¹ Patriam [patritam] illam] Id est a prisca illis veluti patribus et avis nobis tanquam per manus traditam. Non patriam, ut a quibusdam legitur, quod quidem testimonio Nonii comprobatur, qui hunc locum refert in 'Patrita,' aliumque affert ex Varro.

^m Ostium Ponti] Quæ vulgo 'fauces Ponti Enxini' seu 'Bosporus Thracius' nuncupantur. In illius Bospori citimo littore sita Constantiopolis. Est autem Bosporus fretum ita angustum, ut trajici a bove nante possit, unde illi nomen a βούς et πόρος: quatuor admodum stadia, sive 500. passus, in latitudinem patet. Hodie illi nomen le Canal de la Mer Noire. Est et alius Bosporus, nomi-

ne Cimmerius.

ⁿ Argo] De Argo navi et Argonautis dicitur de Nat. Deor.

^o In ea, delecti] Cujus auctoris sint hæc carmina, dictum est de Nat. Deor.

^p Inauratam arietis] Colchici, quo fabulantur Phryxum trajecisse Hellespontum, quemque ille Jovi fugæ faventi immolavit, ac pellem arbori in luco Martis apud Colchos suspendit; servabat hanc pellem draco magnitudine navis quinquaginta remorum. Ad eam consequendam Jason profectus est, jubente Pelia.

^q Freta illa] Quod fretum Gaditanum dicitur, a Gadibus insula cum urbe cognomine, extremo Hispaniæ littori adjacente. Qui autem sint ii

Europam Libyamque^r rapax ubi dividit unda;
 quod tandem spectaculum fore putamus, cum totam terram
 contueri licebit, ejusque cum situm, formam, circumscrip-
 tionem, tum et habitabiles regiones, et rursus omni cultu,
 propter vim frigoris aut caloris, vacantes? 46. Nos enim
 ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ videmus: neque
 enim est³ ullus sensus in corpore; sed (ut non solum phy-
 sici docent, verum etiam medici, qui ista aperta et pate-
 facta viderunt) viæ quasi quædam sunt ad oculos, ad aures,
 ad nares a sede animi perforatæ. Itaque sæpe aut⁴ cogi-
 tatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris
 et oculis et auribus, nec videmus, nec audimus: ut facile
 intelligi possit, animum et videre, et audire, non eas par-
 tes, quæ quasi fenestræ sunt⁵ animi; quibus tamen sentire
 nihil queat mens, nisi id agat, et adsit. Quid, quod eadem
 mente res dissimillimas comprehendimus, ut colorem, sa-
 porem, calorem,⁶ odorem, sonum? quæ nunquam quinque
 nuntiis animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur,
 et is omnium iudex solus esset. Atque ea profecto tum⁷
 multo puriora et dilucidiora cernentur, cum, quo natura
 fert, liber animus pervenerit. 47. Nam nunc⁸ quidem,
 quanquam foramina illa, quæ patent ad animum a corpore,
 callidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis

////////

aut hi. Mox, illa viderent Venet. 1481. Beroald. Argent. Erasm. Crat. illa
 viderant U. illa viderint Dav. Hoc viderunt delendum censebat Ernesti.
 Paulo post, tueri licebit Erasm. Manut. ejus consitum formam D. Pro tum χ
 habet animi.—3 Reg. Dav. Orell. neque est enim. Mox, physici solum Reg.
 Dav. Orell. solum philosophi i. et patefacta omittunt E ξ.—4 Itaque sæpe et E
 ξ.—5 Reg. D U, al. ap. Benth. et Dav. sint. Statim, sentiri D U χ. nisi ali-
 quid agat, omissis et adsit, ψ 1.—6 E ξ calorem, s. colorem. Paulo post, ut
 idem omnium edd. antiquiss. Lamb. Wolf. Schutz. Orell. et idem omnium qua-
 tuor codd. Oxon. Venet. 1480.—7 Cod. χ tamen. Idem cod. omittit et diluci-
 diora. Actutum, cernerentur ξ. cum eo quo D. liber omittit ψ 2.—8 Nam
 eum nunc ψ 1. Idem cod. omittit artificio. Statim, a terrenis σ, unde Wakef.
 conj. ea terrenis. Tum sunt intercepta Lall. errore typogr. sint intersæpta χ.

NOTÆ

qui primi Oceanum viderunt, nec
 tradit Polyd. Virg. nec facile est sn-
 spicari.

^r Europam Libyamque] Cujus sit

illud carmen incertum est. Citatur
 quoque de Nat. Deor. lib. III. Sed
 ibi quoque siletur auctor.

concretisque corporibus sunt intersepta quodammodo : cum autem nihil⁹ erit præter animum, nulla res objecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque sit. XXI. Quamvis copiose hæc, diceremus, si res postularet, quam multa, quam varia, quanta¹ spectacula animus in locis cœlestibus esset habiturus. 48. Quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari nonnullorum insolentiam philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, ejusque inventori² et principi gratias exultantes agunt, eumque venerantur, ut Deum : liberatos enim se per eum dicunt gravissimis dominis, terrore sempiterno, et diurno ac nocturno metu. Quo terrore?³ quo metu? quæ est anus tam delira, Quæ timeat ista, quæ vos videlicet, si physica non didicissetis, timeretis?

Acherusia⁴ templum⁵ alta Orci, pallida

Leti, obnubila, obsita tenebris loca.

Non pudet⁵ philosophum in eo gloriari, quod hæc non timeat, et quod falsa esse cognoverit? Ex quo⁶ intelligi potest, quam acuti natura sint, qui hæc sine doctrina credituri fuerint. 49. Præclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt,⁷ se, cum tempus mortis venisset, totos esse perituros. Quod ut ita sit,⁸ (nihil enim pugno)

—9 Cod. ψ 1 cum enim nil. Pro percipiat codex Cantab. habet perspiciat, probantibus Bentl. et Ernesti; recepit Dav.

CAP. XXI. 1 E U ξ χ omittunt quanta. Actutum spectanda ψ 1.—2 E ξ ψ 1 ejus inventori.—3 Quo errore Regg. Lall. Quo terrore, quo metu desunt in E ξ. quæ est enim anus ψ 1.—4 Acheruntia ψ 2. Lamb. Gebh. Acherontia D E, edd. vet. Acheruntis Grnt. Mox, alta Orci, salvete infera e codd. tribus Regg. Lall. Pro Leti Eliens. 2. habet Lethes; Dav. conj. Lethæa. Tum, nubila tenebris loca plerique codd. Oxon. Reg. Venet. 1480. Dav. Lall. Wolf. et Orell. qui h. l. ita constituit:

... Acherusia templa alta Orci...

..... pallida leti,

Nubila tenebris loca. ....

—5 Nun pudet 1. Non timet ψ 1.—6 E quo Reg. alii codd. et Orell. probante Bentl. Statim, pro qui Reg. E ξ ψ 1. Rom. 1469. habent quoniam.—7 Edd. vet. Crat. Victor. Manut. Dav. qui didicerunt.—8 Quod ita sit Reg. Quod ut

NOTÆ

* Acherusia [Acherontia] templa] Verosimile est, hæc duo carmina ejusdem auctoris esse cujus priora. Ennii vult esse Manutius. Eadem memorat Varro de Ling. Lat. lib. vi.

ex Andromachia, legitque Acherusia templa, alta Orci, salvete, infera. Si tamen locus idem est, non diversus.

quid habet ista res aut lætabile aut gloriosum? nec tamen mihi sane quicquam occurrit, cur non Pythagoræ sit et Platonis vera sententia. Ut enim rationem Plato nullam⁹ asserret, (vide, quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret: tot autem rationes attulit, ut velle ceteris, sibi certe persuasisse videatur.

XXII. 50. Sed plurimi contra nituntur,¹ animosque, quasi capite damnatos, morte mulcant; neque aliud est¹ quicquam, cur incredibilis his animorum videatur æternitas, nisi quod nequeunt, qualis animus sit vacans corpore, intelligere, et cogitatione comprehendere. Quasi vero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus: ut, si² jam possent in homine uno cerni omnia, [p. 159.] quæ nunc tecta sunt, casurusne in conspectum videatur animus; an tanta sit ejus tenuitas, ut fugiat aciem. 51. Hæc reputent isti, qui negant, animum sine corpore se intelligere posse. Videbunt, quem in ipso corpore intelligant. Mihi quidem, naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio: multoque obscurior,³ qualis animus in corpore sit, tanquam alienæ domi, quam qualis, cum exierit, et in liberum cœlum, quasi domum suam, venerit; nisi enim, quod nunquam vidimus, id quale sit, intelligere non possumus, certe, et Deum ipsum, et divinum animum, corpore liberatum, cogitatione complecti non possumus.⁴ Di-cæarchus quidem, et Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid, aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino animum

////////

sit codd. aliquot, Dav. Lall. probante Gærenz. Acadd. II. p. 123.—9 Edd. antiquiss. *nullam Plato.*

CAP. XXII. 1 Ernesti conj. *neque vero est.* Statim, *cur i. iis* Argent. 1511. Erasm.—2 Lamb. et Wolf. *aut si,* probante Ernestio. Pro uno Dav. Lall. Wolf. Orell. habent *vivo* de conjectura Bentleii. Tum, *animus* omittunt Oliv. Lall.—3 Reg. cum duobus codd. Oxon. *multo obscurior.* Pro *domi*, Reg. Col. ξ σ ψ 1. margo Crat. Victor. Manut. Grut. exhibent *domi.* Tum, *quasi in domum* edd. antiquiss. Victor. Manut. Lamb. Lall. Deinde *venerit.* Si enim codd. aliquot, Crat. Victor. Manut. Lamb.—4 Reg.

NOTÆ

¹ *Plurimi contra nituntur*] Epicurei et Diagorei.

esse dixerunt. 52. Est illud⁵ quidem vel maximum, animo ipso animum videre: et nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis,^u quo monet, ut se quisque noscat. Non enim, credo,⁶ id præcipit, ut membra nostra, aut staturam, figuramve noscamus: neque nos corpora sumus; neque ego,⁷ tibi dicens hoc, corpori tuo dico. Cum igitur, Nosce te, dicit, hoc dicit, Nosce animum tuum: nam corpus quidem quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum: ab animo tuo quicquid agitur, id agitur a te. Hunc igitur nosse, nisi divinum⁸ esset, non esset hoc acrioris cujusdam animi præceptum, [sic, ut] tributum Deo [sit]: [hoc est, se ipsum posse cognoscere.]

53. Sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciet;⁹ dic, quæso, ne esse quidem se sciet? ne moveri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quæ a Socrate est in Phædro explicata, a me autem posita est in sexto libro De Republica. XXIII. 'Quod semper movetur, æternum est.'¹ Quod autem motum affert alicui, quodque ipsum agitur aliunde,² quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est. Solum igitur quod se ipsum movet, quia nun-

Bern. 1. alii codd. Dav. Wolf. Orell. *complecti possumus*.—5 *Et est illud* ψ 2. Paulo post, *quisque cognoscat* ι.—6 *Non enim ordo idem codex: id præcepit D. id percepit χ. id præceperit ψ 2. aut omittunt E U ξ χ. figuramque nosc.* E ξ ψ 2.—7 *D nec ego; E ξ num ego; U χ non ego.* Codex unus Oxon. et Victor. omittunt tibi. Venet. 1480. omittit hæc; Venet. 1481. Beroald. et al. vett. habent tibi dicens hoc. Tum, dico sed animo edd. antiquiss. Erasm. Crat.—8 Dav. de Bentleii conjectura *divinus*. Pro *acrioris* Ernesti conj. *altioris*. Tum, sic ut omittunt ψ 1. 2. *tributum a Deo sit hoc se ipsum, &c.* Reg. Bern. 1. *præceptum, tributum ut Deo sit Dav. tributum a Deo, se ipsum, &c.* Regg. ap. Lall. ipse Lall. et Bipont. *Hoc ... cognoscere* delevit Orell.—9 Orell. cum aliis nesciat. Pro *dic* Bouh. conj. *hic*. Statim, *illa ratiocinatio* est Col.

CAP. XXIII. 1 Reg. et æternum est; edd. vett. et Lall. *id æternum est*.—2 Reg. D U ξ χ ψ 1. edd. vett. et Dav. *alicunde*. Mox, *vivendi quoque finem*

NOTÆ

^u *Præceptum Apollinis*] Pythii. Plin. lib. VII. scribit non Apollinis illud dictum esse, sed Chilonis Lacedæmonii, unius e septem Græciæ sapientibus. Sed cum in templo Apollinis Delphici aureis literis inscriptum fuisset, Apollinis esse creditum est.

Unde Juvenal. Sat. XI. 'E cælo descendit γῶθι σεαυτόν.' Laërtius Thaletis Milesii esse putat. Antisthenes vero in Successionibus illud Phæmonoi tribuit, ab illoque accepisse Thaletem.

quam deseritur a se, nunquam ne moveri quidem desinit; quinetiam ceteris, quæ moventur, hic fons, hoc principium est movendi. Principii autem nulla est origo: 54. nam e principio³ oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest: nec enim esset principium, quod gigneretur aliunde. Quod si nunquam oritur, ne occidit⁴ quidem unquam. Nam principium exstinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec a se⁵ aliud creabit, siquidem necesse est a principio oriri omnia. Ita fit,⁶ ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur: id autem nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cœlum, omnisque terra consistat necesse est, nec vim ullam nanciscatur, qua primo impulsa moveatur. Cum pateat⁷ igitur, æternum id esse quod se ipsum moveat, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? Inanimus est⁸ enim omne, quod pulsu agitur externo: quod autem est animal, id motu cietur interiore, et suo: nam hæc est propria natura animi⁹ atque vis: quæ si est una ex omnibus, quæ se ipsa¹⁰ semper moveat^x, neque nata certe est, et æterna est.' 55. Licet concurrant plebei omnes¹¹ philosophi, (sic enim ii, qui a Platone, et Socrate, et ab ea familia dissident, appellandi videntur) non modo nihil unquam tam eleganter explicabunt, sed ne hoc quidem ipsum, quam subtiliter conclusum sit, intelligent. Sentit igitur animus se mo-

habeat edd. vett. et Lall. *vivendi habeat* e codd. Gebh. et Grut.—3 *Nam ex principio* Venet. 1481. Beroald. Crat. Victor. Manut. Lamb. *Statim, esset id principium* edd. ante Gebh. item Orell.—4 *D E U i ξ χ ψ 1 nec occidit.* Actutum, *quidem nunquam* D.—5 Codd. aliquot et Macrob. Somn. Scip. 11. 13. *nec ex se; Reg. D E nec se; ψ 1 nec de se; σ nec e se.* Tum, *aliud crearet* D. *aliud certaret* E ξ. Verba, *siquidem n. est a p. o. o. Ita fit* desunt in ψ 2.—6 *Sic fit* D. *Ut fit* E. Mox, *ex eo fit* D. *principium id sit* conj. Lamb. Tum, *vel concidant* Lamb. *omnisque natura consistat* codd. aliquot, et edd. antiquiss. *omnisque terra et consistant* conj. Lamb. *omnisque terra et consistat* Dav. Deinde, *qua a primo impulsa* Macrob. Wolf. Schutz. Orell. *qua ut a primo impulsa* cod. Mureti Var. Lect. viii. 3. *qua ut primo impulsa i σ χ ψ 2. qua ut primo impulsu* E ξ. *qua primo impulsu cum aliquot* codd. Venet. 1481. al. vett. et Lall.—7 *Cum pateat* Lamb. *Cum p. i. æ. id e. q. s. i. moveat* desunt in ψ 1.—8 *Inanime est* D U. *In animo est* E σ. *Inanima* ξ. *Statim, animal est* Orell. *est animale* Lall. *est animatum* edd. antiquiss.—9 Lamb. *cum multis* codd. *animæ.*—10 *Ita de Bentleii conjectura* Dav. et seqq. *se ipsam* edd. vett.—11 Codd. aliquot, et Dav. *omnes plebei.* Mox, *sic enim hi* E, Reg. Dav. et ab illa familia Manut. Lamb. Tum, *non modo nihil animi* χ. *num modo in hoc*

veri: quod cum sentit, illud una sentit, se vi sua, non aliena, moveri: nec accidere posse, ut ipse unquam a se deseratur: [p. 160.] ex quo efficitur æternitas; nisi quid habes ad hæc. A. Ego vero facile sum¹² passus, ne in mentem quidem mihi aliquid contra venire: ita isti faveo sententiæ.

XXIV. 56. M. Quid illa tandem? num leviora censes, quæ declarant inesse in animis¹ hominum divina quædam? quæ si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam, quemadmodum interirent, viderem. Nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, nervos, venas, omnem denique membrorum et totius corporis figuram, videor posse dicere, unde concreta, et quo modo facta sint: [per]² animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id, ut per eum viveremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari, quam vitis, quam arboris: hæc enim etiam dicimus vivere. Item, si nihil haberet animus hominis, nisi ut appeteret aut refugeret,³ id quoque esset ei commune cum bestiis. 57. Habet primum memoriam, et eam infinitam, rerum innumerabilium; quam quidem Plato recordationem esse vult superioris vitæ: ⁴ nam in illo libro, qui inscribitur Menon,⁵ a pusionem quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimensione quadrati. Ad ea sic ille respondet,⁶ ut puer: et tamen ita faciles interrogationes sunt, ut gradatim respondens eodem perveniat, quo si geometrica didicisset. Ex quo effici vult Socrates, ut discere, nihil aliud sit, nisi ⁷

unquam, &c. ψ 1. ipsum omittit E. quam omittit ξ. ipsum, quod habet χ.—12 Reg. D E U, Dav. sim. Actutum, passurus ψ 1.

CAP. XXIV. 1 Edd. antiquiss. inesse animis.—2 D E ι ξ σ ψ 1. 2. Bern. 1. Dav. Lall. Wolf. Schutz. Orell. omittunt per. Actutum, animo ipso conj. Lamb.—3 Reg. Bern. 1. ι ξ σ ψ 1. 2. Venet. 1480. Victor. Dav. Lall. Wolf. Schutz. Orell. aut fugeret.—4 Orell. cum aliis ante Manut. vitæ superioris.—5 Meno Lamb. Wolf. Schutz. Orell. MENON Venet. 1480. Memnon Crat. Victor. Manut.—6 Edd. antiquiss. respondit. Statim eo perveniat eadem edd. eo demum perveniat conj. Benth. quasi geom. ι ξ σ χ ψ 1. edd. vett. et

NOTÆ

² Qui inscribitur Menon] Seu de giæ, et Prodi de virtute definitiones virtute, ubi Menonis, Aristippi, Gor- confutata.

recordari.^b Quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die,^c quo excessit e vita: docet enim, quemvis, qui omnium rerum rudis esse videatur, bene interroganti respondentem, declarare,^d se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere: nec vero fieri ullo modo posse, ut, a pueris, tot rerum atque tantarum insitas, et quasi consiguatas in animis notiones, (quas *ἐννοίας* vocant)⁹ haberemus, nisi animus, antequam in corpus intravisset, in rerum cognitione viguisset. 58. Cumque nihil esset,¹⁰ ut omnibus locis a Platone disseritur, (nihil enim ille putat esse, quod oriatur et intereat; idque solum esse, quod semper tale sit, qualem 'ideam' appellat^d ille, nos 'speciem') non potuit animus hæc, in corpore inclusus, agnoscere: cognita attulit: ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur. Neque ea¹¹ plane videt animus, cum tam repente in insolitum tamque perturbatum domicilium immigravit; sed cum se collegit atque recreavit, tum agnoscit illa reminiscendo. 59. Ita nihil aliud est discere, nisi recordari. Ego autem majore etiam quodam modo memoriam admiror. Quid est enim illud, quo¹² me-

Gebh.—7 Edd. antiquiss. *quam*.—8 Cod. χ *respondere, declarare*; ψ 1 *respondere de omnibus*. Mox, *cognoscere* χ ψ 1.—9 Codex unus Oxon. *vocat*, uti conj. Benth. *vocant* Græci Argent. 1511. Erasm. Tum, in c. intrasset edd. antiquiss. in ante rerum omittunt Venet. 1481. Beroald. Manut. Lamb.—10 *Cumque corpus nihil esset* codd. aliquot, etiam χ , prob. Bouh. *Cumque nihil corpus esset* D U σ ψ 2. *Cumque nihil corpus esse* E ξ . Statim, *ille* omittunt Reg. E ψ 1. Lamb. *solum est, quod semper* χ . s. *esset, quod semper* ψ 1. *solum esset, et tale fit* ψ 2. *quale idéav* Reg. Bern. 1. Dav. Orell. *quales idéav* Schutz. *quam ideam* conj. Ernesti. Tum, *speciem nos* Venett. 1480. 1481. Beroald. *animus hoc* D U ψ 1. et edd. antiquiss. *hic animus* ψ 2. hæc omittit i. Deinde, verba *ex quo . . . tollitur* desunt in σ .—11 *Neque enim ea* E ξ . Mox, *tam repente in tam ins.* Manut. Lamb. *repente in tam ins.* Reg. Bern. 1. edd. vett. Lall. Oliv. Wolf. Schutz. Orell. *repenteque vitam ins.* σ . *repente vitam ins.* ψ 2. Deinde, *tum agnoscit ea rem.* edd. antiquiss.—12 D E ξ σ χ *quod*. Pro *natum* Reg. Bern. 1. ξ χ ψ 1. 2. et edd. vett. habent *naturam*. Voc. *natum* unciis inclusit Wolf. omisit Manut. sed in Scholiis emend. aut *undenam*? Benth. conj. aut *unde*? Jam non *quæro*, &c. Hottinger et Nissen. susp. *unde natum*?

NOTÆ

^b Nisi recordari] In reminiscencia positam Plato volebat scientiam.

^c Quem habuit eo ipso die] Non extat is sermo; supplevit Plato eo li-

bro qui Apologia Socratis inscribitur.

^d Ideam appellat] De idea Platonis dicitur infra.

minimus? aut quam habet vim? aut unde natam? Non quæro, quanta memoria Simonides^e fuisse dicatur, quanta Theodectes,¹³ quanta is, qui a Pyrrho^g legatus ad senatum est missus,^h Cyneas,ⁱ quanta nuper Charmadas,^k quanta, qui modo fuit, Scepsius Metrodorus,^l quanta noster Hor-

////////

Venet. 1480. cum cod. Gryph. unde *natura*.—13 *Themistocles* Col. Lamb. *Theodotus* D U X. *Theodorus* E ξ. Statim *Cineas* plurimæ edd. *Ceneus* Reg. *Comeas* ψ 1. *Ceneas* ψ 2. *Carneades* D E U, ξ σ χ ψ 2. et edd. ante Gebh. *Cardamas* ψ 1. Tum, *omnium memoria* Reg. E ξ χ, margo Crat. Victor. Gebh. Lall.

NOTÆ

^e *Memoria Simonides*] Qui vulgo ‘Poëta’ dicitur. Multi hoc nomine poëtæ, quorum alii aliis temporibus floruerunt. Is Leoprepis filius fuit, juxta Suidam, patria Julites ex urbe Cææ insulæ. Artem memoriae reperisse eum tradit Cicero; Pæanas tragœdias; aliaque multa scripsit, tum maxime duas Græcorum adversus Xerxem pugnas, alteram ad Artemisium, alteram ad Salaminam; illam versu elegiaco, hanc lyrico. Ita Giraldu.

^f *Theodectes*] De eo ejusque memoria nusquam alibi. Fuit quidem Theodectes quidam discipulus Aristotelis et Platonis, orator, et poëta qui tragœdias 50. scripsisse dicitur, sed longe diversus a nostro. Quare multi supplent *Themistoclem*, cujus tanta fuit memoria, ut omnia civium suorum nomina comprehenderet, Val. Max. viii. 7. essentque plura, inquit Cicero, quæ dediscere, quam quæ discere cuperet.

^g *A Pyrrho*] Rege Epirotarum, dum omnium post Alexandrum præstantissimo, qui genere materno ab Achille, paterno ab Hercule oriundum se gloriabatur.

^h *Legatus ad senatum est missus*] Duplex legatio fuit; altera Romanorum ad Pyrrhum, altera Pyrrhi ad Romanos; illa de captivis redimendis, hæc de pace sancienda. Prior Cy-

neæ legatio fuit, si Plutarcho fides; si Livio, Justino, Eutrop. Zonar. posterior. Historiam latius habet Justin. lib. viii. Plut. in Pyrrhi Vita; Zonar. Flor. i. 18. Liv. Epit. lib. xii. et xiii. Oros. Eutrop. et Pansanias in Atticis, qui nonnihil ab aliis discrepat.

ⁱ *Cyneas*] Pyrrho gratissimus, vir adeo firma memoria, ut postridie quam Romam adventasset, sine ulla nomenclatoris ope, tum senatui tum equestri ordini nomen cuique suum ediderit. De ejus eloquentia multa Plut. in Pyrrho.

^k *Charmadas* [*Carneades*] De Carneadis et Metrodori memoria hæc Cic. de Orat. lib. ii. ‘Vidi,’ inquit M. Antonius orator, ‘ego summos homines et divina prope memoria; Athenis Carneadem; in Asia, quem vivere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum; quorum uterque, tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus, in iis locis quos haberet, quæ meminisse vellet, præscribere.’ Et alio ejusdem lib. loco: ‘Carneades et Metrodorus, cum divina prope essent memoria, arte tamen illius usi sunt præclare.’ Turnebus Advers. x. 16. his omnibus in locis vitiose *Carneadem* legi ait, suppletque *Charmadam*. Jonssius ii. 14. *Charmidum*, sed uterque, opinor, temere.

^l *Scepsius Metrodorus*] De illo Plin.

tensius:^m de communi hominum memoria loquor, et eorum maxime, qui in aliquo majore studio et arte versantur; quorum quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt. XXV. 60. Quorsum¹ igitur hæc spectat oratio? Quæ sit illa vis, et unde,² intelligendum puto. Non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum: anima sit animus, ignisve,³ nescio: nec me pudet, ut istos,^a fateri nescire, quod nesciam. Illud, si ulla alia de re obscura affirmare possem, sive anima, sive ignis sit animus, cum jurarem esse divinum. [p. 161.] Quid enim? obsecro te, terrane tibi, aut hoc⁴ nebuloso et caliginoso cœlo, aut sata aut concreta videtur tanta vis memoriæ? Si, quid sit hoc, non vides, at, quale sit, vides: si ne id quidem, at, quantum sit, profecto vides. 61. Quid igitur? utrum capacitatem aliquam in animo⁵ putamus esse, quo, tanquam in aliquod vas, ea, quæ meminimus, infundantur? absurdum id quidem: qui enim⁶ fundus, aut quæ talis animi figura, intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? An imprimi, quasi ceram, animum putamus, et memoriam esse⁷ signatarum rerum in mente vestigia? quæ possunt verborum, quæ rerum ipsarum, esse vestigia? quæ

////////

CAP. XXV. 1 *Quorsus* D E U ξ χ, Bern. 1. Dav. Lall. Wolf. Schutz. Orell.—2 D E U ι ξ σ χ ψ 1. Reg. edd. vett. Orell. *unde sit*; Bern. 1. *et unde, sic intel.* et sic de Bonh. conjectura Wolf.—3 Lamb. de conjectura, Wolf. Schutz. Orell. *anima sit, ignisne*; Reg. Bern. 1. Dav. Lall. *anima sit, ignisve*; ι ξ σ χ ψ 1. 2. *sit anima, ignisne*; Lamb. *animus sit, ignisne*; Bentl. conj. *an animæ sit, ignisve*.—4 Venet. 1480. *et hoc*; E *ex hoc*; Reg. D ι ξ σ ψ 1. Medic. omitunt *aut*, probante Bentl.—5 Lamb. conj. *aliquam animum*.—6 *Quis enim* idem

NOTÆ

VII. 24. 'Charmadas quidam in Græcia, quæ quis exegerat volumina in bibliothecis, legentis modo repræsentavit. Ars postremo ejus rei facta et inventa est a Simonide melico, consummata a Metrodoro Scepsio, ut nihil non iisdem verbis redderetur auditum.' Atque ex hoc loco Plinii Jonssius confirmari putat suam de Charmada pro Carneade conjecturam.

^m *Noster Hortensius*] Qui summos

honores, uti Cicero, eloquentia consecutus est. Nepotem habuit Hortensium Corbionem, hominem omnibus scortis obscœniorem, inquit Val. Max. III. dedegeneribus: filiam vero nobilem, cujus insigne facinus referatur a Val. Max. VIII. 3.

^a *Ut istos*] Socraticos, quorum est nota vox, Hoc unum scio, quod nihil scio.

porro tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere?⁸ Quid? illa vis⁹ quæ tandem est, quæ investigat occulta, quæ inventio atque excogitatio dicitur? ex hacne tibi terrena, mortalique natura et caduca, concreta ea videtur? 62. Aut qui primus (quod summæ sapientiæ Pythagoræ visum est) omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregavit, et ad societatem vitæ convocavit? aut qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis literarum notis¹⁰ terminavit? aut qui¹⁰ errantium stellarum cursus,¹⁰ regressiones, institutiones¹¹ notavit? omnes magni: etiam superiores, qui fruges,⁹ qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præsidia contra feras invenerunt; a quibus mansuefacti et exculi, a necessariis artificiiis ad elegantiora defluximus. Nam et auribus oblectatio magna parta est, inventa et temperata¹¹ varietate et natura

//////////

Lamb.—7 Codd. Bentleii et esse memoriam.—8 Dav. suspic. excipere.—9 Quæ illa visque ψ 1. Paulo post, concretus esse videtur de Bentleii conjectura Dav. concretus is conj. etiam Bentr.—10 Aut quis... aut quis... aut quis... aut quis Lamb. Mox, stellarum motus, cursus Leid. et edd. antiquiss. stellarum motus, omisso cursus, Victor. prgressionones Reg. Eliens. 2. Orell. progressionones Bern. 1. et edd. vett. institutiones Gebh. Dav. institutionesque E U ξ σ χ, et edd. ante Mannt. insecutiones conj. Bonh.—11 Ita Reg. Col. Manut. Gebh. seqq.

NOTE -

⁸ *Literarum notis*] De literarum inventore magna est quæstio. Diodor. lib. 1. a Mercurio, alii ab Hebræis, alii apud Syros repertas volunt. Asserunt Ægyptii a se inventas. Plinius ad Assyrios refert. Plura Polydor. Virgil. 1. 6.

⁹ *Stellarum cursus*] Atlas primus eos notavit, unde a poetis cælum ferre dictus est. Ægyptii astrologiam, ut auctor est Diodorus, a se primum inventam asserunt, alii a Mercurio. Sed idem Diod. lib. v. Actinum, Solis filium, ad eos astrologiæ notitiam traduxisse ait. Clemens vero Alex. primum Chaldæis, tum Ægyptiis assignat; Josephus Antiq. lib. 1. ait Abrahamum astrolo-

giam, a majoribus suis inventam, tradidisse Ægyptiis. Vide Polydor. 1. 17.

¹⁰ *Institutiones* [*institutiones*] Quid sunt institutiones errantium stellarum? Legunt alii *institutiones*. At ubi demum eam vocem inter Latinos reperias?

¹¹ *Qui fruges*] Ceres, enim prius homines glande vescerentur, fruges in Attica, Italia, Sicilia invenit. Plin. lib. vii. Diodorus tamen lib. 1. Isidi eam artem tribuit. Conciliari possunt ex Diodori ipsius sententia, qui alibi tradit Isidem ac Cererem Deam unam esse. Saturnus, teste Macrobio, Latinos primus docuit terram colere.

sonorum: et astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed vocabulo^r errantia: quorum conversiones omnesque motus qui animus^o vidit, is docuit, similem animum suum ejus esse, qui ea fabricatus esset in cœlo. 63. Nam cum Archimedes^s lunæ, solis, quinque errantium, motus in sphæram illigavit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificavit, Platonis Deus, ut tarditate et celeritate dissimillimos motus una regeret conversio. Quod si in hoc mundo¹³ fieri sine Deo non potest, ne in sphæra quidem eosdem motus Archimedes sine divino ingenio potuisset imitari. XXVI. 64. Mihi vero ne hæc quidem notiora et illustriora¹ carere vi divina videntur, ut ego aut poëtam grave plenumque carmen sine cœlesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine quadam vi majore fluere, abundantem sonantibus verbis, uberibusque sententiis. Philosophia vero, omnium mater artium, quid est aliud, nisi, ut Plato ait,² donum, ut ego, inventum Deorum? Hæc nos primum ad illorum cultum, deinde ad jus hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam, magnitudinemque animi erudit: eademque ab animo, tanquam ab oculis, caliginem dispulit,³ ut omnia supera, infera, prima, ultima, media videremus. 65. Prorsus hæc divina mihi videtur vis, quæ

////////

magna ex parte est inventa et temperata edd. vett. *ex temperata* al. vett.—12 Tres codd. Oxon. Manut. Lamb. Dav. Lall. *animo*; pro quo de Bonh. et Ernestii conjectura *primus* dedit Schutz. *animus* uncis incluserunt Wolf. in ed. pr. et Orell. delevit Wolf. in ed. sec. Mox, *esse ejus* edd. antiquiss. Deinde, *in cælo esset* edd. ante Gebh.—13 Manut. *hoc in mundo*; Hotting. suspic. *in mundo hoc*; Codd. aliquot Oxon. *Qui si hoc mundo . . . nec in sph.* &c.

CAP. XXVI. 1 Venet. 1481. Beroald. al. vett. *et jam illustriora*. Mox, *hunc poëtam* Eliens. 1. et Dav. Tum, *sine cælestis*, &c. Leid. prob. Bonh. *non putem fundere* conj. Ernesti: *sine majore quadam vi* Reg. edd. vett. Orell. *sine majore vi quidem* Dav.—2 Reg. E U ξ, alii codd. et Dav. omittunt *ait*; D habet *sapienter dicit*; σ *sapienter dicit sapientiam*; τδ *ait* uncis inclusit Orell.—3 Codd.

NOTÆ

^r Non re, sed vocabulo] Stellas errare adeo negabat, ut impietatis Græcos accusaret, quod secus sentirent.

^s Nam cum Archimedes] De sphæra ejus versatili vide de Nat. Deor. lib. II.

tot res efficiat, et tantas. Quid est enim memoria rerum et verborum? quid porro inventio? profecto id, quo nec in Deo quicquam⁴ majus intelligi potest. Non enim ambrosia^t Deos, aut nectare,^u aut Juventate^{s x} pocula ministrante, lætari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganymedem^y a Diis raptum ait propter formam, ut Jovi bibere ministraret: non justa causa, cur Laomedonti^z tanta fieret injuria. Fingebat hæc Homerus, et humana ad Deos transferebat: divina mallem ad nos. [p. 162.] Quæ autem divina? Vigere, sapere, invenire, meminisse. Ergo animus, [qui] ut ego dico, divinus est, ut Euripides audet dicere, Deus:⁶ et quidem si Deus aut anima aut ignis est, idem est animus hominis. Nam ut illa natura cœlestis et terra vacat et humore, sic utriusque harum rerum humanus animus est expers. Sin autem est quinta quædam natura ab Aristotele inducta, primum hæc⁷ et Deorum est, et animorum. Hanc nos sententiam secuti, his ipsis verbis in Consola-

aliquot Turneb. depulit.—4 Reg. aliique codd. *ne in Deo*, &c. unde Bentl. *ne in Deo quidem*; Col. *ne in Deo quidem quicquam*; D σ ψ 2 *nec video quicquam*; ψ 1 *idque ne video quicquam*.—5 D E U ξ σ χ ψ 1 *aut Juventute*; Dav. de Bentleii conjectura delevit *aut*. Statim, *pocula ministrante* Venet. Mediol. Junt. probante Ernesti. Deinde, *ut Jovi pocula ministraret*, vel *ministraret* edd. vett.—6 *Ergo a. ut ego dico, divinus, ut E. dicere audet, Deus est* Reg. alii codd. et Orell. *E. a. qui ut e. d. divinus, ut E. audet dicere, Deus est* edd. antiquiss.—7 Manut. Dav. Wolf. Schntz. Orell. distinguunt *inducta primum*: hæc, &c. Ernesti conj. *inducta*: nimirum hæc, &c. Distinctionem nos-

NOTÆ

^t *Ambrosia*] Cibus est Deorum, nectar potus. Confunduntur tamen interdum, ut Georg. iv. Ab α privativo, et βρoδs, *mortalis*: est quoque ambrosia herba rutæ affinis, de qua Virgil. Æneid. xii. 'Spargitque salubres Ambrosiæ succos, et odoriferam Panacæam.'

^u *Aut nectare*] A ve privativa particula, et κτελω, *occido*.

^x *Aut Juventate* [*juventute*] Legi debet *Juventate*. Juventas, seu Hebe, Dea fuit juventutis, Junonis et Jovis, vel, ut alii volunt, unius Juno-

nis filia: pocula et dapes Diis ministrabat.

^y *Qui Ganymedem*] Munus ministrandi poculi ad Deorum mensam ab Hebe translatus est ad Ganymedem, formosum puerum, Trois filium, a Jove sub aquilæ forma latente sublatum in cælos, cum in Ida monte venaretur.

^z *Laomedonti*] Memoria lapsus est hic Cicero; neque enim Laomedontis, sed Trois filius fuit Ganymedes.

tione^a hæc^s expressimus: XXVII. 66. 'Animorum nulla in terris origo inveniri potest: nihil enim est in animis mixtum atque concretum, aut quod ex terra natum atque fictum esse videatur; nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. His enim in naturis¹ nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat; quod et præterita teneat, et futura provideat, et complecti possit præsentia; quæ sola divina sunt: nec invenietur unquam, unde ad hominem venire possint, nisi a Deo. Singularis est igitur quædam natura atque vis animi, sejuncta ab his usitatis² notisque naturis. Ita, quicquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod vivit,³ quod viget, cœleste et divinum est, ob eamque rem æternum sit necesse est. Nec vero Deus ipse, qui⁴ intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam et libera, segregata ab omni concretionem mortali, omniaque sentiens, et movens, ipsaque prædita motu sempiterno.' 67. Hoc e genere, atque eadem e natura, est humana mens.

XXVIII. Ubi igitur, aut qualis, est ista mens? Ubi tua, aut qualis? potesne dicere? an, si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem,¹ ne iis² quidem, quæ habeo, mihi per te uti licebit? Non valet tantum animus, ut se ipse³ videat: at, ut oculus, sic animus, se non videns, alia cernit. Non videt autem, quod minimum est, formam suam: fortasse; quanquam id quoque: sed

tram exhibent edd. antiquiss. defendit Wopk. p. 52.—8 Reg. alii codd. etiam D ξ σ ψ 1. Dav. Lall. *hoc*, probante Bentl.

CAP. XXVII. 1 *His enim naturis* D U χ. Mox, *præterea careat σ*. Tum, *quæ tota divina* conj. Ernesti.—2 Reg. et Dav. *visitatis*, probante Bentl.—3 Ita Reg. Guelf. Junt. Dav. Wolf. Orell. *qui vivit* D E U ξ σ ψ 1. *quod vult* edd. vet. et Lall. *et cœleste* Wolf. est omittunt Reg. Bern. 1. Venet. 1480. Dav. Wolf.—4 Nissen. conj. *cum*. Mox, *omniaque sentiens* est de conjectura Ernesti: *que deest* in codd. aliisque edd.

CAP. XXVIII. 1 Ern. conj. *relin*, prob. Rath.—2 *Ne his* edd. antiquiss.—3 Edd. antiquiss. Crat. Manut. Lamb. Wolf. Schutz. Orell. *ut sese ipse*; Bern.

NOTE

^a *In Consolatione*] Quem, mortua carissima filia sua Tulliola, scripsit. Constat eum, qui manibus teritur, librum de Consolatione, non esse Ciceronis.

relinquamus: vim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem⁴ videt. Hæc magna, hæc divina, hæc sempiterna sunt. Qua facie quidem sit, aut ubi habitet, ne quærendum quidem est. Ut, cum videmus speciem primum, candoremque cœli; 68. deinde⁵ conversionis celeritatem^b tantam, quantam cogitare non possumus; tum vicissitudines dierum atque noctium, commutationesque temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum et ad temperationem corporum aptas, eorumque omnium moderatorem et ducem solem; lunamque, accretione et diminutione luminis, quasi fastorum^c notis signantem dies; tum in eodem orbe in XII partes^d distributo, quinque stellas ferri,^e eosdem cursus constantissime servantes, disparibus inter se motibus, nocturnamque cœli formam undique sideribus or-

1. Gebh. *ut se ipsum ipse*. Tum, *sese non videns* edd. vett. Manut. Lamb.—4 Benti. conj. *motus celeritatem*.—5 Codd. aliquot, et Dav. *dein*. Statim, *dierum ac noctium* Reg. Dav. Orell. *ad maturationem frugum* cod. Norvic. probante Pearce. improbante vero Ernesti. Tum, *notantem et significantem* Reg. et edd. ante Dav. *notantem et signantem* e codd. Dav. et Lall. *notis* habent codd.

NOTÆ

^b *Conversionis celeritatem*] Cœlum, quod astronomis primum mobile dicitur, unaquaque hora percurrit semidiametros terræ,

auctore	{ Ptolemæo	} 11834.
	{ Tychone	} 3663.
	{ Ricciolo	} 549500.

Porro diameter terræ, teste Ptolemæo, stadia continet 57272.

^c *Fastorum*] Fasti, auctore Servio, erant libri diernum computationem habentes, ubi, teste Porphyrione, per consules annorum numerum colligebant. Secundum Acronem annales erant, in quibus memoria rerum contineretur, quique ad commemorationem bonorum inventi dicerentur virtutis indices. Fastorum Janum parentem esse dixerunt, quod singulis annis scriberentur. In eo differebant ab actis diurnis urbis, quod his humilia quæque scriberen-

tur, fastis nonnisi insignia. Plura Antonius Constantinus in Proœmio Commentariorum suorum in Fastos Ovidii.

^d *In XII partes*] Quæ domus solis et signa dicuntur. Orbis ille obliquus est secans æquatorem. Dividitur in partes sive gradus 360. ut omnes alii circuli, singula signa in gradus 30. e quibus unum circiter gradum singulis diebus motu proprio sol conficit ab Occidente in Orientem procedendo, atque ita uno circiter anno 12. signa decurrit, interea dum communi motu, qui 'raptus' dicitur, ab Oriente in Occidentem procedendo 24. horarum spatio orbem terrarum circuit.

^e *Quinque stellas ferri*] Saturnum, Jovem, Martem, Mercurium, Venerem.

natam; tum globum terræ eminentem e mari, fixum, in medio mundi universi loco, duabus oris^f distantibus habitabilem, et cultum; quarum altera, quam nos incolimus, sub axe posita^g ad stellas septem,^h unde

Horrifer Aquilonisⁱ stridor gelidas molitur nives;⁶
altera Australis,^k ignota nobis (quam vocant Græci ἀντί-
χθονα);⁷¹ 69. ceteras partes incultas, quod aut frigore rige-
ant, aut urantur calore; hic autem, ubi habitamus, non
intermittit, suo tempore,

Coelum mitescere,⁸ arbores frondescere,

Oxon.—6 Duos versus h. l. inculcat Orell. ita:

*Sub axe posita ad stellas septem, unde horrifer
Aquiloni' stridor gelidas molitur nives.*

—7 D antaxona; E ξ σ ψ 1 antixona; χ antiaxona; ψ 2 antixona; Reg. antixona; Crat. Manut. Victor. Lamb. ἀντάξονα.—8 Reg. Bern. 1. edd. vett. Wolf. Orell. nitescere. Statim, Vites latificare Reg. V. latiscere Pal. 1. Gebh.

NOTÆ

^f *Duabus oris*] Quæ duæ Zonæ temperatæ dicuntur. Has solas habitabiles esse veteres putaverunt: recentiores vero in media quoque, quæ torrida dicitur, coelum esse temperatum propter frequentes imbres agnoverunt. A. Costa. Zona Græca vox est, Latine *cingulum*.

^g *Sub axe posita*] Axem vocat, polum hunc nostrum borealem. Astro-nomi autem polum ab axe secernunt. Axis est linea quæ fingitur ab uno polo ad alterum duci per centrum orbis. Poli puncta sunt extrema illius axis.

^h *Ad stellas septem*] Seu Majoris, seu Minoris Ursæ; modo hanc enim, modo illam veteres naturæ ducem habuere. Utraque circa polum borealem vertitur, qui arcticus vocatur ab ἄρκτος, *ursa*. Major Helice, ab ἥλιξ, *circumvolutio*, quia circa polum volvitur majori circuitu: Minor Cynosura vocatur, a κύων, *canis*, et οὐρά, *cauda*. Majorem nautæ Græci, Minorem nautæ Phœnices intuebantur.

ⁱ *Aquilonis*] Qui et Boreas; ventus Septemtrionalis, frigidus et siccus;

a βοάω, *clamo*, et πέω, *curro*, quod flat cum sonitu. Aquilo vero a vehementiore flatu et volatu, quasi aquila, inquit Festus. Strymonis, Macedoniæ fluvii filius, inquit poëtæ, Orithyiam, Erechthei Athenarum regis filiam, rapuit, ex qua Calain Zethenque suscepit, quibus deinde ex patria origine alæ succreverunt.

^k *Altera Australis*] Ab Austro dicta, qui et Notus, ventus a Meridie flans; Italis et Græcis, nobis item, quibus mare ad Meridiem est, transmarinus, adeoque propter magnos inter eundem collectos humores noxi-
us; secus apud Palæstinos, quibus mare ad Occidentem est, adeoque Auster salubris. Quare hunc Salomon in hortos invitat Cantico quarto: ‘Surge, Aquilo, et veni, Auster: perfla hortum meum.’

¹ Ἀντίχθονα [ἀντάξονα] Hoc est, *locatam ad axem contrarium*. Aliter alii legunt: ἀντάξονα Ciacconius; ἀντίχθονα Plut. de Plac. Phil. iii. Ptolem. Plin. Mela, quibus assentior. Neque enim aut ἀντάξονα aut ἀντάξω-
να uspiam reperitur.

Vites lætificæ pampinis pubescere,
 Rami⁹ baccharum ubertate incurviscere,
 Segetes largiri fruges, florere omnia,

Fontes scatere,^m herbis¹⁰ prata convestirier :

[p. 163.] tum multitudinem pecudum, partim ad vescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda; hominemque ipsum, quasi contemplatorem cœli ac Deorum, ipsorumque cultorem; ¹¹ atque hominis utilitati agros omnes et maria parentia. XXIX. 70. Hæc igitur, et alia¹ innumerabilia cum cernimus, possumusne dubitare, quin his præsit aliquis vel effector, si hæc nata sunt, ut Platoni videtur; vel, si semper fuerint, ut Aristoteli placet, moderator tanti operis et muneris? Sic mentem² hominis, quamvis eam non videas, ut Deum non vides; tamen ut Deum agnoscis ex operibus ejus, sic, ex memoria rerum, et inventione, et celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis, vim divinam mentis agnoscito. In quo igitur loco est? credo equidemⁿ in capite: et, cur credam, afferre³ possum: sed alias ~~nunc~~ ubi sit animus, certe quidem in te est. Quæ est ei natura? Propria

////////

Lall.—9 *Ramos v. incurviscere* codd. plerique, etiam D, et edd. antiquiss. item Orell. *incurvascere* E, alii codd. et Venet. 1480.—10 Voc. *herbis* pro gloss. habet Beier. Offic. tom. II. p. 29.—11 Reg. *eorum cultorem*; D E U i ξ χ ψ 1. 2. *eorumque cultorem*; σ omittit ipsorumque. Bentl. conj. *contemplatorem cœli ac terrarum cultorem*; Bonh. suspic. *contemplatorem cœli ac Deorum cultorem*. Mox, *maria patentia* codd. aliquot et Argent. 1511.

CAP. XXIX. 1 Dav. de Gulielmi conjectura et talia, probante Bentl. Mox, *iis præsit Argent.* 1511. et Erasm. *his possit* ψ 1. *conditor vel effector* U ψ 2. *conditor atque effector* χ. sunt omittunt E ξ. *si s. fuerunt* i ψ 1. 2. Bern. 1. Dav. Wolf. Schutz. Orell.—2 Rath. conj. *muneris sit? Mentem*, &c. Paulo post, *omniaque* Reg. *omnisque* conj. Bentl. *vim divinæ mentis* Reg. ψ 1. edd. antiquiss.—3 Lamb. *multa afferre*; Col. *rationem afferre*. 'Sapienter Fabr. utrumque pro interpol. habuit.' Orell. *Sed de hoc alias* D E U ξ χ, Venet. 1480. 1481. al. vett. *sed alias, ubi sit animus* Reg. Bern. Dav. probante Bentl. *sed alias: nunc ubi ubi*, &c. Victor. Gebh. Orell. *nunc ubi* omittunt D E U i

NOTÆ

^m *Fontes scatere*] Media in 'scatere' ⁿ *Credo equidem*] Quæ sit sedes hic corripitur. Sic Lucret. lib. v. *mentis non conveniunt cum veteribus philosophi recentiores.*
 'Largifluum fontem scatere atque
 erumpere lumen.'

Delph. et Ver. Clas.

Cicero.

2 K K K K

puto, et sua:⁴ sed fac igneam, fac spirabilem; nihil ad id, de quo agimus. Illud modo videto, ut Deum noris, etsi ignores⁵ et locum et faciem, sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam si ejus ignores et locum et formam. ✓ 71. In animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei sumus,⁶ quin nihil sit animis admixtum,⁶ nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Quod cum ita sit, certe nec secerni, nec dividi, nec discerpi, nec distrahi potest; nec interire⁷ igitur: est enim interitus quasi discessus, et secretio ac diremtus⁸ earum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur.

His et talibus rationibus⁹ adductus, Socrates^p nec patronum^q quæsit ad iudicium capitis, nec iudicibus supplex fuit: adhibuitque liberam contumaciam, a magnitudine animi ductam, non a superbia: et supremo vitæ die de hoc ipso multa disseruit, et paucis ante diebus, cum

//////////

ξ σ ψ 1. ubi igitur al.—4 B. Quæ est et natura propria? T. Puto est sua codex unus Oxon. et natura etiam D E U ξ σ χ. ei omittunt ψ 1. 2.—5 Reg. Bern. 1. Victor. Dav. Wolf. Schütz. Orell. etiam si ignores; edd. antiquiss. Crat. Manut. Lamb. etiamsi ejus ignores; Venet. 1481. etsi ejus ignores.—6 Oliv. et Lall. animus admixtum; Ernesti conj. in animis mixtum.—7 Reg. et cod. Schotti ne interire, ipso probante.—8 Edd. vett. et Grut. direptus. Pro junctione, Col. ψ 2 habent vinctione, uti volebat Lamb.—9 Manut. et Lamb. omittunt rationibus. Mox, adhibuit liberam D U χ. animi inductam edd. antiquiss. Crat. Victor. qui supremo vitæ de, &c. ψ 1. Deinde, et tum pæne... tenens poculum Reg. alii codd. videtur escendere Reg. Dav. Orell.

NOTÆ

° *Plumbei sumus*] A plumbi gravitate plumbei dicti sunt homines tardi ingenii. Plumbenm alio sensu usurpat Plautus, qui gravissimas iras, plumbeas vocat in Pœnuli. iii. 6. 18. 'Ita sunt isti nostri divites; Si quid benefacias, levior pluma est gratia; Si quid peccatum 'st, plumbeas iras gerunt.'

p *Adductus Socrates*] Ab Anyto et Melito læsæ pietatis in Deos, et corruptæ juventutis accersitus, capite damnatus est, haustaue cicuta periiit. Ita Diodor. Sunt qui velint

eum, Judæorum more, unum Deum prædicasse.

q *Nec patronum*] Cum causam dicturus esset, defensionemque ei *Ly-
sias* discipulus ejus a se compositam, qua in iudicio uteretur, recitasset, simplicem, temporumque conditioni accommodatam, 'Aufer' inquit, 'quæso, istam. Nam ego si adduci possem, ut eam in ultima Scythiæ solitudine perorarem, tum me ipse morte mulctandum concederem.' Val. Max. vi. 4.

facile posset educi e custodia, noluit: et cum pæne in manu jam mortiferum illud^r teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, verum in cœlum videretur ascendere. XXX. 72. Ita enim censebat, itaque¹ disse-ruit; duas esse vias,^s duplicesque cursus animorum e corpore excedentium. Nam qui se humanis vitiis² contaminavissent, et se totos libidinibus dedidissent, quibus cæcati, vel domesticis vitiis atque flagitiis se inquinavissent, vel republica violanda fraudes inexpiabiles concepissent, iis devium quoddam iter esse, seclusum a concilio Deorum: qui autem se integros castosque servavissent,³ quibusque fuisset minima cum corporibus contagio, seseque ab his semper sevocassent, essentque in corporibus humanis vitam imitati Deorum; his ad illos, a quibus essent profecti, redditum facilem patere. 73. Ita commemorat,⁴ ut cyni,^t qui non sine causa Apollini dicati sint, sed quod ab eo

CAP. XXX. 1 Bouh. conj. *atque*. Statim, a corpore Ernesti errore typogr. —2 Bentr. conj. *immanibus vitiis*; Schütz. de Eichstaedtii suspic. *humanis corporibus*. Actutum, *contaminassent* D E χ, et edd. antiquiss. *aut se* conj. Bentr. lib. *dedissent* codd. aliquot, Gebh. *vel in domesticis* Manut. *velut domesticis* codd. aliquot, et edd. vett. *vel domesticis stupris* conj. Bentr. *vel domesticis flagitiis* Wyttenbachio tribuit Schütz. *se inquinassent* Venett. 1480. 1481. Beroald. Crat. Manut. Lamb. *se contaminavissent* D σ. *vel in rep.* D U i σ χ, et edd. antiquiss. *et republica* ψ 1. Pro iis Reg. et Dav. habent *his*. —3 Crat. *servassent*. Mox, ab iis semper Argent. 1511. et Erasm. *sevocavissent* Venett. 1480. 1481. et Beroald. —4 *Itaque com.* edd. ante Ernesti. *ut cynis* Lamb. probante Bonh. Tum, *dicati sunt* edd. vett. Lamb. Dav. *quia providentes* edd. vett. *quasi providentes* conj. Dav. probante Bentr. *et volup. moriuntur* ψ 2. probante eodem Bentr. *sic omnibus bonis* Reg. Bern. 1. alii codd. Dav. Wolf.

NOTE

^r *Mortiferum illud*] Admoto jam labris poculo, uxori Xantippæ (quæ secunda fuit, nam et alteram habuerat, Myrto nomine) lacrymanti, querentique innocentem eum mori, 'Quid ergo,' inquit, 'nocenti mihi mori satius esse duxisti?' Val. Max. VII. 1.

^s *Duas esse vias*] Ab eo Virg. Æn. VI. 'Hic locus est, partes ubi se via fundit in ambas: Dexterâ, quæ Ditis magni sub mœnia tendit; Hac iter Elysium nobis: at læva malorum

Exercet pœnas, et ad impia Tartara mittit.'

^t *Ut cyni*] Nonnisi apud poëtas canori; re autem ipsa et vivi et morientes fere muti, aut striduli. Quare miror tantam apud Græcos Latinosque de cycneo cantu consensio-nem. Scribit Nazianz. Orat. 34. fabulæ locum dedisse plausum alarum, zephyris inter pennarum calamos si-bilantibus.

divinationem^u habere videantur, qua providentes quid in morte boni sit, cum cantu et voluptate moriantur; sic omnibus et bonis et doctis esse faciendum. Nec vero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, quod iis sæpe usu venit,⁵ qui cum acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut aspectum omnino amitterent; sic mentis acies, se ipsa intuens, nonnunquam hebescit; ob eamque causam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans, circumspectans, hæsitans, multa adversa revertens,⁶ tanquam in rate, in mari immenso, nostra vehitur oratio. [p. 164.] Sed hæc et⁷ vetera, et a Græcis. Cato autem sic^x abiit e vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. 74. Vetat enim dominans ille in nobis Deus, injussu hinc nos suo demigrare. Cum vero causam justam^y Deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis; næ ille, medius fidius, vir sapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa⁸ vincla carceris ruperit; leges enim vetant: sed tanquam a magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic a Deo evocatus atque emissus,

Schutz. Orell.—5 Ernesti conj. *veniret*; *ı visu evenit*. Statim, qui acerbis oculis suspic. Lamb. cum omittunt *ı ξ χ ψ* 1. 2. Manut. Oliv. Lall. Schutz. Tum, se ipsam intuens edd. ante Dav. Pro *amittimus* Col. habet *amittit*, probante Fabr.—6 Eliens. 3. Medic. Beroald. Lamb. 1566. Dav. Wolf. Schutz. Orell. reverens; Ernesti malebat *refugiens*. Actutum, *tanquam rate* edd. antiquiss. Wolf. Schutz. Orell. *tanquam ratis* eodd. aliquot, Victor. Manut. Lamb. Dav. Lall. et *tanquam in rate* *ψ* 1. in rate desunt in *σ*. *vehit oratio* E *ξ*. *vehitur ratio* de Camerarii conj. Lamb. Wolf. Schutz.—7 *Sed et hæc* E U. et omittit *χ*. —8 Lamb. *nec tamen ille*; *ψ* 1 *nec tantum illa*. Actutum, *vincla corporis* Bentl. et Dav. *erupit* *χ ψ* 2.

NOTÆ

^u *Ab eo divinationem*] Non quod aves illæ inter auguria locum habeant, sed quod cantu suo videantur præsentire alterius vitæ felicitatem.

^x *Cato autem sic*] Uticensis dictus, ab Utica, quæ Tyrionum, sicut Carthago, colonia fuit, Carthagine distans 60 stadiis. Cato, infelicitate defensus Cneii Pompeii in Africa par-

tibus, classe Hispaniam petens, cum animadvertisset navem, qua vehebatur, a P. Silio e Cæsarianis partibus captam, gladio se transfodit. Aliter Plut.

^y *Causam justam*] Hanc occasionem exeundi e vita Græci *εὐλογον ἐξαγωγῆν*. Plato in Phædone. Varro *Περὶ Ἐξαγωγῆς*, apud Nonium.

exierit: tota enim philosophorum vita, ut ait idem, commentatio mortis² est. XXXI. 75. Nam quid aliud agimus, cum a voluptate, id est, a corpore, cum a re familiari, quæ est ministra et famula corporis, cum a republica, cum a negotio omni sevocamus¹ animum? quid, inquam, tum agimus, nisi animum ad seipsum advocamus, secum esse cogimus, maximeque a corpore abducimus? Secernere autem a corpore animum, nec quicquam² aliud est, quam emori discere. Quare hoc commentemur, mihi crede; disjungamusque nos³ a corporibus, id est, consuescamus mori. Hoc et, dum⁴ erimus in terris, erit illi cœlesti vitæ simile: et, cum illuc ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum: (nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut ii, qui ferro vincti multos annos fuerunt) quo cum venerimus, tum denique vivemus. Nam hæc quidem vita mors est: quam lamentari possem, si liberet.

76. A. Satis quidem tu⁵ in Consolatione es lamentatus: quam cum lego, nihil malo, quam has res relinquere; his vero modo auditis, multo magis. M. Veniet tempus, et quidem celeriter, et sive retractabis,⁶ sive properabis: volat enim ætas. Tantum autem abest [ab eo], ut malum mors sit, quod tibi dudum videbatur, ut verear, ne homini nihil sit non malum aliud certe, sed nihil bonum aliud potius:

//////////

CAP. XXXI. 1 Crat. *sevocavimus*; Gryph. 1570. *avocamus*; 1 *evocamus*; σ *segregamus*; ψ 2 *revocamus*. Statim, *tum tamen agimus* D. *seipsum evocamus* ψ 2. *secumque esse* D. *quod a corpore seducimus* ψ 2.—2 D E U, et edd. antiquiss. *nequicquam*; cod. Maffei *nihil quicquam*. Actutum, *aliud, est mori discere* de Bentleii conjectura Dav. Wolf. Orell. *aliud emori discere* Reg. *aliud, quam, &c.* D U. *aliud est, nisi e. discere* 1 ψ 2. *aliud est, quom mori discere* Bern. 2. *discere* omittit ed. vet. Bonhierii, ipso probante.—3 Cod. ψ 2 *disjungamus nos*.—4 *Hoc, dum* 1. *Hic est, dum* χ. *erit* deest in eodem cod. Pro *feremur* Vindob. habet, a m. *sec. fuerimus*.—5 *Satis tu quidem* edd. ante Gebh. et Orell. Mox, *modo* omittunt Venet. 1481. Beroald. Crat. Victor. Manut.—6 E U ξ, edd. vett. *retardabis*, probante Wopk. p. 52. *tardabis* conj. Hottinger. *sive parebis* suspic. Dav. *sive obtemperabis* Benth. *sive properabis* omittit σ. Mox, *ab eo* delevit Schutz. Paulo post, *potius* delendum censebat

NOTE

² *Commentatio mortis*] Μελέτη θανάτου.

si quidem vel Dii ipsi, vel cum Diis futuri sumus. A. Quid refert? adsunt enim, qui hæc non probent. M. Ego autem⁷ nunquam ita te in hoc sermone dimittam^a ulla uti ratione, ut mors tibi videri malum possit. 77. A. Qui potest, cum ista cognoverim? M. Qui possit,⁸ rogas? catervæ veniunt contra dicentium, non solum Epicureorum, quos equidem non despicio; sed, nescio quo modo, doctissimus quisque contemnit: acerrime autem deliciæ meæ, Dicæarchus, contra hanc immortalitatem disseruit. Is enim tres libros scripsit, qui Lesbii vocantur, quod Mitylenis^{9 b} sermo habetur; in quibus vult efficere, animos esse mortales. Stoici autem usuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus:^c diu mansuros aiunt animos; semper, negant. XXXII. Num vis¹ igitur audire, cur, etiam si ita sit, mors tamen non sit in malis? A. Ut videtur: sed me nemo de immortalitate depellet. 78. M. Laudo id quidem: etsi nihil animis² oportet confidere: movemur enim sæpe aliquo acute concluso: labamus, mutamusque sententiam^d

Rath.—7 *M. Adsunt ... probent. Ego autem, &c.* Wolf. Orell. *At sunt enim, qui hæc non probent. A. Quid refert? M. Ego autem, &c.* Schutz. *ita te ex hoc* ; ξ χ ψ 1. 2. Lamb. Oliv. *ulla uti ratione mors* Lamb. Dav. Lall. Wolf. Schutz. Orell. *ulla ut ratione mors* Dav. in ed. pr.—8 *Quis potest ... Quis possit* ψ 1. *negas? D. Pro veniunt Ernesti conj. venient.* χ ψ 2. Reg. Bern. J. Victor. Dav. Wolf. Orell. *contra dicentium, nec; ψ 1 contradicendum nec.* Tum, non respicio de Bonhierii conjectura Wolf. et Schutz. *quos e. n. respicio* uncis inclusit Wolf. in ed. sec. Deinde, *contemnit* omittunt codd. Manutij, Wolf. Schutz. Orell.—9 *Crat. Victor. Manut. Lamb. quod Mitylenis; χ qui mitylenis; ψ 1 multum lenis.*

CAP. XXXII. 1 *Numne vis* cod. Schotti, probantibus Bentl. Dav. Orell. *Num non vis* Reg. σ ψ 2. et cod. antiquiss. Bentleyi; *Numquid vis* ψ 1. Mox, *ista sit* Reg. ψ 1. 2. *ista sint* cod. Schotti, ipso probante.—2 *Ita* Reg. Bern. 2. et edd. antiquiss. *nihil nimis* ; ξ σ χ ψ 1. 2. Erasm. Manut. Lamb. Dav.

NOTÆ

^a *Te in hoc sermone dimittam*] Locus, qui obscurus est, facile elucidabitur detracta voce *ita*. Adeoque legendum puto: *Ego autem nunquam te in hoc sermone dimittam, ulla uti ratione mors tibi malum videri possit.*

^b *Mitylenis*] Quæ primaria urbs insulæ Lesbii, unde Lesbiaci appellati ii libri.

^c *Tanquam cornicibus*] Quas ad nongentos annos vivere aiunt. Hesiodus certe novem hominum ætates illis tribuit.

^d *Labamus, mutamusque sententiam*] Legi sic placet Beroaldo, *labamus mutamusque sententiam clarioribus etiam in rebus.* In his enim est aliqua obscuritas.

clarioribus etiam³ in rebus : in his est enim aliqua obscuritas. Id igitur si acciderit, simus armati. A. Sane quidem :⁴ sed, ne accadat, providebo.

M. Numquid⁵ igitur est causæ, quin amicos nostros Stoicos dimittamus ; eos dico, qui aiunt animos manere, e corpore cum excesserint, sed non semper ? A. Istos vero : qui, quod tota in hac causa difficillimum est, [p. 165.] suscipiant,⁶ posse animum manere corpore vacantem : illud autem, quod non modo facile ad credendum est, sed, eo concesso quod volunt, consequens, id certe non dant, ut, cum diu permanserit, ne intereat. M. Bene reprehendis : et se⁷ isto modo res habet. 79. Credamus igitur Panætio,⁸ a Platone suo dissentienti ? quem enim omnibus locis divinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum⁹ appellat, hujus hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat : vult enim (quod nemo negat) quicquid natum sit, interire : nasci autem animos, quod declarat⁸ eorum similitudo qui procreantur ; quæ etiam in ingeniis, non solum in corporibus, appareat. Alteram autem affert rationem : nihil esse, quod doleat,⁹ quin id ægrum esse quoque possit : quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum : dolere autem animos : ergo etiam interire. XXXIII. 80. Hæc refelli pos-

Lall. Wolf. Schutz. Orell.—3 Crat. et Victor. omittunt *etiam* ; Lamb. de sententia Manutii, *sententiam* : *cl. etiam in rebus inest aliqua obscuritas* ; Bouh. volebat *aliquando*.—4 *Sane ita est quidem E. ne id accadat D.*—5 *Num quidem ψ 1. Mox, cum e corpore Reg. Gryph. 1570. Dav. prob. Bentl. e omittunt D, ψ 1. discesserint vel excesserint i.*—6 *Dav. conj. suscipiunt. Statim, corporibus vacantem E ξ. Paulo post, idcirco non dant Reg. D E U ξ σ χ ψ 2. et idcirco non dant ψ 1. unde Dav. consequens idcirco, non dant ; Orell. conj. consequens certe, id non dant, vel consequens, id cur non dant ?*—7 *Ernesti ut se, errore typogr.*—8 *E σ ψ 2. et edd. vett. declarat. Mox, qui procreantur D E U σ χ, Reg. Bern. 1. Venet. 1480. Dav. Wolf. Orell. quo procreantur ψ 1.*—9 *Edd. antiquiss. cum doleat.*

NOTÆ

* *Panætio*] A Platone suo dissentire hic dicitur, non quod Platonis discipulus fuerit, cujus a temporibus longe distat ; sed quod Platonice doctrinæ studiosissimus, et Stoicus

tamen.

⁹ *Homerum philosophorum*] Sic Macrobius Virgilium appellat Homerum Mantuanum.

sunt: sunt enim ignorantis, cum de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet, non de partibus iis,¹ in quibus ægritudines, iræ, libidinesque versentur; quas is, contra quem hæc dicuntur, semotas a mente, et disclusas putat. Jam similitudo² magis apparet in bestiis, quarum animi sunt rationis expertes: hominum autem similitudo in corporum figura magis extat: et ipsi animi, magni refert, quali in corpore locati sint. Multa enim e corpore existunt, quæ acuant mentem; multa, quæ obtundant.³ Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse: ut ego me tardiorē esse non moleste feram. Enumerat multos: idque quasi constet, rationem, cur ita fiat,⁴ affert. Quod si tanta vis est ad habitum mentis in iis⁵ quæ gignuntur in corpore, (ea sunt autem, quæcumque sunt, quæ similitudinem faciant) nihil necessitatis affert, cur nascatur animi similitudo. Omitto dissimilitudines.⁶ 81. Vellem adesse posset Panætius. Vixit cum Africano. Quærerem⁷ ex eo, cujus suorum similis fuisset Africani⁸ fratris nepos,^h facie vel

//////////

CAP. XXXIII. 1 Edd. antiquiss. Crat. Victor. Dav. *his*. Paulo post, *versantur* E U ξ χ ψ 1. *hæc dicantur* E U ψ 2. et edd. ante Ernesti.—2 *Nam sim.* E ξ, margo Crat. Victor. Manut. Lamb. *Jam animi sim.* conj. Nissen. *Jam sim. ingenii suspic.* Ernesti. Mox, *ipsi animo magis* ψ 1. 2. Pro *locati sunt* E ξ habent *existant*.—3 Cod. χ *multaque obtundant*; ψ 1 *multaque contundant*.—4 *Et numerat . . . cur id fiat* ψ 1.—5 Reg. et edd. antiquiss. *in his*. Statim, a corpore σ ψ 2. *quæ sim. faciunt* ed. vet. Bouhierii, Lamb. Wolf. Schutz. Orell. *necessitas affert* E ξ. *cur nascentur* D E U, Manut. Lamb. Oliv. Wolf. Schutz. Orell.—6 Ita de Bentleii conjectura Dav. Wolf. Schutz. Orell. *similitudines* edd. ante Dav. item Lall.—7 *Vellem adesset Panætius; quærerem* cod. Ursin. *vel ante patris* omittunt ι ξ σ χ ψ 1. 2. Victor. Lamb. Lall. *facie deterrimus* E ι ξ. *facile teterrimus* Venet. 1481. Beroald. Crat. Victor. *cujus similis etiam* Venet. 1480. *et ante sapientis* omittunt D, Venet. 1481. Beroald. Crat. Victor. *et primi* omittit Lamb. Deinde, *clarorum virorum* codd. Bentleii, edd. vett. Dav. Orell. *clarorum* deest in D.—

NOTÆ

8 *Africani*] Loci sensus est: Quærerem ex eo cujus similis fuisset nepos Q. Fabii Æmiliani, qui Africani minoris frater fuit, qui nepos, facie quidem patris, vita vero perditis hominibus similis. Quare tolli velim illud *vel*. Porro Q. Fabius ille Æmi-

lianus L. Pauli, qui Persen vicit, filius fuit, et consul 608. quem in bello Viriathino in Hispania severitate disciplinæ clarissimum fuisse testatur Vell. Patere.

^h *Fratris nepos*] Q. Fabius Maximus, qui adeo a paternis avitisque

patris,ⁱ vita, omnium perditorum ita similis, ut esset facile deterrimus: cujus etiam similis, P. Crassi, et sapientis,^k et eloquentis, et primi hominis, nepos,^l multorumque aliorum^m virorum clarorum, quos nihil attinet nominare, nepotes et filii. Sed quid agimus? oblitine sumus, hoc nunc nobis esse propositum, cum satis de æternitate dixissemus,⁸ ne si interirent quidem animi, quicquam mali esse in morte? A. Ego vero memineram: sed te de æternitate dicentem aberrare a proposito⁹ facile patiebar.

xxxiv. 82. M. Video te alte¹ spectare, et velle in cœlum migrare. A. Spero fore,² ut contingat id nobis: sed fac, ut isti volunt, animos non remanere post mortem: video nos, si ita sit, privari spe beatoris vitæ. M. Mali vero quid affert ista sententia? fac enim sic animum³ interire, ut corpus: num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? Nemo id quidem dicit: etsi Democritum insimulatⁿ Epicurus, Democritici⁴ ne-

8 Beroald. Crat. Victor. *dixerimus*.—9 Codex unus Oxon. edd. antiquiss. Crat. Victor. *aberrare proposito*.

CAP. xxxiv. 1 Beroald. Crat. Victor. Manut. Lamb. *alta*.—2 *Speroque fore* Lamb. *Spero forte* ψ 1. Mox, *vides nos* conj. Wolf. receperunt Schutz. Orell.—3 Venet. 1480. Victor. *fac enim animum sic*; Erasm. Manut. Lamb. *fac animum sic*. Mox, *non igitur* χ. *nunc igitur* ψ 1.—4 *Democriti* χ ψ 1. *De-*

NOTÆ

laudibus degeneravit, ut Q. Pompeius Rufus illi bonis interdixit. Val. Max. 111. 5.

ⁱ *Facie vel patris*] Is patrem habuit Q. Fabium Allobrogicum, Q. Fabii Æmiliani filium. Allobrogicus, cos. 632. victo ad Isaram flumen Betulto, cæsisque tum Allobrogum, tum Arvernorum 130 millibus, nobilissimum egit triumphum.

^k *P. Crassi, et sapientis*] P. Crassi cognomento Sapientis, e gente Licinia, consulatu 656. de Lusitanis triumpho, et censura nobilis. In bello civili Marii et Sullæ, ne in hostium veniret potestatem, sibi mortem conscivit.

^l *Hominis, nepos*] Unus aliquis e

filiis duobus Crassi Divitis: quorum alter P. Crassus, qui bello Parthico cum exercitu periit, cum patri e Gallia suppetias ferret; alter Marcus, qui in bello civili Galliæ Cisalp. præfuit nomine Cæsaris.

^m *Multorumque aliorum*] De iis est totum caput 5. lib. 111. Val. Max. A Cicerone autem intelligi hic putem eos ætatis suæ homines qui a patria virtute degenerassent, cujusmodi forte Antonii, Pisones.

ⁿ *Democritum insimulat*] Hoc est, Epicurus Democritum arguit, quod, moriente cum corpore anima, restet etiamnum post mortem doloris sensus.

gant. Ne in animo quidem igitur sensus remanet: ipse enim nusquam est. Ubi igitur malum est? quoniam nihil tertium est:⁵ an, quoniam ipse animi discessus a corpore non fit sine dolore? Ut credam⁶ ita esse, quam est id exiguum! et falsum⁷ esse arbitror: et fit plerumque sine sensu; nonnunquam etiam cum voluptate: totumque hoc leve est, quaecumque est: fit enim ad punctum temporis. 83. [*p.* 166.] Illud angit, vel potius excruciat, discessus ab omnibus iis,⁸ quæ sunt bona in vita. Vide, ne a malis dici verius possit. Quid ego⁹ nunc lugeam vitam hominum? Vere et jure possum: sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, etiam vitam¹⁰ efficere deplorando miseriorem? Fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipsos,¹¹ quantum potuimus, consolati sumus.^o A malis igitur mors abducit, non a bonis, verum si quærimus. Hoc quidem¹² a Cyrenaico^p Hegesia^q sic copiose disputatur, ut is a rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quod multi, his auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. 84. Callimachi^r quidem epigramma in Ambraciotam^s Cle-

////////

morcitii, de Bentleii conj. Orell. *Democritei* Dav. in ed. sec.—5 Venet. 1481. Beroald. Crat. Victor. Mannt. Lamb. omittunt *est*. Statim, *quoniam* delevit Lamb.—6 *Ut cedam* conj. Dav. *id ad exiguum* D E U ξ χ.—7 *At falsum*, de Bonhieri conjectura, Wolf. Schutz. Orell. Pro sensu E ξ habent *dolore*. Idem codd. *totum hoc*. Codex unus Oxon. et edd. antiquiss. omittunt *hoc*. Pro *leve* duo codd. Davisii exhibent in marg. *breve*, uti volebat Bentl.—8 Edd. antiquiss. *his*. Tum, *bona* omittit Dav. cum uno cod. uti volebat Bentl.—9 *Quid ergo* Crat. *Quod ergo* ψ 1.—10 Edd. antiquiss. *vitam etiam*.—11 Dav. de Bentleii conjectura *nosmet ipsi*.—12 *Et quidem hoc* Reg. Col. Dav. Orell. *Et quid est hoc* χ. *Equidem hoc* ψ 1. *Hæc quid hoc* ψ 2. Paulo post, *quo multi* Venett. 1480. 1481. Beroald. Crat. Victor. *iis auditis* Bern. 1.

NOTÆ

^o *Consolati sumus*] Libro de Consolatione, quem post Tulliolæ suæ mortem scripsit, quo anno et libros Academicos.

^p *Cyrenaico*] Non patria, sed secunda. Cyrenaici enim dicebantur omnes discipuli Aristippi, qui Cyrene oriundus fuit.

^q *Hegesia*] De quo Cicero iterum

in Bruto, et Dion. Halicar. περί συνθέσεως. ὄνομα. Strabo lib. xiv. Vixit sub Ptolemæo Lago et Philadelpho. Meminit illius edicti Ptolemaici Val. Max. vii. 9.

^r *Callimachi*] Poëtæ patria Cyrenæi in Libya. Sororem habuit Megatiman, quæ Stasenoro nupsit, ex quibus natus Callimachus junior,

ombrotum^t est, quem ait, cum nihil ei¹³ accidisset adversi, e muro se in mare abjecisse, lecto Platonis libro.^u Ejus autem, quem dixi, Hegesiæ liber est, Ἀποκατεργῶν,^x quod a vita¹⁴ quidam per inedia[m] discedens, revocatur ab amicis: quibus respondens, vitæ humanæ enumerat incommoda. Possem id facere, etsi minus quam ille, qui omnino vivere expedire nemini putat. Mitto¹⁵ alios: etiamne nobis expedit, qui, et domesticis et forensibus solatiis ornamentisque privati, certe, si ante occidissemus, mors nos a malis, non a bonis abstraxisset? xxxv. 85. Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum a fortuna vulnus acceperit. Metellus ille^y honoratis¹ quatuor filiis: at quin-

Orell.—13 Reg. Dav. Orell. *ei nihil*; ψ 1 omittit *ei*. Mox, in mari E ξ.—14 Dav. de Bentleii conjectura, in quo a vita; Lamb. quod e vita. Paulo post, possem idem facere de Ernestii conjectura Wolf. Schutz. Orell.—15 Edd. vett. Mannt. Lamb. *Omitto*. Actutum, etiam nobis expedisset conj. Ernesti. Denique, si ante obissemus edd. antiquiss.

CAP. XXXV. 1 Ita de Bentleii conjectura Dav. Wolf. Schutz. Orell. honoratus edd. ante Dav. Defendit Nissen. Statim, et quinquaginta Argent. 1511. Erasm. aut quinquaginta conj. Bouh. e ante quibus omittunt codd. aliquot, Ven. 1480. Victor. Gebh. decem et septem edd. antiquiss. septem et decem Gebh. Lall. septemdecim Reg. Bern. 1. alii codd. Dav. Orell. j. u. nati Bern. 1. edd. antiquiss. Dav. Lall. Wolf. Schutz. Orell. Deinde sed lusa

NOTÆ

scriptor non incelebris. Claruit poeta Ptolemæi Philadelphi temporibus. Volumina octoginta scripsit teste Strabone. Extant ejus Hymnialiquot: epigramma est ejusmodi lib. III.

^a *Ambraciotam*] Ambracia Epiri urbs, olim Pyrrhi regia, inquit Livius, et Plut. ad sinum Ambracium, ex ea denominatum.

^t *Cleombrotum*] Vel, ut quidam legunt, *Theombrotum*. De quo Ovidius in Ibin: 'Vel de præcipiti venias in Tartara saxo, Ut qui Socraticum de nece legit opus.' Fuerunt et alii multi Cleombroti, inter quos insignes sunt, Lacedæmonius, de quo multa Justinus, et Cleombrotus me-

dicus, qui, servato Antiocho rege, centum talentis donatus est. Plin. VII. 37.

^u *Platonis libro*] Phædone, seu de Immortalitate Animæ.

^x Ἀποκατεργῶν] Libri titulus est, quo inedia vitam finiens significatur ab ἀποκατερεῖν, quod interdum vel laqueo, vel inedia sibi mortem consciscere; interdum, imparem esse dolori.

^y *Metellus ille*] Macedonicus, de quo supra. De illius felicitate hæc Valer. Max. VII. 1. 'Nasci eum in urbe terrarum principe fortuna voluit, parentes nobilissimos dedit, adjecit animi rarissimas dotes et corporis vires, ut sufficere laboribus posset,' &c.

quaginta^z Priamus; e quibus septem et decem justa uxore^a natis: in utroque eandem habuit fortuna potestatem; sed usa in altero est. Metellum enim multi filii, filiae, nepotes, neptes in rogam^b imposuerunt: Priamum, tanta^z progenie orbatum, cum in aram confugisset,^c hostilis manus^d interemit. Hic si, vivis filiis,^e incolumi regno, occidisset,

Astante^z ope^f barbarica,^g

Tectis cœlatis, laqueatis;

utrum tandem a bonis an a malis discessisset? tum profecto videretur a bonis. At certe ei melius evenisset; nec tam flebiliter illa canerentur,

Hæc omnia vidi^h inflammari,

////////

tres codd. Oxon. Venet. 1480. Crat.—2 *Priamum autem tanta* Venett. 1480. 1481. Beroald. Crat. Manut. Lamb.—3 *Ac stante* Eliens. 3. et Gulielm.—

NOTÆ

^z *At quinquaginta]* Huc pertinet illud Æneid. II. ‘Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum.’ Homerus, Iliad. Z. 244. ait Priamo filios 50. filias 12.

^a *Iusta uxore]* Hecuba, filia Cissei Thraciæ regis; quæ in servitutem a Græcis abducta, fingitur mutata in canem, quia Græcos inanibus conviciis lacescebat. Homerus, Iliad. ultimo v. 496. scribit Hecubam 19. liberos peperisse.

^b *In rogam]* De funebri Metelli honore dictum est supra.

^c *Cum in aram confugisset]* Ara illo in loco sub diali et aperto mediis in ædibus posita erat, et Jovi Hercæo dicata. Athen. lib. v. Hercæus dicebatur ab ἑρκος, *septum*, quod intra domorum septa ara ejus esset.

^d *Hostilis manus]* Pyrrhi, nati ex Achille et Diademina filia Lycomedis, qui regnavit in insula Scyro, una e Cycladibus, apud quem depositus fuerat a Thetide Achilles puellari

habitu, ne ad bellum raperetur.

^e *Vivis filiis]* Aiunt Priamum filiis omnibus superstitem fuisse; unde celebre votum Neronis apud Suetonium, quo sorti Priami invidebat.

^f *Astante ope]* Sunt ea carmina, et quæ sequuntur, ut verisimilius est, ex Hecuba Ennii: sic placet Scriverio, quanquam et ad Ennii Andromacham pertinere possunt.

^g *Barbarica]* Quo sensu dictum quoque est a Virgilio, ‘Barbarico postes auro spoliisque superbi.’ Cerdanus eo Virgilii loco multis exemplis probat, ‘Barbaricum’ et ‘Phrygium’ idem esse. Constat quidem Barbaros a Græcis vocatos esse Asiaticos omnes, quales erant Trojani, Phryges, Persæ, &c. Adduci tamen non possum, ut credam patriam Æneæ barbaram ab Ænea ipso appellari: malim igitur intelligi de auro Asiaticis aliis gentibus direpto.

^h *Hæc omnia vidi]* Hunc Ennii locum fusius repetit Tusc. lib. III.

Priamo vi vitam evitare,¹

Jovis aram sanguine turpari.

Quasi vero ista, vel⁴ quicquam tum potuerit ei melius accidere. Quod si ante occidisset,⁵ tamen eventum omnino amisisset: hoc autem tempore sensum malorum amisit. 86. Pompeio nostro¹ familiari, cum graviter ægrotasset⁶ Neapoli, melius est factum. Coronati Neapolitani^m fuerunt; nimirum etiam Puteolani;ⁿ vulgo ex oppidis publice gratulabantur. Ineptum sane negotium, et Græculum,^o sed tamen fortunatum.⁷ Utrum igitur, si tum esset extinctus, a bonis rebus, an a malis discessisset? Certe a miseris.⁸ Non enim cum socero^p bellum gessisset; non imparatus arma sumsisset; non domum reli-

////////

4 *Quasi vero ista vi* de Petri Crassi conjectura Lamb. Oliv. Lall. Wolf. Schutz. Orell. *Quasi vera ista: vel* de Bentleii conjectura Dav.—5 *Quod si a. accidisset* codd. aliquot, etiam E U 1 ψ 1. Gebh. Dav. Lall. Pro tamen Col. D ψ 2. Crat. Lamb. Wolf. Schutz. Orell. *tum*; Dav. de Bentleii conj. *talem*; Bouh. suspic. *talem eventum omnino non vidisset*; Hottinger. suspic. *talem eventum omnino non habuisset*; Schutz. delendum censebat *amisisset*. Nescio quis ap. Orell. proposuit, *tale anapæstum omnino amisisset*. Deinde, *amisit malorum* Reg. Dav. Wolf. Schutz. Orell.—6 Ita Reg. ed. vet. Bouh. Lall. Schutz. Orell. *ægrotaret* reliqui.—7 Hottinger. delendum censebat *fortunatum*.—8 Codex unus Oxon. et Venet. 1481. *miseriis*, probante Dav.—

NOTÆ

¹ *Vitam evitare*] ‘Invitare’ et ‘evitare’ olim dictum est, pro vitam tollere, inquit Lipsius, Ant. Lect. II. 11. sicque intelligendus ille Casinæ locus III. 6. 20. ‘ego hic habito nunc quidem: gladium Ancilla Casinam intus habere ait, qui me atque te invitet.’

^k *Quasi vero ista, vel*] Petrus Crassus, Viterbi episcopus, pro *vel* legendum *vi* primus suspicatus est; nec perperam, opinor; veteres etenim pro *vi*, scribebant *vei*. Ita Politian. in Miscell. Hinc error pro *vei* legentium *vel*.

¹ *Pompeio nostro*] Pompeio Magno, quod facile colligitur ex loco sequente, ubi mentio est soceri ejus Cæsaris.

^m *Coronati Neapolitani*] Ad gratulandum. Corollas enim floreas populus capiti suo imponebat, quod argumentum erat lætitiæ publicæ. Vide Paschaliū de Coronis.

ⁿ *Puteolani*] De illis dictum supra.

^o *Et Græculum*] Sen quia a Græcis invectum genus illud gratulatorium, sen quod Neapolis, juxta quosdam, in Magna Græcia esset.

^p *Cum socero*] J. Cæsare, cujus filiam Juliam matrimonio duxit, ex qua nullos suscepit liberos; ex quinque enim uxoribus, quas duxit, Antistia, Æmilia Sullæ privigna, Mucia, Julia Cæsaris, et Cornelia Scipionis filia, ex sola Mucia liberos suscepit, mares duos, fœminam unam.

quisset; non ex Italia fugisset; non, exercitu amisso,⁹ nudus in servorum ferrum et manus incidisset: non liberi defleti;⁹ non fortunæ omnes a victoribus possiderentur. Qui, si mortem tum obisset,¹⁰ in amplissimis fortunis occidisset; is, propagatione vitæ, quot, quantas, quam incredibiles hausit calamitates! XXXVI. Hæc morte effugiantur, etiam si non evenerint,¹ tamen quia possunt evenire: sed homines ea sibi accidere posse non cogitant. Metelli sperat sibi quisque fortunam, perinde² quasi aut plures fortunati sint quam infelices; aut certi quicquam sit in rebus humanis; aut sperare sit prudentius, quam timere.

87. [p. 167.] Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte privari: ergo etiam carere³ mortuos vitæ commodis, idque esse miserum. Certe ita dicant necesse est. An potest is, qui non est, re ulla carere? triste enim est nomen ipsum carenti, quia subicitur⁴ hæc vis: habuit, non habet: desiderat, requirit, indiget. Opinor, hæc⁵ incommoda sunt carentis: caret oculis, odiosa cæcitas; liberis, orbitas. Valet hoc in vivis: mortuorum autem, non modo vitæ⁶ commodis, sed ne vita quidem ipsa, quisquam caret. De mortuis loquor, qui nulli sunt. Nos, qui sumus, num aut⁷ cornibus caremus, aut pennis? sit, qui id dix-

9 E ξ, cod. Ursin. Wolf. Schutz. Orell. *deleti*; Nissen. conj. *desolati*. Statim, *omnes a sectoribus* conj. Orell. *omnes auctoribus* Reg. ψ 1.—10 Cod. χ *non obiisset*. Deinde, *quantusque incredibiles* E ξ χ. *auxil. calum.* ψ 1.

CAP. XXXVI. 1 Reg. ξ ψ 1 *evenerunt*.—2 Codd. aliquot, Venet. 1480. margo Crat. Victor. Manut. Lamb. Dav. *proinde*.—3 D *privare*; *ergo et carere*.—4 E U *subicitur*. Statim, *vis habuit* E.—5 *Hæc, opinor* Reg. Bern. 1. alii codd. Dav. Wolf. Schutz. Orell. *sunt* omittunt D E U χ.—6 Edd. ante Gebh. *non vitæ modo*. Mox, *quisque caret* E ξ. *quisquam careret* ψ 1.—7 Bern. 1. Eliens. 2. Dav. Wolf. Schutz. Orell. *num etsi*; edd. antiq. *num aut si*.—

NOTE

⁹ *Exercitu amisso*] De fuga Pompeii a Pharsalia hæc Plut. et Dio. Ubi equitatum, in quo maxime fidebat, pulsum videt, diffusus aliis, excedit acie, et detractis imperatoris insignibus, a castris decumana porta se proripit: mox citato equo solus

Larissam contendit; tum paucos suorum e fuga nactus, nocturno itinere ad mare, deinde navi oneraria ad Lesbum, post ad Cyprum, deinde in Ægyptum pervenit; ubi Ptolemæi, ad quem confugerat, jussu necatus est.

erit : certe nemo. Quid ita ? Quia cum id non habeas,⁸ quod tibi nec usu, nec natura sit aptum, non careas, etiam si sentias te non habere. 88. Hoc premendum etiam atque etiam est argumentum,⁹ confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. Hoc igitur probe¹⁰ stabilito et fixo, illud excutiendum est, ut sciatur, quid sit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. Carere igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis. Inest enim velle in carendo, nisi cum sic, tanquam in febris,¹¹ dicitur, alia quadam notione verbi. Dicitur enim alio¹² modo etiam carere, cum aliquid non habeas, et non habere te sentias, etiam si id facile patiari. Carere enim in malo¹³ non dicitur : nec enim esset dolendum : dicitur illud, bono carere, quod est malum. Sed ne vivus quidem bono caret, si eo non indiget : sed¹⁴ in vivo intelligi tamen potest, regno carere : dici autem hoc in te satis subtiliter non potest : potuisset in Tarquinio, cum regno esset expulsus : at in mortuo ne intelligi quidem potest.¹⁵ Carere enim, sentientis est ; nec

8 Venet. 1481. Beroald. Crat. Victor. *habes*. Mox, *aptum sit* edd. ante Gebh.—9 Reg. D i σ, et edd. antiquiss. *est arguendum* ; ψ 2 *arguendum*, omisso *est*. Paulo post, *minima id quidem* Hervag. et Victor.—10 *Hoc i. pro re D. Hoc i. pro te U. Hoc i. proprie* ψ 1. Statim, *aliquid vel suspicionis vel erroris* edd. vett.—11 Codd. aliquot ap. Lamb. *in febris, qua carere jucundum est*.—12 *Dicitur enim illo* conj. Dav.—13 *Carere in malo* Bern. 1. Wolf. Schütz. Orell. *Carere enim malo* Manut. *Carere autem malo* Lamb. *Carere in morte* E ξ σ ψ 1. Reg. Dav. Lall. *Carere enim in morte* U χ ψ 2. edd. antiquiss. et Gebh. ‘*Fateor me hæc non intelligere.*’ Bentl. Actutum, *id non dicitur* Manut. Lamb. *non enim esset* edd. antiquiss.—14 *Sed delendum* censebat Hottinger. Statim, *tamen non potest* Victor. *regno te carere* σ ψ 2. Reg. Bern. 1. ed. vet. Bonh. Dav. Wolf. Schütz. Orell. Hæc verba desunt in E ξ. *potest. Regno, dici hoc in te satis, &c.* Manut. Lamb. *posset in Targ.* edd. ante Ernesti, item Wolf. Schütz. Orell. *qui cum regno* ψ 1.—15 Ita edd. antiquiss. *potest* omittunt i σ ψ 1. 2. Bern. 1. Dav. Wolf. Schütz. Orell. *potest carere regno* ξ. Statim, *in mortuo est* Victor. Manut. Lamb.

NOTÆ

† *Tanquam in febris*] Sic in Epist. caret mortis formidine et ira?’ et ad Tyronem : ‘Is etsi mihi nuntiavit te plane febris carere,’ &c. Horat. ‘Caret tibi pectus inani Ambitione ? Plautus : ‘Caruitne te febris heri vel nudiustertius?’

sensus in mortuo : ne carere quidem igitur in mortuo est. XXXVII. 89. Quanquam quid opus est¹ in hoc philosophari, cum rem non magnopere philosophia egere videamus? Quoties non modo ductores nostri, sed universi etiam exercitus, ad non dubiam mortem concurrerunt!² quæ quidem si timeretur, non L. Brutus,³ arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in prælio concidisset: non cum Latinis⁴ decertans pater Decius,⁵ cum Etruscis⁶ filius,⁷ cum Pyrrho nepos,⁸ se hostium telis objecissent: non uno bello⁹ pro patria cadentes Scipiones Hispani-

////////

CAP. XXXVII. 1 Edd. antiquiss. sit. Statim, *egere philosophia* in iisdem. —2 Nonnulli codd. etiam ψ 1. Venet. 1480. Dav. *cucurrerunt*; ψ 2 *concurrerint*. Venet. 1481. Beroald. Argent. 1511. Eras. Crat. *cucurrere*. —3 Edd. vett. *filius etiam*. Mox, *objecisset* D E ξ , Manut. Tum, *Paulum Æmilium*

NOTÆ

* *Non L. Brutus*] Tarquinius, Romapulsus, Veientes Tarquiniensesque concitavit ad bellum contra Romanos. Pugnatum est ultra Tiberim in pratis Junii. L. Brutus cum Arunte, Superbi filio, equestri pugna congressus est, et contrariis hastis invicem transfixi ceciderunt. Bruti corpus Romam delatum est. Collega Valerius ipsum oratione funebri laudavit. Matronæ Romanæ ultorem pudicitiae anno integro luxerunt.

¹ *Cum Latinis*] Exortum inde bellum Latinorum, quod magistratus pari cum Romanis imperio poscerent, eorumque legatus L. Annius Setinus in senatu superbius respondisset. Bellum tertio post anno finitum est.

² *Pater Decius*] P. Decius Mus, e plebeio genere, qui, servato Cornelio Cosso consule, sibi e sua familia primus consulatum peperit.

³ *Cum Etruscis*] Populi Hetnriæ, seu Etruriæ, nam utrumque scribitur. Pars est Italiæ inter mare Tyrrhenum ad Occasum et Meridiem, montem Apenninum ad Septentrionem, et Tiberim fluvium ad

Ortum, comprehensa. Ejus nunc partes sunt quatuor, ditio Florentina, Pisana, Senensis, Lucensis.

⁴ *Filius*] P. Decius Mus qui quater consul. 1. an. 441. quo anno, M. Valerio Maximo belli Samnitici reliquias prosequente, æger Romæ detentus dictatorem C. Sulpicium dixit: 2. an. 445. quo belli Etrusci curam habuit: 3. an. 458. quo se pro patria devovit.

⁵ *Cum Pyrrho nepos*] P. Decius Mus, Pyrrhicus dictus, ab eventu, opinor, mortis suæ, consui 474. cum Tarentinis et Pyrrho decertavit ad Asculum dubio eventu. Pyrrhum saucium e prælio a satellitibus elatum quidam memorant, alii pugnam postridie iterasse, et elephantorum præsidio vicisse. Mortem Decii Plut. Florus, Eutrop. aliique omnino prætereunt; Cicero unus mentionem habet. Quod quidem de Finib. lib. II. iterum tradit.

⁶ *Uno bello*] Punico secundo, quo Hispaniam ambo legati obtinuerunt; Hamilcarem, Magonem, Hasdrubalem ad Illiturgum vicerunt: deinde Hannonem ad Incibile; iterum Ma-

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

Los Angeles

This book is DUE on the last date stamped below.

4 WK AUG 14 1993

315

University Of California - Los Angeles

L 006 915 405 2

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

AA 000 404 810 4

